

COLEGIUL TEHNIC "MEDIENSIS"
CATEDRA DE ISTORIE ȘI ȘTIINȚE SOCIO-UMANE
BIBLIOTHECA HISTORICA, PHILOSOPHICA ET GEOGRAPHICA
XVII

COLLEGIUM MEDIENSE
VIII
COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE
XVII

MEDIAȘ
2018

**COLEGIUL TEHNIC «MEDIENSIS» DIN MEDIAȘ
CATEDRA DE ISTORIE ȘI ȘTIINȚE SOCIO-UMANE**

**BIBLIOTHECA HISTORICA, PHILOSOPHICA ET GEOGRAPHICA
XVII**

**COLLEGIUM MEDIENSE
VIII
COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE
XVII**

**MEDIAȘ
2018**

Consiliul științific

Dr. Andreea Atanasiu-Croitoru – Muzeul Marinei Române din Constanța
Dr. Gherghina Boda – Muzeul Civilizației Dacice și Romane, Deva
Dr. Constantin Ittu – Muzeul Brukenthal din Sibiu
Dr. Cătălina Mărculeț – Institutul de Geografie al Academiei, București
Dr. Vasile Mărculeț – Colegiul Tehnic „Mediensis” din Mediaș
Dr. Sime Piroțici – Facultatea de Arhivistică a Academiei de Poliție „Alexandru Ioan Cuza” din București
Dr. Nicolae Rusan – Institutul Meteorologic din Sibiu
Dr. Dumitru-Cătălin Rogoianu – Muzeul Civilizației Dacice și Romane, Deva
Dr. Mihail Zahariade – Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București

Comitetul de redacție

Corina Tănase – director – Colegiul Tehnic „Mediensis” din Mediaș
Dr. Vasile Mărculeț – redactor șef – Colegiul Tehnic „Mediensis” din Mediaș
Dr. Ioan Mărculeț – redactor șef adjunct – Colegiul Național „I.L. Caragiale”, București
Delia Crișan – secretar de redacție – Colegiul Tehnic „Mediensis” din Mediaș
Ana Bocioancă – membru – Colegiul Tehnic „Mediensis” din Mediaș
Dr. Alexandru Bucur – membru – Sibiu
Dr. Dragoș-Lucian Țigău – membru – Școala Superioară Comercială „Nicolae Kretzulescu” din București

Traducerea rezumatelor

Limba engleză: Theodora Mărculeț; Angela Porime; Anca Vulcănescu; Sultana Anca Veronica Avram; Crina Sincu; Melania Oancea

Limba franceză: Elena Jampa

Limba germană: Sanda-Iuliana Georgescu

Correspondența, schimburile de carte și comenzile se vor trimite la:

La correspondance, les échanges et toutes commandes seront envoyés au:

The correspondence, the book exchange and the orders could be sent to:

COLEGIUL TEHNIC „MEDIENSIS”

Str. Sticlei, nr. 9

551130, Mediaș

jud. Sibiu, România

colegiultehniciemediensis@gmail.com

Prezentul număr al anuarului a fost publicat cu sprijinul financiar al Asociației „Promediensis” din Mediaș.

Responsabilitatea pentru ideile exprimate, conținutul și acuratețea corecturii materialelor publicate revine exclusiv autorilor.

Editura Sfântul Ierarh Nicolae

Brăila, str. Hipodrom, nr. 9

www.biblioteca-digitala.ro; bdigitala@yahoo.com

CF 20285379; tel. 0745955210

ISSN 2247 – 7772
ISSN-L = 2247 – 7772

NOTA REDACȚIEI

Anuarul *Collegium Mediense*, VIII – *Comunicări Științifice*, XVII reunește lucrările prezentate de autori în cadrul Sesiunii Naționale de Comunicări Științifice, organizate de Colegiul Tehnic „Mediensis” din Mediaș, în parteneriat cu Primăria Municipiului Mediaș, în perioada 11-13 mai 2018.

Ediția din acest an a Sesiunii naționale de comunicări științifice, a XVIII-a, s-a desfășurat sub egida proiectului **«România Centenar»**, care a inclus totalitatea activităților cultural-artistice și științifice organizate de Primăria Municipiului Mediaș cu ocazia aniversării a 100 de ani de la desăvârșirea statului național unitar român. În acest context, Sesiunea Națională de Comunicări Științifice din mai 2018, dedicată acestui important moment din istoria Municipiului Mediaș, a fost inclusă în calendarul respectivelor activități.

Manifestare științifică de amploare și ținută națională, sesiunea a reunit specialiști din importante institute de cercetări și muzee din țară (București, Constanța, Cluj-Napoca, Deva, Sibiu, Sighișoara, Mediaș), cadre didactice din mediul universitar și preuniversitar, persoane pasionate de istorie și preocupate de mediu. Comunicările prezentate sunt cuprinse, în cea mai mare parte a lor, în prezentul număr al anuarului.

Structura numărului anuarului urmează, pe cât posibil, pe cea a sesiunii de comunicări științifice. În consecință, actualul număr al anuarului cuprinde un număr de 39 de studii, cu o tematică extrem de variată, grupate în cadrul a trei secțiuni: „Istorie și arheologie”, cu 22 de lucrări, „Cultură și civilizație”, cu 10 lucrări, și „Geografie și științele mediului”, cu 7 lucrări.

În realizarea prezentului volum, redacția s-a limitat la a asigura forma materialelor publicate. În consecință, unele dintre ele au suferit o serie de modificări față de cea transmisă de autori, fără a se face nici cea mai mică intervenție în conținutul acestora. De altfel, responsabilitatea pentru conținutul lor, a ideilor și opiniilor exprimate revine în exclusivitate autorilor.

Redacția
Mediaș, iulie 2018

**ISTORIE,
ARHEOLOGIE,
ȘTIINȚE POLITICE**

DESPRE CUNOȘTINȚELE GEOGRAFICE ÎN ANTICHITATE.

STUDIU DE CAZ: STRABON

Ioana Mărincean

Abstract: *About the geographic knowledge in Antiquity. Case study: Strabo. The climatology refers to the influence of the environment on the evolution of human society and not only. The climate is the average state of the atmosphere in a particular place or region on the Earth's surface. Some methods can be used to re-establish the climate of older times, but personally I will focus on the study of the contemporary sources of the 1st a. Chr. - 6th p. Chr. centuries.*

Cuvinte cheie: climatologie, surse literare, geografie istorică.

Keywords: climatology, literary sources, historical geography.

În demersul de a realiza un studiu referitor la informațiile pe care sursele literare le oferă asupra schimbărilor climatice în antichitate am observat multitudinea cunoștințelor științifice pe care anticii le dețineau în acele vremuri. Strabon este autorul antic care mi-a atras atenția în mod special, întrucât în lucrarea sa de bază *Geografia* sunt dezbătute și identificate acele științe care ajută la formarea corectă a unui geograf și a geografiei.

În opinia lui Strabon, geografia nu poate fi studiată fără cunoștințe din domenii precum matematică, geometrie, fizică, astronomie. Fiecare dintre aceste științe auxiliare, am putea spune, ajută geograful în demersul său de a măsura globul terestru, de a defini lumea locuită și dimensiunile sale, de a putea oferi caracteristicile specifice fiecărei zone în parte, precum și poziționarea pe glob. Astfel, aflăm de la acesta că geograful urmărește două obiective: acela de a situa lumea locuită în raport cu globul terestru și de a trata chestiunile de ordin general care se impun în acest demers, precum și acela de a evidenția toate regiunile și diferitele mări, și de a indica toate cunoștințele despre acestea.

Intervine așadar întrebarea dacă geografia, așa cum o definește Strabon, este o știință? Tot acesta ne răspunde la această întrebare exprimând că atât timp cât sunt folosite date astronomice și geometrice, atunci se poate vorbi de geografie ca știință.

Autorii antici s-au preocupat și de o ramură specială a geografiei și anume de sistemul climatic. Strabon însuși spune că clima și vânturile sunt infuențate de către cercul zodiacal. *Soarele traversează cele 12 constelații zodiacale prin rotirea sa de-a lungul unui an întreg. Prin rotirea de-a lungul cercului zodiacal influențează alternanța sezonelor*¹.

Sistemul climatic evoluează în timp sub influența propriilor sale dinamici interne și datorită schimbărilor factorilor externi care afectează climatul, acești factori sunt numiți *forțe*. Acestea sunt: fazele Lunii, modificările variațiilor câmpurilor de forțe interplanetare, influența asupra forțelor gravitaționale ale lunii, a Soarelui și a altor planete din sistemul solar. Aceste modificări esențiale nu doar influențează ci și determină, în majoritatea cazurilor, amplitudinea și direcția schimbărilor regionale climatice. Ele sunt condiționate în mod direct de distribuția uniformă a temperaturii și a precipitațiilor pe suprafața Pământului².

Strabon împarte Pământul în cinci zone delimitate între ele de cercuri paralele cu ecuatorul, două dintre ele izolând zona toridă, două dintre ele zona temperată și în continuarea zonei temperate vin zonele glaciale³. Pornind de la un aspect global, perioadele de timp cuprinse între anii: 5800-4900, 3300-2400, 800-100 a. Chr. și 15-19 p. Chr. au fost caracterizate, de către specialiștii în domeniu, printr-o răcire continuă începând din Holocenul timpuriu⁴. Referindu-ne strict la nivel regional ultima fază de răcire este evidențiată mai ales prin literatura de specialitate, fiind mulți istorici antici care fie în descrierile lor geografice, fie în istoriile pe care le alcătuiesc, ne vorbesc despre iernile grele care sunt întâlnite la vărsarea Istrului în Pont. Potrivit datelor istorice, această epocă a primit denumirea de *mica epocă glaciară*, și a fost caracterizată prin ierni foarte severe.

Menționam că aceste răciri continue ale climei au fost consemnate. De exemplu, pentru primii ani ai erei noastre avem însemnările poetului Publius Ovidius Naso, care din cauza unei *carmen et eror* a fost exilat de către împăratul Augustus la Tomis, un oraș grec pe malul vestic la Mării Negre, actualmente orașul Constanța. Ovidius vorbește în elegiile sale, grupate în două volume *Tristia* și *Epistulae ex Ponto*, despre această regiune, descriind printre altele chiar și condițiile climatice: *Solus ad egressus missus septemplici Histri / 190: Parrhasie gelido virginis axe premor/ lazyges et Colchi, Metercaque turba Getaeque/ Danubii mediis vix prohibentur aquis. / Cumque alii causa tibi sint graviore fugati, / ulterior nulli, quam mihi, terra date est.*/195: *Longinus hac nihil est, nisi tantum frigus et hostes, et maris*

¹ Aujac 1966, p. 117.

² Mihăilescu 2004, p. 7.

³ Aujac 1966, p. 150.

⁴ Mihăilescu 2004, p. 68.

*adstricto quae coit unde gelu. (II, 189 – 196)*⁵. Sigur că se impune să facem distincția între exagerările pe care Ovidius le face din dorința de a exprima neîmpăcarea sa cu acest loc neprielnic pentru un mare poet cum era el, însă nu este singurul care vorbește despre aceste locuri referindu-se la ele ca fiind unele neprimitoare și reci, cu ierni grele și vânturi aspre.

Informațiile climatice sunt împărțite în fragmente, pentru că istoricii antichității nu au fost consecvenți în scrierile lor, însă nu toate sursele aparțin unor poeți nostalgici, plini de regrete pentru viața somptuoasă din Roma, precum era Ovidius. Pentru regiunea de care ne ocupăm și pentru perioada la care ne referim nu există surse interne ci ne bazăm doar pe mențiunile celor care au călătorit în zonă și apoi au descris ceea ce ei au văzut.

Aceste scrieri fac parte din acele surse *credibile* care nu se bazează pe figuri de stil sau pe hiperbole când vine vorba despre descrierea acestui ținut. Trebuie totuși să ne punem semne de întrebare dacă într-adevăr ei au fost aici, dacă nu fac confuzii, precum și dacă sursele pe care le folosesc sunt viabile, asta pentru că unii se inspiră din lucrări ale clasicilor. Primele date istorice referitoare la climatul litoralului vestic al Mării Negre aparțin secolelor VII – VI a. Chr., când au fost inițiate schimburile între greci și sciti. Negustorii greci, descriu amănunțit climatul noilor colonii grecești de pe litoralul Pontului⁶. Din aceste descrieri aflăm că iernile scitilor sunt neobișnuite, aspre. Toate aceste informații sunt reflectate în lucrări ale lui Herodot, Hippocrat, Aristotel, Erathostene, Strabon, Diodor din Sicilia, Dionysios, Herodian, Oribasius, Vergilius, Horatius, Ovidius, Lucretius, Evagrius, Procopius, Seneca, Plinius etc.

Așadar, studiind geografia României aflăm că aceasta este străbătută în partea central sudică de paralela de 45° latitudine nordică. Dacă ne întoarcem la definiția pe care Strabon o dă paralelelor aceea că sunt cercuri paralele ecuatorului care delimitează între ele zonele cu temperaturi diferite⁷, observăm că această definiție se păstrează și astăzi. O consecință a faptului că România este străbătută de paralela de 45° latitudine nordică este situarea acesteia în cadrul zonei de climă temperat-continentală cu patru anotimpuri, diferența este că temperatura medie anuală în sudul-estul României, zonă care ne interesează în mod direct este de 11°C⁸.

Longitudinea este distanța măsurată în grade, minute și secunde de la meridianul Greenwich la meridianul locului. Meridianele sunt semicercuri rezultate din intersecția suprafeței terestre cu plane paralele cu axa terestră și perpendiculare pe Ecuator. România este străbătută în partea centrală de meridianul de 25° longitudine estică. Pe teritoriul României se face trecerea de la climatul temperat – oceanic (caracteristic Europei Occidentale) la cel temperat – continental (caracteristic Europei de Est) și climatul mediteranean (caracteristic Europei Sudice) determinând influențe climatice specifice.

Am parcurs această scurtă trecere în revistă a coordonatelor geografice a României pentru a arăta că astăzi sunt folosite aceleași definiții pe care Strabon le dă meridianelor și paralelelor, în ultimul secol al erei precedente și primul al erei noastre, dar și că acestea au același înțeles acum ca și atunci. Strabon spune că în fiecare punct de pe glob, trece un meridian și o paralelă, iar cunoașterea unuia și a celuilalt permite definirea fără echivoc a poziției pe Glob⁹. În descrierile sale Strabon vorbește despre ierni excesive pe litoralul Pontului, însă ținând cont de caracteristicile estice ale climatului, de vânturile estice¹⁰ dar și a lipsei protecției a munților este normal ca precipitațiile să fie mai frecvente, iar înghețul și uneori chiar gerul să devină aspru și de nesuportat, precum îl descrie Ovidius.

Iată așadar unde apare diferența dintre intenția de a exacerba adevărul și realitatea propriu-zisă. Dacă ne limităm doar la a citi scrisorile lui Ovidius o să cădem într-o mică capcană, adică vom avea impresia că teritoriile acestea erau situate în apropierea cercului arctic. Este adevărat faptul că dacă ar trebui să comparăm perioadele în care, potrivit literaturii de specialitate, a existat o intensă perioadă de răcire a vremii, aflăm că Ovidius se afla la Tomis tocmai în perioada unei astfel de *mici glaciațiuni*.

Însă nu doar scrierile lui Ovidius ne pot duce într-o altă sferă, ci și *Georgicele* lui Vergilius, sau elegiile lui Propertius. Așa cum spuneam și mai devreme trebuie să facem distincția dintre acești autori care menționează în operele lor frigul din Pont pentru a exprima o metaforă a durerii, a dorului sau a suferinței acute și cei precum Herodot, Diodor din Sicilia, Strabon, Ptolemeu și alții, care pentru a alcătui marile lor opere au întreprins călătorii îndelungate pentru a oferi o mai mare veridicitate spuselor lor.

⁵ Iliescu și colab. 1964, p. 277: „Numai eu am fost trimis la gurile Istrului cu șapte brațe și mă chinuiesc în zona înghețată a fecioarei din Parrhasia (sub constelația Carului Mare). Iazigii, colhii, gloata meterilor și geții cu greu pot fii opriți de apele Dunării. Au fost și alții surghiuniți de către tine pentru vină mai grea, dar nimănui nu i s-a dat un loc mai îndepărtat decât mie. Dincolo de locul acesta nu-i altceva decât frig, dușmani și apa mării, care îngheață, care îngheață, înțepenită de ger”.

⁶ Mihăilescu 2004, p. 112.

⁷ Mihăilescu 2004, p. 68.

⁸ <http://www.meteoromania.ro/index.php?id=26> (accesat: 02.04.12).

⁹ Aujac 1966, p. 159.

¹⁰ Temperaturile medii anuale cele mai mari se înregistrează în zona estică: pe litoralul Mării Negre (6-7 m/s), în Dobrogea și Barăgan (4-5 m/s). Sursa: <http://www.meteoromania.ro/index.php?id=26> (accesat: 02.04.12); Strabon, și nu numai, denumeste aceste vânturi Boreas care este asemuit Crivățului.

Primul care a întreprins astfel de călătorii, în secolul V a. Chr., a fost Herodot, unul dintre primii istorici care a avut prilejul să se informeze direct și ne-a transmis informații foarte prețioase despre ținuturile locuite de traci și sciți, despre felul lor de luptă precum și despre traiul și credințele lor. „Istrul curge având mereu același debit, vara și iarna. În timpul iernii are debitul lui obișnuit, sau ajunge puțin mai mare decât este în chip firesc. Căci iarna ținutul acesta are foarte puțină parte de apă de ploaie, însă atunci ninge fără încetare. Zăpada căzută iarna în cantități mari, se topește vara, iar apa rezultată din topire se varsă din toate părțile în Istru. Această zăpadă (topită), ce se scurge în el, împreună cu ploile dese și îmbelșugate, care se pornesc vara, îl fac să crească”. (IV, 50)¹¹. Aceasta este prima mențiune care a rămas până astăzi referitoare la iernile din zonă. Analizând această frază din punct de vedere climatic, nu putem vorbi deloc de o exagerare, fenomenul explicat este unul cât se poate de clar și care se petrece în mare măsură și în prezent. Iar sintagma *semper hiems* se referă la faptul că odată cu venirea iernii, din cauza vânturilor estice care sunt mai reci, precipitațiile cad în stare solidă. Descrierea pe care Herodot o face, nu diferă cu nimic de ceea ce se întâmplă în contemporaneitate.

O descriere total diferită este cea a lui Vergilius patru secole mai târziu, în *Georgicele*: (III, 349-367): „*at nom, qua Scythae gentes Maeotique unda / (350) turbidus et torquens flaventes Hister harenas / quaque redit medium Rhodope porrecta sub exem.[...] sed iacet aggeribus niveis informis et alto / (355) terra gelu late, septemque adsurgit in ullae. / Semper hiems, semper spirantes frigora Cauri*¹². / *Tum sol pallentis haud umquam discutit umbras, / nec cum invectus equis altum petit aethera, nec cum / praecipitem Oceani rubro lavit aequore currum*¹³. / (360) *Concrescunt subitae currenti in flumine crustae / undaque iam tergo ferratos sustinet orbis, / puppibus illa prius, patulis nunc hospita plaustris; / aeraque dissiliunt vulgo, vestesque rigescunt / indutae, caeduntque securibus humida vina, / (365) et totae solidam in glaciem vertere lacunae, / stiriaque impexis induruit horrida barbis. / interea toto non setius aere ningit*”¹⁴.

Această descriere ne poartă gândurile spre ținuturi legendare care nu au legătură cu realitatea. Vergilius este primul care descrie în poemele sale Sciția. Ca atare, putem observa că Ovidius atunci când scrie în *Tristia* despre oamenii care îl înconjoară se inspiră din versurile lui Vergilius¹⁵: (III, 10, 21-26) „*Saepe sonant moti glacie pendente capili, / et nitet inducto candida barba gelu; / nudaque consistunt formam servantia testae / vina, nec hausta mari, sed data frusta bibunt. / (25) Quid loquar, ut vincti concrescant frigore rivi, / deque lacu fragiles effondiantur aquae?*”¹⁶

Asemănarea celor două texte se poate observa în descrierea modului în care consumă vinul înghețat, precum și a lacurilor înghețate în *blocuri de gheață* la Vergilius și în *bucăți de gheață* la Ovidius, toate acestea oferă impresia că cei doi au fost în același timp în același loc deși pe cei doi îi desparte o distanță de câteva decenii. Cu siguranță Ovidius l-a citit pe Vergilius, care să nu uităm era printre preferații împăratului, și în disperarea sa că nu a reușit să îl urmeze, Ovidius scriind despre groaznicul său exil se inspiră din versurile predecesorului său. Însă ce este foarte important de menționat este faptul că Vergilius a scris aceste versuri fără să vadă cu ochii lui aceste ținuturi, el s-a inspirat din scrierile altor autori, în timp ce Ovidius a fost obligat să trăiască pe malul *Pontului* timp de 9 ani, unde și-a găsit și sfârșitul, fără să își îndeplinească ultima sa dorință, aceea de a se mai plimba măcar odată pe aleile Romei.

În viziunea anticilor Sciția apare ca o paradigmă a glaciațiunii de Nord deoarece cartografiile antice au deplasat spre nord Marea Neagră și prin urmare și Sciția, reprezentând una dintre erorile pe care anticii le-au făcut în studiile lor¹⁷. Acest fapt redă o viziune relativ distorsionată asupra împărțirii climei pe Glob.

Concluzionând putem afirma că asupra litoralului vestic al Mării Negre și asupra malului stâng al Dunării de Jos, mențiunile antice prezintă deopotrivă realitatea așa cum a fost percepută ea în diferite momente ale Antichității, începând din secolul V B.C. când Herodot consemnează primele mențiuni ale călătoriei sale și oprindu-ne în secolul VII

¹¹ Iliescu și colab. 1964, p. 33.

¹² Iliescu și colab. 1964, p. 201: Cauri = Vânt rece din nord.

¹³ Iliescu și colab. 1964, p. 203: Legende antice reprezentau Soarele ca un zeu care călătorește pe bolta Cerului, urcând și coborând într-un car tras de cai.

¹⁴ Iliescu și colab. 1964, p. 200-203: „*Nu-i la fel acolo unde locuiesc populațiile scitice, unde se află apa moetică, (350) unde Istrul își învâlburează apele cu nisipul galben și unde muntele Rodope cotește înapoi, după ce s-a întins până la jumătatea drumului spre polul (nord). (...) Cât vezi cu ochii se întinde pământul care este de nerecunoscut (355) din cauza nămeților de zăpadă și a gheții groase ce se înalță de șapte coți. Acolo e veșnic iarnă. Veșnic suflă Caurii aducători de frig. Soarele niciodată nu-i în stare să împrăstie umbrele palide nici când, dus de cal, se înalță pe cer, nici când își scaldă în apa înroșită a oceanului carul lui grăbit să alunece în jos. (360) Repede se prinde coajă peste apa ce curge și valurile fluviului susțin pe spatele lor roți de car ferecate cu fier. Pe unde mai înainte pluteau corăbii, acum merg care largi. Acolo, unde obiectele de aramă crapă de ger și hainele îngheață pe trup. Vinul, nu de mult încă lichid, se taie acolo cu securea (365) și lacurile sunt prefăcute până la fund în blocuri compacte de gheață. Picăturile de apă respingătoare din nepietănatate bărbi îngheață și se prefac în țurțuri. Și în timpul acesta ninge mereu*”.

¹⁵ Nemeti 2009, p. 412.

¹⁶ Iliescu și colab. 1964 p. 282-283: „*Deseori auzi sunând firele de păr când sunt mișcate din pricina gheții ce atârână de ele și barba ce albă le strălucește din pricina gerului care a pătruns-o. Vinul păstrază forma vasului și rămâne solid atunci când îl scoți din el; aici nu este băut ca vin curat, ci în bucățele pe care și le trec unii altora. Ce să mai spun? Cum se întăresc râurile când frigul le unește țărurile, înghețându-le apele, și cum din lac, când spargi gheața, iese deasupra apa în bucăți?*”.

¹⁷ Nemeti 2009, p. 415.

A.D. când Isidor din Sevilla vorbește despre Dunăre. În aceeași măsură este prezentată și o distorsiune a realității care ne poartă într-o lume a fantasticului, a irealului și a imaginarului întâlnită în lucrările poetilor: Vergilius, Propertius, Ovidius, Valerius Flaccus și Paulinus din Nola. Toate aceste din urmă surse au la baza lor un adevăr relativ.

Bibliografie

Lucrări

Aujac 1966 – Germaine Aujac, *Strabon et la science de son temps*, Paris, 1966.

Iliescu și colab. 1964 – Vl. Iliescu, V.C. Popescu și Gh. Ștefan, *Izvoare privind Istoria României*, București, 1964.

Mihăilescu 2004 – C. Mihăilescu, *Climate change and hazards prediction in the Black sea region*, Chișinău, 2004.

Nemeti 2009 – S. Nemeti, *Scythicum frigus. Repères pour une histoire du climat au Bas-Danube (Ier siècle après Jésus Christ)*, în *Société et climats dans l'Empire romain*, Napoli, 2009.

Surse web

<http://www.meteoromania.ro/index.php?id=26> (accesat: 02.04.12).

ASPECTE DE RIT ȘI RITUAL ÎN NECROPOLELE DE LA BRATEI (SECOLELE V-VIII)

Drd. Adrian N. Șovrea

Summary: Rite and ritual aspects within the burial grounds in Bratei (5th-8th century). The present article aims to emphasize the rite and ritual aspects in the burial grounds no. 2 and 3 in Bratei. For several years, researchers such as Radu Harhoiu, Alpár Dobos, and others have analyzed the results of these archeological sites and I would like to bring their conclusions to the readers' attention. Four burial grounds and two settlements have been studied in Bratei by Ion Nestor, Eugenia Zaharia and Ligia Bârză. The burial ground no. 3 (or "Cemetery no. 3") is considered a Gepid with Avar influences and is part of the so-called Band-Vereşmort (or Band-Unirea II or Band-Noşlac) group. The main characteristics are inhumation, W-E orientation of the graves, deposits of port objects, ornaments and weapons. An interesting fact is that the graves had already been opened since centuries. The same feature was noticed at Band, Noşlac, and other burial grounds. Some researchers thought that these was a Gepid ritual but Alpár Dobos concluded that the graves were actually robbed. The burial ground no. 2 ("Cemetery no. 2") is revealing two funeral aspects: biritualism and the presence of two Avar graves. While the Avar graves are questionable because they were affected by some industrial work undertaken nearby, the biritualism theory is accepted. The position of the inhumation graves was identified between incineration (cremation) ones. In one case, an inhumation grave was intersecting a cremation one. The no. 3 burial ground was dated between the 6th and 7th centuries, and the no. 2 one between the 7th and 9th ones. The burial grounds no. 1 and 4 date back to the 3rd-5th century. Thus, starting with the 3rd century and up until the 9th one, we are able to state the continuity in inhabiting the area of Bratei. Nonetheless, there aren't any proves of a timeline belonging to the same ethnic group. The local population must have adopted the cultural pattern of the newcomers during all historical episodes and through archaeology we are able to describe this particular pattern. (Translated by Corina Hopârtean)

Cuvinte cheie: gepizi, avari, slavi, necropole 2 și 3, Bratei.

Key words: gepids, avars, slavs, necropolises 2 and 3, Bratei.

Bratei este o localitate din județul Mureș aflată la 7 km de orașul Mediaș, pe malul stâng al Târnavei Mari, fiind traversată de drumul județean Mediaș-Sighișoara. În urma cercetărilor arheologice au fost identificate 2 așezări și 4 necropole. Colectivul de cercetare a fost format din Ion Nestor, Eugenia Zaharia și Emilia Bârză.

Cercetările au început în perioada 1959-1960 în punctul „La Zăvoi” la „Cimitirul nr. 1” pe malul stâng al Târnavei Mari (vezi harta 1). Pe aceeași terasă, la 1 km est de necropolă, a fost identificată „Așezarea nr. 1”, în preajma unui vechi meandru al Târnavei Mari. Nu departe de această așezare, la 300-400 m spre est, se află „Așezarea nr. 2” unde a fost cercetat și „Cimitirul nr. 2”. Acest areal conține alte două necropole „Cimitirul nr. 3” și „Cimitirul nr. 4”. Ordinea cronologică a acestor necropole nu trebuie luată după numerotarea făcută în momentul descoperirii lor.

În continuare folosesc termenul de „necropolă” pentru a face distincția dintre înmormântările cu caracter păgân din perioada anterioară implementării ritului creștin apusean (catolic) în Transilvania în secolul al XI-lea și înmormântările cu caracter creștin implementat prin reguli și legi de către regalitatea maghiară în Transilvania începând cu secolul XI când apar „cimitirele” din jurul bisericilor¹. În literatura de specialitate, la Bratei, descoperirile cu caracter funerar au fost denumite „cimitire”, așa cum le notaseră autorii cercetărilor. Prin urmare am să trec între paranteze și notarea dată de autorii cercetărilor pentru a elimina confuzia.

Prin acest articol aduc în atenția cititorilor ultimele concluzii ale unor importanți cercetători precum Radu Harhoiu și Alpár Dobos privind perioada gepidă regală și gepidă post-regală din cadrul khaganatului Avar, ca apoi să evidențiez importanța acestui areal pentru populațiile alogene prin prezența unei alte necropole de data aceasta de tip slavă (și nu numai) și cu posibila prezență a cel puțin unui războinic Avar.

Introducere. După părăsirea Daciei romane de către administrația romană, în spațiul transilvănean de astăzi observăm că în perioada dintre sfârșitul secolului III și mijlocul secolului V există continuitate în locuire exprimată arheologic prin „cultura Bratei 1”² și „cultura Sântana de Mureș”. Evenimentele politice și militare de la mijlocul secolului V au repercusiuni și asupra spațiului intracarpatic.

Spațiul de vest al României de azi, în special cel de nord-vest, intrase de mai timpuriu în aria politică și culturală gepidă. Gepizii au fost ca și vandalii și goții purtători ai culturii Wielbark. În jurul anului 290 între goți de o parte și gepizi și vandali pe de altă parte are loc un conflict militar ce duce la separarea celor două grupuri, goții emigrează în stepa

¹ Țiplic 2018, p. 11 (nota 41).

² Țiplic 2005, p. 62.

pontică în timp ce vandalii și gepizii „coboară” în nord-estul câmpiei Pannoniei³. Pătrunderea hunilor în Pannonia îi aduce pe gepizi în stare de subordonare față de huni, în timp ce vandalii emigrează spre vest. Prezența gepizilor în nord-vestul României în perioada 400-450 pe timpul hunilor poate fi semnalată prin ceea ce Mihai Bărbulescu numește „Grupul nord-vestic”⁴ cu descoperiri precum tezaurul de la Șimleul Silvaniei (datat în prima jumătate a secolului al V-lea), cele două morminte de la Ghenci (datate între 420-440), mormântul de femeie de la Dindești (datat 440-460)⁵.

Apariția regatului gepid cu capitala la Sirmium este consecința înfrângerii suferite de huni la Nedao în 454. Spațiul intracarpatic transilvan intră în sfera de influență gepidă cu un centru de putere în zona Turda-Cluj unde avem descoperirile grupului Apahida. Această pătrundere se consideră că a avut loc după 471 când o mare parte a elitei ostrogote părăsește Pannonia migrând mai întâi spre peninsula Balcanică apoi spre peninsula italică sprijiniți de Constantinopol⁶. Gepizii produc schimbări culturale căci în perioada secolelor V-VI avem din punct de vedere arheologic prezența ritului înhumăției și a mormintelor organizate în șiruri în necropole, în care defuncții au fost înmormântați cu obiectele personale. Arheologic sunt semnalate trei grupuri care arată prezența gepizilor în spațiul intracarpatic: grupul Apahida (descoperirile princiare de la Apahida, tezaurul de la Cluj-Someșeni, mormintele de la Țaga, Fâtânele etc.), grupul central transilvănean (Noșlac, Bratei, Miercurea Sibiului etc.) și grupul sud-transilvănean (cerceii de la Hunedoara și monedele de la Zeno și Theodosius II de la Hațeg și respectiv Dobru)⁷.

Înfrângerea gepizilor în 567 și apariția khaganatului avar după 568 va avea repercusiuni și asupra spațiului transilvănean. Arheologic se manifestă cultura Band-Vereșmort⁸ care-i reprezintă pe gepizii „avarizați”, grupul Gâmbaș care definește elementele culturale avar și grupul Mediaș prin prezența incinerăției în urne în rândul populației slave.

Siturile de la Bratei arată prezența populației indigene, a unor populații alogene precum gepizii, avarii și slavii și se încadrează în etapele politico-militare văzute mai sus, manifestate în spațiul panonian cu consecințe și asupra spațiului intracarpatic transilvan.

Avarii nu au ocupat efectiv spațiul transilvan ci l-au controlat nominal și hegemonic prin supușii lor slavii, exceptând totuși culoarul Alba Iulia – Turda unde avem morminte de înhumăție ale unor căpetenii și războinici avari. Bineînțeles că nu vom ști efectiv dacă aceștia erau avari sau urmașii direcți ai avarilor care au pătruns în Europa la mijlocul secolului VI, dar cultura materială arheologică arată că aceștia au adoptat identitatea acestei populații asiatice.

Necropola 3 de la Bratei. Gepizii. Cunoscut în literatura de specialitate ca „Cimitirul nr. 3”, situl a fost cercetat în perioada 1965-1969 de către același colectiv format din Ion Nestor, Eugenia Zaharia și Ligia Bârbu⁹. Inițial situl a fost încadrat cronologic în secolele V-VI și inclus în perioada gepidă, faza târzie. Radu Harhoiu ia în considerare și prima jumătate a secolului VI pentru începutul necropolei, revenind asupra datării pentru jumătatea secolului VI – mijlocul secolului VII¹⁰. Apariția în cadrul necropolei a mormintelor cu depuneri de oase de cal este considerat de către Radu Harhoiu ca un rezultat al unui proces de aculturalizare a gepizilor prin „avarizarea” acestora¹¹.

Necropola se încadrează în grupul „Band-Vereșmort” și se caracterizează prin „morminte în șiruri”. Acestea au o orientare predominantă V-E și dacă luăm în considerare că populațiile germanice din secolele IV-V (goții, vandalii, gepizii) au acceptat creștinarea în rit arian, această orientare ne arată că populația din această necropolă era o populație creștină de rit arian. Arianismul a fost cultul creștin promovat de curtea imperială pe timpul împăraților Constanțiu al II-lea (337/353-361) și Valens (364-378). În comparație cu mormintele creștine din secolele XI-XII, acestea conțin un inventar arheologic bogat. În secole mai târzii prin legi și regulamente, creștinii se înmormântează în cimitire aflate în jurul bisericilor, fără a avea depuse obiecte de avuție.

Ca inventar, la Bratei 3 au fost descoperite fibule de argint și bronz, cataramă cu cruci, inele, cercei, coliere, diademe, arme, vase din ceramică neagră, cenușie sau roșie lustruită și șampilată¹². Alte obiecte precum cruciulițe și filacterii, de proveniență bizantină¹³, arată legături cu mediul sud-dunărean, însă acestea trebuie privite ca aparținând perioadei anterioare anului 567, când regatul gepid cu capitala la Sirmium în urma războiului longobardo-avaro-gepid, ca și aristocrația gepidă, dispare, iar contactul cu Imperiul romano-bizantin este întrerupt.

³ Stanciu 2002, p. 204.

⁴ Bărbulescu 2008, p. 72.

⁵ Stanciu 2002, p. 210.

⁶ Stanciu 2002, p. 210.

⁷ Bărbulescu 2008, p. 78-85.

⁸ Grupul cultural Band-Vereșmort este cunoscut în literatura de specialitate și ca grupul cultural Band-Noșlac. De asemenea localitatea Vereșmort azi se numește Unirea II, de aceea grupul cultural poate fi întâlnit și cu numele de Band-Unirea II.

⁹ Dobos 2009, p. 13.

¹⁰ Bârbu, Harhoiu 2008, p. 534; Harhoiu 2010, p. 159; Bârbu 2010, p. 142-144; Dobos 2009, p. 23.

¹¹ Harhoiu 1999-2001, p. 145; Harhoiu 2004-2005, p. 292; vezi și la Dobos 2009, p. 21.

¹² Baltag 2000, p. 155.

¹³ Baltag 2000, p. 155.

Necropola gepidă de la Bratei se caracterizează prin două zone de înmormântări cu anumite elemente ritualice care arată o continuitate de înmormântare în necropolă și evoluții în societatea comunității de la Bratei. În mormântările din estul și vestul necropolei se diferențiază ritualic prin obiectele depuse¹⁴: în partea vestică sunt înmormântări în care predomină ceramica lucrată la roată, fibulele în formă de arc, cataramele ovale fără placă de fixare, cataramele bizantine ș.a.; zona estică se caracterizează arheologic prin depuneri de oase de cal, vase lucrate cu mâna, piese de harnașament, catarama rectangulară simplă, cercei terminați în spirală ș.a. Radu Harhoiu consideră că partea vestică a cimitirului aparține fazei timpurii din a doua jumătate a secolului al VI-lea, iar partea estică reprezintă faza de aculturalizare a gepizilor în cadrul khaganatului avar¹⁵.

De asemenea un studiu publicat de Daniel-Călin Anton în care s-a analizat inventarul din mormintele feminine, în special mărgelile și ceramica funerară, arată că necropola are două faze de înmormântări. Prima fază aparține mediului cultural germanic, ține de mormintele în care s-au descoperit mărgelile din chihlimbar și fibule digitate/degetate cu trei și cinci „degete” de tip „Bügelfibel”¹⁶. A doua fază aparține mediului cultural avar caracterizat prin mărgelile cu „ochi” și depuneri de oase de cai¹⁷. Revenind la prima fază, aceasta ține de populația autohtonă și e încadrată cronologic între anii 460/470-570/580, în timp ce faza a doua se leagă de pătrunderea avarilor în spațiul intracarpatic, de „avarizarea” populației autohtone de la Bratei și este încadrată cronologic între 570/580-670/690¹⁸. Populația de la Bratei a supraviețuit dispariției regatului gepid, aristocrația gepidă a intrat sub autoritatea avară, toate acestea observându-se într-o etapă intermediară, anume în câteva morminte apar depuse mărgelile de chihlimbar și mărgelile de sticlă albastră împreună cu mărgelile avare cu „ochi”¹⁹.

Cu privire la prezența elementelor culturale avare la Bratei 3, cercetătorul Călin Cosma consideră că avarii au trecut la acțiuni de cucerire a comunităților gepide și pe valea Târnavei Mari²⁰, iar artefactele arheologice descoperite arată că necropola a fost utilizată în continuare și pe timpul avarilor, care au supravegheat valea Târnavei Mari până spre sfârșitul secolului VII.

Această necropolă de la Bratei, ca majoritatea necropolelor aparținând grupului cultural „Band-Vereșmort”, are mormintele deranjate încă din vechime lipsind depunerile de arme. Tot pe valea Târnavei Mari, acest „obicei” s-a observat și la Sighișoara în punctul *Dealul Viilor* unde a fost cercetată o necropolă numită convențional „Cimitirul nr. 3”. Necropola avea 41 de morminte, databile în secolul IV dar și în secolele VI-VII, toate fiind jefuite din vechime²¹. Deschiderea mormintelor gepide după o anumită perioadă de la înmormântare a ridicat multe semne de întrebare. Într-un articol din 2014, Alpár Dobos analizează această practică concluzionând că redeschiderea mormintelor gepide se petrece în „necropolele de secole VI-VII din timpul ocupației avare”, „se urmărea luarea celor mai prețioase obiecte” și că „nu există argumente solide în favoarea interpretării acestui fenomen ca un ritual funerar”²².

Necropola 2 de la Bratei. Avarii și slavii pe valea Târnavei Mari. Necropola este cunoscută în literatura de specialitate ca „Cimitirul nr.2 de la Bratei” fiind cercetată de colectivul de cercetători format din Ion Nestor, Emilia Zaharia și Lăgia Bârză. Din păcate situl nu a putut fi cercetat în totalitate fiind distrus în mare parte de cariera de nisip din zonă dar și de lucrările de terasament pentru șoseaua Mediaș-Sighișoara și pentru calea ferată.

Cercetările arheologice au avut loc în perioada 1964-1967 fiind descoperite 210 morminte de incinerare și 34 de morminte de înhumare încadrându-se în ceea ce Kurt Horedt numește grup Mediaș, grup arheologic caracterizat prin prezența ambelor rituri, înhumare și incinerare. Prezența ambelor rituri în cadrul aceleiași necropole poartă numele de biritualism.

Necropola nr. 2 de la Bratei este foarte interesantă din punct de vedere arheologic pentru că avem incinerare și înhumare, biritualism, dar avem și două morminte cu specific avar. Războinicii din khaganatul avar erau înmormântați cu panoplia de arme și cu piese de harnașament, iar adesea alături de războinic era depus calul. La Bratei avem două morminte unde avem depus cal, însă doar unul avea alături un războinic.

Mormintele de incinerare (în număr de 210) prezintă unele caracteristici aparte nefiind un ritual uniform. Cercetătoarea Emilia Zaharia împarte în 5 categorii acest ritual în funcție de modul în care sunt depuse resturile funerare în groapă și în funcție de felul în care aceasta este amenajată. Resturile funerare depuse în groapa funerară

¹⁴ Bârză, Harhoiu 2008, p. 524-527; Harhoiu 2010, p. 149-153; Dobos 2009, p. 23.

¹⁵ Harhoiu 2010, p. 156-157; Dobos 2009, p. 23.

¹⁶ Anton 2015, p. 154.

¹⁷ Anton 2015, p. 154.

¹⁸ Anton 2015, p. 154.

¹⁹ Anton 2015, p. 154.

²⁰ Cosma 2017, p. 21.

²¹ Baltag 2000, p. 155.

²² Dobos 2014, p. 162.

conțin oasele calcinate, cărbune, cenușa și pe lângă acestea inventarul arheologic este alcătuit din urne, fragmente de vase de alt tip și obiecte de inventar. Cele 5 categorii sunt următoarele:

a) Morminte de incinerare cu resturile funerare depuse direct în groapă (66 de morminte)²³. Gropile pot fi ovale (la 32 de morminte), rotunde (19) sau tip „groapă-pungă” (10)²⁴.

b) Morminte de incinerare cu resturile funerare depuse în urnă și aceasta așezată într-o groapă (45 de morminte)²⁵.

c) Morminte de incinerare cu resturi funerare depuse atât în groapă cât și în urnă (53 de morminte)²⁶.

d) Morminte de incinerare cu resturile cinerare depuse direct în groapă și cu fragmente ceramice sparte intenționat, ritualic (18)²⁷.

e) Morminte de incinerare cu resturile cinerare depuse atât în groapă cât și în urnă și fragmente ceramice sparte ritualic (16)²⁸.

Morminte de inhumație (în număr de 34), morminte de adulți și de copii. Mormintele de copii sunt 15 (din care unul, M242, de adolescent) și se află depuse printre mormintele de incinerare²⁹. Pentru mormintele de adulți se observă „o grupare aproape în șir, în marginea dinspre sud și în regiunea de vest-nord-vest a cimitirului”³⁰. Decedații au fost depuși pe decubit dorsal (pe spate), iar orientarea este predominantă N-S cu variații precum ENE-VSV (17 morminte), VNV-ESE (3 morminte), NNE-SSV (1 mormânt), NE-SV (1 mormânt); dar sunt și două morminte orientate E-V; la 10 morminte nu s-a putut determina orientarea³¹. Obiecte de inventar: mărgel, cercei, cuțite de fier, vase ceramice.

Ritualul mormintelor de inhumație prezintă anumite caracteristici. Spre exemplu în M214, mormânt de copil, deasupra mijlocului scheletului a fost găsit „un fund gros de la un vas mic folosit drept căuie și în jurul căruia erau risipiți cărbuni”³². Tot în morminte de copii au fost găsite vase-ofrande depuse la picioare (M217, M121, M223, M224, M225, M236)³³. O altă observație e cu privire la M217 care e tăiat de un mormânt de incinerare (M121)³⁴. Acest lucru ne arată că din punct de vedere cronologic mormintele de inhumație se încadrează în etapa a doua a necropolei specifică secolelor VIII-IX³⁵. Asta nu înseamnă că trebuie considerat secolul VIII ca punct final al folosirii ritului incinerării, ambele rituri sunt contemporane. Alte morminte de incinerare tăiate de morminte de inhumație nu s-au mai descoperit.

Din păcate la Bratei **mormântul de avar cu cal** a fost distrus de lucrările nisipăriei, iar un al doilea mormânt avea doar calul depus, cu un vas alături (nu se știe exact ce conținea). Opinia cercetătoarei Eugeniei Zaharia e că „mormântul de cal se alătură mormântului de avar cu cal”³⁶. Călin Cosma consideră că fie a fost un războinic avar dar scheletul acestuia nu s-a păstrat în timp, fie calul într-adevăr a fost depus individual și semnifică un ritual aparte, acest cal fiind considerat spiritul comunității³⁷. Avarii și comunitățile din timpul avarilor aveau caii, fiind considerate animale care galopează între lumea reală și cea spirituală³⁸. Ambele morminte au fost descoperite în marginea răsăriteană a necropolei, chiar la ruptura carierei de nisip, mormântul de războinic avar cu cal fiind distrus. Tot ce s-a recuperat a fost din pământul decapat și curs pe panta nisipăriei³⁹. Din inventarul arheologic fac parte fragmente de oase de om și de cal, două zăbale cu psalii, două scărițe de șa, aplice din bronz⁴⁰.

Așa cum se vede și pe harta 2 realizată de autorii cărții „Barbări la Dunăre”⁴¹ un grup de morminte germanice specifice secolului V se află la marginea „Așezării 2” și a „Cimitirului nr. 2”, în care s-au descoperit obiecte precum vase de lut, fibule de bronz, cercei de argint, ace de aur cu capete octogonale și brățări⁴². Acestea sunt pre-avare și pre-slave și par a arăta prezența unor gepizi din perioada regalității.

²³ Zaharia 1977, p. 15.

²⁴ Zaharia 1977, p. 15.

²⁵ Zaharia 1977, p. 15.

²⁶ Zaharia 1977, p. 15.

²⁷ Zaharia 1977, p. 15.

²⁸ Zaharia 1977, p. 15.

²⁹ Zaharia 1977, p. 56.

³⁰ Zaharia 1977, p. 56.

³¹ Zaharia 1977, p. 57.

³² Zaharia 1977, p. 57.

³³ Zaharia 1977, p. 56-60

³⁴ Zaharia 1977, p. 58.

³⁵ Zaharia 1977, p. 90.

³⁶ Zaharia 1977, p. 62.

³⁷ Cosma 2017, p. 21.

³⁸ Chevalier, Gheerbrant 2009, p. 171-180.

³⁹ Zaharia 1977, p. 62.

⁴⁰ Zaharia 1977, p. 62.

⁴¹ Harhoiu, Spănu, Gall 2011, fig. 37(a).

⁴² Baltag 2000, p. 155.

Încheiere. Necropola nr. 1 de la Bratei („Cimitirul nr. 1”) arată prezența unei populații post-romane în spațiul intracarpatic transilvan⁴³, respectiv pe valea Târnavei Mari, ca și punctul „Dealul Viilor” de la Sighișoara. Dacă după retragerea administrației romane viața urbană dispare rămâne viața rurală.

În Transilvania, pe parcursul secolului V necropolele cu **morminte în grupuri sau singulare**, cu o orientare predominantă nord-sud sau cu variații scurte, cu depuneri de podoabe, obiecte de port și depuneri vase ceramice într-un număr cât mai mare, **nu mai apar**, în schimb sunt prezente **necropolele cu morminte în șiruri**, orientate vest-est și în care se depun arme, unelte, ustensile, obiecte de port și podoabă și de obicei un singur recipient ceramic⁴⁴.

„Mormintele în șiruri” (*Reihengräberfelder*) sunt specifice mediului german merovingian. Astfel de necropole apar în mediul apusean spre mijlocul secolului IV (sau sfârșitul secolului IV) – începutul secolului V pentru spațiul nord-galic⁴⁵. Ritualul se răspândește și în Europa Centrală, iar în Transilvania caracterizează perioada gepidă. Ca și cele din Europa apuseană, necropolele din perioada gepidă descoperite în Transilvania au ca rit inhumatיה, mormintele sunt orientate vest-est și ca depuneri predomină obiectele personale de tip obiecte de port și podoabă la femei și arme la bărbați⁴⁶.

Perioada gepidă cuprinde teritorii din România și Ungaria. Gepizii au ocupat regiuni la est de Tisa precum Alföld (Marea Câmpie Ungară), regiunea Srem din Nordul Serbiei, precum și regiunile Crișana și Banat din România. Din punct de vedere arheologic aceste regiuni alcătuiesc grupul principal al gepizilor cu caracteristici întinse pe toată valea Tisei începând din nord până în sud la capitala Sirmium. Al doilea grup cuprinde descoperirile din Transilvania care din punct de vedere arheologic au caracteristici individualizate datorită mediului geografic.

Mihai Bărbulescu distinge pentru teritoriul României cinci grupe cu privire la descoperirile gepide. Pentru Transilvania avem grupul Apahida, grupul Central-transilvănean și grupul Sud-transilvănean⁴⁷.

Necropola 3 de la Bratei are elemente comune cu cele de la Gâmbaș și Band ceea ce l-a determinat pe Radu Harhoiu să considere o legătură strânsă între comunitățile din aceste situri arheologice⁴⁸. De asemenea ritualul asemănător, care constă în înmormântarea de cai, împreună cu inventarul arheologic cu conținut similar de piese de port și podoabă, piese de harnașament, sugerează „un fenomen de aculturație”⁴⁹. Acești gepizi devin subordonații avarilor, se integrează în societatea avară și datorită asimilării, pe parcursul secolului VII vor dispărea.

În apropierea necropolei 3 există un grup de trei morminte izolate, iar un al patrulea mormânt se află la nord-est de așezarea 2, care conține ca inventar obiecte precum ace de aur, cataramă cu placă ovală de argint, brățări cu capete îngroșate, fibule cu placă triunghiulară și picior⁵⁰. Aceste morminte aparțin aristocrației gepide din a doua jumătate a secolului V. Comunitatea de la Bratei care se observă în așezarea nr. 1 și în necropolele 1 și 4 intră sub autoritatea gepidă al cărui centru de putere se afla în zona Apahida-Cluj-Turda. Dispariția regatului gepid și intrarea în sfera de influență avară a aristocrației gepide, care în timp se „avarizează”, are consecințe și asupra populației autohtone. Renunțarea la ritul incineratיה și trecerea la înhumare trebuie să fi fost un proces rapid căci etape intermediare nu au fost semnalate, dar apariția necropolei 3 la o distanță de 300-400 de metri opus zonei de înmormântare arată că noua putere a voit schimbarea cultului comunității de aici de la Bratei.

Necropola nr. 3 (sau „Cimitirul nr.3”) aparține unor gepizi „avarizați” și face parte din grupul Band-Vereșmort (sau Band-Unirea II) caracterizându-se prin inhumație, orientarea mormintelor V-E, depuneri de obiecte de port, podoabă și armament. Un fapt interesant e că aceste morminte au fost deschise încă din vechime și fiindcă acest lucru s-a observat și la Band, Noșlac ș.a. unii cercetători au considerat că ține de un ritual specific gepizilor, dar concluzia lui Alpár Doboș e diferită, el consideră că aceste morminte au fost jefuite. Necropola nr. 2 („Cimitirul nr. 2”) se caracterizează prin două aspecte: biritualism și prezența unor morminte de avari. Dacă mormintele de avari sunt sub semnul întrebării fiind deranjate de lucrările de la nisipăria din zonă, în schimb prezența biritualismului este acceptată. Mormintele de inhumație sunt intercalate printre cele de incineratיה. Într-un singur caz un mormânt de inhumație a „tăiat” dintr-o groapă de incineratיה. Necropola nr. 3 a fost încadrată cronologic între secolele VI-VII, iar necropola nr. 2 între secolele VII-IX. La Bratei mai avem necropola nr. 1 și necropola nr. 4 încadrate între secolele III-V. Astfel de la sfârșitul secolului III până la începutul secolului IX putem vorbi la Bratei de continuitate în locuire, dar o evoluție în timp a aceluiași grup etnic nu putem spune că există pentru că nu avem cum demonstra acest fapt. Populația locală a adoptat modelul cultural al noilor veniți în toate momentele istorice, iar arheologia ne arată modelul cultural pe care aceștia l-au adoptat.

⁴³ Rustoiu 2005, p. 40.

⁴⁴ Harhoiu, Spănu, Gall 2011, p. 52.

⁴⁵ Doboș 2009, p. 1.

⁴⁶ Doboș 2009, p. 1.

⁴⁷ Bărbulescu 2008, p. 71-87.

⁴⁸ Harhoiu, Spănu, Gall 2011, p. 53.

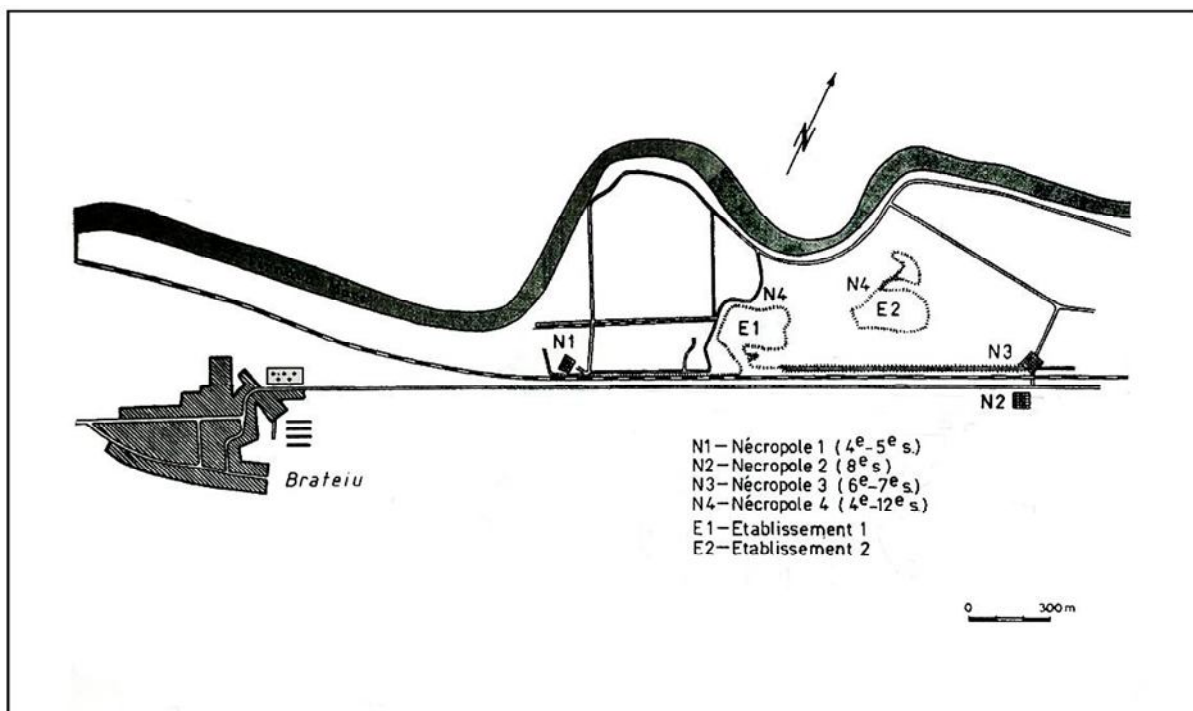
⁴⁹ Harhoiu, Spănu, Gall 2011, p. 53.

⁵⁰ Harhoiu, Spănu, Gall 2011, p. 86.

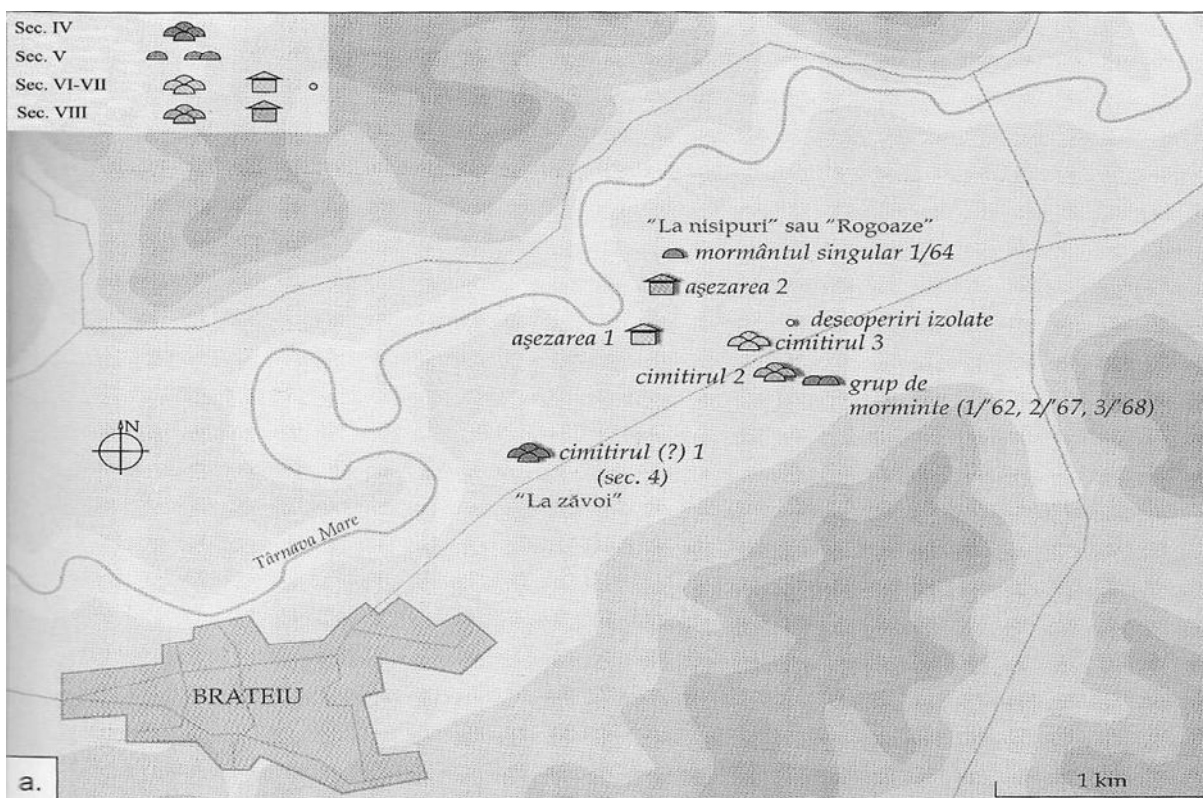
Bibliografie

- Anton 2015 – D.-C. Anton, *Ethnische und chronologische Verhältnisse im Gräberfeld Nr. 3 von Brateiu, Siebenbürgen*, în „Dacia”, NS, LIX, 2015.
- Baltag 2000 – Gh. Baltag, *Sighișoara înainte de Sighișoara*, Cluj-Napoca, 2000.
- Bărbulescu 2008 – M. Bărbulescu, *Mormântul princiar germanic de la Turda*, Cluj-Napoca, 2008.
- Bârză 2010 – Ligia Bârză, *Ein gepidisches Denkmal aus Siebenbürgen. Das Gräberfeld 3 von Bratei* (bearbeitet von R. Harhoiu), în „Archaeologia Romanica”, 4, Cluj-Napoca, 2010.
- Bârză-Harhoiu 2008 – Ligia Bârză, R. Harhoiu, *Gepiden als Nachbarn der Langobarden und das Gräberfeld von Bratei*, în J. Bemmann, M. Schmauder (eds.), *Kulturwandel in Mitteleuropa. Langobarden–Awaren–Slawen. Akten der Internationalen Tagung in Bonn vom 25. bis 28. Februar 2008, Kolloquien zur Vor- und Frühgeschichte 11*, Bonn, 2008, p. 513-578.
- Chevalier, Gheerbrant 2009 – J. Chevalier, A. Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, Polirom, 2009.
- Cosma 2017 – C. Cosma, *Războinici avari în Transilvania*, Cluj-Napoca, 2017.
- Doboș 2009 – A. Doboș, *The Reihengräberfelder in Transylvania after 100 Years of Archaeological Research*, în „Acta Archaeologica Carpathica”, XLIV, 2009.
- Doboș 2014 – A. Doboș, *Plunder or Ritual? The Phenomenon of Grave Reopening in the Row-Grave Cemeteries from Transylvania (6th-7th Centuries)*, în „Annales Universitatis Apulensis”, Series Historica, 18/II, 2014.
- Harhoiu 1999-2001 – R. Harhoiu, *Quellenlage und Forschungsstand der Frühgeschichte Siebenbürgens im 6.-7. Jahrhundert*, în „Dacia”, N.S. 43-45, 1999-2001, p. 97-158.
- Harhoiu 2004-2005 – R. Harhoiu, *Allgemeine Betrachtungen zum Bestattungssittenbild Siebenbürgens im 4. und bis zur Mitte des 9. Jahrhunderts*, în „Dacia”, N.S. 48-49, 2004-2005, p. 283-334.
- Harhoiu 2010 – R. Harhoiu, *Chorologische und chronologische Betrachtungen zum Gräberfeld 3 von Bratei*, în Ligia Bârză, *Ein gepidisches Denkmal aus Siebenbürgen. Das Gräberfeld 3 von Bratei* (bearbeitet von R. Harhoiu), în „Archaeologia Romanica”, 4, Cluj-Napoca, 2010, p. 149-159.
- Harhoiu, Spânu, Gall 2011 – R. Harhoiu, D. Spânu, E. Gáll, *Barbari la Dunăre*, Cluj-Napoca, 2011.
- Necrasov, Botezatu 1977 – Olga Necrasov, D. Botezatu, *Studiul antropologic al unor schelete provenite din cimitirul nr. 2 de la Bratei*, în Eugenia Zaharia, *Populația românească în Transilvania în secolele VII-VIII (cimitirul nr. 2 de la Bratei)*, București, 1977.
- Rustoiu 2005 – G. T. Rustoiu, *Habitatul în Transilvania în a doua jumătate a secolului al V-lea și prima jumătate a secolului al VI-lea*, în *Relații interetnice în Transilvania (sec. VI-XIII)*, editori Z. K. Pinter, I. M. Țiplic, M.E. Țiplic, Sibiu, 2005.
- Stanciu 2002 – I. Stanciu, *Gepizi, avari și slavi timpurii (sec. V-VII p. Chr.) în spațiul vestic și nord-vestic al României*, în „Ephemeris Napocensis”, XII, 2002, p. 203-236.
- Tomegea 2011 – G. Tomegea, *Accesorii vestimentare și podoabe în necropolele birituale din Transilvania (sec. VII-IX)*, în „Analele Banatului”, XIX, 2011.
- Țiplic 2002-2003 – I.M. Țiplic, *Necropolele de tip Mediaș din Transilvania*, în „Acta Musei Napocensis”, 39-40, II, 2002-2003.
- Țiplic 2005 – I.M. Țiplic, *Contribuții la istoria spațiului românesc în perioada migrațiilor și evul mediu timpuriu (secolele IV-XIII)*, Iași, 2005.
- Țiplic 2018 – I.M. Țiplic, *Local, regional sau etnic în inventarul funerar*, în „Revista Transilvania”, 1, 2018, p. 1-11.
- Țiplic-Tomegea 2016 – I.M. Țiplic, G. Tomegea, *Păuca. Necropola de incinerare (secolele VIII-IX). Catalog de expoziție*, Sibiu, 2016.
- Zaharia 1977 – Eugenia Zaharia, *Populația românească în Transilvania în secolele VII-VIII (cimitirul nr. 2 de la Bratei)*, București, 1977.

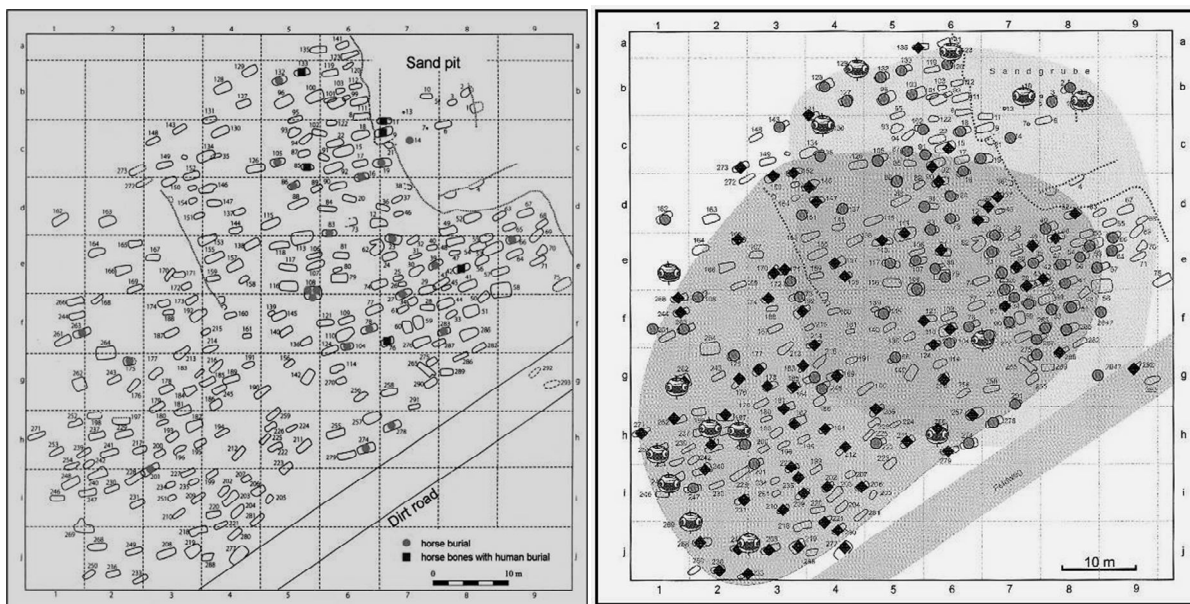
Anexe

Harta 1. Necropolele și așezările de la Bratei (după Eugenia Zaharia 1994-1995)

Harta 2. Necropolele și așezările de la Bratei (după Harhoiu, Spânu, Gall 2011)

a

b

Harta 3. Cimitirul nr. 3 de la Bratei (a. după Doboş 2009; b. după Harhoiu, Spânu, Gall 2011)

CONFRUNTĂRI VLAHO-BIZANTINE ÎN FAZA DE DEBUT A REVOLTEI VLAHILOR (TOAMNA 1185 – VARA 1186)

Dr. Vasile Mărculeț

Abstract. *Vlach-Byzantine Confrontations in the Onset of the Vlachs Uprising (Autumn 1185-Summer 1186).* The autumn of 1185 consecrated the outbreak of the anti-Byzantine revolt of the Vlachs in the Haemus Mountains (Balkans) region, under the leadership of Petru and Asan brothers. In the first phase of the revolt, between autumn 1185 and summer of 1186, the Vlachshad a determining role. The military successes achieved over the Byzantine military forces assured the Vlachs rebels the establishment of control over some regions of the Haemus Mountains and around the town of Târnovo, which became the center of the anti-Byzantine movement. In the spring of 1186, Emperor Isaak II Angelos organized a military campaign against the rebellious Vlachs. The Byzantine forces defeat the Vlachs in the battle of the "passages" (April 1186), and enter the territories controlled by them. Peter and Asan together with some of the supporters retreat to the North-Danubian Cumans. In the summer of 1186, the Byzantine campaign directed against the rebellious Vlachs, ended. Politically, as a result of the Emperor's inability to take firm measures to consolidate the restored positions of the empire, it had completely failed.

Cuvinte cheie: Petru, Asan, Isaak II, Vlachs, bătălia trecătorilor.

Key-words: Petru, Asan, Isaak II, Vlachs, battle of the passages.

Toamna anului 1185 consacra izbucnirea revoltei antibizantine a vlahilor din regiunea Munților Haemus (Balcani), sub conducerea fraților Petru și Asan, doi fruntași ridicați din rândul acestei etnii. Răscoala antibizantină a vlahilor, cărora li s-au alăturat la scurt timp și bulgarii, a beneficiat de sprijinul militar masiv al cumanilor nord-dunăreni, deveniți forța tutelară a mișcării. La capătul a circa doi ani de confruntări militare cu Imperiul Bizantin, cu rezultate schimbătoare, într-o primă etapă, alianța vlah-bulgaro-cumană, înregistra, în final, un succes deplin, materializat în constituirea în regiunile dintre Munții Balcani și Dunăre, aparținând fostei theme bizantine Paristrion sau Paradounavon, a unei noi entități politico-statale, Țaratul Vlaho-Bulgar.

Confruntări militare vlaho-bizantine (toamna 1185-vara 1186). Izbucnirea revoltei antibizantine a vlahilor a condus, implicit, la declanșarea și desfășurarea primelor confruntări între forțele răsculaților și cele imperiale care staționau în zonă. Acestea a debutat încă din toamna anului 1185. Într-o primă fază a răscoalei, cuprinsă între toamna anului 1185 și vara lui 1186, rolul determinant a revenit vlahilor.

Informații consistente referitoare la desfășurarea operațiilor militare în această etapă a confruntărilor vlaho-bizantine nu avem. Cronicarul bizantin Niketas Choniates, contemporan evenimentelor și participant la ele din postura de demnitar imperial, a cărui lucrare, *Istoria*, rămâne principalul izvor istoric pentru cunoașterea raporturilor vlaho-bulgaro-bizantine, ne transmite o serie de informații foarte sumare referitoare la derularea evenimentelor în această etapă. Alte informații se regăsesc în cronicile lui Georgios Akropolites și Theodoros Skutariotes, care își redactează lucrările în a doua jumătate a secolului al XIII-lea. Ultimul parafrizează pasaje întinse din cronicile lui Niketas Choniates și Georgios Akropolites, de unde și inconsecvența sa în a atribui aceleași evenimente, când vlahilor când bulgarilor. Poate fi adăugată acestor izvoare cronică versificată a lui Ephraemius, realizată în deceniul al doilea al secolului al XV-lea.

Niketas Choniates, după ce ne informează că prin politica sa fiscală abuzivă, împăratul Isaak II Angelos (1185-1195) „i-a făcut sieși și romeilor (bizantinilor, n.n.) dușmani pe barbarii din Muntele Haemus, care mai înainte se numeau misieni, iar acum se cheamă vlahi”, relatează succint că în toamna anului 1185, la îndemnul conducătorilor lor, care le cereau „să ia armele în mâini și să pornească împotriva romeilor”, îndată „misienii au început să acționeze fâțiș ca niște răzvrățiți”¹. Aceeași informație se regăsește și în cronică lui Theodoros Skutariotes, care susține că basileul, prin politica promovată, „își făcu pe nesimțite dușmani sieși și romeilor și alte orașe, dar mai ales pe barbarii din Haemus, care mai înainte se numeau misieni, iar acum se numesc vlahi și bulgari. Aceștia, biziindu-se pe ținuturile lor greu accesibile, s-au ridicat și altă dată împotriva romeilor; acum însă, luând drept pretext răpirea turmelor lor, s-au gândit la răscoală”². În ceea ce-l privește pe Ephraemius acesta susține și el că din cauza abuzurilor regimului împăratului Isaak II Angelos, „neamul misienilor care locuiesc în Haemus și care se numesc vlahi, tulburându-se, s-au ridicat împotriva stăpânirii ausonilor (bizantinilor, n.n.)”³.

¹ Choniates 1975, p. 368, 371; Choniates 1984, p. 205; *Fontes*, III, 254/255.

² Skutariotes 1894, p. 370; *Fontes*, III, 414/415.

³ Ephraem 1990, p. 207; *Fontes*, III, 462/463.

Sumarele informații transmise de cronicarul bizantin ne permit constatarea că inițiativa declanșării ostilităților a aparținut vlahilor, fapt, de altfel, absolut logic, în condițiile în care ei au fost cei care a inițiat răscoala. Putem, de asemenea, conchise, în temeiul acelorași informații că, în această fază a răscoalei, componenta etnică de bază a forțelor răsculaților au reprezentat-o, *vlahii* sau *misienii*, cum sunt ei numiți de cronicarul bizantin, după numele vechii provincii romane în care locuiau.

Momentul izbucnirii revoltei și, implicit, a declanșării acțiunilor militare ale vlahilor împotriva Bizanțului nu poate fi precizat cu exactitate din cauza absenței informațiilor. Spre exemplu, istoricul rus S.B. Dașkov datează momentul izbucnirii răscoalei vlahilor în anul 1186⁴. Recent, Alexandru Madgearu s-a exprimat pentru declanșarea revoltei antibizantine a vlahilor „spre sfârșitul anului 1185”⁵.

În opinia noastră revolta antibizantină a vlahilor s-a declanșat în toamna târzie a anului 1185 sau la începutul iernii anilor 1185/1186. Suntem de părere că momentul izbucnirii ei nu poate fi plasat mai devreme de sfârșitul lunii noiembrie a anului 1185.

Locul declanșării mișcării antibizantine rămâne, de asemenea, discutabil. O serie de istorici s-au pronunțat pentru Târnovo⁶. Temeiul opiniilor exprimate îl constituie informațiile transmise de Niketas Choniates și de Theodoros Skutariotes, care pun în relație directă momentul izbucnirii răscoalei cu cel al târnosirii Bisericii Sfântul Dimitrie, de la Târnovo, ridicată, se pare, chiar de Asănești⁷. La polul opus se situează părerile istoricilor care resping o asemenea opinie⁸.

Din punctul nostru de vedere, informațiile transmise de Niketas Choniates și Theodoros Skutariotes fac posibilă, identificarea locului de declanșare a mișcării antibizantine a vlahilor cu Târnovo. Considerăm, deci, că nu este exclus ca în condiții și prin modalități rămase necusute, răsculații vlahi să fi eliminat prezența bizantină și să-și fi instaurat controlul asupra cetății încă din debutul revoltei. Ocuparea Târnovei, prezentată de Niketas Choniates drept „cea mai bine fortificată și, totodată, cea mai de frunte dintre cetățile din Haemus”, care era „înconjurată de ziduri puternice” fiind „împărțită în două de cursul unui râu și așezată în vârf de munte”, iar de Theodoros Skutariotes ca „orașul cel mai de seamă între cele din Haemus, prin tăria fortificațiilor și faimă”, care era „situat pe munte și înconjurat de un râu de jur împrejur”⁹.

Ocuparea Târnovei încă de la începutul mișcării a reprezentat, pe lângă un factor psihologic de cea mai mare importanță, în condițiile în care, inițial, „*vlahii se cam codeau și fugeau de răscoala la care erau împinși de Petru și Asan, temându-se de o acțiune atât de însemnată*”¹⁰, și „*întârziu la început cu răscoala la care îi ațâtau Petru și Asan, temându-se de mărimea întreprinderii*”¹¹, un succes militar o însemnată aparten din punct de vedere strategic pentru Asănești și tovarășii lor de răscoală. Stăpânirea puternicei cetăți, situată la limita dintre Podișul Predunărean și Munții Stara Planina Centrală, le asigura acestora, atât o bază puternică de operații, cât și un punct de refugiu solid și dificil de cucerit, în cazul unui eventual eșec.

În absența cvasi-totală a informațiilor, numeroase alte aspecte de natură militară ale evenimentelor derulate ne rămân necunoscute. Între acestea putem identifica efectivele forțelor vlahe răscolate, modul de organizare militară a răsculaților, capacitatea lor militară, nivelul de înarmare sau modul de organizare a comandamentului.

Nici asupra forțelor bizantine nu dispunem de informații. Credem însă că nu neînșelăm considerând că acestea erau formate din unități ale tagmatei care staționa în provincie. Foarte probabil, acestea era dispuse în principalele puncte strategice și fortificații ale themei. Efectivele lor ne rămân necunoscute. Potrivit calculului făcute de istoricul Warren Treadgold, în faza inițială a constituirii sale, respectiv în jurul anului 1025, în thema de la Dunărea de Jos staționa o tagmata formată din circa 5.000 de oameni¹². Este dificil de afirmat dacă la sfârșitul secolului al XII-lea, efectivele și calitatea forțelor bizantine care staționau în Thema Paristrion (Paradounavon) mai erau identice cu cele de la începutul secolului precedent. Nu este exclusă nici posibilitatea ca o parte dintre acestea să fi fost retrase de Isaak II Angelos, pentru a le folosi în campania împotriva normanzilor.

În continuarea prezentării desfășurării evenimentelor, Niketas Choniates ne prezintă alte informații însemnate cu privire la finalitatea acestora. Potrivit relatării sale, „*cum răscoala îndată le-a izbândit*” vlahilor, aceștia, „*încă și mai*

⁴ Dașkov 1999, p. 340.

⁵ Madgearu 2014, p. 47.

⁶ Златарски 2007, II, p. 440-441; Цанкова-Петкова 1978, p. 28; Божилов 1994, p. 28; Божилов, Гюзелев 1999, p. 421; Madgearu 2014, p. 49.

⁷ Choniates 1975, p. 371; Choniates 1984, p. 205; Skutariotes 1894, p. 372; Fontes, III, p. 256/257, 414/415.

⁸ Malingoudis 1978, p. 75.

⁹ Choniates 1975, p. 470; Choniates 1984, p. 257; Skutariotes 1894, p. 417; Fontes, III, p. 284/285, 424/425.

¹⁰ Choniates 1975, p. 371; Choniates 1984, p. 205; Fontes, III, p. 256/257.

¹¹ Skutariotes 1894, p. 371-372; Fontes, III, p. 414/415.

¹² Treadgold 1995, p. 84-85; Treadgold 2012, p. 125.

mult își vărau în minte că Dumnezeu dorește libertatea lor. Și socotind că puțin lucru e propria lor descătușare și eliberare se lăcesc și spre târgurile și așezările mai depărtate de Haemus”¹³.

Parcursirea știrilor transmise de Niketas Choniates, așa sumare cum sunt, fac posibile mai multe constatări. Prima dintre ele este aceea că în confruntările militare dintre forțele vlahilor răsculați și cele imperiale primele au ieșit biruitoare. Deoarece cronicarul bizantin nu face vorbire despre bătălii de mare amploare între beligeranți, suntem înclinați să opinăm că trupele imperiale au opus o slabă rezistență. De altfel, faptul este confirmat de o altă variantă a manuscrisului lucrării în care se specifică faptul că „neîntâlnind opoziție” din partea trupelor imperiale, vlahii „și-au extins controlul asupra ținuturilor de dincolo de Zygos”¹⁴. O a doua constatare este aceea că succesele militare obținute asupra forțelor militare bizantine au asigurat răsculaților vlahi instaurarea controlului asupra unor regiuni din Munții Haemus, respectiv din Munții Stara Planina Centrală, și din jurul cetății Târnovo, devenită încă de la începutul acesteia, centrul mișcării antibizantine. În sfârșit, o ultimă constatare este aceea că pe fondul succeselor inițiale înregistrate de răsculații vlahi în urma slabei rezistențe a forțelor bizantine, răscoala s-a extins, și odată cu ea și controlul răsculaților, asupra altor regiuni situate mult mai la nord de Munții Stara Planina Centrală. În opinia noastră, acestea sunt teritoriile desemnate de cronicar ca fiind mai „depărtate de Haemus” sau „ținuturile de dincolo de Zygos”.

Succesele militare înregistrate de vlahi în confruntările cu trupele bizantine în această fază inițială a răscoalei este, de asemenea, confirmată și de o altă informație transmisă de același Niketas Choniates, care afirmă că „unul dintre frați, Petru, își încununează capul cu o coroană de aur și-și meșterește și își pune în picioare încălțăminte de culoare roșie”¹⁵. Aceeași informație se regăsește și în cronica altui autor bizantin, Theodoros Skutariotes, care parafrazează părți însemnate din *Istoria* lui Niketas Choniates. Ca urmare, acesta consemnează că „cel dintâi dintre frați, Petru, își încununase capul cu o coroană și-și pune în picioare încălțări roșii, numindu-se pe sine împărat al bulgarilor”¹⁶.

Gestul lui Petru, a fost interpretat de Alexandru Madgearu în sensul uzurpării de către acesta a atributelor puterii imperiale. Ca urmare, conchide autorul, încă din faza de debut a revoltei antibizantine, acesta „a avut ambiția să devină pretendent la puterea imperială bizantină”¹⁷. Fundamentul opiniei sale este reprezentat de afirmația din cronica lui Ansbertus, care relatează că în decembrie 1189, cu prilejul treceri prin Balcani a împăratului Friedrich I Barbarossa, plecat în cea de-a treia cruciadă, Petru, numit de cronicar Kalopetrus, „domnul vlahilor și a celei mai mari părți a bulgarilor din micile domenii din Thracia”, se angaja să-i pună la dispoziție suveranului german ajutor militar împotriva Bizanțului, în schimbul căruia „pretindea să fie împărat și să-și pună coroana împărătească a Regatului Greciei”¹⁸.

Prin prisma informațiilor pe care le deținem, transmise de cronicarii bizantini, suntem de părere că asemenea concluzie nu se susține. Astfel, Niketas Choniates și Theodoros Skutariotes ne informează că în urma succeselor înregistrate împotriva Bizanțului, Asănești intenționau „să unească domnia misiunilor și bulgarilor într-una singură, așa cum fusese odinioară”¹⁹. Concluzia care se desprinde din aceste știri este aceea că scopul politic al răzvrătiților era acela de a reface vechiul țarat bulgar. Conchidem, deci, că însușirea de către Petru a însemnelor a simbolurilor puterii imperiale, diadema de aur și încălțăminte de culoarea purpuri, asemenea basileilor bizantini, relevă, fără dubii, obiectivul politic suprem al vlahilor răsculați și biruitori în această fază a revoltei împotriva Bizanțului, acela de a-și constitui un stat propriu, dar de sorginte bizantină și bulgară.

În planul raporturilor militare, succesele înregistrate de vlahii revoltați în perioada cuprinsă între toamna anului 1185 și primăvara lui 1186 au avut consecințe extrem de importante. Ele au asigurat preluarea inițiativei militare și trecerea la ofensivă a revoltaților împotriva stăpânirilor bizantine din zonă. A contribuit, foarte probabil la aceasta și timpul înaintat al anului și anotimpul de iarnă, impropriu organizării unor expediții militare de mare anvergură într-o zonă montană, îndeosebi, care a împiedicat Imperiul Bizantin la o reacție imediată și pe măsură, ceea ce le-a asigurat răzvrătiților libertatea de acțiune deplină.

Unul din obiectivele vizate de ofensiva vlahilor l-a constituit cucerirea orașului Pristhlava (Preslav; azi Veliki Preslav). Faptul este precizat de unii cronicari bizantini în operele lor. Astfel, referindu-se la aceste operații militare ale vlahilor, Niketas Choniates relatează că aceștia „îndreptându-se apoi spre Preslav (aceasta este o cetate străveche, toată de cărămidă arsă și cea mai întinsă din cele de prin părțile Haemusului) vedeau că asediarea lui nu era lipsită de primejdie; își urmează deci drumul ocolindu-l și coborâră încet Haemusul și aruncându-se pe neașteptate asupra altor așezări ale romeilor, răpesc mulți romei liberi și mulți boi și vite de povară și multe alte dobitoace”²⁰. La rândul lui,

¹³ Choniates 1975, p. 372; Choniates 1984, p. 205; *Fontes*, III, p. 256/257.

¹⁴ Choniates 1975, p. 372; Choniates 1984, p. 205; *Fontes*, III, p. 256/257, n. 46.

¹⁵ Choniates 1975, p. 372; Choniates 1984, p. 205; *Fontes*, III, p. 256/257.

¹⁶ Skutariotes 1894, p. 372; *Fontes*, III, p. 414/415.

¹⁷ Madgearu 2014, p. 45.

¹⁸ Ansbertus 1928, p. 58.

¹⁹ Choniates 1975, p. 374; Choniates 1984, p. 206; Skutariotes 1894, p. 373; *Fontes*, III, p. 258/259-260/261, 416/417.

²⁰ Choniates 1975, p. 372; Choniates 1984, p. 205; *Fontes*, III, p. 256/257.

Theodoros Skutariotes precizează că vlahii, „năvălind și împotriva Presthlavei (aceasta e o cetate foarte mare și întărită), pentru că nu le-a fost ușor să-l cuprindă îl lasă și pornesc cu război împotriva posesiunilor romeilor aflate în afara Haemusului și răpesc mulți romei și boi și animale de povară și mulțime însemnată de alte vite”²¹.

Momentul acțiunii militare întreprinse de vlahi împotriva stăpânirilor bizantine din regiunea Preslavului ne rămâne necunoscut, din cauza absenței informațiilor referitoare la acest aspect. Credem însă că aceasta a avut loc, cel mai probabil, în iarna anilor 1185-1186, sau, cel mai târziu, la începutul primăverii anului 1186.

Identificarea zonei geografice care au constituit în această fază teatru de război reprezintă în opnia noastră un alt aspect care se cuvine luat în discuție. Teritoriile în care au operat forțele răsculaților în timpul confruntărilor cu cele bizantine au fost identificate de Alexandru Madgearu cu regiunile de la miazăzi de Haemus²².

Din punctul nostru de vedere, știrile pe care le deținem fac ca o asemenea concluzie să fie complet lipsită de temei. Niciuna din informațiile transmise de Niketas Choniates și de Theodoros Skutariotes nu permit o asemenea localizare a zonei de desfășurare a operațiunilor militare. Dimpotrivă, menționarea Preslavului ca principal obiectiv al acțiunii răsculaților conduce la concluzia că acțiunile militare în discuție s-au desfășurat la nord de Stara Planina. Conchidem, deci, că regiunile vizate de ofensiva vlahilor au fost cele ale Bulgariei răsăritene, situate la limita Podișului Predunărean și a Munților Stara Planina de Est.

În altă ordine de idei, sub aspect militar, știrile cronicarilor bizantini evidențiază o slăbiciune a forțelor vlahi ale momentului, anume incapacitatea lor de a asedia și cucerii cetăți puternic fortificate. Factorii care au constituit temeiul acestui fapt nu sunt precizați de cronicarii bizantini. Foarte probabil, la momentul respectiv, forțele vlahi nu erau încă pregătite pentru acțiuni militare de o asemenea complexitate și este posibil ca să nu fi dispus nici de mașinile de asediu necesare.

În pofida neajunsurilor semnalate, forțele vlahilor răsculați au înregistrat, totuși, succese însemnate. Facilitatea cu care acestea au fost obținute s-a datorat, cel mai probabil, faptului că apărarea provinciei fusese slabă considerabil de Isaak II Angelos, care mobilizase cea mai mare parte a forțelor imperiale pentru a opri înaintarea normazilor din sudul Italiei în Peninsula Balcanică, fapt care, nu este exclus, să fi înclinat aportul de forțe în favoarea vlahilor revoltați. Evoluția situației militare, favorabile vlahilor până în acel moment, avea să înregistreze o schimbare radicală odată cu venirea primăverii, când Imperiul Bizantin a trecut la contraofensivă.

Eliminarea definitivă a pericolului normand, în urma victoriei decisive obținută de armata bizantină în noiembrie 1185, i-a permis împăratului Isaak II Angelos să își îndrepte atenția spre cealaltă problemă gravă cu care se confrunta Bizanțul în Peninsula Balcanică: revolta vlahilor, care tindea să ia amploare. Ca urmare, pe la începutul lunii aprilie 1186, bazileul organizează și comandă personal prima campanie militară împotriva vlahilor răsculați²³.

Precaritatea informațiilor pe care le deținem face ca aspecte importante, precum efectivele mobilizate de Isaak II Angelos în scopul desfășurării campaniei împotriva vlahilor, structura armatei bizantine angajate în acțiune, nivelul de înarmare, calitatea acestora sau itinerarul urmat de aceasta, să rămână necunoscute. Referitor la obiectivul strategic al armatei bizantine, potrivit părerii lui Alexandru Madgearu, opinie pe care nu o împărtășim întru totul, acesta ar fi fost „restabilirea controlului asupra trecătorilor din masivul Stara Planina”²⁴.

În ceea ce ne privește, considerăm că forțele bizantine au înaintat prin Thracia având drept obiectiv strategic debușarea la nord de Munții Stara Planina, instaurarea controlului asupra principalului centru politico-militar al vlahilor, Târnovo. Pătrunderea la nord de Munții Stara Planina, în regiunea Târnovei se putea face cel mai rapid, fie prin pasul Kotel, fie prin pasul Stara Zagora. Întrucât toate trecătorile montane erau însă puternic apărate de vlahii, străpungerea apărării acestora, forțarea și ocuparea trecătorilor avea să se contureze, în condițiile date, drept o componentă esențială a planului militaro-strategic bizantin, a cărei realizare devenea esențială pentru atingerea obiectivului strategic principal.

La fel de sumare sunt și informațiile referitoare la forțele militare ale vlahilor. Putem presupune însă că, cel puțin, din punct de vedere calitativ, mai ales în ceea ce privește nivelul de pregătire și înarmare, acestea erau inferioare celor bizantine. Superioritatea militară a adversarului le-a impus conducătorilor vlahi adoptarea unei strategii eminentamente defensive. Obiectivul suprem al acestora l-a constituit anihilarea ofensivei forțelor imperiale. Locul ales pentru punerea în aplicare a planului au fost trecătorile montane folosite de armata bizantină pentru a traversa masivul muntos, unde configurația terenului putea anula superioritatea militară a forțelor imperiale.

Luptele vlaho-bizantine din trecătorile Munților Stara Planina sunt succint prezentate de Niketas Choniates, Theodoros Skutariotes și Mihail Choniates. Primul dintre cronicarii bizantini relatează că „împăratul a mărșăluit împotriva lor, iar ei, la rândul lor, ocupând un teren stâncos și locuri inaccesibile, au stat neclintii o lungă perioadă de timp” sau într-o altă variantă a textului, că „pornește atunci împotriva lor Isaak. Iar ei, apucând din nou prin locuri anevoiase și greu

²¹ Skutariotes 1894, p. 372; *Fontes*, III, p. 414/415.

²² Madgearu 2014, p. 61.

²³ Madgearu 2014, p. 62.

²⁴ Madgearu 2014, p. 61.

de străbătut, au ținut piept multa vreme²⁵. O informație asemănătoare se regăsește în cronica lui Theodoros Skutariotes, care consemnează faptul că „*pornește atunci împotriva lor Isaak. Dar ei, apucând prin locuri anevoie de străbătut, s-au împotrivit vreme îndelungată*”²⁶. La rândul lui, într-un discurs, datat recent pe la mijlocul anului 1186, Mihail Choniates susține că rebelii au ocupat trecătorile și si-au amenajat întărituri în păduri și munți. Pentru a-și asigura trecerea forțele bizantine au fost obligate să cucerească și să distrugă întăriturile și să incendieze pădurile în care se adăposteau vlahii²⁷.

Producerea neașteptată a unui fenomen natural, care a ascuns mișcările trupelor imperiale – o eclipsă de soare în data de 21 aprilie, după unii autori, o ceață după alții²⁸ – avea să le asigure acestora victoria. Potrivit lui Niketas Choniates, „*ridicându-se pe neașteptate o ceață, [...], și acoperind munții pe care-i păzeau barbarii, pândind la trecătorile înguste, romeii le ies înaintea pe ascuns și-i împrăstie, înspăimântându-i*”²⁹. În mod asemănător prezintă desfășurarea evenimentelor și Theodoros Skutariotes, care consemnează că „*lăsându-se însă o ceață neașteptată și acoperind munții, romeii căzură pe nesimțite asupra lor și-i răniră pe mulți*”³⁰.

Victoria bizantină asupra răsculaților vlahi este consemnată, de asemenea și de alte izvoare. Spre exemplu, Ephraemius, se limitează să consemneze că „*împăratul, pornind cu oaste împotriva lor, i-a alungat, punându-i pe fugă*”³¹. Mult mai consistente sunt știrile cuprinse într-una din scrisorile redactate de Niketas Choniates în numele împăratului Isaak II Angelos, în octombrie 1187, adresată patriarhului ecumenic și sinodului. În scrisoare, în care sunt prezentate evenimentele legate de campania imperială se arată că Dumnezeu „*a făcut să se plece înaintea domniei mele tot muntele, făcând drepte pe cele strâmbe și lesnicioase pe cele greu de străbătut și întuneric gros de să-l pipăi cu mâna a răspândit peste răzvrățiți. [...]. Și unii dintre vrăjmași, căzuți pradă săbiei, zăceau asemenea vitelor înjunghiate care încep să putrezească alții erau legați în lanțuri până la grumaz și chinuiți ca niște robi care au încercat să fugă, iar alții, găsindu-și mântuirea în fugă, au fost salvați în cele din urmă prin mila domniei mele, [căci] ceea ce nu nădăduiau să capete prin rugă, au căpătat peste așteptări, pe negândite*”³².

Prin prisma subiectului abordat de noi, informațiile transmise de epistola imperială sunt importante prin aceea că sunt singurele care prezintă pierderile vlahilor. Fără îndoială, acestea sunt exagerate de autorul scrisorii, care amplifică rolul împăratului. Chiar și așa, trebuie însă să admitem că pierderile digerate de vlahi au fost mari. Numai astfel se explică faptul că, potrivit cronicarilor bizantini, în urma înfrângerii suferite și incapabili să mai continue rezistența, fruntașii răsculaților, împreună cu o parte din oamenii lor s-au refugiat la nord de Dunăre, sub protecția cumanilor, care controlau regiunea³³.

Prima mare confruntare dintre Bizanț și vlahii revoltați împotriva dominației sale, această adevărată *bătălie a trecătorilor*, se încheia cu succesul indiscutabil al imperiului. Lipsa de viziune a basileului l-a condus la ratarea posibilității de a valorifica victoria și de a consolida pozițiile statului bizantin în teritoriile cuprinse de revoltă. Împăratul, susține Niketas Choniates, „*ținând seama că nu era nimeni care să-l împiedice, trebuia să străbată toată Moesia*” și să ia măsuri ferme pentru pacificarea provinciei, prin lichidarea oricărui focar de nesupunere, și să consolideze prezența militară a imperiului în regiune prin ocuparea punctelor strategice prin instalarea de garnizoane „*în cetățile de acolo, care sunt numeroase prin Haemus*”, care „*cele mai multe, ba chiar aproape toate, sunt clădite pe stânci abrupte și pe culmi învăluite în nori*”³⁴. Necesitatea adoptării unor asemenea măsuri de către Isaak II Angelos, este invocată și de Theodoros Skutariotes, care scrie că „*în lipsa deplină de împotrivire*” acesta trebuia să „*rânduiască străji în cetățile de acolo, care sunt numeroase, cele mai multe pe stânci prăpăstioase și, mai ales, ridicate deasupra norilor*”³⁵. Asemenea măsuri sunt menționate și de Ephraemius care, mai categoric, susține că împăratul trebuia „*să năvălească peste hotarele întregii Misii și să rânduiasă cum era mai bine rosturile țării*”, acțiuni care ar fi fost favorizate de „*lipsa forțelor care să se împotrivească*”, situație de care s-a dovedit incapabil să profite³⁶.

Fără excepție, toți cronicarii amintiți critică incapacitatea împăratului de a lua asemenea măsuri militare, acesta mulțumindu-se cu unele acțiuni punitive, precum distrugerea rezervelor de hrană descoperite și cu acceptarea supunerii formale, făcută de vlahii aflați în provincie. Acesta, afirmă Niketas Choniates „*n-a făcut însă nimic de felul*

²⁵ Choniates 1975, p. 372; Choniates 1984, p. 205; *Fontes*, III, p. 256/257-258/259.

²⁶ Skutariotes 1894, p. 372; *Fontes*, III, p. 414/415.

²⁷ Ritter 2013, p. 182; Cf. Brand 1968, p. 89-90.

²⁸ Cf. Malingoudis 1978, p. 76, Cf. Stephenson 2000, p. 290; Cf. Ritter 2013, p. 182; Cf. Madgearu 2014, p. 62; Cf. Цанкова-Петкова 1978, p. 28; Cf. Божилев 1994, p. 28; Cf. Божилев, Гюзелев 1999, p. 430.

²⁹ Choniates 1975, p. 372; Choniates 1984, p. 206; *Fontes*, III, p. 258/259.

³⁰ Skutariotes 1894, p. 372; *Fontes*, III, p. 414/417.

³¹ Ephraem 1990, p. 209; *Fontes*, III, 462/463.

³² Choniates 1972, p. 7; *Fontes*, III, p. 336/337-338/339.

³³ Choniates 1975, p. 372-373; Choniates 1984, p. 206; Skutariotes 1894, p. 373; *Fontes*, III, p. 258/259, 416/417, 462/463.

³⁴ Choniates 1975, p. 373; Choniates 1984, p. 206; *Fontes*, III, p. 258/259.

³⁵ Skutariotes 1894, p. 373; *Fontes*, III, p. 416/417.

³⁶ Ephraem 1990, p. 209; *Fontes*, III, p. 462/463.

acesta, ci, dând foc la clăile de grâne, amăgite de vorbele înșelătoare ale vlahilor pe care i-a văzut, face îndată calea întoarsă, fără să se îngrijească de de situația încă grave a regiunii”³⁷. În altă parte a Istoriei sale, Niketas Choniates reia criticile la adresa lipsei de măsuri a împăratului precizând că „nu a rânduit cum trebuie lucrurile în țara dușmană în vremea primei sale expediții, ci, ridicându-se, a plecat de acolo de parcă dușmanii stăteau să se arunce asupra-i, fără să așeze în cetăți gărzi romeice și fără să ia ostateci pe cei care le erau dragi barbarilor”³⁸. În același sens se pronunță și Theodoros Skutariotes, care susține că basileul „n-a făcut nimic de acest fel, ci, dând foc la grămezile de grâne, pleacă îndată de acolo, lăsând lucrurile încă tulburate”³⁹. O informație identică se regăsește în cronica lui Ephraemius, care relatează că Isaak II Angelos, nu a luat niciuna din măsurile militare necesare, ci, „dând foc la grămezile de roade și amăgit de înșelăciunile vlahilor, se întorece în capitală, lăsând acolo lucrurile în suferință”⁴⁰. Deși nu o consemnează explicit, asemenea măsuri sunt sugerate și de scrisoarea adresată patriarhului ecumenic și sinodului, în care se specifică faptul că vlahii răzvrățiți „au fost salvați în cele din urmă prin mila domniei mele, [căci] ceea ce nu nădăjduiau să capete prin rugă, au căpătat peste așteptări, pe negândite”⁴¹.

Absența unor măsuri de ordin militar care să asigure consolidarea succesului înregistrat în bătălia trecătorilor este recunoscut indirect de Isaak II Angelos însuși, într-un așa-zis discurs atribuit lui Petru, sintetizat în scrisoarea lui adresată patriarhului ecumenic și sinodului patriarhal, din octombrie 1187. În actul amintit se precizează că Petru, refugiat la cumani, i-ar fi asigurat pe aceștia că împăratul „a făcut cale întoarsă și armata romeică s-a întors acasă” și că pentru apărarea cetăților din regiunea Haemusului „a fost lăsată numai o garnizoană ce nu poate fi înfruntată de cei de acolo, dar că, de vor veni ei într-ajutor, ea nu va mai fi îndesulătoare”⁴².

În vara anului 1186, campania bizantină îndreptată împotriva vlahilor revoltați, se încheia. Pe baza informațiilor transmise de cronicarii bizantini referitoare la „clăile de grâne”, aflate de forțele imperiale putem conchide că finalul ei poate fi datat după terminarea secerișului, respectiv pe la sfârșitul lunii iulie. Din punct de vedere militar campania înregistrase un succes categoric prin victoria reputată de trupele imperiale în bătălia trecătorilor (aprilie 1186). În plan politic, ca urmare a incapacității împăratului de a adopta măsuri ferme care să consolideze pozițiile restabilite ale imperiului, ea eșuase complet. Încheierea campaniei bizantine marca, totodată, și finalul primei faze a răscoalei antibizantine a vlahilor, condușii de frații Petru și Asan.

Concluzii. Toamna anului 1185 consacră izbucnirea revoltei antibizantine a vlahilor din regiunea Munților Haemus (Balcani), sub conducerea fraților Petru și Asan, doi fruntași ridicați din rândul acestei etnii. O primă fază a revoltei antibizantine a vlahilor, cea de debut, s-a desfășurat în perioada cuprinsă între toamna anului 1185 și vara anului 1186.

Împăratul Isaak II Angelos a răspuns revoltei vlahilor printr-o contraofensivă de amploare, desfășurată în primăvara-vara anului 1186. Din punct de vedere militar campania bizantină a înregistrat un succes categoric prin victoria reputată de trupele imperiale în bătălia trecătorilor (aprilie 1186), pătrunderea în teritoriile controlate de vlahi și silirea conducătorilor revoltei să caute refugiu la cumani din nordul Dunării. În plan politic, ca urmare a incapacității împăratului de a adopta măsuri ferme care să consolideze pozițiile restabilite ale imperiului, ee a eșuat complet. Încheierea campaniei bizantine marca, totodată, și finalul primei faze a revoltei antibizantine a vlahilor, condușii de Petru și Asan.

Bibliografie

Izvoare

- Amsbertus 1928 – Ansbertus, *Historia de expeditione Friderici imperatoris*, în *Quellen zur Geschichte des Kreuzzuges Kaiser Friedrichs I*, Herausgegeben von A. Chroust, în „Monumenta Germaniae Historica. Scriptores Rerum Germanicarum”, Nova Series, t. V, Berolini, MCMXXVIII, p. 1-115.
- Choniates 1835 – N. Choniatae, *Historia*, ex recensione Imm. Bekkeri, Bonnae, MDCCCXXXV.
- Choniates 1972 – N. Choniatae, *Orationes et epistulae*, recensuit I.A. van Dielen, Berolini et Novi Eboraci, MCMLXXII.
- Choniates 1975 – N. Choniatae, *Historia*, recensuit I.A. van Dielen, t. I: *Praefationem et Textum continens*, Berolini et Novi Eboraci, MCMLXXV.
- Choniates 1984 – N. Choniates, *O City of Byzantium, Annales of Niketas Choniates*, translated by H.J. Magoulas, Detroit, 1984.
- Ephraem 1990 – Ephraem Aenii, *Historia Chronica*, recensuit O. Lampsides, Athenis, MCMXC.

³⁷ Choniates 1975, p. 373; Choniates 1984, p. 206; *Fontes*, III, p. 258/259.

³⁸ Choniates 1975, p. 394; Choniates 1984, p. 217; *Fontes*, III, p. 260/261-263/264.

³⁹ Skutariotes 1894, p. 373; *Fontes*, III, p. 416/417.

⁴⁰ Ephraem 1990, p. 209; *Fontes*, III, p. 462/463.

⁴¹ Choniates 1972, p. 7; *Fontes*, III, p. 336/339.

⁴² Choniates 1972, p. 8; *Fontes*, III, p. 338/339.

Fontes, III – *Fontes Historiae Daco-Romanae*, III. *Scriptores Byzantini*. Saec. XI-XIV / *Izvoarele istoriei României*, III. *Scriptori bizantini* (sec. XI-XIV), publicate de: Al. Elian și N.Ț. Tanașoca, București, 1975.

Skutariotes 1894 – [T. Skutariotes], Ἀνωνύμου, *Συνόψις χρονικῆς*, în „Μεσαιωνικῆς βιβλιοθήκης”, t. VII, ἐπιστάσια Κ.Ν. Σαθα, Венеџа-Paris, 1894, p. 1-556.

Lucrări generale și speciale

Божилев 1994 – И. Божилев, *Фамилията на Асеневци (1186-1460 г.)*. *Генеалогия и просография*, София, 1994.

Божилев, Гюзелев 1999 – И. Божилев, В. Гюзелев, *История на средновековна България VII-XIV век*, în *История на България в три тома*, t. I, София, 1999.

Brand 1968 – Ch. M. Brand, *Byzantium Confronts the West 1180-1204*, Gambridge, Massachusetts, 1968.

Daškov 1999 – S.B. Daškov, *Dicționar de împărați bizantini*, traducere de Viorica Onofrei și D. Onofrei, București, 1999.

Lazăr 2010 – G. Lazăr, *Scurtă privire asupra strategiilor și tacticilor militare ale fraților Asănești (1185-1207)*, în „Музеул Милитар”, XXII, 2010, p. 5-16.

Madgearu 2014 – Al. Madgearu, *Asăneștii. Istoria politico-militară a statului dinastiei Asan (1185-1280)*, Târgoviște, 2014.

Malingoudis 1978 – Ph. Malingoudis, *Die Nachrichten des Nicetas Choniates über die Entstehung des Zweiten Bulgarischen Staates*, în „Byzantina”, 10, 1978, p. 51-147.

Ritter 2013 – M. Ritter, *Die vlacho-bulgarische Rebellion und die Versuche ihrer Niederschlagung durch Kaiser Isaakios II. (1185-1195)*, în „Byzantinoslavica”, LXXI, 2013, 1-2, p. 162-210.

Soustal 1991 – P. Soustal, *Thrakien (Thrake, Rodope und Haimimontos)*, în *Tabula Imperii Byzantini*, Herausgegeben von H. Hunger, t. 6, Wien, 1991.

Treadgold 1995 – W. Treadgold, *Byzantium and the Its Army. 284-1081*, Stanford, 1995.

Treadgold 2012 – W. Treadgold, *Bizanțul și armata sa. 284-1081*, Traducere de Anda-Elena Maelon și B.-P. Maleon, Iași, 2012.

Цанкова-Петкова 1978 – Геновева Цанкова-Петкова, *България при Асеневци*, София, 1978.

Златарски 2007, II-III – В. Златарски, *История на българската държава през средните векове*, t. 2: *България под византийско владичество (1018-1187)*, t. 3: *Второ българско царство България при Асеневци (1187-1280)*, София, 2007.

**„...ВЪ ЛѢТОШЕСТО ТОГОВА ГОНЕНІА...“: O SINTAGMĂ CONTROVERSATĂ
DINTR-O ÎNSEMNARE DE TIP COLOFON APARTINÂND TETRAEVANGHELULUI
SLAVON COPIAT DE SFÂNTUL NICODIM DE LA TISMANA (1404-1405).
CAPODOPERĂ A PATRIMONIULUI MNIR**

Dr. Ginel Lazăr

Abstract. „...ВЪ ЛѢТО ШЕСТО ТОГОВА ГОНЕНІА...“: *a controversial phrase from the colophon of the Slavonian Tetraevangelion copied by Saint Nicodimos from the Tismana Monastery (1404-1405), a masterpiece of the National History Museum of Romania.* The oldest dated Wallachian manuscript, which was copied by monk Nicodimos, the abbot of the Tismana Monastery, is found at the National History Museum of Romania. Nicodimos spent his last years of life, 1399-1405/1406, at the Prislop Monastery, situated in the region called “Țara Hațegului” (Hațeg Land), in the “Hungarian Country”, where he copied and illuminated a Tetraevangelion written on parchment, to which he then added a silver gilt binding, considered a masterpiece of the epoch. The colophon on sheet 316^v mentions the chasing of the abbot of the Tismana Monastery to the “Hungarian Country”, which we believe to have had political and commercial causes, related with the misunderstandings between Wallachian prince Mircea cel Bătrân (Mircea the Elder) and Hungarian king Sigismund of Luxembourg regarding the Genovese fortress Chilia (Lykostomion), a strategic point of maximum importance both to Wallachia and Hungary.

Cuvinte cheie: Sfântul Nicodim de la Tismana, Tetraevangel pe pergament, Mănăstirea Prislop, Capodoperă a patrimoniului MNIR, cetatea geneveză Chilia (Licostomo).

Keywords: Saint Nicodim from the Tismana Monastery, Tetraevangelion written on parchment, Prislop Monastery, a masterpiece of the National History Museum of Romania, the Genovese fortress Chilia (Lykostomion).

Titlul prezentului studiu semnifică dimensiunea și mistica unei pagini de istorie medievală, avându-l în prim plan pe sfântul cuvios Nicodim de la Tismana, ctitorul marilor mănăstiri din Țara Românească, veritabil adept al isihasmului. Recunoscut drept un dascăl al liniștii, marele sihastru sârb își trăiește ultimii ani din viață în afara granițelor țării de adopție, fiind persecutat de Mircea cel Bătrân. Retras la mănăstirea Prislop, copiază un Tetraevangel slavon, singurul care ne-a rămas de la venerabilul părinte. Pentru o cât mai bună înțelegere a problemei, ne dorim să cuprindem, sumar, aspecte ale vieții sfântului Olteniei, cu referire la misiunea sa, dar și precizări relevante din istoria cărții de cult și locul ei în cultura veche românească.

În monografia *Mircea cel Bătrân*, P.P. Panaitescu consacră un imaginar hagiografic Sfântului Nicodim dela Tismana. „Apariția acestei mari figuri de sfânt, care însoțește de Mircea în călătoriile sale și chiar la întâlnirea sa cu craii Sigismund, dând sfat și nădejde poporului primejduit de dușmani, luminând cu învățătură și cu îndemn la muncă țara întreagă, este unică în istoria noastră, o icoană de Ev Mediu, care ridică epoca lui Mircea la proporții de legendă”¹.

Deși se credea inițial că s-a născut în orașul macedonean Prilep², din mamă sârboaică și tată grec, așa cum afirmă N. Iorga, probabil în jurul anului 1320, se pare că este vorba de un al Prilep (Prilepac), un mic sat din regiunea Kosovo, în apropiere de Novo Brdo³. După ieromonahul Ștefan, autorul *Vieții Prea Cuviosului Nicodim Sfințitul*⁴, familia

¹ Panaitescu 2000, p. 176.

² O parte a istoriografiei românești susține că locul de naștere al lui Nicodim este Prilepul, actualul oraș din Republica Macedonia. Bizar este că două lucrări scrise în Serbia în veacul al XV-lea, despre viața lui Isaia (de redacție latină) și alta despre viața patriarhului sârb Sava II, se referă tot la orașul Prilep, ca loc de naștere al cuviosului. Vezi, Panaitescu 2000, p. 177, n. 17; Iorga 1908, p. 40 (Iorga semnalează și existența pisaniei mănăstirii Căluului, care conține în text și formula „Nicodima Prilepensi”, aluzie la locul de naștere, necertificând că este vorba de orașul macedonean); Hașdeu 1863, p. 147; Ștefulescu, 1909, p. 61 (n. 1 referitoare la un citat al lui B. P. Hașdeu, din *Istoria critică a românilor*); Theodorescu 1976, p. 192; Tugearu 2001, p. 88; *Evul Mediu Românesc*, p. 274; Ciocîltan 2004 p. 155 (susține că sfântul Nicodim era născut „probabil din tată grec, originar din Castoria, și din mamă sârboaică”, neintrând în detalii). V. Ciocîltan nu face nimic altceva decât să-l „compileze” pe Paul de Alep. Vezi, *Călători străini*, I, p. 197. Confuzia în jurul Prilepului macedonean, în care au crezut mulți istorici consacrați, se explică prin neatenția cu care au tratat subiectul.

³ Vezi materialul semnat de prof. Nicu Tomoni, fondator al Fundației Tismana. <http://www.tismana.ro/manastirea/2006/prilep.htm>.

⁴ Lucrarea *Viața Prea Cuviosului Nicodim Sfințitul Arhimandritul și întemeietorul sfintei mănăstiri Tismana*, Râmnicu-Vâlcea, 1935 a fost redactată de ieromonahul Ștefan în anul 1839, reeditată ulterior în 1883 de Iosif Bobulescu. Biografia lui Nicodim, ieromonahul Ștefan, s-a folosit, în principal, de lucrarea intitulată *Vieța Sf. Nicodim*, a episcopului Râmnicului, Partenie, care în 1763 a tipărit cartea sa, având la bază un manuscris vechi, în prezent pierdut. P. P. Panaitescu susține cu argumente convingătoare veridicitatea biografiei scrise de ieromonahul Ștefan, întemeiată pe mărturiile orale ale bătrânilor călugări care știau „pe de rost” viața lui Nicodim, preluată direct din surse slavone. Probabil că tradiția orală, despre viața lui Nicodim, transmisă de bătrânii călugări celor tineri, din generație în generație, era o cutumă bine înrădăcinată la Tismana, un adevărat cult, Nicodim fiind socotit patronul spiritual al Lavrei. V. Ciocîltan apreciază, în spirit critic, biografia întocmită de ieromonahul Ștefan, socotind-o „un material documentar indispensabil pentru reconstituirea vieții sfântului Nicodim”. Panaitescu 2000, p. 177; Ciocîltan 2004, p. 154.

sa era de neam ales, „bine credincioși și temători de Dumnezeu [...] rudenie cu Cniazul Lazăr” al Serbiei⁵. Această relatare, coroborată cu istoria locală sârbă, ne demonstrează că familia cuviosului se înrudea cu potențaii sârbi din regiune, formând o mare familie, cu origini în Kosovo, leagănul dinastiei naționale sârbe. Sfântul Nicodim este venerat în Serbia, patria sa, acolo unde i se păstrează osemintele, neavând nicio legătură istorică sau culturală cu provincia Macedonia, mai apropiată istorico-cultural de Bulgaria, decât de Serbia. Cât despre confuzia legată de locul de naștere, poate fi explicată de notorietatea orașului macedonean, în raport cu micul sat cosovean, neconsemnat de surse. Apropierea de familia despoților sârbi, care au cîtorit la sud de Prilepul său natal, pe valea râului Bistrița, mănăstirea „Visoki Decani”, locul unde se află mormântul gloriosului Ștefan Dușan, îi oferă viitorului sfânt din Oltenia, șansa de a primi o educație aleasă, accentuându-se învățătura specifică unei cariere în aparatul politic. Însă planurile părinților săi, de a-l pregăti pentru „cele politicesci”, pe care le ura cuviosul, nu se potrivesc cu virtuțile spirituale ale acestuia, Nicodim simțind de timpuriu o adevărată aplecare pentru viața călugărească⁶. Tânărul „de neam slovan”, în etate de 15 ani este cucerit definitiv de sfințenia părinților monahi sârbi de la Muntele Athos veniți pe meleagurile sale natale, la tănosirea bisericii mănăstirii „Visoki Decani”, eveniment petrecut în anul 1335. Sfântul Munte Athos reprezintă o adevărată chemare și provocare pentru Nicodim. Acesta își părăsește casa părintească, urmându-i pe călugării sârbi de la Mănăstirea Hilandar, lăcașul unde își desăvârșește liniștea sufletului și totodată își perfecționează învățăturile cele mai înalte ale bisericii. Având în vedere originea sa sârbească, acesta se călugărește la Mănăstirea sârbească Hilandar, înființată în anul 1198 de domnitorul sârb Ștefan Nemanja, care ulterior a intrat în obștea acesteia, sub numele de Simeon. În acest centru al monahismului oriental își face ucenicia în atelierele unde se copiau și se traduceau opere literare, de referință pentru ortodoxism, însușindu-și limbile culte ale creștinismului răsăritean, respectiv greaca și slavona. De asemenea se remarcă ca un talentat caligraf și miniaturist de redacție sârbo-croată, după izvoadele de tradiție bizantină ale Athosului. Se pare că a ajuns chiar egumenul Hilandarului, a patra mănăstire ca importanță de la Muntele Athos⁷.

Perioada petrecută la Muntele Athos, implicit poziția sa în cadrul Cinului călugăresc, l-a pregătit pe Nicodim pentru ceea ce va urma. Din monografia biografică a ieromonahului Ștefan, aflăm că lui Nicodim i s-a propus conducerea Bisericii Ortodoxe Sârbe chiar de către ruda sa, cneazul Lazăr. Cuviosul a refuzat și s-a retras în taină în ținuturile dunărene, căutând adevărata isihie în părțile apusene ale Țaratului de Vidin, în regiunea Craina, unde se găseau Cladova și Negotinul, aproape de granița cu Țara Românească, în apropierea anticului oraș Drobeta. În Cladova sud Dunăreană, ridică biserica cu hramul „Sfânta Treime”. După tradiție, Nicodim ar fi întemeiat mănăstirile Vratna (la poalele Porților din piatră ale Vratnei) din regiunea Negotin și Mănăstirița. Tradiția istorică îl pomenește pe Nicodim alături de Radu, mare Ban de Severin, fratele lui Vladislav Vodă, amândoi jucând un rol important în consolidarea ortodoxiei în spațiul dunărean local, de pe ambele maluri⁸.

Tot în acea perioadă Nicodim ar fi poposit o vreme la Vidin, atras de prestigiul școlilor de miniatură din zonă, aflate sub influența Școlii de la Târnovo. Cucerirea Vidinului bulgar de către regele Ungariei, Ludovic de Anjou, și declanșarea campaniei de convertire forțată a populației Țaratului de Vidin la catolicism, în anii 1365-1369, îl determină pe Nicodim să se orienteze spre Țara Românească⁹. Țarul bulgar Strațimir este închis în cetatea Gomnec din Slavonia, iar în fruntea orașului ajunge un căpitan maghiar cu titlul de „banus Bulgariae”, ceea ce dezvăluia intențiile vădite ale regalității maghiare față de organizarea politico-religioasă a regiunii din vecinătatea Țării Românești¹⁰. În tot acest context, iese în evidență fanatismul religios al regelui angevin, care după ce transformă Vidinul într-o citadelă franciscană, recurge și la convertirea ortodocșilor sârbi și români¹¹.

Autoritatea spirituală conferită de personalitatea lui Nicodim este pe deplin recunoscută de domnitorul Țării Românești, care îl invită pe cuvios în nordul Dunării să ridice mănăstiri. Monahul Nicodim și călugării veniți din sudul Dunării, din Serbia medievală, sunt întemeietorii primelor marimănăstiri, organizate după modelul celor de obște de la

⁵ Ștefulescu 1909, p. 14.

⁶ Nicodim este numele sub care s-a tuns în monahism în Mănăstirea sârbească Hilandar de la Sfântul Munte Athos în deceniul patru al secolului al XIV-lea. Nu știm care era numele de mirean al cuviosului, însă ținând cont de regula monastică, cei care intrau în cinul călugăresc luau un nume nou, având obligația de a păstra inițiala numelui de naștere.

⁷ Vezi, Ștefulescu 1909, p. 31, p. 39, p. 40 (n. 1), p. 56 (de consemnat că Al. Ștefulescu nu cunoștea mănăstirea athonită la care s-a călugărit cuviosul, însă credea că este vorba de „lavra arhistrategului Mihail”); V. Ciocîlțan 2004, p. 155 (autorul menționează în treacăt ucenicia făcută la Muntele Athos); Păcurariu 1991, p. 288.

⁸ Păcurariu 1991, p. 288; Ștefulescu 1909, p. 14, p. 42-43 (inscripția slavonă situată deasupra ușii altarului bisericii Mănăstirița mai păstrează un fragment conținând sintagma „Radu-Beg/Vodă”, care susține ipoteza colaborării dintre Radu și Nicodim). Vezi, Panaitescu 2000, p. 179.

⁹ Ciocîlțan 2004, p. 155; Păcurariu 1991, p. 288-289.

¹⁰ Engel 2006, p. 193; Păcurariu 1991, p. 288.

¹¹ „Regele și-a propus ca scop nu numai catolicizarea bulgarilor din Vidin, ci și ceea ce, nici până atunci și după aceea nu se mai văzuse, anume catolicizarea sârbilor, ba chiar și a românilor. În 1366 a ordonat să fie adunați preoții sârbi împreună cu soțiile, copiii și bunurile lor mobile, „fără violențe”. Apoi, după cum ne informează Küküllői, „poporul încăpătănat a fost convertit și botezat”. Ca și în Bulgaria, convertirea și-au asumat-o franciscanii, cărora în acei ani li s-au înființat șapte mănăstiri, între Mureș și Dunărea de Jos”. Vezi, Engel 2006, p. 200.

Athos, din voievodatul Țării Românești¹². Acestea au fost ctitorite în timpul lui Vladislav I și Radu I. Prima dintre ele este Vodița, ridicată în anul 1369, după un plan sârbesc¹³, pe malul Dunării lângă cetatea Severinului, în fostul Banat unguresc¹⁴. Vladislav I, le acordă acelor călugări privilegii și venituri anuale însemnate din visteria domnească, precum și dreptul exclusiv de pescuit în bălțile de la Dunăre, așa cum amintește hrisovul de cancelarie¹⁵. Organizarea monahală a Vodiței, stipulată în hrisovul domnesc, o recomanda drept o samovlastie, lăcaș de sine stătător, unde Sfântul Nicodim și soborul său aveau autoritate deplină¹⁶.

În anul 1375, la solicitarea cneazului Lazăr, ruda sa, Nicodim face parte din delegația sârbă care merge la Constantinopol cu misiunea de a ridica anatema pusă asupra Bisericii Sârbe de Patriarhia Ecumenică în anul 1346¹⁷. Ctitorul Vodiței se afla în cadrul delegației sârbe, condusă de starețul Isaia, în calitate de tâlmaci, deoarece stăpâna și limba greacă. Misiunea constantinopolitană a fost încununată de succes, Biserica Sârbă a fost recunoscută de Patriarhul grec Philotheos Kokkinos, acesta conferindu-i lui Nicodim rangul de arhimandrit, cu dreptul de a sfinți lăcașuri de cult¹⁸.

În urma succesului reputat la Constantinopol, Nicodim este chemat din nou în Țara Românească pentru a continua opera evlavioasă. Țara avea un nou domnitor, în persoana lui Radu I, fratele defunctului voievod, tatăl lui Mircea cel Bătrân. Știm că domnul țării și cuviosul erau buni prieteni, încă de pe vremea când Radu era Mare Ban de Severin. După statomicirea Vodiței, ca așezământ monahal, aceasta a fost temporar părăsită, Nicodim cautând un loc mai liniștit și mai retras, departe de influențele politice ale Ungariei¹⁹, unde să înființeze un alt centru monahal după modelul de la Muntele Athos. Acest loc este găsit în Munții Gorjului. Aici fundează mănăstirea Tismana, în anul 1378²⁰. În paralel cu construcția, se ocupă de organizarea vieții monahale, conform cutumelor însușite la Muntele Athos. Mănăstirea Tismana avea rang de arhimandrie, fiind de fapt prima mare arhimandrie din țară (Marea Lavră), unde Nicodim era deja arhimandrit. V. Ciocîltan este convins că pierderea Vodiței îl va determina pe Nicodim să găsească în Tismana un

¹² Theodorescu 1976, p. 158.

¹³ Arhitectura Vodiței este asemănătoare cu biserica de la Crușevăț (Krusevac), ctitorită de cneazul Lazăr. Vezi, Panaitescu 2000, p. 177-178. În urma cercetărilor arheologice efectuate de V. Drăghiceanu, în perioada interbelică, s-au descoperit temelile unei alte biserici mai mici, sub lăcașul ridicat de Nicodim. Vezi, Drăghiceanu 1929, p. 144-156; Păcurariu 1991, p. 289.

¹⁴ Datorită poziției geografice a Vodiței, E. Lăzărescu și V. Ciocîltan (ultimul preluându-l pe primul), consideră, influențată de presupusa minune a trecerii prin foc de la Vidin, din anul 1365, că ridicarea lăcașului de cult este o acțiune politică. Situată la vest de cetatea Severinului, în proximitatea frontierei dintre Țara Românească și Ungaria, mănăstirea a devenit „un <bastion> al contraofensivei ortodoxe împotriva expansionismului ungar, desfășurat sub standard catolic”. Totodată, se consideră că, alături de ridicarea Vodiței, înființarea celei de-a doua mitropolii a țării, la Severin, se înscriu în planul politic la voievodului Vladislav I, de consolidare a ortodoxiei în regiunea de vest a Ungro-Vlahiei. Vezi, Lăzărescu, 1965, p. 264-267; Ciocîltan, 2004, p. 155-156.

¹⁵ Hrisovul de danie pentru mănăstirea Vodița datează din anul 1374. Vezi, DRH, B, I, 1966, nr. 6, p. 17-19; Ștefulescu 1909, p. 13-14; Iorga 1908, p. 42-43; În monografia lui Ștefulescu 1909 la p. 46-49 este reprodus hrisovul domnesc de înființare a mănăstirii Vodița. Textul este transliterat în slavonă cu traducere în română. Textul face referire la o serie de danii bisericești, printre care se află și un Tetraevanghel slavon, ferecat cu scoarțe de argint aurit. Se crede că acest manuscris, despre care nu cunoaștem mai multe, i-a servit cuviosului Nicodim drept model pentru copierea Tetraevangelului de la Prislop, din anii 1404-1405. Credem că Tetraevanghelul dăruit de Vladislav I Vodiței nu putea fi luat de Nicodim în exilul său de la Prislop, deoarece era proprietatea mănăstirii, un bun sacru, ocrotit de canon.

¹⁶ Păcurariu 1991, p. 289.

¹⁷ În anul 1346, cu învoirea patriarhului de Târnovo și a celui din Ohrida, într-o adunare la Skopje, Ștefan Dușan proclamase pe mitropolitul sârb, Ioanichie al II-lea ca patriarh. Autoritatea noului patriarh sârb se întindea asupra teritoriilor cucerite de Dușan. Deși Calist patriarhul Constantinopolului protestase, sârbii nu au ținut cont de acesta. Calist aruncă atunci anatema asupra bisericii, patriarhului, țarului și poporului sârb. În toamna anului următor, Ștefan Dușan întreprinde la Sfântul Munte prima tentativă (eșuată) de formare a unei solii pentru împăcarea cu Bizanțul. Ridicarea anatemei va fi împlinită abia în anul 1375 de cneazul Lazăr cu ajutorul lui Nicodim. Vezi, Ștefulescu 1909, p. 40; Păcurariu 1991, p. 290.

¹⁸ Atributul funcției sale era dat de cărja arhierască oferită cuviosului chiar de către patriarhul ecumenic. Toiagul amintit era din os alb, cu inscripție greacă, conținând trei bucăți din moaștele Sf. Ioan Gură de Aur, Sf. Ignatie și Sf. mucenic Teofil. De asemenea, ungerea cuviosului ca arhimandrit presupunea și dreptul de a purta bederniță. Ștefulescu 1909, p. 42; Ștefan ieromonahul 1935, p. 91; Panaitescu 2000, p. 178; Ciocîltan 2004, p. 155-156; Păcurariu 1991, p. 290; Iorga 1908, p. 41.

¹⁹ La sfârșitul domniei lui Vladislav I, Banatul de Severin a intrat în componența Ungariei, fapt care a determinat retragerea comunității de călugări din ținutul Severinului ocupat. Banatul de Severin se va regăsi, „de facto et de iure”, în structura administrativă a Țării Românești, abia în vremea lui Mircea cel Bătrân, acesta intitulându-se Ban de Severin. Vezi, Panaitescu 2000, p. 178-179, p. 226-227. Trebuie amintit că în timpul domniei lui Dan I, fratele vitreg al lui Mircea, se reușește temporar preluarea Banatului de Severin de către Țara Românească, pe fondul anarhiei instalate în Regatul angevin, după dispariția ultimului său rege. Un document târziu, emis la 16 martie 1390, în Buda, de regele Sigismund, amintește de un atac al lui Dan I asupra cetății Mehadia, petrecut prin 1384-1385. Probabil că Dan I a stăpânit temporar și Severinul, însă nu avem dovezi clare ale însușirii titlului de Ban de Severin. DRH, D.I, nr. 76, p. 123-125; *Istoria Românilor*, IV, p. 278 (se menționează stăpânirea Severinului de către Dan I, pe fondul crizei politice din Ungaria). Istoricul V. Ciocîltan susține stăpânirea domnului muntean asupra Severinului încă din septembrie 1382, anul instaurării anarhiei în Ungaria. Vezi, Ciocîltan 2004, p. 156; Păcurariu, 1991, p. 291 (este invocat hrisovul lui Dan I din 3 octombrie 1385 care confirmă pe lângă daniile Tismanei și posesiunile Vodiței, consemnând că Banatul de Severin era la momentul respectiv al Țării Românești).

²⁰ Data întemeierii Tismaniei și a morții sfântului Nicodim le aflăm și din verso-ul unui hrisov emis de Dan II în 5 august 1424, prin care întărește Mănăstirii Tismana toate daniile anterioare, iar pe deasupra îi dăruiește satul Podeni. Vezi, DRH, B, I, nr. 53, p. 104-107; Panaitescu 2000, p. 178, n. 21; Iorga 1908, p. 44-46; Păcurariu 1991, p. 290.

„substitut al Vodiței, destinat să îndeplinească aceeași funcție de pavăză antimaghiară și anticatolică”²¹. Tradiția îi atribuie cuviosului, ridicarea altor mănăstiri: Topolnița, lângă Vodița, Coșuștea-Grivelnic, Gura Motrului și Vișina pe Valea Jiului²². Unii dintre ucenicii săi trec în Transilvania, în Țara Hategului, unde ctioresc mănăstirea Prislop, conform indicațiilor primite de la cuvios. O cronică ritmată din secolul al XIX-lea, redactată în Transilvania de un călugăr de la mănăstirea Prislop îi atribuie lui Nicodim ridicarea lăcașului de cult²³.

Nicodim a fost duhovnicul și sfetnicul devotat al voievozilor Țării Românești, bucurându-se de numeroase privilegii domnești. După hrisovul de danie pentru Vodița din 1374, al lui Vladislav I, următorul act de danie cunoscut pentru Tismana este emis în cancelaria lui Dan I de la Curtea de Argeș, în 3 octombrie 1385, dăruind și întărind mănăstirii satele Vadul Cumanilor, Hrisomuinți, Tismana, Balta Bistreț și jumătate din Toporna, un obroc anual, dar și alte venituri (menționându-se și vechile posesiuni ale Vodiței)²⁴. Primul document păstrat de la Mircea cel Bătrân, care întărește Mănăstirilor Tismana și Vodița daniile anterioare, dăruind și alte sate este emis tot în cetatea de scaun din Curtea de Argeș, 27 iunie 1387²⁵.

Primele mănăstiri din Țara Românească ridicate de Nicodim, Vodița și Tismana, au primit ulterior și ajutor în bani și daniile satești de la cneazul Lazăr²⁶ al Serbiei pentru slujbele credincioase ale sfinției sale. Ne referim în special la o danie de zece sate sârbești, din care în prezent mai cunoaștem doar cinci, situate în apropierea Dunării, în regiunea Branicevo la est de Morava. Daniile cneazului Lazăr pentru starețul Nicodim se vor face după 1379, anul cuceririi ținutului potentatului Radici Brancovici, fiul lui Branco Rastislavici, de atunci ni se păstrează și probabila titulatură cneazului Lazăr, preluată de fiul său într-un hrisov din 1406: „*gospodar al tuturor sârbilor și al Podunaviei*”²⁷. De la Panaitescu aflăm că „povestea satelor lui Nicodim din Serbia nu se oprește aici”. La 22 de ani după stingerea sfântului Nicodim, Sigismund întărește în Bratislava starețului Agathon de la Vodița și Tismana, ucenicul cuviosului, stăpânirile satești ale celor două mănăstiri, atât din stânga, cât și din dreapta Dunării²⁸. Cele cinci localități de peste Dunăre nu mai corespund cu satele oferite de cneazul Lazăr, întărite de despotul Ștefan, deși hrisovul nu specifică toate acestea, deoarece regiunea Branicevo, având în centrul cetatei Golubaț, nu a mai intrat în posesia Ungariei, conform înțelegerii dintre Ștefan Lazarevici și Sigismund. Ieremia, comandantul Golubațului, care trebuia să predea cetatea regelui maghiar, a preferat să o supună turcilor, astfel că aceștia devin stăpânitorii regiunii de la Dunăre. În acest caz, Sigismund, seniorul de drept al ținutului Branicevo, ocupat de turci, este nevoit să le întărească daniile călugărilor de la Tismana dintr-un alt ținut, aflat sub stăpânirea lui în nordul Serbiei²⁹. Dania aceasta a rămas în posesia cinului călugăresc al Tismanei până la căderea Serbiei sub Turci³⁰. Un alt act de întărire a daniilor pentru Vodița și Tismana, acordat la Vodița, de Sigismund, la data de 28 octombrie 1419³¹. În Podunavia sârbească se situau daniile cneazului Lazăr, localizarea acestora fiind bine propusă și dezbătută de Marian Coman, în stil erudit, însă, atenție, nu și interpretarea personală asupra relației dintre daniile conferite de cneazul Lazăr, întărite de fiul său, dar și de Sigismund³². Coman confundă Podunavia sârbească din titulatura despotului Ștefan Lazarevici, menționată în hrisovul din 1406, localizată la frontiera dintre Țara Românească cu Serbia (zona defileului Porților de Fier, din dreapta Dunării), cu Podunavia românească, din titulatura lui Mircea, din actul emis la 4 septembrie 1389, care reprezintă cu totul altceva,

²¹ Vezi, Ciocîltan 2004, p. 156.

²² Theodorescu 1976, p. 192; Panaitescu, 2000, p. 188; Hașdeu 1863, p. 144-146; Păcurariu 1991, p. 291.

²³ Ștefulescu 1909, p. 53; Hașdeu 1863, p. 143.

²⁴ Vezi, DRH, B, I, nr. 7, p. 19-22.

²⁵ Vezi, DRH, B, I, nr. 8, p. 22-25.

²⁶ Ciocîltan 2004, p. 155-156.

²⁷ Hrisovul cneazului Lazăr, emis probabil după ctitorirea Tismanei s-a pierdut, însă la 1406, fiul sau, despotul Ștefan Lazarevici al Serbiei întărește dania tatălui său: „Între acestea am aflat și mănăstirile din Țara Românească, care au fost zidite cu ajutorul fericitului meu părinte, hramul Preacuratei Născătoare de Dumnezeu de la Tismana și al lui Andonie cel Mare, la Vodița. Metoașele ce le-au avut în țara împărăției mele, întocmai ca și altele, au fost date uitării și cu totul pustiite. Împărăția mea a binevoit, înnoindu-le să le dăruiască iarăși mai sus-ziselor mănăstiri, iar numele lor sunt acestea: Tri Brodi, Hanovți, Drajevți, Crușevița cu Duhovți, Isvoști, Barici, Bichini, Poniceva, Poporate” (Vezi, DRH, B, I, nr. 31, p. 67-70; Panaitescu 2000, p. 179-180, n. 27); Hașdeu 1863, p. 146-148; *Istoria Românilor*, IV, p. 282; Păcurariu 1991, p. 291; „Din aceste zece sate mai sunt cunoscute azi cinci, celelalte au fost pustiite sau și-au schimbat numele. Cele cinci sate: Tri Brodi, Crușevița, Poniceva, Bichini și Barici se află în Serbia aproape de Dunăre, la apus de Craina, adică de vechea graniță cu statul bulgar de la Vidin și anume între cetatea Golubaț și râul Pek, afluent al Dunării. Aceasta regiune purta numele de Branicevo, regiune bogată cu mine, a cărei capitală era cetatea Golubațului” (Vezi, Panaitescu, 2000, p. 179-180, n. 28 și 29). Dania satească a cneazului Lazăr a aparținut călugărilor de la Tismana până la moartea despotului Ștefan Lazarevici, apoi este reînnoită de regele Sigismund.

²⁸ DRH, D, I, nr. 169, p. 266-268. Documentul de redacție slavonă este datat 28 octombrie 1428, Bratislava. Același document este publicat și în DRH, B, I, nr. 62, p. 118-122.

²⁹ Vezi, Panaitescu 2000, p. 182; Engel 2006, p. 193.

³⁰ Vezi, Panaitescu, p. 182.

³¹ DRH, B, I, nr. 47, p. 93-95. Același document poate fi întâlnit și în DRH, D, I, nr. 128, p. 210-212. Acesta din urmă este citat și de Ciocîltan 2004 p. 160, n. 34.

³² Coman 2013, p. 256-258. Acest subiect îl vom dezvolta cu o altă ocazie.

adică întreg cursul Dunării, începând din sudul Banatului de Severin, până la nord deținutul lui Dobrotici³³. Hrisovul lui Mircea din 23 noiembrie 1406 este și mai sugestiv, conținând formula „și de amândouă părțile peste toată Podunavia, încă până la Marea cea Mare”, ceea ce exprimă, fără echivoc, întinderea teritorială a Țării Românești, din Clisura Dunării până la Marea Neagră, adică „toată Podunavia”³⁴. Prin urmare, Podunavia Țării Românești este o realitate complexă și începe acolo unde se sfârșește Podunavia sârbească, aceasta din urmă fiind mărginită doar la arealul amintit.

Cel mai vechi manuscris datat din Țara Românească, având cea mai veche ferecătură, se află la Muzeul Național de Istorie a României, fiind copiat de cuviosul Nicodim, starețul de la mănăstirea Tismana. În ultimii ani ai vieții, între 1399-1405/1406, Nicodim a viețuit la Mănăstirea Prislop, în Țara Hețegului, din „Țara Ungurească” unde, între anii 1404-1405, a caligrafiat și miniat un Tetraevanghel pe pergament, pe care l-a ferecat ulterior cu coperte de argint aurit, măiestrit lucrate, considerat o capodoperă a epocii³⁵. În mod nefondat, unii cercetători, printre care și istorici, susțin copierea și execuția cărții de cult la Vodița³⁶. Așa cum bine se știe, în toată domnia lui Mircea cel Bătrân, chiar până la 1419, mănăstirea Vodița, împreună cu Banatul de Severin, făceau parte din Țara Românească, ori manuscrisul a fost copiat, conform colofonului, în „Țara Ungurească”. Singura datorie a lui Nicodim din afara granițelor țării era Prislopul. Pe deasupra, este și o chestiune de logică istorică. Nicodim care era starețul Tismanei și al Vodiței, aceste mănăstiri formau un binom sub toate aspectele, nu putea fi îndepărtat de la Tismana la Vodița, deoarece exilul impus de Mircea presupunea renunțarea la exercitarea atribuțiilor monahale pe întreg teritoriul stăpânit de voievod.

Tetraevanghelul este scris în slavonă, de redacție sârbo-croată³⁷, pe suport pergament din miel și vițel³⁸, conținând 322 de file, dintre care 320 sunt numerotate cu creionul, în colțul din dreapta sus, cu ocazia cercetării, în 1882, fapt consemnat în scris la fila 320^v. Primele două file sunt veline, numeroase introductiv 1/a și 2/b, iar ultimele trei, f. 317-319, cu excepția filei 320^v, sunt, de asemenea, veline. Numele scriitorului și miniaturistului care l-a realizat, „popa Nicodim”, apare pe fila 316^v, într-o însemnare de tip colofon³⁹.

Scoațele de lemn sunt ferecate în plăci de argint aurit, executate „au repoussé”, ulterior completate prin cizelare și finisate, mai mari decât manuscrisul, îndoite ca să se adapteze acestuia, cotorul ferecăturii fiind alcătuit din zale⁴⁰. Coperta anterioară reprezintă „Răstignirea Domnului”, unde, alături de Isus, având pe cap un nimb cruciger, sunt figurați Maica Domnului, în chip de mironosiță, și Sf. Ioan, iar deasupra inscripția „Împăratul slavei”. Coperta posterioară se referă la tema „Învierea Domnului” sub forma „Pogorării lui Isus în Iad” sau Anastasis, după tradiția bizantină. În fine, merită reținut faptul că, în scena canonică a Învierii, în partea dreaptă, sub crucea Mântuitorului, sunt reprezentate două personaje încoronate, cu nimb deasupra capului, un bărbat cu barbă și un adolescent. N. Iorga pretinde că este vorba despre domnitorul Vladislav I și doamna sa Ana, variantă neargumentată, deci puțin probabilă. De regulă, în acea ipostază a domnitorilor încoronați, sunt identificați vechii regi ai Israelului, anume Solomon și fiul său David⁴¹.

Miniatura Tetraevanghelului este o lucrare de o rară frumusețe artistică, cu multe podoabe (frontispicii, inițiale în culori ornate, cu litere și titluri aurite, motive florale și păsări pictate), iar paleta de culori este evidențiată de albastru, aur, roșu și verde, cu nuanțe diferite, toate acestea având darul de a simboliza o grădină în miniatură⁴². Miniatura este limitată la execuția celor patru începuturi de evanghelie, frontispiciile fiind foarte apreciate de Ion Radu Mircea. „O vegetație vie de flori, frunze și fructe, împodobește frontispiciile care apar străjuite pe de lături de păsări cu penaj

³³ DRH, B, I, nr. 10, p. 28-30, nr. 31, p. 67-70.

³⁴ DRH, B, I, nr. 32, p. 70-71.

³⁵ Copierea la Prislop este susținută de: *Istoria Românilor*, IV, p. 764; Ciocîltan 2004 p. 165-166; Vătășianu 1959, p. 462; Lazăr 2012, p. 37-38; Panaitescu 2000, p. 184 (autorul admite copierea Tetraevanghelului în Ardeal, fără a preciza locul).

³⁶ Copierea la Vodița este propusă de: Mircea 1966, p. 204; Theodorescu 1976, p. 200-201 (Theodorescu presupune că ferecătura Tetraevanghelului a fost realizată în atelierul mănăstiresc al Vodiței, afirmând, totodată, că manuscrisul a fost copiat de cuvios tot în aceeași mănăstire, având ca prototip Tetraevanghelul donat Vodiței de Vladislav I.); Ștefulescu 1909, p. 57; Tugearu 2001, p. 88; Păcurariu 1991, p. 293; Coman 2013, p. 256 (autorul folosește, inexplicabil, sintagma „tetraevanghelul de la Vodița”).

³⁷ Scriitorul este clar un sârb, deoarece din studiul paleografic se poate observa modalitatea prin care se înlocuiesc iusurile cu alte vocale (oy și e), prin folosirea desă a ierului mic în locul celui mare, precum și alte aspecte de fonetică. Vezi, Mircea 1966, p. 209-211. În schimb, Ștefulescu 1909, p. 57-58, susține că redacția este medio-bulgară.

³⁸ Conform analizelor de laborator, efectuate la Centrul de Cercetări și Investigații Fizico-Chimice și Biologice din cadrul MNIR, pergamentul este preponderent din miel, însă cele patru file, conținând frontispiciile evangheliilor, sunt prelucrate special din pergament de vițel.

³⁹ Fila 316^v: Însemnare de tip colofon, de redacție sârbo-croată: „Această sfântă Evanghelie a scris-o [și împodobit-o] popa Nicodim în Țara Ungurească în anul al șaselea a izgonirii lui, iar de la Începutul Firii, socotim [ani] 6000 și nouă sute și 13”³⁹. Sub colofonul scris de Nicodim se găsește o tălmăcire încercată de Anton Pann, în limba română, cu alfabet chirilic: „Această Sfântă Evanghelie s-au scris de popa Nicodim, la a șasea gonire în Țara Ungurească; la anul de la Facerea Lumii 6913. 1405”. Imediat sub tălmăcire este o altă însemnare olografă a lui Anton Pann, de aceeași redacție, care menționează următoarele: „Sau tălmăcit de mine Anton Pan prof[esor] de muzică [la] Sem[inarul] Sf[întei] Mitrop[oli]i 1844. August 9.

⁴⁰ Până în zilele noastre, Tetraevanghelul a trecut și prin momente dificile, puse în legătură cu istoricul Tismanei, care i-au afectat serios starea de conservare. Este posibil ca legătura, în special scoațele din lemn, să fi suferit unele modificări sau chiar înlocuiri.

⁴¹ Tugearu 2001, p. 89; Mircea 1966, p. 215-216.

⁴² Theodorescu 1976, p. 200-201; Tugearu 2001, p. 88.

strălucitor⁴³. Mai mulți cercetători ai Tetraevangelului susțin originea bizantino-orientală a izvodului, consemnând aspecte de slăbiciune și execuție artistică, care au determinat limitele de autoritate culturală ale acestuia⁴⁴. Nu suntem de acord cu unele aprecieri referitoare la competențele artistice limitate ale scriptorului, considerându-le exagerate⁴⁵.

Încă din momentul finalizării sale, Tetraevangelul a avut parte de o aventură palpitantă. Copiat la mănăstirea Prislop de către cuviosul Nicodim, a ajuns ulterior la mănăstirea Tismana, împreună cu eruditul monah, căpătând o funcție sacră în cadrul liturghiei. O dată cu trecerea anilor, cartea de cult își pierde sacralitatea, nemaifiind folosită în cadrul serviciului religios deoarece slavona este înlocuită cu limba română. Nu insistăm asupra necesității tipăririi primelor cărți de cult în limba română, ci doar amintim că această măsură, dezvoltată către sfârșitul secolului al XVII-lea și, mai ales, în veacul următor, a condus la uniformizarea limbajului bisericesc și la unificarea limbii române literare, biserica având o contribuție remarcabilă, alături de domnie, împreună formând un binom perfect, cu valoare socio-culturală.

Către sfârșitul secolului al XIX-lea (august 1885), manuscrisul ajunge în colecțiile Muzeului Național de Antichități (MNA), acordându-i-se o grijă specială prin prisma acțiunilor întreprinse de Gr. Tocilescu, directorul muzeului. O serie de ex-librisuri ștampilă, cu titulatura MNA, dovedesc că la sfârșitul secolului al XIX-lea, cartea de cult a intrat în colecțiile muzeului. De altfel, în patrimoniul MNIR se găsesc o serie de mari valori bibliofile cu acest tip de ex-libris. *Tetraevangelul cuviosului Nicodim* afăcut parte din inventarul tezaurului istoric al României care a luat drumul Rusiei țariste în vara lui 1917 (ultimul transport), de unde s-a întors, în epoca comunistă (1956), împreună cu o parte de valori istorice și arheologice, restituite de Moscova, ca urmare a bunelor relații dintre România și URSS din acea vreme, iar manuscrisul copiat de cărturarul Nicodim a intrat, pentru o anumită perioadă de timp, în evidența Muzeului Național de Artă al României. Odată cu deschiderea oficială a MNIR, 9 mai 1972, Tetraevangelul a fost transferat definitiv în patrimoniul celui mai mare muzeu al țării.

În continuare vom face o scurtă trecere în revistă a opiniilor referitoare la cauza izgonirii lui Nicodim în „Țara Ungurească”, amintită în cunoscuta însemnare olografă a cuviosului, de la sfârșitul Tetraevangelului din 1404-1405. P. P. Panaiteșcu este de părere că în momentul izgonirii, un „conflict cu Mircea pare evident, dar în ce împrejurări marele domn cuprins de mânie s-a văzut nevoit să alunge peste graniță pe bătrânul păstor bisericesc nu știm”, apoiarele noastre istorice se întreabă retoric: „*Se va fi amestecat el în cele politice, ca mai târziu Nifon sau Antim Ivireanu?*”⁴⁶.

La polul opus se situează istoricul și teologul giurgiuvean, Tit Simederea, ajuns chiar mitropolit al Bucovinei, apoi se retrage la mănăstirea Cernica, de unde se va apleca temeinic asupra studiului începuturilor monahismului românesc. Termenul *izgonire* sau *prigonire* este interpretat de Simedrea ca „o goană după isihie”⁴⁷. Așa cum știm, Nicodim era un mare iubitor al isihiei, din acest motiv a refuzat solicitarea cneazului Lazăr de a deveni arhiepiscopul Bisericii Sârbe, retrăgându-se în ținuturile dunărene ale Țaratului de Vidin. Însă acele vremuri ale tinereții, când sfântul căuta cu patimă asceza, au fost înlocuite, din rațiuni practice, cu viața monahală de lavră. Este evident că doar o persecuție, precum cea la care face trimitere Panaiteșcu, l-a determinat pe cuvios să gonească, către sfârșitul vieții, căutând refugiul în Țara Hațegului, la ctitoria sa de la Prislop. Reprezentanții clerului sunt tentați să preia ipoteza lui

⁴³ Mircea 1966, p. 211.

⁴⁴ Mircea 1966 p. 213-215; Tugearu 2001, p. 88; Theodorescu 1976, p. 201 (în plus, autorul atrage atenția asupra unor influențe livrești provenite din Orientul Apropiat).

⁴⁵ Tetraevangelul a fost copiat de sfântul cuvios Nicodim în condiții grele, atât din punct de vedere al folosirii unor materiale compozite și de slabă calitate, dar, în primul rând, datorită stării precare de sănătate în care se găsea Nicodim. Să nu uităm că el a copiat cartea de cult, afându-se în exil, bolnav, foarte în vârstă, cu un moral scăzut și cu o vedere mult slăbită, așa se și explică unele greșeli de scriere și corectura imediată a acestora. Folosirea redacției sârbo-croate reclama o necesitate pentru obștea monahală, de origine sârbă, de la Tismana, iar uzura excesivă a filelor din colțul din dreapta ne întărește convingerea că sârbo-croata s-a întrebuițat mult timp de către călugări, poate până în zorii epocii moderne. Însemnarea de final, a copistului îl indică pe Nicodim drept scriptor și miniaturist, existând și posibilitatea ca tot lui să-i atribuim și execuția ferecăturii. Redacția sârbo-croată a textului și inscripțiilor, grafia arhaizantă și miniatura de origine bizantină, ne confirmă formarea cărturarului într-un mediu monahal de sorginte bizantină, iar gândul ne zboară către centrul sârbesc athonit de la Hilandar, acolo unde și-a început ucenicia „popa Nicodim”. Nu credem că experiența vidineană a folosit-o în scrierea și decorarea manuscrisului. Vidinul era influențat de marea Școală de la Târnovo. Excludem folosirea ca izvod a Tetraevangelului donat de Vladislav I Vodiței, așa cum pretinde Ion Mircea Radu, crezând că acela era redactat la Vidin, de redacția sârbească. Nicodim nu putea înstrăina, sub nicio formă, o danie domnească oferită Vodiței. Argumentul principal al unui izvod copiat la Vidin, fie și de pretinsă redacție sârbească, este tocmai folosirea consecventă a predosloviilor arhiepiscopului Theophilact de Ohrida și al Bulgariei, introdus ca sfânt național bulgar, ori în cazul manuscrisului lui Nicodim, tocmai aceste predoslovii lipsesc. În concluzie, Tetraevangelul sfântului cuvios Nicodim este un monument de cultură slavonă, scoțând în evidență legăturile dintre mănăstirea Hilandar de la Muntele Athos și Marea Lavră Tismana, aceasta din urmă, precum și alte ctitorii ale cuviosului, fiind organizate după modelul athonit. Activitatea cărturărescă a lui Nicodim și a ucenicilor săi reprezintă o epocă importantă a culturii noastre vechi, dar nu a lăsat o influență vizibilă asupra dezvoltării centrelor miniaturale din spațiul românesc medieval. Căderea Țaratului de Târnovo în 1393 și a celui de Vidin în 1396 au permis miniaturistilor din aceste centre importante, cu referire specifică la Școala de la Târnovo, să se refugieze în Moldova, unde, începând cu Marea Lavră Neamț, avea să se cristalizeze un fenomen cultural de maximă importanță, cunoscând apogeul în epoca lui Ștefan cel Mare.

⁴⁶ Panaiteșcu 2000, p. 194-198.

⁴⁷ Simedrea 1961, p. 15-24.

Simedrea, interpretând că Nicodim prin sintagma „*ТОГОВА ГОНЕНІА*” mărturisea despre năzuința pentru liniște sufletească și nevoie spirituală. Ioan-Radu Mircea consideră că traducerea propusă de Simedrea, aluzie la *goana după isihie*, reprezintă „o interpretare cu totul personală”⁴⁸. În concepția noastră, Simedrea nu face altceva decât să prezinte o viziune teologică⁴⁹, asupra unei chestiuni sensibile.

La 9 august 1844, Anton Pann se găsea la Tismana, unde scrie o traducere a însemnării cuviosului, în subsolul filei 316^v amintind clar cuvântul „gonire”. Traducerea nu este cea mai fericită. Înclinăm să credem că marele nostru protopsalt nu se gândea la o persecuție politică, ci, mai degrabă, la o *goană după isihie*, deoarece folosește construcția „la a șasea gonire”, lăsând să se înțeleagă că au mai fost și alte asemenea „goniri” ale lui Nicodim⁵⁰.

Al. Ștefulescu susținea că sintagma „în anul al șaselea a izgonirii lui”, se referă strict la persecuția creștinilor de către turci, la momentul năvălirii acestora în Serbia prin anii 1398-1399, după victoria de la Nicopole. În intervalul 1399-1405 sunt exact șase ani, însă este foarte greu de acceptat o persecuție otomană, neprecizată în sursele epocii și neconformă cu politica Imperiului Otoman, în condițiile în care Nicodim se găsea de ani buni în Țara Românească, fondând mănăstiri și organizându-le. Lureșul otoman din Balcani, post Nicopole, nu a fost deloc perceput ca un adevărat pericol pentru Nicodim, deoarece acesta, în pofida unor păreri istorigrafice, nu a fost, în mod vădit, „agent de influență al suveranului Ungariei” în perioada Nicopole⁵¹. Pe de altă parte, otomanii nu aveau motive îndreptățite să declanșeze o persecuție în masă a creștinilor. Așa cum știm din istorie, fapt perfect demonstrabil, turcii au fost destul de toleranți cu popoarele creștine cucerite, deoarece acestea formau baza Imperiului Otoman, sursă de fiscalitate, recrutare militară și administrativă. Nu credem în această ipoteză⁵², ci mai degrabă suntem fideli ideii care face referire la foarte probabila izgonire a lui Nicodim din țară chiar de către Mircea cel Bătrân, al cărui sfetnic și duhovnic era cuviosul Nicodim. Așadar, domnitorul, folosind o practică a vremii, s-a descotorosit de bătrânul monah, exilându-l peste munți, în Transilvania, la mănăstirea Prislop, ultima sa ctitorie.

O poziție interesantă este adoptată de R. Crețeanu, care încearcă să găsească un răspuns privind căderea în dezgrație a cuviosului atunci când Mircea revine „pe tron în primăvara anului 1397”. Istoricul este convins că Nicodim, având puternice sentimente anticatolice, a avut o atitudine favorabilă față de domnitorul Vlad I, favoritul turcilor⁵³. Nicolae Șerbănescu și Nicolae Stoicescu bănuiesc o apropiere a starețului Tismanei față de Vlad I, deoarece Nicodim, nutriend sentimente anticatolice, l-ar fi îndemnat pe noul domnitor la o „politică de conciliere cu turcii”, provocând, în 1399, o „răceală în raporturile sale cu legiuitul conducător al țării”, fapt care ar fi determinat alungarea cuviosului⁵⁴. Nu credem în apropierea dintre Nicodim și Vlad I. Acesta este cunoscut ca uzurpator, nu a acordat niciun privilegiu Tismanei sau Vodiței, iar pe deasupra era perceput ca marioneta turcilor. Dacă Mircea îl bănuia pe Nicodim de o colaborare cu Vlad I, ceea ce echivala cu trădarea, atunci nu ar fi așteptat doi ani pentru a-l alunga din țară. Credem că la momentul declanșării cruciadei conduse de Sigismund, Nicodim a sprijinit în mod pașnic acțiunea cruciată, în manieră călugărească, fără a ieși în evidență și a pune în pericol cinul monahal din Țara Românească.

V. Ciocîltan denumeste perioada petrecută de Nicodim la Prislop, în „Țara Ungurească”, drept un exil, ceea ce înseamnă însușirea punctului de vedere al lui Panaitescu. Mai mult, istoricul acreditează ideea că exilul a coincis, neîntâmplător, cu perioada de instabilitate politică a Ungariei, iar cauza exilării starețului de la Tismana ar fi tocmai „serviciile făcute lui Sigismund de Luxemburg”⁵⁵.

În Tratatul de Istorie al Academiei Române, volumul IV, se consideră că Nicodim ar fi pribegit prin Transilvania în perioada 1398-1404, timp în care a construit mănăstirea Prislop, copie fidelă a Vodiței⁵⁶. Este posibil ca autorii tematici ai volumului să fi fost influențați de ipoteza lui Vătășianu, referitoare, implicit, la așa-zisa călătorie a cuviosului la Buda în perioada exilului, mărturie fiind chiar cădelnița, darul regelui Sigismund, oferită cu această ocazie⁵⁷.

În fine, poziția noastră față de subiectul discutat este în linia fixată de Panaitescu, dând în bună măsură dreptate și lui Ciocîltan. Situându-ne între aceste două opinii, ne propunem să tragem o concluzie, analizând documentele și contextul istoric al persecuției, cât mai aproape de realitatea istorică, fără a avea pretenția de a o impune

⁴⁸ Mircea 1966, p. 204, n. 8.

⁴⁹ Păcurariu 1991, p. 293; Șerbănescu, Stoicescu, 1987, p. 153 (autorii folosesc construcția „vremea goniei”, argumentând retragerea sfântului Nicodim într-o peșteră de lângă Tismana sau Vodița căutând liniștea desăvârșită).

⁵⁰ Vezi, f. 316^v a Tetraevangelului.

⁵¹ Ciocîltan 2004, p. 165.

⁵² Vezi, Ștefulescu 1909, p. 57 (autorul îmbrățișează ipoteza retragerii din calea prigonirii turcești, însă confundă Țara Ungurească cu Banatul de Severin din Țara Românească, deoarece: „Banatul în teorie atârna de regele din Ungaria [...]”).

⁵³ Crețeanu 1976, p. 943-945; Ciocîltan 2004, p. 164-165.

⁵⁴ Șerbănescu, Stoicescu 1987, p. 153.

⁵⁵ Ciocîltan 2004, p. 165-166.

⁵⁶ Istoria Românilor, IV, p. 729.

⁵⁷ Vătășianu 1959, p. 462. După spusele lui Gr. Tocilescu, directorul Muzeului Național de Antichități, tradiția orală păstrată în mănăstire o datează pe la 1390, fiind dăruită de Sigismund, dar Tocilescu crede că este vorba, cel mai sigur, de secolul al XV-lea, poate chiar veacul următor. Vezi, Tocilescu 1887, p. 74.

ca un argument irefutabil. Chestiunea este foarte delicată, de aceea o vom trata ca atare, afișând o poziție relativ moderată. Conform însemnării *popii Nicodim*, coroborată cu faptele istorice, tindem spre varianta alungării lui Nicodim din Țara Românească de către Mircea. Domnitorul arfi găsit un bun prilej în 1399, când, după înfrângerea de la Nicopole, pozițiile lui Sigismund în cadrul regatului și influența externă a acestuia slăbiseră temporar. Un document din 23 martie 1399 ne ajută să stabilim raporturile dintre Mircea și Sigismund, luând în calcul și o răcire treptată a relațiilor dintre aceștia, cu o posibilă implicare politică a lui Nicodim, susținător al planurilor de cruciadă ale lui Sigismund. În duminica Floriilor a anului amintit, Sigismund îi scrie comitelui Ioan, pomenind de o scrisoare primită cu o zi înainte de la Mircea, *credinciosul nostru iubit*, emisă la Nicopolul-Mic (Turnu), în urmă cu 16 zile, în care se relatează despre iminenta ofensivă a lui Baiazid către Dunăre, unde putea ajunge în cinci zile. Sultanul otoman își stabilise cartierul general la Adrianopol, organizând, totodată, staționarea unei numeroase armate în proximitatea metropolei din Thracia. Temându-se de năvălirea turcilor, Mircea îl roagă pe regele Ungariei, suveranul său, să-l ajute cu oaste, declarând că el chiar se pregătea „să se ridice împotriva turcilor”, însă n-o putea face de unul singur. În continuare, voievodul muntean deși „e gata să lupte cu turcii din toate puterile”, lăsa să se înțeleagă că dacă nu este ajutat, s-ar putea să se supună acestora. În fața acestei situații, Sigismund poruncește nobililor să adune armata la Oradea, dar era conștient că nu putea aduna o oaste mare în scurt timp. Din fericire, pericolul otoman nu se îndrepta către Țara Românească, iar armata Ungariei, mult redusă numeric, a fost lăsată la vatră. Din conținutul Ordinului de mobilizare, ne dăm seama că Țara Românească avea statut de vasală a Ungariei, având obligații față de aceasta, dar și dreptul de a fi apărată și protejată. Chiar dacă pericolul otoman nu s-a materializat în primăvara lui 1399, raporturile dintre vasal și suzeran nu erau dintre cele mai bune. Mircea îl roagă insistent pe Sigismund să-i sară degrabă în ajutor și să nu-l părăsească la greu, așa cum s-a întâmplat în alte rânduri, fapt asumat de rege în scrisoarea sa, invocând nesuținerea baronilor⁵⁸. Amenințarea lui Mircea, că se va supune turcilor, dacă nu va primi ajutor, trădează, în perspectivă, intențiile de eliberare ale voievodului de sub tutela maghiară.

Neîncrederea era reciprocă, deși Mircea și Sigismund aveau drept garanție condițiile Tratatului de alianță din 7 martie 1395 de la Brașov. Este posibil ca în primăvara lui 1395 Sigismund să fi avut în vedere o expediție în nordul Dobrogei, unde Mircea se obliga să-i asigure liberă trecere și provizii necesare oastei regale, care vor fi plătite de rege cu bani gata. Actul amintește despre „*părțile lui Dobrotici sau în orice alte pământuri, cetăți, ținuturi, trecători, porturi și în oricare alte locuri supuse stăpânirii și ascultării noastre*”, ceea ce denotă, încă, stăpânirea lui Mircea asupra unei părți a Dobrogei, probabil nordul provinciei, implicit „*către părțile tătărăști*”⁵⁹. Oare atunci să fi luat în stăpânire Sigismund, de la Mircea, cetatea genoveză Licostomo⁶⁰, pregătindu-se simultan pentru depresurarea Constantinopolului? Totul făcea parte din planul cruciadei care se va derula în lunile august-septembrie 1396⁶¹. V. Ciocîltan susține implicarea militară a lui Sigismund la gurile Dunării, menționând Licostomo, o cetate foarte importantă pentru „*strategia cruciadei*”, fapt care demonstrează cel puțin extinderea protectoratului regal asupra Licostomoului, în perioada premergătoare cruciadei de la Nicopole⁶². De asemenea, itinerariul regelui, pe Dunăre spre Licostomo, apoi pe mare spre Caliacra și Constantinopol,

⁵⁸ DRH, D, I, nr. 105, p. 171-174; Panaitescu 2000, p. 337-338.

⁵⁹ DRH, D. nr. 87, p. 138-142; DIR (Hurmuzaki), doc. CCCII, p. 359-361; Mărculeț 2008, p. 244, n. 12. Tratatul este întărit cu pecetea cea mică, voievodul recunoscând cu nu are „pecetea cea mare atârnată”, adică nu era stăpân decât pe o mică parte din țară (nordul Dobrogei, Banatul de Severin și Făgărașul, unde se intitula herțeg/duce, prin credința față de regele maghiar).

⁶⁰ Când ne referim la Licostomo, avem în vedere cetatea bizantină, luată în stăpânire de genovezi de la Dobrotici și transformată într-un adevărat centru comercial și militar. Colonia genoveză de la Licostomo este atestată documentar între 1381 și 1403, conform listei guvernatorilor ei, însă în această perioadă cetatea este stăpânită și de Mircea, între 1389-1395, probabil de Sigismund, între 1395-1399, așa cum încercăm să susținem în studiul nostru, apoi de genovezi de la 1399 până la 1403-1404. Din 1404 este semnalată prezența Țării Românești. Fără a intra în miezul problemei, propunem trei localizări ale Chiliei, în baza istoriografiei de specialitate: Chilia Veche, situată pe malul drept al brațului Chilia, în nordul Dobrogei, pe o insulă, având funcție comercială și implicit militară, apoi Licostomo (cunoscută generic drept Chilia-Licostomo), colonia genoveză stăpânită de Mircea, care face obiectul discuției noastre, amplasată pe un promontoriu situat pe malul stâng al Dunării, spre „părțile tătărăști”, în sudul Basarabiei, de o importanță strategică deosebită pentru supravegherea Dunării, dar și un considerabil rol comercial, generând un comerț înfloritor, atât de pe uscat, cât și de pe mare. Chilia și Licostomo erau situate relativ aproape, una de alta, despărțite de cca. 20 de km, formând un binom strategico-comercial, râvnit de puterile epocii. O a treia Chilie este construită rapid în vara anului 1479 de Ștefan cel Mare, denumind-o, probabil, Chilia Nouă sau Continentală, separată de Licostomo, care fusese distrusă de Ștefan cel Mare de teamă că ar fi putut cădea în mâinile turcilor. În 1484, Chilia Nouă cade în mâinile turcilor, iar aceștia refac și cetatea Licostomo, distrusă de Ștefan. Panaitescu 2000, p. 361-367 (nu acceptă o Chilie Nouă sau Continentală, crezând că Ștefan cel Mare doar refăcea cetatea Licostomo în vara anului 1479; chiar cronicarul Grigore Ureche se îndoieste de marea realizare a lui Ștefan, crezând că nu este realist o asemenea construcție într-un timp așa de scurt); Istoria Românilor, IV, p. 386, p. 388 (se specifică foarte clar distrugerea cetății Licostomo de către Ștefan, de teama turcilor, și construirea unei Chilii Continentale); Mărculeț 2008, p. 243-248 (studiul cunoscutului istoric medievist lămurește decent unele discuții purtate asupra subiectului, consemnând existența a trei Chilii: Veche, Licostomo și Nouă); *Bălgarski srednovekovni gradove i kreposti*, I, p. 228-234 (Chilia), p. 235-243 (Licostomo).

⁶¹ Tahsin Gemil este convins că Tratatul din 7 martie 1395 „a reprezentat un element de bază al programului de cruciadă inițiat pe scară largă de către regele Ungariei”. Vezi, Gemil 1991, p. 12, n. 131.

⁶² Ciocîltan 1985, p. 1059.

din toamna lui 1396, se înscrie în „perspectiva revanșei” contra turcilor⁶³. Pe de altă parte, Ungariei îi lipsea Licostomo, cetatea-port care aducea venituri însemnate visteriei regale și ieșirea la mare, într-un areal necontrolat de puterea otomană.

Revenind la situația din primăvara lui 1399, trebuie analizat contextul extern, care prefigura o nouă cruciadă, deoarece lupta de la Nicopole, din septembrie 1396, nu a reușit să înlăture blocada instituită asupra Constantinopolului la sfârșitul anului 1394 de către sultanul Baiazid. Chiar dacă era sabotat de baronii regatului, Sigismund încearcă prin toate metodele să continue lupta contra turcilor. Însă avea nevoie de o alianță solidă în bazinul Mării Negre, controlat de cele două mari republice maritime italiene. Veneția era o aliată credincioasă a Ungariei și a Occidentului, însă asupra Genovei plana suspiciunea. Moștenitoarea portului comercial bizantin Licostomo a căutat o colaborare „neconținută” cu otomanii, protejându-și astfel interesele comerciale în Marea Neagră și în Mediterana Orientală⁶⁴. Cele două puteri maritime se unesc în vara lui 1399, când, pentru a veni în ajutorul Bizanțului, regele Franței, Carol al VI-lea, organizează o expediție navală, pusă sub comanda mareșalului Boucicaut⁶⁵. Pentru a le câștiga încrederea genovezilor, vizându-se spargerea blocadei, se prea poate ca Sigismund, unul dintre puternicii suverani ai Europei, coordonator al planurilor de cruciadă, să le fi oferit acestora largi privilegii comerciale, inclusiv cedarea temporară Licostomoului, sub protecția sa regală. Atragerea Genovei în alianța contra turcilor este benefică atât pentru perspectiva cruciadei, cât și pentru consolidarea punctelor strategice ale regatului, toate acestea întâmplându-se, poate, în detrimentul lui Mircea, reîntors în scaunul de la Curtea de Argeș. Aici este posibilă o intervenția lui Nicodim, duhovnicul și sfetnicul voievodului în chestiunile politico-religioase, cunoscut și ca un apropiat al suveranului maghiar. Credem însă că doar „serviciile făcute lui Sigismund de Luxemburg”, în trecut, nu au fost decisive în luarea unei decizii atât de radicale, Mircea acuzând, poate, alte fapte considerate reprobabile ale cuviosului, petrecute recent. Autoritatea și personalitatea lui Nicodim, ajuns la vârsta venerabilă de 80 de ani, în momentul prigoanei, l-au copleșit zi de zi pe marele voievod, încât acesta, pe fondul unei mari împotriviri din partea sfântului, probabil o chestiune politico-comercială, învăluită în substrat teologic, a luat decizia radicală de alungare a starețului. Oare Mircea fusese deranjat de colaborarea dintre Sigismund și genovezi, aceștia din urmă primind, pesemne, în 1399, de la rege cetatea Licostomo, lărgindu-și influența în zona de interes economic și strategică Țării Românești? Este posibil ca Nicodim să fi sprijinit, în relația cu domnitorul său, apropierea de Ungaria și planurile acesteia la nordul Gurilor Dunării, „către părțile tătărăști”, Sigismund fiind adeptul unirii Bisericilor răsăriteană și apuseană, garantând egalitatea cultelor, chestiune politico-religioasă delicată. Unirea religioasă ar fi generat un entuziasm fantastic în rândul populațiilor creștine din Balcani, Sigismund căutând astfel de soluții, precum colaborarea cu genovezii din 1399, dictată de circumstanțele agravante descrise mai sus, în vederea eliberării slavilor ortodocși de sub „jugul turcesc” și depresurarea Constantinopolului de amenințarea otomană. Este un fapt bine știut că Ungaria făcea comerț la Licostomo, socotind-o un obiectiv strategic important, care și-a dovedit utilitatea în multe situații, precum cea de după Nicopole, când Sigismund a fost nevoit să ocolească pe Dunăre, iar de la Licostomo a ajuns la Constantinopol, în drumul său spre Buda. Licostomo era socotită „poarta Ungariei”, iar regele s-a arătat dispuns să le-o cedeze temporar genovezilor, în schimbul ajutorului acestora contra turcilor. Cetatea genoveză fusese stăpânită de Mircea din 1389 până în 1395, însă nu a pierdut-o, așa cum s-a întâmplat cu tronul țării, în urma luptelor cu otomanii din 1394-1395⁶⁶. Prefigurând trădarea lui Mircea și cunoscând importanța strategică a Chilie, Sigismund intră, prin puterea armatei sale, în posesia cetății sub pretextul că o protejează de pericolul otoman, înainte de cruciada de la Nicopole, generând opoziția tacită a voievodului, aflat în expectativă pentru preluarea controlului asupra Țării Românești. Alungarea starețului, din motivele expuse mai sus, devine, se pare, o măsură de siguranță statală, luată pentru salvarea intereselor politico-religioase și economice ale țării. Întărirea forței otomane în nordul Balcanilor, după dezastrul de la Nicopole, l-a determinat pe Mircea să fie foarte reținut cu privire la angajarea țării într-o nouă alianță, condusă de suveranul maghiar. Slăbirea evidentă a Imperiului Otoman, în urma înfrângerii de la Ankara din 1402, a creat premisele recuceririi teritoriului dobrogean de către Mircea. În 1403-1404 are loc expediția dobrogeană a voievodului Țării Românești împotriva turcilor, cucerind puternica cetate dunăreană a Dârstorului (Silistra) și ajungând până în nordul provinciei, unde pune stăpânire pe Licostomo, important punct strategic, izgonindu-i pe genovezi de la hotarele țării. Nu avem cunoștință de o luptă între români și genovezi. Este posibil ca marinarii italieni să se fi retras din calea lui Mircea. În anul 1406, Țara Românească era puternică⁶⁷, fiind căutată și îndemnată de vecinii săi sârbi și unguri să adere la o

⁶³ Andreescu 2016, p. 45.

⁶⁴ Andreescu 2016, p. 46.

⁶⁵ Andreescu 2016, p. 46. Expediția mareșalului Boucicaut a spart temporar blocada constituită de turci asupra Constantinopolului, însă nu a avut rezultatul scontat. Eliberarea capitalei bizantine s-a produs datorită unui factor extern important, respectiv biruința hanului Tamerlan asupra lui Baiazid la Ankara în 1402.

⁶⁶ Mărculeț 2008, p. 244.

⁶⁷ Hrisovul lui Mircea emis la Tismana în 23 noiembrie 1406, conține o titulatură de domn autocrat, scoțând în evidență întinderea teritorială a toată țara Ungrovlahiei, de la Marea ce Mare până la Severin, stăpânitor al Podunaviei, duce de Almaș și Făgăraș (în virtutea supunerii față de Ungaria),

alianță contra turcilor. Pe acest fond, se produce împăcarea dintre Mircea și Nicodim, implicit chemarea sfântului în Țara Românească. Cu mijlocirea lui Sigismund, despotul Ștefan Lazarevici, vasalul regelui Ungariei, va încheia o alianță cu Mircea. Imediat după această apropiere, sârbo-vlahă, sprijinită de Ungaria, despotul sârb va emite hrisovul său de întărire a daniilor cneazului Lazăr, pentru Vodița și Tismana, certificând rolul determinant jucat de Nicodim în această chestiune. La sfârșitul anului 1406 are loc întâlnirea dintre domnul Valahiei și regele Ungariei de la Severin, girată de venerabilul stareț. Moartea cuviosului, survenită după întâlnirea sa cu „craiul” de la Tismana, sfârșitul lui noiembrie, începutul lui decembrie 1406, explică de ce protectorul Serbiei și al Valahiei, întârzie cu ani buni emiterea hrisoavelor sale de întărire a daniilor mănăstirești.

Nicodim moare la o vârstă înaintată, la 26 decembrie 1406, în timpul domniei lui Mircea cel Bătrân, fiind înmormântat în pridvorul mănăstirii Tismana. Mai târziu, moaștele lui au fost duse înapoi în Serbia, țara sa natală⁶⁸. Pentru tot ce a făcut pentru ortodoxism și pentru neamul românesc este considerat patronul spiritual al Olteniei. Biserica ortodoxă îl prăznuiește la 26 decembrie, ziua când sfântul a trecut la cele veșnice⁶⁹.

Explicație ilustrație

1. Coperta anterioară a ferecăturii reprezentând scena canonică „Răstignirea Domnului”.
2. Coperta posterioară a ferecăturii reprezentând scenă canonică „Învierea Domnului” sub forma „Pogorării lui Isus în Iad” sau Anastasis, după tradiția bizantină.
3. Filă de titlu, cu frontispiciu și începutul Evangheliei după Matei
4. Filă de titlu, cu frontispiciu și începutul Evangheliei după Marcu
5. Filă de titlu, cu frontispiciu și începutul Evangheliei după Luca
6. Filă de titlu, cu frontispiciu și începutul Evangheliei după Ioan
7. Fila 316^v cu însemnarea de tip colofon a sfântului Nicodim. Sub aceasta se află tălmăcirea colofonului, în limba română cu alfabet chirilic, încercată de Anton Pann și altă însemnare a acestuia datată 9 august 1844

Foto: MNIR (Proiectul „Manuscriptum”)

Bibliografie

- Andreescu 2017 – Șt. Andreescu, *Despre titlul lui Mircea cel Bătrân, domn al Țării Românești*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie”, vol. XXXV, 2017, p. 9-15.
- Andreescu 2016 – Șt. Andreescu, *Medievale*, Brăila, 2016.
- Bălgarski srednovekovni gradove i kreposti, I – Bălgarski srednovekovni gradove i kreposti, tom. I, gradove i kreposti po Dunav i Cerno More, Varna, 1981.
- Călători străini, I – Călători străini despre Țările Române (partea I, Paul de Alep, îngrijit de M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru), vol. VI, București, 1976.
- Ciocîltan 2004 – V. Ciocîltan, *Înțelesul politic al „minunii” Sfântului Nicodim de la Tismana*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie”, vol. XXII, București, 2004, p. 153-168.
- Ciocîltan 1985 – V. Ciocîltan, *Poarta Osmană și gurile Dunării în secolul al XV-lea*, în „Revista de istorie”, t. 38, 1985, p. 1058-1074.
- Coman 2013 – M. Coman, *Putere și Teritoriu. Țara Românească medievală (secolele XIV-XVI)*, București, 2013.
- Crețeanu 1976 – R. Crețeanu, *Personalitatea cuviosului Nicodim de la Tismana după documentele vremii*, în „Mitropolia Olteniei”, XI, nr. 28, Craiova, 1976, p. 932-945.
- Hurmuzaki 1890 – *Documente privitoare la Istoria Românilor culese de Eudoxiu de Hurmuzaki*, I/2, București, 1890.
- Engel 2006 – Pál Engel, *Regatul Sfântului Ștefan. Istoria Ungariei medievale (895-1526)*, traducere din limba maghiară de Aurora Moga, ediție îngrijită de Adrian Andrei Rusu și Ioan Drăgan, Cluj-Napoca, 2006.
- Evul Mediu Românesc – *Evul Mediu Românesc. Dicționar biografic* (coord. Vasile Mărculeț), București, 2010.
- Gemil 1991 – Tahsin Gemil, *Românii și otomanii în secolele XIV-XVI*, București, 1991.

mare stăpânitor al cetății Dârstor și stăpânitor „către părțile tătărești”. DRH, B, I, nr. 32, p. 70-71; Vezi, *Istoria Românilor*, IV, p. 288; Andreescu 2017, p. 9-15.

⁶⁸ În cadrul patriarhiei din Peč, în biserica patriarhală, în proximitatea icoanei făcătoare de minuni a Maicii Domnului, în fața altarului se află sicriul cu moaștele Sf. Nicodim. Sarcofagul are o inscripție de redacție slavonă pomenind de mănăstirea Tismana, ctitoria cuviosului Nicodim, observându-se lipsa unui deget de la o mână, confirmând astfel legenda cu privire la degetul arătător de la mâna dreaptă, păstrat spre evlavie enoriașilor la Tismana, împreună cu sfântul mir, izvorât din sfințele sale moaște, precum și Tetraevangelul copiat în 1404-1405, după ce trupul a fost deshumat din biserica mănăstirii Tismana și dus în Serbia; iar în finalul inscripției ne amintește că Sf. Nicodim se prăznuiește la 26 decembrie, ziua morții sale. Conform *Vieții Prea Cuviosului Nicodim*, de ieromonahul Ștefan, Sf. Nicodim i s-a arătat în vis unui călugăr din obștea monastică de la Tismana, porucindu-i să transmită starețului Tismanei că moaștele sale trebuie ascunse bine din calea năvălitorilor. Atunci a fost tăiat degetul arătător, tot la porunca Sf. Nicodim, și păstrat împreună cu alte odoare ale sale în peștera de lângă mănăstire, în vremuri de restriște. Vezi, Ștefulescu 1909, p. 60-61; Ștefan ieromonahul 1935, p. 90-91.

⁶⁹ La data de 26 octombrie 1955, Biserica Ortodoxă Română l-a canonizat pe primul stareț al Mănăstirii Tismana, fiind denumit „Sfântul Nicodim de la Tismana”.

- Drăghiceanu 1929 – V. Drăghiceanu, *Săpăturile de la Vodița*, în BCMI, XXII, București, 1929.
- DRH, B – *Documenta Romaniae Historica*, B. Țara Românească, vol. I (1247-1500), București, 1966.
- DRH, D – *Documenta Romaniae Historica*, D. Relații între Țările Române, vol I (1222-1456), București, 1977.
- Hașdeu 1863 – B. P. Hașdeu, din *Istoria critica a romanilor din ambele Dacie în secolulul XIV*, Tom I, volum I, București, 1863.
- Iorga 1908 – N. Iorga, *Istoria Bisericii Românești și a vieții religioase a românilor*, vol. I, Vălenii de Munte, 1908.
- Istoria Românilor, IV – Istoria Românilor. De la universalitatea creștină către Europa „Patriilor”* (Tratatul Academiei Române), IV, București, 2001.
- Lazăr 2012 – G. Lazăr, *Tetraevanghelul cuviosului Nicodim de la Tismana*, în „Capodopere din patrimoniul MNIR”, București, 2012, p. 36-41.
- Lăzărescu 1965 – Lăzărescu, *Nicodim de la Tismana și rolul său în cultura veche românească (până la 1385)*, în „Romanoslavica”, XI, București, 1965.
- Mărculeț 2008 – V. Mărculeț, *Chilia subiect de dispută între Mircea cel Bătrân și Alexandru cel Bun*, în „Revista Bistriței”, XXII, 2008, 243-248.
- Mircea 1966 – I.R. Mircea, *Cel mai vechi manuscris miniaturat din Țara Românească: Tetraevanghelul popii Nicodim (1404-1405)*, în „Romanoslavica”, XIII, 1966, p. 203-220.
- Panaiteescu 2000 – P.P. Panaiteescu, *Mircea cel Bătrân*, ediția a II-a, ediție îngrijită, note, comentarii și indice de Gheorghe Lazăr, București, 2000.
- Păcurariu 1991 – M. Păcurariu, *Istoria bisericii ortodoxe române*, vol. I, București, 1991.
- Simedrea 1961 – T. Simedrea, *Glosă pe marginea unei însemnări*, „Mitropolia Olteniei”, XIII, 1961, nr. 1-4, Craiova, 1961, p. 15-24.
- Ștefan ieromonah 1935 – Ștefan ieromonah, *Viața Prea Cuviosului Nicodim Sfințitul Arhimandritul și întemeietorul sfintei mănăstiri Tismana*, ediția a III-a, Râmnicu-Vâlcea, 1935.
- Șerbănescu, Stoičescu 1987 – N. Șerbănescu, N. Stoičescu, *Mircea cel Mare (1386-1418). 600 de ani de la urcarea pe tronul Țării Românești*, București, 1987, p. 153.
- Ștefulescu 1909 – Al. Ștefulescu, *Mănăstirea Tismana*, București, 1909.
- Theodorescu 1976 – R. Theodorescu, *Un mileniu de artă la Dunărea de Jos (400-1400)*, București, 1976.
- Tocilescu 1887 – Gr. Tocilescu, *Raporturi asupra câtorva mănăstiri, schituri și biserici din țară*, AAR, Memorii și notițe, Seria II, tom VIII, 1885-1886, Secț. II, p. 152-238 (extras, București, 1887, p. 76, nr. 54).
- Tugearu 2001 – Liana Tugearu, *Tetraevanghelia lui Nicodim*, în „Arta Țării Românești în secolele XIV-XVI”, MNAR, București, 2001, p. 88-89.
- Vătășianu 1959 – V. Vătășianu, *Istoria artei feudale din Țările Române*, vol. I, București, 1959, p. 456-457, 462, fig. 425 și p. 462, fig. 431.

Fig. 1.

Fig. 2.

Fig. 3.

Fig. 4.

Fig. 5.

Fig. 6.

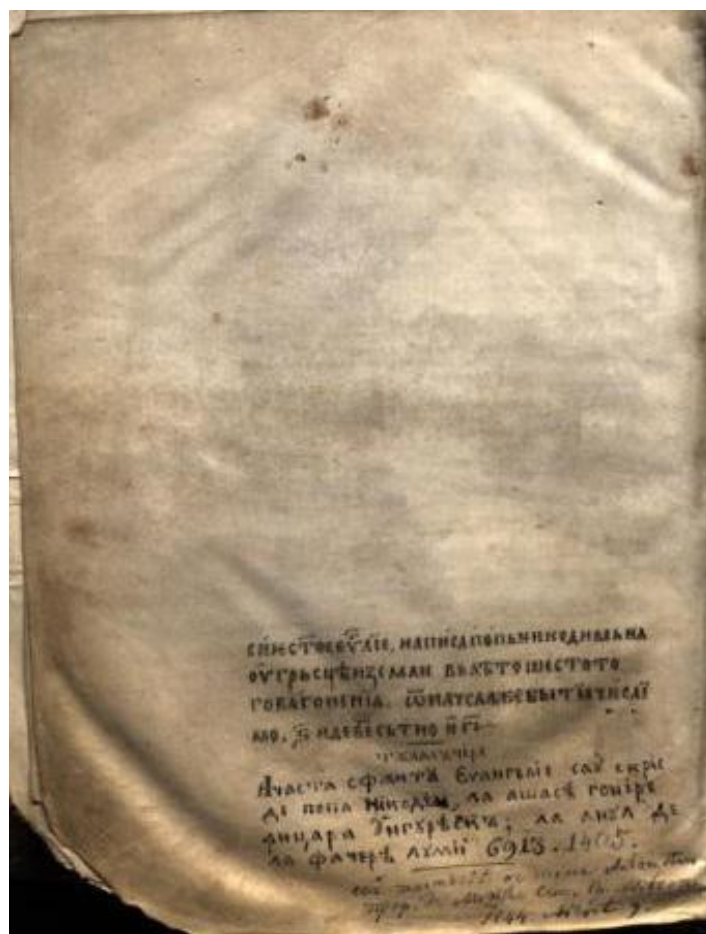

Fig. 7.

MODĂ ȘI VESTIMENTAȚIE LAICĂ REDATĂ ÎN PICTURA ECLEZIASTICĂ MEDIEVALĂ DIN SUDUL TRANSILVANIEI

Dr. Adrian Stoia

Abstract. *Fashion and secular clothing depicted in medieval ecclesiastical painting in southern Transylvania.*
The clothing reproduced in the South-Transylvanian medieval painting most often illustrates common pieces of garment with widespread popularity in the Western medieval culture. This could be explained by the fact that the graphic sources used by the painters are the engravings and paintings of the European craftsmen. Head coverings (veils, chaperon, galero), shirts, cotte-hardie, pourpoint, jaquette, houpelande, surcot, cloaks, gloves, cinctures, trousers, stockings and à la poulaine or Tudor footwear etc. are depicted. Without claiming a repertoire, we will try to identify some of these pieces of garment in this study.

Cuvinte cheie: modă, vestimentație, artă ecleziastică, pictură murală, pictură de panou, Transilvania.

Keywords: fashion, ecclesiastic art, mural painting, panel painting, Transylvania.

Există numeroase surse primare de la care se poate demara un studiu al vestimentației medievale: piesele păstrate în colecțiile muzeale, documente vamale și de călătorie, inventare și testamente, sculpturi, decorații pe diferite materiale, breviare, tapiserii și stampe de epocă, manuscrise miniaturate, cărți de cult ilustrate, cahle etc.

Dacă ar fi să luăm în considerare numai inventarele și testamentele, putem constata că acestea conțin numeroase pagini dedicate veșmintelor și materialelor textile, ținute spre păstrare în lăzi speciale, și destinate generațiilor viitoare de moștenitori¹.

În lucrarea de față dorim să atragem atenția asupra unei alte surse de documentare, poate încă insuficient utilizată în literatura de specialitate românească². Este vorba de imaginea vestimentației redată în pictura ecleziastică medievală.

Pentru acest demers avem în vedere imaginile redată în programele iconografice ale monumentelor de cult și în pictura polipticelor așezate cândva pe altarele acestor biserici, ridicate de către coloniștii saxoni așezați de regalitatea maghiară în sudul Transilvaniei. Iar dacă Papa Grigore cel Mare, într-o scrisoare adresată în anul 600 episcopului Marsiliei, întrevăde în scenele pictate un substitut al scrisului³, adresat celor mai puțin știutori de carte, aceleași imagini pot înlocui uneori numărul redus de artefacte păstrate până astăzi.

Imaginile care împodobeau pereții bisericilor completeau cuvintele sfintei Scripturi și erau realizate la comanda persoanelor potente financiar sau asociațiilor profesionale, cât și la comanda preoților pentru credincioșii parohiilor pe care le păstoreau.

Menționăm încă de la începutul studiului faptul că nu dorim să realizăm un repertoriu al imaginilor de veșminte întâlnite în pictura medievală sud-transilvăneană. Numărul impresionant al reprezentărilor care pot fi folosite în cercetare, ar putea foarte bine să fie cuprins într-un studiu mai amplu. În prezentul material ne vom limita în a identifica și a descrie anumite tipare comune modei medievale, întâlnite în vestimentația laică.

Din acest punct de vedere studiul se constituie într-o acțiune care dorește să atragă atenția asupra acestei surse de documentare, atât de la îndemână. Informația se găsește pe teren. Sondajele efectuate în ultimii ani, în incinta numeroaselor monumente de cult medievale sud-transilvănene, ne întăresc convingerea că multe dintre acestea au deținut, în măsura dorinței și a potenței financiare a celor care le-au edificat, programe iconografice realizate de meșteri străini sau așezați în ateliere locale, în centre de creație artistică transilvănene⁴. În literatura de limbă română, tema vestimentației laice medievale a fost abordată cu ceva vreme în urmă. Trebuie amintite aici contribuțiile unor cercetători care s-au dedicat asupra acestui subiect: Alexandru Alexianu⁵, Ștefănescu Ion⁶, Solcanu Ion⁷, Nicolescu Corina⁸, Cecilia Caragea⁹, Mária Lupescu Makó¹⁰, etc. În spațiul occidental, cercetătorii acestui domeniu au întreprins numeroase studii,

¹ Iacob (edit.), 2015.

² În literatura de specialitate europeană au apărut numeroase studii și volume care au apelat la iconografie, ca sursă de informație.

³ Le Goff 1999, p. 197.

⁴ Sarkadi Nagy 2012.

⁵ Alexianu 1971.

⁶ Ștefănescu 1932.

⁷ Solcanu 2002.

⁸ Nicolescu 1970.

⁹ Caragea 1999.

¹⁰ Makó 2015.

aici amintind doar câteva dintre ele: Robin Netherton, Gale R. Owen-Crocker (ed.)¹¹, Désirée G. Koslin, Janet Snyder (ed.)¹², François-Marie Grau¹³ etc.

Vestimentația redată în pictură ilustrează cel mai adesea piese comune, cu largă răspândire în cadrul societății medievale de cultură occidentală. Acest lucru este firesc, sursele grafice folosite de pictori fiind gravurile și operele de artă ale meșterilor occidentali, receptate foarte curând în mediul transilvănean. Și dacă schimbările modei pot data cu aproximație pictura, complementar datărilor făcute de istoricul de artă, se poate induce în același timp și o imagine greșită în documentarea culturii materiale locale. Tocmai datorită faptului că pictorii locali utilizau aceste surse grafice provenite din spațiul cultural occidental, există posibilitatea ca nu toate piesele vestimentare ilustrate, să fi fost adoptate în spațiul sud-transilvănean. Colecțiile muzeale din Transilvania, destul de sărace în acest tip de artefacte, aduc puține certitudini în acest sens.

În prezentul studiu nu ne vom raporta la vestimentația clerului, cu toate că și aceasta este bine reprezentată în imagini, spațiul de afișare al imaginilor-document fiind cel ecleziastic. Sunt ilustrate veșminte liturgice folosite cândva în cadrul cultului catolic: alba, casula, dalmatică, pluvial, amict, piese de ornament (paftale pentru închiderea în zona pectorală a dalmaticii, cruci pectorale) etc.

O latură importantă în aspectul vestimentației este multitudinea de culori cu care aceasta era realizată. Acest lucru este firesc, dacă ne gândim la bogăția de imagini cu care s-a înconjurat omul medieval. Lăsând la o parte baza de date a iconografiei realizate în cadrul monumentelor de cult, imaginile cu temă laică erau executate pe clădiri de interes public, ziduri de fortificații, în interiorul locuințelor celor potenți financiar etc. Documentele de epocă, pergamentele, miniaturile și cărțile de cult erau ornamentate adeseori cu imagini policrome. Clădirile, atât la interior cât și la exterior, erau împodobite cu diferite scene, cahelele și pavimentul erau vopsite policrom, vesela colorată, tapiseriile, covoarele și ștergarele transmiteau imaginea unei vieți pline de culoare. În urma analizei programelor iconografice putem constata că cele mai frecvente culori utilizate în cadrul vopsirii vestimentației, erau roșu, verde, galben, negru, auriu. Asocierea acestora nu putea fi întâmplătoare, pe lângă preferințele impuse de modă, ea exprima un anumit cod social, înțeles de omul medieval. Și dacă membrii societății se îmbrăcau în veșminte vopsite sau brodate policrom, calitatea și intensitatea culorilor difereau, așa cum diferită era și calitatea materialului din care erau confecționate acestea¹⁴. Tocmai pentru că îmbrăcăminte exprima destul de clar starea socială a purtătorului, s-au încercat reglementări care să împiedice purtarea luxului sau a veșmintelor, peste rangul social¹⁵.

În iconografie, aproape fără excepție, toate scenele înfățișează personaje vetero sau nou-testamentare, sfinți, membri ai clerului bisericesc sau Regii canonizați ai Ungariei Medievale, soldați angrenați în diferite activități, personaje laice, torționari și militari participanți la evenimente legate de *Patimile* lui Iisus sau reprezentați în cadrul scenelor de martirizare. Locuitorii așezărilor medievale, marinarii și pasagerii lor, sunt redați ca participanți la evenimentele biblice pe care comandarii și le-au dorit reprezentate în lăcașurile lor de cult. Desigur, putem identifica o preferință asupra unor teme cu răspândire în epocă. Pe lângă obișnuitele scene, care au ca sursă de inspirație momente din viața Mântuitorului (*Nașterea, Fuga în Egipt, Iisus în Templu, Botezul, Rugăciunea din grădina Ghetsimani, Prinderea, Judecata lui Iisus, Iisus în fața lui Pilat, Ducerea crucii, Răstignirea, Plângerea, Punerea în mormânt*), sunt ilustrate scenele hagiografice. Sunt redată momente din viețile sfinților Nicolae, Andrei, Ecaterina, Margareta, Ursula, Arhidiaconilor Ștefan și Laurențiu, legenda Sfântului Rege Ladislau etc., unele dintre acestea având ca sursă de inspirație manuscrisele ilustrate care au circulat în epocă¹⁶. Din toată această multitudine de imagini-document, cu unele rezerve legate de licențele pe care pictorul și le-a dorit, ne putem face o idee despre moda epocii în care a fost realizat programul iconografic.

*

Deși presupunem că rolul inițial al costumului a fost acela de protecție împotriva condițiilor nefavorabile ale vremii, în decursul timpului veșmintele și încălțăminte au primit funcții complementare, legate de estetic, de afirmarea identității posesorilor, de apartenența lor la anumite grupuri sau clase sociale, de vanitatea și dorința de afirmare a persoanei respective etc. Îmbrăcăminte și încălțăminte au fost – la început – confecționate manual, pentru comenzi ale clienților. Cei mai puțin înstăriți foloseau pentru uz propriu piese realizate fie în propria gospodărie, fie cumpărate din târguri – atât piese noi cât și purtate și reparate¹⁷. În perioada la care ne raportăm în prezentul studiu, costumele diferenția destul de clar sexul feminin de cel masculin.

¹¹ Netherton, Owen-Crocker (ed.) 2006.

¹² Koslin, Snyder 2002.

¹³ Grau 1999.

¹⁴ Heers 1971, p. 1096.

¹⁵ Makó 2015, p. 36-37.

¹⁶ Cea mai cunoscută culegere de texte ilustrate, inspirate din viețile sfinților, a fost *Legenda aurea sanctorum*, a dominicanului Jacoppo da Voragine. O sursă de inspirație a pictorilor au fost de asemenea ilustrațiile *Bibliei Pauperum* de la Esztergom.

¹⁷ În acest sens se vede informații legate de legislația breslelor: breasla croitorilor, a pantofarilor etc.

Simpla prezență a nasturilor, așa cum remarcă Lucien Febvre, a reprezentat o delimitare majoră între vechile veșminte drapate și noua modă a celor cusute, iar dacă primele puneau accent pe corpul uman, celelalte puneau în evidență materialul¹⁸. Desigur și clima, nu numai moda, a influențat evoluția veșmintelor, știut fiind faptul că veșmintele ajustate pe trup păstrează căldura corporală mai bine.

Bărbații renunțaseră, în mare măsură, la veșmintele lungi care coborau până la pământ, în favoarea cămășilor, deasupra cu un *pourpoint* cu nasturi în partea din față, lung până în zona coapselor și închis uneori cu un brâu din material textil sau din piele. Pantalonii strânși pe pulpă și vopsiți în culori vii aveau lungimea până la vârful degetelor piciorului sau până pe gambă, fiind prinși adeseori de picior cu un șnur. La sfârșitul secolului al XIV-lea cât și în cel următor se purtau pantofi *à la poulaine*. Abia din secolul al XVI-lea moda acestora se schimbă, acum fiind preferați cei cu vârf croit rotund, tăiat drept, „cu coarne” sau ascuțit dar fără prelungirea caracteristică a modei secolului trecut. Femeile continuă să poarte veșminte lungi, uneori drapate iar spre sfârșitul perioadei piesa dinstinctă numită rochie, compusă din două elemente, fusta și corsajul cu mâneci, realizate până la începutul secolului al XVII-lea din același material¹⁹.

Este cunoscut faptul că anumite tipuri de materiale supraviețuiesc trecerii anilor mai bine. Acesta este cazul ceramicii, sticlei și a anumitor metale²⁰. Materialele din fir natural au și ele o rezistență bună în timp, dacă îndeplinesc anumite condiții de păstrare: să fie depozitate în locuri ferite de lumina soarelui, la o anumită temperatură și umiditate. Deși unele materiale, țesături, blănuri sau alte piese de vestimentație se păstrează încă din cele mai vechi timpuri, colecțiile muzeale dețin relativ puține piese provenite din perioada medievală. Există desigur motive diverse. Unul dintre acestea poate fi faptul că de cele mai multe ori veșmintele au fost purtate până la uzură, fiind moștenite de-a lungul a mai multor generații. Dacă se păstrau în condiții bune, unele materiale au fost reutilizate, fiind transformate în piese de utilitate diversă: perdele, fețe de masă²¹, costume noi adaptate modei în continuă schimbare, utilizate atât în mediul laic cât și în cel ecleziastic, în funcție de calitatea materialului. Hainele uzate și degradate, din materialul cărora nu se mai puteau confecționa altceva, sau pânza folosită pentru lenjeria de corp („haine albe”), ajungând la un anumit grad de uzură au fost aruncate, distruse, sau macerate în morile de apă, folosite la confecționarea hârtiei²².

O altă posibilă cauză a păstrării unui număr mai redus de haine (și acelea provenite în cea mai mare măsură de la clasele înstărite ale societății), este și acela că muzeele s-au orientat, relativ târziu, în achiziționarea acestor exemplare. Există desigur și excepții. Ne gândim aici la cele destinate special pieselor de vestimentație²³. Trebuie să recunoaștem faptul că păstrarea acestor artefacte este indispensabilă cunoașterii tehnicilor broderiei, tăieturilor și croielii costumelor. Așa cum remarcă cercetătorul Cecilia Caragea, numai din imaginile păstrate în pictură, nu putem cunoaște tehnica realizării acestor materiale²⁴.

Materiile prime, utilizate în confecționarea veșmintelor, au ținut cont de resursele naturale ale fiecărei zone, dar poate în primul rând de posibilitățile materiale ale cumpărătorilor. Au fost confecționate din materiale naturale de proveniență animală, cum ar fi lâna de oaie sau capră, blana și pielea diferitor animale sau fibre de proveniență vegetală: bumbacul, inul etc. Mătasea a fost obținută din crisalida omidei *Bambyx*.

În continuare vom prezenta succint câteva dintre modelele vestimentare, începând de la acoperămintele pentru cap și până la încălțăminte, imagini ilustrate atât în frescă cât și în pictura de panou.

Acoperământul capului a fost confecționat de-a lungul timpului din diferite materiale, marea majoritate a acestora fiind aceleași cu cele utilizate în cazul veșmintelor: fibre vegetale, lână/pâslă, piele, mătase, pânză, atlas, damasc, catifea etc. Primele dovezi istorice despre existența lor ne parvin din sculpturi, cum sunt figurinele preistorice și picturile rupestre, în care sunt ilustrate diferitele acoperămintele pentru cap. Presupunem că rolul principal al lor a fost acela de protecție împotriva frigului și a intemperiei, folosirea lor în diverse practici rituale, iar mai apoi cel decorativ. Folosit de ambele sexe, acoperământul pentru cap a fost realizat în diferite forme și culori. În iconografia medievală, culorile predominante în care sunt vopsite aceste piese sunt: roșu, negru, galben, verde, alb, uneori combinate între ele.

Femeile, aproape întotdeauna, poartă pe cap un văl care le acoperă aproape în întregime părul (Planșa 1, fig. 1, 2, 3). În numeroase cazuri această piesă le acoperă și umerii. Voalul pare a fi confecționat din mătase sau fibră

¹⁸ Lèvi-Strauss 1983, p. 1217-1231, apud Makó 2015, p. 35.

¹⁹ Makó 2015, p. 41-42.

²⁰ Prown 1982, p. 4.

²¹ Caragea 1999, p. 16.

²² Delumeau 1995, p. 218-219.

²³ Muzeul de Arheologie din Gdansk oferă o impresionantă colecție de pantofi, descoperiți în urma săpăturilor sistematice din orașul medieval. Un muzeu care, la ora actuală, deține în colecții circa două milioane și jumătate de textile, începând de la țesături copte din Egipt până la cele contemporane este Musée des Tissus din Lyon.

²⁴ Caragea 1999, p. 17.

textilă, vopsit în culoare albă²⁵. În câteva cazuri este ornamentat cu o bentiță de altă culoare decât cea a voalului, decorată cu o piatră prețioasă sau altă piesă ornamentală, prinsă în zona frontală. Asemenea piese ornamentale se regăsesc și pe acoperămintele de cap ale bărbaților. Acesta este cazul personajului care poartă scara în scena Ducerea Crucii (polipticului din Beia) și a unui torționar prezent în scena prinderii lui Iisus (polipticului din Cund). În pictura polipticului de la Beia (Sf. Ursula la Roma) persoana din prim-plan, cea care ține într-o mână crucea procesională, poartă sub coroana aurită un acoperământ de cap din material de culoare albă, de formă sferică, care formează cute și este decorată cu bentiță de culoare portocalie. Voaluri de culoare albă sunt purtate de femeile participante la scena Nașterea Mariei, ilustrată pe suprafața polipticului din Biertan (Sibiu), femeile creștine înfățișate în ciclul Martiriul Sf. Ecaterina din Alexandria, redată în fresca bisericii din Drăușeni (Brașov), mironosițele participante la scena Punerea în mormânt, ilustrată pe suprafața polipticului din Șoroștin (Sibiu), sfântă donatoare, în fresca bisericii din Mălâncrav (Sibiu) etc.

Căciuli din blană de oaie sunt ilustrate în pictura corului bisericii din Mălâncrav (pe capul lui Simon din Cirene) și în fresca capelei din Sânpetru (scena Alegoria Carității).

Chaperonul, piesă caracteristică secolului al XV-lea, confecționat din materiale de calitate, este ilustrat pe suprafața predelei polipticului de la Biertan (Sf. Familie), panoul Ecce Homo de la Cund etc. Probabil tot chaperon, dacă nu cumva chiar un tuban (?), este reprezentat acoperind capul lui Caiafa sau a lui Pilat în scenele ilustrate pe suprafața polipticului de la Cund. Piesa cu „moțul” lung, probabil de un metru lungime, imitând moda orientală, este înfășurată în jurul frunții personajelor mai sus numite.

Un galero de cardinal poartă pe cap un pelerin din suita Sf. Ursula (polipticul din Beia, Brașov), iar o pălărie de aceeași culoare, dar cu forma diferită și cu borul ridicat în spate, este redată pe capul unuia dintre participanții la Cina de Pesah (polipticul din Dupuș, Sibiu). Pălărie cu boruri drepte poartă persoana redată în scena Răstignirii, pictată pe polipticul de la Beia. Slujitorul apostolilor, din scena Cina cea de Taină (predela polipticului din Șoroștin), poartă pe cap o pălărie bicoloră, cu borurile răsfărânte în sus și crestate. Pălării ornamentate cu pene de struț (Planșa 1, fig. 4) sunt ilustrate pe suprafața polipticului sibian (Iisus în fața lui Pilat) și în mâna unuia dintre magii care se închină pruncului Iisus (polipticul din Șoroștin). Pălării de formă conică, confecționate din fibră lemnoasă, sunt înfățișate pe capetele unora dintre participanții la scena Răstignirii, redată în fresca bisericii evanghelice din Sibiu. Alte modele caracteristice acestei piese, confecționate din piele sau păslă, sunt ilustrate pe polipticul din Cund, (Ducerea Crucii), cel din Șoroștin, (Punerea în mormânt), fresca de la Sânpetru (Martiriul Sf. Ștefan și Laurențiu) etc.

Veșminte. Realizată în diferite stiluri după modele deja consacrate epocii, cu personaje feminine statice, îmbrăcate în veșminte largi, cu falduri drepte, paralele, căzând înspre podea, sau îmbrăcând bărbatul medieval cu haine strânse pe trup, confecționată din diferite piese, vopsite policrom și prinse de talie cu ajutorul centurii din piele sau a cordonului textil, vestimentația ilustrată în epocă, trasează, chiar dacă nu întotdeauna cu exactitate, mentalitatea, statutul social, apartenența la o anumită cultură, dar poate – în primul rând – potența materială a celor reprezentați. În același timp, în viziunea pictorilor, îmbrăcămintea încearcă parcă să traseze și o limită convențională în cadrul eternei lupte dintre binele și răul firii umane, atunci când ironizează personajele torționarilor și soldaților, prin atitudine, veșminte degradate, care surprind uneori prin colorit²⁶, dar și prin reprezentarea neconvențională a personajelor²⁷.

Pe corp se purtau „hainele albe”, lenjeria, confecționată din pânză albă. Cămășile (de inspirație carolingiană²⁸) erau purtate atât de către femei cât și de către bărbați, fiind confecționate pe diferite lungimi, din cânepă subțire, bumbac, mătase etc., după posibilitățile materiale și clasa socială a purtătorului.

Cu un deceniu în urmă, au fost întreprinse cercetări arheologice la Castelul Lengberg din Tirolul de Est, Austria, în vederea reconstrucției unor părți componente ale clădirii. Cu această ocazie printre resturile de material organic, folosit la umplerea unui spațiu în perioada medievală, au fost recuperate fragmente de țesături utilizate la vestimentație și piele folosită la încălțăminte. Databile în secolul al XV-lea, ca o dovadă că aceste piese existau deja, dintre artefacte au fost scoase la lumina zilei și piese de lenjerie intimă (chiloți de damă și o combinație între cămașă scurtă și sutien, cu cupe distincte)²⁹.

La mijlocul secolului al XIV-lea apare o diferențiere vizibilă între veșmintele bărbătești și femeiești, primele devin ajustate pe corp, mai scurte și încheiate cu nasturi. Bărbații îmbracă deasupra cămășilor un veston (*pourpoint*) croit pe trup, încheiat cu nasturi și care acoperă bustul, coborând până în zona coapselor. Asemenea veșminte sunt ilustrate în

²⁵ În puține cazuri voalul este reprezentat în altă culoare – roșu și albastru (polipticul din Mediaș, Răstignirea).

²⁶ Schmitt 1998, p. 203.

²⁷ Așa cum este cazul celor de la Drăușeni, în ciclul hagiografic dedicat Sf. Ecaterina.

²⁸ Grau 1999, p. 33.

²⁹ Sursa informației: https://www.uibk.ac.at/urgeschichte/projekte_forschung/textilien-lengberg/mittelalterliche-unterwaesche/index.html.en (accesat: 20.04.2018).

fresca bisericii din Mălâncrav (Iisus la Caiafa), Drăușeni (Martiriul Sf. Ecaterina din Alexandria), polipticul din Sibiu (Spălarea pe mâini a lui Pilat) etc. (Planșa 1, fig. 5, 6).

Sistemul de închidere frontal aduce o firească schimbare a croiului, o ajustare mai bună pe trup a hainelor, dar și noi posibilități de ornamentare a vestimentației. Nasturii, realizați în diferite mărimi și forme, sunt confecționați din felurite materiale (os, lemn, metal etc), adeseori îmbrăcați în același material din care era confecționat veșmântul, material textil sau piele. Accesorii asemănătoare, cu rol ornamental dar și practic adoptate în vestimentație, ilustrate și în pictură, sunt broșele, agrafele, acele de voal, paftalele, butonii, cataramele metalice pentru centuri sau plăcile metalice prinse de acestea, colierele, pandantivele etc. Pietre semiprețioase cusute pe veșmânt, sunt ilustrate pe hainele unui personaj, cu securea prinsă la brâu, prezent în cadrul scenei *Ducerea crucii* (polipticul din Dupuș) (Planșa 2, fig. 1).

De la mijlocul secolului al XIV-lea *pourpoint*-ul dispăre sub *jaquette*³⁰. Acest veșmânt este croit cu mânecile deschise și prelungite cu bucăți lungi de stofă, așa cum este reprezentat la unul din torționarii Sf. Iacob, în panoul pictat al polipticului *Sfinților Apostoli* de la Hălchiu (Brașov) (Planșa 2, fig. 2).

Peste veșmintele croite pe trup se mai purta, atât de către bărbați cât și de către femei, un *houppelande*, îmbrăcăminte exterioară, uneori căptușită cu blană.

Îmbrăcăminte Mariei Salome (Planșa 2, fig. 3). ilustrată pe unul din panourile predelei polipticului de la Biertan, ne înfățișează o rochie din brocart, decorată cu motive vegetale cusute în fir metalic, cu părțile laterale și zona coatelor despicată, lăsând să se vadă veșmântul din țesătură de culoare albă, purtat dedesubt. Rochia, tivită cu benzi din material de culoare neagră, este prinsă în zona pectorală cu un cordon auriu. În jurul gâtului poartă un colier de aur iar pe cap un voal din țesătură fină, decorat în zona frunții cu o broșă în formă de floare, realizată din metal prețios. Zebedeus, aflat în fața Mariei, este îmbrăcat cu o „tunică” confecționată din același material cu al soției, lungă până deasupra genunchilor, închisă la brâu cu un cordon din fibră textilă, vopsit în culoare verde. Pantalonii din material textil vopsit în culoare roșie sunt strânși pe picioare și intră în încălțăminte din piele de tip sabot. Peste tunică poartă o mantie căptușită la interior și prinsă în zona pectorală cu un cordon.

O rochie de culoare verde, decoltată, cu mâneci bufante, tivită cu un material de culoare aurie, cusut în hașuri, și prinsă cu un cordon sub săni, este reprezentată în pictura voalului Sf. Andrei salvează episcopul de la păcat, parte componentă a polipticului de la Hălchiu (Brașov). O altă rochie de culoare roșie, cu umerii și coatele bufante, confecționate dintr-un material cu pliuri, de culoare albă, peste care poartă un material probabil de satin, este ilustrată pe coronamentul retablului „Sfințelor Neamuri” de la Șaeș unde sunt redată sfințele Apolonia, Ecaterina și Barbara. O rochie de culoare roșie și fără mâneci, lungă până la pământ, îmbracă unul dintre personajele prezente la Nașterea Mariei (polipticul din Biertan). Dacă se purtau sau nu asemenea rochii în Transilvania secolului al XV-lea, nu putem ști cu exactitate, sursa de inspirație a pictorului fiind polipticul de la Schottenstift, Viena (1469). Veșmântul confecționat din brocart nu este purtat numai de clerici, ci și de alte personaje care sunt ilustrate astfel: Sf. Rege Ștefan (fresca Bisericii Ev. din Sibiu), Sf. Fecioară (polipticul din Șoroștin), demnitari din ierarhia iudaică prezenți la scene din *Patimi*, Magii care oferă cadouri pruncului Iisus, etc. Urmând preceptele biblice, Sf. Ioan Botezătorul este ilustrat în haina sa din păr de cămilă și încins la brâu cu o curea din piele.

De partea opusă a societății „respectabile” sunt redați torționarii lui Iisus, ilustrați uneori cu hainele degradate de uzură (pantaloni, pantofi sau veșminte rupte) sau cu piese de vestimentație lipsă, încălțați cu un singur pantof, (polipticul din Roadeș, jud. Sibiu – *Ducerea Crucii*, *Iisus la Caiafa*), sau desculți. În aceste cazuri pantalonii strânși pe trup sunt redați, de multe ori, rupți la partea inferioară sau în zona genunchilor.

Copiii, începând de la o anumită vârstă, sunt îmbrăcați asemănător adulților, pe dedesubt poartă cămăși și izmene/pantaloni din țesătură albă care coboară până în încălțăminte din piele³¹, sau pur și simplu poartă o cămașă lungă, care coboară până la glezne. Peste aceste haine poartă veșminte colorate, croite cu sau fără mâneci, prinse în talie cu o curea.

În iconografia sud-transilvăneană sunt ilustrați purtând „haine albe”, cămăși din pânză simplă, singurul ornament fiind manșeta de culoare neagră la mâneci³², pantaloni/izmene confecționați din același material, care intră în pantofii din piele, înalți până deasupra gleznei. În pictura aceluiași panou provenit de la Biertan, unul dintre copii este îmbrăcat cu o „haină albă” din pânză, încrețită, purtată direct peste trup și lungă până la pământ. La guler și la manșete este prinsă o bandă din material textil, de culoare neagră. Pe cap, toți cei trei frați poartă câte o căciulă (din catifea?) de formă semisferică, doar a unuia dintre ei dotată cu un model mai special: borul crestat și răsfrânt peste calota pălăriei descoperă privirii blana de culoare albă, cu care este căptușită căciula. Peste haina din pânză doi dintre frați poartă un veșmânt colorat, poate din țesătură de atlas după strălucire, care trece peste genunchi. La brâu unul dintre ei are prinsă

³⁰ Grau 1999, p. 30.

³¹ Vezi panoul cu reprezentarea familiei lui Alpheus și Mariei Iacobi, ilustrată pe suprafața polipticului de la Biertan, unde doi dintre copiii familiei poartă astfel de veșminte.

³² Așa sunt redați pe predela-poliptic de la Biertan (jud. Sibiu) – panoul în care este ilustrată familia lui Alfeu și Maria Iacobi.

o pungă de bani, din piele. În iconografia polipticului de la Dupuș (jud. Sibiu), pictat în ultimele decenii ale secolului al XV-lea, doi dintre copiii evreilor, prezenți la evenimentul *Căderii maneii în pustiu*, sunt îmbrăcați cu o pelerină/mantie (cea de culoare roșie, ornamentată cu model brodat cu aur pe margine), purtată direct peste trup și închisă în zona pectorală cu câte o broșă. Pe un alt panou al predelei polipticului de la Biertan, Iacobus Maior redat alături de familia sa, este îmbrăcat peste hainele albe cu un veșmânt de culoare albastru închis, lung până la gambe, și în mână cu o geantă din piele, de culoare neagră. În picioare poartă o pereche de pantofi din piele de culoare neagră. În brațele mamei sale Maria Salome, Ap. Ioan, copil, este acoperit doar de o fâșie de material din țesătură albă.

Particularități și inovații ale pictorilor, redată în special pe tivul veșmintelor, sunt pseudoinscripțiile, imitând litere latine sau chirilice. Exemple găsim în pictura polipticelor din Biertan (*Iisus învățând în Templu*), Dupuș (*Punerea coroanei de spini*), Mediaș (*Biciuirea lui Iisus*, *Ducerea crucii*) etc³³. (Planșa 2, fig. 4, 5).

Mănușile. Sunt un accesoriu vestimentar, mult mai rar întâlnit în pictura ecleziastică. Accesoriul îmbracă mâinile sfântului ierarh Nicolae (polipticele din Cund și Bruiu, capela Sf. Iacob din Sebeș), apare apoi în mâinile sfinților Augustin și Ambrozio (polipticul Biertan) și în fresca bisericii din Mediaș (scena *Ducerea crucii*) și în mâinile unuia dintre magii pictați pe polipticul din Mălâncrav (Planșa 3, fig. 1). În toate cazurile sunt ilustrate mănuși cu cinci degete, prelungite peste încheietura mâinii, confecționate din piele și vopsite în culorile maro, gri și roșu.

Desigur mănuși care fac parte din echipamentul militar se regasesc în numeroase imagini, unde soldații participanți la evenimentele biblice sunt îmbrăcați corespunzător vestimentației militare, caracteristice epocii în care a fost realizată pictura.

Curele. Veșmintele, atât cele bărbătești cât și cele femeiești sunt încinse la talie cu o curea din piele (Planșa 3, fig. 2), sau un cordon din fibră textilă, de care uneori este prinsă punga din piele sau material textil (în care se păstrau amnarul, cheile, oglinda, banii etc.), și sabia scurtă. Brăul, din material textil, cuprins în jurul taliei, a fost ilustrat în pictura polipticelor din Șmig (scena *Biciuirea lui Iisus*, unde doi dintre torționari sunt încinși la talie cu acest tip de brâu, unul bicolor), Mălâncrav (*Circumcizia*), Mediaș (*Ecce Homo*, personajul cu frânghia în mâini plasat în fața lui Iisus), Dupuș (*Biciuirea lui Iisus*), Biertan (Maria Salome, Zebedeus și fiii lor), Florești (*Coborârea de pe cruce*, la brâu personajului urcat pe scară), Cund, (Sf. Nicolae *potolește furtuna*), Fișer (*Biciuirea lui Iisus*), Șoroștin (*Biciuirea lui Iisus*) etc. Un cordon auriu și împletit, împodobit la capete cu ciucuri, încinge mijlocul arhanghelului Mihail, cel care aduce vestea cea bună Sf. Fecioare (polipticul din Șoroștin, *Buna Vestire*). Curele din piele cuprinse în jurul taliei sunt ilustrate în pictura polipticelor din Șmig (*Purtarea crucii*, *Punerea coroanei cu spini*), Dupuș (*Spălarea pe mâini a lui Pilat*, unde centura, de culoare aurie, pare a fi compusă din mai multe piese rectangulare), în fresca bisericilor din Ighis (*Martiriul Sf. Ecaterina*), Mediaș (*Punerea coroanei de spini*, *Spânzurarea lui Iuda*, *Botezul celor trei strategii*), Șmig (*Punerea coroanei de spini*) etc. Monahii, la rândul lor, sunt ilustrați în veșmântul consacrat, cu frânghia prinsă la brâu. Așa sunt reprezentați, spre exemplu, sfinții Dominic și Francisc, ilustrați în corul bisericii ev. din Mălâncrav.

Pantalonii. Sunt următoarea piesă de vestimentație bărbătească, cea care acoperă șoldul și coapsa, uneori și gamba piciorului. Reprezentați aproape întotdeauna mulați pe picior, pantalonii sunt ilustrați ca fiind vopșiți în culori vii (bordo, verde, roșu, galben etc.) și croiți pe diferite lungimi și sub diferite forme. Unele piese coboară până la vârful degetelor picioarelor, fiind prinse în interiorul pantofilor, altele cu lungimea până sub genunchi, sunt legate cu un șnur la gambă (polipticul din Dupuș – *Martiriul Sf. Petru*, polipticul din Sibiu – *Biciuirea lui Iisus*, etc.) (Planșa 3, fig. 3). Imaginea lui Simon din Cirene, pictată pe panoul *Ducerea Crucii* a polipticului de la Mediaș, ni-l înfățișază pe acesta îmbrăcat cu o pereche de colanți de culoare gri, prinși cu ajutorul unor șireturi sub genunchi, iar la glezne strânși de curelușele încălțăminte din piele, în care piesa de vestimentație intră.

Când nu sunt croiți din aceeași bucată de material, sunt vopșiți bicolor, uneori în culori contrastante, ilustrând preferințele induse de modă sau apartenența proprietarului la o anumită casă nobiliară. Acesta este cazul personajelor redată în programul iconografic de la Drăușeni, în scena disputei Sf. Ecaterina cu filosofi. Aceștia poartă pantaloni și *pourpoint* realizați astfel: țesătura pentru un picior este de culoare roșie, pentru celălalt galbenă, la fel și în cazul vestonului cu nasturi, croit jumătate într-o culoare, cealaltă în altă culoare.

În cazul torționarilor care participă la *Patimile Domnului* (polipticul din Sibiu, *Biciuirea Domnului*, *Punerea coroanei cu spini*, polipticul din Roadeș, *Biciuirea Domnului*), perechea de pantaloni este confecționată din două părți distincte, corespunzătoare fiecărui picior, aceștia fiind prinși la partea superioară cu ajutorul unor șireturi din material textil sau piele, de picior sau de baza vestonului. O pereche de pantaloni lungi până peste genunchi, bufanți și cu pliuri în zona pulpei, poartă personajul care este așezat la picioarele lui Iisus, în scena *Biciuirii*, polipticul din Sibiu. Asortat cu

³³ Despre rolul și semnificația scrierii vezi: Firea 2015, p. 119-128.

pantalonii, pourpoint-ul acestuia este crestat în zona umerilor și a coatelor, iar pantofii negri, din piele, par a fi model Tudor, cu vârful lat și rotunjit.

Ciorapi de culoare galbenă, din fibră textilă sau din lână, îmbracă picioarele unui personaj, prezent în scena *Iisus la Caiafa*, (polipticul din Sibiu). Protocolul ecleziastic impunea uneori prezența acestei piese. În colecțiile Muzeul Național din Paris, dedicat perioadei medievale, se păstrează un exemplar din brocart, cusut în fir de aur, purtat în timpul messei pontificale de către cardinalul Arnaud de Via, arhiepiscop de Bayonne, decedat în anul 1331³⁴.

Genunchiere ornamentale, care nu par a avea un rol practic, sunt prinse cu ajutorul unor curele din piele de picioarele unui personaj prezent în scena *Ecce Homo* (polipticul din Beia).

Încălțăminte – piesă supusă unei continue transformări impusă de modă, din păcate de multe ori în detrimentul sănătății purtătorilor, avea rolul de protecție împotriva frigului, umezelii, rănirii dar, la fel de important, ca și în cazul hainelor, rămâne cel al afirmării personalității, statutului social, și financiar al posesorului.

Încălțăminte personajelor este reprezentată în cadrul iconografiei prin piese confecționate din piele, material textil sau lemn, uneori combinând într-o singură pereche toate aceste materiale. Pentru confecționarea tălpilor se folosea lemnul sau câteva straturi de piele brută, prinse între ele prin cusătură cu fir textil cerat sau cuie. Pentru confort, în interiorul pantofului era introdusă pâslă. Cuie metalice, a căror capete ies în exteriorul încălțăminte, folosite pentru prinderea tăpii, se observă în cazul cismelor de culoare roșie ale tortionarului așezat la picioarele lui Iisus, în scena flagelării, redată în cadrul polipticului medieșan, în scena *Nașterea Domnului*, pictat pe polipticul din Armășeni (Harghita), Fișer (*Sărutul lui Iuda*) sau în scena *Botezul Sf. Ursula la Roma*, (polipticul din Beia, Brașov). Crampoane metalice, prinse cândva de talpa încălțăminte (probabil cu ajutorul unei curele), folosite pentru evitarea alunecării pe gheață, au fost descoperite în urma săpăturilor sistematice efectuate în orașul medieval Gdańsk³⁵, fiind păstrate acum în cadrul muzeului de arheologie local.

Sandalele cu talpă din lemn sau piele, prinse de picior cu ajutorul curelușelor din piele, sunt rar reprezentate în pictura sud-transilvăneană. Asemenea piese sunt ilustrate în picioarele personajului care ține lințoliul lui Iisus în scena *Plângerii*, polipticul din Cund (Planșa 3, fig. 4), în picioarele apostolilor (retablul din Moșna), în scena *Necredința lui Toma* (panoul *Punerea coroanei cu spini*, *Biciuirea*, Sibiu) etc. În frescă, sandalele, sunt redată în picioarele sfinților Francisc și Dominic (corul bisericii din Mălâncrav), scene de Judecată sau cu temă evanghelică la Dârlos.

Confecționarea unei perechi de încălțăminte presupunea folosirea câtorva bucăți de material, cusute între ele. Pielea cea mai des utilizată a fost a bovinelor, datorită rezistenței sale, urmată de cea a caprinelor și ovinelor. Au existat desigur și pantofi sau saboți din paie sau din lemn. Partea superioară a piesei, confecționată din mai multe bucăți, era cusută cu fir textil (câneapă muiată în ceară³⁶). În timp, tehnica de confecționare a suferit modificări, numărul pieselor componente modificându-se, modelul urmând tendința modei într-o continuă schimbare. Avem cunoștință de existența unor decorații aplicate încălțăminte, realizate prin ștanțarea pe piele, prin coasere sau prin utilizarea cataramelor metalice, atât cu rol practic cât și ornamental. În pictura sud-transilvăneană astfel de reprezentări sunt rare, o excepție putând face polipticul de la Mediaș (*Punerea coroanei cu spini* – personajul din fața lui Iisus, pare a avea o ornamentație pe partea frontală a pantofului despicat pe lateral).

Dacă unele străzi ale localităților importante erau pavate cu piatră sau protejate cu bârne din lemn, marea majoritate a drumurilor nu corespundeau unor standarde minime actuale. Pentru a proteja încălțăminte de umezeală, noroi, degradare din alte cauze, se foloseau încălțări speciale cu talpa înaltă din lemn sau o încălțăminte de protecție purtată peste pantofi, strămoșii *galoșilor* de astăzi. O asemenea pereche de protecție a încălțăminte sau poate doar cizme cu talpa desprinsă, sunt redată în pictura polipticului de la Sibiu (panoul *Spălarea pe mâini a lui Pilat*, purtate de personajul plasat în fața conducătorului roman, cel care toarnă apă în ligheanul din poala demnitarului).

La sfârșitul secolului al XV-lea și începutul celui de al XVI-lea, moda și-a făcut din nou simțită prezența prin modificarea formei pantofilor. Începând din spațiul cultural germanic și propagându-se apoi înspre alte teritorii europene, a început să fie purtat un alt tip de încălțăminte, renunțându-se treptat la modelul *à la poulaine* în favoarea celor cu vârful tăiat drept, rotunjit, sau „cu coarne”³⁷. Deoarece moda a fost bine recepționată în Regatul Angliei, în timpul domniei regelui Henric VIII, acest tip de încălțăminte este cunoscut sub numele de *pantofi Tudor*. O caracteristică a acestor modele este cureaua de prindere peste metatars, care fixează încălțăminte de picior (Planșa 3, fig. 5). Exemple găsim ilustrate în iconografia polipticului de la Cund (*Biciuirea lui Iisus*) (**foto**), Roadeș (*Ecce Homo*), Sibiu (*Biciuirea lui Iisus*). Identificarea perioadei de timp în care a fost realizată pictura este relativ ușoară, datorită cunoașterii prototipurilor la modă, datările realizate de istoricul de artă putând fi confirmate astfel de tipologia modelelor

³⁴ Bavoux 2012, p. 838

³⁵ Ceynowa, Trawicka 2016, p. 122

³⁶ Ceynowa, Trawicka 2016, p. 6

³⁷ În literatura de specialitate sunt cunoscuți cu numele de *Kuhmaulschuh*, *Bärenschuh* sau *Hornschuh*.

vestimentare ilustrate³⁸. Știm, spre exemplu, că în secolul al XV-lea, înălțimea pantofilor s-a diminuat în favoarea extinderii exagerate pe orizontală (Planșa 3, fig. 6).

Examinarea obiectului în sine permite o multitudine de abordări: din punct de vedere tipologic, artistic, tehnic, geografic etc. Oferă, de asemenea, informații complexe despre persoanele care i-au folosit. Aria geografică determinată de un anumit tip de climă a influențat desigur alegerea unui anumit tip de încălțăminte. De asemenea, mediul și activitățile sociale ale purtătorilor avantajau purtarea unui anumit material, mai rezistent la condițiile în care era utilizat.

Obiect cotidian atât de necesar omului de-a lungul întregii sale istorii, încălțăminte ilustrată în pictură și cea păstrată în colecțiile muzeale³⁹ reflectă parcă mai pregnant statutul, clasa socială și potența financiară a posesorului, în detrimentul confortului purtării, care afecta mersul pe jos. Ne gândim aici desigur la pantofii cu extremități lungi „à la poulaine”, ilustrați în pictura polipticului de la Dupuș (Punerea coroanei de spini), fresca bisericii de la Mălâncrav (*Sfinții regi maghiari*), a bisericii din Ighiș (*Martiriul Sf. Ecaterina*), la biserica Ev. din Drăușeni (*Martiriul Sf. Ecaterina*) etc. Chiar dacă lungimea extremității pantofului a scăzut în timp, trebuie menționată preferința către acest model. Reprezentarea acestor modele este reprezentativă pentru pictura murală, comparativ cu pictura polipticelor, unde este întâlnită mai rar. Acest fapt nu este întâmplător, majoritatea programelor iconografice păstrate în instituțiile de cult sud-transilvănene, se încadrează cronologic între secolele al XIV-lea și al XV-lea, în timp ce pictura polipticelor păstrate în aceste monumente de cult, se încadrează între secolele al XV-lea și al XVI-lea.

O altă categorie de încălțăminte, bine reprezentată în iconografia de panou, este cea a pantofilor cu carâmb înalt. Vopsite în diferite culori (roșu, maro, gri, crem, verde etc.), marea majoritate a acestor piese sunt înalte până aproape de genunchi, mai late la partea superioară și uneori răsfrânte câțiva centimetri peste carâmb. Acest model este ilustrat în panourile polipticelor din Mediaș (*Purtarea crucii*, *Biciuirea lui Iisus*), Cund (*Purtarea crucii*, *Sf. Nicolae hrănește orașul înfometat*), Dupuș (*Biciuirea lui Iisus*), Fișer (*Ecce Homo*), Șmig (*Biciuirea lui Iisus*), în fresca Bisericii evanghelice din Sibiu (*Răstignirea*) etc.

Încălțăminte din piele cu partea frontală croită în formă ascuțită sau rotunjită, a cărei înălțime se oprește în zona gleznei și uneori lucrată în tehnica tăierii la partea superioară sau lateral, este redată în fresca bisericii din Mediaș (*Prinderea lui Iisus*, *Ducerea crucii*), Sânpetru (*Alegoria Carității*), Feldioara (*Logodna Fecioarei*), Roadeș, (*Ecce Homo*, *Biciuirea*, *Ducerea Crucii*).

Pantofi confecționați din materiale speciale, probabil țesătură brodată în fir de aur, sunt ilustrați în fresca bisericii ev. din Sibiu, datată în anul 1445 și realizată de către pictorul Johannes de Rozenaw⁴⁰. Perechea de pantofi de ceremonie, reprezentați în picioarele Sf. Ștefan, Regele Ungariei, este de culoare aurie, pe ea fiind brodat un model floral.

Concluzii. În urma analizării programelor iconografice medievale sud-transilvănene, prima concluzie care se poate trage este aceea că numărul impresionant al reprezentărilor care pot fi utilizate în cercetare, ar putea fi foarte bine cuprins într-un studiu mult mai amplu. Noi am încercat doar să atragem atenția asupra acestor imagini-document, atât de la îndemână celor care vor să le examineze.

Vestimentația redată în pictură ilustrează – cel mai adesea – piese comune, cu largă răspândire în cadrul societății medievale de cultură occidentală. Acest lucru își găsește explicația parțială în faptul că sursele grafice folosite de pictori sunt gravurile și picturile meșterilor europeni. Tocmai acest fapt poate induce o imagine greșită în documentarea culturii materiale locale. Un avantaj îl prezintă faptul că programele iconografice pot fi datate cu aproximație și datorită „modei vestimentare”, a formei și croiului veșmintelor cu care sunt îmbrăcate personajele vetero sau nou-testamentare ilustrate în pictură.

Bibliografie

Lucrări generale și speciale

Alexianu 1971 – Al. Alexianu, *Mode și veșminte din trecut. Cinci secole de istorie costumară românească*, vol. 1-2, București, 1971.

³⁸ Polipticul din Beia a fost pictat în anul 1513, Șorostin (panoul Biciuirea lui Iisus) pictat între anii 1515-1520, Mălâncrav (*Prezentarea la Templu*), Biertan (panoul Maria Salome, Zebedeu și copiii) datat în anul 1515.

³⁹ Numai în colecțiile muzeului din Romans-sur-Isère sunt păstrate aproximativ 20.000 de exemplare. Numeroase piese de încălțăminte au fost descoperite în urma săpăturilor sistematice, efectuate în centre urbane europene. Un exemplu grăitor este orașul Gdańsk, unul din importantele porturi ale fostei Ligi Hanseatice unde, datorită condițiilor locale de depozitare a deșeurilor (umiditate ridicată și absența oxigenului), a fost posibilă conservarea în stare excelentă a acestui produs, confecționat în primul rând din piele. Șnururile textile care legau încălțăminte s-au descompus dar, în cadrul unui program de restaurare inițiat de Muzeul de Arheologie din Gdańsk, au fost restaurate aproximativ 70 de piese, acoperind patru secole de istorie a acestui artefact.

⁴⁰ Vătășianu 1959, p. 430.

- Bavoux 2012 – Nadège Bavoux. *Sacralité, pouvoir, identité: Une histoire du vêtement d'autel: (XIIIe-XVIe siècles)*. Religions. Université de Grenoble, 2012.
- Caragea 1999 – Cecilia Caragea, *Istoria vestimentației europene*, București, 1999.
- Ceynowa, Trawicka 2016 – Beata Ceynowa, Ewa Trawicka, (kuratorzy) *Każdy krok zostawia ślad. Obuwie historyczne ze zbiorów Muzeum Archeologicznego w Gdańsku. Katalog*, Gdańsk, 2016, p 122.
- Delumeau 1995 – J. Delumeau, *Civilizația renașterii*, 1995.
- Firea – C. Firea, *Scris și public în Transilvania evului mediu târziu. Câteva exemple de scriere monumentală pe retabluri și semnificațiile lor*, în „Anuarul Institutului de Istorie «G. Barițiu», Series Historica”, Supplement 1, 2015, Literacy Experiences concerning Medieval and Early Modern Transylvania”, p. 119-128.
- Grau 1999 – F.-M. Grau, *Istoria costumului*, București, 1999.
- Heers 1971 – J. Heers, *La mode et les marchés des draps de laine: Gênes et la montagne à la fin du Moyen Âge*, în „Annales”, 26, 1971.
- Iacob 2015 – D.D. Iacob (edit.), *Avere, prestigiu și cultură materială în surse patrimoniale. Inventare de averi din secolele XVI-XIX*, Iași, 2015.
- Koslin, Snyder 2002 – Désirée G. Koslin and Janet Snyder (ed.), *Encountering medieval textiles and dress : objects, texts, images*, Palgrave, 2002.
- Le Goff 1999 – J. Le Goff (coord.), *Omul medieval*, București, 1999.
- Lévi-Strauss 1983 – C. Lévi-Strauss, *Histoire et Ethnologie*, în „Annales. Économies, Sociétés, Civilisations”, 38, 1983, 6, p. 1217-1231, apud Mária Lupescu Makó, (Nu) *Haina îl face pe om. Îmbrăcămintea și purtătorii ei în Transilvania (secolele XVI-XVII)* în „Avere prestigiu și cultură materială în surse patrimoniale. Inventare de averi din secolele XIV-XIX”, Iași, 2015, p. 35.
- Makó 2015 – Mária Lupescu Makó, (Nu) *haina îl face pe om. Îmbrăcămintea și purtătorii ei în Transilvania (secolele XVI-XVII)*, în „Avere prestigiu și cultură materială în surse patrimoniale. Inventare de averi din secolele XIV-XIX”, Iași, 2015.
- Netherton, Owen-Crocker 2006 – Robin Netherton, Gale R. Owen-Crocker (ed.), *Medieval Clothing and Textiles* (I-XV), 2006.
- Nicolescu 1970 – Corina Nicolescu, *Costumul de curte în Țările Române sec. XIV-XVIII*, București, 1970.
- Prown 1982 – J.D. Prown, *Mind in Matter. An Introduction to Material Culture Theory and Method*, în „Winterthur Portfolio”, 17, 1982, 1.
- Sarkadi 2012 – Emese Sarkadi Nagy, *Local Workshops – Foreign Connections. Late Medieval Altarpieces from Transylvania*. Ostfildern, 2012.
- Solcanu 2002 – I. Solcanu, *Artă și societate românească, secolele XIV-XVIII*, București, 2002.
- Schmitt 1998 – J.-C. Schmitt, *Rățiunea gesturilor*, București, 1998.
- Ștefănescu 1932 – I. Ștefănescu I, *La peinture religieuse en Valachie et en Transylvanie depuis les origines jusqu'au XIXe siècle*, Paris, 1932.
- Vătășianu 1959 – V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în Țările Române*, vol. I, București, 1959.

Surse web

https://www.uibk.ac.at/urgeschichte/projekte_forschung/textilien-lengberg/mittelalterliche-unterwaesche/index.html.en (accesat: 20.04.2018).

Fig. 1
Nașterea Mariei, Polipticul din Biertan

Fig. 2
Punerea în mormânt, Polipticul din Șorogștin

Fig. 3
Punerea în mormânt, Biserica din Drăușeni

Fig. 4
Iisus în fața lui Pilat, Polipticul din Sibiu

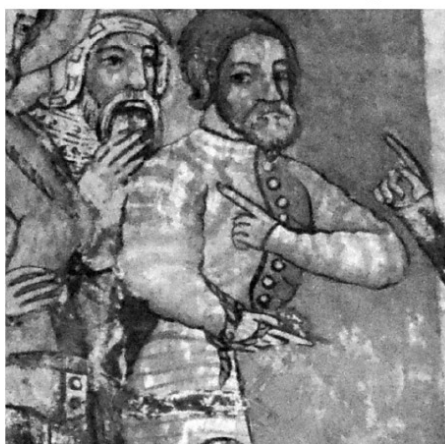

Fig. 5
Iisus la Caiafa, Biserica din Mălâncrav

Fig. 6
Spălarea pe mâini a lui Pilat, Polipticul din Sibiu

Planșa 1

Fig. 1
Ducerea Crucii, Polipticul din Dupuș

Fig. 2
Martiriul Sf. Iacob, Polipticul din Hălchiu

Fig. 3
*Maria Salome, soția
lui Zebedeus, Polipticul din Biertan*

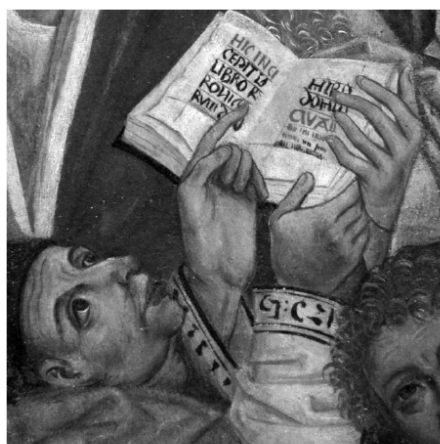

Fig. 4
Iisus învățând în Templu, Polipticul din Biertan

Fig. 5
Ducerea Crucii, Polipticul din Mediaș

Planșa 2

Fig. 1
Închinarea Magilor, Polipticul din Mălâncrav

Fig. 2
Spânzurarea lui Iuda, Polipticul din Mediaș

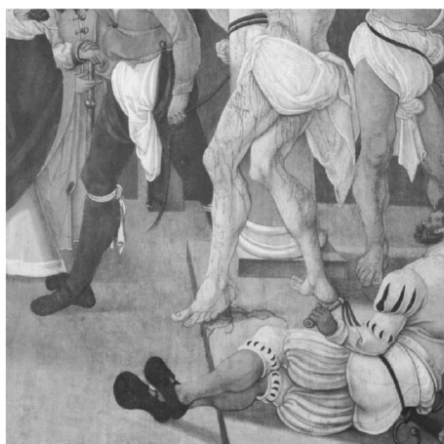

Fig. 3
Biciuirea lui Iisus, Polipticul din Sibiu

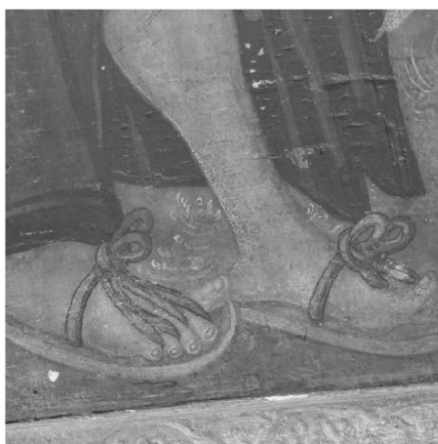

Fig. 4
Plângerea lui Iisus, Polipticul din Cund

Fig. 5
Biciuirea lui Iisus, Polipticul din Sibiu

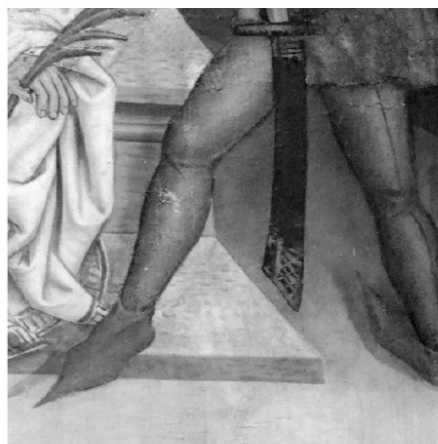

Fig. 6
Punerea coroanei de spini, Polipticul din Dupuș

Planșa 3

CONEXIUNI ALE STATULUI OTOMAN CU LUMEA MONAHALĂ ORTODOXĂ (SECOLELE XVI-XIX)

Dr. Gabriel-Felician Croitoru

Abstract: *The Ottoman state and the monkish Orthodox world touch points (16-19 centuries).* The Ottoman state was forced to admit, because of the population structure, religious rights of different communities who lived on his empire. The most important of them was the orthodox Christian one. The most part of the Christians inhabitation from the Balkans, regardless of their nationalities, were assimilated to the Greek-orthodox millet. They bear a number of restrictions by religious point of view which was born in the Islam of yore. The role was to remember always that they are "second hand inhabitants". Never the less, the most important principles who are staying at the fundament of the religious governance in the Ottoman Empire was the Ottoman tolerance and the responsibility assumption to protect all the population without making the difference between Muslims and non-Muslims. We can appreciate that the Ottoman Empire politics over the Orthodox Church, in generally, and the monkish world, especially, wasn't one visible discriminatory, but was one full of abuses.

Cuvinte cheie: Imperiul Otoman, mănăstiri, creștini, preoți, Peninsula Balcanică, Țările Române.

Keywords: the Ottoman Empire, monasteries, Christians, reverends, the Balkans Peninsula, the Romanian Countries.

Majoritatea covârșitoare a materialelor istoriografice generale ce au avut ca temă viața religioasă a creștinilor în contextul stăpânirii Imperiului Otoman asupra Peninsulei Balcanice sau chiar asupra teritoriilor nord-dunărene au abordat subiectul din perspectiva creștină, trecându-se cu vederea, poate prea ușor, modalitățile găsite de ambele părți de coabitare a creștinilor și musulmanilor.

Această abordare s-a înscris pe o linie în care apartenența otomanilor la lumea Islamică a reprezentat motivația pentru formarea unei imagini negative în mentalul românesc¹, perpetuată apoi și generalizată la nivelul istoriografiei autohtone. Prin urmare, o abordare nouă și deschisă a vieții religioase a creștinilor în perioada administrației otomane asupra lumii balcanice, inclusiv a arealului românesc, nu poate aduce decât un plus la nivelul cunoașterii trecutului, înscriindu-se, în același timp, și pe coordonatele toleranței și a deschiderii între civilizații.

Chiar de la începuturile sale și mai ales după începerea cuceririi teritoriilor bizantine – proces ce a culminat cu căderea Constantinopolului în anul 1453 –, statul otoman, care trebuia să țină seama numai de legea religioasă musulmană, a fost nevoit să recunoască, din cauza structurii compozite a populației, dreptul cutumiar al diferitelor comunități din care era compus imperiul.

Turcii otomani nu au făcut altceva decât să perpetueze o tradiție de secole din Orient, unde era tradițional ca oamenii să nu fie grupați după naționalitatea lor – înțeleasă în sensul modern al cuvântului – ci potrivit religiei. Persanii îi trataseră la fel pe evrei în epoca ahmenidă, iar sassanizii au extins conceptul și asupra comunității creștine. Pentru a descrie un grup religios, a fost folosit cuvântul persan *millet* sau *milet*, adică națiune, conceptul și denumirea fiind preluate de arabii musulmani, și apoi de turcii otomani².

Prin urmare, Poarta a fost obligată să țină seama de puternicele comunități de creștini din interiorul granițelor sale, cu atât mai mult cu cât, până către secolul al XIX-lea, în întreg spațiul controlat de otomani, religia era mult mai importantă decât etnia pentru definirea populației³. De altfel, pentru otomani, cel mai important criteriu de departajare a populației era cel al credinței, potrivit căruia aceasta se împărțea în credincioși (musulmani) și necredincioși (nemusulmani), aceștia din urmă putând fi *zimmi* („protejați”, supuși ai unui stat musulman) sau *harbi* (supuși ai unui stat nemusulman dușman).

La rândul lor, *zimmi* sau *raialele*⁴, puteau fi categorisiți din perspectiva confesiunii lor, respectiv ortodocși, catolici, armeni, evrei etc, fiecare dintre aceste comunități formând un *millet*⁵, în sensul de comunitate confesională. Fiecare *millet* era tratat ca o entitate specifică și se guverna după propriile legi în toate aspectele de care musulmanii nu erau interesați.

Până în secolul al XIX-lea, în Imperiul Otoman au existat 3 *millet*-uri de bază, corespunzând greco-ortodocșilor (*millet-i Rum*), armenilor (*millet-i Ermenâ*) și evreilor (*millet-i Yahudâ*), din comunitatea Rum făcând parte grecii, bulgarii, sârbii, românii etc.

¹ Tasin 2012, p. 8.

² Runciman 2013, p. 92.

³ Murgescu 2012, p. 53.

⁴ Tasin 2008, p. 20.

⁵ După reformele din perioada Tanzimatului (1839-1876), termenul a fost folosit pentru desemnarea grupurilor minoritare din punct de vedere etnic.

Locuitorii de religie musulmană din Imperiul Otoman, indiferent de etnia lor, erau denumiți fie *müslim*, adică musulman⁶.

Prin urmare, mare parte a locuitorilor creștini din Balcani, indiferent de naționalitatea lor, erau asimilați *millet*-ului greco-ortodox, având de suportat din partea autorităților otomane o serie de restricții din punct de vedere religios, ce își aveau izvorul în vremurile de început ale Islamului, având rolul de a reaminti permanent acestora că sunt „*locuitori de categoria a doua*”.

Astfel, din punctul de vedere al legii musulmane, obligațiile *zimmi*-lor din Imperiul Otoman se împărțeau în două categorii distincte. Primul segment îl constituiau obligațiile „*absolut necesare*”, conform cărora fiecare bărbat adult, liber și sănătos trebuia să plătească capitația (*djizya*) în funcție de mărimea averii; la rândul lor, creștinii trebuiau să manifeste o atitudine de respect pentru religia și practicile musulmane, pentru Profet și Coran, pentru viața și proprietatea musulmanilor, să nu ajute în nici un fel pe dușmanii Islamului, să nu întrețină relații sexuale și să nu se căsătorească cu femei musulmane. Nu în ultimul rând, un creștin convertit la Islam, chiar și involuntar, de copil sau aflat în captivitate, era expus pedepsei cu moartea dacă revenea la creștinism⁷.

În pofida aserțiunilor de ordin general existente în istoriografia română cu referire la acest domeniu, nu se poate discuta despre un regim vădit discriminatoriu aplicat creștinilor ortodocși prin prisma religiei practicate⁸. Mai mult chiar, în zone precum Giurgiu sau Brăila, unde creștinii erau majoritari, sau în zonele de la granița dunăreană a Imperiului Otoman, unele dintre restricțiile determinate de legea musulmană erau foarte greu, dacă nu chiar imposibil, de impus. De asemenea, existența la nivel local și regional a *millet*-urilor a condus, pe de o parte, la păstrarea nestingerii a tradițiilor proprii.

Se poate aprecia că politica Imperiului Otoman față de Biserica Ortodoxă, în general, și de lumea monahală, în particular, nu a fost una vădit discriminatorie, dar a fost una încărcată de abuzuri. Imperiul Otoman nu a dus în mod voit o politică de islamizare a populațiilor supuse, în condițiile în care, odată cu trecerea unui creștin de la religia sa la cea islamică, statul avea pierderi foarte mari, prin prisma taxelor și impozitelor mai mari pe care creștinii trebuiau să le plătească. Cu toate acestea, în zona europeană a Imperiului, au existat populații, precum bosniacii, albanezii sau megleno-românii care au îmbrățișat religia islamică, păstrându-și în schimb, limba și o parte din obiceiuri⁹.

Trebuie precizat că spiritul de moderație și de toleranță al liderilor otomani centrali și locali a fost determinat și de interese economice, în condițiile în care se considera că „*pentru a conduce o țară este nevoie de multă oaste; pentru a ține o forță armată puternică sunt necesari mulți bani; acești bani pot fi procurați numai dacă populația are o stare bună, iar prosperitatea supușilor se realizează numai prin legi drepte. Dacă una din aceste condiții nu este îndeplinită, atunci nici una nu va fi realizată; iar dacă vor fi neglijate toate patru, atunci statul se va prăbuși*”¹⁰.

De altfel, toleranța otomană și asumarea îndatoririi de a proteja toată populația fără a face diferența între musulmani și nemusulmani, au reprezentat principalii factori care au făcut posibilă înaintarea rapidă a Imperiului Otoman în Balcani încă de la jumătatea secolului al XIV-lea¹¹.

Un capitol aparte în relațiile dintre statul otoman și lumea creștină din interiorul său sau de la granițele Imperiului îl reprezintă conexiunile – dacă le putem numi astfel –, dintre statul otoman și lumea monahală creștină.

Unul din cele mai importante capitole ale acestor conexiuni a fost reprezentat de relațiile dintre autoritățile otomane și Muntele Athos, cea mai importantă redută ortodoxă din lumea otomană. După marile centre monahale din Egipt, Sinai și Valea Iordanului, leagănul monahismului ortodox din secolele IV-VII a fost desființat în bună măsură de migrația popoarelor arabe, monahismul s-a statornicit în secolele VII-IX mai ales în Asia Mică și Bizanț. Restrângerea teritorială a Imperiului Bizantin din cauza expansiunii mongole, slave și mai ales otomane, ca și lungile tulburări iconoclaste din secolele VII-IX, au contribuit cel mai mult la alegerea și întemeierea unui nou centru de nevoință monahală ortodoxă la Muntele Athos, adevărată „*patrie a monahismului ortodox*”¹².

Aici, de bază pentru fondul de normalitate au fost legiurile date de sultani, prin care majoritatea mănăstirilor existente și-au putut continua viața, Patriarhia Ecumenică, Muntele Athos și comunitatea ortodoxă fiind, practic, parte integrantă a statului otoman¹³. Legiurile menționate au fost reînnoite periodic de urmașii lui Mehmed al II-lea și respectate, până către începutul secolului al XIX-lea. Spre exemplu, Selim al II-lea sau *Sarî* Selim (Selim Bondul), fiul lui Suleyman Magnificul, emitea, la 12 octombrie 1569, un *berat* prin care promitea să respecte toate îndatoririle și obligațiile Imperiului Otoman față de călugării athoniți și cei de pe Muntele Sinai, cerându-le, în schimb, să nu se revolte

⁶ Guboglu 1960a, p. 151.

⁷ Runciman 2013, p. 200.

⁸ Mateescu 1977, p. 971-975.

⁹ Beldiceanu 2001, p. 118-119.

¹⁰ Tasin 2008, p. 79.

¹¹ Inalcık 2014, p. 37.

¹² Bălan 1982, p. 343.

¹³ Tellan 2011, p. 80.

și să nu facă comerț cu musulmanii. În același timp, călugării ortodocși erau scutiți de prestarea serviciului militar, pentru că această obligație, revenea, potrivit legilor, supușilor musulmani¹⁴. Același tip de *berat* a fost emis de o serie de sultani otomani, precum Selim al III-lea la 10 iunie 1790¹⁵ sau Mahmud al II-lea în 1813¹⁶.

Pe linia respectării drepturilor mănăstirilor intra și protejarea acestora sau a viețuitorilor lor în fața abuzurilor unor autorități locale. Spre exemplu, în septembrie 1536, Suleyman Magnificul cerea sangeacbeului de Salonic să nu se opună refacerii mănăstirii Karakalu de la Muntele Athos, în poruncă precizându-se și faptul că fondurile necesare reparațiilor provin de la voievodul Moldovei, Petru Rareș¹⁷, voievodul moldovean fiind considerat astăzi unul din ctitorii mănăstirii. Similar, în 1825, marele vizir Mehmed Selin *Sîrrî* (Secretosul) cerea muhafăzilor și aianilor din aceeași regiune Salonic să nu mai ceară bani de la mănăstirile Muntelui Athos, precizând că aceștia sunt obligați doar la o singură plată anuală, care intră în vistieria sultanului¹⁸.

Foarte important de precizat este faptul că autoritățile otomane au acordat periodic sau mai degrabă ori de câte ori a fost nevoie scutiri de taxe la vămile dunărene sau la cele interne pentru comerțul cu odoare și veșminte bisericești. Spre exemplu, printr-un firman din 19 iulie 1698, sultanul Mustafa al II-lea cerea cadiilor și vameșilor ca toate odoarele bisericești (evangelii, cruci, veșminte preoțești, sfeșnice, camdelabre, etc) ce proveneau din Țările Române și erau destinate Patriarhiei Ecumenice sau Patriarhiei Ierusalimului să fie scutite de orice fel de taxă vamală¹⁹. Un alt document similar a fost emis de sultanul Ahmed al III-lea la 29 martie 1717, la cererea patriarhului grec al Ierusalimului, Hrisantios²⁰.

Aceleași scutiri de taxe, dublate de ordine de liberă trecere erau acordate delegațiilor monahale care străbăteau Imperiul Otoman sau în cazul vizitelor delegațiilor patriarhale care veneau sau plecau din Țările Române. Un astfel de caz îl întâlnim în anul 1697, când sultanul Mustafa al II-lea cerea cadiilor rumelioți să acorde sprijin, protecție și drept de liberă trecere patriarhului Ierusalimului, Ieronim, și delegației acestuia, formată din 12 călugări (*rahîb*) și 6 însoțitori²¹. Similar, la 1 iunie 1727, sultanul Ahmed al III-lea cerea același lucru pentru patriarhul Hrisantios Notara al Ierusalimului²², precizându-se în poruncă faptul că acesta se deplasează în Țara Românească și Moldova pentru a strânge ajutoare de orice fel pentru călugării și mănăstirile din Ierusalim²³. La 15 iulie 1731, același sultan acorda un alt firman asemănător pentru patriarhul Miletios al Ierusalimului, care călătorea tot în scop de strângere de ajutoare din Țările Române²⁴. La rândul său, în martie 1742, sultanul Mahmud I emitea un firman de liberă trecere pentru un alt patriarh grec al Ierusalimului, Partenios, care venea să colecteze fonduri din Țările Române²⁵, situația fiind asemănătoare cu cea din aprilie 1755, când sultanul Osman al III-lea emitea un firman de liberă trecere pentru același patriarh Partenios²⁶ sau din noiembrie 1767, când sultanul Mustafa al III-lea emitea un drept de liberă trecere pentru patriarhul Ifrim, care strânsese ajutoare din Țările Române pentru populația săracă din orașul unde se găsea Sfântul Mormânt²⁷.

Drept de liberă trecere pentru călugări puteau acorda și domnitorii Țării Românești, precum Constantin Racoviță, care la 2 iulie 1763 a emis un *buiurultu* prin care se acordau permisiuni de călătorie către Patriarhia Ecumenică de la Constantinopol pentru călugării Hristu și Partenie, pe drumul dintre Țara Românească și Istanbul ce traversa Rumelia²⁸. Într-o altă situație, din 1788, autoritățile otomane cereau protecția unor trupe de tătari, conduse de Șahbaz Ghirai, pentru delegația unui mitropolit ce urma să traverseze și el teritoriul Rumeliei, acordându-li-se drept de liberă trecere și sprijin în călătorie²⁹.

Fără îndoială, odată cu numeroasele danii, a existat un adevărat schimb de oameni și de valori între Țările Române și oazele de ortodoxie de la Athos, Constantinopol și Ierusalim, creându-se o puternică influență și legătură între mănăstirile și călugării români și cei athoniți sau sinaiți³⁰.

¹⁴ Guboglu 1960b, nr. 83, p. 42.

¹⁵ Guboglu 1960b, nr. 439, p. 114.

¹⁶ Guboglu 1960b, nr. 1106, p. 225.

¹⁷ Guboglu 1965, nr. 8, p. 5.

¹⁸ Guboglu 1960b, nr. 2144, p. 430.

¹⁹ Guboglu 1960b, nr. 110, p. 47.

²⁰ Guboglu 1960b, nr. 121, p. 49.

²¹ Guboglu 1960b, nr. 109, p. 47.

²² Patriarhul Hrisantios Notara mai călătorise în Țările Române în 1707-1708 (Călători 1983, p. 245).

²³ Guboglu 1960b, nr. 132, p. 51.

²⁴ Guboglu 1960b, nr. 136, p. 52.

²⁵ Guboglu 1960b, nr. 146, p. 54.

²⁶ Guboglu 1960b, nr. 177, p. 60.

²⁷ Guboglu 1960b, nr. 250, p. 76.

²⁸ Guboglu 1960b, nr. 213, p. 67-68.

²⁹ Guboglu 1960b, nr. 422, p. 111.

³⁰ Bălan 1982, p. 346.

Deși Biserica Ortodoxă avea o serie de drepturi și era autonomă în adevăratul sens al cuvântului, existau dese situații în care înalții prelați apelau la autoritățile otomane pentru gestionarea unor situații considerate problematice. Într-una dintre acestea, din 1711, patriarhul Ierusalimului, Hrisantios Notara, cerea sprijin sultanului Ahmed al III-lea pentru prinderea călugărului Grigorie (*Ligor*), care după ce 6 ani fusese cu pantahuza prin Țara Românească și Moldova, fugise cu banii și refuza să se întoarcă la Ierusalim. La rândul său, sultanul poruncește bostangibașului din Adrianopol să captureze călugărul fugar și aducerea acestuia la Istanbul³¹.

Într-un alt caz, din 1767, sultanul Mustafa al III-lea cerea patriarhului ecumenic al Constantinopolului, Samuil I Chatzeres, să nu mai permită numirea de preoți și călugări „nevrednici” în slujbe bisericești, comunicând, în același timp, că există mai multe jalbe ale creștinilor din Istanbul și din împrejurimile capitalei imperiale, prin care se semnalează că „îndivizi suspecti”, care se îmbrăcau în veșminte preoțești sau călugărești („*își pun tichie neagră pe cap*”), merg „din oraș în oraș și din sat în sat pe tot cuprinsul Împăratului Devlet și fac tot felul de tulburări”³².

În același an, patriarhul Samuil mai cerea agalelor otomane să nu mai permită călugărilor străini și necunoscuți să intre în cartierele (*mahalle*) creștine și să locuiască împreună cu femeile nemăritate, solicitând ca aceștia să fie trimiși la mănăstirile lor³³. Câțiva ani mai târziu, în 1799, patriarhul constantinopolitan Neofit al VII-lea cerea autorităților otomane arestarea unui răufăcător, Hristodoulo Berechetoglu, din localitatea Sahtoros, kaza-ua Silivria, care fusese grațiat de agalele otomane fără avizul Patriarhiei Ecumenice³⁴.

Au existat situații în care reprezentanții legii otomane au fost chemați să medieze probleme litigioase sau de moșteniri ale ierarhilor ortodocși. Astfel, în 1761, după moartea mitropolitului grec Filariotios al Ungrovlahiei³⁵, originar din insula Zanta, molla Mehmed Nazâm a hotărât ca datoria acestuia, care era mai mare decât averea lăsată de el, să fie gestionată de un mandatar creștin, Mărgărit, fiul lui Nicolae, starostele negustorilor, care, pentru corectitudinea hotărârilor, era asistat de 3 observatori, de asemenea creștini: Mihalache, fiul lui Marin, Dumitru, fiul lui Gheorghe și Constantin, fiul lui Nicolae³⁶, toți din București.

Tot în 1761, cadiul de Giurgiu era chemat să medieze un conflict între călugării mănăstirii Colțea din București (închinată mănăstirii grecești Aınoroz) și moștenitorii unui anume Nicolae Chiriță, care donase mari sume de bani mănăstirii, conflictul necesitând, la un moment dat inclusiv un firman din partea sultanului Mustafa al II-lea³⁷.

În situația în care existau abuzuri ale otomanilor, ierarhii nu ezitau să protesteze sau să ceară luarea unor măsuri, așa cum a fost cazul în 1763, când, printr-o scrisoare adresată cadiului de Giurgiu, mitropolitul Țării Românești, Grigorie, alături de episcopii de Râmnic și de Buzău, cerea luarea de măsuri față de trupelor otomane care intrau pe teritoriul nord-dunărean și jefuiau populația³⁸.

Nu în ultimul rând trebuie precizat că de-a lungul timpului au existat chiar relații de apropiere între unii călugări sau prelați și reprezentanți ai autorităților otomane, așa cum rezultă, spre exemplu, din corespondența cadiilor de Giurgiu cu mitropoliții din Țara Românească³⁹ sau chiar făceau afaceri împreună, așa cum a fost cazul episcopului de Roman, Ioanichie, care în anul 1765 vindea 94 de boi și 40 de căpițe de fân notabilului Mehmed Beșe din Bender⁴⁰.

Pentru a nu ostiliza comunitatea creștină, periodic, autoritățile otomane permiteau efectuarea de lucrări de întreținere a unor biserici creștine, așa cum a fost cazul în anul 1794, când domnitorul Țării Românești, Alexandru Moruzi, cerea permisiunea refacerii unei biserici creștine ruinate din cartierul Fanar al Istanbulului, loc în care își găseau adăpost „*boierii, harabalele și călărașii din Țara Românească*”⁴¹. În 1818, într-o altă situație, comunitatea ortodoxă din orașul Izmir (Smirna) cerea Patriarhiei Ecumenice să intervină la Poartă pentru emiterea unui firman sultanal prin care să se recunoască faptul că a cumpărat o biserică catolică ce aparținuse comunității franceze din oraș⁴².

Au existat și situații când otomanii au reacționat negativ și agresiv față de Biserica Ortodoxă și reprezentanții acesteia, așa cum s-a întâmplat în contextul declanșării luptei de eliberare a grecilor din 1821, în care s-au implicat foarte mulți preoți și călugări greci, inclusiv din Țările Române. După încheierea ostilităților, a urmat o perioadă în care aceștia au fost efectiv vânați de autoritățile otomane, fie direct, fie prin intermediul autorităților creștine, cum existau, spre exemplu, în Țările Române. La 12 ianuarie 1822, sultanul Mahmud al II-lea cerea autorităților din Rumelia ca arestarea preoților implicați în revoltă să se facă de către episcopii locului, înlăturându-se astfel, amestecul militar

³¹ Bălan 1982, nr. 117, p. 48.

³² Bălan 1982, nr. 249, p. 75 și nr. 251, p. 76.

³³ Guboglu 1965, nr. 940, p. 276.

³⁴ Guboglu 1960b, nr. 630, p. 151.

³⁵ Survenită în 1760. Până la ocuparea scaunului mitropolitan, între 1753 și 1760, Filariotios fusese episcop al Buzăului între 1748 și 1753.

³⁶ Guboglu 1960b, nr. 200, p. 64.

³⁷ Guboglu 1960b, nr. 201-208, p. 65-67.

³⁸ Guboglu 1960b, nr. 214, p. 69.

³⁹ Guboglu 1960b, nr. 243, p. 74. A se vedea și Croitoru 2016, *passim*.

⁴⁰ Guboglu 1965, nr. 918, p. 270.

⁴¹ Guboglu 1960b, nr. 559, p. 138.

⁴² Guboglu 1960b, nr. 1300, p. 257.

otoman direct⁴³. De altfel, cu câteva luni înainte, autoritățile otomane cereau aceluiași episcop și mitropolit (printre care și Dionisie al II-lea Lupu al Țării Românești) să „ia cuvenitele măsuri și să facă pe credincioși să înțeleagă să se astâmpere odată”⁴⁴. Ca avanpost important în lumea creștină, autoritățile otomane de la Giurgiu îl sfătuiau pe mitropolitul Dionisie Lupu, printr-o scrisoare din 10 aprilie 1821, să nu acționeze împotriva voinței sultanului, să-i îndemne pe rebeli la evacuarea orașului și să accepte prezența la București a caimacailor. În același document, muhafăzul de Giurgiu, Ismail Hakki, își exprima nemulțumirea că nu au fost luate toate măsurile în vederea înăbușirii mișcării conduse de Tudor Vladimirescu, amintind că „era de datoria voastră să vă împotriviți acelor hoinari”⁴⁵ care, adunând câteva mii de săraci, au venit să năvălească în București”⁴⁶.

Imediat după încheierea ostilităților, autoritățile otomane au trecut la represalii împotriva preoților și călugărilor greci. La 20 iulie 1822, sultanul Mahmud al II-lea a emis un firman prin care îi aducea la cunoștință domnitorului Țării Românești, Grigore al IV-lea Ghica, ca preoții greci participanți la răscoală să nu fie primiți la slujbe, iar școlile grecești, care funcționau pe lângă biserici, să fie închise și desființate, fiind percepute ca focare de răscoală⁴⁷. Multor călugări greci li s-a interzis intrarea în Țara Românească și Moldova pentru a veni și lua bani și produse pentru mănăstirile din Patriarhia Constantinopolului și Ierusalimului, măsura fiind luată inclusiv ca urmare a cererii boierilor țării și a domnitorului Țării Românești. Astfel, în octombrie 1822, Mare vizir Abdulla pașa îi cerea domnitorului Grigore Ghica să expedieze prin trimișii săi români veniturile mănăstirilor închinat de Țara Românească și Moldova la Sfântul Mormânt din Ierusalim, pentru că se respinsese cererea patriarhului Policarp I, de a trimite doi călugări greci pentru a le strânge⁴⁸. În paralel, printr-un firman al sultanului Mahmud al II-lea din decembrie 1822, autoritățile otomane au cerut patriarhilor greci de la Constantinopol și Ierusalim să nu mai trimită monahi greci pentru strângerea de venituri de la mănăstirile închinat de Țara Românească⁴⁹. De altfel, măsura izgonirii călugărilor greci din mănăstirile românești erau cerute chiar de autoritățile din Țările Române, așa cum rezultă din corespondența din 1824 dintre Grigore al IV-lea Ghica și marele vizir Selim Mehmed, acesta din urmă emițând o poruncă prin care călugărilor greci de la Sfântul Munte, Sfântul Mormânt și Muntele Sinai li se interzicea să vină să își ia veniturile de la mănăstirile închinat, voievodul Țării Românești fiind obligat însă să le trimită, pentru nevoia de întreținere⁵⁰.

Odată cu mișcarea de emancipare națională a grecilor, s-a putut observa că mănăstirile grecești au fost din ce în ce mai puțin protejate de autoritățile otomane, față de cele din Țările Române, spre exemplu, care și-au păstrat vechile drepturi. Mai mult chiar, otomanii au sprijinit constant domni pământeni să elibereze mănăstirile românești de călugării greci, iar după mișcarea lui Tudor Vladimirescu din 1821, otomanii au avut grijă să nu ia măsuri care ar fi putut ostiliza populația sau noul domnitor. Astfel, după ce Grigore al IV-lea Ghica a luat măsurile necesare de înlocuire a mitropolitului Dionisie Lupu⁵¹ cu Grigore al IV-lea Dascălul, domnitorul a cerut formal și acceptul otomanilor. Printr-o scrisoare din 17 ianuarie 1823, valiul de Silistra, Selim Mehmed, îi comunica lui Grigore Ghica că alegerea mitropolitului țării reprezintă o problemă internă, pe care domnitorul o poate rezolva cu sprijinul boierilor țării și cu reprezentanții bisericii⁵², fără să fie nevoie de intervenția Porții.

Treptat, măsurile represive luate de otomani față de monahii greci s-au atenuat, dar nu au dispărut, așa cum rezultă dintr-o scrisoare a marelui vizir Mehmed Selim, adresată la 4 iulie 1827, lui Grigore al IV-lea Ghica. În aceasta se amintea cererea sa și a boierilor țării de alungare a călugărilor greci, dar se arată și promisiunea patriarhilor de la Constantinopol și Ierusalim sau a stareților de Muntele Athos, de a trimite în Țările Române doar călugări cinstiți (așa cum era un anume călugăr Penapotaki), care nu au fost implicați în revolta din 1821⁵³.

În prezent, există încă un volum considerabil de documente emise de Cancelaria sultanală otomană și de autoritățile locale ale Porții referitoare la relațiile dintre stat și comunitatea ortodoxă care nu au fost încă traduse⁵⁴ și care, cu siguranță, ar putea clarifica o serie de aspecte referitoare la legăturile dintre statul otoman și Biserica Ortodoxă, în ansamblul ei.

⁴³ Guboglu 1960b, nr. 1419, p. 280.

⁴⁴ Guboglu 1960b, nr. 1418, p. 279.

⁴⁵ Cu referire la armata lui Tudor Vladimirescu.

⁴⁶ Guboglu 1958, p. 241-246.

⁴⁷ Guboglu 1960b, nr. 1432, p. 282.

⁴⁸ Guboglu 1960b, nr. 1491, p. 297.

⁴⁹ Guboglu 1960b, nr. 1492, p. 297.

⁵⁰ Guboglu 1960b, nr. 1937, p. 389, nr. 1849, p. 391, nr. 1954, p. 392.

⁵¹ Acesta se afla în refugiu la Brașov, alături de episcopii Gherasim Rătescu al Buzăului și Ilarion Ghiorgiadis al Argeșului, respingând solicitarea domnitorului Grigore Ghica de a se întoarce în scaunul de la București (Păcurariu 1981, p. 37).

⁵² Guboglu 1960b, nr. 1551, p. 310.

⁵³ Guboglu 1960b, nr. 2363, p. 474, nr. 2365, p. 475, nr. 2382, p. 478.

⁵⁴ Tellan 2011, p. 2.

Bibliografie

- Bălan 1982 – Ieromonah I. Bălan, *Vetre de sihăstrie românească (secolele IV-XX)*, București, 1982.
- Beldiceanu 2001 – N. Beldiceanu, *Organizarea Imperiului Otoman (secolele al XIV-lea – al XV-lea)*, în Robert Mantran (coordonator), *Istoria Imperiului Otoman*, București, 2001.
- Călători 1983 – Ieromonahul I. Vășenski, *Călătoria prin Moldova și Țara Românească*, în *Călători străni despre Țările Române*, VIII, volum îngrijit de Maria Holban, M.M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru și P. Cernovodeanu, București, 1983.
- Croitoru 2016 – G.-F. Croitoru, *Giurgiu sub administrație otomană (secolele XV-XIX)*, Brăila, 2016.
- Guboglu 1958 – M. Guboglu, *Un mănunchi de documente turcești privind evenimentele din Țările românești în jurul anului 1821*, în „Revista Arhivelor”, II, nr. 1/1958.
- Guboglu 1960a – M. Guboglu, *Despre arhiva turco-orientală din Biblioteca de stat „V. Kolarov” – Sofia. Importanța ei pentru istoria României și a altor state din sud-estul Europei (II)*, în „Revista arhivelor”, an III, nr. 1/1960.
- Guboglu 1960b – M. Guboglu, *Catalogul documentelor turcești*, I, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1960.
- Guboglu 1965 – M. Guboglu, *Catalogul documentelor turcești*, II, Direcția Generală a Arhivelor Statului, București, 1965.
- Inalcık 2014 – H. Inalcık, *Turcii și Balcanii*, în *Marea: loc al memoriei și al desfășurărilor geostrategice* (coordonatori Fl. Anghel, G.S. Manea, M. Omer), Târgoviște, 2014.
- Mateescu 1977 – T. Mateescu, *Organizarea ecleziastică a românilor din Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*, în „Biserica Ortodoxă Română”, an CXV, nr. 9–12, septembrie–decembrie 1977.
- Murgescu 2012 – B. Murgescu, *Țările Române între Imperiul Otoman și Europa Creștină*, Iași, 2012.
- Păcurariu 1981 – M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, București, 1981.
- Runciman 2013 – S. Runciman, *Marea biserică în captivitate. Un studiu referitor la Patriarhia Constantinopolului din perioada premergătoare cuceririi turcești până la Marele Război de Independență*, București, 2013.
- Tasin 2008 – Tasin Gemil, *Românii și otomanii în secolele XIV–XVI*, ediția a II-a revizuită, Constanța, 2008.
- Tasin 2012 – Tasin Gemil, *Prefață la Călin Felezeu, Imaginea otomanului și a civilizației otomane în cultura românească (secolele XV-XIX)*, Cluj-Napoca, 2012.
- Tellan 2011 – E.B. Tellan, *The Patriarch and the Sultan; the struggle for authority and the quest for order in the eighteenth-century Ottoman Empire*, a Ph.D. Dissertation, Departament of History, Ihsan Doğramacı Bilkent University, Ankara, 2011.

CONSIDERAȚII ISTORICE PRIVIND UN IATAGAN DIN COLECȚIA MUZEULUI MUNICIPAL TURDA

Dr. Mihai Chiriac
Horațiu Groza

Résumé. *Quelques considerations historiques concernant un yatagan de la collection du Musée Municipal Turda.* Nous allons présenter une pièce de lutte, un yatagan, qui provienne de la collection du Musée Municipal de Turda. Nous allons préciser sa provenance, sa datation, la componence et la classification du yatagan selon quelques caractéristiques spécifiques faisant des analogies avec la collection des yatagans du Musée du Banat de Timișoara, qui a été mise en valeur par le muséographe drd. Zoran Marcov, auquel nous adressons nos remerciements pour les opinions offerts. Pour le commencement, nous allons faire une brève description de ce type d'arme.

Cuvinte cheie: *yatagan, muzeu, proveniență, colecție, armă, Turda.*

Mots clef: *yatagan, Musée, provenance, collection, arme, Turda.*

Bazele muzeului turdean au fost puse cu ajutorul unor colecții particulare ce au fost strânse încă din secolul al XIX-lea. Cercetarea și colecționarea unor obiecte arheologice și istorice a unor împătimiți în domeniu, a dus la formarea unor colecții valoroase, cele mai cunoscute fiind cele ale lui József Kemény (1795-1855), Imre Botár (1846-1906) și István Téglás (1853-1915). Ultimii doi dintre colecționari menționați au amenajat în casele lor mici muzee, mărturii stau relatările contemporanilor, fotografiile și desenele care însoțesc uneori descrierea pieselor care au reținut atenția acestor vizitatori ocazionali.

Colecțiile lui Imre Botár și István Téglás au ajuns să fie mai bine cunoscute, datorită manuscriselor și fotografiilor pe care proprietarii lor le-au deținut și care s-au păstrat până în zilele noastre. Publicarea listelor de inventar ale acestor colecții ne-a pus la dispoziție materiale inedite referitoare la piesele componente. Lipsa unui muzeu și tentativele eșuate pentru achiziționarea acestor colecții după moartea posesorilor a determinat parțială lor risipire.

Sigur că astfel de colecții de antichități au mai existat la Turda. Orbán Balázs menționează într-una dintre lucrările sale, despre existența „unor adevărate colecții” ce au fost strânse la: casa parohială reformată, Colegiul Unitarian, primărie și la Gimnaziul Regesc Maghiar de Stat. El pomenește și colecțiile particulare ale lui Nagy Miklós și Nagy Olivér¹, o parte a acestora fiind achiziționate de către inspectorul școlar István Téglás în anul 1909².

O colecție substanțială de obiecte vechi exista și la Casa Princiară, viitoarea Casă Culturală a orașului ce a fost inaugurată, pe data de 12 octombrie 1913³. Unul din paragrafele contractului de preluare a Casei Culturale (28 martie 1912), de către Societatea de Apărare Maghiară („Magyar Védő Egyesület”), menționează această colecție: „supravegherea, sortarea, îngrijirea, manipularea și dezvoltarea casei culturale, a aranjamentelor și a tuturor colecțiilor și valorilor adunate acolo”⁴.

Continuarea politicii de achiziții începută la sfârșitul secolului al XIX-lea a dus la îmbogățirea colecțiilor existente aici și mai târziu la constituirea viitorului muzeu.

Proiectul de înființare a unui muzeu în sediul Casei Culturale este reluat imediat după Primul Război Mondial, când se spera la achiziționarea colecției Téglás. Încercările Comisiunii Monumentelor Istorice, Secția Transilvania (înființată în anul 1921) de a achiziționa această colecție au eșuat, cea mai mare parte a acesteia fiind risipită, doar câteva dintre obiecte ajungând în muzeul turdean. Colecția era la acea dată impresionantă cuprinzând în jur de 1500 de artefacte din perioada romană dar și din alte perioade istorice. Ea cuprindea numeroase, obiecte etnografice, cărți și scrisori vechi, însumând un total de 4068 de piese⁵.

Prin scrisoarea înaintată pe data de 11 aprilie 1922, Comisiei Monumentelor Istorice, Secțiunea Regională pentru Transilvania din Cluj, Márton Roska sublinia importanța acestei colecții exprimându-și părerea „că numai un loc e apt pentru ea: palatul cultural din Turda”⁶.

Catalogul colecției, cuprindea 15 clase/categorii de obiecte grupate pe colecții: preistorie, migrații, descoperiri la Potaissa, paleontologie, manuscrise (din colecția contelui József Kemény), manuscrise și imprimate, evul mediu, obiecte

¹ Balázs 1889, p. 39.

² Bajusz 1980, p. 388.

³ Groza 2008-2009, p. 233-252.

⁴ Arh. MIT 1919, document 1.

⁵ Petranu 1922, p.158-159.

⁶ Groza 2013, p. 14.

de maiolică, cositor și lemn, etnografie, tablouri vechi și picturi, carte veche, numismatică (monede romane din Imperiu), numismatică (monede romane din Dacia), numismatică (monede din alte perioade istorice) și modele de broderii. Conform presei vremii, cea mai mare parte a colecției a fost achiziționată de un negustor de antichități din străinătate în schimbul sumei de 25.000 de lei⁷.

Ideea înființării unui muzeu la Turda se conturează pregnant în perioada interbelică, familia Rațiu fiind implicată în mod direct în realizarea acestui proiect⁸.

Descoperiri întâmplătoare de inscripții, sarcofage, sculpturi, fragmente arhitectonice, etc., din oraș și împrejurimi îmbogățesc colecția muzeală aflată la Casa Culturală din Turda. În perioada interbelică au loc donații și achiziții, colecției existente adăugându-se numeroase piese provenite din colecțiile particulare ale lui Augustin Rațiu și Karoly Kovrig.

Pe 22 noiembrie 1943 la inițiativa inspectorului școlar Dariu Pop, un grup de 12 cetățeni, pun bazele muzeului orașului și județului Turda⁹. În prezența profesorilor Constantin Daicoviciu și Ioan Berciu ce au luat poziție oficială la înființarea instituției turdene, se semnează actul de înființare a acesteia. Ceilalți membri semnatariau fost: Dr. Valer Moldovan, Dr. Augustin Rațiu, Petre Suci, Ion Modrigan, Vasile Candrea, Dariu Pop, Bârlea Ioan, Vasile Iluțiu, Albin Moraru și Dr. Iosif Chioreanu (primarul orașului)¹⁰.

Situația economică precară, anii războiului și instabilitatea politică existentă imediat după preluarea puteri de către comuniști a făcut imposibilă deschiderea expozițiilor pentru publicul larg. Muzeul și-a deschis porțile publicului vizitator în anul 1951, profesorul Ioan Țigăra fiind încadrat pe post de responsabil al muzeului raional.

În Turda, înființarea unei astfel de instituții era poate mai necesară decât în altă parte, deoarece se impunea salvarea de la distrugere și dispariție a numeroase vestigii istorice valoroase atât pentru istoria locală, cât și pentru cea națională. Din lipsa unui muzeu, numeroase obiecte au intrat în diverse colecții particulare, celor mai multor dintre ele pierzându-li-se urma. Alte obiecte au ajuns în colecțiile muzeelor din Cluj, Alba Iulia, Sibiu, Deva, Blaj, Târgu Mureș, Aiud, București, Budapesta, Viena etc.

Colecția de arme și echipament militar a Muzeului de Istorie Turda numără în jur de 100 de obiecte, cea mai mare parte a pieselor expuse provenind din fondul Casei Culturale, o altă parte din diverse donații și din cercetările arheologice efectuate pe cuprinsul orașului și într-o mai mică măsură din achiziții.

Eul mediu european a fost în general o perioadă presărată cu numeroase conflicte armate care au dus la apariția unei game variate de arme și mijloace de protecție eficiente. Armele și armurile medievale constituie cu siguranță unul dintre cele mai fascinante domenii pentru amatorii de istorie, cultură și nu numai.

Colecția de arme a luat ființă în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și inițial cuprindea un număr mult mai mare de piese decât deținem astăzi. Una dintre cauzele risipirii acesteia au fost cele două conflagrații mondiale, ultima afectând serios colecția muzeală.

Creeate pentru vânatoare, luptă sau paradă, armele, prin modul în care au fost realizate, dar și prin aspectul lor plăcut estetic, atrag atenția asupra lor. Unele dintre ele prezintă un decor realizat prin incizare cu motive geometrice și florale, iar altele sunt sîdefate și placate cu foiță din aur.

O parte dintre exponate au fost realizate în ateliere specializate din Transilvania, iar altele au fost produse în Imperiul Habsburgic sau Imperiul Otoman. Exponatele se încadrează cronologic între secolele al XIV-lea și al XIX-lea.

Colecția de arme a muzeului cuprinde: săbii, florete, iatagane, halebarde, vîrfuri de sulită, vîrfuri de lance, vîrfuri de săgeată, pistoale cu cremene, flinte și ghiulele de mortier. Accesoriile sunt reprezentate de platoșe, pîteni și cornuri pentru praf de pușcă.

Astăzi ne-am oprit la un iatagan ce a intrat în colecția muzeului încă de la înființarea acestuia¹¹ (**Fig. 1**). Piesa a intrat în colecția Casei de Cultură Turda la data de 10.04. 1952, sub forma unei donații avînd numărul de inventar 331. Din păcate nu avem date certe care să ne identifice donatorul. Actualmente piesa are numărul de inventar 368 M și face parte din colecția medievală a muzeului turdean. Piesa este încadrată relativ corect, conform fișei sale, în secolul 18.

Conform fișei de înregistrare piesa are următoarele date tehnice: lungimea 65 cm, lățimea între 3 și 10,5 cm și greutatea de 0,6 kg. Descrierea piesei este următoarea: lamă de oțel obținută prin batere, mânerul este din lemn fiind fixat prin nituri. Mai mult decât atât piesa este prezentată drept o sabie curbată cu tăișul pe latura concavă, avînd mâner din lemn cu partea superioară evazată în formă de aripi de fluture; pe o față a lamei este incizată o inscripție cu caractere arabe iar pe cealaltă sunt incizate motive geometrico-florale.

În ceea ce ne privește o să facem, în cele ce urmează, o serie de constatări în privința tipologiei și cronologiei

⁷ Ogorul Școalei 1937/1938, nr. 6.

⁸ Arh. MIT 1919, document 2.

⁹ Opriș 1980, p. 305; Luca 1996.

¹⁰ Opriș 1980, p. 305.

¹¹ Mulțumim pe această cale domnului muzeograf. dr. Zoran Marcov, de la Muzeul Banatului Timisoara pentru sfaturile oferite cu promptitudine și profesionalism.

iataganului aflat în discuție. Analiza noastră pleacă de la analogiile făcute cu piesele aflate în colecția Muzeului de Istorie a Banatului, din Timișoara¹². Respectiva colecție de arme este compusă din 30 de exemplare, dintre care 17 sunt de tip *crnosapac*, asemenea piesei de față, având plăselele din corn și lemn de culoare închisă¹³. Piesele aparținând acestui tip se regăseau în echipamentul standard al ienicerilor fiind mai des utilizate în luptă¹⁴ decât iataganele de tip *belosapac*, folosite de funcționari sau de civili înstăriți¹⁵, respectiv de cele cu mâner metalic, aflate în posesia demnitarilor și oficialităților de prim rang, reprezentând în numeroase cazuri, cadouri din partea sultanului¹⁶.

Piesa e frumoasă, bine conservată și păstrată, și din ceea ce observăm, a fost restaurată la un moment dat, deoarece *parazvana* pare o completare ulterioară (**Fig. 2**). Acest lucru se poate verifica, în viitor, de către un restaurator priceput în metale prin compararea metalelor utilizate la realizarea celor două componente ale mânerului *parazvana* vs *hasırma* - dacă sunt metale diferite și dacă decorul celor două diferă, atunci este evident că iataganul are completări ulterioare.

Piesa are și o inscripție pe care am descifrat următoarele elemente: numele proprietarului *Hasan*, numele armurierului *Ahmed*, iar cel de-al treilea cuvânt se poate traduce prin *realizat de armurierul* (**Fig. 3**). Nu constatăm în cadrul inscripției anul făuririi piesei. În privința încadrării cronologice, suntem de părere că piesa se încadrează în a doua jumătate a secolului XVIII - secolul XX, iar în privința atelierului unde a fost făurită arma nu ne putem pronunța, nedepistând nici un element sigur care să certifice asocierea cu o anumită locație, cum ar fi Constantinopol sau Foca.

Bibliografie

Izvoare

Arh. MIT - Arhiva Muzeului de Istorie Turda - *Fond Înființarea unui muzeu la Turda (1912 - 1943)*.
Ogorul Școalei 1937/1938 - Ogorul Școalei, nr. 6, 1937/1938.

Lucrări

Bajusz 1980 – I. Bajusz, *Colecția Teglás István din Turda*, în „Acta Musei Porolissensis”, IV, 1980, p. 367-394.
Balázs 1889 – Orbán B., *Torda város és környéke*, Budapest, 1889.
Chiriac, Ștefu 2017 – M. Chiriac, V. Ștefu, *Quelques considerations historiques concernant un yatagan ottoman de la collection du Musee Municipal Medias*, în „Acta Terrae Fogarasiensis”, VI, 2017, p. 282-287.
Groza 2008-2009 – H. Groza, *Un monument de arhitectură medievală: Palatul Voievodal din Turda*, în „Acta Musei Napocensis”, 45-46, II, 2008-2009, p. 233-252.
Groza 2013 – H. Groza, *Muzeul de Istorie Turda*, Cluj-Napoca, 2013.
Luca 1996 - Claudia Luca, *Muzeul de Istorie Turda. Peste 50 de ani de activitate*, în „Tribuna”, Cluj-Napoca, an VIII, 1996, nr. 26.
Oprîș 1980 – I. Oprîș, *Despre începuturile muzeografiei la Turda*, în *Potaissa*, II, 1980, p. 305.
Marcov 2012 – Z. Marcov, *Colecția de iatagane a Muzeului Banatului Timișoara*, în „Analele Banatului”, S.N., Arheologie-Istorie, XX, 2012, p. 259-284.
Petranu 1922 – C. Petranu, *Muzeele din Transilvania, Banat, Crișana și Maramureș. Trecutul, prezentul și administrarea lor*, București, 1922.

¹² Marcov 2012, p. 259 - 284.

¹³ Marcov 2012, p. 265.

¹⁴ Marcov 2012, p. 263.

¹⁵ Marcov 2012, p. 263; Chiriac, Ștefu 2017, p. 284.

¹⁶ Marcov 2012, p. 263.

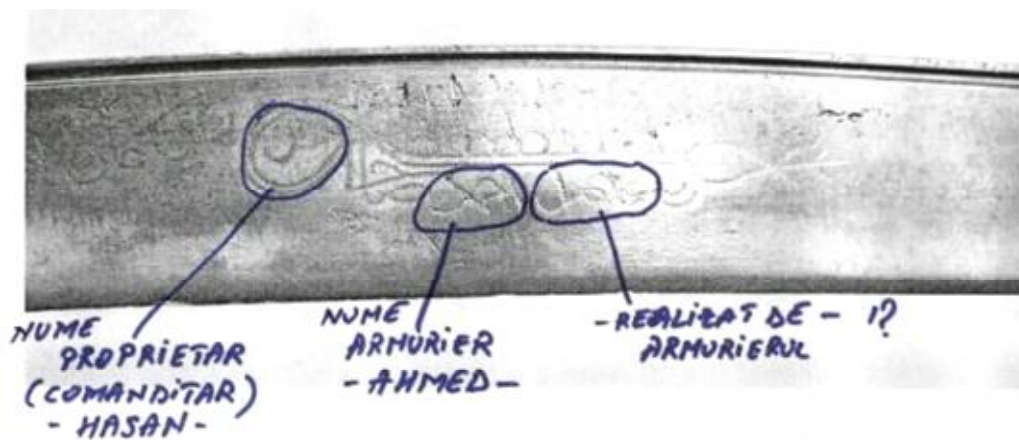

Fig. 1.

Fig. 2

Fig. 3

STUDENȚI DIN MEDIAȘ LA FACULTĂȚI DE MEDICINĂ (1849–1919)

Dr. Dragoș Lucian Țigău

Zusammenfassung. Studierende aus Mediasch an den Fakultäten für Medizin (1849–1919). Für den Zeitraum 1849–1919 sind 46 Studierende der Medizin bekannt. Die meisten sind an die Universitäten aus Wien, Graz und Klausenburg gegangen. Sie haben sich auf Chirurgie, auf Allgemein-, Militär- und Tiermedizin spezialisiert. 60% unter den Studenten haben den Titel Doktor der Medizin bekommen. Sie haben in Siebenbürgen oder im Ausland als Ärzte und Lehrer gearbeitet.

Cuvinte cheie: chirurgie, doctorat, universitate, peregrinare academică, Transilvania.

Schlagwörter: Chirurgie, Doktorat, Universität, Akademische Wanderungen, Siebenbürgen.

În cele șapte decenii dintre finalul Revoluției pașoptiste și sfârșitul Primului Război Mondial, societatea săsească din Transilvania a cunoscut ample transformări. În 1848, Universitatea sașilor a fost dizolvată, fiind restaurată peste câțiva ani, dar fără a mai dobândi vreodată importanța ei anterioară. În 1876, Universitatea a fost dizolvată, iar Pământul Crăiesc a fost înlocuit cu sistemul comitatelor. Regimul neoabsolutist (1849–1860) și dualismul austro-ungar (1867–1918) au periclitat vechile drepturi, etnicitatea, limba și baza economică a sașilor. Pentru a-și salva identitatea națională și zestrea culturală, sașii au apelat la „arme intelectuale”. Chiar în timpul Revoluției pașoptiste (13-16 august 1848), la Mediaș s-a întrunit Uniunea tineretului săsesc care a solicitat reorganizarea învățământului propriu, impunându-se ideea că „poporul săsesc știe și simte că dăinuirea sa depinde de educația și de puterea sa morală” (*Das Sächsische Volk weiss es und fühlt es, dass seines Lebens Erhaltung von seiner Bildung und sittlichen Kraft abhängt*)¹. Biserica evanghelică a contribuit esențial la buna organizare a școlilor săsești, care au devenit un bastion împotriva maghiarizării. Demersurile de a folosi cultura și știința pentru educația națională și de a întări legăturile spirituale cu Germania, au dus la înființarea și extinderea ramurilor învățământului. De asemenea, tradiția multiseculară a frecventării universităților europene a continuat cu multă vigoare, ajungându-se la o diversificare a profesiilor academice. După anul 1850, tinerii dornici de studii nu mai trebuiau să devină învățători sau preoți (până la acea dată 90% din studenți), ci aveau alternative promițătoare în domeniile dreptului, medicinei, farmaciei, ingineriei, comerțului, artelor sau armatei. Tot de atunci a sporit numărul sașilor care după finalizarea studiilor au preferat să profeseze și să se afirme în străinătate². În aceste tendințe s-a înscris și orașul Mediaș. Aici a funcționat unul dintre cele mai vechi și mai bune gimnazii luterane, cu rectori destoinici și profesori competenți, majoritatea pregătiți în centre academice europene și care au promovat constant plecarea tinerilor la studii universitare în străinătate³.

Pentru perioada amintită, repertoriile semnalează 286 de studiosi originari din Mediaș, dintre care 46 de mediciști (16% din total). Numărul lor este considerabil, fiind mai mare decât cel al tinerilor care au ales să studieze dreptul sau farmacia (câte 37-38), ingineria (29), științele agricole (13), artele (7) ori au urmat o carieră militară (16). În virtutea tradiției medievale și a primei modernități, majoritatea studenților medieșeni încă preferă studiul teologiei (80) sau domeniul larg al „filosofiei” (73) sub care se ascund disciplinele umaniste, pedagogia și științele exacte⁴. Interesul crescând pentru studiile medicale reiese și din evoluția numerică a studenților mediciști: înainte de 1700 – 1; secolul XVIII – 7; prima jumătate a secolului XIX – 19⁵. Creșterea s-a accelerat în perioada 1849–1919, mai moderat în primele decenii și mai pronunțat în decada premergătoare primei conflagrații mondiale. Din consultarea repertoriilor universitare s-au putut depista 46 de medieșeni, însă numărul lor este mult mai mare, pentru că lipsesc încă datele referitoare la frecventarea centrelor academice din Ungaria, mai ales a facultății budapestane. Anuarele universității din Budapesta (*A Budapesti Királyi Magyar Tudomány-Egyetem almanachja*) sunt de puțin folos, întrucât nu prezintă locul de origine al studenților. Doar prin cercetări în arhivele facultăților ungurești se vor putea evidenția mediciștii medieșeni, așa cum s-a realizat, cu succes, în cazul universității clujene⁶. Totuși, se poate anticipa că numărul celor care au studiat în centre maghiare nu este prea mare. O evaluare recentă arată că până în 1918, la Budapesta și-au obținut diploma doar 61 de sași ardeleni⁷.

¹ Teutsch 1892, p. 383, nr. 116.

² König 2001, p. 117, 121.

³ A se vedea Schuller 1896.

⁴ Szabó-Simon-Szőgi 2014.

⁵ Szabó-Tonk 1992; Szabó-Szőgi 1998; Szabó 2005.

⁶ Karady-Nastasă 2004.

⁷ Killyen 2006, p. 168.

Studioșii proveneau din medii sociale diferite, fapt confirmat prin paleta variată a ocupațiilor părinților. Mai întâi, se remarcă faptul că doar în puține situații exista o tradiție medicală în familie (3 farmaciști și 2 medici), majoritatea ocupațiilor părinților fiind străine de acest domeniu. Pasiunea pentru medicină a fost confirmată prin carierele și realizările absolvenților mediciniști. Pe de altă parte, se constată ambiția de promovare pe calea studiilor, mai vizibilă la tinerii orfani și la cei proveniți din familii de meșteșugari⁸. Matricolele universitare oferă informații inclusiv despre etnia și confesiunea studenților. Cvasi-totalitatea lor s-au declarat germani și doar cinci (exclusiv la facultatea clujeană) s-au înscris ca maghiari⁹. În mod firesc, majoritatea cursanților au fost luterani, dar se cunosc și cazuri în care studioșii sunt catolici (4)¹⁰ sau evrei (6)¹¹. Înainte de a deveni studenți, tinerii originari din Mediaș și-au făcut pregătirea de bază în gimnaziile ardelen. Datele incomplete lasă să se întrevadă faptul că cei mai mulți au învățat în orașul natal, iar câțiva s-au instruit în alte centre: Mediaș – 20¹², Sibiu – 2, Brașov¹³, Cluj, Dumbrăveni, Odorheiu Secuiesc și Târgu Secuiesc – câte unul¹⁴.

Majoritatea tinerilor s-au orientat, ca și înainte, spre universitățile din spațiul german, datorită renumelui lor și a faptului că permiteau mai ușor peregrinarea academică. Utilizarea limbii germane la cursuri și în viața cotidiană a ușurat enorm viața medieșenilor în aceste centre. Facultățile frecventate erau foarte diferite sub multe aspecte: vechime, curriculum, examene, disciplină, echivalarea studiilor, cercetare. Cele mai vechi facultăți de medicină datează din secolele XIV–XVI: Praga (1348), Heidelberg (1386), Viena (1399), Leipzig (1415), Ingolstadt/München (1472/ 1826), Tübingen (1477) și Jena (1558). În perioada modernă au apărut facultățile din Innsbruck (1674), Trnava/ Buda/ Pest (1769/ 1777/ 1784), Graz (1782), Berlin (1810) și Cluj (1872).

Aproape jumătate dintre medieșeni (22) au urmat studiile într-un singur oraș: Cluj – 10, Graz – 7, Viena – 4, Innsbruck – 1. Un grup important (15) îl formează studioșii care au trecut prin două centre academice: Viena/ Graz – 4, Innsbruck/ Graz – 3, Cluj/ Graz – 2, Viena/ Berlin, Viena/ Cluj, Viena/ Heidelberg, Viena/ Praga, Viena/ Tübingen și Berlin/ Budapesta – câte unul. Mai iscoditori, dar și mai înstăriți, s-au dovedit șase cursanți care învățat în trei facultăți diferite: Viena/ Berlin/ Graz – 2, Innsbruck/ München/ Praga – 2, Viena/ Jena/ Graz și Viena/ Leipzig – câte unul¹⁵. Ample peregrinări academice au întreprins Wilhelm Leopold Auner (la Cluj, München, Kiel și Leipzig), Karl Hoch (la Graz, München, Erlangen și Viena) și Johann Hans Oberth (la Berlin, Cluj, Graz, Viena și München)¹⁶. Așadar, universitățile din Graz și Viena s-au dovedit cele mai atractive pentru medieșeni, aflându-se în centrul peregrinărilor. Graz a fost cel mai frecventat oraș (20 de mediciniști), vizitat în mod constant o jumătate de secol (1862–1913), în timp ce prin capitala Imperiului au trecut 19 studioși, majoritatea în intervalul 1849–1888 și cu totul sporadic până în 1910. Universitatea clujeană (întemeiată abia în 1872) a fost căutată de 15 medieșeni, rar înainte de 1900, apoi tot mai mult în primele decenii ale veacului XX. Pentru celelalte orașe universitare, interesul scăzut este dovedit prin numărul mic al celor înmatriculați: Innsbruck – 6, München – 5, Berlin – 5, Praga – 3, Leipzig – 2, Erlangen, Heidelberg, Jena, Kiel și Tübingen – câte unul, Budapesta – cel puțin unul. Niciunul dintre aceste centre nu a reprezentat destinația principală pentru studii, ci doar o etapă a peregrinării academice.

După revoluția pașoptistă progresul învățământului medical se accelerează. Dintre toate domeniile de studii, facultățile de medicină au avut cel mai mult de câștigat. Descoperirile fundamentale din sfera medicală au schimbat radical imaginea acesteia și importanța ei socială. Totodată, statul modern, prin noile imperative legate de igiena publică, eradicarea diverselor maladii infecțioase, ridicarea standardului de viață, ocrotirea sănătății ca politică de stat etc., a acordat o atenție deosebită acestui domeniu. Din aceste rațiuni, în facultățile de medicină s-a investit cel mai mult, mai ales în edificii și dotări cu tehnică de specialitate. Învățământul medical vienez a cunoscut o extindere încă din Secolul Luminilor. În 1784, împăratul Iosif II a avut inițiativa înființării unui *Collegium Medicum-Chirurgicum* (numit în onoarea sa – *Josephinum*), destinat să pregătească medicii și chirurgii necesari armatei imperiale. A fost prima academie de medicină militară din lume, modelul său fiind urmat de *Pépinière* din Berlin (1795). Din anul 1822, instituția a primit rang de universitate și a funcționat până în 1849. Cursurile au fost reluate în anul 1854, dar după două decenii Academia a

⁸ Szabó-Simon-Szőgi 2014, nr. 1023, 3269, 3896, 5983, 6913/7066, 6916, 7603 (comercianți), 1013, 1877, 2023, 5985, 6918 (preoți), 2296, 2300, 7647 (farmaciști), 3603 (medic), 1520, 6977 (profesori), 2311, 7526 (directori de școală), 221 (măcelar), 743 (hangiu), 769 (tăbăcar), 3375/4299 (agricultor/ econom), 7205 (proprietar), 7809 (casier), 7850 (inginer), 9325 (construcător de trăsuri), 2750, 7691, 8615, 8685, 9318 (decedați); Karady-Nastasă 2004, p. 163 (rabin), 205 (medic decedat), 215 (director de bancă), 219 (proprietar), 240, 313 (comercianți), 271 (brutar), 281 (comite), 320 (profesor), 364 (administrator).

⁹ Karady-Nastasă 2004, p. 219, 240, 271, 281.

¹⁰ Karady-Nastasă 2004, p. 219, 281; Szabó-Simon-Szőgi 2014, nr. 769, 2311.

¹¹ Karady-Nastasă 2004, p. 163, 240, 313; Szabó-Simon-Szőgi 2014, nr. 3269, 3896.

¹² Karady-Nastasă 2004, p. 163, 205, 215, 240, 320, 364; Szabó-Simon-Szőgi 2014, nr. 221, 5983, 6916, 6977, 7526, 7809, 9325; Mészáros-Szőgi-Varga 2014, nr. 701, 770, 1177, 1198, 2835, 2846.

¹³ Szabó-Simon-Szőgi 2014, nr. 1520, 8685 (Sibiu), 5985 (Brașov).

¹⁴ Karady-Nastasă 2004, p. 219, 271, 281, 313.

¹⁵ Szabó-Simon-Szőgi 2014, nr. 1023, 2300, 3603, 5985, 6913/7066, 8615.

¹⁶ Szabó-Simon-Szőgi 2014, nr. 221, 3375/4299, 5983

fost închisă definitiv¹⁷. În aceste ultime două decenii este atestat singurul student medieșan preocupat de medicina militară (Ludwig Simon). Studiile medicale vieneze au cunoscut o dezvoltare remarcabilă după 1848. În capitala Imperiului s-au realizat cu succes intervenții chirurgicale complexe și s-au deschis primele clinici din lume pentru dermatologie, oftalmologie și ORL¹⁸. La Graz, un centru academic foarte căutat de medieșeni, facultatea de medicină se reorganizează pe baze moderne și își redeschide porțile în 1863¹⁹. Universitățile din Germania se află în plină modernizare și se evidențiază prin aplicarea inovațiilor pedagogice, precum instituirea laboratoarelor și seminariilor²⁰. Berlinul devine un model în ceea ce privește unitatea dintre învățământ și cercetare²¹. Progresul se extinde spre Est, în facultatea budapestană și în cea nouă de la Cluj²². Peste tot, facultățile beneficiază de un corp profesoral bine pregătit, de laboratoare utilizate unde se poate face și cercetare, de un instrumentar tot mai evoluat și de materiale didactice variate (atlase, cursuri, mulaje etc). Mediciștii aveau posibilitatea de a studia anatomia, fiziologia, patologia, chirurgia, terapia, oftalmologia, farmacologia, dermatologia, ginecologia, histologia și embriologia, psihiatria și igiena, epidemiologia, chimia patologică, medicina legală. Pregătirea practică se realizează în clinici și spitale. Majoritatea medieșenilor s-au pregătit pentru medicină generală, dar există și cazuri în care ei s-au orientat către chirurgie (Karl Hoch), medicină militară (Ludwig Simon) sau veterinară (Karl Mantsch). Ludwig Simon a făcut cursuri de drept și medicină la universitatea vieneză, iar Richard Graeser își începe studenția ca auditor la Academia comercială din Graz, apoi se orientează către medicină la Cluj²³.

Din registrele facultăților se poate afla atât vârsta celor înmatriculați, cât și durata studiilor. Tinerii și-au început cursurile la vârste cuprinse între 17 și 35 de ani, cei mai mulți la cea obișnuită de 18–19 ani. Dispunerea vârstelor este următoarea: 17 ani – 3, 18 ani – 18, 19 ani – 11, 20 de ani – 3, 21 și 22 de ani – câte 4, 24 și 35 de ani – câte unul²⁴. Se remarcă doi studenți care și-au reluat studiile după mulți ani de la prima înmatriculare: Rudolf Gräser se înscrie medicinist la Viena pe când avea 22 de ani, iar ulterior, la 31 de ani, figurează la Graz; concitadinul August Johann Schuller devine student la Graz întâi la 18 ani, apoi revine la 35 de ani²⁵. În privința duratei studiilor, situația se prezintă astfel: un an universitar – 6 studenți; doi ani – 2; trei ani – 4; patru ani – 7; cinci ani – 12; șase ani – 7; șapte ani – 4; opt ani – 3; nouă ani – 1²⁶. Fiecare stagiul trebuie atent interpretat, mai ales dacă este mic sau foarte lung. Un interval de 1–2 ani nu presupune abandonarea timpurie a studiilor. De exemplu, Hans Ipsen s-a înscris la 35 de ani ca auditor al cursurilor de medicină de la Graz (1910–1911). Studiile sale nu se rezumă la acest an academic, pentru că anterior, între 1895 și 1898, urmasa cu succes farmacia la Innsbruck²⁷. Foarte mulți studenți și-au întrerupt studiile²⁸, din motive financiare și nu numai. Primul student al epocii studiate aici, anume Samuel Binder, a fost nevoit de tumultul Revoluției pașoptiste să părăsească capitala Imperiului după doi ani de cursuri. El a continuat studiul la Praga (1848–1849) și a revenit în universitatea vieneză abia în 1850, ca auditor²⁹. În martie 1852, Binder și-a finalizat printr-un doctorat studiile începute cu șase ani în urmă. Peste ani, Gustav Brandsch are un parcurs universitar de circa 9 ani, marcat de repetate înscrieri (1884, 1885, 1887, 1891, 1893)³⁰. Stagiile mai lungi cuprind perioade în care studenții nu au decât calitatea de auditor. Pe parcursul celor patru ani petrecuți la Graz (1886–1890), Otto Folberth figurează ca auditor în semestrul de iarnă 1888. Tot astfel, în parcursul academic al lui Michael Rosenauer (1897–1906) a existat o perioadă în care el a fost auditor (semestrul de iarnă 1903/04)³¹. Nici studenții clujeni nu fac excepție: Karl Wilk parcurge 10 semestre între anii 1913 și 1920; Györbíró György, Richard Graeser și Hermann (Armin) Rothschild promovează 8, 10, respectiv 11

¹⁷ *Geschichte* 1898, p. 260–261; Offner-Killyen 2012, p. 6–11, 34–39.

¹⁸ Wolf 1883, p. 195–202; *Geschichte* 1898, p. 179–262.

¹⁹ Krones 1886, p. 552–554, 557, 565–566.

²⁰ O prezentare amănunțită, pe ramuri medicale, la Lexis 1893, p. 179–376.

²¹ Tenorth 2013, p. 518–529.

²² Högyes 1896 (pentru Buda-Pesta); Karady-Nastasă 2004, p. 52–68 (pentru Cluj).

²³ Szabó-Simon-Szőgi 2014, nr. 7850; Karady-Nastasă 2004, p. 215; Mészáros-Szőgi-Varga 2014, nr. 2009.

²⁴ Karady-Nastasă 2004, p. 163, 240 (17 ani), 205, 215, 320 (18 ani), 219, 281, 364 (19 ani), 313 (21 ani), 271 (22 ani).

Szabó-Simon-Szőgi 2014, nr. 221, 1520, 2023, 2296, 2300, 3603, 5983, 6913/7066, 6916, 6977, 7526, 7603, 7647, 8615, 9325 (18 ani), 1023, 1877, 2311, 5985, 6918, 7809, 8685, 7850 (19 ani), 3896, 7205, 9318 (20 ani), 743, 3269, 7691 (21 ani), 769, 2750, 3375/4299 (22 ani), 1013 (24 ani), 3605 (35 ani).

²⁵ Szabó-Simon-Szőgi 2014, nr. 2750, 7526.

²⁶ Karady-Nastasă 2004, p. 271, 281 (1 an), 205 (2 ani), 240, 320 (5 ani), 163 (6 ani), 215, 219, 313 (7 ani), 364 (8 ani).

Szabó-Simon-Szőgi 2014, nr. 743, 3605, 3896, 5187 (1 an), 2296 (2 ani), 3269, 5985, 8615, 9325 (3 ani), 769, 1013, 1023, 2750, 3375/4299, 6913/7066, 7850 (4 ani), 221, 2023, 2311, 3603, 6977, 7603, 7691, 7809, 9318 (5 ani), 1520, 2300, 6916, 7205, 7647, 8685 (6 ani), 5983 (7 ani), 1877, 7526 (8 ani), 6918 (9 ani).

²⁷ Mészáros-Szőgi-Varga 2014, nr. 1961, 2962.

²⁸ Karady-Nastasă 2004, p. 215, 219, 313, 320, 364; Szabó-Simon-Szőgi 2014, nr. 769, 2023, 2311, 2750, 5985, 6913/7066, 6918, 7205, 7526, 7809, 7850, 8685, 9318.

²⁹ Mészáros-Szőgi-Varga 2014, nr. 3700; Szabó-Simon-Szőgi 2014, nr. 769.

³⁰ Mészáros-Szőgi-Varga 2014, nr. 1059.

³¹ Mészáros-Szőgi-Varga 2014, nr. 1198, 1666.

semestre pe parcursul a câte șapte ani, iar Gerhard Schneider nu reușește să treacă decât șase semestre în cinci ani (1914–1919)³², situații explicabile, în parte, prin desfășurarea primei conflagrații mondiale. Calitatea de auditor nu trebuie legată indisolubil de greutățile vieții studentești. Mulți tineri își schimbau universitatea pentru a putea audia prelegerile vreunui profesor faimos și din dorința de a cunoaște și alte centre academice. Sistemul german a acceptat peregrinarea studiosilor și reunirea diverselor certificate (asemănătoare actualelor credite transferabile) care justificau semestrele necesare prezentării la examenele de absolvire (spre deosebire de mediul francez, care impunea „sedentarismul” universitar). Mai mult, în universitățile germane studenții se bucurau de o mare libertate. Mediul academic de aici reprezenta o ruptură față de cutumele învățământului secundar și îi pregătea într-adevăr pe tineri pentru autonomia vieții adulte³³. Au existat și situații în care foștii absolvenți, unii chiar cu doctorat, au revenit în băncile amfiteatrelor la Graz, ca auditori, din dorința de perfecționare. Michael Eckardtse reîntoarce ca auditor, în 1901, pentru a-și pregăti doctoratul (susținut câteva luni mai târziu); August Johann Schuller, cu doctorat în medicină generală din iulie 1898, se înscrie ca audient pe când avea 35 de ani (1905); la fel procedează Gerhard Csáki în toamna anului 1913, după ce își trecuse doctoratul (martie 1912)³⁴.

Exemenle erau foarte complexe și riguroase, din toate ramurile medicale. La Viena, în momentul adoptării unui nou regulament de examinare (1872), studiile medicale erau extinse la cinci ani. În primii doi ani studenții susțineau cel dintâi *Rigorosum* din fizică, chimie, anatomie, fiziologie și histologie; la capătul studiilor ei aveau de trecut al doilea *Rigorosum* la patologie generală și experimentală, la terapie, anatomie patologică, farmacologie și medicină internă; un al treilea *Rigorosum* verifica pregătirea mediciniștilor în domeniile: chirurgie, oculistică, obstetrică și medicină legală³⁵.

Finalizarea studiilor și interesul pentru perfecționare sunt dovedite prin numărul foarte mare al celor care au obținut doctoratul. 60% dintre absolvenți (28 din 46) au dobândit acest grad academic. Performanța este cu atât mai apreciabilă dacă se are în vedere durata mare, costurile și exigențele sporite ale studiilor medicale. De exemplu, în anul 1865, doctoranzii de la universitatea Vieneză susțineau *Rigorousen zur Erlangung der Doktorswürde*, plătind taxe în funcție de specializare. Studenții mediciniști susțineau două examene, primul din anatomie, botanică, zoologie, mineralogie, anatomie, patologie generală și terapeutică (42 fl.), iar celălalt din chimie, medicină legală, poliție sanitară, oftalmologie, farmacologie și medicație, patologie și terapie specială (66 fl. 15 kr.). Pentru promovare se achitau 72 fl., 28 kr., totalul taxelor ridicându-se la 180 fl., 43 kr. Doctoratul în chirurgie era mult mai exigent. Pe lângă examenele susmenționate, candidatul era supus unor evaluări suplimentare: *erste Rigorosum* (14 fl., 18 kr.) și *Tentamen/Rigorosum publicum* (47 fl., 25 kr.). Pentru acordarea titlului candidatul mai achita 39 fl. 30 kr. (*Sponsion als Doctor der Chirurgie*), adică un total de 100 fl., 73 kr.³⁶.

Sumele indicate mai sus confirmă realitatea că posibilitățile materiale au condiționat parcursul universitar al mediciniștilor sași. Studiile medicale au fost dintotdeauna cele mai costisitoare și îndelungate. Friedrich Folbert ajunge la Heidelberg pe 14 noiembrie 1878 și plătește o taxă de înscriere de 12 fl. 60 kr.³⁷. În Berlinul anului 1893 un student trebuia să plătească 1500 mărci la medicină comparativ cu 466 mărci la drept sau 432 mărci la teologie. La acestea se adăugau alte 2000 de mărci pentru traiul cotidian, procurarea cărților și susținerea examenelor. Pentru promovarea doctoratului în medicină se achitau între 300 și 500 de mărci³⁸. Unii studenți au reușit să-și mai diminueze cheltuielile prin obținerea de burse. Adolf Bäumel a reușit în al cincilea (penultimul) an de studiu la Cluj să beneficieze de o bursă de stat în valoare de 97 fl., 64 kr.³⁹.

Pentru a depăși cu bine greutățile vieții de student, departe de casă, medieșenii s-au întrajutorat și au colaborat cu alți conaționali. Se poate remarca faptul că Gustav Rosenauer și Michael Schuster au un parcurs universitar asemănător. Ambii se înscriu la Berlin în septembrie 1870 și locuiesc la aceeași adresă (Marienstrasse, 11), în apropierea universității⁴⁰. Un exemplu similar îl oferă concitadinii Friedrich Folberth (medicină) și Carl Graffius (drept) înmatriculați la Heidelberg, în 1878. Mai târziu, studentul Michael Rosenauer apare înscris în *Verein siebenbürgisch-deutscher Hochschüler „Saxonia”* (1897-1901)⁴¹, iar Hans Ipsen a fost conducătorul Societății sașilor ardeleni din Graz (*Verein der Siebenbürger Sachsen in Graz*) în anii 1909 și 1910⁴².

³² Karady-Nastasă 2004, p. 215, 219, 313, 320, 364.

³³ Aspecte evidențiate de Nastasă 2006, *passim*.

³⁴ Mészáros-Szögi-Varga 2014, nr. 1523, 1852 și 1867.

³⁵ Wolf 1883, p. 201; *Geschichte* 1898, p. 254-255.

³⁶ *Taschenbuch* 1865, p. 245-246. Din 1857, echivalența este 1 florin = 100 creițari.

³⁷ *Matrikelbuch* 1872-1895, Winter-Semester 1878/79, f. 170v-171r., nr. 164.

³⁸ Tenorth 2013, p. 536.

³⁹ Karady-Nastasă 2004, p. 163.

⁴⁰ *Amtliches* 1870, p. 37, 41.

⁴¹ GT (Morgen-Ausgabe), 7, nr. 339, 8 decembrie 1897, p. 4; 9, nr. 39, 8 februarie 1899, p. 14; 11, nr. 344, 13 decembrie 1901, p. 3. Despre societatea „Saxonia”, a se vedea Stickler 2006, p. 480-483.

⁴² GT (Morgen-Ausgabe), 18, nr. 329, 28 noiembrie 1908, p. 14; 19, nr. 343, 12 decembrie 1909, p. 5.

Strădaniile absolvenților și-au arătat roadele nu doar în titlurile universitare, ci mai ales în carierele notabile. Destinul mediciniștilor medieșeni este prezentat în anexa studiului. De la simpli medici de țară și doctori pe fronturile Marelui Război până la cercetători și profesori universitari, acasă sau răspândiți în lume, ei s-au dovedit, deopotrivă, slujitori fideli ai meseriei lui Hippocrate și oameni de bine.

Anexa

Lista studenților mediciniști (1849–1919)

Nr. crt.	Nume și prenume	Perioada studiilor	Universitatea	Cariera ⁴³
	Samuel Binder	1846–1848, 1850–1851	Viena	Doctorat (1852); medic al scaunului Mediaș (1860).
		1848–1849	Praga	
	Ludwig Simon	1856–1860	Viena	
	Karl Hoch	1862–1863	Graz	Doctorat (1865); practică medicina și farmacia timp de jumătate de secol.
		1863–1866	München	
		1865	Erlangen	
		1866	Viena	
	Josef Binder	1863	Viena	
	Friedrich Schwarz	1863–1866, 1867–1868	Viena	
		1866–1867	Graz	
	Michael Fabini	1864–1865, 1866–1867, 1868–1870	Viena	Doctorat; activează ca medic militar în Transilvania; membru al Societății transilvane de Științe Naturale din Sibiu (1903).
		1865–1866	Tübingen	
	Gustav Rosenauer	1869–1870, 1873–1874	Viena	Apare cu titlul doctoral în anii 1905–1918, când activează ca medic la Râșnov; în 1921 autoritățile românești îi recunosc dreptul de liberă practică.
		1870–1871	Berlin	
		1872–1873	Graz	
	Michael Schuster	1869–1870, 1871–1874	Viena	Figurează cu gradul doctoral în perioada stagiului la spitalul garnizoanei sibiene (1878–1883). Spre sfârșitul vieții, locuia (posibil și profesia) în orașul natal (1914).
		1870–1871	Berlin	
	Michael Brandsch	1870–1871	Viena	
		1871	Graz	
		1871–1874	Leipzig	
	Rudolf Graeser	1875–1878, 1884–1885	Viena	Doctorat (1894); s-a stabilit definitiv și a practicat homeopatia la Varnsdorf (Cehia).
			Graz	
	Friedrich Folberth	1877–1878	Viena	Doctorat; medic districtual și membru al Societății transilvane de Științe Naturale din Sibiu (1891).
		1878–1879	Heidelberg	
	Adolf Bäuml	1879–1885	Cluj	Doctorat (1887); medic militar: <i>Assistenzarzt</i> (1885), <i>Oberarzt</i> (1887), <i>Stabsarzt</i> (1916)– după 1917 ⁴⁴ .
	Julius Oberth	1881–1882	Viena	Doctorat (1887); medic chirurg voluntar, apoi secundar (1891–1896) la spitalul orașenesc din Sibiu; trece la Sighișoara ca medic primar și director (1896–1926).
		1882	Berlin	
		1884–1885	Graz	
	Gustav Brandsch	1884–1885, 1887–1888, 1893	Graz	
		1891–1892	Viena	
	Otto Folberth	1884–1886	Viena	Doctorat (1890); începe să profeseze în spitalul militar din Sibiu, apoi în diverse garnizoane; membru al Societății transilvane de Științe Naturale din Sibiu (1897).
		1886	Jena	
		1886–1890	Graz	
	Carl Ipsen	1884–1885, 1886–1889	Innsbruck	Doctorat (1891); activitate la Innsbruck ca profesor de medicină legală (1896), decan al facultății de medicină (1905–1906, 1911–1912), rector (1908–1909) și membru al
		1885–1886	München	

⁴³ Amănunte despre cariere și referințele lor documentare sunt prezentate la Țigău 2017, p. 50-75. Aici sunt specificate doar informațiile noi.

⁴⁴ MZ, 38, nr. 73, 6 octombrie 1885, p. 593; *Militär-Schematismus* 1887, p. 391 (apare cu titlul doctoral); *Schematismus* 1914, p. 421; NFP (Morgenblatt), nr. 18575, 9 mai 1916, p. 19.

Nr. crt.	Nume și prenume	Perioada studiilor	Universitatea	Cariera ⁴³
		1886	Praga	Senatului universității(1918–1921);membru fondator al <i>Deutschen Gesellschaft für Gerichtliche Medizin</i> (1904) și președinte al <i>Deutschen und Österreichischen Alpenvereins</i> (1901–1907).
	Karl Schuster	1884–1885 1885–1889	Viena Graz	Doctorat (1890); s-a specializat și în farmacie; stabilit la Viena unde lucrează ca farmacist timp îndelungat (1907–1932).
	Viktor Theil	1884–1885 1885–1886 1886–1887	Innsbruck München Praga	Doctorat (1891); membru în <i>Wiener Ärztekammer</i> din Viena (două mandate: 1907–1914).
	Jakob Hersch	1885–1888	Viena	
	Heinrich Siegmund	1886–1892	Graz	Doctorat (1892); medicul orașului Mediaș (din 1895); amenajează un spital al Crucii Roșii în anii Primului Război Mondial, fiind considerat fondatorul medicinii preventive și sociale moderne din spațiul săsesc; activitate în gazetărie (din 1902).
	Julius Schaffend	1887–1894	Graz	Doctorat (1897).
	August Johann Schuller	1888–1889, 1890–1896, 1905	Graz	Doctorat (1898); lucrează la Mediaș (1907), apoi este mobilizat pe front ca medic, fiind decorat cu <i>Roten Kreuze</i> (1916).
	Wilhelm Kappel	1888	Viena	
	Béla Kappel	1889–1894	Cluj	Doctorat (1900); primește dreptul de liberă practică în România (1921); medic definitiv în județul Târnava Mică, la Hususău, apoi la Valea Lungă (1926) până la pensionare (1930).
	Alfons Forontini	1891–1896	Graz	
	Henrik Kappel	1891–1896	Cluj	Doctorat (1900); medic practicant (1901) și medic secundar (1902–1908).
	Michael Eckardt	1892–1893 1893–1899, 1901–1902	Innsbruck Graz	Doctorat (1901); La 1914 lucra în orașul natal, iar în 1921 autoritățile românești i-au recunoscut dreptul de liberă practică.
	Samuel Wilk	1892–1893 1893–1897	Innsbruck Graz	Doctorat (1898); medic-șef al spitalului din Mediaș (1917); primește dreptul de liberă practică în țară (1923) și rămâne medic primar la spitalul mixt din localitate până la pensionare (1930).
	Karl Rosenauer	1894–1897, 1898–1901	Innsbruck	
	Hans Ipsen	1895–1898 1910	Innsbruck Graz	Magistru în farmacie (1908, 1909).
	Michael Rosenauer	1897–1906	Graz	Doctorat; activează la Graz (1916–1918), apoi la Viena: medic asistent și (din 1930) medic primar de spital. În 1943 era încă activ ⁴⁵ .
	Hermann Titus	1901–1907	Graz	Doctorat (1908); carieră militară în armata cezaro-crăiască: <i>Oberarzt</i> și <i>Regimentsarzt</i> (1909–1918); în armata română: medic maior (1919), locotenent colonel (1923) și medic colonel până la pensie (1928–1937).
	Johann (Hans) Oberth	1904, 1909 1904, 1908– 1909, 1909– 1911 1905–1906 1906–1907 1907–1908	Berlin Cluj Graz Viena München	Doctorat (1912); lucrează la Mediaș și publică articole ⁴⁶ .
	Gerhard Csáki	1906–1911,	Graz	Doctorat (1912); stabilit la Murau, în Styria (Austria)

⁴⁵ KZ, nr. 100, 29 iulie 1916, p. 750; nr. 177, 19 ianuarie 1918, p. 1123. NWT, 64, nr. 186 (23125), 8 iulie 1930, p. 9; WMW, 86, nr. 12, 12 martie 1936, p. 339; NWT, 77, nr. 304, 3 noiembrie 1943, p. 7.

⁴⁶ <https://www.geni.com/people/Hans-Oberth/341862254920013320>

Nr. crt.	Nume și prenume	Perioada studiilor	Universitatea	Cariera ⁴³
		1913–1914		activează ca Sekundararzt (1913), Amtsarzt (1914), Bezirksarzt (1917), Ober-Bezirksarzt (1921), Medizinalrat (1925).
	Hermann (Armin) Rothschild	1906–1913	Cluj	Doctorat (1914); medic pe frontul Primului Război Mondial (1916–1918).
	Armin (Hermann) Walter Róth	1907–1909, 1910–1912	Cluj	Doctorat (1912); mobilizat în diverse corpuri de armată (1916), apoi i s-a recunoscut dreptul de liberă practică în România Mare (1921); medic primar și chirurg în orașul Baia Mare (1945).
		1909–1910	Viena	
	Károly Móricz	1910–1911	Cluj	
	Wilhem Leopold Auner	1910–1911, 1914–1915	Cluj	Doctorat (1915); în 1923 primește drept de liberă practică în România; medic consultant la dispensarul din Mediaș (1939 – după 1949).
		1911–1913	München	
		1913	Kiel	
		1913–1914	Leipzig	
	Karl Mantsch	1911–1912	Berlin	Preparator la Școala Superioară de medicină veterinară/ Institutul de anatomie patologică din Budapesta (1916) ⁴⁷ . În 1926 i se acordă dreptul de liberă practică a medicinei veterinare în țară; medic primar la Rupea (1945 și după 1947) și Abrud (1945–1947) ⁴⁸ . Cavaler al Ordinului Coroana României (1942) ⁴⁹ . Sublocotenent veterinar în armata austro-ungară (1917), rezervist în armata română (1924), pus în retragere pentru limită de vârstă (1947) ⁵⁰ .
		1914	Budapesta ⁵¹	
	Heinrich Winkler	1912–1913	Cluj	
		1913–1914, 1918–1919	Graz	
	Györbíró György	1912–1919	Cluj	
	Karl Wilk	1912–1920	Cluj	Doctorat (1920); medic de circumscripție în cadrul Direcției generale CFR, avansând de la clasa III la clasa I (1925–1938), ulterior destituit în urma unei condamnări.
	Richard Graeser	1912–1913	Graz	Doctorat (1920); activitate la Bălcaciu, apoi transferat ca medic secundar chirurg la Târnăveni (1922); în 1929 figurează ca medic sublocotenent în rezervă (Direcția 6 sanitară din Ministerul de Război).
		1913–1920	Cluj	
	Gerhard Schneider	1914–1919	Cluj	
	Günther Folberth	1917–1919	Cluj	Doctorat; medic (1929) și proprietar de farmacie (1947) la Lugoj ⁵² . A locuit și la Mediaș (m. 1968) ⁵³ .
	Joseph Mantsch	1918–1919	Cluj	

Bibliografie

Fonduri arhivale

Matrikelbuch 1872–1895 – Universitätsarchiv Heidelberg, *Matrikelbuch der Universität Heidelberg*: Winter-Semester 1872/73 bis Winter-Semester 1894/95.

Lucrări

Amtliches 1870 – *Amtliches Verzeichniss des Personals und der Studirenden auf der Königl. Friedrich-Wilhelms-Universität zu Berlin. Auf das Winterhalbjahr von Michaelis 1870 bis Ostern 1871*, Berlin, 1870.

⁴⁷ BCLJ, 27, 1916, p. 452.

⁴⁸ MO, nr. 141, 26 iunie 1926, p. 9464; nr. 296/I, 29 decembrie 1945, p. 11197; nr. 189/I, 18 august 1947, p. 7462.

⁴⁹ MO, nr. 114/I, 19 mai 1942, p. 4118.

⁵⁰ MO, nr. 228, 16 octombrie 1925, p. 11659; nr. 113/I, 20 mai 1947, p. 4004. Nu trebuie confundat cu alți doi Karl/ Carol Mantsch, unul ofițer activ (1920-1939), celălalt secretar al Băncii de Păstrare și de Credit S.A. din Mediaș (1924–1948).

⁵¹ Absolvent al facultății de medicină din Budapesta în 1914 (MO, nr. 141, 26 iunie 1926, p. 9464).

⁵² Opincă 1929, p. 16; MO, nr. 8/I, 10 ianuarie 1947, p. 195.

⁵³ SZ, nr. 15, 31 august 1968, p. 7; nr. 16, 15 septembrie 1968, p. 4.

<http://www.online-ofb.de/famreport.php?ofb=agnetheln&ID=16518&nachname=EITEL&lang=se>

- Geschichte 1898 – *Geschichte der Wiener Universität von 1848 bis 1898*, Wien, 1898.
- Högyes 1896 – Högyes E., *Emlékkönyv a Budapesti Királyi Magyar Tudomány Egyetem Orvosi Karának múltjáról és jelenéről*, Budapest, 1896.
- Karady-Nastasă 2004 – V. Karady, L. Nastasă, *The University of Kolozsvár/ Cluj and the Students of the Medical Faculty (1872-1918)*, Budapest - Cluj-Napoca, 2004.
- Killyen 2006 – H. von Killyen, *Neue Daten zu Studien- und Wirkungsorten siebenbürgisch-sächsischer Ärzte im Zeitraum 1870-1936*, în „Orvostörténeti Közlemények. Communicationes de historia artis medicinae”, Budapest, 51, 2006, nr. 3-4 (196-197), p. 165-179.
- König 2001 – W. König, *Teze privind „revoluția educațională” la sașii ardeleni*, în vol. *Transilvania și sașii ardeleni în istoriografie. Din publicațiile Asociației de Studii Transilvane Heidelberg*, Sibiu, 2001, p. 97-126.
- Krones 1886 – Fr. Krones, *Geschichte der Karl-Franzens-Universität in Graz*, Graz, 1886.
- Lexis 1893 – W. Lexis, *Die deutschen Universitäten*, II, Berlin, 1893.
- Mészáros-Szőgi-Varga 2014 – Mészáros A., Szőgi L., Varga J., *Magyarországi diákok a habsburg birodalom kisebb egyetemén és akadémiáin 1789-1919*, Budapest, 2014.
- Militär-Schematismus 1887 – Kais. Königl. Militär-Schematismus für 1888, Wien, Dezember 1887.
- Nastasă 2006 – L. Nastasă, *Itinerarii spre lumea savantă. Tineri din spațiul românesc la studii în străinătate (1864-1944)*, Cluj-Napoca, 2006.
- Offner-Killyen 2014 – R. Offner, H. von Killyen, *A bécsi orvos-sebészeti József-Akadémia (Josephinum) magyarországi növendékei 1775-1874. Ungarländische Zöglinge der Wiener medizinisch-chirurgischen Josephs-Akademie (Josephinum) 1775-1874*, Budapest, 2012.
- Opincă 1929 – I. Opincă, *Ghidul (călăuza) orașului Lugoj*, Lugoj, 1929.
- Schematismus 1914 – *Schematismus der K.K. Landwehr und der K.K. Gendarmerie für 1914*, Wien, Jänner 1914.
- Schuller 1896 – G. Fr. Schuller, *Geschichte des evangelischen Gymnasiums A.B. in Mediasch*, Hermannstadt, 1896.
- Stickler 2006 – M. Stickler, *Die Selbstorganisation der Studenten aus dem Königreich Ungarn an deutschen und österreichischen Hochschulen zwischen 1871 und 1918*, în vol. *Peregrinatio Hungarica. Studenten aus Ungarn an deutschen und österreichischen Hochschulen vom 16. bis zum 20. Jahrhundert*, hrsg. von Márta Fata, G. Kurucz und A. Schindling, Stuttgart, 2006.
- Szabó 2005 – Szabó M., *Erdélyiek Magyarországiegyetemeken 1848 előtt*, Marosvásárhely, 2005.
- Szabó-Simon-Szőgi 2014 – Szabó M., Simon Z., Szőgi L., *Erdélyiek külföldi egyetemjárása 1849-1919 között*, I-II, Marosvásárhely / Tg. Mureș, 2014.
- Szabó-Szőgi 1998 – Szabó M., Szőgi L., *Erdélyi peregrinusok. Erdélyi diákok európai egyetemeken 1701-1849*, Marosvásárhely / Tg. Mureș, 1998.
- Szabó-Tonk 1992 – Szabó M., Tonk S., *Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban 1521-1700*, Szeged, 1992.
- Taschenbuch 1865 – *Taschenbuch der Wiener K.K. Universität für das Jahr 1865*, Wien, 1865.
- Teutsch 1892 – Fr. Teutsch, *Die siebenbürgisch-sächsischen Schulordnungen*, II (1782-1883), Berlin, 1892 (colecția *Monumenta Germaniae Paedagogica*, XIII).
- Tenorth 2013 – H.-E. Tenorth (Hg.), *Geschichte der Universität Unter den Linden 1810–2010*, I: *Gründung und Blütezeit der Universität zu Berlin 1810–1918*, Hrsg., Heinz-Elmar Tenorth, Charles E. McClelland, Berlin 2013.
- Țigău 2017 – D.L. Țigău, *Suprema Laurea sive Doctoratus. Medieșeni titulari de doctorat (până în 1920)*, în vol. *Mediaș – 750. Studii*, III (omagial), Mediaș, 2017, p. 37-87.
- Wolf 1883 – G. Wolf, *Zur Geschichte der Wiener Universität*, Wien, 1883.

Periodice

- BCLJ – *Budapesti Czim- és Lakásjegyzék*, Budapest, 1880-1928.
- GT – *Grazer Tagblatt*, Graz, 1891-1919.
- KZ – *Kriegszeitung des A.T.V. [Akademischer Turnverein] Graz*, Graz, 1914-1919.
- MO – *Monitorul Oficial*, București, 1831-1949.
- MZ – *Militär-Zeitung*, Wien, 1848-1919.
- NFP – *Neue Freie Presse*, Wien, 1864-1939.
- NWT – *Neues Wiener Tagblatt*, Wien, 1867-1945.
- SZ – *Siebenbürgische Zeitung*, München/ Sibiu, 1950 – .
- WMW – *Wiener Medizinische Wochenschrift*, Wien, 1851-1944.

EFFECTIVELE DE ELEVI DIN ȘCOLILE GRĂNICEREȘTI DE PE TERITORIUL JUDEȚULUI SIBIU (1871 – 1921)

Dr. Alexandru Bucur

Abstract. *The pupils of the border guard schools in the territory Sibiu County (1871-1921).* Border guard schools functioned in the following localities: Jina, Orlat, Racovița, Scoreiu and Veștem. The pupils were the children of the border guards' successors and children from the surrounding localities. The school frequency was much better than the confessional schools.

Cuvinte cheie: elev, școală grănicerească, frecvență, Jina, Orlat, Racovița, Scoreiu, Veștem.

Keywords: student, border guard school, frequency, Jina, Orlat, Racovița, Scoreiu, Veștem.

Legislația. La baza desfășurării învățământului din Școlile grănicerești a stat Articolul de lege nr. XXXVIII din anul 1868, conceput de baronul Iosif Eötvös, pe atunci deținând funcția de ministru al cultelor și instrucțiunii publice din guvernul maghiar. Această lege a pus bazele învățământului în Ungaria și, cu completările aduse prin paragraful 5, punctul 1, din Articolul de lege nr. XXVIII din 1876¹, a rămas valabilă până în anul 1918, anul destrămării monarhiei austro-ungare. Legea prevedea nu numai obligativitatea învățământului, ci și obligația părinților de a-și trimite copiii la școală. Totodată, conducerea comunelor avea obligația de a urmări aplicarea strictă a legii. Părinții care nu respectau prevederile actului normativ puteau fi amendați, li se puteau zălogi unele bunuri iar cei cărora nu li se puteau aplica anterioarele pedepse erau obligați a munci „cu palma” în grădinile sau curtea școlii². *Comitetul Administrativ al Fondului Școlar Grăniceresc*, din Sibiu, a emis în 1871, *Normativul de organizare a școlilor grănicerești*, care a fost difuzat eforiilor școlare. La articolul 8 se preciza obligativitatea trimerii la școală a copiilor de către părinți. Articolul 9 reglementa frecvența. În cuprinsul acestuia se specifica faptul că numai elevii care aveau boli grave, puteau fi scutiți de frecventarea școlii, pentru o anumită perioadă sau pentru totdeauna. Respectiva scutire o acorda Eforia Locală, apoi era aprobată de Comitet. La articolul 10 se enumerau pedepsele care puteau fi aplicate părinților sau tutorilor, în momentul în care aceștia nu permiteau copiilor să frecventeze școala. Sancțiunea era de 50 cruceri la prima absență, un florin la a doua, doi florini la a treia, patru la a patra, sume care erau apoi destinate pentru Fondul Școlar Local³.

Elevii. În consonanță cu prevederile legii școlare din anul 1868, obligația de a frecventa școala începea la vârsta de 6 ani și se termina la 15 ani. Dacă vârsta inferioară era strict legiferată, cea superioară era mai elastică, în ultimele clase întâlnindu-se elevi mult mai înaintați în vârstă decât s-ar fi convenit. S-au întâlnit și cazuri în care, după absolvirea școlii, elevi cu tragere de inimă față de carte, continuau să frecventeze cursurile în mod benevol! Nu toți învățătorii se declarau de acord cu vârsta la care trebuia începută instruirea tinerimii. Așa, de exemplu, Ioan Gavrilă de la școala din Țânțari (azi Dumbrăvița, jud. Brașov), se plângea Comitetului, în anul 1873, că „*progresul la învățământ în clasa I-a este foarte anevoios, deoarece – justifică el – copiii, pe la noi, pe sate, sunt foarte stricați în vorbire și numa cu mare strădanie învățătorul reușește să-i aducă la vorbirea de înțeles*”⁴. Situația fiind aproape generală, s-a avansat ideea ca nu vârsta să fie criteriul de cuprindere a elevilor în prima clasă de învățământ ci starea fizică a acestora precum și capacitatea lor intelectuală⁵. Însușită în mod tacit de Comitet, în toată perioada la care ne referim, în clasa I-a au fost cuprinși și elevi în vârstă de șapte ani. Începerea anului școlar era precedată de întocmirea unui document intitulat *Consemnarea pruncilor de obligați a frecventa cursurile școlare*, operație care cădea în sarcina Eforiei Școlare în colaborare cu parohul local. După trecerea evidenței stării civile a populației de la parohii la comunele politice, în anul 1896, documentul respectiv se întocmea de acestea din urmă. Tot cu acest prilej se întocmeau și listele cu elevii propuși a fi scutiți de a frecventa școala în anul respectiv, care se înaintau Comitetului, spre aprobare. Data începerii cursurilor școlare se anunța în biserică sau „la porunci”, cu câteva săptămâni înainte, părinții elevilor fiind atenționați să-și doteze odraslele cu cele necesare și să-i trimită regulat la școală încă din prima zi a anului de învățământ⁶.

¹ Arhivele Naționale, Fond Școli grănicerești, 1863-1920 (citare, în continuare, SJANSB, FSG), document nr. (citare, în continuare, D.) 160 din 16 decembrie 1881.

² Conda 1901, p. 89, 90; Lupea 1980, p. 470; Bucur 2010, p. 51; Bucur 2014a, p. 30.

³ SJANSB, FSG, Circulariu nr. 189 din 1871; Florea 1983, p. 559-564; Bucur 2014a, p. 28, 31, 32, 37, 57.

⁴ SJANSB, FSG, D. 270 din 1 mai 1873. Lupea 1983, p. 189; Bucur 2010, p. 110, 111.

⁵ SJANSB, FSG, D. 378 din 19 aprilie 1875.

⁶ SJANSB, FSG, D. 478 din 18 aug. 1873; Bucur 2010, p. 110.

Cursurile Școlilor grănicerești erau frecventate de două categorii de elevi: fiii foștilor grăniceri sau ai urmașilor acestora, care beneficiau de instruire gratuită și didactiștii (fiii celor care nu au purtat arme, respectiv ai provincialiștilor), care trebuiau să achite o anumită sumă de bani Comitetului, numită didactru, precum și o cantitate oarecare de lemne de foc, la începutul fiecărui an școlar. S-au întâlnit și cazuri în care, avându-se în vedere starea materială precară a unor părinți dar și „nisiuința și dorul lor fierbinte de a-și înzestra copiii cu învățătură”, s-a aprobat achitarea sumelor în decursul anului școlar⁷. S-au înregistrat însă și cazuri în care didactrul s-a putut obține numai pe cale judecătorească⁸. Erau scutiți de plata acestei taxe fiii negrănicerilor sau ai provincialiștilor săraci, dar care se dovedeau buni la învățătură. Referitor la statutul didactriștilor, mai trebuie remarcat faptul că aceștia nu erau pedepsiți pentru nefrecventarea școlii iar în cazul în care numărul elevilor, fii de grăniceri, depășea capacitatea sălilor de predare, didactriștii erau înlăturați de la cursuri, conform prevederilor contractuale, încheiate între părinții acestora și eforiile școlare locale, în acest scop.

Criteriile după care elevii școlilor grănicerești erau împărțiți în cele două categorii amintite, au fost definite de David Urs încă din 1878, ca unul care a cunoscut în amănunțime relațiile sociale și juridice din fosta graniță militară. În acest context, grăniceri au fost considerați „numai aceia cari până în ziua desființării regimentului au servit sub pușcă sau cari au prestat toate greutățile împreunate cu instrucția grănicerească precum și toți descendenții în linie bărbătească”⁹. Se înțelege că, odată cu trecerea timpului, această calitate era tot mai greu de dovedit, ceea ce a dus la numeroase discuții sau nemulțumiri cu cei care își revendicau statutul de foști grăniceri sau de urmași ai acestora. Rezolvarea problemei se putea face numai pe baza unor conscripții rigurose întocmite, la baza cărora să stea *Conscripția grănicerilor din anul 1850*, document de importanță majoră pe care Comitetul l-a solicitat de nenumărate ori Vienei, încă din anul 1864, însă fără rezultat¹⁰. În fața acestei situații, Comitetul a hotărât să se întocmească conscripții locale, prin intermediul învățătorilor săi, prin grija preoților sau prin „antistile comunale”, însă fără prea mari rezultate¹¹. Prin transformarea școlilor grănicerești în școli comunale, în anul 1896, întocmirea conscripțiilor preconizate a devenit superfluă, foștii didactriști beneficiind și ei de gratuitatea învățământului.

Frecvența. Referindu-ne la frecvența din școlile existente în Ungaria, evoluția procentuală a fost următoarea: la cursul de toate zilele, în anul 1869, 68,53%, pentru ca în 1896 să ajungă la 85,49%; la cursul de repetiție, în 1869, 6,75%, evoluând în anul 1896 la 66%. Situația procentuală, pe confesiuni, era următoarea: romano-catolici, în 1869, 54,8% iar în 1896, 84,84%; greco-catolici, în 1869, 42,7% iar în 1896, 62%; ortodocși: 28,7% în 1869 și 63,21% în 1896; reformați, 47,4% în 1869 și 84,85% în 1896; evanghelici, 63,3% în 1869 și 90,5% în 1896. Pentru a întregi imaginea frecvenței școlare din Ungaria, o prezentăm și pe naționalități: germani, 70,1% în 1869 și 92,53% în 1896; maghiari, 53% în anul 1869 și 83,65% în 1896; români, 31,1% în 1869 și 58,56% în anul 1896¹². Din datele prezentate, rezultă că sașii erau cei mai conștiințioși elevi la frecventarea școlilor, urmați îndeaproape de maghiari. Românii, datorită situației defavorizate în care se găseau, dar și din cauza sărăciei, erau obligați să desfășoare activități gospodărești și în agricultură, pentru a se putea întreține. Este necesar să subliniem faptul că, la școlile grănicerești – școli particulare – frecvența elevilor era superioară celei din școlile confesionale ortodoxe și greco-catolice¹³.

Pentru a înțelege cauzele absențelor și a ilustra frecvența în școală, vom reproduce concluziile învățătorului din Jina, Emilian Sava: „Frecvența la școala din Jina, n-a fost nicicând mulțumitoare. Cauza era și este [...] tocmai condițiunile speciale de trai ale Jinarilor, având ei prea puțin în sat, petrecând timpul mai mult la colibi, unde pot ținea vite și au nutreț din belșug. Aceste colibi sunt la o depărtare de 10-30 km de comună. [...] Copiii nu pot rămâne singuri din motivele următoare: a) n-are cine îi îngrije și supraveghea; b) s-au întâmplat evenimente tragice, când copiii rămași singuri au dat foc satului. Aceste și alte considerente îi silesc pe Jinari, ca în timpul cât nu sunt în sat, să nu-și trimită copiii la școală”. Cu toate că au fost luate măsuri pentru eradicarea „acestui rău”, prin amendarea părinților celor care absentau cu „50 de creițari pe zi”, rezultatele nu au fost mulțumitoare. Între anii 1896-1918, „frecvența școlară sub aparență era mai bună. Motivul era următorul: legile școlare ungurești erau foarte severe în ceea ce privește obligativitatea. Prin urmare, învățătorii înscriau la școală un număr mai mic de copii, în special pe aceia ce frecventau mai regulat și părinții lor petreceau mai mult timp în sat. Deși numărul obligațiilor era aproape îndoit, la școală nu erau înscriși decât jumătate. Ca să se justifice această anomalie, primăria comunală înainta, la începutul fiecărui an școlar, Inspectoratului școlar o listă de 100-130 elevi cari nu puteau frecventa școala pe motivul că locuiesc la o depărtare mai mare de 3 km de comună. Astfel se justifică în fiecare an starea excepțională a obligativității școlare. Chiar și din cei

⁷ SJANSB, FSG, D. 207 din 1 aprilie 1895.

⁸ SJANSB, FSG, D. 43 din 8 august 1900.

⁹ SJANSB, FSG, D. 206 din 28 februarie 1878.

¹⁰ SJANSB, FSG, D. 11 din 1 ianuarie 1864.

¹¹ SJANSB, FSG: D. 109 din 26 februarie 1886; Raportul comitetului la adunarea generală din 19-20 februarie 1902; Raportul comitetului către adunarea generală din 28-29 octombrie 1908.

¹² Brusanowski 2005, p. 38.

¹³ Lazăr 2002, p. 173, 198; Bucur 2010, p. 140; Bucur 2014, p. 80, 81.

înscriși, după cum se poate constata din cataloagele de clasă, absentau mulți în timpul anului școlar. Numărul zilelor absente erau mai mari în raport cu alte școli¹⁴.

Ca principal indicator în procesul de învățământ, frecvența în școlile grănicerești a înregistrat mari fluctuații, de la un anotimp la altul, de la un an școlar la altul sau chiar și de la o școală la alta. Printre cauzele care au influențat direct sau indirect curba frecvenței s-au numărat următoarele:

1. Starea materială precară a părinților elevilor. Apelând la mărturiile de arhivă, vom constata că majoritatea părinților elevilor școlilor grănicerești nu dispuneau de o stare materială bună, care să le permită să-și trimită copiii în mod regulat la școală, fie pentru că nu aveau cu ce să-i încălzească și să-i îmbrace, fie că erau nevoiți a-i reține pe lângă casă, spre a le da o mână de ajutor la „ducerea economiei”. Din aceste motive, nu rare au fost cazurile în care părinții cu mai mulți copii de vârstă școlară, îi trimiteau pe aceștia la școală, cu rândul, cu același schimb de haine sau cu aceeași pereche de încălțăminte. Ilustrând niște realități mai mult decât dureroase, la școala de fete din Cugir s-au citat cazuri în care elevele, lipsite de încălțăminte, s-au prezentat la cursuri desculțe, în plină iarnă¹⁵! Tot din cauza „golătății”, respectiv a sărăciei părinților, s-a înregistrat adesea frecvență slabă și la școala din Orlat¹⁶.

Cât privește reținerea copiilor pe lângă casă de către părinți, cu prilejul efectuării principalelor munci agricole, exemplele sunt mult mai numeroase, mulțumindu-ne de a reproduce doar câteva dintre acestea. Școala din Jina, datorită specificului localității (locuințe împrăștiate prin tot hotarul) precum și a ocupațiilor tradiționale ale locuitorilor, oieri în permanentă transumanță, în mod frecvent era cotoată ca având „cercetarea cea mai mizerabilă”¹⁷. Astfel, în cursul lunii noiembrie 1878 au absent de la cursuri un număr de 171 elevi¹⁸! Din cauza reținerii elevilor la muncile agricole de primăvară, la școala din Cugir, în despărțământul I nu s-a reușit a se preda nimic, după cum rezultă dintr-un raport înaintat Comitetului de către învățătorul Teodor Crișan¹⁹. De astfel, la această școală și în lunile de iarnă absentau aproape zilnic peste 30 de copii²⁰, uneori numărul absenților întrecându-l pe cel al prezenților.

Completăm acest tablou, mai mult decât edificator, cu alte documente, pe aceiași măsură, din care se desprind mărturii elocvente privind condițiile grele în care și-au desfășurat activitatea școlile grănicerești, din acest punct de vedere. Ne referim la nenumăratele cereri pe care Eforiile locale le înaintau Comitetului la începutul fiecărui an școlar, prin care solicitau aprobarea de scutire a frecventării școlii de către unii elevi. Exemplele pe care le dăm, ilustrează cu prisosință starea economică precară a populației românești din Transilvania, ca să nu mai amintim de celelalte împilări sociale și naționale la care era supusă din partea stăpânitorilor. Începem prin a reproduce, „ad litteram”, câteva din motivele invocate de către Eforia Școlară din Racovița, în acest sens: „Valeria Deacu, pentru că trebuie să îngrijească acasă de frații mai mici; David Murărescu: în lipsa tatălui, trebuie să rămână acasă, cu cei opt copilași mai mici; Lina Raț, are mumă mașteră și pre aceia nu o prea doare capul cu ce s-o îmbrace ori nutrească, când va merge la școală; Maria Maxim, mai având frați la școală, trebuie să rămână acasă, de ajutor; Gheorghina Barbu, e tare mică și locuind lângă Valea Lupului, îi trebuie o oră și mai bine pentru a ajunge la școală; David Limbășan, este un prunc tare amărât și nu poate veni mai ales iarna – la școală, deoarece stă departe de ea. Dar totuși, ca să nu se pătimească scopul școalei – care e cultivarea și luminarea oricărui nat –, părintele său promite a lăsa în locul fiului său, David până când acesta va mai căpăta ceva putere, pe fiul său, Nicolae, care împlinise anii prescriși de lege, și se obliga a nu-l conturba preste tot anul, de la frecventarea școlii”²¹! „Substituirea” elevilor era o practică destul de răspândită în școlile populare ale vremii, din moment ce și la alte școli s-au semnalat cazuri în care părinții, în locul unui copil reținut acasă pentru a da ajutor în gospodărie, trimitea pe altul, care era „disponibil”!

La începutul anului școlar 1882-1883, Eforia din Jina a anunțat forul sibian că a „eliberat” de la frecventarea școlii un număr de 64 elevi de la cursul de toate zilele și 54 de la cel de repetiție, tot din motive de sărăcie a părinților²². La Veștem a fost scutit de frecvență elevul Nicolae Moraru, din clasa a II-a, „din motivul că mama sa e o văduvă săracă, cu mai mulți prunci necrescuți pe lângă ea, pe lângă care mai are de a purta și speze cu un alt prunc, mai mare, ce-l poartă la gimnaziul din Blaj, și așa, nu e în stare a înveșmânta și pe acesta, spre a putea umbla la școală”²³. Despre Petru Sbârcea, din aceeași localitate, părinte a trei copii, se afirma că „este necăjit de numai Dumnezeu îl știe”²⁴ și nu își poate permite să întrețină odraslele la școală! Frecvent, ajungeau la Comitet și cereri de scutire nefondate, invocându-se

¹⁴ Sava 1944, p. 31-33.

¹⁵ SJANSB, FSG, D. 9 din 3 ianuarie 1874; D. 92 din 5 februarie 1896.

¹⁶ SJANSB, FSG, D. 367 din 6 mai 1878.

¹⁷ SJANSB, FSG, D. 1062 din 14 decembrie 1878.

¹⁸ SJANSB, FSG, D. 566 din 28 iulie 1881.

¹⁹ SJANSB, FSG, D. 360 din 14 aprilie 1875.

²⁰ SJANSB, FSG, D. 45 din 12 ianuarie 1876.

²¹ SJANSB, FSG, D. 912 din 26 octombrie 1875; Lupea 1980, p. 474, 475.

²² Bucur 2010, p. 141, 142; Bucur 2014, p. 82.

²³ SJANSB, FSG, D. 148 din 7 februarie 1874.

²⁴ SJANSB, FSG, D. 742 din 15 septembrie 1885.

motive dintre cele mai insolite. Astfel, eforia veștemeană a cerut scutire pentru copilul lui Ilie Milea, motivând că respectivul părinte „și-a stricat casa, are copil mic iar pre muiere o doare un degetu”. Uneori, Comitetul era împotriva acordării de dispense de la frecventarea școlii și în cazul elevilor săraci, motivând împotrivirea prin aceea că „cel sărac, fără moșie, ar trebui mai vârtos să învețe, că astfel, deștept și făcut mai isteț în instrucțiune, să se aplice la vreo măiestrie sau să fie altcum, mai întreprinzător”²⁵. Referitor la motivările unor părinți din Racovița, că au nevoie de copii spre a-i ajuta la economie, Urs răspunde prin Eforia Locală: „Noi știm bine că toți părinții economi au lipsă de copii lor și nimeni nu-i trimite la școală, din îmbuibare, ca să scape de ei, dar știm și aceia că legea a făcut obligamentul la școală, general, și încă în mod cu mult mai strict ca obligamentul la miliție, vrând să creieze bine copiilor chiar în contra voinței părinților, scurtvzători, egoiști și malițioși.

Dacă am lua de bune acele motive, apoi ar trebui să închidem toate școalele, căci fiecare părinte poate produce astfel de motive. Cu părere de rău trebuie să observăm că Eforia ia pre ușor lucru cu oblegământul, contra școlii și nu bagă de ajuns în seamă legea școlară. Așteptăm ca pe viitor să fie mai conscia de datorințele sale și să cunoască greaua responsabilitate ce cade asupra-i, prin încălcarea legii și pentru că zădărnicește scopul școlii față de unii copii, ce atât de mult au lipsă de educațiune și învățătură”²⁶.

2. Mentalitatea retrogradă a unor părinți față de imperativul instruirii fiilor lor. S-au înregistrat și cazuri, izolate, ce-i drept, în care părinții, din ignoranță sau din alte considerente, se ridicau față de școlii, găsind-o de prisos, în virtutea unui „principiu” întâlnit în satele țării până pe la jumătatea secolului nostru, concretizat în expresia „cum am trăit eu fără carte, așa poate trăi și copilul meu”.

3. Dezinteresul unor învățători sau al unor eforii școlare, față de școală. S-au întâlnit și cazuri în care însăși învățătorii și Eforiile școlare locale au contribuit direct la scăderea frecvenței în școlile în care își desfășurau activitatea. Astfel, fără nici un fel de aprobare superioară se sistau cursurile școlare în zilele în care, în localitățile respective sau în cele înconjurătoare, se țineau târguri .

4. Desele epidemii. O altă cauză principală care a dus, adesea, la o frecvență scăzută sau la închiderea cursurilor în întregime, măsură dictată de medicii cercuali, a fost deseori boli pe care învățătorul George Dănilă de la școala din Tohanu Vechi, le vedea venind „din necurătenie și negrija părinților, a mâncărilor neregulate și nesănătoase; din lipsa neaverii”²⁷. În astfel de cazuri, și autoritățile politice locale sau superioare luau măsuri drastice pentru împiedicarea extinderii epidemiilor, dintre care cele mai frecvente erau: variola, „diferitis”-ul, frigurile etc.

Însăpământată de amploarea unei epidemii de „bubă”, Eforia Școlară din Racovița a anunțat Comitetul că flagelul, într-o singură zi a făcut câte patru, cinci victime și că, de frică, părinții și-au retras copiii de la școală. În aceste condiții nu este surprinzător faptul că din 107 elevi înscriși, mai frecventau cursurile doar 25-30²⁸! Vești alarmante, în acest sens, a primit Comitetul și de la alte școli. Astfel, Eforia din Cugir a raportat că în urma unei epidemii de „cholera, poporul întregu e în una confusiune nedescriptibilă”²⁹, în timp ce forul școlar local din Orlat încunoștința că „morbulu este așa de aspru încât școlarii, înainte de prânz se bolnăvesc iar noaptea au și murit”³⁰! La adăpostul epidemiei, unii orlățeni însă, rețineau copiii de la frecventarea școlii și îi duceau la plug³¹...

Unor astfel de epidemii le-au căzut victimă și învățătorii. Se înțelege că, în astfel de situații, învățământul pătimea într-un mod îngrijorător. Așa se face că școala din Cugir a stat închisă în perioada 10 octombrie 1882-2 februarie 1883³². Tot dintr-un asemenea motiv, elevii școlii din Veștem n-au putut fi clasificați, cu ocazia examenului de iarnă al anului școlar 1873-1874³³. Ca un fapt divers consemnăm și cazuri de sistare a cursurilor școlare în urma unor epidemii care afectau vitele locuitorilor³⁴.

5. Lipsa unor condiții optime pentru desfășurarea procesului de învățământ. În primul rând, aici se înscria lipsa spațiului necesar în vederea instruirii tuturor școlarilor obligați a frecventa școala. Apelând la limbajul cifrelor, menționăm că la școala din Racovița, în anul școlar 1892-1893, de la cursul „de toate zilele”, din 196 de școlari au fost „eliberați” 95 iar de la cursul „de repetiție”, din 72, 41³⁵. Continuând cu exemplele, subliniem că la școala din Cugir, în anul școlar 1891-1892, au fost scutiți 160 elevi³⁶!

²⁵ SJANSB, FSG, D. 1017 din 1884.

²⁶ SJANSB, FSG, D. 85 din 1 ianuarie 1885.

²⁷ SJANSB, FSG, D. 413 din 21 aprilie 1875.

²⁸ SJANSB, FSG, D. 251 din 2 martie 1882.

²⁹ SJANSB, FSG, D. 535 din 8 septembrie 1873; Lupea 1980, p. 473, 474.

³⁰ SJANSB, FSG, D. 238 din 12 aprilie 1873.

³¹ SJANSB, FSG, D. 284 din 8 mai 1873.

³² SJANSB, FSG, Raportul comitetului către adunarea generală din 25 octombrie 1874.

³³ SJANSB, FSG, D. 147 din 28 februarie 1873.

³⁴ SJANSB, FSG, D. 122 din februarie 1875.

³⁵ SJANSB, FSG, D. 25 din 5 ianuarie 1880.

³⁶ SJANSB, FSG, D. 86 din 15 ianuarie 1887.

Dacă lipsa spațiului de școlarizare genera o frecvență scăzută (caz întâlnit la Jina și la Orlat)³⁷, și lipsa „*lemnelor focale*”, necesare încălzirii acestui spațiu ducea – adesea – la sistarea întregului proces de învățământ. Și în acest caz documentele sunt revelatoare, motiv pentru care apelăm din nou la ele. Începem prin a reproduce câteva „*secvențe*” dintr-o scrisoare adresată de Eforia din Cugir în iarna anului 1874, „*Comitetului administratoriu*”, din Sibiu: „*S-au dat ferii de zece zile cu prilejul Nașterii Domnului, nu atât cu considerare la sărbători cât mai vătos la împrejurarea că din cauza gerului celui mare, continuarea propunerilor în școală era imposibilă. Învățătorii amână începerea propunerii până la 9 ore a.m. și atunci încă nu aveau cui propune. Poziția comunei încă e de vină căci copilul micuț, rău îmbrăcat având a veni, de exemplu, de la baie – ba și mai din sus – mai ¼ miliu până la școală, pe acel ger, nici după o oră de la sosire nu era în stare a primi propunerile învățătorilor. Ca (un) caz special amintim că într-o zi, chiar pretorul cercual fiind din întâmplare prin comună, a întâlnit pe câțiva copii venind către școală, plângând de frig și făcându-și milă de eli (sic!), i-a îndreptatu acasă*”³⁸.

O situație mult mai grea, din acest punct de vedere, a raportat învățătorul Dumitru Maniuțiu de la școala din Racovița, la data de 4 ianuarie 1874: „*Înmulțirea absențelor s-a făcut din cauza frigului ce domină în clasa I-a, fiind cuptorul neapt spre a da căldura recerută din contră – ieșea fumul așa de tare încât s-ar fi periclitat sănătatea pruncilor, de cumva erau siliți a mai rămâne în acea odaie. Drept aceea, ca să nu sufere învățământul, am aflat bine a aduce pruncii din clasa I-a în localitatea³⁹ clasei a II-a iar pe cei din clasa a II-a a-i muta în locuința de vară a subscrisului învățător, însă pe lângă toate acestea răul nu s-a curmat, fiindcă și aici suferim de frig, așa încât în ziua subscrisă au stat mercuriul în termometru la plus 2 grade, cauza e că focariul⁴⁰ vine spre a face focul la 7 ½ ore și fiindcă are de-a face cu lemne verzi, până la 8 ore de abia ne ample scola cu fumul*”⁴¹! Ne oprim aici cu exemplificările, deși situații de acest fel s-au mai întâlnit și la școala din Veștem⁴² etc.

6. Alte cauze care au influențat în sens negativ frecvența în școlile grănicerești. Printre aceste cauze sunt a se enumera, în primul rând, lipsa manualelor și rechizitelor școlare cu care trebuia să fie prevăzut fiecare elev. Or, potrivit cerințelor, lipsa acestora din „*săculețele*” școlarilor îi excludeau pe aceștia, din oficiu, de la frecventarea școlii. S-au înregistrat însă și cazuri în care elevii de la despărțământul al II-lea, după parcurgerea legendarului nu se mai prezentau la școală, pe motivul că „*au gătat cartea*”⁴³.

Cunoscând cauzele care determinau frecvența slabă în școlile sale, Comitetul a făcut tot ce i-a stat în putință pentru a ridica ștacheta la acest indicator al învățământului. Astfel, pentru dotarea școlarilor săraci cu îmbrăcăminte, încălțăminte, manuale și rechizite, s-a recomandat organizarea de colecte sau a unor petreceri publice în localitățile respective, acțiuni al căror venit urma să se folosească spre acest scop⁴⁴. Pentru înzestrarea școlarilor săraci cu cele de lipsă pentru frecventarea școlii, erau destinate și o parte din sumele adunate în Fondul Școlar Local.

În vederea combaterii renitenței părinților față de școală, s-au făcut apeluri insistente pe lângă învățători și cateheți, pentru ca aceștia, în orice împrejurare, să lămurească poporul asupra folosului pe care puteau să-l dobândească fiii lor, de pe urma școlii. Ca ziditori și modelatori de suflete, învățătorii erau îndrumați „*să se nevoiască în a atrage copiii la cercetarea școlii, printr-o tratare umană și amicală, prin ținerea unui rând bun între școlari, printr-o predare metodică, rațională, practică și folositoare și prin grijă și respect față de sălile de propunere, care trebuiau să fie curate și încălzite, astfel încât acestea să constituie o locuință plăcută pentru școlari*”⁴⁵.

În ceea ce privește asigurarea unor condiții optime pentru desfășurarea procesului de învățământ, în condiții extreme, Comitetul a fost nevoit să excludă de la cursuri elevii didactiști, pe cei din despărțământul I sau chiar și pe cei din despărțământul al II-lea, rămânând în școală numai elevii care încăpeau⁴⁶. Spre a suplini lipsa orologiilor, Comitetul a dotat unele dintre școlile sale cu câte un clopoțel „*bine sunător*”, montat pe acoperișul clădirii respective sau separat, într-un fel de clopotniță, care se trăgea la începutul și sfârșitul orelor de curs⁴⁷. Un exemplu elocvent îl constituie măsura luată de Scaunul Școlar Comunal din Racovița care, la 3 ianuarie 1908, adresa Curatorului bisericesc o adresă, în care specifica: „*În urma concluzului senatului școlar comunal, din 2 Ianuar a.c., rogăm pe on. Curatorat bisericesc să binevoiască a concede tragera unui clopot la biserică, pentru a se putea asigura venirea regulată a elevilor la școală*”⁴⁸.

³⁷ Simu 1895, p. 20, 120; Sava 1944, p. 15; Părean 1999, p. 147.

³⁸ SJANSB, FSG, D. 235 din 20 mai 1892.

³⁹ Aici, cu sensul de incintă.

⁴⁰ Fochistul, omul de serviciu care aprindea și supraveghea focurile din sobe.

⁴¹ SJANSB, FSG, D. 31 din 6 ianuarie 1874.

⁴² SJANSB, FSG, D. 108 din 2 februarie 1880.

⁴³ SJANSB, FSG, D. 259 din 15 martie 1878.

⁴⁴ SJANSB, FSG, D. 871 din 7 decembrie 1874; Lupea 1983, p. 183.

⁴⁵ SJANSB, FSG: D. 478 din 1 august 1873; D. 871 din 7 decembrie 1874.

⁴⁶ SJANSB, FSG, D. 748 din 16 septembrie 1885.

⁴⁷ În deceniul 8, din secolul al XX-lea, asemenea clopoțele mai puteau fi văzute pe acoperișurile fostelor școli grănicerești din Lisa și Scoreiu.

⁴⁸ Lupea 1980, p. 477; Bucur 2014b, p. 180-181, 197.

În consonanță cu prevederile legii învățământului din 1868, odată cu începerea anului școlar, învățătorii erau obligați ca zilnic să țină o evidență strictă asupra prezenței elevilor la cursuri. Evidența respectivă se ținea în „*diuare*” și „*cataloage*”⁴⁹, cunoscute și sub denumirile de „*matricolă școlară*” sau „*protocol de primire*” (Foto 1-3), înscrisurile trebuind făcute cu „*negreală*” și nu cu „*cerusa*”, tocmai pentru a nu putea fi modificate ulterior. În decursul anului școlar, după cataloage se întocmeau „*listele de absență*” sau „*listele de lenevire*” care se înaintau mai apoi „*spre ecsecuție*”, atât Comitetului de la Sibiu cât și forurilor politice comunale⁵⁰.

În școlile grănicerești s-au aplicat următoarele pedepse pentru nefrecventarea școlii: citarea părinților sau a tutorilor legali în fața Eforiei Școlare sau în fața autorităților politice; admonestări în fața bisericii; zălogirea; amenzi pecuniare, caz semnalat la Orlat⁵¹, neeficiente însă în cazul țăranilor săraci, insolvabili; zile de arest, caz extrem⁵²680. Dintre toate aceste pedepse, cel mai mult s-a folosit zălogirea, drept zălog luându-se obiecte de îmbrăcăminte sau diferite unelte agricole mărunte, cum a fost cazul preotului David Pop din Scoreiu, căruia i s-a luat din curte o secure⁵³. Adesea, părinții copiilor erau atât de săraci încât jandarmii trimiși spre execuție nici nu aveau pe ce pune mâna prin curțile oamenilor, cazuri semnalate la Cugir⁵⁴ precum și în alte localități. După un timp oarecare, zăloagele, dacă nu erau răscumpărate de către foștii lor proprietari, erau scoase la licitație publică. Sărăcia părinților își spunea și aici cuvântul. Astfel, învățătorul Teodor Petrișor a anunțat Comitetul că părinții copiilor care au neglijat școala, n-au avut bani ca să le scoată, acestea zăcând prin poduri, „*drept locuință șoarecilor*”! O situație asemănătoare s-a înregistrat și la Jina⁵⁵. La Racovița, femeii lui Toader Maxim, „*trecut în România*”, i s-a luat drept zălog „*recădul*” din spate, silind-o astfel să nu mai poată ieși din casă, spre a-și câștiga pâinea pentru cei patru copii ai săi, „*care de care mai mici și mai goli*”⁵⁶!

Este locul să subliniem că nici autoritățile comunale nu-și îndeplineau întotdeauna atribuțiile care le reveneau pe linia asigurării frecvenței în școlile din localitățile respective. Cauzele care generau o astfel de atitudine erau multiple și în cele ce urmează ne vom permite a cita câteva dintre acestea. S-au întâlnit și cazuri în care autoritățile comunale, coalizându-se cu alte „*forțe*” locale și conduse de unele interese meschine, ponegreau pe unii dintre învățătorii considerați prea „*colțoși*”, lformând o opinie ostilă împotriva lor. În astfel de împrejurări se ajungea ușor la situația relatată de către învățătorul Dumitru Lazăr de la școala din Jina, care se plângea Comitetului că, pentru motivul de a fi înaintat organelor competente listele absențelor, „*jinarii îl batjocoresc în fel și chip*”⁵⁷.

Se înțelege că forul școlar sibian nu putea să rămână indiferent față de astfel de practici. Astfel, într-o scrisoare adresată inspectorului regesc de școli din Sibiu cât și vicecăpitanului Districtului Făgărașului, secretarul școlilor Vasile Petri, a cerut să se ia măsuri pentru curmarea absențelor la școlile grănicerești, absențe încurajate direct sau indirect chiar de către cei puși să le sancționeze⁵⁸! Constatându-se că, la școala din Racovița, absențele au devenit „*însălmântătoare*”, președintele David Urs a intervenit personal, în 1875, la inspectorul școlar cercual din Sibiu⁵⁹, iar în 1880 la vicecomitele Sibiului⁶⁰. Tot în legătură cu școala din această localitate, Comitetul s-a adresat, în 1881, Oficiului Pretorial din Tâlmăciu, rugându-l să ia măsurile cele mai energice pentru a „*se înfrânge renitențele funeste legate de absențele care se înregistrează aici și a se pune astfel capăt unei stări atât de reprobabile și dăunose progresului, în genere*”⁶¹.

Despre efectivele de elevi, avem informații trunchiate. Motivul? Distrugerea arhivelor Școlilor grănicerești, după anul 1960, de către șeful de post (milițianul) din Racovița, care și-a aprins focul cu o parte din documentele de arhivă, păstrate acolo⁶². Arhivele locale au avut, și ele, un destin tragic. Au fost distruse după anul 1949, prin aruncare pe foc, ori s-au deteriorat din cauza condițiilor improprie de depozitare și păstrare. Din fericire, deținem copii ale unor manuscrise ale școlilor din Jina și Racovița, care ne-au furnizat cifrele de care aveam nevoie. Totodată, am fructificat singuraticile informații din arhiva școlilor dar și din *Șematismele* greco-catolice, editate în perioada cercetată. Cea mai completă situație, referitoare la efective și frecvență, este cea a școlii din Jina. Prin munca a doi învățători, Emilian C. Sava și Aurel D. Vasilie⁶³, s-au salvat date importante, care nu mai pot fi regăsite în arhiva școlii. Urmează cea de la Racovița,

⁴⁹ SJANSB, FSG, D. 478 din 18 august 1873.

⁵⁰ SJANSB, FSG, Circularele: nr. 216 din 1871; nr. 87 din 1874.

⁵¹ SJANSB, FSG, D. 466 din 23 aprilie 1877.

⁵² SJANSB, FSG, D. 310 din 12 martie 1877.

⁵³ SJANSB, FSG, D. 799 din 2 octombrie 1879.

⁵⁴ SJANSB, FSG, D. 360 din 14 aprilie 1875.

⁵⁵ SJANSB, FSG, D. 449 din 6 aprilie 1887.

⁵⁶ SJANSB, FSG, D. 1097 din 21 noiembrie 1876; Lupea 1980, p. 472, 473. Lupea 1983, p. 198.

⁵⁷ SJANSB, FSG, D. 282 din 22 martie 1879; Bogdănel, Chifan 2017, p. 24-28.

⁵⁸ SJANSB, FSG, D. 371 din 17 aprilie 1875.

⁵⁹ SJANSB, FSG, D. 355 din 13 aprilie 1875.

⁶⁰ SJANSB, FSG: D. 52 din 15 ianuarie și 283 din 2 martie 1880; Lupea 1983, p. 197.

⁶¹ SJANSB, FSG, D. 408 din 12 mai 1881; Lupea 1980, p. 478, 479.

⁶² Informație furnizată de prof. Victor Voicu-Vedea, fost învățător la Racovița în perioada respectivă.

⁶³ Sava 1944, p. 33-36; Vasilie 1975, p. 95-97.

realizată de harnicul cercetător și scriitor, Cornel Lupea⁶⁴, fiu al localității. Rezultatele despre efective și frecvență sunt cuprinse în ANEXĂ.

Bibliografie

- Bogdănel, Chifan 2017 – D. Bogdănel, Delia Chifan, *Jina, comună din Mărginime. Studiu monografic*, vol. II, Sibiu, 2017.
- Brusanowski 2005 – P. Brusanowski, *Învățământul confesional ortodox din Transilvania între anii 1848-1918 între exigențele statului centralizat și principiile autonomiei bisericești*, Cluj-Napoca, 2005.
- Bucur 2010 – Al. Bucur, *Școlile grănicerești de pe teritoriul fostului regiment de la Orlat (1871-1921)*, Sibiu, 2010.
- Bucur 2014a – Al. Bucur, *Școlile grănicerești de pe teritoriul fostului regiment de la Orlat (1871-1921)*, Brăila, 2014.
- Bucur 2014b – Al. Bucur, *Clopotul. Obiect de cult, artă și avertizare*, în „Istorie și tradiție în spațiul românesc. Universul sunetului”, vol. 11, p. 171-201.
- Conda 1901 – P. Conda, *Drepturile și datorințele învețătorilor confesionali români. Pe baza Legilor și Ordinațiunilor ministeriale, a Regulamentelor scolastice confesionale și hotărârilor curiale și județiene remase în vigoare*, Sibiu, 1901.
- Florea 1983 – N. Florea, *Contribuții la istoria învățământului. Școlile de reuniune grănicerească*, în „Sargetia”, XVI-XVII/1982-1983, p. 559-564.
- Lazăr 2002 – I. Lazăr, *Învățământul românesc din sud-vestul Transilvaniei (1848-1883)*, Cluj-Napoca, 2002.
- Lupea 1980 – C. Lupea, *Racovița. Monografia unei străvechi așezări sibiene*, vol. II, mss. dactilografiat.
- Lupea 1983 – C. Lupea, *Contribuții la istoria învățământului elementar din Transilvania. Școlile grănicerești, 1871-1921*, Victoria, 1983, mss. dactilografiat.
- Părean 1999 – I. Părean, *Orlat, file de istorie*, Sibiu, 1999.
- Sava 1944 – E. Sava, *Monografia școalei primare de stat, Comuna Jina, jud. Sibiu*, 1944, mss. dactilografiat.
- Simu 1895 – R. Simu, *Monografia comunei Orlat*, Sibiu, 1895.
- Vasilie 1975 – A. D. Vasilie, *Monografia școlii generale din comuna Jina, jud. Sibiu, Jina, 1969-1975*, mss. dactilografiat.

⁶⁴ Lupea 1980, p. 463-465.

ANEXĂ

AN/AN ŞCOLAR	LOCALITATEA																					
	CUGIR			JINA				ORLAT				RACOVITA				SCOREIU				VEŞTEM		
	O	F	A	O	I	F	A	O	F	A	O	F	A	O	F	A	O	F	A	O	F	A
0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19			
1865	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	36	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1869	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	75	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1870	-	-	-	-	-	-	-	-	109	-	-	36	-	-	50	-	-	80	-	-	-	-
1871/72	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	102	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1872/73	-	-	-	411	163	78	333	-	-	-	-	90	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1873/74	-	-	-	360	154	90	270	-	-	-	-	71	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1874/75	-	-	-	314	147	92	222	-	-	-	-	101	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1875/76	-	-	-	182	136	89	93	-	112	-	-	94	-	-	31	-	-	95	-	-	-	-
1876/77	-	-	-	205	127	85	120	-	-	-	-	74	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1877/78	-	-	-	243	155	95	148	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1878/79	-	-	-	240	183	108	132	-	-	-	-	122	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1879/80	-	-	-	234	160	112	122	-	104	-	-	114	-	-	61	-	-	161	-	-	-	-
1880/81	144	120	24	263	170	109	154	137	115	22	145	133	12	59	60	-	107	93	14	-	-	-
1881/82	165	143	22	229	186	121	108	148	116	32	172	104	68	56	60	-	120	93	27	-	-	-
1882/83	195	168	27	230	183	134	97	154	101	53	131	70	61	68	69	-	104	89	15	-	-	-
1883/84	-	-	-	224	178	137	87	-	-	-	-	68	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1884/85	-	-	-	228	171	129	99	-	-	-	-	116	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1885/86	-	-	-	217	161	134	83	-	182	-	-	186	-	-	53	-	-	141	-	-	-	-
1886/87	-	-	-	251	181	127	124	-	-	-	-	114	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1887/88	-	-	-	262	214	141	121	-	-	-	-	229	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1888/89	-	-	-	277	221	139	138	-	-	-	-	209	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1889/90	-	-	-	274	236	151	123	-	182	-	-	71	-	-	85	-	-	130	-	-	-	-
1890/91	-	-	-	256	238	154	102	-	-	-	-	89	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1891/92	-	-	-	264	234	157	107	-	-	-	-	180	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1892/93	-	-	-	252	227	153	99	-	-	-	-	268	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1893/94	-	-	-	248	225	159	89	-	-	-	-	221	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1894/95	-	-	-	259	236	148	111	-	220	-	-	72	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1895/96	-	-	-	245	226	210	35	-	210	-	-	240	-	-	70	-	-	141	-	-	-	-
1896/97	-	-	-	321	289	230	91	-	-	-	-	164	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1897/98	-	-	-	337	280	235	102	-	-	-	-	237	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1898/99	-	-	-	337	291	236	101	-	-	-	-	177	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
1899/00	-	-	-	360	309	248	112	-	222	-	-	211	-	-	109	-	-	223	-
1900/01	-	-	-	355	329	251	104	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1901/02	-	-	-	350	347	256	94	-	-	-	-	157	-	-	-	-	-	-	-
1902/03	-	-	-	346	339	248	98	-	-	-	-	154	-	-	-	-	-	-	-
1903/04	-	-	-	380	372	268	112	-	-	-	-	154	-	-	-	-	-	-	-
1904/05	-	-	-	364	346	261	103	-	-	-	-	151	-	-	-	-	-	-	-
1905/06	-	-	-	371	347	264	107	-	334	-	-	-	-	-	97	-	-	276	-
1906/07	-	-	-	359	325	262	97	-	-	-	-	243	-	-	-	-	-	-	-
1907/08	-	-	-	352	337	258	94	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1908/09	-	-	-	387	365	288	99	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1909/10	-	-	-	376	374	271	105	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1910/11	-	-	-	395	393	269	126	-	214	-	-	174	-	-	57	-	-	188	-
1911/12	-	-	-	385	384	274	111	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1912/13	-	-	-	375	372	272	103	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1913/14	-	-	-	372	369	275	97	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1914/15	-	-	-	323	315	210	113	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1915/16	-	-	-	442	435	261	181	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1916/17	-	-	-	449	415	201	248	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1917/18	-	-	-	440	407	189	251	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1918/19	-	-	-	421	393	234	187	-	-	-	-	200	-	-	-	-	-	-	-
1919/20	-	-	-	426	319	290	136	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
1920/21	-	-	-	421	309	261	160	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
TOTAL	504	431	73	15.612	13.273	9.364	6.248	439	332	107	448	332	141	183	189	-	331	275	56
TOTAL GENERAL	504	431	73	15.612	13.273	9.364	6.248		2.553			5.307			802			1.981	
%		85,5	14,5			59,98	40,02		75,6	24,4		74,1	25,9					83,1	16,9
					85,02	70,55	29,45												

LEGENDĂ:

O – numărul copiilor obligați la frecventarea școlii

F – numărul copiilor care au frecventat școala

İ – numărul copiilor înscriși la școală

A – numărul copiilor care au absentat

OBSERVAȚIE: La Scoreiu cifra celor care au frecventat școala este mai mare decât a obligaților din cauză că școala era frecventată și de unii copii din localitățile vecine.

201

Soluș pe centi din Votetura

Denumire

după crearea scoli susținute în luna
lui Septembrie 1873.

Orde din num.	numaruli scolailor in clasa								Observații
	7 ^{ma}				7 ^{ma}				
	antierice		postierice		antierice		postierice		
	abs.	abs.	med.	abs.	med.	abs.	med.	abs.	
1. Luni	28	12	25	22	48	0	48	0	Anchetatori peste dinu prezent afara șk Munari in 11 cand in mult sunt. 7 ^{ma} a fost la Sa bun si de Luni in 22 cand in mult sunt la 7 ^{ma} af. it. la Sabun.
2. Marti	28	22	28	22	48	0	48	0	
3. Mierc.	28	28	—	—	48	0	—	—	
4. Joi	30	12	30	12	48	0	48	0	
5. Vin.	31	16	31	16	46	2	46	1	
6. Samb.	20	12	30	12	46	2	—	—	
7. Luni	36	11	36	11	48	0	48	0	
8. Marti	36	11	36	11	48	0	48	0	
9. Mierc.	36	11	36	11	47	1	47	1	
10. Vin.	38	12	38	12	48	3	48	3	
11. Samb.	37	10	37	10	44	4	44	4	
12. Luni	37	10	37	10	45	3	44	4	
13. Marti	38	7	38	7	45	3	—	—	
14. Joi	—	—	—	—	—	—	—	—	
15. Vin.	—	—	—	—	—	—	—	—	
16. Samb.	—	—	—	—	—	—	—	—	
17. Luni	38	10	38	10	48	0	48	0	
18. Marti	38	10	38	10	48	0	48	0	
19. Mierc.	38	10	38	10	48	0	48	0	
20. Vin.	38	10	38	10	48	0	48	0	
21. Samb.	38	10	38	10	48	0	48	0	
22. Luni	38	10	38	10	48	0	48	0	
23. Marti	38	10	38	10	48	0	48	0	
24. Joi	38	10	38	10	48	0	48	0	
25. Vin.	38	10	38	10	48	0	48	0	
26. Samb.	38	10	38	10	48	0	48	0	
27. Luni	38	10	38	10	48	0	48	0	
28. Marti	38	10	38	10	48	0	48	0	
29. Mierc.	38	10	38	10	48	0	48	0	
30. Vin.	38	10	38	10	48	0	48	0	
31. Samb.	38								

Votetura 30 Septembrie 1873.

Președintele.

Augustin Deganu
investat din

M. M.

Nr. 11-1883

Data înscrierii din 1918

DIUVARIU

despre cercetarea gazilor în luna lui Decembrie 1883

C O N T I N U T

D E T A I I										S U M A R				
de la data primă										de la data a doua				
Clasa										Clasa				
de la data primă										de la data a doua				
Clasa										Clasa				
de la data primă										de la data a doua				
Clasa										Clasa				
de la data primă										de la data a doua				
Clasa										Clasa				
de la data primă										de la data a doua				
Clasa										Clasa				
de la data primă										de la data a doua				
Clasa										Clasa				
de la data primă										de la data a doua				
Clasa										Clasa				
de la data primă										de la data a doua				
Clasa										Clasa				
de la data primă										de la data a doua				
Clasa										Clasa				
de la data primă										de la data a doua				
Clasa										Clasa				
de la data primă										de la data a doua				
Clasa										Clasa				
de la data primă										de la data a doua				
Clasa										Clasa				
de la data primă										de la data a doua				
Clasa										Clasa				
de la data primă										de la data a doua				
Clasa										Clasa				
de la data primă										de la data a doua				
Clasa										Clasa				
de la data primă										de la data a doua				
Clasa										Clasa				
de la data primă										de la data a doua				
Clasa										Clasa				
de la data primă										de la data a doua				
Clasa										Clasa				
de la data primă										de la data a doua				
Clasa										Clasa				
de la data primă										de la data a doua				
Clasa										Clasa				
de la data primă										de la data a doua				
Clasa										Clasa				
de la data primă										de la data a doua				
Clasa										Clasa				
de la data primă										de la data a doua				
Clasa										Clasa				
de la data primă										de la data a doua				
Clasa										Clasa				
de la data primă										de la data a doua				
Clasa										Clasa				
de la data primă										de la data a doua				
Clasa										Clasa				
de la data primă										de la data a doua				
Clasa										Clasa				
de la data primă										de la data a doua				
Clasa										Clasa				
de la data primă										de la data a doua				
Clasa										Clasa				
de la data primă										de la data a doua				
Clasa										Clasa				
de la data primă										de la data a doua				
Clasa										Clasa				
de la data primă										de la data a doua				
Clasa										Clasa				
de la data primă										de la data a doua				
Clasa										Clasa				
de la data primă										de la data a doua				
Clasa										Clasa				
de la data primă										de la data a doua				
Clasa										Clasa				
de la data primă										de la data a doua				
Clasa										Clasa				
de la data primă										de la data a doua				
Clasa										Clasa				
de la data primă										de la data a doua				
Clasa										Clasa				
de la data primă										de la data a doua				
Clasa										Clasa				
de la data primă										de la data a doua				
Clasa										Clasa				
de la data primă										de la data a doua				

Állás — Címzet *Általános*

Kisbábcsa a népközlési ügyosztályhoz 1935. évi statisztikai évkönyv kiadására

Címzetű főosztályi és mások részéről a statisztikai feladatokat elvégzők nevei, akik az 1935. évi statisztikai évkönyv kiadására

Község — Címzet *Vélemény*

Az iskolás gyermekek A szcolarilor				A tanulók száma		A tanulók között a fiúk száma		A tanulók között a leányok száma		A tanulók között a szegények száma	
Név		Születési vagy gyarmati helye		Tanulmányi eredménye		Tanulmányi eredménye		Tanulmányi eredménye		Tanulmányi eredménye	
Név		Születési vagy gyarmati helye		Tanulmányi eredménye		Tanulmányi eredménye		Tanulmányi eredménye		Tanulmányi eredménye	
1.	<i>Általános iskolák</i>										
1.	<i>Általános Iskola</i>	<i>Általános</i>	<i>Általános</i>								
2.	<i>Általános Iskola</i>	<i>Általános</i>	<i>Általános</i>								
3.	<i>Általános Iskola</i>	<i>Általános</i>	<i>Általános</i>								
4.	<i>Általános Iskola</i>	<i>Általános</i>	<i>Általános</i>								
5.	<i>Általános Iskola</i>	<i>Általános</i>	<i>Általános</i>								
6.	<i>Általános Iskola</i>	<i>Általános</i>	<i>Általános</i>								
7.	<i>Általános Iskola</i>	<i>Általános</i>	<i>Általános</i>								
8.	<i>Általános Iskola</i>	<i>Általános</i>	<i>Általános</i>								
9.	<i>Általános Iskola</i>	<i>Általános</i>	<i>Általános</i>								
10.	<i>Általános Iskola</i>	<i>Általános</i>	<i>Általános</i>								
11.	<i>Általános Iskola</i>	<i>Általános</i>	<i>Általános</i>								
12.	<i>Általános Iskola</i>	<i>Általános</i>	<i>Általános</i>								
13.	<i>Általános Iskola</i>	<i>Általános</i>	<i>Általános</i>								
14.	<i>Általános Iskola</i>	<i>Általános</i>	<i>Általános</i>								
15.	<i>Általános Iskola</i>	<i>Általános</i>	<i>Általános</i>								
16.	<i>Általános Iskola</i>	<i>Általános</i>	<i>Általános</i>								
17.	<i>Általános Iskola</i>	<i>Általános</i>	<i>Általános</i>								
18.	<i>Általános Iskola</i>	<i>Általános</i>	<i>Általános</i>								
19.	<i>Általános Iskola</i>	<i>Általános</i>	<i>Általános</i>								
20.	<i>Általános Iskola</i>	<i>Általános</i>	<i>Általános</i>								
21.	<i>Általános Iskola</i>	<i>Általános</i>	<i>Általános</i>								
22.	<i>Általános Iskola</i>	<i>Általános</i>	<i>Általános</i>								
23.	<i>Általános Iskola</i>	<i>Általános</i>	<i>Általános</i>								
24.	<i>Általános Iskola</i>	<i>Általános</i>	<i>Általános</i>								
25.	<i>Általános Iskola</i>	<i>Általános</i>	<i>Általános</i>								
26.	<i>Általános Iskola</i>	<i>Általános</i>	<i>Általános</i>								
27.	<i>Általános Iskola</i>	<i>Általános</i>	<i>Általános</i>								
28.	<i>Általános Iskola</i>	<i>Általános</i>	<i>Általános</i>								
29.	<i>Általános Iskola</i>	<i>Általános</i>	<i>Általános</i>								
30.	<i>Általános Iskola</i>	<i>Általános</i>	<i>Általános</i>								
31.	<i>Általános Iskola</i>	<i>Általános</i>	<i>Általános</i>								
32.	<i>Általános Iskola</i>	<i>Általános</i>	<i>Általános</i>								
33.	<i>Általános Iskola</i>	<i>Általános</i>	<i>Általános</i>								
34.	<i>Általános Iskola</i>	<i>Általános</i>	<i>Általános</i>								
35.	<i>Általános Iskola</i>	<i>Általános</i>	<i>Általános</i>								

Fig. 3
Fig. 1, 2, 3 Documente cu prezența la școala din Veștem (ANSB, FSG)

PREPARANDIA DIN SIGHET ÎNTRE ANII 1862 ȘI 1870

Dr. Marius Câmpeanu

Abstract. *Preparandia from Sighet between 1862 and 1870.* In the 7th decade of the 19th century, Maramureș experienced an administrative and ecclesiastical revival, with positive effects in the field of primary education in Romania. The county administration, after 1860, was made up of Romanian officials, coordinated by the supreme commission Iosif Man. The passage of the Maramureș Vicariate to the Greek-Catholic Bishopric of Gherla (autumn 1860) and the sustained efforts of Vicar Mihail Pavel led to the creation of a favorable climate for the establishment and functioning of the Romanian confessional schools. For the formation of a new generation of teachers with good pedagogical training and implicitly for the increase of the quality of the educational act was created (also in 1860) the Association for the Culture of the Romanian People in Maramureș, where the preparandia of Sighet functioned between the years 1862 and 1870. The fundamental purpose for which the preparandial institute was created was noble and hope-giving for the Romanian nation in Maramureș County, but the way of organizing it has suffered for many reasons, among which I would mention: the material precariousness of the priests, teachers and communities (which had to provide financial support), the delay in the juridical situation of the Sighet Parish and the refusal of the Gherla ecclesiastical forum to offer spiritual patronage. Although it had a short existence, the Preparandia in Sighet formed a new generation of teachers who will make a major contribution to the formation of the intellectual elite in the countryside, but especially to the formation of a reforming mentality among the future generations who have brought the contribution to the realization of the Great Union and the completion of modern Romania.

Cuvinte cheie: Maramureș, Preparandia, învățământ, profesor, vicariat.

Keyword: Maramureș, Preparandia, education, teacher, vicarship.

Considerații generale. În timpul regimului politic liberal al Imperiului Austriac (1860-1867), vicarii și protopopii din Episcopia Greco-Catolică de Gherla, din a cărei structură ecleziastică făcea parte și Vicariatul Greco-Catolic al Maramureșului, au avut o bogată activitate politică și culturală în scopul respectării drepturilor românilor din Transilvania, dar și a promovării și recunoașterii limbii române în rândul limbilor oficiale din acest teritoriu. În domeniul cultural, activitatea clerului greco-catolic a cunoscut multiple forme de manifestare, cum ar fi: înființarea de asociații culturale și institute preparandiale, înființarea și susținerea școlilor primare confesionale, activitate publicistică, corespondență, petiții și discursuri publice.

Transferarea celor 54 de parohii maramureșene de sub jurisdicția Episcopiei Greco-Catolice de Muncaci la Episcopia Greco-Catolică de Gherla, desfășurată după instalarea episcopului Ioan Alexi (din 7 septembrie 1853), a avut drept efect raportarea românilor din *Țara Maramureșului* la valorile culturale românești din mediul transilvănean, de care erau separați și din punct de vedere politic și administrativ. În acest nou context, în conformitate cu legislația școlară în vigoare, școlile confesionale din arealul amintit au fost subordonate Consistoriului diecezan și, mai târziu, a Consistoriului școlar de la Gherla. Situația generală a învățământului primar din Vicariatul Maramureșului era prezentată în rapoartele școlare anuale, întocmite de protopopi pentru fiecare protopopiat în parte¹. Pe lângă absenteismul școlar alarmant, acestea scoteau la suprafață un alt adevăr extrem de dureros, acela a unui număr redus de școli confesionale care beneficiau de dascăli calificați, absolvenți ai cursurilor preparandiale. Lipsa acută de dascăli pregătiți a dus fie la transferarea atribuțiilor de dascăl cantorilor, fie la angajarea unor tineri care au absolvit doar patru clase de școlile normale din Năsăud și Târgu-Lăpuș sau la gimnaziile catolice din Sighet. Pentru compensarea deficitului de personal specializat, protopopii maramureșeni au făcut numeroase apeluri către Consistoriul diecezan gherlean pentru trimiterea de învățători calificați².

Asociațiunea pentru cultura poporului român din Maramureș (înființată la Sighet, în anul 1860) a fost cel mai important proiect cultural al românilor din acest areal, în epoca modernă, la bază fiind o alianță a clerului greco-catolic cu elita laică. Obiectivul principal al acestui proiect de factură iluministă a fost sprijinirea învățământului românesc din Vicariatul Maramureșului, prin formarea de dascăli calificați. Dezideratele îndeplinite ale acestui organism cultural au fost înființarea unei Preparandii și a unui convict (alumneu, internat). Preparandia a avut rolul de a forma învățători calificați, iar convictul a luat naștere atât pentru sprijinirea elevilor care frecventau institutul preparandial de stat (după anul 1870) intenționând să devină dascăli, cât și pentru tinerii români, fără posibilități materiale, care frecventau gimnaziile maghiare (reformat și romano-catolic) din Sighet.

¹ În documentele de arhivă și în presa vremii, protopopiile aveau denumirea de *tracturi* sau de *districte protopopești*.

² În anul 1858, Vasiliu Caracioni (protopopul Izei) a solicitat Gherlei trimiterea de dascăli pregătiți pentru școlile confesionale de la Cuhea (azi, Bogdan-Vodă), Săliște de Sus, Săcel și Ieud: „după pretențiunile timpului să se înceapă învățătura în acele comune unde sânt edificii școlare, alta nu e de lipsă, decât numai să fie înși apleși de a ocupa posturile dascălești”. Domuța 1984, p. 253.

Etapele premergătoare înființării Preparandiei din Sighet. Pentru prima oară, ideea înființării unei preparandii în comitatul Maramureșului a apărut în anul 1842. Potrivit unei circulare, episcopul Muncaciului, Basiliu Popovici, a arătat că Sighetul ar fi potrivit pentru fondarea unei preparandii, datorită numărului mare de locuitori capabili să susțină o astfel de instituție³. În absența unei preparandii locale, tinerii maramureșeni care intenționau să devină dascăli trebuiau să se deplaseze la Oradea, unde funcționa o preparandie confesională română, către Preparandia ruteană de la Ungvár sau către Năsăud, unde exista un curs pedagogic de șase luni pentru candidații români din nordul Transilvaniei⁴. De cele mai multe ori, din cauza distanțelor foarte mari și a precarității materiale, puțini maramureșeni au urmat cursurile preparandiilor menționate, în primele șase decenii ale secolului al XIX-lea, atribuțiile dascălului fiind transferate cantorului la majoritatea școlilor primare din comitat. Pentru remedierea acestor neajunsuri, soluția care se impunea consta în înființarea unui institut preparandial în Maramureș. Demersuri, în acest sens, au fost făcute de reprezentanții clerului greco-catolic din Protopopiatul Vișeu care, în toamna anului 1857, au informat autoritățile ecleziastice de la Gherla despre intenția de a înființa un institut preparandial la Mănăstirea Moisei. Pentru finanțarea proiectului, inițiatorii au înaintat mai multe solicitări oficialităților comitatense privind acordarea unor „*fundații montanistice*”. De asemenea, a fost făcut un apel către toți românii din comitatele Maramureș și Satu Mare pentru contribuții benevole. Același nucleu de preoți, în anul 1858, a lansat ideea constituirii unei preparandii diecezane cu filiale în fiecare mănăstire, acestea urmând a fi finanțate din veniturile erariale⁵.

Ideea înființării unei preparandii locale a prins contur după 1860, în acest an realizându-se trei evenimente majore, favorabile procesului de emancipare națională și culturală a românilor din Maramureș. Primul moment important îl reprezintă vizita episcopului Ioan Alexi în Maramureș (în vara anului 1860). Cel de-al doilea eveniment marcant constă în înființarea Vicariatului Greco-Catolic al Maramureșului (la data de 24 noiembrie 1860), la conducerea acestuia fiind desemnat Mihail Pavel, parohul Slatinei. Cel de-al treilea eveniment important este determinat de introducerea regimului liberal în monarhie, proces care a creat premise avantajoase restabilirii vieții constituționale și în comitatul Maramureșului, în condiții favorabile românilor. Astfel, în toamna anului 1860, în urma dezechilibrului politic survenit în monarhie, aparatul administrativ al comitatului va fi format din funcționari români: Iosif Man – comite suprem, Iosif Săpânțean – vicecomite, Ioan Iurca – prim-notar, Petru Mihalyi – notar, Vasiliu Mihalca, Iuliu Stoica – prim-pretori, Mihail Rednic, Sigismund Pop, Alexandru Săpânțean, Ludovic Iura, Ioan Dunca – pretori. Situația era absolut inedită și fără similitudini în celelalte comitate⁶.

În acest climat favorabil, la 13 decembrie 1860, a avut loc prima adunare comitatensă, în cadrul căreia Iosif Man (comite suprem al Maramureșului) a propus înființarea unei preparandii și a unui convict (alumneu, internat). Pentru găsirea unei argumentații solide, expozeul a fost raportat la realitatea contemporană europeană, arătându-se că: „... la fiecare popor cult din Europa există strădania de ridicare a nivelului cultural al maselor”⁷. În adunarea comitatensă, care reprezenta forul administrativ superior al comitatului, s-a hotărât alocarea sumei de 15.000 florini din partea comitatului, concesionarea veniturilor anuale de 1.200 florini aduse de izvoarele de ape minerale *Suliguli* de la Vișeu de Sus și a altor sume provenite din amenzi⁸. În vederea colectării resurselor financiare stabilite, dar și pentru demararea procedurilor legate de înființarea preparandiei, a fost constituită o comisie formată din zece membri, printre care erau inclusiv maghiari și ruteni.

În prima fază, comitele suprem Iosif Man intenționa să deschidă o preparandie mixtă. Această intenție a fost vehement combătută de vicarul Mihail Pavel. În cadrul ședinței din 5 februarie 1861, vicarul maramureșean a menționat faptul că prin deschiderea unei preparandii mixte s-ar periclita caracterul său național. De asemenea, s-a hotărât să se lanseze un apel de subscriere către toate localitățile românești din Maramureș, precum și din ținuturile învecinate (Satu Mare și Ugocea), în scopul strângerii de fonduri pentru înființarea preparandiei și convictului⁹. Comitele Iosif Man, în numele poporului român din Maramureș, a înaintat împăratului Francisc Iosif I o cerere prin care a solicitat intravilanul erarial *Szegedy* (aflat în piața centrală a Sighetului), cu toate edificiile construite pe acest amplasament¹⁰, în scopul instalării viitoarei instituții de învățământ. La conferința convocată și prezidată de Iosif Man (din data de 5 februarie 1861) au participat următoarele persoane: vicarul Mihail Pavel, Vasiliu Mihalca (protopopul Vișeuului), preotul Ștefan Simion din Vișeu de Jos, pretorii Simeon Pop, Ioan Iurca, Vasiliu Mihalca și Petru Mihalyi, în calitate de notar al conferinței.

3 ANMMFOPGCVI, dos. 1/1856, f. 11.

4 Șotropa și colab. 1913, p. 116.

5 Domuța 1984, p. 253.

6 Domuța 1984, p. 254.

7 Bud 1906, p. 136.

8 Bud 1906, p. 136.

9 Bud 1906, p. 7.

10 Bud 1906, p. 7.

În următoarea ședință, desfășurată la 22 martie 1861, s-a luat decizia elaborării statutelor *Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramureș*, precum și a celor pentru preparandie și internat. Pe lângă nucleul deja constituit, au mai participat și câțiva intelectuali din Sighet, majoritatea juriști, aceștia fiind următorii: Ioan Dunca, Mihail Rednic, Petru Lipcsey și Sigismund Pop. Sarcina acestora consta în clarificarea aspectului juridic privitor la înființarea Asociațiunii și funcționării preparandiei și internatului, cu scopul de a se obține recunoașterea oficială din partea autorităților, în special din partea Ministerului Învățământului, instituție subordonată Consiliului de Locumtenență. S-a mai luat decizia de a se solicita sprijinul episcopului Ioan Alexi, care urma să susțină memoriul înaintat împăratului pentru obținerea terenului erarial din Sighet¹¹.

Potrivit unui prim proiect de statut, Asociațiunea urma să susțină „*un institut Pedagogico-Alumnat Național în Sighetu Marmăției*”, închinat Sfântului Vasile cel Mare, cu scopul „*de a crește și instrui pentru școlile comunale române învățători și cântăreți apți și calificați după cerințele timpului ... va întreține pe pruncii români care frecventează școlile publice (n.n. din Sighet) cu vict, cortel și îngrijire*”¹². Cu privire la redactarea și trimiterea statutelor Asociațiunii la forurile competente a fost informat și episcopul Ioan Alexi, atât de comitele Iosif Man (președintele comitetului Asociațiunii), cât și de vicarul Mihail Pavel. De la bun început se dorea așezarea acestor instituții sub patronajul spiritual al Episcopiei de Gherla, existând convingerea că doar caracterul confesional le-ar putea asigura viabilitate și stabilitate¹³. Însă forul ecleziastic a fost mai mult preocupat de susținerea Preparandiei de la Năsăud și de posibilitatea transferării acesteia la Gherla, nearătându-se interesat de înființarea unei instituții similare în dieceza¹⁴.

În cadrul celei de a treia ședințe, desfășurată la data de 21 mai 1861, vicecomitele Ioan Iurca (care l-a înlocuit pe comitele Iosif Man, aflat la lucrările Dietei de la Budapesta) a făcut cunoscut celor prezenți faptul că, la 19 aprilie 1861, a fost aprobată de împăratul Francisc Iosif I cererea de donare a intravilanului *Szegedy* din Sighet. Întrucât imobilele aflate pe amplasamentul în cauză asigurau condițiile optime pentru locuința unui profesor și pentru desfășurarea cursurilor, s-a luat hotărârea inaugurării Preparandiei în anul școlar 1862-1863, urmând ca din anul următor să se elaboreze un plan de construire a unui edificiu corespunzător¹⁵. Pentru ducerea la îndeplinire a acestui plan a fost organizat un comitet format din 15 membri, condus de Iosif Man, care a fost însărcinat cu rezolvarea tuturor problemelor legate de înființarea Preparandiei. În componența comitetului, din partea clerului au fost desemnați: vicarul Mihail Pavel, controversatul vicar rutean Petru Anderco, protopopii Filip Opriș, Vasiliu Mihalca, Alexandru Lazăr și Vasiliu Caracioni, iar din partea mirenilor: Ioan Iurca, Vasiliu Mihalca, Ioan Fabian, Petru Lipcsey, Ioan Dunca, Mihail Rednic, George Anderco, Nicolae Joody și Petru Mihalyi, în calitate de notar al comitetului¹⁶.

În prima ședință a comitetului preparandial, desfășurată la 3 septembrie 1861, au fost luate următoarele decizii: continuarea colectelor financiare pentru preparandie, alegerea unui profesor cu studii pedagogice superioare și înscrierea tinerilor „*abili*”, care îndeplinesc condițiile frecventării Preparandiei. De asemenea, s-a proiectat ca în luna octombrie să se desfășoare o adunare generală „*a clerului și a poporului din Maramureș*” pentru a se aduce la cunoștință realizările comitetului Asociațiunii¹⁷. Pentru constituirea unui fond care să asigure funcționarea Preparandiei, comitetul a hotărât să implice autoritățile civile de la nivelul plășilor cu populație majoritar românească, în special juzii comunale care, în colaborare cu protopopii, urmau să se deplaseze în fiecare „*comună bisericească*” pentru completarea unor liste de contribuții, care puteau fi în bani, sau în natură. În calitatea de profesor al Preparandiei a fost desemnat Ioan Bușiția, profesor primar la Școala Normală Districtuală din Lăpușul Unguresc (azi, Târgu-Lăpuș). Pentru elaborarea statutelor Preparandiei au fost însărcinați vicarul Mihail Pavel, Petru Mihalyi, Ioan Fabian și Petru Lipcsey¹⁸.

Din câte se pare, Ioan Bușiția era persoana care corespundea într-un total scopurilor Asociațiunii (cunoscută în literatura de specialitate și sub denumirea de *Astra Maramureșeană*). Acesta s-a născut la 26 iunie 1828, la Cășeu de Sus (azi, Cășeu, județul Cluj), în comitatul Solnoc-Dăbâca. A absolvit cursul de filozofie de la Blaj, în 1848¹⁹. În anul următor îl regăsim printre cei 91 de tineri care frecventau cursul pedagogic de șase săptămâni de la Năsăud, organizat de Moise Panga. Cu sprijinul inspectorului școlar Hefler, șase absolvenți ai acestui curs au fost trimiși cu burse de studii la Institutul pedagogic *Sfânta Ana* din Viena, printre aceștia numărându-se și Bușiția²⁰. În capitala imperială, a mai absolvit un curs pedagogic pentru copiii cu deficiențe de auz. În anul 1853, a fost numit învățător la Seini, ulterior la Abrud, pentru ca la 1 septembrie 1856 să fie desemnat profesor principal la Școala Normală Districtuală din Lăpușul

¹¹ Bud 1906, p. 7-8.

¹² Bud 1906, p. 167.

¹³ Domuța 1984, p. 256.

¹⁴ Bușiția 1880.

¹⁵ Bud 1906, p. 8.

¹⁶ Bud 1906, p. 9.

¹⁷ Bud 1906, p. 9.

¹⁸ Bud 1906, p. 9.

¹⁹ Paul 1978, p. 486.

²⁰ Șotropa și colab. 1913, p. 118.

Unguresc²¹. În cadrul acestei instituții de învățământ a inițiat un curs de metodică, suplimentar programei școlare, care era frecventat anual de 7-9 elevi. Datorită insistențelor profesorului Ioan Bușiția, din anul 1857, în programa școlară au mai fost incluse studiul gramaticii și a limbii române²².

Numirea oficială a lui Bușiția, în calitate de profesor primar al Preparandiei, a avut loc în cadrul ședinței comitetului preparandial din 10 noiembrie 1861. Cu câteva zile înainte, la 4 noiembrie, comitele Iosif Man s-a adresat episcopului Ioan Alexi al Gherlei arătându-i necesitatea transferării profesorului Bușiția de la Târgu Lăpuș la Sighet și a începerii activității Preparandiei „de la care poporimea așteaptă viitorul ei mai fericit”²³. De asemenea, a transmis profesorului Ioan Bușiția hotărârea comitetului preparandial din 10 noiembrie 1861, pe această cale informându-l că va primi un salariu anual de 500 florini, locuință gratuită și lemnele de foc necesare încălzirii locuinței. Ceea ce i se solicita profesorului Bușiția era: „ca pe tinerii preparanți pe care ți-i încredințăm pentru educațiune să-i conduci, să-i înveți și să-i pregătești, ca ieșind din institut să se poată aplica de învățători comunali și ca aceia să fie în stare de a deștepta și învăța tinerimea în științele cele pentru ei de lipsă”²⁴.

Ședințele desfășurate în zilele de 3 septembrie și 10 noiembrie au fost consacrate rezolvării unor probleme organizatorice, premergătoare deschiderii Preparandiei. De la bun început, noua instituție de învățământ trebuia să îndeplinească trei aspecte esențiale de organizare și funcționare. Este vorba de aspectul referitor la susținerea financiară, de cel pedagogic, și în final de aspectul juridic. De altfel, pentru realizarea aspectului juridic și recunoașterea oficială a Preparandiei, în cursul anului 1861, statutele fuseseră finalizate și trimise Consiliului Locumtenențial spre aprobare.

Ecolul înființării Preparandiei din Sighet a fost semnalat și în presa vremii din Transilvania. În *Gazeta Transilvaniei* (numărul 4/1861), sub titlul *Împrejurări din Marmăția*, a fost publicat un material amplu despre statutul școlilor de aici²⁵. Formula de adresare de la începutul articolului era imperativă, autorul îndemnând pe maramureșeni să observe realizările făcute în domeniul învățământului de toate națiunile Europei și de „frații” lor din Ardeal și Principate. Soluția recuperării acestui deficit consta în trimiterea copiilor la școlile primare și, ulterior, la cele „mai înalte”, deoarece „fericirea unui popor, a unei națiuni nu stă în lada plină de bani, în drepturi frumoase dar rău folosite - ci în creștere bună, bine nimerită, morală și religioasă, în dezvoltatele facultăți spirituale și intelectuale”²⁶. Făcându-se o analiză între cei aproximativ 5.000 de maghiari, printre care se găsesc numeroși oameni de cultură, deoarece au „institute de creștere și fundațiuni”, și cei 160.000 de români și ruteni, dar cu un număr redus de personalități culturale și politice, autorul a evidențiat importanța semnificativă a învățământului. Raportul inegal de forțe din punct de vedere cultural se datorează și faptului că, deși au fost organizate școli primare românești, exista un număr redus de dascăli bine pregătiți. Pornind de la această premisă, comitele Iosif Man a propus un proiect de „fundare și ridicare a unui institut preparandial român însoțit de un alumnat” la Sighet, pentru care atât el, cât și Ioan Iurca au oferit suma de 1.000 florini. În articol, s-a mai făcut referire la campania de constituire a fondului necesar susținerii Preparandiei, ajuns la un capital de 22.000 florini („prin subscrieri”) la sfârșitul primei ședințe comitatense, precum și la memoriul adresat împăratului Francisc Iosif I pentru obținerea intravilanului din piața Sighetului. Acest proiect era considerat salvator, contracarând într-o oarecare măsură acțiunile de deznaționalizare ale poporului român din Maramureș prin intermediul instituțiilor de învățământ maghiare²⁷.

Revenind la profesorul Ioan Bușiția, acesta a părăsit catedra din Târgu Lăpuș în toamna anului 1861, plecarea fiind regretată de colegii săi care, însă, l-au încurajat în noul demers de înaintare a culturii naționale²⁸. La 20 ianuarie 1862, a început cursurile preparandiale cu un număr de 12 tineri, care au absolvit cel puțin patru clase primare, „care au fost după sunetul statutelor și a ordinațiunilor mai înalte în stare a corespunde condițiunilor de primire”. Cursurile s-au desfășurat până la data de 21 iulie 1862, semestrul fiind considerat drept an pregătitor²⁹.

La 19 iulie 1862, un incendiu devastator a cuprins piața centrală a Sighetului, provocând însemnate pagube materiale și pierderi de vieți omenești. Printre clădirile mistuite de flăcări s-au numărat și cele destinate cursurilor

²¹ Paul 1978, p. 486.

²² Domuța 1984, p. 257.

²³ Bud 1906, p. 139.

²⁴ Bud 1906, p. 140.

²⁵ Informațiile provin din varianta reeditată a articolului menționat, apărută în periodicul *Amicul Școalei*, la rubrica *Știri școlare*. A se vedea *Amicul Școalei* 1861, p. 177-178.

²⁶ *Amicul Școalei* 1861, p. 177-178.

²⁷ *Amicul Școalei* 1861, p. 177-178.

²⁸ „Astăzi suferi întregul popor fără distingere de naționalitate și confesiune din jurul Lăpușului, precum și o parte a ținutului Cetății de Piatră o pierdere mare între bărbații săi, care le întindea lumina în mână, spre a putea scăpa de întunericul neștiinței ce-l apăsa. Astăzi spre supărarea comună se desparte din sânul nostru, pentru școală și învățătură, bine meritatul docinte primar Ioan Bușiția... Lacrimile noastre de întristare însă, vor storce lacrimi de bucurie în viitor de la strănepoții lui Dragoș pe pământul Marmăției!” (Conf. art. O corespondență din Transilvania, Lăpușul Unguresc 16 Dec(embrie) 1861). *Concordia*, 1861, p. 162.

²⁹ Bud 1806, p. 160.

institutului preparandial. Pentru a se asigura continuitatea, la 28 iulie 1862, comitetul preparandial a hotărât ca banii proveniți din asigurarea clădirilor să fie folosiți pentru amenajarea unor imobile din piatră „aflătoare în fundul ocolului”. De asemenea, s-a luat hotărârea elaborării unui plan de construcție a unui edificiu cu două nivele care urma să fie zidit pe locul clădirilor incendiate³⁰. Spațiile de la parterul clădirii vor fi închiriate unor comercianți, din chiriile anuale urmând să se asigure întreținerea și salarizarea profesorului Bușiția, iar în sălile de la etaj urmau să se desfășoare prelegerile școlare.

Preparandia din Sighet între anii 1862 și 1870. În octombrie 1862, în clădirile renovate, s-a deschis primul curs preparandial. La acesta au participat 24 de tineri: 12 – care fuseseră admiși în toamna anului 1862 - și alți 12 – care frecventaseră semestrul pregătitor din anul precedent³¹. Cursurile preparandiale erau organizate pe durata de doi ani, la fel ca și în celelalte instituții preparandiale românești din Imperiul Habsburgic. Programul școlar cuprindea 20 de ore pe săptămână, din care 16 erau desfășurate de profesorul primar, două de catehet și altele două de profesorul de cânt și rit³². Cu excepția zilelor de marți și vineri, prelegerile școlare se desfășurau și după amiază. Cunoștințele de metodică erau predate în anul II de studiu. Practica pedagogică se făcea în clasă, fiecare preparand exersând în fața colegilor săi. Se mai puneau accent pe diferite activități practice, preparanzii fiind inițiați în pomicultură (în special în tehnica altoiului), dar și în practicarea legumiculturii și apiculturii; activități desfășurate în grădina școlii, care avea o suprafață de 15 iugăre³³. Principala problemă cu care s-a confruntat de la bun început comitetul Asociațiunii consta în asigurarea fondurilor de întreținere pentru cei 24 de preparanzi. După cum am arătat, în cadrul Preparandiei au fost acceptați tinerii care au absolvit cel puțin patru clase primare, aceștia fiind cazați în imobilele reamenajate, pentru care plăteau între 10 și 20 creșteri pe zi.

În cadrul ședinței din 13 octombrie 1862, de la reprezentanții clerului greco-catolic și intelectualității românești din Maramureș a fost colectată suma de 295 florini pentru construirea noului edificiu preparandial. Pentru același scop, episcopul romano-catolic Iosif Lonovics, președintele Societății *Sfântul Ladislau*, a donat suma de 100 florini³⁴.

Un apel pentru susținerea financiară a institutului preparandial din Sighet a fost transmis, la 18 ianuarie 1863, clerului greco-catolic din Protopopiatul leud de către protopopul Laurențiu Mihalyi. Fiecare slujitor bisericesc a fost îndemnat să subscrie pentru finanțarea acestei instituții, aflată în fază embrionară, care „trage de moarte”. De asemenea, s-a arătat că profesorul Bușiția neprimindu-și salariile pentru primul semestru a anului școlar 1862-1863, „pentru mai marea rușine a patronilor săi români marmășeni, e gata pe tot minutul a părăsi Preparandia”³⁵.

Prima adunare generală a Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramureș s-a desfășurat la 24 februarie 1863. Au fost prezenți toți protopopii, în frunte cu vicarul Mihail Pavel, și un număr impresionant de preoți și mireni. În cadrul adunării s-a făcut darea de seamă a cheltuielilor realizate cu zidirea clădirii preparandiale, respectiv o situație a capitalului și a contribuțiilor benevole pentru susținerea Preparandiei. Alături de profesorul primar Ioan Bușiția, care avea un salariu anual de 500 florini, în postul de profesor de cânt și tipic a fost numit Teodor Roman, cu o remunerație anuală de 100 florini³⁶.

Între anii 1862 și 1864, comitetul Asociațiunii s-a confruntat cu mari greutăți în privința susținerii Preparandiei. Cheltuielile anuale se ridicau la circa 800 florini, din care 500 florini reprezenta salariul profesorului Bușiția. Pentru asigurarea fondurilor necesare și mai ales pentru stabilitatea veniturilor, s-a propus înființarea unui capital din a cărui dobânzi să se poată susține Preparandia. Asociațiunea își asigurase un capital moral în primii ani de existență din partea populației românești, dar aceste promisiuni trebuiau să ia și o anumită formă juridică. Biserica era singura instituție capabilă să ofere stabilitatea financiară pentru susținerea institutului preparandial, acest fapt reieșind și din Procesul verbal al adunării desfășurate la 24 februarie 1863: „*fiecare domn preot marmășen, cu atât mai vârtos, se îndatorește a subscrie în minim o sumă până la 50 florini v.a. și pentru plățirea aceleia a se obliga, cu cât clerului pe inimă trebuie să-i zăcă înaintarea instituției și progresului culturii poporului român. Contractele subscrise, prin respectivii protopopi asemenea vin a se înmâna comitetului diriginte până la Rusaliile a.c.*”³⁷. Membrii adunării au conștientizat că pentru realizarea și permanentizarea acestui proiect cultural vital era nevoie de susținerea tuturor românilor din Maramureș, fapt pentru care, prin intermediul protopopilor, vor fi răspândite în toate așezările cu populație românească contracte de subscriere: „*Observând adunarea cum că scopul prefăcut pe lângă toate ofertele și deobligămintele până aici făcute,*

³⁰ Bud 1806, p. 10.

³¹ Bud 1806, p. 160.

³² Bud 1806, p. 162.

³³ Bud 1806, p. 161.

³⁴ *Iugăr* (din lat. *jugerum*) = unitate de măsură austriacă pentru suprafețele agricole, folosită și în Transilvania; iugărul ungar era egal cu 1.200 stânjeni²; iugărul cadastral avea 1.600 stânjeni², adică 0,57 hectare. Bud 1806, p. 11.

³⁵ ANMMFPGCI, dos. 3/1859, f. 27.

³⁶ Teodor Roman mai ocupa postul de catehet și profesor la Gimnaziul piarist din Sighet. Bud 1906, p. 12.

³⁷ ANMMFPGCI, dos. 14/1865, f. 5v.

nicidecât nu se va ajunge; pentru aceea cunoaște a fi necesar concursul nu numai a inteligenței seculare și preoțești, ci a toată românimă din Marmăția, drept aceea s-a decis: ca respectivii protopopi după căpătânde exemplare din contractele tipărinde cărora deodată și din acest protocol se va trimite o copie să meargă din comună în comună și cu zel neobosit să le însușească spre a concurge cu ajutoarele sale de bună voie să accepte anuati a contribui o sumă puterilor sale amesurată. La favorabila reeșire apoi contractul subscris prin antistii comunale să se întărească și cu sigiliul comunei³⁸. Tot, în cadrul acestei adunări, au fost prezentate contractele cu contribuțiile benevole ale comunităților din Apșa de Sus, Apșa de Mijloc, Biserica Albă și Cuhea. De asemenea au fost depuși în fondul Asociațiunii diferite sume de bani, provenite de la donatori din Cuhea, Săcel și Vișeu de Sus³⁹.

Pentru strângerea de fonduri au fost organizate reuniuni, reprezentări teatrale, baluri și alte activități mai puțin convenționale, sumele de bani fiind vărsate în fondul Asociațiunii. Un exemplu de acest gen a fost balul organizat în 19 februarie 1863, la hotelul Coroana din Sighet, de vicarul Mihail Pavel și protopopii Vasiliu Lazăr și Vasiliu Caracioni, intrarea costând un florin. Cu această ocazie, fetelor preoților li s-a recomandat să vină îmbrăcate în costum popular⁴⁰. O altă posibilă metodă de susținere rezultă din propunerea protopopului Ieudului, Laurențiu Mihalyi, care la 22 mai 1863 a recomandat preoților ca donațiile care se făceau primăvara, potrivit unui vechi obicei, călugărilor peregrini de la mănăstirile rutene sărace (în bani, miei și alte produse agricole) să se direcționeze către Preparandie, „care între atâtea pite mai moare de foame”⁴¹. În zilele de târg, organizate la Sighet, vicarul Mihail Pavel, preotul Mihail Marina din Apșa de Jos și protopretorele Vasiliu Mihalca adunau de la țărani români veniți din satele maramureșene fie bani, fie produse pentru susținerea Preparandiei⁴². Rolul vicarului Mihail Pavel și a protopretorelui Vasiliu Mihalca, în asigurarea fondurilor necesare susținerii Preparandiei, a fost redat chiar de profesorul Bușiția: „Trebuia să compătămești pe vicarul Mihail Pavel văzându-l ca pe un om a cărui casă arde, că alerga prin târg, pe străzile orașului, prinzându-i pe români și cerșind bani de la dâșii pentru Preparandie... apoi domnia sa cu câțiva preoți și inteligenți seculari trebuiau să depună soluțiunea profesorilor preparandiali din al său propriu, și aici nu pot retace fapta D(omnu)lui Vicecomite de acum Vasiliu Mihalca, care când era cauza mai disperată oferea de repetate ori sume însemnate de 50-100 florini v.a.”⁴³.

Pentru a evita imixtiuni din partea autorităților de stat, membrii comitetului Asociațiunii au vrut să-i confere Preparandiei un caracter profesional. După cum s-a amintit, episcopul Ioan Alexi nu s-a arătat interesat de acest proiect cultural, fiind mai mult preocupat de soarta Preparandiei de la Năsăud. În situația în care tratativele inițiate cu forul episcopal, în anul 1861 au intrat în impas, comitetul Asociațiunii a înaintat statutele direct Consiliului Locumtenențial spre aprobare. Un rol semnificativ în această ecuație îl reprezenta statutul canonic al Parohiei Sighet, care până în 1871 a rămas sub jurisdicția Episcopiei rutene de la Muncaci. În conformitate cu legislația referitoare la funcționarea instituțiilor culturale în limba națională, Consiliului Locumtenențial a cerut Gherlei informații suplimentare despre caracterul și scopul *Astrei Maramureșene* și a institutului preparandial. În tergiversarea deciziei privind aprobarea statutelor de către forul maghiar, un rol major l-a jucat episcopul rutean Popovici, care nu a văzut cu ochi buni posibilitatea ca o instituție de cultură aflată într-o parohie sub jurisdicție ruteană să se găsească sub patronajul eparhiei de Gherla. În acest sens, primul obiectiv care trebuia realizat de către grupul de inițiativă de la conducerea *Asociațiunii* consta în scoaterea Sighetului de sub jurisdicția Muncaciului și alipirea acestuia la Gherla, fapt pentru care au fost înaintate nenumărate memorii către forurile competente⁴⁴.

Statutele Asociațiunii trebuiau aprobate de Consiliul Locumtenențial la sfârșitul anului 1863. Forul maghiar, însă, a amânat luarea deciziei, atitudinea circumspectă fiind influențată atât de raportul nefavorabil al comisarului militar regal al comitatului Maramureșului, Szepessy Mihályi, cât și de faptul că rutenii au făcut demersuri oficiale pentru însușirea Preparandiei. Conștientizând pericolul, la 24 ianuarie 1864, în locuința vicecomitelui Ioan Iurca din Călinești, comitele Iosif Man a convocat o adunare la care au participat funcționari români din administrația comitatensă, protopopi și preoți. Obiectivul principal al întrunirii a fost găsirea unor soluții pentru contracarea mașinațiunilor rutenilor. Conform procesului verbal al adunării, soluția cea mai eficientă consta în parafarea unei convenții între comitetul Asociațiunii și forul episcopal de la Gherla, motiv pentru care Iosif Man, Ioan Iurca, vicarul Mihail Pavel și toți protopopii greco-catolici din *Marmăția* urmau să se deplaseze la Gherla, la data de 5 februarie 1864⁴⁵.

O nouă ședință a comitetului Asociațiunii s-a desfășurat în ianuarie 1864. În cadrul acesteia s-a hotărât ca salariul profesorului Ioan Bușiția să fie de 500 florini, iar 100 florini să fie acordați pentru lemne de foc și „cvartir”. De

³⁸ ANMMFPGCI, dos. 14/1865, f. 7r.

³⁹ Bud 1906, p. 11.

⁴⁰ ANMMFPGCI, dos. 7/1863, f. 1.

⁴¹ ANMMFPGCI, dos. 7/1863, f. 2.

⁴² Bud 1906, p. 18.

⁴³ Bușiția 1880.

⁴⁴ Aprobarea statutelor *Asociațiunii* a fost condiționată de soluționarea jurisdicțională a situației Parohiei Sighet. Cele două problematice se regăsesc în majoritatea memoriilor înaintate forurilor competente.

⁴⁵ ANMMFPGCIZ, dos. 28/1863, f. 5v.

asemenea, 100 florini vor fi pentru plata catehetului și 100 florini vor fi alocați pentru manuale școlare și material didactic. Pentru toate aceste cheltuieli, sumele provenite din contractele de contribuții benevole trebuiau să se ridice anual la cel puțin 800 florini⁴⁶.

După cum s-a hotărât la Călinești, delegația condusă de Iosif Man s-a deplasat la Gherla, cu sania, în condiții de iarnă grea, pentru a-l convinge pe episcopul Ioan Alexi să preia Preparandia sub patronaj ecleziastic. Răspunsul a fost transmis la 21 aprilie, acesta fiind negativ. Refuzul episcopului gherlean s-a bazat pe următoarele motivații: lipsa unui capital care să asigure stabilitatea financiară a Preparandiei, faptul că aceasta funcționa într-o parohie aflată sub jurisdicția Episcopiei rutene de la Muncaci și că în pofida numeroaselor demersuri inițiate pentru rezolvarea situației canonice a Sighetului, cauza a rămas nesoluționată. La final, s-a mai amintit faptul că Preparandia ar putea fi transferată într-o altă parte a comitatului⁴⁷.

Răspunsul forului ecleziastic de la Gherla a adus mahnire în sufletele membrilor comitetului Asociațiunii, convocat și prezidat de comitele Iosif Man, la 24 mai 1864. În cadrul acestei ședințe, s-a luat decizia trimerii unei delegații formate din reprezentanți ai clerului și inteligenței maramureșene pentru a înmâna împăratului un „*memorand și recurs*” prin care se va arăta că Parohia Sighet „*din veci a fost parohie română și că și astăzi mulțimea credincioșilor o fac români și astfel parohia să se scoată de sub jurisdicțiunea rutenilor și să se pună sub ocârmuirea episcopului de Gherla*”⁴⁸. De asemenea, delegația va arăta că Preparandia a fost înființată în scopul formării de învățători calificați pentru comunitățile românești, iar alumneul pentru tinerii români aflați la școlile din Sighet. De înființarea alumneului depinde „*înviorarea și lățirea învățământului*”, locul destinat acestuia fiind „*numai într-o cetate prevăzută cu școli publice, adică în Sig(h)et*”⁴⁹. Pentru reușita acestui demers petiționar se dorea implicarea mitropolitului de Alba Iulia și Făgăraș, Alexandru Sterca Șuluțiu. La Consiliul de Locumtenență de la Budapesta se miza pe sprijinul lui Gavril Mihalyi (consilier în instituția amintită), iar la Curtea de la Viena pe susținerea consilierului George Popa. Delegația formată din vicarul Mihail Pavel, protopopul Vasiliu Mihalca al Vișeuului, vicecomitele Ioan Iurca, Petru Mihalyi și protopretorele Vasiliu Iurca a plecat spre Viena la 30 iunie 1864. Pentru acoperirea cheltuielilor de transport a fost organizată o colectă în toate parahiile vicariatului, în urma căreia a fost adunată suma de 300 florini⁵⁰. Delegația a fost prezentă atât la Budapesta, cât și la Viena, și în pofida entuziasmului și a însuflețirii cu care și-au susținut cauza, membrii delegației au primit doar promisiuni deșarte⁵¹.

Prima promoție de absolvenți ai Preparandiei a terminat la 28 iulie 1864. Din cei 24 de elevi înscriși, în urma unui riguros examen au fost declarați absolvenți doar 12, ceilalți au rămas fie corepetitori, fie s-au transferat la alte școli. O nouă serie de preparanți au început cursurile în octombrie 1864⁵². Din prima promoție, o parte au fost numiți dascăli la școlile confesionale din Maramureș încă din același an, așa cum este cazul lui Ilie Sidău, desemnat la 5 noiembrie în calitate de dascăl interimar la Săliștea de Sus⁵³.

Primele luni ale anului școlar 1864-1865 au fost extrem de dificile, Preparandia fiind într-o stare de incertitudine financiară. La 6 decembrie 1864, vicarul Mihail Pavel i-a informat pe protopopi despre „*starea tristă*” a Preparandiei, lansând un apel pentru strângerea contribuțiilor promise în cadrul adunării de la Călinești, arătând totodată că Bușiția este pe punctul de a renunța la catedră, deoarece nu și-a primit remunerația de multă vreme. În cazul în care nu se vor colecta restanțele din anul 1864 și nu se vor plăti „*competențele preparandiale*” de pe anul 1865 „*spre cea mai mare rușine a întregului cler, a domnilor seculari și a întregului popor marmațian, vom fi nevoiți a pune capăt învățământului și a închide institutul preparandial, după care va urma pierderea de tot a institutului*”⁵⁴. După câteva zile, la 12 decembrie, s-a desfășurat ședința comitetului Asociațiunii, în care a fost adunată suma de 55 florini, dar și promisiuni de fonduri în valoare de 550 florini⁵⁵.

Următoarea ședință a comitetului Asociațiunii, din data de 27 februarie 1865, convocată și prezidată de comitele Iosif Man, a fost dedicată unor aspecte de organizare internă. Cu această ocazie, a fost luată decizia achitării salariilor restante datorate catehetului și profesorului Ioan Bușiția⁵⁶. Ritmul de colectare a contribuțiilor de la preoți, dascăli și credincioși era anevoios, iar în această situație de precaritate financiară, solicitarea forului episcopal din

⁴⁶ Bud 1906, p. 14-15.

⁴⁷ ANCFEGCCG, dos. 1262/1864, f. 3r.

⁴⁸ Bud 1906, p. 16.

⁴⁹ ANCFEGCCG, dos. 1262/1864, f. 3v.

⁵⁰ Fiecare parohie din Vicariatul Maramureșului a contribuit cu 6 florini și 25 de creițari, sumele de bani fiind colectate până la sărbătoarea Rusaliilor. ANMMFPGCI, dos. 13/1864, f. 36.

⁵¹ Bud 1906, p. 17.

⁵² Bud 1906, p. 160.

⁵³ ANMMFPGCI, dos. 9/1864-1865, f. 1.

⁵⁴ ANMMFPGCI, dos. 9/1864-1865, f. 9.

⁵⁵ Avocatul Ioan Țiple din Sighet a promis suma de 400 florini, preotul Ioan Tomoioagă 100 florini „*bani de cvartir a catehetului și profesorului de religione*” și parohul Andrei Coman din Moisei suma de 25 florini. Bud 1906, p. 19.

⁵⁶ Bud 1906, p. 19.

Gherla, de la sfârșitul anului 1864, potrivit căreia fiecare parohie din Vicariatul Greco-Catolic al Maramureșului trebuia să contribuie la susținerea Preparandiei diecezane, a fost refuzată⁵⁷.

Comitetul Asociațiunii, în ședințele desfășurate în vara anului 1865 (în zilele de 6 iunie și 31 iulie), s-a concentrat îndeosebi pe colectarea resurselor financiare necesare funcționării Preparandiei și pe luarea unor decizii de natură administrativă, cum ar fi: alegerea unui nou casier (în persoana preotului Mihail Kőkénysdy din Biserica Albă), asigurarea edificiului preparandial împotriva incendiilor și concesionarea lucrărilor de construire a două spații comerciale („bolte”) unui evreu din Sighet, acestea urmând a fi ulterior închiriate pentru suma de 160 florini⁵⁸. În condițiile în care Teodor Roman, profesor de cânt și tipic al Preparandiei, a fost numit preot la Chiuzbaia (în Protopopiatul Greco-Catolic Baia Mare) postul a devenit vacant, concursul fiind stabilit pentru data de 15 septembrie 1865⁵⁹.

Alegerea lui Nicolae Uibárdy, cantorul Parohiei greco-catolice rutene din Sighet, în calitatea de profesor de cânt și tipic, cu o remunerație anuală de 50 florini, a fost principala temă de discuție a ședinței Asociațiunii din data de 4 decembrie 1865⁶⁰. În cadrul ședinței, ca secretar a fost ales preotul Petru Salca din Giulești. La 22 ianuarie 1866, acesta a trimis scrisori tuturor protopopilor din Vicariatul Maramureșului informându-i despre starea jalnică în care se afla institutul preparandial din cauza clerului și a „domnilor seculari” care nu și-au onorat promisiunile făcute la Călinești. Protopopii au fost îndemnați să continue colectele în folosul Preparandiei și să recupereze restanțele de bani pentru intervalul de timp 1864-1866⁶¹.

În ședința din 29 martie 1866, prezidată de vicecomitele Ioan Iurca, a fost citită adresa Consistoriului de la Gherla trimisă Oficiului vicarial al Maramureșului, privitoare la solicitarea Consiliului Locumtenențial (din 17 februarie 1866), prin care se cereau informații referitoare la înființarea Preparandiei, etapele parcurse, progresul preparanzilor și fondurile ce-i asigurau funcționarea. În acest sens, o comisie formată din Petru Mihalyi, Mihail Kőkénysdy și Petru Salca a fost însărcinată să redacteze un istoric al Preparandiei (în limba maghiară), urmând ca acesta, împreună cu alte documente relevante, să fie înaintate forului maghiar, prin mijlocirea Consistoriului diecezan. De asemenea, pe această cale, vicarul Mihail Pavel I-a rugat pe Ioan Vancea, noul episcop al Gherlei, să susțină demersul legat de aprobarea statutelor Asociațiunii⁶². Tot acum, a fost ales ca profesor de cânt și tipic George Juház, dascălul Școlii confesionale din Biserica Albă⁶³.

Istoricul Preparandiei, datat la 27 aprilie 1866, reprezintă o cronologie a principalelor etape de existență a *Astrei Maramureșene*, începând cu prima ședință a congregației comitatense (din 13 decembrie 1860). În text, au fost reproduse fragmente din discursul comitelui Iosif Man, susținut în cadrul congregației amintite, prin care a fost exprimată necesitatea înființării Preparandiei ca o racordare a populației românești din Maramureș la nivelul cultural al popoarelor europene. Principalul argument, care oferea legitimitate Preparandiei, era actul de donație imperială a terenului erarial și a clădirilor aferente, în care funcționa la acea dată, donație făcută încă de la înființarea institutului preparandial, la cererea inițiatorilor Asociațiunii⁶⁴. La 25 aprilie 1866 (posibil tot ca răspuns la adresa Consiliului Locumtenențial din 17 februarie), Ioan Bușiția a înaintat episcopului Ioan Vancea un amplu raport despre Preparandie. Raportul a mai fost semnat de George Păcurariu, profesorul de cânt, și de Ioan Pop, catehetul și profesorul de religie. Din acest act reiese faptul că din cele 20 de ore pe săptămână, cu excepția celor patru ore de religie și cânt, 16 erau predate de către profesorul Bușiția⁶⁵. În ceea ce privește manualele utilizate pentru predarea disciplinelor școlare, acestea erau următoarele: *Catehismul* (tipărit la Blaj), *Istoria bisericească* a lui Vasiliu Rațiu, *Gramatica română* după G. Munteanu, *Legendariul* lui N. Roman și *Gramatica limbii maghiare* (manualul aprobat de ministerul de resort). *Istoria naturală* era predată după un manual scris de V. Minikus (tradus din limba maghiară), Geografia după Kutner, Geometria după Eustatiu, iar *Calculatul* după Strehl. La predarea istoriei universale era folosit un compendiu după un manual gimnazial, iar pentru *Economie* era folosit un manual al lui A. Steiff⁶⁶.

În anul 1866, colectarea sumelor de bani pentru întreținerea Preparandiei și recuperarea contribuțiilor pentru acoperirea cheltuielilor delegației care făcuse deplasarea la Viena (în anul 1864), s-au realizat sporadic și anevoios. Atât vicarul Mihail Pavel, cât și protopopii greco-catolici din Vicariatul Maramureșului au lansat numeroase solicitări, unele dintre acestea fiind ceva mai ferme, așa cum a fost cea întreprinsă de protopopul Laurențiu Mihalyi, în august, când a

⁵⁷ ANMMFPGCV, dos. 10/1865, f. 10r.

⁵⁸ Bud 1906, p. 20.

⁵⁹ ANMMFPGCI, dos. 19/1867, f. 4.

⁶⁰ Bud 1906, p. 20.

⁶¹ ANMMFPGCI, dos. 14/1865, f. 12.

⁶² Bud 1906, p. 21.

⁶³ Bud 1906, p. 21.

⁶⁴ Bud 1906, p. 144-162.

⁶⁵ Este vorba despre următoarele discipline: Gramatica limbii române, Gramatica limbii maghiare, Geografia, Geometria, Aritmetica („calculatul”), Istoria universală, *Istoria naturală*, Desenul, Caligrafia și *Economia*. Bud 1906, p. 162.

⁶⁶ Bud 1906, p. 161.

dispus *execuțiunea* mai multor preoți, dascăli, cantori, comunități parohiale, juzi locali și cercuali, care se obligaseră să contribuie cu suma de 125 florini. La fel de energic a fost și vicarul Mihail Pavel care, prin circulara din 18 iunie 1866, arătând pericolul închiderii Preparandiei, a insistat pentru mobilizarea clerului și *intelighenție*⁶⁷. Cu toate că s-a confruntat cu grave probleme financiare, a doua promoție de preparanți a participat la examenul de absolvire în iulie 1866. Deși, în aprilie, se estima că vor fi 12 elevi promovați „*cu eminenție*”, nu se cunoaște numărul exact al absolvenților acestei promoții⁶⁸.

Revenind la statutele *Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramureș*, Eötvös József, ministrul Cultelor și Instrucțiunii Publice, la 7 aprilie 1868, a solicitat vicecomitelui Ioan Iurca să includă un articol potrivit căruia trebuia să se țină cont de apartenența canonică a parohiei Sighet la Episcopia de Muncaci, dându-i acesteia drept de ingerință în chestiuni de credință și moralitate, până la soluționarea situației parohiei în cauză⁶⁹. Ținându-se cont de această prevedere, textul a fost modificat, statutele Asociațiunii fiind expediate din nou ministerului de resort spre aprobare.

La 12 noiembrie 1868, Iosif Man a convocat adunarea generală a membrilor Asociațiunii pentru data de 2 decembrie, în sala de ședințe a comitatului, cu scopul de a anunța aprobarea statutelor de către Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice⁷⁰. Varianta finală a statutelor, aprobată de autorități, fusese trimisă de la 10 iulie 1868. Adunarea s-a desfășurat în ziua planificată, fiind prezenți un număr de 14 protopopi și preoți, în frunte cu vicarul Mihail Pavel, 12 dascăli și 40 de mireni. Deoarece Iosif Man s-a îmbolnăvit, ședința a fost prezidată de Ioan Iurca. Adunarea a debutat cu alegerea unui secretar ad-hoc, în persoana tânărului jurist Ioan Mihalyi, care l-a înlocuit pe secretarul Asociațiunii, Petru Mihalyi, aflat la lucrările Dietei de la Budapesta. A fost citită adresa ministrului Eötvös și statutele, cei prezenți exprimând cuvinte de mulțumire la adresa ministrului și episcopului Gherlei⁷¹. De asemenea, a fost citită adresa Ministerului Cultelor și Instrucțiunii Publice prin care se arăta că se intenționa premiarea celor mai buni profesori din imperiu, comitetul Asociațiunii recomandându-l pe profesorul Ioan Bușiția, care însă a refuzat. În cadrul adunării, în calitate de catehet al Preparandiei, a fost ales Ioan Pop, profesorul de limba română și religie de la gimnaziile maghiare din Sighet⁷².

Membrii comitetului Asociațiunii și-au depus demisiile, după care, în conformitate cu statutele aprobate, s-a trecut la alegerea noului comitet. Acesta va avea în componență un număr egal de clerici și mireni: doi președinți – Iosif Man și vicarul Mihail Pavel, doi vicepreședinți – Ioan Iurca și protopopul Vasiliu Mihalca, doi secretari – juristul Ioan Mihalyi și profesorul catehet Ioan Pop, casier – Paul Lipcsey, asesor la tribunal. În calitate de membri ai comitetului Asociațiunii au fost aleși nouă clerici și nouă mireni. Din rândul clerului au fost aleși: Vasiliu Caracioni, protopopul Izei, paroh în Strâmtura; Laurențiu Mihalyi, protopopul Ieudului, paroh în Ieud; Mihail Kökényesdy, protopopul Cosăului, paroh în Bârsana; Ioan Pop, protopopul Marei, paroh în Vad; Vasiliu Lazăr, protopop al Sighetului, paroh în Apșa de Mijloc; Alexiu Anderco, protopopul Vișeuului, paroh în Borșa; Petru Salca, paroh în Giulești; Mihail Marina, paroh în Apșa de Jos; Vasiliu Ioddy, paroh în Biserica Albă. Dintre mireni au fost aleși: Vasiliu Mihalca, vicecomite; Petru Mihalyi, ablegat dietal; Paul Lipcsey, asesor de tribunal; Gavriil Mihalca, pretorul Izei; Sigismund Țiple, vicefiscal comitatens; Ioan Iura, pretorul cercului Șieu; Sigismund Pop, pretorul cercului Petrova; Vasiliu Iurca, pretorul cercului Mara; Ioan Țiple, pretorul cercului Rona⁷³. În cadrul acestei adunări au mai fost luate câteva decizii importante, cum ar fi: începerea construirii unei clădiri care să adăpostească Preparandia și internatul, solicitarea unui sprijin financiar din partea Ministerului de Culte și Instrucțiune Publică în valoare de 6.000 florini (pentru edificarea clădirii în cauză) și confirmarea corpului profesoral al Preparandiei, cu vicarul Mihail Pavel (în calitate de director), respectiv Ioan Bușiția, Georgiu Juház și Ioan Pop (în calitate de profesori)⁷⁴. În ziua următoare, s-a desfășurat ședința noului comitet al Asociațiunii. În cadrul ședinței s-a hotărât închirierea unui spațiu din clădirea Preparandiei *Societății de lectură*, spațiul în cauză urmând a fi utilizat drept cancelarie și de vicarul Mihail Pavel. De asemenea s-a proiectat, pentru data de 13 decembrie 1868, desfășurarea unei adunări generale jubiliare⁷⁵.

Textul inițial al statutelor Asociațiunii, elaborate în 1861, până la forma finală, aprobată în 1868, a suferit numeroase modificări. Forma finală conținea 57 de articole, împărțite în 7 secțiuni, aceasta reprezentând cadrul juridic de funcționare a *Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramureș*⁷⁶. În linii generale, Asociațiunea avea două obiective majore: formarea de învățători pentru școlile confesionale românești (scop îndeplinit prin intermediul

⁶⁷ ANMMFPGCI, dos. 14/1865, f. 9, 13.

⁶⁸ Bud 1906, p. 160.

⁶⁹ Bud 1906, p. 163-164.

⁷⁰ Bud 1906, p. 24.

⁷¹ Bud 1906, p. 24-25.

⁷² Bud 1906, p. 23.

⁷³ Bud 1906, p. 25-26.

⁷⁴ Bud 1906, p. 26.

⁷⁵ Bud 1906, p. 24.

⁷⁶ Bud 1906, p. 166-177.

Preparandiei) și întreținerea tinerilor români de la școlile din Sighet, fie ca bursieri ai Asociațiunii, fie cu plată în internatul aflat în administrarea acesteia.

În ultimul capitol al statutelor *Asociațiunii* sunt prevederile referitoare la funcționarea Preparandiei, unele dintre acestea fiind impuse arbitrar de ministrul Eötvös, cum ar fi cele referitoare la controlul funcționării, atât din partea ministerului, cât și a episcopiei de Muncaci, cu sediul la Ungvár. În acest sens, articolul 49 prevedea clar următoarele: „...până când poporul român cu parohia Sighetului dimpreună se ține de jurisdicțiunea bisericească a episcopului gr(eco) c(atolic) de Muncaciu, dreptul de supraveghere privitoriu la starea internă religioasă și morală (a) lu(i) va putea exercita episcopul gr(eco) cat(olic) de Muncaciu”⁷⁷. Corpului profesoral îi revine dreptul de a elabora programa școlară și regulamentul de ordine interioară („*proiect de normă domestică*”). Admiterea la Preparandie și primirea elevilor în convict se va face în urma unui concurs organizat de comitetul diriginte. Limba de predare este româna, dar va cuprinde și studierea obligatorie a limbii maghiare: „Dacă tinerii veniți din școlile comunale la școlile mai înalte nu ar avea cunoștință primitivă a limbii maghiare și așa le-ar fi a se lupta cu dificultăți îndoite pentru aceea... în cursul preparandiei, limba maghiară se va propune ca studiu obligativ; însă se va propune în limba maghiară și un obiect de învățătură, ca așa școlarii Preparandiei să se poată deprinde și în cunoștința acestei limbi”⁷⁸.

În scopul strângerii de fonduri pentru Preparandie, la hotelul *Coroana* din Sighet, în ziua de 11 ianuarie 1869, din inițiativa vice-notarului comitatens Ioan Mihályi, a fost organizat un concert. Cu această ocazie, au fost adunați 80 florini, suma fiind predată casierului Asociațiunii⁷⁹. La 1 septembrie 1869, comitetul Asociațiunii a pus în discuție cererea profesorului Ioan Bușția și a colegilor săi de a li se achita salariile restante. Cu această ocazie, Petru Mihályi a propus o inovație financiară, care consta în emiterea unui număr de 800 de acțiuni, fiecare în valoare de 25 florini. Suma totală de 20.000 florini, care rezulta din vânzarea acțiunilor urma să fie folosită pentru achitarea salariilor restante ale profesorilor Preparandiei și pentru construirea convictului. Intenția, însă, a fost sortită eșecului, vânzându-se doar câteva acțiuni⁸⁰.

Statutele Asociațiunii au fost aprobate cu puțin timp înainte de promulgarea *Articolul de lege XXXVIII*, din 1868, care prevedea deschiderea unui număr de 20 de preparandii de stat, pe teritoriul întregii Ungarii⁸¹. Statul dualist nu avea cadrul legal pentru închiderea Preparandiei din Sighet, dar putea impune respectarea *ad-literam* a prevederilor referitoare la dotarea institutului preparandial, starea edificiului și corpul profesoral. Condițiile prevăzute erau draconice⁸², mai ales în situația în care contribuțiile pentru susținerea Preparandiei erau doar simbolice, iar soarta parohiei Sighet era departe de a se fi soluționat. La acești factori, se mai adăuga procesul de transferare a Preparandiei de la Năsăud la Gherla, forul episcopal exprimându-și de mai multe ori punctul de vedere, cum că își dorește o singură preparandie, iar aceea să fie în orașul de reședință a diecezei⁸³. Din câte se pare, în noul plan de maghiarizare prin școală, Sighetul a devenit unul dintre principalele centre vizate de ministrul Eötvös pentru înființarea unei preparandii de stat și, implicit, anihilarea celei românești, motiv pentru care a fost trimis Molnár Aladár, „*consilier de secțiune*” în Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice⁸⁴.

În conformitate cu noile norme legislative, preparandiile erau subordonate inspectorului școlar comitatens, care era desemnat de ministrul de resort. În situația de față, inspectorul școlar de la nivelul comitatului Maramureș avea calitatea de președinte al comitetului diriginte al Asociațiunii, cu drept de a participa la examinarea preparanzilor, la sfârșitul fiecărui an școlar⁸⁵. După 1869, prevederile legii din 1868 încep să se aplice, concretizându-se prin numirea de inspectori școlari noi în comitate. Astfel, la 21 iunie 1869, în funcția de inspector școlar comitatens în Maramureș, a fost numit Szilágyi István.

Molnár Aladár (delegatul ministerial) și Szilágyi István (inspectorul școlar comitatens), în primele zile ale lunii octombrie 1869, au luat legătura cu Iosif Man (comitele Maramureșului și președintele *Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramureș*) pentru a-i expune planurile guvernului de a înființa o preparandie de stat la Sighet. Cei doi au cerut să li se predea Preparandia susținută de Asociațiune, cu tot inventarul și personalul său. În această situație neprevăzută, Iosif Man a convocat adunarea generală a Asociațiunii pentru data de 11 octombrie 1869, în cadrul căreia a prezentat intențiile autorităților de a înființa la Sighet o preparandie de stat, fără caracter confesional⁸⁶.

⁷⁷ Bud 1906, p. 175.

⁷⁸ Bud 1906, p. 177.

⁷⁹ Bud 1906, p. 27. *Federațiunea* 1869, p. 15.

⁸⁰ Bud 1906, p. 27.

⁸¹ Brusanowski 2010, p. 218.

⁸² Facem doar o scurtă paranteză cu privire la personalul didactic din cadrul preparandiilor, care potrivit *Articolului de lege XXXVIII*, din 1868, trebuia să fie format dintr-un director (cu o indemnizație de conducere de 200 de florini), doi profesori titulari (fiecare cu un salariu de 1.000 de florini, la care se mai adaugă 100 de florini pentru locuință) și un profesor suplinitor (cu salariu de 450 de florini, la care se adaugă cheltuielile cu locuința și masa). Brusanowski 2010, p. 218-219.

⁸³ Bud 1906, p. 27.

⁸⁴ Bud 1906, p. 27.

⁸⁵ Brusanowski 2010, p. 219.

⁸⁶ Bud 1906, p. 28.

Pornind de la realitatea faptică defavorizantă și avându-se în vedere neajunsurile financiare ale Preparandiei din ultimii ani, pe de-o parte, și condițiile exagerate referitoare la susținerea institutelor preparandiale, prevăzute în legislația școlară, care permanentiza o situație incertă care putea duce inevitabil la desființarea Preparandiei printr-o măsură guvernamentală, pe de altă parte, membrii Asociațiunii au hotărât, în unanimitate, să cedeze Preparandia, nefiind însă de acord cu cedarea capitalului, a imobilelor și inventarului, în proprietatea statului. Adunarea se consola cu ideea că până la acel moment Preparandia și-a îndeplinit obiectivul propus, deoarece în toate școlile primare românești din Vicariatul Maramureșului, posturile docențiale fuseseră ocupate de învățători care au absolvit acest institut, ba chiar mai mult, absolvenți ai Preparandiei din Sighet au ajuns dascăli în ținuturile învecinate, în Satu Mare, Ugocea și Chioar⁸⁷.

O comisie formată din Iosif Man, Mihail Pavel, Mihail Kökénysdy, Vasiliu Mihalca și Petru Mihalyi a fost împuternicită să negocieze cu emisarii guvernamentali condițiile potrivit cărora Preparandia Asociațiunii va fi transformată în Preparandie de stat. Prima condiție a reluat unul din cele două obiective majore avute în vedere încă din momentul elaborării statutelor, aceea referitoare la înființarea unui convict (alumneu). Membrii Asociațiunii intenționau să păstreze donația imperială și bunurile materiale dobândite până la acea dată, pentru găzduirea și întreținerea elevilor. Avându-se în vedere prevederile legii școlare din 1868, potrivit cărora preparanzii trebuiau să predea la școlile de stat, în limba lor maternă, s-a solicitat primirea în corpul profesoral al viitorului institut preparandial a doi profesori români, unul dintre aceștia fiind Ioan Bușiția, care urma să predea, în limba română, mai multe discipline școlare⁸⁸.

La data de 13 octombrie 1869, comisia delegată de Asociațiune a încheiat cu cei doi emisari ai Ministerului de Culte și Instrucțiune Publică contractul care prevedea transformarea Preparandiei confesionale în Preparandie de stat, începând cu toamna anului 1870⁸⁹. În contract a mai fost prevăzut faptul că convictul (internatul) va fi înființat și susținut de Asociațiune, urmând a întreține gratuit sau cu o plată simbolică un număr de 30 de elevi, care vor frecventa atât noul institut pedagogic de stat, cât și gimnaziile maghiare (reformat și piarist) din Sighet. Asociațiunea se va ocupa integral de funcționarea și administrarea cantinei și internatului, obligându-se ca în termen de cinci ani să construiască noi imobile, corespunzătoare obiectivului propus. În ceea ce privește limba de predare, folosită pentru elevii români în noua preparandie, s-a stipulat clar că, alături de limba și literatura română, religia și elementele de ritual bisericesc vor fi predare în limba maternă, adică în limba română. De asemenea practica pedagogică va fi făcută la o școală cu predare în limba română.

Contractul a fost aprobat de ministrul Eötvös, la 2 iulie 1870, și a fost respectat până în anul 1878, când inspectorul școlar comitatens Fejer Bertalam a hotărât să organizeze Preparandia de stat din Sighet după modelul celei din Buda, scoțând orele de limba română din programa școlară. În această situație, Ioan Bușiția a fost exclus din corpul profesoral, fiind transferat la Preparandia de stat din Sárospatak⁹⁰. În locul său a fost numit un profesor care nu cunoștea deloc limba română, în acest mod fiind eliminată studiarea limbii și a literaturii române⁹¹. Chiar dacă membrii Asociațiunii au protestat vehement la ministerul de resort, cerând respectarea termenilor prevăzuți în contract, răspunsul primit a fost negativ, obținându-se doar dreptul de predare în limba română a disciplinelor confesionale: ritul și tipicul bisericesc.

Desființarea catedrei de limba română de la Preparandia de stat din Sighet a fost semnalată și în presa vremii, decizia inspectorului școlar comitatens fiind considerată arbitrară și nedreaptă: „*cum cugetă dară dumnealor că vor putea propune în școlile române acei învățători ieșiți din Preparandia de stat ungurească, care nici religiunea nu o știu în limba română iar gramatica nu o au învățat de loc. Să binevoiască dar a înțelege d(omnu)l inspector școlar, că dispunerea ce o a făcut din propria autoritate, cum că religiunea să se propună ungurește iar limba română să nu se propună de loc, e cu totul arbitrară și lovește în drepturile cele mai s(f)inte ale bisericii și ale poporului*”⁹².

La cererea ministerului de a se închiria câteva încăperi din edificiul fostei Preparandii confesionale pentru Preparandia de stat, comitetul Asociațiunii a hotărât să-i dea „*în arendă*” cinci încăperi cu culină, cămară, pivniță și pod, dar și 2.000 de stânjeni de grădină, pentru o chirie anuală de 400 florini⁹³.

⁸⁷ Bud 1906, p. 28.

⁸⁸ Bud 1906, p. 29-30. Condițiile transformării Preparandiei confesionale în Preparandie de stat au fost prezentate în presa vremii de Ioan Bușiția: „*dacă în Preparandia de stat ce se va înființa la Sighet se va propune ca studiu ordinariu și limba română; dacă profesorul român Ioan Bușiția se va primi de profesor ordinariu la acea preparandie de stat; dacă fondul preparandial din Sighet, împreună cu casele de pe dânsul, se va dona pentru totdeauna românilor din Marmăția, ca pe acela să se înființeze un alumneu – convict român, unde să se crească tinerii cei cu talente bune, care se vor alege din școlile populare și vor fi înaintați la gimnaziu sau la preparandie*”. Bușiția 1880.

⁸⁹ În „*În al cui folos se întrebuințează vistieria statului?*”, autorul articolului, ce se semnează cu pseudonimul de *Chioreanul*, a menționat faptul că, în anul 1870, Ministerul de Culte și Instrucțiune Publică a organizat nouă preparandii de stat în localitățile: Buda, Losonțiu, Ciurgo, Deva, Cristurul-Secuiesc, Zalău, Sighetu Marmăției, Leva și Zugo-Váralja. *Federațiunea* 1870, p. 349-350.

⁹⁰ Sularea 2008, p. 76.

⁹¹ Bud 1906, p. 45-46, 178-179.

⁹² *Gazeta Transilvaniei* 1877.

⁹³ Contractul de închiriere era valabil de la 1 octombrie 1870 până la 30 septembrie 1871. Bud 1906, p. 30.

Ultima generație, din cele patru serii de absolvenți ai Preparandiei din Sighet, a început anul școlar la 1 noiembrie 1869 și l-a finalizat în iulie 1870. Cu această dată se încheie oficial etapa preparandială a *Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramureș*. Între anii 1862 și 1870, în cadrul Preparandiei confesionale din Sighet au absolvit 76 de preparanți, originari atât din Maramureș, cât și din ținuturile învecinate, dintre care amintim Satu Mare, Ugocea, Chioar și Dăbâca. Dar, potrivit celor afirmate de vicarul Tit Bud, lista absolvenților nu este completă, numărul acestora fiind mult mai mare⁹⁴.

Concluzii. În deceniul 7 al secolului al XIX-lea, Maramureșul a cunoscut un reviriment administrativ și ecleziastic, cu efecte pozitive în domeniul învățământului românesc primar. Administrația comitatului, după 1860, a fost formată din funcționari români, coordonați de comitele suprem Iosif Man. Trecerea Vicariatului Maramureșului în componența Episcopiei Greco-Catolice de Gherla (în toamna anului 1860) și eforturile susținute ale vicarului Mihail Pavel au dus la crearea unui climat favorabil înființării și funcționării școlilor confesionale românești. Este binecunoscut faptul că remunerația dascălului și celelalte cheltuieli de întreținere ale imobilului școlar erau suportate din contribuțiile membrilor comunității, adunați în jurul reprezentanților Bisericii Greco-Catolice care, în intervalul de timp abordat, reprezenta un bloc unitar confesional în acest areal. Pentru formarea unei noi generații de dascăli cu o bună pregătire pedagogică și, implicit, pentru creșterea calității actului educațional a luat naștere (tot în anul 1860), *Asociațiunea pentru cultura poporului român din Maramureș*, în cadrul căreia a funcționat Preparandia din Sighet, între anii 1862 și 1870.

Scopul fundamental pentru care a fost creat institutul preparandial a fost nobil și dătător de speranță pentru nația română din comitatul Maramureșului, dar modul de organizare a acestuia a avut de suferit din multiple motive, dintre care aș aminti: precaritatea materială a preoților, dascălilor și comunităților (care trebuiau să asigure susținerea financiară), tergiversarea situației juridice a Parohiei Sighet și refuzul forului ecleziastic de la Gherla de a-i oferi patronaj spiritual. Deși a avut o existență de scurtă durată, Preparandia din Sighet a format o nouă generație de învățători, „luminători” ai satelor maramureșene, care vor avea o contribuție majoră la formarea elitei intelectuale din mediul rural, dar mai ales la formarea unei mentalități reformatoare în rândul generațiilor viitoare, care și-au adus aportul la realizarea Marii Uniri și la desăvârșirea României moderne.

Bibliografie

- ANCJFEGCCG – Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Cluj, Fond Episcopia Greco-Catolică Cluj-Gherla.
ANMMFOGCVI – Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Maramureș, Fond Oficiul Parohial Greco-Catolic Vadul Izei.
ANMMFPGCI – Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Maramureș, Fond Protopopiatul Greco-Catolic Ieud.
ANMMFPGCIZ – Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Maramureș, Fond Protopopiatul Greco-Catolic Iza.
ANMMFPGCV – Serviciul Județean al Arhivelor Naționale Maramureș, Fond Protopopiatul Greco-Catolic Vișeu.
Amicul Școalei 1861 – *Amicul Școalei*, anul II, nr. 22, Sibiu, 3 iunie 1861, p. 177-178.
Brusanowski 2010 – P. Brusanowski, *Învățământul confesional ortodox român din Transilvania între anii 1848-1918. Între exigențele statului centralist și principiile autonomiei bisericești*, vol. I, Cluj-Napoca, 2010.
Bud 1906 – T. Bud, *Analele Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramureș 1860-1905*, Gherla, 1906.
Bușiția 1880 – I. Bușiția, *Preparandia română din Maramureș*, în „Gazeta Transilvaniei”, XLIII, nr. 12, Brașov, 10/22 februarie 1880.
Concordia 1861 – *Concordia*, anul I, nr. 40, 29/17 decembrie 1861.
Domuța 1984 – E. Domuța, *Înființarea „Asociațiunii pentru cultura poporului român din Maramureș” și activitatea sa în perioada 1860-1869*, în „Acta Musei Napocensis”, XXI, Cluj-Napoca, 1984.
Federațiunea 1869 – *Federațiunea*, an II, 4-189, Pesta, 8/20 ianuarie 1869.
Federațiunea 1870 – *Federațiunea*, anul III, 88-420, Pesta, 16/4 septembrie 1870.
Gazeta Transilvaniei 1877 – *Gazeta Transilvaniei*, XL, nr. 87, Brașov, 18/6 noiembrie 1877.
Paul 1978 – V. Paul, *Ioan Bușiția, întâiul profesor al învățământului pedagogic din Maramureș*, în „Marmatia”, IV, 1978.
Sularea 2008 – D. Sularea, *Viața religioasă în dieceza greco-catolică de Gherla (1878-1891). Contribuții documentare*, Cluj-Napoca, 2008.
Șotropa și colab. 1913 – V. Șotropa, N. Drăganu, *Istoria școlilor născăudene*, Năsăud, 1913.

⁹⁴ Tinerii care au absolvit Preparandia confesională din Sighet sunt prezentați în „*Elencul elevilor din preparandia gr(eco) cat(olică) română din Sighet susținută prin Asociațiunea pentru cultura poporului român din Maramureș de la anul 1862 până la anul 1870*”. Bud 1906, p. 141-143.

INSTITUTELE ROMÂNEȘTI DE CREDIT DIN COMITATUL FĂGĂRAȘ (1883–1914)

Dr. Constantin Băjenaru

Abstract. *Romanian credit institutions from Făgăraș County (1883-1914).* The Romanian modern banking-financial activity from Transylvania debuts towards the eight decade of the 19th century, having as an organizational and operational model the Saxon banking systems, however predominantly the Raiffeisen type. In this process starting with 1883 has been also enclosed Făgăraș County, mostly Romanian, on whose territory were founded, until the debut of the First World War, 20 banking institutes and 15 credit accompaniments, being situated from this point of view on one of the top leading places among the counties from Transylvania. Within the pale of this study are captured the appearance conditions of the Romanian credit systems from Transylvania – social-economical and legislative frames – and its evolution, the creation of credit system from Făgăraș County and its route until 1914, the financial activity of the credit institutes, the social and economic effects which it had, the granted supported for culture and Romanian spirituality from here, and also other aspects.

Cuvinte cheie: comitatul Făgăraș, bănci românești, credit, activitate financiară, efecte, cultură.

Keywords: Făgăraș County, Romanian banks, credit, financial activity, effects, culture.

Preliminarii. Inexistența unui control al statului asupra evoluțiilor sistemului financiar, rămas în zona periferică a proceselor de modernizare, a favorizat libera inițiativă în acest domeniu, permițând dezvoltarea asociaționismului de natură economică și în rândul comunităților transilvănene. Ca atare, a luat naștere o importantă mișcare cooperatistă în rândurile românilor, maghiarilor și sașilor, care s-a dovedit a fi eficientă în confruntarea cu marele capital, orientat prioritar către industria prelucrătoare și mai puțin către agricultură și comerț¹. Maturizarea relațiilor economiei de piață transilvănene i-a determinat și pe români să înțeleagă necesitatea creării unei rețele bancare și de credit proprii, independente de Banca Austro-Ungară².

Totuși, situarea Transilvaniei la periferia Imperiului Austro-Ungar și măsurile economice dezavantajoase luate de autorități comparativ cu alte provincii, au condus la îngrădirea ridicării economice a românilor și a accesului capitalului acestora la marea industrie, care a fost orientat spre industria mijlocie și mică, dar mai ales către agricultură. În consecință, instituțiile românești de credit au fost silit să lucreze numai în acest sens, însă de multe ori cu rezultate remarcabile.

Dacă sistemul de credit, în întregimea sa, era modest dezvoltat în Transilvania la mijlocul secolului al XIX-lea, realitate ilustrată de existența a numai cinci institute bancare, nevoile sporite de credite ale economiei austro-ungare de după *Ausgleich* (compromisul dualist din 1867), în condițiile elaborării și aplicării unei legislații economice progresiste – legea comercială (articolul de lege nr. XXXVII) din anul 1875³ și legea cambială din 1876 –, au permis formarea institutelor moderne de credit. De asemenea, legea din 1868 emisă în privința perceperii dobânzilor la capitalul împrumutat, care institua o completă libertate, și introducerea sistemului de cărți funduare în Transilvania (1870), care înlesnea înființarea unui credit ipotecar pentru țărâșime, au reprezentat pași importanți în organizarea creditului agricol.

Este știut faptul că până la dualismul din 1867 în Transilvania ființau doar nouă instituții de credit – săsești și maghiare –, însă piața bancară era dominată de cele două sucursale ale Băncii Naționale a Austriei, înființate la Brașov (1854) și Timișoara (1855), care, în colaborare cu Camerele de comerț și industrie din cele două orașe, acordau credite exclusiv întreprinderilor ce nu intrau în concurență cu industria austriacă atât pe teritoriul ardelean, cât și în zona balcanică.

După 1867, în urma măsurilor legislative amintite, a avut loc un proces progresiv de înființare a institutelor maghiare și săsești, iar primele institute de profil românești, deși acțiunea s-a urnit destul de anevoios, s-au organizat exclusiv după modelul celor săsești. De pildă, la 1867 Visarion Roman înființa la Rășinari o cooperativă de credit, *Societatea de împrumut și păstrare*, care din anul 1868 a început să activeze în sistemul *Schulze-Delitzsch*⁴.

În 1872 lua ființă la Sibiu *Albina*, care a reprezentat cea mai importantă bancă a burgheziei române din Transilvania, cu un capital inițial de 300.000 florini. Dacă la începuturi banca s-a consacrat mai ales împrumuturilor ipotecare în sectorul agricol, în condițiile concurenței puternice din partea burgheziei maghiare și a celei săsești în acest

¹ *Istoria Românilor* VII/II, p. 295.

² Asupra creditului românesc transilvănean, vezi: Dobrescu 2006; Dronca 2003; Petra 1936; Brote 1909.

³ Intrată în vigoare doar doi ani mai târziu, în 1877.

⁴ Institutele de credit românești de tip *Schulze-Delitzsch* au avut în sfera lor de activitate fie un oraș sau o localitate mai mare, fie mai multe localități sau chiar un comitat. Au optat pentru răspunderea solidară și limitată a membrilor și pentru un sistem de vot în funcție de numărul cotelor subscrise la capital de către fiecare membru.

domeniu, cu timpul accentul principal al activității sale s-a fixat asupra operațiilor de scont și aproape deloc în investiții industriale sau comerciale. În cele din urmă, în pragul secolului al XX-lea, institutul de credit sibian va pune din nou accentul pe împrumuturile ipotecare în sectorul agricol, ocupându-se de cumpărarea și parcelarea unor moșii ale nobilimii maghiare scăpătate.

Constituirea sistemului de credit din comitat. Până la 1883, când a fost înființat în Făgăraș institutul *Furnica*, cu excepția Albinei s-au mai înființat Societatea de împrumut și păstrare *Aurora* din Năsăud, în 1873, și *Reuniunea* din Feldru (1879)⁵. După încheierea perioadei de recesiune economică, au luat ființă noi instituții bancare românești la Orăștie și la Cluj (1886), unde s-a fondat *Economul*⁶.

Deși, după cum am amintit, organizarea institutelor de credit românești s-a urnit destul de târziu, procesul a căpătat o mare amploare în întreg teritoriul ardelean, în acesta încadrându-se inclusiv Țara Făgărașului și zona Bran-Zărnești (care din 1863 fusese inclusă în cadrele districtului, ulterior comitatului Făgăraș), teritorii majoritar românești, dar cu o putere economică precară, locuitorii fiind supuși permanent nemilosului sistem cămătăresc practicat în special de evreii din Țara Făgărașului, așezați aici ca mici industriași și comercianți, care cereau de cele mai multe ori dobânzi de până la 100% și uneori chiar peste.

Alături de această situație s-a adăugat o altă cauză: faptul că institutele bancare săsești și maghiare își aveau sediile mai departe de zonă, creându-se astfel problema deplasării până acolo, și politica discriminatoare a acestora față de români, conducând prin urmare la nevoia de institute românești care să le împrumute banii de care aveau nevoie în condiții mai avantajoase.

Institutele românești de credit, inclusiv cele făgărășene și brănene, au fost fondate ca societăți pe acțiuni, acțiunile nominale având valori cuprinse între 50-400 coroane. Pe lângă acționarii particulari, au mai făcut parte și asociații, fonduri culturale, școlare, bisericești etc. Majoritatea acestor institute au avut la bază modelul *Raiffeisen*⁷, mijloacele cu care au operat fiind capitalurile acționariatului, fondurile de rezervă, capitalurile depuse spre fructificare și cele obținute din reescontul de la bănci mai mari.

Numărul băncilor românești ajunsesse în anul 1899 la 72, dintr-un total de 668 instituții, posedând un capital global de peste 50 milioane florini. Ca forță financiară, băncile românești reprezentau aproximativ 15-20% din totalul capitalului social, la care se mai adăuga cel rulat în diverse operațiuni de către băncile din Transilvania, în timp ce băncile burgheziei maghiare dețineau peste 50% din capitaluri, iar cele germane circa 25-30%⁸.

Institutele de credit făgărășene⁹ au avut ca scop general dezvoltarea „*spiritului de economii în toate clasele societății, prin primire de depuneri spre fructificare și prin deschiderea de credite (...) a înlesni orice lucrare onestă pe terenul agriculturii, industriei, comerțului și altor afaceri de economie*”¹⁰.

Cea mai importantă bancă românească a comitatului a fost *Furnica*, înființată în anul 1883 cu sprijinul Albinei din Sibiu. Inițiativa i-a aparținut avocatului Ioan Roman din Făgăraș, care conducea agenția băncii sibiene de aici. În consens cu Visarion Roman, fostul director al institutului din Sibiu, acesta a transformat agenția într-o bancă independentă, cu un capital social de 30.000 florini (60.000 coroane), divizat în 300 de acțiuni a câte 100 florini, dintre care o treime au revenit Albinei. După aprobarea statutelor, a fost ales primul comitet de conducere, constituit numai din personalități: I. Roman-președinte, V. Roman, Ilarie Duvlea, Alexandru Micu, Petru Popescu, Basiliu Stanciu și Gheorghe Făgărășanu¹¹. Pe lângă V. Roman, de-a lungul timpului au mai fost aleși ca membri ai direcțiunii și alți foști reprezentanți ai institutului sibian: Partenie Cozma, Constantin Pop și Iosif Lisai.

Ulterior, capitalul social a crescut constant, ajungând în anii Primului Război Mondial la importanta sumă de 500.000 coroane, plasându-se din acest punct de vedere între primele instituții bancare din Transilvania.

Operația de bază a băncii a constituit-o acordarea de împrumuturi cu dobândă scăzută țăranilor pentru cumpărarea de terenuri, raliindu-se la politica băncii-mamă. Împreună au contribuit, în perioada 1903-1912, cu

⁵ *Istoria Românilor*, VIII, p. 770.

⁶ *Ibidem*, p. 771.

⁷ Institutele de credit în sistem *Raiffeisen* aveau circumscripția limitată la o arie teritorială cât mai mică – sat, comună, parohie –, bazându-se pe principiul centralizării, spre deosebire de sistemul *Schulze-Delitzsch* care îmbrățișa descentralizarea. De asemenea, primul asigura salariu fix doar casierului și nu tuturor funcționarilor cum se practica în celălalt sistem, iar împrumuturile acordate erau pe termene mai lungi și vizau numai scopuri agricole foarte bine precizate. Dovedindu-se mai adecvat intereselor românești, către sfârșitul secolului al XIX-lea sistemul *Raiffeisen* a devenit cel mai popular sistem de asociere în comunitățile românești. Totuși, institutele acestora au resimțit puternic lipsa unui central. Abia în anul 1914 era pe cale să se constituie, însă declanșarea Primului Război Mondial a stopat procesul (vezi Drecin 2001, p. 22).

⁸ *Istoria Românilor*, VIII, p. 771.

⁹ Vezi amănunte în: Băjenaru 2002, p. 45-56.

¹⁰ *GT*, nr. 20/1903, p. 6.

¹¹ Bărbat 1938, p. 85 (nota 2); vezi amănunte în: *RE*, p. 139-140.

împrumuturi ce au însumat 65% din valoarea celor 1.181 jugăre cumpărate pe teritoriul comitatului. Mai mult, *Furnica* a ieșit dincolo de granițele comitatului, acordând două împrumuturi pentru cumpărare de pământ în Târnava Mare¹².

Depunerile spre fructificare au cunoscut până la 1913 o progresie extraordinară (de peste 19 ori), dovadă a încrederii mari de care se bucura banca în rândul românilor¹³:

Anul	1883/1884	1888	1893	1898	1903	1908	1913
Suma (cor.)	74.000	200.000	803.000	875.000	1.102.000	1.317.000	1.433.000

Reducerea ritmului depunerilor după anul 1893 se datorează cu certitudine înființării în acel an a institutului *Olteana* din Viștea de Jos și apoi a altora.

Redau mai jos, selectiv, și evoluția generală a institutului de credit făgărășean de la înființare până în anul debutului Primului Război Mondial¹⁴:

	1883-1884	1893	1908	1912	1914
Capital social	60.000	120.000	120.000	240.000	500.000
Fond de rezervă	284	46.000	92.340	165.928	203.876
Credite de reescont	-	-	195.779	643.173	654.821
Total active	-	957.350	1.818.695	2.840.950	2.881.034

Mai târziu, *Furnica* a deschis filiale și în alte localități, cea mai importantă fiind, se pare, aceea din Arpașu de Jos, deschisă către finele anului 1911¹⁵.

După zece ani, în 1893, a fost înființată a doua bancă românească din comitat – *Olteana* din Viștea de Jos –, urmând apoi o sporire continuă a numărului acestora. Raportul vicecomitelui pentru anul 1909 indica funcționarea de institute de credit în localitățile Făgăraș (șase, inclusiv cele neromânești), Arpașu de Jos, Cârța, Porumbacu de Jos, Porumbacu de Sus, Nou Român, Streza-Cârțișoara, Ucea de Jos, Ucea de Sus, Viștea de Sus, Sâmbăta de Sus, Voila (două), Lisa, Vaida-Recea, Teleki-Recea, Hârseni (două), Șercaia (două), Șinca Veche (două), Vad, Comăna de Sus, Veneția de Jos și Zărnești (două)¹⁶.

Pentru începutul anului 1913, redau o situație statistică privitoare la cinci dintre cele mai importante institute de credit de pe teritoriul comitatului Făgăraș¹⁷:

Institutul de credit	Capital social - coroane -	Fond de rezervă - coroane -	Depuneri - coroane -	Valoarea acțiunilor - coroane -	
				nominală	actuală
<i>Furnica</i> – Făgăraș	240.000	185.000	1.446.713	400	600
<i>Parcimonia</i> – Bran	120.000	49.700	606.582	100	140
<i>Șercăiana</i> – Șercaia	150.000	53.000	610.837	100	190
<i>Olteana</i> – Viștea	172.800	58.000	317.052	200	300
<i>Voileana</i> – Voila	120.000	62.263	456.949	100	165

În anul 1914, funcționau următoarele institute de credit românești (precizând anul înființării și capitalurile sociale): *Banca Poporală* din Arpașu de Jos (1907 – 20.000 coroane), *Brâncoveana* din Zărnești (1911 – 80.000 coroane), *Cârțișoreana* din Streza-Cârțișoara (1903 – 20.000 coroane), *Cassa de păstrare* din Șercăia (1911 – 30.000 coroane), *Cassa de păstrare* din Șinca Nouă (1911 – 30.000 coroane), *Creditul* din Zărnești (1903 – 160.000 coroane), *Furnica* din Făgăraș (1883 – 210.000 coroane), *Grănicerul* din Hârseni (1908 – 22.250 coroane), *Institutul de credit și economii* din Părău (1913 – 48.912 coroane), *Negoii* din Porumbacu de Sus (1908 – 20.000 coroane), *Noiana* din Nou Român (1906 – 42.000 coroane), *Olteana* din Viștea de Jos (1893 – 200.000 coroane), *Parsimonia* din Bran (1895 – 120.000 coroane), *Porumbăceana* din Porumbacu de Jos (1900 – 120.000 coroane), *Șercăiana* din Șercaia (1903 – 150.000 coroane), *Șincana* din Șinca Veche (1906 – 70.000 coroane), *Ucea Mare* din Ucea de Sus (1908 – 20.000

¹² Hășfălean 1977, p. 184.

¹³ Bărbat 1938, p. 87-88.

¹⁴ *Ibidem*, p. 85-86 (sume sunt redată în coroane-aur).

¹⁵ *Olteanul*, nr. 30/1911, p. 4.

¹⁶ MTFVL, CD, nr. inv. I1 - 2.018, f. 9, 11, 13.

¹⁷ GR, nr. 1/1893, p. 7.

coroane), *Unirea* din Vad (1900 – 40.000 coroane), *Venețiana* din Veneția de Jos (1901 – 20.000 coroane) și *Voileana* din Voila (1903 – 120.000 coroane)¹⁸. Prin urmare, existau douăzeci de institute de credit în comitat, ceea ce conferea o situație specială Făgărașului, din acest punct de vedere situându-se pe primele locuri.

Institutele de credit din comitat n-au adus cu sine numai acțiuni pozitive, existând în câteva împrejurări și un revers. Acesta a constat în îndatorarea peste măsură a multor țărani, iar în anii de criză financiară 1912-1913 și 1914 numeroase proprietăți au ajuns la licitație publică, dezastrul fiind împiedicat doar de declanșarea războiului mondial, care a impus moratoriul.

Au existat în comitat și câteva institute de credit ale celorlalte naționalități, înființate aproximativ în aceeași perioadă cu cele românești. Prima dintre acestea a fost înființată de evrei la 1882, cu un capital social de 30.000 florini – Casa de păstrare *Făgărășana* din Făgăraș (*Fogaras takarékpénztár*). Treisprezece ani mai târziu, în 1895, se constituia în Șercaia *Reuniunea de împrumut și păstrare a sașilor*, pentru ca în 1898 și sașii din Făgăraș să întemeieze *Reuniunea de credit Făgărășana* (*Fogarascher Vorschussverein*), cu un capital de 100.000 coroane¹⁹. Un al treilea institut de credit din Făgăraș l-a constituit *Banca Agricolă* (*Agrár takarékpénztár részvénytársaság*), pe când numele celorlalte două amintite în raportul vicecomitelui ne sunt deocamdată necunoscute.

Alături de institutele bancare au funcționat în comitat și însoțiri de credit, create tot pentru sprijinirea financiar-economică a românilor. În 1914 existau următoarele astfel de instituții: *Dumbrava* din Ucea de Jos (înființată în 1909 – capital vărsat, 3.080 coroane), *Însoțirea de credit* din Arpașu de Sus (1910 – 1.700 coroane), *Însoțirea de credit* din Colun (1910 – 1.900 coroane), *Însoțirea de credit* din Comăna de Sus (1908 – 2.600 coroane), *Însoțirea de credit* din Drăguș (1911 – 2.340 coroane), *Însoțirea de credit* din Dridif (1911 – 2.160 coroane), *Însoțirea de credit* din Luța (1911 – 983 coroane), *Însoțirea de credit* din Perșani (1909 – 2.660 coroane), *Însoțirea de credit* din Râușor (1911 – 1.200 coroane), *Însoțirea de credit* din Sâmbăta de Sus (1909 – 3.180 coroane), *Însoțirea de credit* din Șinca Veche (1910 – 3.165 coroane), *Însoțirea de credit* din Teleki-Recea (1904 – 33.665 coroane), *Însoțirea de credit* din Viștea de Sus (1903 – 3.240 coroane), *Minerva* din Poiana Mărului (1910 – 3.220 coroane) și *Mușcelul* din Tohanu Vechi (1913 – 1.820 coroane)²⁰; și în acest caz Făgărașul deținea o poziție privilegiată printre comitatele ardelen.

În schimb, dintre cele 18 tovărășii de consum românești ardelen, doar două funcționau în comitat: *Însoțirea de consum și valorizare* din Telechi-Recea (1909 – 3.470 coroane) și *Tovărășia de consum și valorizare* din Viștea de Jos (1907 – 4.620 coroane)²¹.

Până la alte confirmări, se pare că în cadrele comitatului a funcționat doar o singură însoțire de credit neromânească și anume cea a sașilor din Cârța – *Societatea cooperativă de păstrare și împrumut* –, înființată în anul 1906²².

Activitatea financiară a institutelor de credit. În mare măsură activitatea institutelor românești de credit a urmat un parcurs de normalitate, de cele mai multe ori beneficiind de realizări deosebite, însă au avut parte și de scăderi inerente în anii de criză economică sau de șicane din partea autorităților. La început, ca impediment survenit în activitatea acestora la constituit minimalizarea importanței lor, în special din cauza discriminării la care au fost supuse de către Banca Austro-Ungară în privința reescontului²³. Băncile făgărășene și brănene, ca de altfel majoritatea institutelor românești, fiind considerate prea mici au fost excluse de la reescont. În atari condiții, au recurs la unica posibilitate de împiedicare a falimentului – realizarea reescontului la banca *Albina*, în pofida faptului că le erau influențate beneficiile, rata de reescont practică de institutul sibian fiind mai mare decât cea oficială.

Deficiențele înregistrate în activitate, inerente de altfel unor institute financiare cu putere economică mică, au fost vizate frecvent de către presa locală românească, care căuta, prin diverse propuneri viabile, să le înlăture cât mai degrabă, în scopul îmbunătățirii acestei acțiuni de mare importanță pentru români. De pildă, în 1912, în săptămânalul *Olteanul* apărea un articol în care se afirma că băncile populare de credit și economii „trebuie să fie salvatorul năzuințelor de bunăstare și progres” ale românilor, reazem în momentele de lipsă și necaz. „Băncile populare românești să fie deci nu mijloace de a despoia, de jefuire pentru popor, ci ele să servească ca niște fortărețe tari de apărare a bunurilor materiale ale locuitorilor”²⁴.

În același hebdomadur era găzduit un alt articol, prin care se înaintau propuneri privind modalitățile prin care băncile românești locale puteau sprijini comerțul și industria din comitat. Una dintre ele o reprezenta cerința ca fiecare

¹⁸ Negoescu 1919, p. 220-227; vezi și Bărbat 1938, p. 86, Vlaicu 1923, p. 13-40.

¹⁹ Bărbat 1938, p. 91.

²⁰ Negoescu 1919, p. 228-231.

²¹ Negoescu 1919, p. 232-233.

²² Bărbat 1938, p. 91.

²³ Reescont – operație prin care banca centrală a unei țări cumpără de la o bancă comercială cambii scontate anterior de la aceeași bancă.

²⁴ *Olteanul*, nr. 16/1912, p. 1-2.

institut de credit să susțină 1-3 industriași sau comercianți din localitatea respectivă prin acordarea de credite foarte avantajoase și prin sprijinirea lor permanentă în orice privință. Dacă nu existau astfel de persoane în acea localitate, băncile erau datoare să caute și să atragă elemente din domeniile amintite din alte zone, iar în cazul în care nu le-ar fi succes nici acest demers, trebuiau să încerce sprijinirea formării unor comercianți și industriași „*votând ajutoare potrivite pentru doritorii de a se aplica acestor cariere (...)*”²⁵.

Greutăți importante au întâmpinat institutele de credit din comitat atât în anii de criză financiară, cât și în momentele de exacerbare a naționalismului maghiar, cum a fost de pildă momentul petrecut în anul 1903, când presa maghiară exagera și alarma statul dualist că institutele financiare românești ar fi subvenționate din România. Drept consecință, Banca Națională Ungară a decis retragerea dreptului de reescont a acestora, urmărindu-se aducerea lor în stare de faliment. Din fericire această acțiune n-a avut finalitate, salvarea institutelor românești de credit venind tot de la *Albina*, care, printr-un credit primit de la bănci din România, le-a acordat reescontul necesar și vital totodată²⁶.

Cea mai importantă criză financiară s-a dovedit a fi aceea din anii 1912-1914, însă institutele de credit românești de credit din comitat au reușit, cu greu ce-i drept, dar și cu abilitate, să depășească dificultățile, spre deosebire de câteva bănci mari care datorită crizei de monetar au falimentat. Despre acest moment se scria: „*Cu toată criza de bani, institutele noastre financiare totuși au sărit cu ajutoare celor nenorociți, celor ajunși în primejdie în urma anumitor dezastre. Că unele bănci, în asemenea împrejurări, au dat și răspunsuri nefavorabile celor ce implorau ajutoare bănești, este ușor de înțeles (...), nici ele nu-și pot periclitiza bilanțul, existența*”²⁷.

Ca regulă generală, institutele de credit făgărășene și brănene au practicat exclusiv operațiuni simple, îndeosebi acordarea creditelor de reescont și depuneri spre fructificare, dar cu obținerea unor rezultate importante pentru ele și profitabile pentru clientela proprie. În ceea ce privește creditele de reescont, a fost esențial faptul că ele depășeau cu mult valoarea capitalurilor sociale, cele mai demonstrative cazuri reprezentându-le următoarele institute: *Casa de păstrare* din Șercăița (30.000 coroane capital social – 114.663 coroane credite de reescont), *Unirea* din Vad (40.000 coroane capital social – 123.554 coroane credite de reescont) și *Casa de păstrare* din Șinca Nouă (30.000 coroane capital social – 107.383 coroane credite de reescont)²⁸.

Această împrejurare dovedește realitatea că cererile de împrumut ale clienților (îndeosebi țărani) din comitat se situau la un nivel ridicat, iar creditele acordate i-au sprijinit în consolidarea gospodăriilor, ca și în emigrarea cu miile pe continentul nord-american. Împrumuturile au avut însă și urmări negative, din cauză că unii țărani s-au îndatorat atât de mult încât în anii de criză financiară proprietățile le-au fost scoase la licitație publică. Situația cea mai gravă din acest punct de vedere s-a întâmplat în timpul amintitei crize din 1912-1914, când putea avea loc un dezastru, dar a fost evitat prin izbucnirea Primului Război Mondial, când s-a declarat moratoriul.

În ceea ce privește a doua operațiune majoră, adică depunerile spre fructificare, este evidentă importanța sa pentru românii făgărășeni și brăneni, cifrele existente în conturile-bilanț anuale ale institutelor de credit crescând în permanență, fapt care dovedește încrederea mare pe care românii au avut-o în acestea. Exemplul cel mai elocvent îl constituie banca *Furnica* din Făgăraș: în 1883-1884 avea depuneri spre fructificare în valoare de 74.220 coroane; în 1893 – 803.420 coroane; în 1908 – 1.316.630 coroane; în 1912 – 1.614.364 coroane²⁹.

Pe de altă parte, institutele de credit din comitatul Făgăraș și-au creat o serie de fonduri speciale, al căror volum a cunoscut o creștere constantă, totalizând sume importante; în cazul unora și în anumite perioade valoarea acestor fonduri speciale s-a ridicat până la 60%-70% din totalul capitalului social. În primul rând a fost cazul fondurilor de rezervă, apoi și crearea unor fonduri speciale de rezervă, care au reprezentat cifre considerabile în anii de vârf:

- *Furnica* (Făgăraș): 1908 – 92.340 coroane;
- *Olteana* (Viștea de Jos): 1912 – 47.000 coroane; 1914 – 85.164 coroane;
- *Venețiana* (Veneția de Jos): 1914 – 14.133 coroane;
- *Grănițerul* (Hârșeni): 1914 – 11.092 coroane³⁰.

Altă categorie de fonduri speciale a fost aceea de pensii pentru funcționarii institutelor, cu sume ce ajungeau până la aproximativ 25% din valoarea capitalului social. Însă, deosebit de importante pentru români au fost fondurile speciale având ca destinație binefacerile și sprijinirea culturii, școlilor sau bisericilor – fond filantropic, fond de ajutoare etc. –, care deși n-au avut alocate sume impresionante (până la 10% din capitalul social), au constituit în cele din urmă un real beneficiu pentru români.

Maniera în care au știut să-și atragă clientela – prin aplicarea unor dobânzi scăzute la împrumuturi (6% - 8%) și prin dobânzi atrăgătoare practicate la depuneri (între 4,5% - 5%, în funcție de termen) –, a făcut ca aceste institute de

²⁵ *Olteanul*, nr. 3/1911, p. 4.

²⁶ Dumitrescu 1997, p. 272.

²⁷ *Olteanul*, nr. 30/1913, p. 2-3.

²⁸ Bărbat 1938, p. 87.

²⁹ Bărbat 1938, p. 86.

³⁰ *Olteanul* pe anii respectivi.

credit să obțină de-a lungul timpului profituri consistente, care s-au ridicat uneori până la 25% din valoarea capitalului social (*Furnica*) și chiar 50% (*Cârțișoreana* – *Cârțișoara*, în anul 1914).

Efectele economice și sociale. Institutele românești din comitatul Făgăraș, aidoma celorlalte din Transilvania, s-au erijat în adevărate instituții economico-naționale, prin politica activă de sprijinire și subvenționare a societății de aici. Implicate solid în viața agrară, au contribuit la consolidarea gospodăriei țărănești, la modernizarea unor exploatații agricole și la creșterea rezonabilă a randamentului producției agricole.

Prin veniturile/profiturile obținute au reușit să susțină cât mai mult posibil instituțiile de învățământ și cultură din comitat, acțiuni care s-a răsfrânt pozitiv în cadrul ridicării nivelului de carte, a dobândirii unor cunoștințe practice atât în cazul agriculturii, cât și al comerțului sau industriei. În condițiile existente atunci în cadrul imperiului dualist, de oprimare și discriminare a românilor, „*băncile prin activitatea lor au fost cele mai veritabile instituții care au acumulat forțele economice ale populației românești, și prin mijloacele cărora s-au putut conserva și dezvolta trăsăturile spiritualității românești și realiza mișcarea politică națională (...)*”³¹.

La acțiunile destinate înființării și activității institutelor românești, un rol important l-au avut, în calitatea lor de acționari, elemente provenite din rândurile țăranilor înstăriți, ale comercianților, meșteșugarilor și industriașilor (îndeosebi în cazul localităților mari: Făgăraș, Zărnești, Viștea de Jos, Arpașu de Jos ș.a.), dar mai ales ale intelectualității locale – învățători, preoți, avocați, funcționari etc.

De asemenea, sporirea numărului institutelor de credit și diversificarea operațiunilor de creditare au condus inevitabil la profilarea unui corp funcționăresc specializat, provenit din toate formele de învățământ medii sau superioare: experți financiari, avocați, juriști, funcționari de rând³².

Sprijinirea culturii și spiritualității românești. A doua jumătate a secolului al XIX-lea a adus cu sine și întărirea culturii și spiritualității naționale prin apariția, alături de mai vechile sau noile școli, a reuniunilor, asociațiilor și societăților culturale, a celor cu caracter științific, a reuniunilor mariane. În ajutorarea acestora au venit în permanență, până la declanșarea Primului Război Mondial, toate institutele de credit din comitat, însă cel mai consistent sprijin a fost acordat de institutul *Furnica*, ale cărei adunări generale anuale aprobau sume consistente pentru scopuri culturale și filantropice. Dintr-o relatare de presă se reconfirmă afirmația de mai sus, consemnându-se că până în anul 1910 banca alocase pentru sprijinirea culturii din Făgăraș și jur o sumă totală de 29.594 coroane, iar pentru 1911 nu mai puțin de peste 4.000 de coroane³³.

Același săptămânal publica în 1913 un tablou general al ajutoarelor financiare acordate de institutele de credit din comitat în scopuri filantropice și culturale, din care reieșea că suma totală destinată pentru acel an se ridica la 9.800 de coroane, reprezentând 4,4% din profitul net obținut în anul precedent. Se mai relatea că suma alocată a fost întrebuintată pentru asigurarea sau înlesnirea existenței bisericii, a școlii sau pentru ajutorarea „*altor instituții de interes sau folos local*”³⁴.

Tot *Olteanul* susținea poziția gazetei din Cluj, *Revista Economică*, care, referindu-se la puterea economică (active de 11 milioane și jumătate de coroane și un profit net de un sfert de milion), și numărul mare al băncilor din comitat (40 de institute și 20 de însoțiri de credit)³⁵, afirma că ele trebuie să aibă datoria morală de a crea și susține, „*cu puteri unite, și așezăminte de interes general și de folos obștească pentru poporul care susține și alimentează aceste bănci*”.

Un astfel de așezământ ar fi bunăoară o masă a studenților (elevilor de gimnaziu-n.m.) în Făgăraș, a cărei necesitate este deja de mult simțită în acest oraș ce bâjbăie de liceeni (sic!) români, lipsiți unii și de cele mai necesare pentru traiul zilnic”³⁶.

Însușindu-și ideea, conducerea băncii *Furnica* a luat decizia de a alocă anual câte 1.000 de coroane pentru acest scop. În urma unor apeluri ulterioare, la această acțiune s-au raliat și celelalte institute de credit, care au subscris sume importante în anii următori.

O altă direcție urmată de banca *Furnica* a constituit-o crearea unor fonduri/fundații culturale. Astfel, în anul 1912, în ideea de a-l omagia pe marele binefăcător Partenie Cosma³⁷, adunarea generală extraordinară a hotărât

³¹ Drecin, Dobrescu 2001, p. 63-64.

³² Vezi amănunte în Dobrescu 2005, p. 625-641.

³³ *Olteanul*, nr. 7/1911, p. 4.

³⁴ *Olteanul*, nr. 28/1913, p. 2.

³⁵ *Olteanul*, nr. 20/1913, p. 4.

³⁶ *Olteanul*, nr. 28/1913, p. 2.

³⁷ Partenie Cosma (1837-1923), s-a născut la Beiuș (jud. Bihor) și a urmat cursurile primare și gimnaziale în localitatea natală. S-a înscris la teologie în Arad, însă a abandonat studiile și a intrat (1857) la Facultatea de drept din Budapesta, pe care a absolvit-o patru ani mai târziu, cu specializarea în drept comercial și cambial. Și-a deschis cabinet de avocatură la Beiuș, iar din 1872 a fost ales deputat în Dieta de la Budapesta

înființarea unui fond cultural special care să-i poarte numele și pentru care a fost alocată inițial suma de 1.000 coroane³⁸; și pentru anii următori sunt consemnate sume importante pe seama acestui fond.

De asemenea, sunt consemnate multe alte ajutoare acordate de către *Furnica* și celelalte institute (*Porumbăceana*, *Venețiana* etc.), unor fonduri din afara comitatului – *Fondul Vasile Doican*, *Fundațiunea ziaristilor români* ș.a. –, dar și pe seama elevilor săraci. De o atenție specială s-au bucurat și bisericile românești, fie ele ortodoxe sau greco-catolice, care anual primeau diverse sume, indiferent de scopul pentru care erau solicitate. De pildă, în 1911 *Furnica* acorda bisericii ortodoxe din Galațiul de peste Olt suma de 100 coroane pentru susținerea școlii confesionale și plata unui al doilea învățător, bani care „de la D[umne]zeu să fie sămânță aruncată în pământ bun, să ducă roduri la vreme cu sutele (...)”³⁹. În același an, institutul *Unirea* din Vad acorda bisericii greco-catolice din Copăcel 50 de coroane, iar în 1912 pe seama *Fondului cultural-bisericesc* al bisericii ortodoxe din Mândra intrau sume alocate de institutele *Șercăiana* (100 coroane), *Șincana* (50 coroane) și *Furnica* (20 coroane)⁴⁰.

O altă serie de ajutoare financiare au fost acordate pentru rezolvarea altor probleme economice și culturale ale românilor din comitat, printre care s-au numărat susținerea tipografiilor românești, înființarea societăților de consum și valorizare, cumpărarea și distribuirea de biblioteci populare etc.

Transferul de proprietate funciară. Ca instituții de credit cu caracter național, băncile românești au susținut până la debutul războiului mondial și transferul de proprietate funciară de la mari proprietari maghiari, în special, în beneficiul comunităților românești, instituțiilor și societăților naționale, cu scopuri sociale, profesionale sau culturale. Numai *Furnica* reușise să cumpere pe teritoriul comitatului Făgăraș patru proprietăți, care însumau 1.055 de jugăre, cu o valoare de 238.000 coroane⁴¹. Cu ajutorul acesteia, dar și al altor bănci, avocatul Octavian Vasu a cumpărat în anul 1909 moșia pe care contele Béldi Ladislau în zona Făgărașului cu suma de 540.000 coroane, moșie care avea o suprafață de 800 jugăre⁴². Despre această acțiune și despre faptul că jumătate din suprafața achiziționată urma să fie parcelată între țărani români, se spunea: „Iată o faptă care asigură temeinic viitorul unei părți a neamului nostru, căci fără avere nu există prosperare, nici conștiință de sine ce impune altora”⁴³.

Concluzionând, apare ca evident și de netăgăduit că institutele românești de credit din comitatul Făgăraș au jucat un rol foarte important în viața românilor de aici, ele reprezentând stâlpi de reazem în vremuri tulburi. Beneficiind de rezultate deosebite în condiții deseori improprii, eliminând aproape în totalitate sistemul cămătăriei și având în multe momente rolul de salvatoare a ființei naționale, aceste institute s-au împărtășit în permanență de încrederea românilor. Prin acordarea de credite cu dobândă rezonabilă, dar și prin buna administrare a economiilor depunătorilor, institutele de credit făgărașene și brănene au contribuit în mare măsură la o ridicare a nivelului economic al românilor. De asemenea, au jucat un rol important în susținerea și dezvoltarea spiritualității românești, greu încercate, prin acordarea de ajutoare financiare culturii, bisericii și școlii.

Bibliografie

- Băjenaru 2002 – C. Băjenaru, *Instituțiile românești de credit din Țara Făgărașului (1883-1923)*, în "Țara Făgărașului. Istorie și cultură", vol. I, coordonator: Gheorghe Roșculeț, Făgăraș, 2002.
- Bărbat 1938 – Al. Bărbat, *Dezvoltarea și structura economică a Țării Oltului. Cu un plan de organizare*, Cluj, 1938.
- Brote 1909 – E. Brote, *Organizațiunea creditului prin băncile românești*, Arad, 1909.
- Dobrescu 2006 – V. Dobrescu, *Funcții și funcționalități în sistemul de credit românesc din Transilvania până la primul război mondial. Studiu de caz*, Târgu-Mureș, 2006.
- Dobrescu 2005 – V. Dobrescu, *Pregătirea intelectuală a funcționarilor instituțiilor de credit românești din Transilvania până la 1918*, în "Integrare europeană – între tradiție și modernitate", Târgu Mureș, 2005, p. 625-641.
- Drecin 2001 – M.D. Drecin, *Istorie financiar-bancară. Studii asupra băncilor din Austro-Ungaria (1867-1918)*, vol. II, Cluj-Napoca, 2001.

(până în 1881). În 1876 se mută cu avocatura la Sibiu, iar din anul 1885 devine președinte executiv al băncii *Albina* pentru o perioadă de 30 de ani, timp în care banca a devenit una dintre cele mai importante din Ungaria, s-a modernizat și și-a extins considerabil sfera de activitate. În toamna anului 1916 s-a refugiat din calea armatelor germane mai întâi la Iași, apoi în Rusia, de unde se întoarce în 1919. A fost ales senator în Parlamentul României Mari, însă, la vârsta de 86 de ani, a decedat la Sibiu, unde a și fost înmormântat, Guvernul român organizându-i funeralii naționale.

³⁸ *Olteanul*, nr. 16/1913, p. 2.

³⁹ *Olteanul*, nr. 12/1911, p. 5.

⁴⁰ *Olteanul*, nr. 10/1912, p. 5.

⁴¹ Dumitrescu 1997, p. 271.

⁴² 1 jugăr=0,5775 ha.

⁴³ *Olteanul*, nr. 3/1909, p. 4-5.

- Drecin, Dobrescu 2001 – M.D. Drecin, V. Dobrescu – *Considerații asupra sistemului financiar-bancar românesc din Transilvania (1867-1918)*, în "Istorie financiar-bancară. Studii asupra băncilor din Austro-Ungaria (1867-1918)", vol. II, Cluj-Napoca, 2001, p. 40-84.
- Dronca 2003 – L. Dronca, *Băncile românești din Transilvania în perioada dualismului Austro-Ungar 1867-1918*, Cluj-Napoca, 2003.
- Dumitrescu 1997 – Tr. Dumitrescu, *Transilvania: pământ strămoșesc multimilenar*, vol. II, [București], 1997.
- GR – *Gazeta Română*, anul I, Budapesta, 1893.
- GT – *Gazeta Transilvaniei*, Brașov, 1903.
- Hășfălean 1977 – I. Hășfălean, *Relații agrare în Țara Făgărașului în prima jumătate a secolului al XX-lea*, în „Cumidava”, VIII (1974-1975), Brașov, 1977.
- Istoria Românilor VII/2* – Academia Română, *Istoria Românilor*, vol. VII, tom 2, București, 2015.
- MTFVL, CD – Muzeul Țării Făgărașului "Valer Literat", *Colecția Document*.
- Negoescu 1919 – C.S. Negoescu, *Ardealul nostru – Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul – din punct de vedere geografic, economic, administrativ și mai ales financiar*, București, 1919.
- Olteanul* – *Olteanul*, Făgăraș, 1909-1914.
- Petra 1936 – N.N. Petra, *Băncile românești din Ardeal și Banat*, Sibiu, 1936.
- RE – "Furnica". 25 de ani de existență, în „Revista Economică”, nr. 10/1909.
- Vlaicu 1923 – V. Vlaicu, *Un sfert de veac din viața bancară a românilor ardeleni și bănățeni*, în „Revista Economică. Organ financiar-economic”, nr. 52 (număr jubiliar de 25 ani), Cluj, 23 decembrie 1923, p. 13-40.

CONSIDERAȚII PRIVIND VIAȚA ȘI ACTIVITATEA JURISTULUI ȘI TEOLOGULUI MOISE IENCIU (1881-1953)

Dr. Răzvan Mihai Neagu

Abstract: *Considerations regarding the life and activity of the jurist and theologian Moise Ienciu (1881-1953).* The subject of this study is the life and activity of a priest, Moise Ienciu, remarkable clerical personality from Banat. He had a very good intellectual training, finishing his secondary education in Timișoara. Later, with the financial aid of Gojdu Foundation, Ienciu chose to study law in Budapest and Cluj (1901-1904). In 1905 he became doctor in law at the University of Cluj. Subsequently, Moise Ienciu studied theology at the Theological Faculty of the University of Chernivtsi (1905-1908). In 1910, Moise Ienciu became doctor of theology. Ienciu was a professor at the Theological Institute in Caransebeș. During the First World War he abandoned his teaching career, being a military priest for the Romanian soldiers in the Austro-Hungarian army. Moise Ienciu participated at the Great Union, representing the Theological Institute in Caransebeș. After this moment, Ienciu became government official in the Ministry of Cults.

Cuvinte cheie: Moise Ienciu, Banat, Cernăuți, Institutul Teologic Caransebeș, Guvernul român.

Keywords: Moise Ienciu, Banat, Chernivtsi, Theological Institute in Caransebeș, Romanian Government.

Moise Ienciu (1881-1953) s-a născut la 21 august 1881, în localitatea Călnic din comitatul Caraș-Severin, azi azi cartier al orașului Reșița într-o familie simplă de agricultori. A început studiile primare în satul natal, iar cele secundare la Reșița și le-a finalizat la Timișoara. Inițial, tânărul bănățean a fost atras de studiul dreptului. Cu ajutorul financiar al Fundației Gojdu, Ienciu a început să studieze dreptul la Universitatea Regală Maghiară din Budapesta, unde a învățat în anul universitar 1901-1902, precum și în semestrul I al anului universitar 1902-1903. Ulterior, el a studiat același domeniu în cadrul Universității din Cluj din semestrul al II-lea al anului universitar 1902-1903, precum și pe durata anului universitar 1903-1904, iar în anul 1905 devine doctor în științe juridice¹.

După finalizarea strălucită a studiilor juridice, Moise Ienciu a revenit pentru foarte scurt timp în Banatul natal și a fost angajat pe un post de funcționar în cadrul administrației Episcopiei Caransebeșului. În scurt timp, își dă seama că dorește să continue studiile academice și optează pentru teologie, în cadrul Universității din Cernăuți. Cu privire la perioada studiilor sale la Cernăuți, autorul Vasile Petrica opinează că ea este cuprinsă între anii 1905-1910². Acest lucru nu este tocmai exact. Matricula universitară înregistrează faptul că Ienciu și-a finalizat studiile de licență în anul 1908, petrecând la Cernăuți șase semestre, deci trei ani³. Așadar, perioada în care Moise Ienciu a studiat în capitala Bucovinei în cadrul ciclului pentru licență a fost 1905-1908. Din punct de vedere financiar, tânărul Ienciu a fost beneficiarul unei burse în valoare de 1000 de coroane anual din partea Consistoriului eparhial de la Caransebeș⁴.

În perioada studenției, Ienciu a fost membru al societății studențești *Junimea*, implicându-se în organizarea balului anual al acestei societăți din anul 1906⁵. La sfârșitul aceluiași an, el este atestat ca membru al unei comisii de revizuire al *Reuniunii de boală și sprijin a studenților de la Universitatea din Cernăuți*⁶.

Pregătirea teologică universitară de excepție a tânărului bănățean i-a fost încununată în anul 1910, când a obținut al doilea doctorat, de data aceasta în teologie, la Cernăuți⁷. Precizăm că Moise Ienciu și-a finalizat studiile teologice doctorale cu ajutorul financiar al Fundației Trandafil din Sibiu (administrată de Consistoriul mitropolitan al Transilvaniei), care la sfârșitul anului 1909 i-a aprobat o bursă în valoare de 1.000 de coroane. Gustând din plin plăcerea studiului și a lecturii, Moise Ienciu a dorit să-și întregască cunoștințele acumulate la Budapesta, Cluj și Cernăuți în Europa Occidentală. Obținând o nouă bursă din partea aceluiași fond caritativ, Fundația Trandafil din Sibiu, tânărul bănățean a efectuat un stagiu de specializare european la München, Paris și Geneva⁸. Experiențele universitare europene au făcut din Moise Ienciu un foarte bun poliglot.

Revenit în Banat, eruditul Moise Ienciu este numit în anul 1912⁹, prin decizia episcopului Miron Cristea, profesor la Institutul Teologic din Caransebeș (suplinitor în 1912; titular din 1913). El a funcționat atât la secția teologică, unde a predat Dreptul canonic, Teologia morală, Catehetica, Pedagogia și Retorică, cât și la secția pedagogică, unde a

¹ Sigmirean 2000, p. 380, nr. 934, p. 480, nr. 3064; Sigmirean, Pavel 2002, p. 120, nr. 405.

² Petrica 2003, p. 17.

³ Mészáros și colab. 2014, p. 470, nr. 6959.

⁴ Petrica 2003, p. 17.

⁵ Czernowitzer Allgemeine Zeitung, 1906, 609, p. 4.

⁶ Czernowitzer Allgemeine Zeitung, 1906, 886, p. 3.

⁷ Foaia Diecezană, XV, 1910, 27, p. 5.

⁸ Petrica 2003, p. 19.

⁹ Telegraful Român, LX, 1912, 96, p. 398.

predat limbile română, maghiară, germană, franceză și Constituția patriei¹⁰. În cadrul Institutului Teologic din Caransebeș Moise Ienciu a desfășurat o frumoasă și bogată activitate. S-a remarcat ca un iubitor al excursiilor de studii făcându-le cunoștință elevilor săi cu monumentele românești sau europene. În 1910, 1912 și 1914 îl regăsim la cursurile de vară organizate de Nicolae Iorga la Vălenii de Munte. În luna martie 1912, el a fost cel care a organizat o excursie cu un grup de 15 studenți la Roma¹¹. Aceste adevărate călătorii de studiu vizau și familizarea elevilor cu obiective ale istoriei românilor. În 1913 profesorul Ienciu și-a dus elevii prin Blaj și mai ales la mănăstirile din Bucovina¹². În același an a efectuat o altă excursie ajungând la Mehadia, Băile Herculane și insula Ada Kaleh (azi dispărută). Profesorul Ienciu s-a remarcat și ca membru al societății civile din Caransebeș: a fost membru al *Societății de lectură „Ioan Popasu”* (a fost ales președinte al acesteia în anul 1911), al *Societății pentru crearea fondului de teatru român*.

Din punct de vedere clerical la 21 și 22 octombrie 1916 Moise Ienciu a fost hirotonit diacon, respectiv preot și a fost mobilizat în armata austro-ungară pentru soldații de origine română pe frontul din Italia de Nord între anii 1916-1918¹³. El și-a luat în serios atribuțiile și a colaborat cu ceilalți preoți militari români, cu care a avut o relație strânsă relație. La 21 ianuarie 1917, el a botezat pe fiica preotului militar Coriolan Buracu, fost elev de-al său¹⁴. Ienciu a fost unul dintre reprezentanții preoțimii ortodoxe române de pe frontul italian. În februarie 1917, în calitate de *mandatar al Conferinței pastorale a preoților gr. ort. romani de la frontul italian* se adresa printr-o scrisoare președintelui asociațiunii ASTRA, Andrei Bârseanu pentru a-i trimite cărți pentru soldații români din armata austro-ungară, care luptau în Italia¹⁵. În epistola sa, Ienciu propune retipărirea colecției *Biblioteca populară*. În acest scop, el a donat 120 de coroane¹⁶. În urma acestor demersuri, Ienciu a primit din partea ASTRA 300 de cărți destinate soldaților¹⁷. În anul 1918, preotul militar Moise Ienciu mai primește din partea ASTRA 312 de lucrări literare destinate Bibliotecii centrale a armatei de pe frontul italian¹⁸.

În mai 1917, Ienciu a participat la inaugurarea unui cămin de recreere pentru soldații austro-ungari, construit la ordinul împăratului Carol I¹⁹.

În timpul Marelui Război a purtat o deosebită grijă trupească, dar mai ales sufletească pentru soldați, fapt pentru care a fost distins cu brăul roșu (1917) de episcopul Caransebeșului, Miron Cristea, după cum ne informează ziarul *Foaia Diecezană*²⁰. Moise Ienciu nu a putut uita experiența războiului și suferințele pe care le-a văzut în timpul acestuia. Ulterior, în perioada interbelică, alături de alți preoți care au fost detașați pe frontul din Italia, Moise Ienciu a fost unul dintre cei care au pus bazele *Fundației Protopresbiterul „Pavel Boldea” a preoților ortodocși români de la fosta armată de Isonzo*, creată la 6/19 mai 1919. În anul 1923 Ienciu figura ca donator al acestei fundații cu suma de 1.118, 94 coroane²¹.

Spre sfârșitul anului 1918 revine în Banat și se implică în evenimentele premergătoare Marii Uniri desfășurate la Caransebeș. Moise Ienciu a fost reprezentatul Institutului Teologic din Caransebeș la Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1918, care a decis unirea Transilvaniei cu România, fiind ales în această calitate la 22 noiembrie 1918²². După consumarea momentului unirii, Moise Ienciu a făcut parte ca membru din comitetul de conducere al Ligi Bănățene, creată la inițiativa unui alt absolvent al teologiei la Cernăuți (3 iulie 1919), Avram Imbroane care se dorea a fi un organ al românilor din acest teritoriu, care lupta pentru unirea întregii provincii cu România²³. În vara anului 1919, Ienciu a contribuit cu suma de 20 de coroane pentru sprijinirea Orfelinatului din Sibiu²⁴. Tot în anul 1919, din însărcinarea Consiliului Dirigent al Transilvaniei, Moise Ienciu a fost cel care s-a ocupat de preluarea Facultății de Drept a Universității de Cluj de la autoritățile maghiare, fiind pentru scurt timp și decanul acesteia²⁵.

Viața și cariera lui Moise Ienciu s-au schimbat radical în perioada interbelică. Astfel, în anul 1920 el a făcut pasul spre București, fiind numit inspector general clasa I în cadrul Ministerului cultelor și artelor²⁶. Această numire apare, în opinia noastră, foarte firească. Moise Ienciu era o personalitate marcantă a culturii bănățene având două

¹⁰ Petrica 2003, p. 21.

¹¹ *Foaia Diecezană*, XXVII, 1912, 11, p. 5.

¹² *Foaia Diecezană*, XXVIII, 1913, 26, p. 7.

¹³ Petrica 2003, p. 39.

¹⁴ Leu, Bocșan 2012, p. 520.

¹⁵ Abrudan 1981, p. 941.

¹⁶ Abrudan 1981, p. 942.

¹⁷ Abrudan 1981, p. 942.

¹⁸ Abrudan 1981, p. 945.

¹⁹ Leu, Bocșan 2012, p. 557.

²⁰ *Foaia Diecezană*, XXIII, 1918, 1, p. 2.

²¹ *Foaia Diecezană*, XXXVIII, 1923, 9, p. 5.

²² Popeangă 1974, p. 209; Groza 2003, p. 97; Turcuș, Gomboș 2003, p. 59.

²³ Petrica 2003, p. 46.

²⁴ *Telegraful Român*, LXVII, 1919, 79, p. 4.

²⁵ Pușcariu 1978, p. 408; Iancu 1985, p. 274; Ghibu 2004, p. 347.

²⁶ *Foaia Diecezană*, XXXV, 1920, 38, p. 6.

doctorate (în drept și teologie) precum și o bună expertiză. În noua calitate, Moise Ienciu a depus o muncă la fel de conștiincioasă, reprezentând de multe ori ministerul din care făcea parte la diverse evenimente. Din acest punct de vedere, îl remarcăm la 30 martie 1921 la Congresul biblic al preoțimii ortodoxe române din Transilvania, desfășurat sub patronajul mitropolitului Nicolae Bălan²⁷ sau la instalarea ca episcop al Vadului, Feleacului și Clujului a lui Nicolae Ivan din 6 decembrie 1921. În cadrul acestui din urmă eveniment, el a citit decretul regal de înființare a noii eparhii din Transilvania²⁸. Tot ca trimis al Ministerului Cultelor, Moise Ienciu a participat la 11/24 iunie 1923 la festivitățile centenarului Institutului Pedagogic-Teologic din Arad, fiind în preajma altor absovenți ai teologiei la Cernăuți, precum directorul instituției arădene, Teodor Botiș, a profesorului Nicolae Popovici și a reprezentantului *Asociației clerului „Andrei Șaguna”*, Ioan Felea²⁹. La 16 octombrie 1928, inspectorul Ienciu a reprezentat guvernul român la Congresul preoților ortodocși desfășurat la Arad, unde a rostit și un discurs³⁰.

Fiind un fin cunoscător al realităților din Banat și având o bogată activitate și expertiză, Moise Ienciu a reprezentat statul român și a fost membru al comisiilor de negociere cu Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor în legătură cu semnarea convențiilor de reciprocitate privind biserica și școala³¹. Această chestiune era una de o importanță sporită deoarece îi privea și pe românii rămași în Banatul Sârbesc. În anul 1923, Moise Ienciu a primit în cadrul Ministerului cultelor și artelor, direcțiunea cultului ortodox din ținuturile alipite, după cum informa ziarul *Foaia Diecezană*³². Activitatea din cadrul ministerului l-a adus pe Moise Ienciu în contact cu spinoasa problemă a Statusului Romano-Catolic din Transilvania. Nu vom insista pe acest subiect, care nu face obiectul cercetării noastre, ne vom limita a spune că la 19 decembrie 1931, din însărcinarea guvernului, inspectorul Moise Ienciu s-a deplasat la Cluj și i-a cerut episcopului romano-catolic de Alba Iulia, Majláth Gusztáv Károly să nu țină adunarea anuală a Statusului, deoarece această organizație era ilegală, nefiind recunoscută nici de Sfântul Scaun³³.

În contextul internațional din perioada interbelică marcat de negocierile româno-iugoslave pentru fixarea regimului bisericii și a al școlilor românești din Banatul iugoslav, respectiv a celor sârbești din Banatul românesc, Moise Ienciu a primit ocazia de a apăra interesele României și ale Bisericii Ortodoxe Române, fiind numit în anul 1926 de Ministerul Afacerilor Externe, membru în comisia pentru reglementarea acestei chestiuni, inițial alături de profesorul Silviu Dragomir și avocatul George Dobrin din Lugoj³⁴. Ulterior, din această comisie a mai făcut parte un alt absolvent al teologiei de la Cernăuți, Petru Ionescu. Parte componentă a comisiei amintite, Ienciu a participat la ședința acestui for desfășurată la 24 februarie 1927 de la Timișoara³⁵.

Una din marile realizări ale lui Moise Ienciu a fost legea de pensionare a preoților (1937) cu consecințe asupra întregului cler din România, care venea să regularizeze această chestiune. În preajma instaurării regimului carlist (februarie 1938) Moise Ienciu a fost numit într-o comisie pentru reglementarea funcționării sectelor și asociațiilor religioase, instituită de Ministerul cultelor³⁶.

În timpul celui de-Al Doilea Război Mondial, Moise Ienciu și-a continuat activitatea de la minister. La 5 mai 1940 a reprezentat guvernul României la adunarea eparhială a nou înființatei episcopii a Timișoarei³⁷, fiind unul dintre susținătorii recreării acesteia.

Moise Ienciu a fost un adevărat spirit ecumenic, atitudine care își avea rădăcina în temeinica sa educație. În anul 1929, el a participat la Congresul general al AGRU (*Asociația Generală a Românilor Uniți*), iar peste un an îl regăsim la o ceremonie desfășurată la Episcopia reformată din Cluj. La 24 august 1941 inspectorul Moise Ienciu a participat la instalarea noului episcop al Caransebeșului, Veniamin Nistor³⁸. Începând cu 1 octombrie 1940, după o îndelungată și rodnică activitate, având funcția de inspector general clasa I în cadrul Ministerului Cultelor și Artelor, Moise Ienciu a ieșit la pensie³⁹. Cu toate acestea, el nu s-a retras din activitate, devenind unul dintre colaboratorii apropiați ai episcopului Veniamin. Astfel, la 4 martie 1945 l-a însoțit pe ierarh la Lugoj, unde a avut loc serbarea *Societății de lectură și corală Progresul*, ocazionată de împlinirea a 25 de ani de existență a acestei asociații⁴⁰, iar la 20 iulie 1945 îl regăsim din nou alături de episcop, împreună cu care a concelebrat Sf. Liturghie la Mănăstirea Izvor-Vasiova

²⁷ *Foaia Diecezană*, XXXVI, 1921, 15, p. 2.

²⁸ *Foaia Diecezană*, XXXVI, 1921, 51, p. 4.

²⁹ *Biserica și Școala*, XLVII, 1923, 24, p. 1-4; *Biserica și Școala*, XLVII, 1923, 25, p. 1-6; Vesa 2013, p. 137.

³⁰ *Foaia Diecezană*, XLIII, 1928, 44, p. 5.

³¹ *Foaia Diecezană*, LI, 1936, 34, p. 2.

³² *Foaia Diecezană*, XXXVIII, 1923, 9, p. 6.

³³ Petrica 2003, p. 69.

³⁴ *Foaia Diecezană*, XLI, 1926, 35, p. 5.

³⁵ *Foaia Diecezană*, XLII, 1927, 7, p. 7.

³⁶ *Telegraful Român*, LXXXVI, 1938, 6, p. 4.

³⁷ *Biserica și Școala*, LXIV, 1940, 20, p. 170.

³⁸ *Foaia Diecezană*, LVI, 1941, 35, p. 7.

³⁹ *Biserica și Școala*, LXIV, 1940, 43, p. 359.

⁴⁰ *Foaia Diecezană*, LX, 1945, 11, p. 3-4.

(azi pe teritoriul localității Bocșa, jud. Caraș-Severin)⁴¹. În anul 1946, când episcopul Veniamin Nistor a împlinit 60 de ani, colaboratorul său, Moise Ienciu l-a omagiat în următoarele cuvinte: *Omagiu blândului păstor, care cu modestie, bunătate, muncă fără preget a adus credincioșilor pace, evlavie, organizând stăruitor în suflet un nou suflu de spiritualitate ortodoxă*⁴². În prejma iminentei dispariții din această lume, Moise Ienciu s-a retras în satul natal, Călnic, unde a murit la 26 decembrie 1953⁴³. Statul român i-a recunoscut și apreciat munca și activitatea recompensându-l cu numeroase ordine și medalii: *Ordinul Coroana României*, în grad de ofițer (1920), *Medalia Răsplata Muncii pentru Biserică*, clasa I (1923), *Medalia Centenarului Regelui Carol I* (1939), *Ordinul Steaua României*, în grad de comandor (1940)⁴⁴. Moise Ienciu s-a remarcat și printr-o rodnică activitate culturală, fiind membru al ASTRA, despărțământul Caransebeș (membru pe viață)⁴⁵. A colaborat la mai multe publicații dintre care se remarcă, mai ales *Foaia Diecezană*, periodicul oficial al episcopiei Caransebeșului. Pe plan personal, a fost căsătorit cu Victoria Borza și a avut trei copii: Doru, Doina și Codruț.

Bibliografie

Presă

Biserica și Școala, XLVII, 1923, 24 – *Biserica și Școala*, anul XLVII, 1923, nr. 24, din 11/24 iunie 1923.
Biserica și Școala, XLVII, 1923, 25 – *Biserica și Școala*, anul XLVII, 1923, nr. 25, din 18 iunie (1 iulie).
Biserica și Școala, XLIV, 1940, 20 – *Biserica și Școala*, anul LXIV, 1940, nr. 20, din 12 mai.
Biserica și Școala, LXIV, 1940, 43 – *Biserica și Școala*, anul LXIV, 1940, nr. 43, din 20 octombrie.
Czernowitzer Allgemeine Zeitung, 1906, 609 – *Czernowitzer Allgemeine Zeitung*, 1906, nr. 609, din 16 ianuarie.
Czernowitzer Allgemeine Zeitung, 1906, 886 – *Czernowitzer Allgemeine Zeitung*, 1906, nr. 886, din 22 decembrie
Foaia Diecezană, XV, 1910, 27 – *Foaia Diecezană*, anul XV, 1910, nr. 27, din 4 iulie.
Foaia Diecezană, XXVII, 1912, 11 – *Foaia Diecezană*, anul XXVII, 1912, nr. 11, 24 martie.
Foaia Diecezană, XXVIII, 1913, 26 – *Foaia Diecezană*, anul XXVIII, 1913, nr. 26, din 30 iunie/13 iulie.
Foaia Diecezană, XXXIII, 1918, 1 – *Foaia Diecezană*, anul XXXIII, 1918, nr. 1, din 31 decembrie 1917 (13 ianuarie 1918).
Foaia Diecezană, XXXV, 1920, 38 – *Foaia Diecezană*, anul XXXV, 1920, nr. 38, din 13 septembrie (26 septembrie).
Foaia Diecezană, XXXVI, 1921, 15 – *Foaia Diecezană*, anul XXXVI, 1921, nr. 15, din 11 aprilie (24 aprilie).
Foaia Diecezană, XXXVI, 1921, 51 – *Foaia Diecezană*, anul XXXVI, 1921, nr. 51, din 19 decembrie 1921 (1 ianuarie 1922).
Foaia Diecezană, XXXVIII, 1923, 9 – *Foaia Diecezană*, anul XXXVIII, 1923, nr. 9, din 26 februarie (11 martie).
Foaia Diecezană, XLI, 1926, 35 – *Foaia Diecezană*, anul XLI, 1926, nr. 35, din 29 august.
Foaia Diecezană, XLII, 1927, 7 – *Foaia Diecezană*, anul XLII, 1927, nr. 7, din 13 februarie.
Foaia Diecezană, XLIII, 1928, 44 – *Foaia Diecezană*, anul XLIII, 1928, nr. 44, din 29 octombrie.
Foaia Diecezană, LI, 1936, 34 – *Foaia Diecezană*, anul LI, 1936, nr. 34, din 23 august.
Foaia Diecezană, LVI, 1941, 35 – *Foaia Diecezană*, anul LVI, 1941, nr. 35, din 31 august.
Foaia Diecezană, LX, 1945, 11 – *Foaia Diecezană*, anul LX, 1945, nr. 11, din 11 martie.
Foaia Diecezană, LX, 1945, 32-33 – *Foaia Diecezană*, anul LX, 1945, nr. 32-33, din 12 august.
Foaia Diecezană, LXI, 1946, 13-14 – *Foaia Diecezană*, anul LXI, 1946, nr. 13-14, din 24 martie.
Telegraful Român, LX, 1912, 96 – *Telegraful Român*, anul LX, 1912, nr. 96, din 13/26 septembrie.
Telegraful Român, LXVII, 1919, 79 – *Telegraful Român*, anul LXVII, 1919, nr. 79, din 16 august.
Telegraful Român, LXXXVI, 1938, 6 – *Telegraful Român*, anul LXXXVI, 1938, nr. 6, din 16 februarie.
Transilvania, XLVIII, 1917, 7-12 – *Transilvania*, anul XLVIII, 1917, nr. 7-12, din 1 decembrie.

Lucrări generale și speciale

Abrudan 1981 – P. Abrudan, *Activitatea culturală a Astrei în anii Primului război mondial-premisă a făuririi statului național unitar român*, în „Revista de Istorie”, 34, 1981, 5, p. 935-947.
Ghibu 2004 – O. Ghibu, *Amintirile unui pedagog militant*, ediție îngrijită, cuvânt înainte, note și comentarii, indici de Mihai O. Ghibu, București, 2004.
Groza 2003 – L. Groza, *Caransebeșul și Marea Unire*, Lugoj, 2003.
Iancu 1985 – G. Iancu, *Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea statului național unitar român (1918-1920)*, Cluj-Napoca, 1985.
Leu, Bocșan 2012 – *Marele Război în memoria bănațeană (1914-1919)*, antologie, ediție, studii și note de V. Leu și N. Bocșan, Cluj-Napoca, 2012.
Mészáros și colab. 2014 – Mészáros A., Szögi L., Varga Júlia, *Magyarországi diákok a Habsburg Birodalom kisebb egyetemén és akadémiáin 1789-1919*, Budapest, 2014.
Petrica 2003 – V. Petrica *Teologul și juristul Dr. Moise Ienciu (1881-1953) o viață uitată într-o arhivă*, Caransebeș, 2003.

⁴¹ *Foaia Diecezană*, LX, 1945, 32-33, p. 3-4.

⁴² *Foaia Diecezană*, LXI, 1946, 13-14, p. 9.

⁴³ Petrica 2003, p. 83.

⁴⁴ Petrica 2003, p. 85.

⁴⁵ *Transilvania*, XLVIII, 1917, 7-12, p. 147.

- Popeangă 1974 – V. Popeangă, *Școala românească din Transilvania în perioada 1867-1918 și lupta sa pentru unire*, București, 1974.
- Pușcariu 1978 – S. Pușcariu, *Memorii*, ediție de Magdalena Vulpe, prefată de Ion Bulei, note de Ion Bulei și Magdalena Vulpe, București, 1978.
- Sigmirean 2000 – C. Sigmirean, *Istoria formării intelectualității românești din Transilvania și Banat în epoca modernă*, Cluj-Napoca, 2000.
- Sigmirean, Pavel 2002 – C. Sigmirean, A. Pavel, *Fundația Gojdu 1871-2001*, Târgu Mureș, 2002.
- Turcuș, Gomboș 2003 – A. Turcuș, C. Gomboș, *Marea Unire reflectată în presa românească din Banat (1918-2002)*, Timișoara, 2003.
- Vesa 2013 – P. Vesa, *Învățămintul Teologic de la Arad (1822-1948)*, Deva, 2013.

ACTIVITATEA MISIUNII MILITARE FRANCEZE ȘI A GENERALULUI BERTHELOT ÎN ROMÂNIA (1916 – 1919)

Dr. Gherghina Boda

Abstract. *The activity of the French Military Mission and of General Berthelot in Romania (1916-1919).* The political and military events across Europe in 1916 made Romania renounce its neutrality and enter the war alongside the Entente provided that they supported its wish to unite all the territories inhabited by Romanians and that were under foreign rule. The obsolete organization of the Romanian army and its outdated, insufficient military equipment prompted Romania to ask France for military advice. Consequently, France sent a military mission led by General Henri Mathias Berthelot. The mission acted in two stages, from 15th October 1916 to 9th March 1918, and from October 1918 to May 1919. Through its constant activity, the mission managed to reorganize the army, institute proper military discipline, raise the spirits of the soldiers on the frontline, update the military equipment of the army, and lay the bases for a modern military education in line with the requirements of the time.

Cuvinte cheie: *Primul Război Mondial, Misiune Militară, General Berthelot, Armata Română, francez.*

Keywords: *The First World War, Military Mission, General Berthelot, Romanian Army, French.*

Conjunctura politico-economică a jumătății de veac de dinaintea Primului Război Mondial ne oferă imaginea unei Europe aflată sub imperiul unei puternice revoluții industriale care a creat ritmuri deosebite de dezvoltare economică, fapt care a generat decalaje între state, o extindere globală a relațiilor de tip capitalist care au atras după sine concurența monopolistă și imperialismul, lupta pentru împărțirea și reîmpărțirea lumii între marile puteri, concurență comercială și rivalități coloniale, consecințe firești fiind formarea sau dezvoltarea maximă a marilor imperii multinaționale moderne simultan cu formarea alianțelor politico-militare Tripla Alianță (Germania, Austro-Ungaria și Italia) și Tripla Înțelegere (Franța, Rusia și Anglia), care au scindat Europa și lumea în tabere adverse, la toate acestea prefaceri adăugându-se și problema națională a popoarelor subjugate dornice să se elibereze și să formeze state independente și unitare¹.

Declanșarea Primului Război Mondial a fost consecința firească a acestei evoluții istorice rapide. Deși România se integrase în Tripla Alianță în 1883, în preajma Primului Război Mondial interesele sale naționale au determinat reconsiderări ale parteneriatelor, îndeosebi cu Austro-Ungaria, și reorientarea țării spre vechea sa prietenă, Franța și spre țările din Antanta (Franța, Rusia, Anglia și Italia). Moartea regelui Carol I și venirea pe tronul României a lui Ferdinand, la sfârșitul lunii septembrie 1914, constituie o bună ocazie de apropiere de Antanta care îi garanta sprijinirea dezideratelor naționale, Franței revenindu-i un rol hotărâtor în renunțarea României la neutralitate și intrarea în război alături de noii aliați. Însă primul stat care a recunoscut oficial, pentru prima dată, dreptul românilor asupra teritoriilor locuite de români în Austro-Ungaria, a fost Rusia, cu care România a încheiat o Convenție secretă la 18 septembrie/1 octombrie 1914. Diplomația românească a mai semnat două acorduri cu Italia, unul în 10/23 septembrie 1914, care prevedea coordonarea acțiunilor semnatarilor în vederea salvării neutralității lor, iar al doilea a fost încheiat la 24 ianuarie/6 februarie 1915, reprezentând de fapt un pact de asistență mutuală în cazul unei agresiuni austro-ungare². La 8 martie 1915, Franța a semnat cu România o convenție prin care armatei române îi erau destinate diverse materiale militare și muniție, fapt care denota încrederea Antantei în guvernul român. Ezitățile părții române se datorau faptului că își dorea intrarea în război doar la nord de Carpați, unde își avea interesul, și nu și la sud de Dunăre, cum își dorea Antanta.

La 17 august 1916, România semna cu Antanta Tratatul de alianță care îi garanta și recunoștea, în cazul câștigării războiului de către această alianță, desăvârșirea unității naționale și statale, la 27 august țara noastră declara război Austro-Ungariei. Deși una dintre condițiile intrării României în război era lupta doar împotriva Austro-Ungariei, în condițiile în care Germania declară război României la 30 august, urmată de Bulgaria la 1 septembrie, această condiție își pierde valabilitatea. Atacată de trupe bulgaro-germano-turce în Dobrogea, armata română, care intrase deja pe teritoriul Transilvaniei și câștigase Brașovul, Sibiu și Făgărașul, pierde „capul de pod” de la Turtucaia. Această înfrângere a demoralizat mult armata care era deficitară atât numeric, cât mai ales în ceea ce privește înzestrarea sa tehnico-materială. Lucrurile se precipită și mai mult pentru românii care pierd și pe frontul din Transilvania fiind siliți să se retragă în munți și în sud, unde pierd Constanța, apoi Craiova și se forțează Dunărea la Zimnicea, adversarii urmărind, prin deschiderea acestor culoare, cucerirea Bucureștiului.

¹ Kirijescu 1989, p. 2-3.

² Kirijescu 1989, p. 6-7.

În acest context militar sosește generalul Berthelot la Iași pe 15 octombrie 1916, într-o țară despre care nu știa prea multe dar care, în conjunctura aceea, avea nevoie de sfaturile sale în ceea ce privea desfășurarea războiului modern. Având în vedere experiența sa de război, în 1916 mareșalul Joffre a considerat că generalul Berthelot este cel mai potrivit să reorganizeze armata română, motiv pentru care l-a trimis în fruntea unei misiuni militare franceze în România, care a activat între 15 octombrie 1916-9 martie 1918. Reîntors în Franța, în perioada mai-iunie a fost trimis într-o misiune în S.U.A., după care a activat pe Frontul de vest, în perioada octombrie 1918-mai 1919 revenind în România unde și-a adus contribuția la eliberarea țării de trupele Puterilor Centrale, coordonând și intervenția aliaților în sudul Rusiei împotriva bolșevicilor³.

Misiunea militară franceză a fost cea mai importantă dintre toate cele trimise de Franța în străinătate în timpul Primului Război Mondial și cea care a contribuit în cea mai mare măsură la reorganizarea armatei române. Scopul său inițial a fost cel de pregătire și organizare a armatei, nu de conducere, însă dezastrul militar în care se afla România la sosirea sa l-a determinat pe generalul Berthelot să ofere sfaturi pertinente privitoare la evacuarea și salvarea resurselor noastre armate⁴.

La intrarea României în război alături de marile puteri ale Antantei, armata română mobilizase 19.843 de ofițeri și elevi din școlile militare, 813.758 de oameni de trupă grupați în 366 de batalioane, 104 escadroane, 377 de baterii de artilerie, formațiuni de serviciu și din zona interioară⁵, adică resurse umane considerabile însă lipsite de echipamente militare moderne fără de care nu ar fi putut face față armatei excepționale a Germaniei.

Sosirea în țară a Misiunii militare franceze, la 15 octombrie 1916, a reprezentat nu numai un sprijin moral extrem de necesar în acele momente istorice, ci și un important sprijin material și politic. Scopul acestuia a fost definit în *Ordinul de misiune* din 28 septembrie 1916 astfel: „1. Generalul Berthelot va reprezenta pe lângă Marele Cartier General român pe generalul Joffre, comandantul-șef al armatei franceze; el urma să trateze în numele acestuia și „potrivit instrucțiunilor sale, toate problemele interesând războiul de coaliție dus în prezent împotriva Puterilor Centrale și a aliaților lor”; 2. El urma să țină la curent Marele Cartier general Francez asupra situației materiale și morale a armatei române, asupra operațiilor în curs, ca și a proiectelor sale de manevră; totodată, el trebuia să asigure legătura necesară între Înalțul Comandament român și generalul Maurice Sarrail, comandantul-șef al Armatei aliate de la Salonic, Misiunea militară franceză din Rusia și Stavka rusă; 3. Generalul Bethelot – se spunea în respectivul ordin – era pus la dispoziția Înalțului Comandament român în funcția de *consilier tehnic*. „Rolul pe care îl va juca va depinde în mod esențial de situația personală pe care el o va ști să și-o creeze, de tactul și discreția pe care le va folosi în relațiile cu autoritățile militare române”; 4. Rolul ofițerilor francezi urma să fie stabilit de comun acord între generalul Berthelot și Statul Major General român⁶. Dacă inițial Misiunea franceză a fost alcătuită din 21 de ofițeri conduși de generalul Berthelot (4 ofițeri de stat major, adjuncți ai șefului Misiunii, 9 ofițeri instructori de infanterie, 1 ofițer superior instructor de cavalerie, 5 ofițeri superiori de artilerie)⁷, după retragerea în Moldova, Misiunea va fi completată cu 277 de ofițeri, 37 piloți și observatori, 88 medici, farmaciști și veterinari, 4 ofițeri de marină, 8 ofițeri de intendență, 1150 grade inferioare și soldați, precum și numeroși specialiști⁸. Membrii Misiunii, inclusiv generalul Bethelot, aveau sarcini de consilieri și instructori. Despre misiunea sa, Berthelot spunea că „Aici ocup funcția de șef de Stat Major al Regelui; am vreo 30 de ofițeri francezi, care sunt împărțiți la diferite armate române și la Statul major. Este multă treabă, dar toată lumea se străduiește”⁹.

Berthelot a fost unul dintre generalii care au format elita armatei franceze, chiar dacă originile sale nu erau unele nobiliare. El s-a născut la 7 decembrie 1861 la Feurs (regiunea Loirei), într-o familie modestă dar onorabilă, pentru care munca reprezenta un adevărat cult, tatăl său Claude, fost căpitan de jandarmi în Nervieux, a exercitat o puternică influență în alegerea viitoarei sale meserii¹⁰. Împreună cu fratele său Joannès, locotenent în jandarmerie și mort accidental în 1897, a urmat cursurile școlii militare pregătitoare de copii de trupă din Billom¹¹. Între anii 1881-1883, urmează cursurile prestigioase Școli militare de la Saint-Cyr, după absolvire tânărul sublocotenent de infanterie cerând să fie repartizat, după moda timpului, în colonii, întâi în Algeria, apoi în Indochina, locuri unde se remarcă ca un soldat destoinic, dotat cu reale calități militare, pentru ca în anul 1887 să se reîntoarcă în Franța unde absolvă Școala Superioară de Război din Paris, în 1889 intrând în corpul de stat-major în cadrul Statului Major General francez. A participat activ la luptele de pe Marna și a contribuit activ la victoria de la Verdun, a luptat pe fronturile din România, Franța, Rusia și Bulgaria, a cucerit victorii și a pierdut bătălii, toate însă îmbogățindu-i experiența de luptă și

³ Florescu 2000, p. 11-12.

⁴ Kirijescu 1989, p. 20.

⁵ Preda (coord.) 1997, p. 7-8.

⁶ Preda (coord.) 1997, p. 12-13.

⁷ Preda (coord.) 1997, p. 14.

⁸ Kirijescu 1989, p. 20.

⁹ Florescu 2000, p. 76.

¹⁰ Preda, Moghior, Velter 1997, p. 10; Florescu Gh. I. 2000, p. 11.

¹¹ Nouzille 1997, p. 18-19.

transformându-l în unul dintre militarii cei mai de seamă ai armatei franceze. În octombrie 1919 a fost numit guvernator militar al Metzului, în 1923 devine guvernator militar al Strasburgului, între 1921-1925 a fost membru în consiliul superior de război iar în 1926 se pensionează¹². S-a stins din viață la 28 ianuarie 1931, în urma unei operații de amputare a părții inferioare a unui picior, funeraliile făcându-se în 31 ianuarie la capela Sainte Louise din Domul Invalizilor, într-o simplitate care îi era caracteristică, după care a fost transportat la Nervieux, unde a fost înmormântat în pământul natal¹³.

Contactul imediat cu realitățile militare românești i-au creat generalului Berthelot o imagine de ansamblu sumbră, atât referitor la situația militară, cât și la moralul și armata română, soldați și ofițeri. În *Jurnalul* său, acesta scria: „Ajungând aici, am găsit oamenii destul de deprimați din cauza eșecurilor suferite de armata română și sunt obligat să-i remontez puțin. Dar lumea aceasta cam uită proverbul „Ajută-te singur și Cerul te va ajuta” și strigă după ajutor în toate părțile. Ei mă privesc ca pe un salvator, când primul lucru pe care ar trebui să-l facă ar fi să-și revină. În sfârșit, sper că voi putea să dau o mână de ajutor pe aici”¹⁴. Și a reușit mai mult de atât. Referitor la soldatul român, Berthelot spunea că „pare bun sau cel puțin rezistent, dar cei care îl comandă sunt de o slăbiciune extraordinară. De la sosirea noastră, a trebuit să trimit ofițeri în toate punctele în care românii cedau teren încă de la primele bubuituri de tun, pentru a-i face să reziste. Poate au curaj, dar niciun pic de voință”¹⁵.

Activitățile misiunii franceze au fost diverse. La 7 octombrie 1916, generalul Iliescu, șeful Statului Major al armatei române, definea rolul ofițerilor francezi trimiși să servească în România astfel: „Ofițerii de Stat major francez ai Marelui Cartier General (G:Q:G:) vor participa în birouri, sub direcția șefilor de birou, la munca cotidiană și la misiunile speciale...”¹⁶, iar generalul Berthelot, privitor la sarcina ofițerilor de legătură afirma că „...prin conversațiile sale, prin exemplele și amintirile lor pe care le-o dă experiența, vor găsi multe ocazii de a ridica moralul soldatului și al ofițerului român”¹⁷. Un alt rol al Misiunii a fost cel de reconstrucție a armatei române și de asigurare a instruirii și perfecționării sale, de aprovizionare cu materiale și echipamente militare, de organizare a unităților militare după modelul celor franceze, de elaborarea programelor de instrucție pentru toate centrele de formare și pentru școlile armatei române, fapt pentru care la 3 noiembrie 1916, generalul Joffre a decis să crească efectivele Misiunii la 62 de ofițeri, subofițeri și soldați, urmați de alți 37 între 5 și 12 noiembrie, în aprilie 1917 aceasta totalizând un număr de 450 de ofițeri francezi¹⁸. Sacrificiul suprem al celor 45 de ofițeri și 477 de soldați care au purtat uniforma albastră sau care au constituit cel mai bun exemplu pentru realizarea statului român unitar la 1 Decembrie 1918, precum și acțiunile generalului Berthelot, au rămas înscrise în paginile istoriei românilor „ca una dintre legăturile cele mai prețioase care au unit pentru totdeauna România și Franța”¹⁹. Printre francezii care au rămas pentru totdeauna în pământul românesc se numără colonelul Dubois, ofițer de elită al armatei franceze, înmormântat în aceeași zi cu doctorul Clunet la Iași, „căpitanul Clayaus, ucis de explozia unei grenade la Pralea; locotenentul Henry Jean, ucis la Varnița; căpitanul Vernay, mort la Mărășești; căpitanul Berge, căzut la Oituz; căpitanul Richard, la Momâia; apoi, Streicher, Delafoy, Haldy, Cordonnier, Cassanova, ofițeri de marină Begouin, Demaru și Carriou ș.a. sora de caritate Geneviève de Goutel, a cărei noblete sufletească întrecea chiar pe aceea a ilustrei familii din care cobora. Și pe lângă marele Clunet, medicii francezi Dufrêche, Santoni, Germain și acel neuitat Adain, care găsisse, pentru toți compatrioții săi, formula simpatiei pe care ne-o purta...și alături de aceștia, mulți eroi, mai puțin cunoscuți sau de tot necunoscuți, dormeau somnul cel etern sub dealurile Moldovei, sigilând cu pecetea sângelui vărsat, legătura de veșnică recunoștință către Franța cea mare, glorioasă și recunoscătoare”²⁰.

Această Misiune din România a fost cea mai importantă trimisă de Franța în străinătate în timpul Primului Război Mondial. Chiar dacă la venirea sa, generalul Berthelot nu a reușit să salveze Bucureștiul din mâna germanilor care au reușit să ocupe capitala în decembrie 1916, după stabilizarea frontului pe Siret, prin măsuri adecvate și decizii inteligente, în vara anului 1917 a reușit să refacă complet armata română și să o pună pe baze moderne, dovadă victoriile de la Mărășești, Mărăști și Oituz, umbrite apoi de depunerea armelor datorită dezbinării armatelor rusești.

A doua sa venire în România în fruntea armatelor de la Dunăre, va plasa România în tabăra învingătorilor, dezideratul de veacuri de unitate statală fiind atins și datorită, în mare măsură, acțiunilor Misiunii militare franceze conduse de generalul Berthelot.

¹² Cerbulescu 1931, p. 11.

¹³ Cerbulescu 1931, p. 11-12.

¹⁴ Florescu 2000, p. 72.

¹⁵ Florescu 2000, p. 76.

¹⁶ Nouzille 1997, p. 29.

¹⁷ Nouzille 1997, p. 30.

¹⁸ Nouzille 1997, p. 32-33.

¹⁹ Preda 1997b, p. 62.

²⁰ Kirîțescu 1989, pp. 338-339.

Casa regală română a fost foarte apropiată de Berthelot, acordându-i acestuia toată încrederea și sprijinul în acțiunea de reformare a armatei țării, relațiile lor trecând dincolo de cadrele oficiale, acesta devenind un bun prieten al Regelui și Reginei, nu mai puțin al poporului român care îl privea ca pe un erou salvator și pe care, cu cea mai pură dragoste, îl alintau Tătuțul Bertălău. Relațiile de prietenie s-au prelungit și după părăsirea României de către Misiunea franceză. Astfel, la 6 iunie 1920, regina Maria și fiii săi îi sunt oaspeți generalului în capitala Lorrainei, în aprilie 1924 acesta îi primește în Franța pentru a doua oară pe Rege și Regină, în octombrie 1922 asistă la încoronarea lor la Alba Iulia ca suverani ai României Mari, apoi prezidează inaugurarea în parcul Cișmigiu din București a unui monument ridicat în memoria soldaților francezi căzuți în timpul Primului Război Mondial, în 27 martie 1923 primește o proprietate în satul hunedorean Fărcădinul de Jos, motiv pentru care a vizitat România în fiecare an de atunci înainte²¹. Până în prezent, generalul Berthelot a rămas în memoria colectivă ca unul dintre cei mai de seamă salvatori ai poporului român, contribuția sa militară conducând la victorii alături de aliații care i-au susținut împlinirea dezideratului național unionist.

În concluzie, trebuie să remarcăm faptul că excepționala cooperare între armata română și cea franceză în perioada 1916-1918 a condus la adoptarea oficială la 17 mai 1924, de către Ministerul de Război Român și Marele Stat Major, a doctrinei franceze, ceea ce a modificat toate textele de instrucție, pe baza acestora emițându-se „Regulamentul de luptă al unităților mari”, care a constituit fundamentul de instrucție al forțelor militare române până la declanșarea celui de-al Doilea Război Mondial²². Misiunea militară franceză a participat și s-a sacrificat alături de români în luptele comune pentru apărarea teritoriilor cucerite de Antanta și de învingere a armatelor ostile ale Triplei Alianțe și a contribuit masiv la apărarea țării și la realizarea României Mari.

Bibliografie

- Cerbulescu – N. Cerbulescu, *Generalul Henri Berthelot. Spicuiuri din marile ziare*, Sibiu, 1931.
 Florescu 2000 - Gh. I. Florescu, *General Henri Berthelot. Jurnal și corespondență 1916-1919*, Cluj-Napoca, 2000.
 Grandhomme 2007 – J.-N. Grandhomme, *La mémoire roumaine de la mission Berthelot (1918-2007)*, în „Press Universitaires de France, 2007/4 nr. 228, <https://www.cairn.info/revue-guerres-mondiales-et-conflits-contemporains-2007-4-page-23.htm>
 Kirițescu 1989 – C. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregire României (1916-1919)*, vol. II, București, 1989.
 Nouzille 1997 – J. Nouzille, *Le général Berthelot et la mission militaire française en Roumanie 1916-1918*, în „La présence française en Roumanie pendant la Grande Guerre 1914-1918”, Cluj-Napoca, 1997.
 Ota 2008 – P. Ota, *L'influence de la doctrine militaire française sur l'évolution de l'armée roumaine (1878-1940)*, în „Revue historique des armées”, nr. 244, 2008, <http://rha.reines.org/5862>
 Preda 1997a – D. Preda (coord.), *Berthelot et la Roumanie. Album*, București, 1997.
 Preda 1997b – D. Preda, *Le général Berthelot et la réorganisation de l'armée roumaine*, în „La présence française en Roumanie pendant la Grande Guerre 1914-1918”, Cluj-Napoca, 1997.
 Preda, Moghior, Velter 1997 – D. Preda, N. Moghior, T. Velter, *Berthelot et la Roumanie. Album*, București, 1997.

²¹ Granhomme 2007, p. 24.

²² Ota 2008, p. 44.

EROI AI MARINEI MILITARE ROMÂNE ÎN RĂZBOIUL DE REÎNTREGIRE. ACȚIUNI NAVALE

Dr. Andreea Atanasiu-Croitoru

Abstract: *The First World War Navy heroes. Naval battles. The Romania entrance in the First World War was preceded by a time of political and military training during 1914-1916. In those years, the Romanian Government opts for an armed neutrality politics to the both coalitions engaged in the world domination competition: the Central Powers and the Entente. Now were taken prompt action for reinforcement of the defense system, to develop the means of combat and of the troop's instructions. Also, were reorganized the maritime and fluvial forces. At the end of the war, the Navy came out of the war with some ships loose and with numerous damaged ships. About the human life: loose their lives 17 officers, 19 petty-officers and 353 sergeants, caporals and soldiers and were reported numerous wounded. On board the vessels activated very courageous military sailors who never hesitate to sacrifice themselves for the country water border protection. This story is about them...*

Cuvinte cheie: *Primul Război Mondial, Marina Militară, forțe maritime, forțe fluviale, eroii Marinei.*

Keywords: *the First World War, the Navy, maritime forces, fluvial forces, the Navy heroes.*

Intrarea României în Primul Război Mondial, a fost precedată de o perioadă de pregătire politică și militară, care a acoperit intervalul 1914-1916. În acești ani, guvernul român a optat pentru o politică de neutralitate armată față de cele două coaliții angajate în competiția pentru dominație mondială, Puterile Centrale și Antanta. Acum s-au adoptat măsuri în vederea întăririi sistemului de apărare, de perfecționare a mijloacelor de luptă și a instruirii trupelor, iar între inițiativele menite a da mai multă forță organismului militar național s-a încadrat și reorganizarea forțelor maritime și fluviale.

Dar a venit anul 1916, unul din cei mai sângeroși ani de război la capitolul: lupte navale. În luna august are loc un schimb de telegrame din care reiese atât dorința de victorie dar, în același timp, și încercarea de a însufla curaj forțelor armate române care urmau să ia parte la conflict.

Din telegrama premierului care era și ministru de Război, Ion I. C. Brătianu, adresată comandantului Marinei la Galați aflăm: „Cu onoare se face cunoscut că ne aflăm în stare de război cu Austro-Ungaria cu începere din ziua de 14 august 1916, orele 9.00”.

Acest anunț a fost urmat de telegrama comandantului inspector general al Marinei: „Felicitând pe ofițerii înaintați în grad cu ocazia patronului Marinei, adresez tuturor sănătate și izbândă.

Recomand ca de la amiral la soldat să facem cu toții un trup și suflet pentru a fi pavăză neclintită a țării și tronului. Suntem în război cu Austro-Ungaria. Să avem ochii deschi și brațul gata să lovească tot ce ne va sta în cale pentru desbinarea fraților noștri.

Aștept de la toți marinarii noștri fapte mari și înălțătoare. Acest război pe viață și pe moarte să arate țării rolul Marinei de război și faptele sale să rămână în veci înscrise în istoria țării.

Să trăiască întregul neam românesc”.

COMANDANT INSPECTOR GENERAL AL MARINEI

Contraamiral Eustațiu Sebastian

În cele din urmă, Marina a ieșit din război cu unele nave pierdute și cu numeroase avarii la mijloacele de navigație. Din rândurile marinarii care au intrat în război și care au participat la lupte, și-au pierdut viața 17 ofițeri, 19 maiștri și subofițeri și 353 de sergenți, caporali și soldați¹ și s-au înregistrat numeroși răniți. În spitalul mobil al Marinei, constituit la 25 iulie 1916 în portul Oltenița, din nava „Principele Carol”, șlepurile sanitare 10 N.F.R. și 630, mai erau încă numeroși marinari ale căror răni nu se vindecaseră. Mărturiile supraviețuitorilor spun că doctorii spitalului au muncit zi și noapte fără odihnă, făcând cele mai grele operații cu mijloacele proprii avute la bord².

La bordul bastimentelor care au făcut istorie în timpul luptelor navale s-au aflat marinari militari curajoși care nu au ezitat să aleagă sacrificiul suprem pentru apărarea fruntariilor de apă ale țării. A lor este această poveste....

¹ Bejan coord. 2008, p. 201. Date care provin din Arhivele Militare Române și din publicații editate cât mai aproape de momentul desfășurării evenimentelor.

² Bârdeanu, Nicolaescu 1979, p. 321.

Eroii de pe Vedeta nr. 6 „Maior Nicolae Grigore Ioan”

DUMITRESCU CONSTANTIN, căpitan – comandant al Vedetei nr. 6 „Maior Nicolae Grigore Ioan”, a căzut la datorie în timpul unei misiuni periculoase de distrugere a mitralierelor inamice bulgare instalate în valea Cusuului, în timpul operațiunii de sprijinire a retragerii trupelor noastre la Turtucaia, la 24 august 1916³.

GHICULESCU IOAN, sublocotenent – comandant secund al Vedetei nr. 6 „Maior Nicolae Grigore Ioan”, a căzut la datorie secerat de gloanțe⁴.

ALBULEȚ NICOLAE, soldat – membru al echipajului, a murit lovit de gloanțe⁵.

BOLEA IOAN, sergent – gloanțe⁶.

CROITORU DUMITRU, soldat – gloanțe⁷.

PETRIA GHEORGHE, soldat-tunar, gloanțe⁸.

UZUM TOMA STERIE, soldat-tunar, gloanțe⁹.

La bord se mai afla sublocotenentul Hurmuzescu, secund la comanda vedetei. Însă acest ofițer era poziționat la mitraliera din pupa, de sub masca căreia nu a putut să iasă prin grinda de gloanțe, pentru a merge la comandă. Mai târziu, ros de rușine, el a trecut în aviație și a murit eroic în campania din 1919, în Ungaria¹⁰.

Căpitanul Dumitrescu Constantin. S-a născut la 12 mai 1883 în București. Îmbrățișează cariera militară, fiind atras prin vocație de arma Marină, devenind elev al Școlii de Artilerie și geniu din București pe care a absolvit-o în 1906, cu gradul de sublocotenent. A urmat cursurile Școlii de Aplicație a sublocotenenților de Marină, fiind înaintat la gradul de locotenent la 1 aprilie 1912¹¹. Având acest grad urmează cursurile Școlii Navale din Constanța (sediul actualului Muzeu Național al Marinei Române), în perioada 1912-1913¹².

A fost ambarcat pe monitorul „I. C. Brătianu”, în anul 1911, cu gradul de sublocotenent, s-a aflat în efectivele Apărării Fluviale Regiunea Galați-Tulcea-Sulina. A fost avansat căpitan prin Înalt Decret nr. 2.782 din 13 august 1916.

A iubit marina cu pasiune. Încredințarea comenzii vedetei fluviale „Nicolae Grigore Ioan”, în ajunul Primului Război Mondial, nava care purta nunele eroului căzut vitejește la asaltul redutei „Grivița 2” în războiul pentru cucerirea independenței de stat a României, a constituit o mândrie pentru tânărul căpitan, consacându-și întreaga sa putere de muncă și sacrificiu în pregătirea pentru luptă a echipajului vedetei¹³.

În ziua de 24 august 1916, vedeta nr. 6 primește misiunea să pătrundă după ostrovul Cusuului și să atace inamicul instalat în valea Cusuului, care producea grele pierderi trupelor românești din zonă¹⁴. Misiunea era extrem de grea. Vedeta trebuia să înainteze printr-un loc descoperit până la câțiva metri de dușman, apele canalului fiind scăzute, nava risca să rămână pe uscat, sub focul deschis al inamicului¹⁵.

La 7.40 monitoarele au deschis focul la distanța de 3.800 m, iar la 14.40 navele se retrag spre Silistra. Este momentul când se ordonă evacuarea bateriilor. Monitoarele și vedetele susțin cu focurile artileriei retragerea unei părți din trupe spre Silistra distrugând în valea Cusuului cuiburi de mitraliere ce secerau aceste trupe obligate a trece prin vale¹⁶.

Cât despre vedeta nr. 6, în clipa în care la monitorul „Alexandru Lahovari” a fost ridicat la catarg semnalul „Vedetele să intre pe canal”, prima care s-a avântat cu tot elanul a fost vedeta comandată de căpitanul Constantin Dumitrescu.

Echipajul de marinari de la tunul și mitraliera vedetei a deschis focul asupra trupelor inamice de la uscat, iar comandantul a manevrat vedeta sub ploaia de gloanțe pe acel canal îngust și fără suficientă apă, apropiindu-se la câțiva metri de pozițiile inamicului, obligându-l să înceteze focul. Mii de soldați români din raionul Turtucaia s-au putut astfel replea spre Silistra. Prin bravura întregului echipaj și destoinicia căpitanului Dumitrescu, vedeta și-a îndeplinit misiunea¹⁷.

³ Bejan coord. 2008, p. 197.

⁴ Bejan coord. 2008, p. 197.

⁵ Bejan coord. 2008, p. 198.

⁶ Bejan coord. 2008, p. 198.

⁷ Bejan coord. 2008, p. 199.

⁸ Bejan coord. 2008, p. 200.

⁹ Bejan coord. 2008, p. 201.

¹⁰ Dragalina 2011, p. 195-196.

¹¹ *Anuarul Armatei Române*, 1916, p. 673.

¹² *Mss, Jurnalul Istoric al Diviziei de Mare (1901-1934)*.

¹³ Petrescu 2004, p. 190.

¹⁴ Bălănescu 1927.

¹⁵ Petrescu 2004, p. 191.

¹⁶ *Anuarul Marinei*, 1925.

¹⁷ Petrescu 2004, p. 191.

În timp ce ieșea din canal, cu misiunea îndeplinită, vedeta a atins fundul punându-se pe uscat¹⁸. Prinsă astfel în capcană, nava a fost ciuruită de focul armelor automate bulgare, fiind perforată de gloanțe de 6,5 mm și 8 mm¹⁹. Comandantul este lovit, printre primii, în frunte și doborât pe puntea navei. Ultimele lui cuvinte au fost: „Toată viteza înapoi și adăpostiți-vă!”. În același timp și sublocotenentul Ion Ghiculescu, a fost secerat de o rafală de gloanțe inamice²⁰. Pe lângă ofițerii navei a pierit și jumătate din echipaj²¹.

Printr-o manevră inteligentă a timonierului, vedeta este scoasă din canal. La bord se găseau corpurile neînsuflite ale căpitanului Constantin Dumitrescu, lângă tunul de 47 mm, și al sublocotenentului Ion Ghiculescu, cu mâinile încheștate pe mânerele mitralierei. Au fost înmormântați în cimitirul din Călărași²².

Virgil Dragalina descrie în cuvinte foarte frumoase acțiunea vedetei nr. 6, după ce subliniază greșelile comise de armata română: „Fără ordinul nimănui, un viteaz ofițer de marină a trecut cu vedeta lui pe țărmul dobrogean, pentru a proteja cu tunul și mitraliera, frânturi de unități, care se retrăgeau pe valea Cusuului. Prins sub focul mitralierelor bulgare, o parte din echipaj a fost secerat, împreună cu comandantul – căpitanul Constantin Dumitrescu-Păchiță -, care, lovit în cap, a căzut pe puntea de comandă. Comanda vedetei a fost luată imediat de un sergent care a scăpat restul echipajului de la o totală nimicire”²³.

Pierderile zilei de 24 august 1916 sunt consemnate cu emoție și de locotenentul Mihai Constantinescu, ambarcat pe monitorul „I. C. Brătianu” în jurnalul personal: „Rezultatul acestei zile a fost că pe vedeta nr. 6 „Nicolae Grigore Ioan”, pe care am văzut-o atacând pe canalul Cusui, a murit comandantul ei, căpitanul Constantin Dumitrescu, cel mai simpatic dintre ofițerii tineri, secundul acestei vedete, sublocotenentul Ghiculescu și șapte oameni. Această vedetă s-a pus pe uscat, atunci mitraliera inamică a profitat curățind pe sublocotenentul Ghiculescu care se afla la mitralieră, pe căpitanul Dumitrescu ce era la comandă și tunari de la tunul de 47 mm, din apropiere. Sublocotenentul Ghiculescu a fost lovit în piept, pe când se înălța pe deasupra mitralierei, s-o vadă pe cea inamică. Căpitanul Dumitrescu-Păchiță cum îi ziceam noi, a fost lovit în cap, pe când comanda : „Adăpostiți-vă ! Toată viteza înapoi !” La această comandă vedeta a ieșit de pe uscat. Pe această vedetă erau sublocotenentul Hurmuzescu și caporalul Șerban Vasile de pe monitorul nostru, care erau la pupa și trăgeau cu arma din spatele unor hamace. Amândoi au scăpat neatinși. Sublocotenentul Hurmuzescu a luat comanda acestei vedete și a fugit spre Silistra. În drum, a prins vasul amiral „Principele Nicolae”, la care a acostat pentru a raporta rezultatul acestei lupte. Amiralul Negrescu a intrat pe vedetă, izbucnind în plâns la vederea glorioșilor morți...”²⁴

Pentru pagina de glorie pe care căpitanul Dumitrescu Constantin a înscris-o, Marina a trecut numele său pe una din navele maritime de luptă, canoniera „Căpitan Dumitrescu Constantin” (Î. D. nr. 1.061 din aprilie 1921). Tinerii ofițeri considerau imbarcarea pe această navă ca o deosebită cinste²⁵.

La 15 mai 1931, vedeta „Maior Nicolae Gr. Ioan” a fost decorată cu ordinul „Steaua României” cu spade, în grad de Cavaler, cu panglică de „Virtute Militară” pentru „bravura și disprețul de moarte de care au dat dovadă ofițerii și trupa în timpul luptelor din anul 1916 din lungul Dunării, precum și cele de la Turtucaia”²⁶.

În iulie 1934, osemintele eroului sunt reînhumate cu onoruri militare în cimitirul Ghencea din București²⁷.

Sublocotenentul Ghiculescu Ioan. S-a născut în anul 1891 în Mânjești, județul Vaslui. La 1 iulie 1914 este avansat sublocotenent²⁸.

A murit strângând puternic, cu mâinile mânerele mitralierei de 6,5 mm calibru de la bord. Avea numai 25 de ani.

În memoria ofițerului căzut la datorie, o canonieră a Flotei Maritime Române a purtat cu onoare numele „Sublocotenent Ghiculescu Ioan” (Î. D. nr. 1.061/ 1 aprilie 1921)²⁹.

Escadra a continuat lupta pe canalul Cusuului până la ora 16.30, când trupele rămase la Turtucaia sunt obligate să se predea. Marinarii români și-au făcut datoria din plin, Constatin Kirițescu relatează că: „Vasele marinei au făcut tot ce au putut spre a scăpa de la moarte și a aduce pe celălalt mal cât mai mulți soldați; flota a plătit un larg tribut de sânge, pierzând mulți ofițeri și grade inferioare”³⁰.

¹⁸ Bârdeanu, Nicolaescu 1979, p. 283.

¹⁹ Borandă 1978, p. 40.

²⁰ Petrescu 2004, p. 191.

²¹ Bârdeanu, Nicolaescu 1979, p. 283.

²² Petrescu 2004, p. 191.

²³ Dragalina 2011, p. 195.

²⁴ Borandă 2001, p. 194.

²⁵ Petrescu 2004, p. 191.

²⁶ Borandă 1978, p. 46.

²⁷ Petrescu 2004, p. 192.

²⁸ Anuarul Armatei Române, 1916, p. 675.

²⁹ Petrescu 2004, p. 192.

³⁰ Kirițescu 1922, p. 185.

Superioritatea numerică și tehnică a inamicului, sosirea tardivă a ajutoarelor, lipsa unor nave de transport peste fluviu, a unor mijloace moderne de transmisiuni ș.a., au constituit o parte din cauzele pierderii Capului de pod de la Turtucaia³¹.

Pentru pagina de glorie pe care căpitanul Dumitrescu Constantin și sublocotenentul Ioan Ghiculescu au înscris-o, Marina a trecut numele lor pe două din navele maritime de luptă, canonierele „Căpitan Dumitrescu Constantin” și „Sublocotenent Ghiculescu Ioan” (Î. D. nr. 1.061 din aprilie 1921)³². În iulie 1934, osemintele eroului Dumitrescu Constantin sunt reînchinate cu onoruri militare în cimitirul Ghencea din București³³.

La 15 mai 1931, vedeta „Maior Nicolae Gr. Ioan” a fost decorată cu ordinul „Steaua României” cu spade, în grad de Cavaler, cu panglică de „Virtute Militară” pentru „bravura și disprețul de moarte de care au dat dovadă ofițerii și trupa în timpul luptelor din anul 1916 din lungul Dunării, precum și cele de la Turtucaia”³⁴.

Eroul de pe monitorul „Mihail Kogălniceanu”

Locotenent comandorul Eugen Stihî. comandant al monitorului, a căzut la datorie³⁵ în misiunea de apărare a Capului de pod Turtucaia, în lupta împotriva bateriilor inamice, la 25 august 1916³⁶.

S-a născut la 1 iunie 1878, la Iași. A fost căsătorit cu Sultana Stavrivi. A absolvit Școala militară Artilerie și geniu³⁷. Devotat profesiei de ofițer, nutriend un deosebit atașament pentru arma Marină, Eugen Stihî a trecut într-un timp scurt prin ierarhia gradelor de la sublocotenent până la locotenent comandor, grad cu care a luat parte la Primul Război Mondial, până la 24 august 1916, când a căzut la datorie.

S-a inițiat în tainele navigației cu vele la bordul bricului „Mircea” și a participat la lucrările hidrografice ce s-au executat cu această navă pe coasta Mării Negre a României³⁸. Și-a desăvârșit pregătirea marinărească și de specialitate pe cea mai puternică navă a României din vremea respectivă, crucișătorul „Elisabeta”³⁹. Făcând parte din statul major al navei, a participat în anul 1900 la reparațiile crucișătorului la Galați și la marșul de instrucție al navei în Marea Neagră.

Sub comanda locotenent comandorului Constantin Bălescu, a fost prezent la ieșirile în mare ale bastimentului, conducând pregătirea de artilerie a tunarilor de la bord la festivitățile prilejuite de vizita în portul Constanța a cuirasatului rus „Rotislav”.

Cu prilejul unei escale la Sulina a făcut parte din delegația de ofițeri care a participat la procesiunea de pioasă amintire, organizată de comandantul crucișătorului la mormântul locotenent colonelului Mihail Drăghicescu din Sulina⁴⁰.

În cadrul programului de recunoaștere a coastei Asiei și a Bosforului, a înfruntat o puternică furtună, adăpostindu-se la Cavala. În timpul navigației spre portul Constanța, artileristii navei de sub comanda sa au executat, cu succes, trageri de artilerie. A fost și martorul unei premiere pentru crucișătorul „Elisabeta”, lansarea unei torpile pe timp de noapte⁴¹.

Prima comandă a unei nave de luptă i s-a încredințat în anul 1905, când a fost numit comandant al vedetei fluviale „Maior Șonțu”, numele maiorului-erou din războiul pentru cucerirea independenței de stat a României, căzut pe câmpul de onoare în atacul asupra redutei „Grivița II”. În acest an (1905) primește a doua tresă, cea de locotenent și ca răsplată pentru meritele sale este decorat, prin Înaltul Decret nr. 7 din ianuarie 1905, cu ordinul „Coroana României” clasa a V-a, în grad de Cavaler. Peste doi ani este distins și cu ordinul sârbesc „Vulturul Alb” în grad de Ofițer. În scurta sa carieră a fost decorat și cu medalia „Avântul Țării”⁴². A fost avansat la gradul de căpitan în anul 1907. A comandat Școala de Hidrografie și vasul „România”. În 1913 se afla comandant-secund pe monitorul „Mihail Kogălniceanu” și director de trageri la această navă⁴³.

Monitorul „Mihail Kogălniceanu”, aflat în organica Escadrei de Dunăre, se găsea în august 1916 în fața localității Turtucaia, cu misiunea de a completa dispozitivul de apărare a Capului de pod și a împiedica trecerea oricăror forțe navale inamice în aval de Turtucaia.

Artileria monitorului „Mihail Kogălniceanu”, condusă cu mult profesionalism de locotenent comandorul Eugen Stihî, a participat cu succes la lupta împotriva bateriilor inamice, obligându-le nu de puține ori să înceteze focul.

³¹ Bârdeanu, Nicolaescu 1979, p. 283.

³² Petrescu 2004, p. 191.

³³ Petrescu 2004, p. 192.

³⁴ Borandă 1978, p. 46.

³⁵ Bălănescu 1927.

³⁶ Bejan coord. 2008, p. 198.

³⁷ Petrescu 2004, p. 187.

³⁸ Ciuchi 1906, p. 308.

³⁹ Borandă 1978, p. 37.

⁴⁰ Petrescu 2004, p. 188.

⁴¹ Borandă 2000, p. 136.

⁴² Borandă 1978, p. 37.

⁴³ Petrescu 2004, p. 189.

Minunate pagini de vitejie au înscris artileriștii marinari de pe această navă de luptă în zilele de 23 și 24 august 1916. Salvele monitorului au lovit în plin țintele inamice, făcând să înceteze focul unei baterii grele. Cu o avarie gravă la unul dintre tunurile navei, s-a continuat focul cu celelalte tunuri, până când țeavile s-au înroșit, ziua de 24 august 1916 a fost dramatică pentru soldații români, inamicul a atacat cu forțe masive, lupta fiind înverșunată. Artileria română nu mai avea muniție. În această situație, monitoarele Escadrei de Dunăre, printre care și „M. Kogălniceanu”, au tras cu toate piesele de la bord, producând însemnate pierderi atacatorilor⁴⁴. Locotenent comandorul Eugen Stîhi este rănit și în ziua de 25 august 1916 încetează din viață⁴⁵ la bordul navei spital „Principele Carol”⁴⁶. Locotenentul Mihai Constantinescu, ambarcat pe monitorul „I. C. Brătianu” nota în jurnalul personal cu privire la acest episod: „Tot dintre rândurile marinarilor a dispărut astăzi locotenent comandorul Stîhi, comandantul secund al monitorului „Kogălniceanu”, lovit de o schijă de obuz în picior. I s-a făcut operație, însă din cauza prea marei scurgeri de sânge, a murit la ora 12.30 noaptea”⁴⁷.

În luptele cu dușmanul au mai căzut și soldații marinari Gheorghe Barbu, Ștefan Căciulescu, caporalii Niculai Leon și Anghel Dincă, sergenții Dumitru Tița și Ion Manoilă și mulți alții⁴⁸.

Pentru cinstirea memoriei bravului ofițer, o navă de luptă a Marinei Militare Române (canonieră) a purtat numele de „Locotenent comandor Eugen Stîhi” (Înaltul Decret nr. 1061 din aprilie 1921)⁴⁹.

În anul 1931, monitorul „Mihail Kogălniceanu” a fost decorat cu ordinul „Steaua României”, cu spade, în grad de Cavaler, cu panglică de „Virtutea Militară”, „pentru bravura și disprețul de moarte de care au dat dovadă ofițerii și trupa în luptele din 1916, din lungul Dunării, precum și în cele de la Turtucaia”⁵⁰.

Eroul de pe Vedeta nr. 8 „Căpitan Valter Mărăcineanu”

Sublocotenentul Axente G. Alexandru⁵¹. S-a născut la 25 ianuarie 1897 în Ploiești. Fiul lui Gheorghe Axente și al Dărei Axente. A absolvit Liceul „Sfinții Petru și Pavel” din Ploiești, fiind remarcat prin rezultate bune și foarte bune la învățătură⁵². La 17 august 1915, elevul Axente Alexandru semnează următoarea declarație: „*La concursul de admitere în Școala de Artilerie, geniu și marină îmi aleg și dau examen pentru arma marină*”.

A urmat anul I al Școlii de Artilerie, geniu și marină în 1915-1916, fiind avansat plutonier. La 1 octombrie 1916 primește gradul de sublocotenent, împreună cu toți elevii anului II și este îmbarcat pe Vedeta fluvială nr. 8 care purta numele eroului din războiul pentru obținerea independenței de stat a României, „Căpitan Valter Mărăcineanu”.

A luat parte cu vedeta la luptele pentru apărarea brațului Borcea, pentru împiedicarea inamicului de a debarca în Balta Ialomiței, la susținerea trupelor române în retragere, la supraveghere și patrulare pe fluviu, la trecerea populației civile peste Dunăre, la protejarea navelor comerciale ce navigau spre Chilia⁵³.

În ziua de 20 decembrie 1916 o altă navă care mergea împreună cu vedeta „Căpitan Valter Mărăcineanu” spre canalul Alionte pentru a lua personalul și materialul care servise ca observator pentru tirul indirect al flotei, s-a salvat intrând la adăpost după insula Balaban, a observat minele de curent⁵⁴.

Din păcate, vedeta „Căpitan Valter Mărăcineanu” nu a scăpat, ea a fost lovită de o mină de curent care a explodat⁵⁵ în aval de privalul Ciangâru, pe malul stâng al canalului Alionte, la ora 11.15⁵⁶. Sublocotenentul Axente G. Alexandru, grav rănit, cu piciorul drept retezat, a murit în brațele marinarilor care au încercat să-l salveze. Vedeta s-a scufundat în apele Dunării, împreună cu ofițerul care nu împlinise încă 19 ani.

O puternică explozie spulberă pupa vedetei, o bucată din aceasta fiind aruncată la 50 de metri pe uscat. Mitraliera, furca tunului de 47 mm a.a., capacul careului au zburat la 60 de metri de malul canalului. Cele două torpile cu școndu de la bordul vedetei au fost și ele proiectate la 15-20 de metri.

S-a produs o spărtură largă în bord și în puntea navei. Comandantul vedetei, locotenentul Gheorghe Constantinescu a fost azvârlit din cușetă drept în mijlocul careului, cu ambele picioare în apă. Deasupra capului apăsa o tablă de fier. Iată cum descrie ofițerul această tragedie: „*eram complet închis, nu puteam face nicio mișcare, întineric complet, iar apa intră cu zgomot mare și repeziciune. Mă pregăteam de moarte, când îmi apără spărtura din bord. Primul ordin fu de a se salva echipajul. M-am târât până la tambuchiul mașinii pe care forțându-l, l-am deschis și am ieșit de jos*”.

⁴⁴ Petrescu 2004, p. 189.

⁴⁵ *Anuarul Marinei*, 1925.

⁴⁶ Bârdeanu, Nicolaescu 1979, p. 282.

⁴⁷ Borandă 2001, p. 194.

⁴⁸ Bârdeanu, Nicolaescu 1979, p. 282.

⁴⁹ Petrescu 2004, p. 189.

⁵⁰ Petrescu 2004, p. 190.

⁵¹ Bejan coord. 2008, p. 197.

⁵² Petrescu 2004, p. 199.

⁵³ Petrescu 2004, p. 200.

⁵⁴ Bârdeanu, Nicolaescu 1979, p. 300.

⁵⁵ *Anuarul Marinei*, 1925.

⁵⁶ Borandă 1978, p. 43.

cu doi oameni. Fuse-i transportat la mal de doi soldați. Am ordonat salvarea sublocotenentului Axente A. L-am tras afară, îi lipsea piciorul drept. A murit în brațele soldaților. Voiau să-l transporte, când vedeta începând să se scufunde cu repeziciune și să se răstoarne nu l-au mai putut ține, îl scapă iarăși în careu și se salvează la mal". Nava s-a scufundat în 4-5 minute. Comandantul a făcut apelul în fața crucii catargului care singură se mai vedea deasupra apei. S-a constatat că toți marinarii erau prezenți în afară de sublocotenentul Axente A. Întregul echipaj s-a închinat și a dat ultimul salut, descoperindu-se și murmurând „Dumnezeu să-l ierte !”.

„Erau toți uzi, frig, doi răniți ușor, am dat ordin de plecare pentru a merge la Escadră și a raporta” arată comandantul vedetei în raportul înaintat eșalonului superior⁵⁷.

Un destin tragic a făcut ca sublocotenentul Alexandru Axente să piară mutilat de explozie la numai 38 de ore de la sosirea la navă ca secund al comandantului. Explozia l-a surprins pe patul cabinei din babord, scriind părinților.

O navă maritimă, dragorul „Irena”, a primit numele „Locotenent Axente” (D.M.R. nr. 673/7 iulie 1921)⁵⁸.

La 24 noiembrie 1916, vedeta a fost scoasă. Se constată că lipsea o porțiune din pupa navei pe o lungime de 6 metri⁵⁹.

Eroii de pe șalupa „Smârdan”

ALEXANDRESCU ION, căpitan – operațiunea de evacuare a materialului flotant al Marinei, la bordul șalupei „Smârdan” bombardată și incendiată de bateriile inamice de la Isaccea, în noaptea de 29/30 decembrie 1916⁶⁰;

VÂRTOSU CONSTANTIN, locotenent – în urma rănilor și arsurilor suferite în acțiunea de salvare a navei și a echipajului, a încetat din viață la 30 decembrie 1916⁶¹;

MARINESCU NEDELEA, plutonier major – comandant pe șalupa de poliție „Smârdan”. Și-a pierdut viața fiind lovit de proiectile și înecat în timpul focului deschis de bateriile inamice de la Isaccea asupra șalupei, în noaptea de 29/30 decembrie 1916⁶².

Căpitanul Alexandrescu G. Ioan. S-a născut la 11 noiembrie 1886 în București. A absolvit liceul „Mihai Viteazul” - secția reală, din București. A urmat apoi, cursurile Școlii militare de Artilerie și geniu, în perioada 1907-1909.

La 1 iulie 1909 este înălțat la gradul de sublocotenent și repartizat în cadrul Diviziei de Mare. După absolvirea Școlii de Aplicații a sublocotenenților de marină este mutat la Divizia de Dunăre.

Ofițer cu reale calități pentru arma Marină, el se număra printre cei mai capabili și mai instruiți ofițeri ai marinei militare. Excelentele sale calități au fost recunoscute prin distincțiile cu care a fost onorat: „Medalia jubiliară 10 mai 1906”, „Coroana României” în grad de Cavaler, Medalia „Avântul Țării”. În cadrul Diviziei de Dunăre, a comandat vedetele fluviale „Căpitan Nicolae Lascăr Bogdan” și „Căpitan Romano Mihail”. Cu cea din urmă a luat parte la acțiunile de luptă ale marinei militare în Primul Război Mondial.

Echipajul navei a dovedit curaj și bărbăție în misiunile de recunoaștere, patrulare și veghe, executate pe Dunăre, în susținerea cu focul artileriei de la bord a trupelor române în încleștarea cu inamicul⁶³. Vedeta comandată de Ioan Alexandrescu a asigurat evacuarea, sub un puternic foc al inamicului, a soldaților români răniți de la Turtucaia la Oltenița. În *Jurnalul istoric al Escadrei de Dunăre* este consemnată acțiunea curajoasă a vedetei. Trimisă în ziua de 24 august 1916 să scoată din luptă mitralierele inamice de pe Valea Cusuului, străbate curajos canalul și cu focul tunului de 47 mm și al mitralierelor de la bord le reduce la tăcere⁶⁴.

Locotenentul s-a remarcat în mod deosebit în cadrul acțiunii organizate în ziua de 27 octombrie 1916, când un detașament de marinari format din echipajele a două vedete fluviale, a respins inamicul, eliberând satul Topalu, pe care l-a menținut până la sosirea forțelor române de uscat⁶⁵.

La 1 noiembrie 1916, este avansat la gradul de căpitan.

Un alt fapt de arme deosebit la care a luat parte și echipajul vedetei „Căpitan Romano Mihail” s-a petrecut la 9 decembrie 1916. Inamicul ocupase satul Ghecet. Pentru determinarea tăriei forțelor germane, se organizează o incursiune pe brațul Măcinului cu două vedete fluviale, printre care și cea comandată de căpitanul Alexandrescu G. Ioan. Focul tunurilor și mitralierelor de la bordul vedetelor a produs derută în rândurile dușmanului care se retrăgea în mare panică. Grupele de marinari de la cele două nave, debarcate la uscat, au urmărit inamicul, luând prizonieri, capturând armament și echipament.

⁵⁷ Petrescu 2004, p. 102.

⁵⁸ Petrescu 2004, p. 102.

⁵⁹ Petrescu 2004, p. 103.

⁶⁰ Bejan coord. 2008, p. 197.

⁶¹ Bejan coord. 2008, p. 198.

⁶² Bejan coord. 2008, p. 200.

⁶³ Petrescu 2004, p. 195.

⁶⁴ Petrescu 2004, p. 196.

⁶⁵ Borandă 1978, p. 42.

La sfârșitul lunii decembrie 1916, căpitanul Alexandrescu se afla la bordul șalupei „Smârdan”, în misiune pe Dunăre. Trecând prin fața bateriilor inamice de la Isaccea, șalupea este lovită⁶⁶, un obuz a căzut pe navă în tancul de păcură care a luat foc. În urma rănilor și arsurilor suferite în acțiunea de salvare a navei și echipajului, ofițerul încetează din viață la 30 decembrie 1916⁶⁷. În cele din urmă, Brațul Sulina a fost interceptat de alte baterii de artilerie instalate la Tulcea⁶⁸.

Faptele de arme săvârșite de acest marinar în cursul luptelor din 1916 pe Dunăre, sacrificiul său suprem au fost recunoscute prin decorarea sa post-mortem cu ordinul „Coroana României” cu spade în grad de cavaler, cu panglică de Virtute Militară“. Remorcherul „Amalia” din dotarea marinei române a primit numele „Căpitan Alexandrescu” (Decizia Ministerului de Război nr. 673/7 iulie 1921)⁶⁹.

Locotenentul Vârtosu A. Constantin. S-a născut la 19 ianuarie 1893 în Galați, oraș cu vechi tradiții marinărești. De mic l-au impresionat navele fluviale și maritime care navigau pe Dunăre, uniforme strălucitoare ale ofițerilor de marină întâlneau pe străzile bătrânului port. Se hotărăște să îmbrățișeze cariera militară. În 1911 îl găsim printre elevii anului I al Școlii de Artilerie, geniu și marină. Anul 1913 îi aduce prima tresă de sublocotenent la absolvirea școlii.

În același an este trimis pentru perfecționare la Școala Navală din Kiel. Izbucnirea celui de-al doilea război balcanic îi întrerupe studiile în străinătate, este chemat în țară și repartizat la Divizia de Dunăre, fiind ambarcat pe monitorul „Mihail Kogălniceanu”. Pentru participarea la campania din 1913, este decorat cu „Avântul Țării”. Prin Înaltul Decret nr. 2.442 din 27 iunie 1916 este avansat la gradul de locotenent⁷⁰. Campania din anul 1916 o desfășoară în cadrul Grupului port-mine din Apărările sub Apă. Participă la organizarea apărărilor pe fluviu a Capului de pod Turtucaia, a operațiunii de trecere a Dunării de la Flămânda, la instalarea barajelor de mine de la km 390-392, ostrovul Dervina, Gura Borcei, Gura Balei, pe Borcea, la Măcin, între Brăila și Galați.

În ziua de 29 decembrie 1916, locotenentul Constantin Vârtosu se găsea la bordul șalupei „Smârdan”, în misiune pe Dunăre. Artileria inamică de la Isaccea a deschis focul asupra navei, incendiind-o. Tânărul locotenent Constantin Vârtosu este rănit grav și încetează din viață la 30 decembrie, cu 20 de zile înainte de a împlini 23 de ani⁷¹.

Un remorcher al marinei militare, „Cetatea Albă”, a purtat numele locotenentului Constantin Vârtosu, căzut la datorie în luptele de pe Dunăre din Primul Război Mondial (Î.M.R., nr. 673/7 iulie 1921)⁷².

Monitorul „Lascăr Catargiu”

CADREA PETRE, soldat – a murit în urma rănilor suferite în schimbul de focuri dintre monitorul „Lascăr Catargiu” și bateriile inamice de la Isaccea, în timpul evacuării în Delta a materialului flotant al Marinei, la 30 decembrie 1916⁷³.

LUCA VASILE, sergent – a murit la Isaccea în spitalul plutitor, la 5 ianuarie 1917, în urma rănilor suferite⁷⁴.

MIHAI Z. MIHAI, soldat – căzut la 30 decembrie 1916⁷⁵.

POPĂRLĂ IOAN, soldat – căzut la 30 decembrie 1916⁷⁶.

Sergentul Luca Vasile. S-a născut la 3 august 1889 în Comuna Stănițești, Fălciu. A fost încorporat la Divizia de Dunăre în luna ianuarie 1911. În 1912 este înaintat la gradul de caporal. A participat la campania din 1913, fiind decorat cu medalia „Avântul Țării”. Primește gradul de sergent și este trecut în rezervă. În anul 1916 face parte din echipajul monitorului „Lascăr Catargiu”.

Sergentul Luca Vasile a participat la toate acțiunile de luptă duse de monitorul „Lascăr Catargiu” în campania anului 1916. Având model curajul și spiritul său de dăruire, marinarii din subordine au acționat cu bărbăție și eroism în confruntarea cu inamicul. În jurnalul de bord al monitorului, sunt înscrise faptele de arme ale echipajului în luptele din Dobrogea. În primele zile ale războiului, monitorul „Lascăr Catargiu” s-a impus prin tirurile directe de artilerie asupra tranșeelelor și bateriilor germane de pe malurile Cusuiului⁷⁷.

Numai datorită eficacității tragerilor de artilerie de pe monitorul „Lascăr Catargiu” a putut fi salvată, în ziua de 24 august 1916, vedeta fluvială nr. 5, în timpul unei misiuni de cercetare pe Dunăre. Sergentul Vasile Luca a fost prezent și

⁶⁶ *Anuarul Marinei*, 1925.

⁶⁷ Petrescu 2004, p. 196.

⁶⁸ Bârdeanu, Nicolaescu 1979, p. 304.

⁶⁹ Petrescu 2004, p. 196.

⁷⁰ *Anuarul Armatei Române*, 1916, p. 674.

⁷¹ Petrescu 2004, p. 197.

⁷² Petrescu 2004, p. 198.

⁷³ Bejan coord. 2008, p. 199.

⁷⁴ Bejan coord. 2008, p. 200.

⁷⁵ Bejan coord. 2008, p. 200.

⁷⁶ Bejan coord. 2008, p. 201.

⁷⁷ Petrescu 2004, p. 201.

la luptele duse în cadrul sprijinirii flancului drept al trupelor române în Dobrogea⁷⁸. La sfârșitul lunii decembrie 1916, inamicul instalase la Isaccea numeroase guri de foc de mare calibru, executând un tir nimicitor asupra trupelor române și ruse și asupra mijloacelor de navigație proprii ce se scurgeau pe Dunăre. Monitorul „Lascăr Catargiu” a primit ordin să execute o recunoaștere pentru a se determina locul dispunerii și puterea artileriei germane de la Isaccea. La această acțiune au mai luat parte două canoniere și un remorcher. Monitorul a început escorta convoiului ce se deplasa în amonte de Isaccea. Echipajul era la posturile de luptă. Sergentul Vasile Luca scruta întunericul greu de pătruns, fiind gata în orice moment să deschidă focul. Proiectoarele inamice spărgeau bezna nopții, luminând apa Dunării. La ora 22.45, monitorul a fost descoperit. Asupra lui s-a revărsat cu furie uraganul de foc al unei baterii de 100-120 mm dintr-o poziție de pe înălțimile de la Isaccea. Un obuz inamic a lovit nava, iar aceasta a explodat. Au murit doi marinari și au fost răniți alți câțiva, printre care și sergentul Vasile Luca. O schijă a imobilizat cârma navei la tribord, împingând-o spre mal. Eșuarea a fost cu greu evitată, manevrându-se din mașini⁷⁹. Monitorul a suferit pierderi serioase: doi morți, opt răniți, un dispărut și mai multe avarii⁸⁰.

Sergentul Vasile Luca, nu a supraviețuit rănilor suferite, el a murit la 5 ianuarie 1917, la Isaccea, în „Spitalul Plutitor”⁸¹. Moartea este confirmată prin Extractul nr. 21 al Spitalului plutitor cu Ordinul de zi nr. 1007⁸².

Iată cum este redat evenimentul, în termeni scurți și seci în „Anuarul Marinei” din 1925: „30 decembrie 1916-trecerea forțată a monitorului „Catargiu” la Isaccea. Monitorul „Catargiu” are misiunea să facă o recunoaștere a întărilor inamice de la Isaccea împreună cu două canoniere și să escorteze un remorcher până la deal de acest punct. La ora 19.00 grupul de vase pleacă din Ciatalchioi. La ora 22.45 când monitorul se găsea travers cu pichetul Eski-Kale, inamicul pune proiectorul și deschide un foc viu calibru 100-120 mm cu o baterie așezată pe înălțimile de la Isaccea și cu o baterie de câmp razant. Un obuz inamic lovește spardekul făcând explozie înăuntru, omoară trei marinari și rănește trei. O schijă intră în angrenajul cârmei imobilizând-o la Td (tribord – n.a.); monitorul înaintează spre malul stâng. Manevrându-se cu mașinile abia se oprește monitorul să nu eșueze. La ora 23 proiectorul inamic se stinge și bateriile încetează, deși nava se găsea în câmpul de tragere.

La 1.15 din 31.XII monitorul ancorează la Reni, iar remorcherul „Marta” profitând de angajarea monitorului cu bateriile a trecut neatins⁸³.

Bibliografie

Anuarul Armatei Române, 1916.

Anuarul Marinei, 1925.

Bârdeanu, Nicolaescu 1979 – N. Bârdeanu, D. Nicolaescu, *Contribuții la istoria Marinei Române*, vol. I, *Din cele mai vechi timpuri și până în 1918*, București, 1979.

Bălănescu 1927 – Comandor I. Bălănescu, *Acțiunea flotei de operațiuni la Turtucaia (1916)*, în „Revista Marinei” nr. 1, ianuarie-februarie-martie 1927.

Bejan coord. 2008 – Comandor (r) A. Bejan (coord.), *Dicționar Enciclopedic de Marină*, vol. II, București, 2008.

Borandă 1978 – Georgeta Borandă, *Eroi marinari români în timpul Primului Război Mondial (1916-1918)*, lucrare de cercetare-1978, Fondul documentar al Muzeului Marinei Române.

Borandă 2000 – Georgeta Borandă, *Istoricul crucișătorului „Elisabetă”. Rolul sau informarea cadrelor Marinei Militare și Civile*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române-2000”, Tom III/1, Constanța.

Borandă 2001 – Georgeta Borandă, *Lumini și umbre. Turtucaia, 24 august 1916 – file de jurnal*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române-2001”, Tom IV, Constanța.

Ciuchi 1906 – C. Ciuchi, *Istoria marinei române în decurs de 18 secole. De la Împăratul Traian în al 40-lea an de domnie a Regelui Carol I*, Tipografia „Ovidiu” H. Vurlis, Constanța, 1906.

Dragalina 2011 – V. Al. Dragalina, *Escadrila de Nistru*, București, 2011.

Kirițescu 1922 – C. Kirițescu, *Istoria războiului pentru întregirea neamului*, București, 1922.

Mss, *Jurnalul Istoric al Diviziei de Mare (1901-1934)*, Fondul documentar al Muzeului Marinei Române.

Petrescu 2004 – Ni.C. Petrescu, *Marina Militară Română în războiul pentru întregirea României. File de istorie*, Pitești, 2004.

⁷⁸ Borandă 1978, p. 47.

⁷⁹ Petrescu 2004, p. 202.

⁸⁰ Bârdeanu, Nicolaescu 1979, p. 304.

⁸¹ Petrescu 2004, p. 202.

⁸² Borandă 1978, p. 47.

⁸³ *Anuarul Marinei*, 1925.

ATITUDINI ȘI REPREZENTĂRI ÎN CONDIȚIA DE PRIZONIER A LUI GEORGE TOPÂRCEANU

Dr. Petre Din

Abstract: *Postures and illustrations in George Toparceanu's prisoner condition.* The defeat of the Romanian troops at Turtucaia ended in 160 dead military officers, 6000 soldiers and in the captivity of 480 military officers and 28000 soldiers. Among them was the poet, writer and memoirist George Toparceanu as well. According to his accounts it is shown that he was not dominated by the privations he ran across, but by his behaviorist acts aim at physical and mental survival. The survival instinct inspired him the resistance in front of hunger, cold and lack of water and constant feeling of insecurity. Outstanding for the poet are the humorous episodes who pretends to be a train mechanic and he was sent to Sofia in this respect, where his false statue was discovered, that of a doctor aider, exponent and secretary in a hospital from Sofia. The interference of a Romanian political leader, not named by the poet, brings about the release from captivity and his coming back in the country in January, 1918.

Cuvinte cheie: *George Topârceanu, prizonier, Sofia, Turtucaia, poet.*

Keywords: *George Topârceanu, prisoner, Sofia, Turtucaia, poet.*

Actualul studiu își propune o abordare din perspectiva istoriei mentalităților colective și a imaginarului social și vizează reliefaarea dificultăților vieții de prizonier din lagărele bulgărești, comportamentul inuman al unor comandanți bulgari, dar și latura umană a unora dintre aceștia cu care George Topârceanu a intrat în contact. Pentru a scrie istorie în grila mentalităților colective impune în primul rând un inventar al surselor, mai concret al documentelor, care exprimă sentimentele și comportamentele paroxistice sau normale, al textelor literare¹ care reliefează imaginarii și mentalitățile colective. Astfel, istoria mentalităților urmărește restituirea comportamentelor, a expresiilor care semnifică concepții asupra unei realități istorice, sensibilitățile colective, acestea fiind reperele fundamentale ale acestui studiu.

Referindu-se la restituirea istoriei focalizată pe înțelegerea mai precisă a omului în diversitatea manifestărilor sale, istoricul francez Lucien Febvre menționa următoarele: „Istoria – știință a omului, știință a trecutului uman. Și nu știință a lucrurilor și a conceptelor. Idei, în afara oamenilor care profesază? Idei, simple elemente între multe altele ale acestui bagaj mental alcătuit din influențe, amintiri, lecturi și conversații pe care fiecare dintre noi îl transportă cu el? Instituții separate de către cei care le fac și care, respectându-le le modifică neîncetat? Nu, Nu există decât istoria omului și istoria în sensul cel mai larg”².

Înfrângerea trupelor române de la Turtucaia (24 august/6 septembrie 1916) în fața armatei bulgaro-germane s-a soldat cu 160 de ofițeri, 6 000 de soldați morți și răniți, 480 de ofițeri și 28 000 de soldați prizonieri și 5 500 de militari salvați din încercuire³. Printre cei căzuți prizonieri s-a numărat și poetul, prozatorul, memorialistul și publicistul George Topârceanu. Autorul „Baladelor vesele și triste” a rămas prizonier până în decembrie 1917, când la intervenția unui om politic român a fost eliberat⁴. Experiențele nefaste trăite de poet au fost prezentate cu minuțiozitate, dar și cu măiestrie artistică în volumul *Amintiri din luptele de la Turtucaia, Pirin Planina (episoduri tragice și comice din captivitate)*, *Memorii de Război*, unde prezintă dramatismul confruntărilor de la Turtucaia, dar și privațiunile condiției de prizonier din lagărele bulgărești.

George Topârceanu a fost mobilizat pe frontal de la Dunăre în calitate de sergent la o unitate de artilerie compusă din treizeci de tunari și dispusă lângă satul Kosui Bulgar. Poetul supraviețuiește confruntării de la Turtucaia, dar în timpul retragerii este luat prizonier de către trupele bulgare.

Fundamentul atitudinilor revanșarde și al resentimentelor bulgarilor față de prizonierii români se află în șocul celui de-al doilea război balcanic (1913), când toate statele vecine fuseseră adversare ale Bulgariei⁵, iar prin Tratatul de pace de la București, din 10 august 1913, România a ocupat sudul Dobrogei⁶. Din acest considerent bulgarii ne-au acuzat că în 1913 România a ocupat teritorii care aparțineau de fapt Bulgariei. „Știam că bulgarii ne urăsc de moarte. Cunoșteam de pe acum refrenul lor încăpățânat, pe care l-am auzit de atâtea ori mai târziu, ca pe un leit-motiv al urii lor simple și primitive: *Trinaisi godina*”⁷.

¹ Boia 2000, p. 43.

² Duțu 1986, p. 6.

³ Constantiniu 1999, p. 259.

⁴ Topârceanu 2014, p. 202.

⁵ Jelavich 2006, p. 335.

⁶ Hitchins 2005, p. 171.

⁷ Topârceanu 2014, p. 78.

În orice mărturie a unui prizonier reiese șocul psihologic al privării de libertate. Acest fapt nu este valabil și în cazul poetului care își evaluează în mod rațional șansele de supraviețuire. Esențial era să trezească cât mai puține resentimente din partea bulgarilor. În acest sens își schimbă ținuta cu una uzată îmbrăcând o pereche de pantaloni soldățești uzați, o șapcă și își murdărește bocancii. Echipat astfel reintră în ultimele rânduri ale coloanei formate din prizonieri, care mășcăluiau resemnați prin regiunile aspre și sărace ale Bulgariei⁸.

Din relatările sale reiese că poetul nu este dominat de calvarul captivității, de dramele pe care le traversează, ci el acționează. Imaginarul său este asociat unei realități concrete și imediate: supraviețuirea fizică și mentală. Acestui ideal i se subordonează majoritatea actelor voluntare din existența sa în perioada septembrie 1916-decembrie 1917.

În itinerarul coloanei de prizonieri poetul subliniază îndobrocarea masivă a bulgarilor după anul 1913, susținută cu insistență de elitele politice locale și centrale, care mobilizează populația în vederea reintegrării Cadrilaterului în teritoriul național. Exacerbarea ideilor naționaliste, disputele politice dintre cele două țări s-au materializat prin intense resentimente ale populației bulgare față de românii prizonieri. *„Populația e înversunată împotriva noastră. Într-un loc, în apropierea imediată a frontului, un sat întreg a alergat să ne taie cu coase și topoare. Ca să evite o încăierare generală, primejdioasă și pentru ei, soldații escortei au fost nevoiți să le bareze drumul cu baionetele militare în cumpănă”*⁹.

Începutul prizonieratului se caracterizează prin marșuri lungi și obositoare, prin fixarea odihnei de noapte la marginea șoselei sau a unei localități, în câmp, prin diminuarea disciplinei pe măsura depărtării de zona frontului, jaful prizonierilor de către gradații bulgari, responsabili de securitatea coloanei în mișcare, înfometarea, setea și execuția rapidă a celor care se opuneau tratamentului inuman impus de bulgari. În acest sens relatările lui George Topârceanu devin un document istoric, care evocă dramele prizonierilor români după înfrângerea de la Turtucaia. *„Caraualele care ne escortează – ceasovoi pe limba bulgărească, puși sub escortarea unor starși – se schimbă aproape zilnic. Și cu cât ne depărtăm de front escorta noastră devine mai pestriță, uniforma și disciplina dispar treptat – și ceasovoi sunt tot mai răi, tot mai hrăpăreți. Fiecare nou rând de ceasovoi pradă de la prizonieri, mai cu seamă de la ofițeri, tot ce-a rămas neprădat de cei dinainte. Jaful se face pe față, fără nici o teamă de răspundere. Dacă vreun nenorocit încearcă să reziste, e împuns cu baioneta ori e lovit cu patul puștii în piept, până ce cade în șanț, cu spume roșii la gură.*

*Aceeași soartă o au și cei ce ies afară din coloană în timpul mersului: ca niște câini răi care se țin pe laturile turmei, ceasovoi se năpustesc asupra lor cu răcnete sau aruncă după ei cu ciomagul, ca după vite, dacă nu-i pot ajunge la vreme”*¹⁰.

Bestialitatea tratamentului bulgarilor față de prizonierii români s-a materializat și prin înfometarea și privarea de la consumul de apă. Haosul generat de apropierea coloanei de prizonieri de câte o fântână este stopat de reacția dură a ceasovoiilor care reprimă orice contact cu sursa de apă. Calvarul prizonierilor este identic și în momentul când coloana se apropie de câte un măr pădureț, ceasovoi procedează cu violență lovindu-i cu patul armelor și îiucid. *„Dar mai rău decât foamea, pe care nici n-o mai simți de la o vreme, ne chinuște setea. Apă abia dacă mai găsim în câte un sat, la popasul de noapte. Fântânile rare din această regiune aridă, după perindarea atâtor trupe și convoaie în sus și-n jos, au secat aproape de tot. Găleata sau burduful de bivol nu mai aduce de la fund uneori decât glod. Și ca să poată bea toată lumea ar trebui să întârziem multe ceasuri de fiecare dată. De aceea, când ne apropiem de câte o fântână în drum, ceasovoi se postează din vreme în fața ei, ca să nu lase pe nimeni la apă. Totuși oamenii dau năvală, cu deznădejdea morții”*¹¹.

Altă paradigmă a condiției de prizonier este descrisă de maiorul Gheorghe Caracaș în volumul *Din zbuciumul captivității*. În prefața acestuia, Ion Bulei subliniază că prizonierii din lagărele germane din Primul Război Mondial au un regim alimentar deficitar, suferă din cauza frigului, dar nu se confruntă cu suferințe atroce și nici nu sunt exterminați fizic. Germanii au un comportament uman pentru că sunt la un nivel superior de civilizație față de bulgarii dominați de resentimente și ură. Experiența de prizonier a maiorului Caracaș nu a exclus violența, dar nici n-a practicat-o în mod frecvent. Dacă în detenția germanilor, prizonierii primeau o bucată de pâine și supă de guli¹², în captivitatea bulgarilor, prizonierii erau privați zile întregi de mâncare și apă. *„Ce ne descrie G. Topârceanu în memoriile de război, în lagărele bulgărești e infernul lui Dante”*¹³.

Așa cum menționează, Jacques de Launay, atașamentul față de pământul natal este prezent de-a lungul vieții fiecăruia dintre noi. Pământul, apa din copilărie, reacția pământului tău la vânt, furtună, fac parte din existența afectivă a oricărui dintre noi¹⁴, iar George Topârceanu resimte acest fapt mai intens cu cât se îndepărtează de pământul românesc și se deplasează în interiorul Bulgariei.

⁸ Topârceanu 2014, p. 78.

⁹ Topârceanu 2014, p. 86.

¹⁰ Topârceanu 2014, p. 86-87.

¹¹ Topârceanu 2014, p. 87.

¹² Caracaș 2016, p. 6.

¹³ Caracaș 2016, p. 6.

¹⁴ Launay 1993, p. 20.

Pe itinerariul Turtucaia-Razgrad coloana de prizonieri români a fost jefuită sistematic de starșii ceasovailor bulgari. Aceștia au așezat în pădurea de la Balbunar o foaie de cort și fiecare prizonier era obligat să depună obiecte de preț. Instinctul de conservare i-a dictat poetului să depună un ceasornic turcesc ieftin, dar și-a păstrat un inel mic de aur și câteva sute de lei în monede de argint. Discuția cu profesorul de franceză, care nu a avut nici o aluzie răutăcioasă la situația Cadrilaterului și la „trinaisi godina” i-a clarificat anumite aspecte privind comportamentul bulgarilor față de românii prizonieri. „*Ai noștrii nu s-așteptau să le cadă atâtea prizonieri, îmi spune el, ca să-i poată hrăni în primele zile. De unde atâtea mii de pâini, în așa scurtă vreme ?*”¹⁵.

Ajunși la Razgrad, prizonierii români s-au confruntat cu adversitatea vehementă a populației civile instrumentalizată de elita politică bulgară pentru a răzbuna umilința din 1913. „*Populația ne face manifestație ostilă. Grupuri, tot mai compacte ne ațin calea și pe alocurea, ne întâmpină cu o larmă stridentă de huițuie, suierături, invective: - Ho! Rumanski! ... Trinaisi godina!*”¹⁶. Care este cauza acestei atitudini a populației bulgare? În mentalul colectiv era inoculată ideea că în 1913 românii au invadat Bulgaria și au anexat Cadrilaterul, trupele bulgare fiind în campanie împotriva Serbiei. Mai mult, în Primul Război Mondial românii au intrat în război împotriva aliatului lor Austria fără a-i declara război. În acest context dezideratul armatei bulgare aliată cu Germania, Austria și Imperiul Otoman consta în înfrângerea României și ocuparea Dobrogei de către bulgari. Acest fapt este relatat în memoriile unui cioban originar din Muscel, Nicolae S. Șucu. Contemporan al unei perioade de puternice resentimente și ură din istoria Balcanilor, acesta reliefează șocul resimțit în perioadele dificile de conflict. Atras de mirajul unei existențe facile, Nicolae Șucu, înrolat între timp în batalionul 2, București, dezertează ajungând în Bulgaria. Se căsătorește cu o bulgăroaică, are cinci copii, dar viața îi va fi distorsionată de izbucnirea celor două războaie balcanice și a Primului Război Mondial. Mobilizat timp de cinci ani participă la confruntările militare care vor reconfigura frontierele statelor balcanice. Însemnările sale surprind cu acuitate stările de spirit ale populației și ale armatei bulgare față de români, cărora le reproșau ocuparea Cadrilaterului în 1913. Reprezentativ pentru această percepție este discursul unui colonel bulgar adresat trupelor sale în 1916, când a traversat frontiera dintre cele două țări, atacând trupele române masate pe graniță. „*– Băieți, suntem la frontiera bandiților noștri vecini români, care a venit în anul 1913 și s-a bătut cu femeile și găinile și ne-a răpit Cadrilaterul, noi fiind pe câmpiile Serbiei. Astăzi, mămăligarii au intrat haiducește în pământul sorei noastre Austria, nedeclarându-i război. Noi cu aliații noștri germani, austriaci și turci, avem să-i nimicim pe tâlharii aceștia și să-i ștergem după harta Europei, luând noi bulgarii, Dobrogea până la Dunăre, și Austria peste Dunăre, și să facem o graniță pe veci cu sora noastră Austria, care să ne fie pe veci aliată. Cred că aveți să luptați vitejește și să vă purtați crud cu nemernicii aceștia de mămăligari. Să trăască Bulgaria și țarul Ferdinand! Ura!*”¹⁷.

Prizonierii au fost transportați cu trenul până la Sofia unde gradații bulgari au selectat fierari, zidari și tâmplari, care au rămas în capitala Bulgariei, iar ceilalți au fost direcționați spre Munții Rodopi, pe valea râului Struma, spre Macedonia. George Topârceanu a fost repartizat într-un lagăr alături de prizonieri francezi, italieni, greci, sârbi, muntenegreni și englezi. Prizonierii munceau sub conducerea germanilor la instalarea unei linii de cale ferată îngustă de tren Decauville care trebuia să realizeze legătura dintre linia Sofia – Kŭstendil și zona centrală a Bulgariei de frontul de la Salonic. Printr-un joc al destinului poetul era investit cu atribuții de menținere a disciplinei, respectarea programului lagărului printre prizonierii români și nu participa la muncă, rămânând în lagăr. În jurul orei 17 se deplasa împreună cu câțiva prizonieri pentru a prelua alimentele necesare zilei următoare: pâini negre mici, uneori pesmeți sfărâmați, tomate, ardei și, de două zile pe săptămână, carne de oaie sau de vacă. Meniul prizonierilor era completat cu o ciorbă, pregătită de doi bucătari, schimbați săptămânal. Seara urma apelul și distribuirea pâinilor pentru a doua zi¹⁸.

Interesante reflecții de factură sociologică și gastronomică realizează poetul în descrierea vieții din lagăr. Prizonierii români prin comparație cu cei străini erau mai descurajați și mai neîngrijiiți în îmbrăcăminte. Adăposturile sârbilor erau mai solid construite, aceștia își ocupau timpul liber cu meșteșuguri, iar articolele și le expuneau duminica, ziua de odihnă a prizonierilor, într-un bazar, din interiorul lagărului¹⁹. În ceea ce privește alimentația, dorința de supraviețuire le-a dictat francezilor să consume supa de arici, iar delicatețea italienilor se reflectă prin refuzul consumului micilor vietăți, în schimb preferau broaștele din bălțile situate în jurul lagărului²⁰.

După finalizarea liniei de cale ferată Sofia-Salonic coloana de prizonieri români este trimisă spre Pirin Planina prin orașul Melnik. George Topârceanu constată faptul că în ciuda propagandei naționaliste inițiată de elita politică a întâlnit și reprezentanți ai autorităților militare dispuse să creadă într-o posibilă ameliorare a relațiilor dintre cele două țări. Din declarațiile ofițerului bulgar reiese compasiune și înțelegere față de prizonierii români, dar și intoleranță față de greci percepuți în ipostaza de adversari seculari ai bulgarilor. „*- Voi, rumanski, sunteți ai dracului....încercă el să-mi*

¹⁵ Topârceanu 2014, p. 91.

¹⁶ Topârceanu 2014, p. 93.

¹⁷ Șucu 2017, p. 141-142.

¹⁸ Topârceanu 2014, p. 114-115.

¹⁹ Topârceanu 2014, p. 115-116.

²⁰ Topârceanu 2014, p. 121.

explice simpatia pe care mi-o arăta. Ne-ați luat Cadrilaterul și ne-ați mâncat cucușca la 1913, când ați venit să vă bateți cu muierile noastre. Nu-i nimica. Sunteți oameni de viață, deschiși la suflet – și eu vă iubesc.....Dar pe câinii ăștia de greci de pe aici i-aș mânca fripți pe jărat, strigă el sărind de pe scaun.....că sunt răi și ascunși la inimă și ne urăsc de moarte, da eban maika!

Îmi oferă un pahar de vin roș, să ciocnim pentru viitoarea împăcare dintre țările noastre. Și la plecare îmi strânge iar mâna, cu mai multă căldură decât la venit.

-Să vă purtați bine cu rumanski pissatel, că vă fac praf! Le dă el în grijă ceasovailor, petrecându-mă până în ogradă²¹.

Realizând o analiză spectrală a popoarelor europene, Hermann Keyserling a acordat o atenție deosebită explicării problemei Balcanilor și a termenului de „Balcanizare”. Referindu-se la ethosul balcanic subliniază faptul că popoarele balcanice își dezvoltă o voință de reprimare și de extirpare rapidă la dimensiuni care nu se întâlnesc și la alte popoare. În concepția sa bulgarii se caracterizează prin satisfacerea urii personale și a setei de sânge. Concluzionând Keyserling afirmă că „spiritul Balcanilor este spiritul vrajbei eterne”²². În virtutea acestei sentințe imagistice tensiunea și duritatea dintre popoarele balcanice din primul și cel de-al doilea război balcanic argumentează intervenția militară a României împotriva Bulgariei.

Un episod comic din prizonieratul poetului este momentul când se pretinde că este mecanic de locomotivă și adus din Pirin Planina la Sofia. În contextul în care nici soldatul bulgar și nici George Topârceanu nu aveau alimente decid să atace un civil macedonean, jefuindu-l de o ploscă cu rachiu și o pâine neagră. Ajunși în orașul Melnik, militarul bulgar Dimitar aduce două grecoace care acceptă să facă dragoste în schimbul unei pâini și a unei bucăți de brânză. Ipoteza falsă de mecanic de locomotivă a fost depistată la Sofia, de un inginer în uniformă militară care i-a replicat că în perioadele de război aceștia nu sunt mobilizați, deoarece ei deserveșc deplasării trupelor pe diverse fronturi de luptă, și prin urmare este trimis într-un lagăr de prizonieri de la gara Nadejda, din apropierea capitalei bulgare²³.

Suferințele poetului nu se sfârșesc odată cu internarea în noul lagăr de prizonieri. Relatările sale ne prezintă numeroase detalii ale vieții din lagăr, ale comportamentului prizonierilor și ale administrației lagărului. Prin comparație cu regimul de prizonierat din Munții Macedoniei, mai lejer datorită distanței mari de Sofia, în noul lagăr a întâlnit din nou resentimentele bulgarilor alimentate de o campanie feroce de presă și regimul sever din primele zile de captivitate. Cu o sinceritate dezarmantă mărturisește, că prin scrierea sa nu vizează compasiunea publicului avid de o asemenea literatură, ci numai prezentarea realităților din lagărele bulgărești așa cum le-a perceput. „Am regăsit aici regimul primelor zile de captivitate – aceeași atmosferă de dușmănie ca la început; prizonierii români din acest lagăr nenorociți duceau o viață amară de ocnași, scoși de sub ocrotirea oricărei legi”²⁴.

Descrierea sa este tulburătoare prin condițiile inumane, prin mizeria sinistă a acestui lagăr care fac imposibilă aproape supraviețuirea pe termen lung a naturii umane. În timpul zilei prizonierii români lucrau până seara sub conducerea nemților și supravegherea ceasovailor la diverse instalații de cale ferată: poduri, linii și terasamente. În timpul nopții dormeau treisute cincisprezece oameni în șapte vagoane de vite sau de marfă. Dificultăți mari erau în aprovizionarea cu apă, care era adusă cu hârdăul din interiorul unei cazarmi și ajungea doar pentru necesitățile bucătăriei. Oamenii nu se spălau niciodată și consumau apă din șanț sau mâncând zăpada de pe câmp. „Nenorociții noștri țărani nu mai aveau nimic omenesc în ei. Îmbrăcați în niște zdrențe de culoare mohorâtă, fără nume, pe care vântul umed sau crivățul tăios le hărțuia în toate părțile, purtând în picioare cârpe învălătucite, legate cu sfoară, slabi, murdari, cu fața pământie, cu ochii sticloși, cu mintea rătăcită de atâta mizerie, păreau niște cadavre care s-au sculat cu pământul în cap și-au ieșit la lumina zilei în hainele lor putrede, îmbibate de țărână”²⁵.

Condiția de prizonier este descrisă de poet cu realism, detașare și fără accente de naționalism. În concepția sa paznicii bulgari care îl însoțesc în marșurile obositoare sunt percepuți ca niște oameni guvernați de jocul destinului și nu-i acuză pentru privațiunile la care l-au supus. Topârceanu afirmă că a suferit de foame, de frig, de sete și supus la munci obositoare nu pentru a genera un sentiment de condescență în jurul persoanei sale, ci pentru că acesta a fost regimul impus de bulgari prizonierilor români din lagăr. Volumul prezintă o importanță deosebită pentru că readuce în atenția opiniei publice un subiect discutat insuficient: condiția prizonierilor români în urma înfrângerii de la Turtucaia. „Când veneau de la muncă se îmbrănceau, se-njurau, se chemau între ei cu glasuri pierite și cavernoase; scotea fiecare ba un ciob de strachină, ba o cutie de tinichea găsită pe marginea șanțului, să-și primească zeama de fasole, pe care o înghițea dintr-o sorbitură-pe când alții, aplecați asupra vreunui vas mai mare, o hlepăiau repede, ca câinii. Pâine nu aveau: de dimineața își mâncau toată pâinea. Cei mai mulți nici nu primeau decât un sfert; restul îl oprea stărsul pentru

²¹ Topârceanu 2014, p. 143.

²² Keyserling 1993, p. 274-275.

²³ Topârceanu 2014, p. 171-184.

²⁴ Topârceanu 2014, p. 184.

²⁵ Topârceanu 2014, p. 185.

tutun – căci șeful de caraule le vindea tutun, arvunindu-le pâinea pe câteva zile înainte, ca s-o desfacă apoi pe preț bun, la oraș”²⁶.

Confruntat cu enormele dificultăți ale condiției de prizonier din lagărul de la Nadejda poetul regretă plecarea din lagărul de la Pirin Planina, cu o climă blândă și iarbă verde la Sofia în falsă ipostază de mecanic de locomotivă. Cu nota umoristică care l-a caracterizat întreaga viață dar și convins că acest episod era inclus în destinul său poetul remarcă următoarele: „Așa-i când i se urăște omului cu binele și-aleargă după mai bine”²⁷.

Prin comparație cu lagărele din Bulgaria cele din Germania, așa cum relatează maiorul Gheorghe Caracaș, erau dotate cu Bibliotecă și Infirmerie. Ofițerii aveau provizii alimentare suficiente, primind alimente și prin intermediul Crucii Roșii. Popota era administrată de Frau Schubert, care prin spiritul ei gospodăresc și amabil s-a bucurat de prețuirea ofițerilor prizonieri. Apelul se făcea la ora 9 dimineața în fața biroului comandurii. În timpul zilei ofițerii citeau presa și literatură diversă, iar între orele 17-19 servesc cina la popota Frau Schubert. În jurul orei 18 era împărțită corespondența, urma apelul de seară la ora 21 și stingerea la ora 22.

Lejeritatea ofițerilor din lagărul de la Beeskow a culminat la 30 august 1917, prin aniversarea cuceririi Griviței I de către armata română în timpul Războiului de independență împotriva Imperiului Otoman. Masa festivă a fost acompaniată de veselie și cântece care au atras indignarea comandantului lagărului. Acesta i-a avertizat pe ofițerii români asupra actelor de indisciplină, iar reacția celor prezenți a fost intonarea imnului Marseillaise²⁸.

Aspectele vieții cotidiene dintr-un lagăr german sunt imposibil de întâlnit în Bulgaria unde cruzimea, foamea, setea, sentimentul insecurității erau notele caracteristice ale condiției unui prizonier în această țară.

După douăzeci de zile de rezistență împotriva mizeriei sinistre din lagăr, George Topârceanu a fost transferat la spitalul Klan Evropa, instalat într-un hotel din centrul Sofiei în care erau tratați prizonierii francezi, italieni, ruși și români. Urmează un nou episod comic din experiența de prizonier descris cu mult umor de poet. Pentru a rămâne împreună cu un farmacist grec Papangellos recurge la o soluție salvatoare: solicită printr-o petiție în franceză adresată doctorului Stefanov, medicul șef al spitalului, să li se încredințeze pentru asistență medicală un etaj de bolnavi, avându-l ca ajutor, secretar și interpret pe poet. Asumându-și noua ipostază citește cărți de specialitate și pentru o diagnoză corectă a pacienților îl roagă pe medicul șef de la pavilionul de jos, iar rețetele le scria farmacistul grec. În timpul zilei scria fișele bolnavilor și lectura cărți medicale, împrumutate de la studentul medicinist Lobanov²⁹.

La intervenția unui om politic român, George Topârceanu este eliberat în decembrie 1917 și se reîntoarce în țară. Însoțit de un soldat bulgar, Stancio, până la Rusciuk, cei doi se opresc în satul escortei sale pentru a petrece noaptea de Anul Nou. Conversația dintre tatăl soldatului bulgar și poet este sugestivă din perspectiva relațiilor bulgaro-române și al imaginarului colectiv al celor două popoare. „Noi cu voi, românii n-avem nimic! a zis el deodată întorcându-se spre mine. Voi sunteți tot creștini ca noi; și pe vremea când eram eu flăcău, ați venit cu rușii să ne scăpați din robie. Și-apoi-adăugă el mai – la România, merg mulți de-ai noștri și se întorc cu parale bune.....că România e țară bogată....

Îmi vorbea pe bulgărește. Înțelegeam tot ce spune, dar de răspuns îmi venea mai greu.

–Noi cu turcii avem ce-avem! urmă bătrânul, înviorat. Acum suntem tovarăși, ca mița cu cîinele – dar altădată.....Venea efendi turcul călare și trăgea la casa omului, fie ziua, fie noapte. Și bulgarul îi ținea calul căpăstru la poartă, și turcu intra în casă, la nevastă.....Și pe urmă cerea lapte – da nu se ridica să-l bea, ci porunceă bulgarului să-i ducă laptele la gură, cu lingura, ca la copil.....”³⁰.

Conținutul acestui text se inseriază preocupărilor de imagologie promovate de Klaus Heitmann. Această abordare vizează inventarierea imaginilor despre popoare și națiuni, trăsăturile spirituale și culturale ale acestora prin utilizarea instrumentarului științific al psihologiei sociale, etnologiei, istoria mentalităților colective și a literaturii comparate³¹. În această ordine de idei relatarea bulgarului exprimă o altă fațedă a realității, neinfluențată ideologic de propaganda ultimilor ani derulată de statul bulgar, de reliefare a a sprijinului acordat de trupele româno-ruse în războiul din 1877-1878 împotriva Imperiului Otoman. Este adevărat că această constatare, semnificativă sub aspectul percepției la nivelul imaginarului celor două popoare, este aproape singulară în descrierile poetului, mult mai numeroase fiind aprecierile de ostilitate la adresa românilor.

În viziunea lui Dan Berindei România a oferit multe posibilități de afirmare a refugiaților bulgari aflați sub dominație otomană. Faptul a fost stimulat și de articolul 30 al Constituției române din 1866 care interzicea extrădarea refugiaților politici. România nu a reprezentat doar un spațiu favorabil activităților politice ale revoluționarilor bulgari ci și unul adecvat activităților economice și mulți bulgari și-au dezvoltat o situație materială bună, menținând astfel contactele între cele două maluri ale Dunării. Spațiul românesc a fost și un teren fertil dezvoltării culturii moderne bulgărești.

²⁶ Topârceanu 2014, p. 185.

²⁷ Topârceanu 2014, p. 184.

²⁸ Caracaș 2016, p. 175-180.

²⁹ Topârceanu 2014, p. 188-191.

³⁰ Topârceanu 2014, p. 205-206.

³¹ Heitmann 2014, p. 19.

Relevant în acest sens este faptul că în perioada anilor 1852-1877, au apărut în România 37 de perioadice bulgărești, iar la Brăila s-a pus bazele viitoarei Academii Bulgare³².

La finalul acestui studiu consider că se impune formularea următoarelor concluzii:

Înfrângerea trupelor române la Turtucaia s-a soldat cu moartea a 160 de ofițeri, 6 000 de soldați și căderea în prizonierat a 480 de ofițeri și 28.000 de soldați. Printre cei căzuți prizonieri s-a numărat și poetul, prozatorul, memorialistul George Topârceanu. Din relatările sale reiese că nu a fost dominat de privațiunile pe care traversează, ci prin actele sale comportamentale vizează supraviețuirea fizică și mentală.

Instinctul de conservare i-a dictat rezistența în fața foamei, frigului, a lipsei de apă și a sentimentului constant de insecuritate. Remarcabile pentru poet sunt episoadele comice în care se pretinde a fi mecanic de locomotivă și trimis în acest sens la Sofia, unde i se depistează falsa ipostază și cea de ajutor de medic, interpret și secretar într-un spital din Sofia.

Intervenția unui lider politic român, nenominalizat de poet îi determină eliberarea din prizonierat și reîntoarcerea sa în țară, în ianuarie 1918.

Bibliografie

- Berindei 1997 – D. Berindei, *Românii și Europa în perioadele premodernă și modernă*, București, 1997.
Boia 2000 – L. Boia, *Pentru o istorie a imaginarului*, București, 2000.
Caracaș 2016 – G. Caracaș, *Din Zbuciumul captivității*, București, 2016.
Constantiniu 1999 – F. Constantiniu, *O istorie sinceră a poporului român*, București, 1999.
Duțu 1986 – A. Duțu, *Dimensiunea umană a istoriei*, București, 1986.
Heitmann 2014 – K. Heitmann, *Imaginea românilor în spațiul lingvistic german 1775-1918. Un studiu imagologic*, Iași, 2014.
Hitchins 2005 – K. Hitchins, *Scurtă istorie a României*, Iași, 2005.
Jelavich 2006 – C. și B. Jelavich, *Formarea statelor balcanice 1804-1920*, Cluj-Napoca, 2006.
Keysserling 1993 – H. Keysserling, *Analiza spectrală a Europei*, Iași, 1993.
Launay 1993 – J. de Launay, *Psihologie și sexualitate la marii contemporani*, București, 1993.
Șucu 2017 – N.S.Șucu, *Viața și aventurile unui cioban român în Bulgaria în vremuri de război 1908-1918*, București, 2017.
Topârceanu 2014 – G. Topârceanu, *Amintiri din luptele de la Turtucaia, Pirin Planina (episoduri tragic și comice din captivitate), Memorii de Război*, București, 2014.

³² Berindei 1997, p. 321-322.

EXERCIIII MILITARE NAVALE SI JOCURI DE RAZBOI ALE MARINEI ROMANE LA INCEPUTUL ANILOR 1920

Comandor Marius Laurențiu Rohart
Drd. Dan-Dragoș Sichigea

Abstract. *Military exercises and wargames of the Romanian Navy at the beginning of the 1920s. This paper aims at describing some of the most interesting war games and exercises that the Romanian Navy undertook in the first years after World War I. It was a tumultuous period for Romania, whose military had suffered serious losses in the conflict. The Navy was particularly affected because of its small size and many requirements. One method to increase its operational value was to better train its officers and soldiers. These exercises we will describe were very helpful in this regard.*

Cuvinte cheie: *Marină, interbelic, aplicație, comandament.*

Keywords: *Navy, interwar, exercises, Command.*

În anul 1918 România devenise ca urmare a mutațiilor teritoriale și etnice cea mai puternică țară din sud-estul Europei. Armata de uscat suferise pierderi uriașe de-a lungul celor trei ani de lupte de pe teritoriul românesc, dar flota de război era mult mai puțin afectată. Putem afirma chiar că România a reușit, în mare măsură datorită priceperii și competenței ofițerilor, să-și păstreze flota intactă, asta deși la începutul luptelor era înconjurată de state ostile, ale căror flote combinate depășeau cu mult resursele României.

Pe durata conflictului, care în ceea ce privește partea navală s-a desfășurat predominant pe Dunăre, Divizia de Dunăre a fost principala unitate care a desfășurat acțiuni de luptă independente, dar mai ales în sprijinul trupelor de uscat. La finalizarea operațiunilor navale, marina a ieșit din conflict cu majoritatea navelor afectate sau având nevoie urgentă de reparații și cu efective incomplete din cauza pierderilor suferite. Deși pierderile în rândul materialului flotant, adică nave, nu au fost foarte grele, se identificaseră lipsuri uriașe în stocurile de armament și muniții, piese de rezervă și alte materiale. Principala cauză pentru lipsa acestor materiale era absența industriei navale autohtone, care făcea marina dependentă de importurile din alte state, adesea sistate sau perturbate pe timp de război¹. Era de altfel, o situație generală, întâlnită la toate armele, pe care țara noastră nu a reușit să o rezolve în perioada interbelică și cu care s-a confruntat drept urmare și în cel de Al Doilea Război Mondial.

Concluziile și învățămintele trase din Primul Război Mondial au dus în țara noastră în perioada interbelică la apariția unor preocupări serioase ale specialiștilor, în general ofițeri de marină, dar și de la alte arme, pentru stabilirea mult mai clară a locului și rolului marinei în sistemul de apărare național.

După terminarea ostilităților Primului Război Mondial, Marina Militară Română, ca și întreaga oștire a țării, a trecut la demobilizare și la misiuni specifice regimului de pace în ceea ce privește pregătirea și exploatarea tehnicii de luptă. Au existat în această perioadă, imediat următoare războiului, numeroase probleme care se puneau pentru diriguitorii organismului naval român, printre care realizarea unei analize exacte și detaliate privind rolul jucat de marină în conflict proaspăt încheiat, precum și stabilirea unor linii directe atât cantitative cât și calitative privind dezvoltarea ulterioară a acestei categorii de forțe armate, oarecum subdezvoltată față de potențialul crescut acum al României Mari.

Spre finalul războiului, între anii 1916-1918, Marina Militară era dotată cu un parc de nave învechit. Situația nu s-a remediat rapid, nici după încheierea conflagrației; în 1923 în componența Marinei existau 30 de nave de luptă, majoritatea depășite din punct de vedere tehnic. Se impunea în aceste condiții o modernizare rapidă a parcului de nave, obiectiv care s-a dovedit foarte dificil de realizat.

Perspectivile Marinei Militare după finalizarea Primului Război Mondial păreau favorabile dezvoltării acestei arme. Cu toate acestea, situația ei în circumstanțele formării României Mari a fost dictată de împrejurările economice și socio-politice ale unui stat care suferise profunde transformări față de cel care intrase în 1916 în cel mai mare conflict militar de până atunci. Sistemul logistic național a fost afectat, în fapt aproape anihilat, în cei aproape trei ani de ocupație străină. Modernizarea și înnoirea tehnicii de luptă, deși reclamată și evident necesară, s-a dovedit un proces anevoios și marcat de numeroase piedici și sincope. Totodată dimensiunea mărită a frontierelor navale impunea tocmai mărirea efectivelor, mai ales că litoralul românesc era adecvat unor operații amfibii sau navale în unele zone, iar la răsărit se prefigura un inamic care făcea din nerecunoașterea unirii de la 1918 cheia de boltă a relațiilor bilaterale. La nord de aceste plaje, propice debarcărilor inamicului, se afla zona de deltă a Dunării, un posibil teatru de luptă având caracteristici total diferite.

¹ Ionescu 2000, p. 51.

El impunea dezvoltarea unui alt tip de forțe: infanteria marină. Peste tot însă apărea clară nevoia unor baze navale puternice și apărute de o artilerie de coastă bine încheagată, care să poată respinge un eventual asalt al inamicilor. Chestiunea bazelor navale, fie ele maritime, fie fluviiale, a reprezentat o constantă în toată perioada interbelică, o veritabilă dilemă, fiind vehiculate numeroase ipoteze, teorii și variante, toate păreri ale specialiștilor români sau a celor de peste hotare.

Dacă problema înzestrării cu noi nave și modernizarea celor aflate deja în serviciu s-a dovedit greu de surmontat, forurile de conducere ale Marinei Militare au încercat să suplinească această realitate mai puțin pozitivă printr-o și mai bună pregătire a cadrelor. Lucrul acesta se putea realiza doar prin intensificarea procesului de instrucție și aducerea sa la nivelul marinelor puternice, prin acordarea metodelor și introducerea de concepte de luptă moderne.

În câteva idei vom încerca pe scurt să detaliem câteva dintre aceste episoade, care ne dau șansa de a arunca o privire asupra felului cum se desfășurau jocurile de război și diferitele etape de instrucție în Marina Română a primilor ani dintre cele două războaie mondiale.

Primul dintre acestea, un joc de război, sau mai bine zis, o aplicație de comandament, s-a derulat pe parcursul a trei zile, între 15-17 august 1921. Primele dintre aceste două zile au constat în aplicația propriu-zisă, în vreme ce pe data de 17 s-a analizat rezultatul și s-a efectuat critica deciziilor celor două comandamente implicate. Aplicația a fost derulată de către Divizia de Dunăre, sub comanda cđor. Angelo Frunzianescu. Ședința de deschidere a fost ținută de către cđor. Eugen Roșca, care la vremea aceea era Șeful Secției I – Organizare și Mobilizare, din cadrul Stat-Majorului Marinei. El efectuase studii de specialitate la Școala Superioară de Marină de la Paris și în cadrul ședinței premergătoare jocului de război, a diseminat informații privind „*principiile ce trebuiesc avute în vedere în organizarea unui comandament și marcând diferența între Șefii de Servicii și cei de Birouri din Comandament*”². După finalul conferinței și câteva lămuriri asupra jocului de război, se împart ofițerii Diviziei de Dunăre de la gradul de căpitan în sus, în două partide, fiecare cu rolul ei:

1. Partida ALBASTRĂ – în apărare, cu forțele Marinei.
2. Partida ROȘIE – aflată în ofensivă, reprezenta o eventuală forță inamică.

Scopurile erau, pentru ALBASTRU să împiedice o debarcare a Forțelor Roșii în spatele trupelor noastre angajate, în acest scenariu, pe granița sudică a Dobrogei. Partida ROȘIE trebuia să realizeze acest desant, în contextul în care forțele ei erau împărțite în mai multe puncte de pe litoralul românesc.

Pe 16 august jocul de război a început oficial. Cele două tabere și-a exprimat în scris opiniile despre scenariul ales și apoi au fost despărțite în camere diferite, de unde își transmiteau prin niște note, ordinele, care erau apoi centralizate în camera de comandă a exercițiului. ALBASTRUL, care dispunea de forțele navale ale țării noastre la acel moment, se găsea concentrat în zona Sulina, în vreme ce ROȘUL, reprezentat de forțe sovietice și bulgărești a atacat dinspre sud cu mai multe nave de război, între care se distingea crucișătorul „Kagul”. În paralel, alte nave, cum ar fi distrugătoare și canoniere, au pornit dinspre nord, de la Odessa, pentru a se alătura convoiului dinspre sud.

Nu vom insista cu manevrele executate de cele două tabere. Interesantă este analiza post-acțiune, realizată de către comandantul Diviziei de Dunăre:

„*Pentru Partidul Roșu: leșirea convoiului de la Odessa în șir este o eroare*”³, el trebuind să fie organizat pe coloane; „*nu e logică nici amestecarea vaselor de luptă pentru acoperirea, adică barjele cu canonierele, căci prin aceasta se reduce viteza canonierelor. De asemenea, este greșită îngrămădirea apărării pe dreapta, căci se putea să fie atacat din bordul opus. Canonierele trebuiau împinse mai înainte și în timpul luptei apărarea îndepărtată de convoi*”.

Pentru apărători, adică Partidul Albastru, care ne interesează în mod deosebit, deoarece reprezenta forțele noastre navale, am putea afla cum s-ar fi descurcat ele în cazul unui atac concentrat, realizat din două direcții. După analiză, au existat și aici critici, unele dintre ele serioase: „*La pornire nu trebuia să meargă în formație strânsă, ci la o distanță de câteva mile pentru a avea mai mare probabilitate de a găsi pe inamic. La întâlnire vasele trebuiau să atace convoiul din ambele părți, având astfel mai mare șansă de a găsi ochire favorabilă pentru un atac prin surprindere și silind forțele inamice să se despartă. Nu trebuia să se deschidă focul asupra vaselor de luptă inamice, ci asupra convoiului, care era obiectivul principal*”⁴.

Concluzia finală era că „*nici o parte nu a făcut judecarea temei așa cum trebuie și de aceea s-au înapoiat lucrările pentru a fi refăcute*”.

Un al doilea joc de război, în fapt o aplicație, a implicat forțele Diviziei de Dunăre. O observație interesantă este aceea că Dunărea, sau mai bine zis brațele ei, fiind granița cu Rusia și apoi această graniță mutată spre Răsărit, juca totuși un rol important în strategia de apărare a țării, chiar și după unirea cu Basarabia. Divizia de Dunăre și-a păstrat,

² AMNR, fond IGM, microfilm, rola F II 2.2756, dosar 53, c. 394.

³ AMNR, fond IGM, microfilm, rola F II 2.2756, dosar 53, c. 396.

⁴ AMNR, fond IGM, microfilm, rola F II 2.2756, dosar 53, c. 397.

în aceste condiții, în primii ani interbelici, un statut deosebit față de „sora” ei de la Mare, în gândirea strategică românească, tocmai datorită importanței strategice a Dunării și gurilor ei.

Aplicația a constat în mai multe perioade de trageri cu artileria din dotarea Diviziei de Dunăre, conform directivelor, obiectivele urmărite fiind următoarele: *testarea în „condiții reale la posturile de luptă, antrenare la ocuparea rapidă a unei pozițiuni cu navele, pentru trageri directe și indirecte, antrenarea la instalarea repede a liniilor telefonice și a observatorilor, cum și la antrenarea Ofițerilor pentru indicări topografice, calcule pentru punerea punctelor pe hartă și al elementelor de tragere și conducerea tragerilor în vederea celor de războiu”*⁵.

Este foarte interesantă motivarea acestor trageri, aprecierile asupra situației generale din zona est-europeană, precum și estimările asupra unor posibile dezvoltări a unei ofensive sovietice în spațiul dobrogean, dacă s-ar ajunge la un conflict militar: *„Scopul acestora a fost să ne dea o indicație precisă asupra randamentului maxim pe care forțele noastre de Dunăre îl pot avea în timp de războiu, contra forțelor de apă bolșevice, care ar veni cu intențiunea de a ocupa Delta, prin debarcări și cu vasele. De pe urma acestora urmează a se stabili definitiv date precise asupra timpului necesar pregătirii lor până la primul foc, cât durează instalarea liniilor telefonice, a ocupării de pozițiune cu un Monitor și un șlep armat”*⁶.

Acestea erau sarcinile specifice, care țin de tactica navală. În ceea ce privește considerațiile geostrategice, mult mai ample, motivația pentru intensificarea procesului de instrucție și pregătire de luptă în zona Deltei Dunării era dată de situația incertă a vecinului de la est: *„starea spiritelor de la răsărit este aceea care ne îngrijește cel mai mult. Situația pe acest front nu este clară și trebuie să fim pregătiți în tot momentul. Apărarea Deltei Dunărei prezintă, deci, o importanță capitală”*.⁷ Dacă forțele noastre reușeau să păstreze controlul zonei Deltei, se obțineau o serie de avantaje: se păstra o zonă de aprovizionare a frontului terestru pe apele brațelor Dunării, se apăra calea de acces principală a spionilor inamici: *„mai ales infiltrațiunile acelea periculoase, care ajunse în spatele frontului dau naștere celui imponderabil, care, în mijlocul unei populațiuni ce ne este în mare parte ostilă, se traduce printr-o atmosferă vrăjmașă nouă”*⁸ – lipovenii! Strict strategic, se apăra aripa dreaptă a armatei care ar acționa pe Nistru.

Cum se desfășura deci această aplicație complexă: s-au folosit șleपुरi purtătoare de artilerie, patru la număr, alături de patru monitoare: „Brătianu”, „Lahovary”, „Bucovina” și „Ardeal”. Inamicul era reprezentat de două ținte ancorate pe mare, în direcția canalului Potapov, iar tirurile au fost dirijate de către o centrală amenajată pe monitorul „Bucovina”. Au fost trageri generale, în salve sau independent pe unitate. Interesant este faptul că pentru prima dată se testează muniție experimentală, în principal de captură: șrapnele rusești de 47 mm (nefolosite în trageri navale până atunci de către Marina Română), obuze de oțel „Krupp”, obuze „Skoda” lestate de 47 mm, tunuri de câmp de 77 mm germane, pentru a se vedea dacă ar putea corespunde ca tunuri de debarcare și dacă ar putea înlocui pe cele de 47 mm din dotarea monitoarelor, etc.⁹

O aplicație similară a fost derulată de către Divizia de Dunăre la finalul anului 1922. Observăm în cadrul acesteia că, deși scopurile și contextul tactic au rămas în principiu aceleași (oprirea unei acțiuni combinate sovietice, terestră și navală spre gurile Dunării), totuși mijloacele folosite și amploarea exercițiului erau considerabil mai mari.

Situația tactică a fost prezentată după cum urmează:

„1. Inamicul – Forțele Roșii au reușit să treacă Nistrul și înaintează încet spre apus.

Forța Navală inamică, compusă din 3 canoniere, tip Doneț, cu câte 3 tunuri de către 152 mm; 2 contratorpiloare tip Derski cu câte 3 tunuri de 101 mm, însoțite de mai multe vase ușoare și convoiuri, susțin flancul stâng al trupelor inamice și intenționează să ocupe Vâlcovul prin debarcare și cu vase, în scop de a pune stăpânire pe Delta și a-și crea aici o puternică bază de aprovizionare –

2. Forțe amice – un Batalion de debarcare Vâlcov și Forța Navală Fluvială compusă din 4 Monitoare, 4 vedete, 4 șleपुरi Armate, 2 pontoane de baraj și convoiuri concentrate la Vâlcov –

Misiunea:

Forțele noastre trebuiesc să oprească înaintarea unităților pe uscat și să scoată din luptă vasele care s-ar apropia de intrarea canalurilor, sau în Delta, sau care ar intra în baia Gibrieni, pentru adăpostire, sau pentru debarcare de trupe.

*Ele trebuiesc să se opună cu ori ce preț la forțarea intrării canalurilor Patapoff și Sari-Stambul”*¹⁰.

În cadrul tuturor campaniilor de pregătire anuale se prevedea, în perioada a 2-a, începând cu luna septembrie, o serie de sesiuni de trageri și de pregătire de luptă care se axau pe: antrenarea la manevra repede a tunurilor și

⁵ AMNR, fond IGM, microfilm, rola F II 2.2756, dosar 53, rola F II 2.2757, dosar 116, c. 848.

⁶ AMNR, fond IGM, microfilm, rola F II 2.2756, dosar 53, rola F II 2.2757, dosar 116, c. 848.

⁷ AMNR, fond IGM, microfilm, rola F II 2.2756, dosar 53, rola F II 2.2757, dosar 116, c. 848.

⁸ AMNR, fond IGM, microfilm, rola F II 2.2756, dosar 53, rola F II 2.2757, dosar 116, c. 848.

⁹ AMNR, fond IGM, microfilm, rola F II 2.2756, dosar 53, rola F II 2.2757, dosar 116, c. 849.

¹⁰ AMNR, fond IGM, microfilm, rola F II 2.2757, dosar 192, c. 851.

municiunilor, exercițiile la rolurile de război, la posturile de luptă, antrenarea la instalarea repede a liniilor telefonice și observatorilor de artilerie, reperarea rapidă a țintelor, etc. La finalul etapei a doua de pregătire, comandantul Forței Navale Fluviale trebuia să raporteze starea de pregătire de război, așa cum acest lucru reieșea din rezultatele aplicațiilor. Forța Navală Fluvială trebuia să execute exerciții de navigare de zi și, mai ales de noapte, pentru familiarizarea echipajelor cu topografia brațului Chilia. De asemenea, trebuiau cunoscute toate canalele recent apărute atunci pe Dunărea de Jos. Concret, prin tragerile și temele ce se executau, trebuiau să se cunoască răspunsul la întrebări tactice precum:

„1) Care este distanța maximă la care ar putea fi distrus un vas inamic Canonieră tip „Kubanetz” (70x10), care s-ar apropia de canalul Patapoff, sau de coastă, prin trageri indirecte de la monitoare și șleपुरi armate -

- Cât timp durează operațiunea de pregătire? Cât timp durează încadrarea?

2) Care este distanța maximă la care ar putea fi distrus același tip de vase, ce s-ar găsi adăpostite în baia de la Jibieni, prin trageri indirecte, executate fie de pe Dunăre, regiune Vâlcov, fie din canalul Polinojnoe. -

- Cât timp durează pregătirea, cât timp durează încadrarea.-

3) În ce mod ar putea fi oprită o invaziune a inamicului care ar avea intențiunea să ocupe Vâlcovul, venind de pe uscat de la nord de ora, fiind susținut pe apă de vasele lor.-

Care este distanța maximă de la malul Dunărei, la care se poate bate inamicul pe uscat cu eficacitate, prin tirul de baraj, oprind în același timp și vasele inamice de a forța trecerea prin canalul Patapoff, cu intențiunea de a respinge propriile noastre forțe navale și a ușura ocuparea Vâlcovului.-

Se vor stabili pozițiunile cele mai favorabile pentru trageri în aceste operațiuni și vor fi ridicate și puse pe hartă, tot astfel și reperile pentru cele mai bune pozițiuni în parte.

4) În fine se vor repeta în regiunea Kilia-Vâlcov, operațiunile și manevrele, care au avut loc contra vaselor bolșevice în timpul războiului, în luna Decembrie 1917 și Ianuarie și Februarie 1918, în scopul de a trage toate învățămintele¹¹.

Pentru diversificare, exercițiile erau menite să acopere toate posibilitățile tactice pe care le puteau prezenta condițiile din Delta Dunării. Accentul cădea totuși pe tragerile din mers, „în linie de front și relevant”¹², deoarece experiența Primului Război Mondial a arătat că acestea erau cele mai des întâlnite cazuri. Cu această ocazie, în cadrul tragerilor din campania 1923, s-au utilizat pentru prima dată pe scară largă tunurile de 75 mm germane, folosite atât pentru trageri directe și indirecte, cât și pentru trageri de la uscat, în cadrul manevrelor de debarcare.

Un accent deosebit a fost acordat Grupului Mine și Torpile al Diviziei de Dunăre, deoarece importanța armelor sub apă pentru luptele fluviale fusese demonstrată de experiența Primului Război Mondial. Au fost folosite în cadrul perioadei de instrucție din anul 1923 mine „Carbonit” germane, precum și mine „Hertz” și „Rădulescu”, utilizate și în 1916-1918. Un aspect interesant, este faptul că, în afara exercițiilor și exploziilor cu mine improvizate sau doar cu corpul minelor, Divizia de Dunăre a primit ordin să execute un baraj real, pe un canal adăpostit al Dunării, cu mine operaționale¹³.

Bibliografie

AMNR, fond IGM – Arhivele Militare Naționale Române, fond Inspectoratul General al Marinei, microfilm, rolele F II 2.2756, F II 2.2757 și F II 2.2758.

Ionescu 2000 – I. Ionescu, *Înzestrarea cu nave și tehnică de luptă a Marinei Române. 1919-1939*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române”, tom III, nr. 1, 2000, Constanța, 2000.

¹¹ AMNR, fond IGM, microfilm, rola F II 2.2758, dosar 150, c. 268.

¹² AMNR, fond IGM, microfilm, rola F II 2.2758, dosar 150, c. 268.

¹³ AMNR, fond IGM, microfilm, c. 259.

NAVE MILITARE ISTORICE ÎN COLECȚIA DE FOTOGRAFII A MUZEULUI NAȚIONAL AL MARINEI ROMÂNE (1920 – 1944)

Dr. Silvia Ioniță

Abstract. *Historical military ships in the collection of photographs of the Romanian National Naval Museum (1920 – 1944).* Among the many cultural goods that museum have and use, photos have always played a special part. They are an important source of informations through their truthfulness and the picture they manage to capture. They manage to show raw facts, events and persons of great historical importance. The Romanian National Naval Museum has a large collection of photos, which come from donation and a result of an important activity of research done by specialists, who looked into the life of sailors and their families. Among this photos which make up the Museum's collections, with a significant historical importance, we point out some rare one, of ships of their different states. The saying „photography is a mirror endowed with memory”, in this study we use resumes of the history of these ships and also photos to accompany said resumes. We hope these photos will add more veracity to our informations.

Cuvinte cheie: nave militare, Primul Război Mondial, colecție de fotografii, Muzeul Național al Marinei Române

Keywords: military ships, First World War, collection of photographs, Romanian National Naval Museum

Imortalizarea realității pe o placă metalică cu depunere de halogenură de argint (1829) de către Joseph Nicéphore Niepce (fizician francez), urmată de recuperarea invenției lui de către Louis Daguerre zece ani mai târziu, care a și redenumit-o „daghereotip”, a dus la apariția în istorie a fotografiei și implicit, a artei fotografice. Astfel, de aproape 200 de ani, fotografia și-a adus contribuția într-un mod extrem de eficient la redarea realității și s-a transformat într-un izvor util în cercetarea istorică, prin prezentarea într-un mod obiectiv atât a unor aspecte ale vieții de zi cu zi de pe întreg mapamondul, dar și prin imortalizarea în timp real a unor aspecte ale evenimentelor care au marcat destinul și evoluția omenirii în ansamblu. Indiferent că ne referim la redarea unor momente și detalii importante din viața și activitatea unor personalități ale scenei politice, științifice, academice, culturale, artistice etc., la surprinderea unor expediții de explorare în locuri greu accesibile, la evenimentele tragice petrecute spre exemplu în timpul celor două conflagrații mondiale, sau a celor din timpul crizelor și conflictelor de orice tip din ultimele două secole, fotografia și-a dovedit pe deplin rolul de izvor istoric, fără de care activitatea istoricului ar fi mai săracă și poate, mai puțin credibilă.

Plecând de la ideea enunțată de Hacob Paronian (cunoscut prozator și aforist armean), care susținea că „*Fotografia este o oglindă înzestrată cu memorie*”, în elaborarea acestui demers, prezentarea istoricului navelor istorice românești din perioada 1920 – 1944, este însoțită de fotografii-document care se găsesc în Colecția de fotografii a Muzeului Național al Marinei Române. Aceste fotografii provin ca urmare a unei activități de cercetare întreprinsă de specialiștii muzeului, dar și din donații făcute de foști și actuali marinari și a familiilor acestora¹. O parte din aceste fotografii sunt unicate², un exemplu fiind imaginile unor nave care acum nu mai există pentru că au fost scoase din uz și tăiate, dar care la momentul existenței lor în cadrul flotei românești au jucat un rol semnificativ în momente cheie ale istoriei noastre și au rămas în paginile de istorie a marinei române.

Două astfel de nave au fost distrugătoarele de tip „M”, clasificate inițial „exploratoare” sau „contratorpiloare”³, care au fost comandate de statul român Șantierului Naval „Patisson” din Neapole, în anul 1914. Din cauza izbucnirii Primului Război Mondial, aceste nave nu vor putea fi livrate României și vor fi folosite în anii războiului de marina italiană, în acțiunile de luptă îndreptate împotriva flotei austro-ungare, sub numele de „Nubbio” și „Sparviero”. Distrugătoarele vor sosi la Constanța la data de 1 iulie 1920 fiind denumite după numele localităților în care s-au dus lupte glorioase în 1917: „Mărăști” și „Mărășești”. Caracteristicile distrugătoarelor: deplasament 1700 t, lungime maximă 96,34 m, lățime 9,47 m, pescaj 3,50 m, turbine cu abur de 45.000 CP, viteză 35 noduri. Armamentul inițial al distrugătoarelor era format din trei tunuri „Armstrong” de 152 mm, patru tunuri „Armstrong” de 76 mm, două mitraliere de 13,2 mm și două grupuri lans-torpilor binate de 450 mm⁴.

Începând cu anul 1926 tunurile de 152 mm vor fi înlocuite cu tunuri de 120 mm în turele binate, în anul următor se vor instala pe distrugătoare aparate pentru tir centralizate, iar în 1935 aceste nave vor fi dotate cu tunuri navale și antiaeriene de tip „Rheinmetall” de 37 mm și cu mitraliere de tip „Hotchkiss” de 13,2 mm. În anul 1939, la

¹ Atanasiu, Glodarenco 2007, p. 9.

² Atanasiu, Glodarenco 2007, p. 10.

³ Atanasiu, Glodarenco 2007, p. 92.

⁴ Atanasiu, Glodarenco 2007, p. 93.

Șantierul Naval din Galați aceste distrugătoare vor intra în reparații generale și vor fi dotate cu tunuri antiaeriene de fabricație germană, tip „S.K.C.”, cu calibru de 37 mm. Încadrate în Divizia de Mare, la comanda distrugătoarelor de tip „M” s-au succedat nume importante ale marinei române. În timpul celui de Al Doilea Război Mondial aceste nave au îndeplinit importante misiuni de luptă în cadrul Escadre de Distrugătoare, aflată la început sub comanda comandorului August Roman, apoi a comandorului Horia Macellariu, a comandorului Nicolae Bardescu și a căpitanului comandor Alexandru Dumbravă. Aceste nave au jucat un rol important în operațiunea de evacuare a trupelor de la Sevastopol și din Capul de pod Kersonez în aprilie-mai 1944. La fel ca și celelalte nave românești, distrugătoarele vor fi puse la dispoziția flotei maritime sovietice, ca urmare a notei ultimative a amiralului Oktiabrski și vor părăsi portul Constanța. Ele vor fi restituite la data de 12 octombrie 1945 statului român, conform Convenției de la 11 septembrie din același an, încheiată între U.R.S.S. și România. În anul 1948 cele două distrugătoare denumite D1 și D2 vor forma Secția de distrugătoare subordonată Forței maritime. În 1951 – 1952, aceste nave sunt redenumite din nou – D 11 și D 12 și vor face parte din Divizionul de Distrugătoare, în cadrul căruia vor funcționa până în anul 1961, când vor fi dezmembrate⁵.

Distrugătoarele de tip „R” au fost nave de război ale Marinei Militare Române, denumite și contratorpiloare, comandate la Șantierul Naval „Pattison” din Neapole în 1926⁶. Construcția lor a durat 3 ani, din 1927 până în 1930 – în acest an, la 7 septembrie sosesc în țară. La 27 mai 1931, în Portul Constanța au loc festivitățile prilejuite de botezul distrugătoarelor. Au participat la acest eveniment personalități politice importante ale vremii: regele Carol al II-lea, Nicolae Iorga, președintele consiliului de miniștri, generalul Ștefănescu-Amza, ministrul armatei și Dimitrie Ghica, ministrul de externe. În alocuțiunea pe care a prezentat-o, regele Carol al II-lea a afirmat în încheiere: *„Încredințez aceste două nave marinarilor mei pentru a veghea și păzi hotarele maritime ale țării, brăzdând mările pentru a purta pavilionul românesc în țările cele mai îndepărtate”*. Distrugătoarele „Regele Ferdinand” și „Regina Maria”, cele mai frumoase nave românești de război din toate timpurile⁸, prezentau următoarele caracteristici: deplasament 2000 t, pescaj 4 m, lungime maximă 102 m, lățime 9,4 m, viteză 37 Nd, putere efectivă totală mașini 52 000CP. Raza de acțiune cu 15 Nd/h era de 3 000 Mm. Ca dotare cu armament erau prevăzute cu 5 tunuri de 120 mm Bofors (Suedia), câte un tun A.A. de 76, 2 mm, tunuri mitralieră A.A. de 40 mm, două grupuri trinate de tuburi lans-torpilor de 533 mm, instalație dublă în ambele borduri, la pupa pentru lansat mine, echipaj 330 oameni, instalație pentru aruncat bombe antisubmarin, la pupa⁹. În iulie 1931 acestor distrugătoare li se montează busole giroscopice și li se perfecționează astfel mijloacele de navigație din dotare. În anii 1932-1933 cele două grupuri de distrugătoare, (distrugătoare tip „M” și „R”) constituite în Escadra de Distrugătoare, comandată de comandorul Koslinski, execută teme de luptă în vederea instruirii echipajelor, printre care: urmărirea submarinelor inamice, lansări de bombe antisubmarine, lansări de mine și trageri de artilerie, lansări de torpile. Distrugătoarele tip „R” experimentează în anul 1932 obuze luminoase „Bofors” în ședințele de tir pe timp de noapte. În luna aprilie 1937 distrugătorul „Regina Maria” pleacă într-un lung voiaj în Anglia, prilejuit de festivitățile nautice care au avut loc cu prilejul încoronării regelui George al VI-lea al Marii Britanii. În Anglia, nava românească participă la revista navală a încoronării, alături de alte 17 nave străine și de 145 de nave engleze. În anul următor distrugătorul „Regina Maria” primește misiunea de a reprezenta țara la serbările care au avut loc cu prilejul căsătoriei prințului moștenitor la Grecia, avându-l la bord pe Marele Voievod Mihai, moștenitorul tronului României. În prima noapte a voiajului, la 4 ianuarie 1938, nava a fost surprinsă de o furtună foarte puternică și în aceste condiții este nevoită să se reîntoarcă la Constanța două zile mai târziu, grav avariata¹⁰.

În anul 1939, în urma modernizării șantierului naval Galați, distrugătoarele românești vor intra în reparații generale, astfel că la intrarea României în cel de Al Doilea Război Mondial se aflau în stare operațională numai distrugătoarele „Regina Maria” și „Mărășești”. Aceste distrugătoare împreună cu alte nave românești vor participa la 26 iunie 1941 la lupta navală din zona Tuzla, împotriva a două nave militare sovietice, crucișătoarele „Moskova” și „Harkov”, primul fiind scufundat, iar al doilea, avariata, se retrage¹¹. Încadrate în Escadra de Distrugătoare, aceste nave vor participa la misiuni dintre cele mai dificile, la 1 decembrie 1941 distrugătorul „Regina Maria” a lovit un submarin inamic în zona Șabla, iar distrugătorul „Regele Ferdinand” a scufundat un submarin inamic în zona Bugaz¹².

În Ordinul de Zi nr. 84 din 3 februarie 1942 al Forței Navale Maritime, comandantul acesteia, comandorul Alexandru Bardescu, sublinia: *„Reușita operațiune executată în zilele de 30 și 31 ianuarie 1942 îmi dă din nou prilejul de a aduce mulțumiri Escadrei de Distrugătoare, care, prin zone periculoase, minate și supravegheate de submarine inamice a escotrat cu distrugătoarele „Regele Ferdinand” și „Regina Maria”, o navă de transport, în siguranță, și pe care*

⁵ Ion Ionescu și colab. 2001, p. 158-160.

⁶ Ion Ionescu și colab. 2001, p. 158.

⁷ Greavu 1984, p. 7-72.

⁸ Rotaru coord. 1996, p. 23.

⁹ Greavu 1984, p. 72.

¹⁰ Greavu 1984, 18-19.

¹¹ Greavu 1984, p. 20-21.

¹² Ionescu și colab. 2001, p. 159.

apoi N.M.S. „Regele Ferdinand” a condus-o singură până la locul de destinație în perfecte condițiuni. Condițiile foarte grele de navigație din timpul iernei, gheață, frig, vânt, ninsoare și mare rea, în care s-a executat această operație reușită, pune încă o dată într-o lumină din cele mai frumoase calitățile Comandanților, ofițerilor și marinarilor noștri, cu care țara se poate mândri. Țin să arăt că această recunoaștere este completă și din partea camarazilor germani din Comandamentul Forței Navale Maritime”¹³.

Distrugătoarele au participat de asemenea și la alte misiuni de escortare, la minări, patrulări și evacuări de trupe. La data de 5 septembrie 1944, ca urmare a cerinței cu caracter ultimativ formulate de amiralul Oktiabrski, distrugătoarele au fost puse la dispoziția flotei sovietice de război, din Marea Neagră. La 12 octombrie 1944, distrugătoarele de tip „R” au părăsit Portul Constanța, fiind încadrate în flota sovietică. Au fost restituite guvernului român în 1951, fiind încadrate în anul următor în Divizionul 418 Distrugătoare, sub numele de D21 și D22. Au mai funcționat încă 10 ani, după care sunt tăiate, încheindu-se astfel istoria acestor nave la bordul cărora s-a format un valoros corp de ofițeri, cu o înaltă pregătire marinărească¹⁴.

Nava bază Constanța a fost construită la Fiume în Italia¹⁵, fiind lansată la apă la 3 noiembrie 1929. Sub comanda locotenent comandurului Alexandru Bardescu, nava a plecat spre țară în iunie 1931. Cu viteza de 13 Nd, nava a făcut călătoria de la Fiume la Constanța în 115 ore, fără escală. A intrat în portul Constanța la 20 iunie 1931 și prin Ordinul de Zi nr. 22 din 27 iulie 1931 al Inspectoratului General al Marinei a intrat oficial în serviciu, făcând parte din structura Diviziei de Mare. La sosirea în țară a fost botezată „Constanța”. A doua zi, după ce a participat la sărbătorirea Zilei Marinei, N.M.S. „Constanța” (prin Î.D.R. nr. 1014, din 6 iunie 1931 s-a hotărât ca numele navelor de război românești înscrise pe bordaj să fie precedate de inițialele N.M.S. – Nava Majestății Sale) a plecat în marș de instrucție pentru 45 de zile având la bord elevii Școlii Navale, pentru recunoașterea coastei românești și navigație de lungă distanță pe Marea Egee¹⁶. Nava avea deplasament 2300 t, o lungime de 77,32 m, lățimea de 11, 28 m, pescajul de 4 m, viteza maximă 13 Nd, iar motoarele ei Diesel dezvoltau o putere de 4000 CP. Armamentul navei „Constanța” consta din două tunuri de 102 mm și două tunuri AA de 40 mm. În perioada 1931 – 1936 a fost folosită ca navă-școală, a efectuat marșuri de instrucție cu elevii și ofițerii Școlii Navale în Marea Neagră și Marea Mediterană¹⁷. În anul 1936, odată cu sosirea în țară a submarinului „Delfinul” nava-bază „Constanța” își începe activitatea pentru care a fost construită. La bordul ei se găsea tot ce era necesar pentru buna funcționare a submarinului: uleiuri și combustibil, stație de încărcat și format acumulatori, stație de reglare și întreținere torpile, spațiu de cazare pentru echipajele mai multor submarine etc¹⁸.

În timpul celui de Al Doilea Război Mondial, nava-bază „Constanța” sub comanda locotenentului comandor Victor Voinescu și a căpitanului Gheorghe Mocanu a fost folosită pentru o perioadă de timp și ca navă-bază pentru vedete torpiloare, efectuând operațiuni de întreținere a acestora. La 5 septembrie 1944, odată cu celelalte nave românești, nava-bază a fost preluată de flota sovietică a Mării Negre și nu a mai fost restituită după război. La 14 septembrie 1944 nava a primit pavilion sovietic și a intrat în compunerea flotei Mării Negre sub denumirea de „Bug”. A ieșit din dotare la 4 septembrie 1972 fiind transformată în cazarmă plutitoare, iar la 16 aprilie 1977 a fost tăiată¹⁹.

Bricul „Mircea”, ambarcațiune de tip barc, al doilea velier-școală românesc a fost construit dintr-o necesitate imperioasă apărută atunci când primul bric „Mircea” n-a mai putut asigura instruirea tuturor efectivelor instituțiilor de învățământ ale Marinei Militare. Se impunea de asemenea perpetuarea valoroaselor tradiții câștigate în cei peste 40 de ani de activitate a primei nave-școală, dar și în mod special a „spiritului Mircea” – acel cumul de trăsături fizice, psihice și morale ce una echipajul cu nava într-un tot capabil să înfrunte mărele dezlănțuite. Dotarea cu o nouă navă școală a impus eforturi susținute din partea Ligii Navale Române care a adunat în jurul acestei inițiative numeroși susținători, de la copii din clasele primare, până la personalități și instituții, care au donat diverse sume. Contribuția alocată de la bugetul statului a fost însă decisivă. „Mircea II” a fost construit în cel mai prestigios șantier european constructor de veliere „Blum & Voss” din Hamburg, în perioada martie 1938 – martie 1939²⁰.

Caracteristicile navei erau următoarele: corpul și arborada din oțel, deplasament 1650 t, dimensiuni: lungimea 84 de m, lățimea 12,5 m și pescajul de 5,2 m. Velele, în număr de 23, însumează 1750 mp și pot imprima navei o viteză de 10 Nd. Mașina asigură propulsia navei cu o viteză de 9,9 Nd. Echipajul este format din 196 de oameni²¹. De la intrarea sa în activitate la bordul acestei nave-școală s-au instruit zeci de generații de ofițeri și maiștri, convinși de

¹³ Rotaru coord. 1996, p. 106.

¹⁴ Ionescu și colab. 2001, p. 159 -160.

¹⁵ Istoria Marinei Militare Române 1977, p. 272.

¹⁶ Mirșu și colab. 2011, p. 53.

¹⁷ Atanasiu, Glodarenco 2007, p. 117.

¹⁸ Ionescu și colab. 2001, p. 153.

¹⁹ Ionescu și colab. 2001, p. 154.

²⁰ Ciorbea 1999, nepag.

²¹ Ionescu și colab. 2001, p. 186.

adevărul spuselor lui Eustațiu Sebastian, care a afirmat că : „Numai vasele cu pânze pot forma pe adevărații marinari”²². Primul voiaj al bricului a durat 63 de zile, fiind cu câteva zile mai scurt decât a fost prevăzut inițial, din cauza izbucnirii celui de Al Doilea Război Mondial. La sfârșitul celei de-a doua conflagrații mondiale nava-școală „Mircea” a fost pusă odată cu întreaga flotă română la dispoziția flotei sovietice, fiind remorcată de la Ismail spre Odessa de remorcherul „Mureșul”. În 1946, la 27 mai, nava va fi restituită statului român²³. Supraviețuind războiului, în 1946 nava-școală Mircea intră în reparații, iar din 1948 își reia marșurile în Marea Neagră. Această navă a rezistat mai multor furtuni în decursul existenței sale, prima în septembrie 1948 când a rezistat unei furtuni năpraznice de trei zile și trei nopți. Furtunile din 1951 și 1953 și-au lăsat urmele pe corpul și arborada navei, nava intrând în reparații în șantierul constructor de la Hamburg în 1965. Însoțit de remorchere pentru că se afla în imposibilitate de manevră, bricul „Mircea” este surprins de o altă furtună puternică la data de 24 noiembrie, în Golful Biscaya. Paramele de remorcaj ale navei s-au rupt, acțiunea de fundarisire a ancorelor nu a reușit și în aceste condiții nava s-a lovit de o geamandură. Această lovire va produce bricului cinci spărturi și va crea echipajului mari probleme pentru menținerea lui în stare de plutire, fiind remorcat cu mare dificultate doar cu ajutorul mai multor nave străine. Reparațiile vor dura un an după care, complet refăcut și modernizat, bricul se va întoarce în țară și își va relua marșurile de instrucție în afara țării²⁴.

Pe toată perioada de serviciu în flota noastră maritimă bricul „Mircea” a efectuat numeroase marșuri în străinătate și a vizitat porturi din foarte multe țări. Aceste voiaje continuă și în ziua de astăzi, pentru că această navă este încă în serviciu. Nava-școală bricul „Mircea II” a dobândit prin pregătirea unoreminenți comandanți de nave militare și comerciale statutul de simbol al marinei române²⁵.

Puitorul de mine „Amiral Murgescu” a fost primul puitor de mine construit în România la Șantierul Naval Galați (1939 – 1941), cu material asigurat de uzinele metalurgice Reșița. A primit numele viceamiralului Ion Murgescu și a fost încadrat în grupul de nave miniere (nave civile amenajate ca puitoare de mine) al Forței Navale Maritime²⁶. Caracteristicile navei erau următoarele: deplasament 838 t, motoare Diesel 1 800 CP, viteză 16 Nd, dimensiuni - lungime 76,92 m, lățimea de 9,10 m, pescajul de 2,50 m. Armamentul principal consta în două tunuri navale AA de 102 mm, două tunuri AA de 37 mm, două mitraliere de 13, 2 m, aruncătoare de bombe antisubmarine și 135 de mine²⁷. În cel de Al Doilea Război Mondial (1941 – 1944) a participat cu alte nave ale FNM la instalarea a 31 de baraje de mine contra navelor de suprafață și a submarinelor în apropierea coastei de NV a Mării Negre, între Odessa și Crimeea, provocând pierderi de nave părții sovietice. A participat la numeroase convoaie de aprovizionare a frontului terestru ce opera de-a lungul litoralului și la operația de evacuare a Crimeei (1943 – 1944), fiind ultima navă de luptă care s-a retras de la Chersones, având la bord 100 de militari români și germani. Pentru execuția exemplară a misiunilor de luptă, nava a fost citată de 11 ori prin Ordine de Zi pe Marina Militară, de 5 ori pe armată, iar pavilionul navei a fost decorat cu ordinele de război „Coroana României” și „Steaua României”. La 5 septembrie nava a fost predată Marinei Sovietice unde a primit numele de „Amur” și nu a mai fost retrocedată statului român, așa cum s-a întâmplat cu alte nave. „Amiral Murgescu” a fost cea dintâi navă militară modernă, construită la noi în țară la nivelul corespunzător tehnicii mondiale, prefigurând remarcabilele realizări ulterioare de pe șantierele navale ale României după Al Doilea Război Mondial. În 1988 nava a fost scoasă din evidența flotei sovietice și dezmembrată²⁸.

Submarinul „Delfinul” a fost construit între anii 1927 – 1931 la Șantierele navale Quarnaro din Fiume - Italia – (astăzi portul iugoslav Rjeka), în urma deciziei guvernului italian, care primise cererea pentru un astfel de submarin de la statul român, în anul 1926. Deși o comisie de ofițeri și maeștri, prezidată de căpitan comandorul Gheorghe Koslinski (specializat la Toulon în arma submarină), a fost trimisă în iunie 1927 la Fiume, pentru supravegherea construcțiilor, acestea au înaintat încet. Soluția constructivă a „Delfinului” îmbina elemente de tehnică germană, italiană și franceză. Avea 650 de tone deplasament la suprafață și 900 în imersiune, 6 tuburi lanstorpilor de 533 mm (torpile Whitehead), un tun naval și antiaerian Bofors de 102 mm, două periscope Zeiss, o viteză la suprafață de 14 noduri și 9 noduri în imersiune, două motoare Diesel Sulzer de 1600 C. P. pentru navigația la suprafață și motoare electrice alimentate de o baterie proprie de acumulatori (Monza) pentru cea în imersiune. Autonomia de marș era de 10000 de mile. Echipajul număra 40 de oameni din care 6 ofițeri, 26 de maeștri și subofițeri și 8 oameni din contingent. Un ușor defect de stabilitate în imersiune a fost compensat cu o mică suprastructură spre pupa („cocoașa”). În anul 1936, la 27 iunie submarinul ajunge la Constanța unde va fi încadrat oficial în Divizia de Mare cu prilejul Zilei Marinei. „Delfinul” a fost folosit în special ca submarin școală, constituind împreună cu nava bază „Constanța” o unitate aparte a Diviziei de

²² Atanasiu, Glodarenco 2007, p. 130.

²³ Ionescu și colab. 2001, p. 188.

²⁴ Ionescu și colab. 2001, p. 189.

²⁵ Ionescu și colab. 2001, p. 189.

²⁶ Mîrșu și colab. 2011, p. 146.

²⁷ Ionescu și colab. 2001, p. 135.

²⁸ Mîrșu și colab. 2011, p. 146.

Mare, la care aveau să se adauge din 1940 și vedetele torpiloare²⁹. Odată cu intrarea României în cel de Al Doilea Război Mondial, submarinul „Delfinul”, sub comanda căpitanului Constantin Costăchescu a participat la operațiuni militare, doar în prima parte a războiului. În iulie și august 1941 a executat două cruciere, una în bazinul estic al mării, iar cealaltă în cel vestic. La 5 noiembrie același an, a torpilat nava sovietică „Uralet”, fiind apoi reperat și supus unei puternice grenadări, moment critic pe care submarinul îl depășește cu bine. Vor urma alte misiuni desfășurate în prima parte a anului 1942 de submarin, în apele Crimeiei și Caucaziene³⁰. În Ordinul de Zi nr 123 din 20 august 1942 al Forței Navale Maritime, comandantul Forței Navale Maritime comandorul Alexandru Bardescu aducea *„călduroase mulțumiri Comandantului, ofițerilor, maeștrilor, subofițerilor și echipajului Submarinului „Delfinul” și citez prin ordin de zi pe F.N.M. pentru strălucitele fapte de arme săvârșite în apele Crimeiei și Caucaziene, fapte ce au determinat Înaltul Comandament German să menționeze în mod deosebit Marina Regală Română. Abilitatea și sângele rece al echipajului arătată cu ocazia deselor și viguroaselor contraatacuri inamice este un model de ținută ostășească. Este sigur că în Tradiția Marinei Române, aceste fapte vor lăsa urme adânci”*³¹.

La declanșarea evenimentelor din august 1944, submarinul „Delfinul” se afla în revizie generală la Islaz, de unde a fost evacuat în portul Corabia. Aici, împreună cu alte nave evacuate în acest port a fost atacat la 28 august de convoaiele de nave germane care se retrăgeau în amonte pe fluviu, submarinul „Delfinul” trăgând cu armamentul de bord și de infanterie asupra inamicului. Prin convenția de armistițiu din 12 septembrie 1944, submarinul împreună cu alte nave românești este considerat captură de război și trimis spre Odessa. Va fi retrocedat țării noastre în octombrie 1945 cu aparatura, instalațiile și motoarele demontate și scoase de la bord. Începând cu anul 1951, împreună cu submarinul „Rechinul” va face parte din unitatea numită „Divizionul de submarine”, va intra în reparații și va fi folosit în procesul de instrucție al echipajelor până în anul 1960 când va fi tăiat³².

Submarinul „Rechinul” a fost un submarin torpilor montat la Șantierul Naval din Galați, în perioada 1938 – 1941³³. Împreună cu nava puitor de mine „Amiral Ion Murgescu” și cu submarinul „Marsuinul”, acesta a fost o consecință a politici navale de după Primul Război Mondial, când România a conștientizat neajunsurile dependenței de străinătate în ceea ce privește armamentul. Planurile de realizare au fost furnizate de o casă constructoare din Haga (Olanda), care folosea personal german și experiența tehnică germană pentru realizarea de submarine. Deși asamblarea submarinului începută la Șantierul Naval din Galați în 1938 a fost întârziată de izbucnirea războiului european, el va fi lansat totuși la apă la data de 5 mai 1941. Acest submarin era de medie crucieră, având un deplasament de cca 585/680 tone, armat cu 6 tuburi lans-torpilor de 533,4 mm, cu un tun Krupp de 88 mm, AA și naval și cu un tun Oerlikon de 20 mm AA. Motoarele M.A.N. Diesel ca și unele agregate de la bord erau de fabricație germană, corpul, tubulaturile și restul agregatelor erau însă românești³⁴. Avea o lungime de 69,8 m, lățimea de 6,6 m, o viteză de 16 noduri la suprafață și 9 în imersiune și putea intra în imersiune până la 90 – 100 m. La 24 mai 1943 submarinul „Rechinul” ajunge la Constanța unde execută diferite probe și antrenamente, intrând în serviciu în 1944. Submarinul va executa prima sa misiune operativă între 20 aprilie și 15 mai 1944. La 15 iunie 1944 începe o altă crucieră în răsăritul Mării Negre, cu misiunea de a supraveghea baza sovietică Novorosiisk. După 45 de zile nava s-a întors la Constanța, intră în revizie tehnică și nu va mai pleca în altă misiune.

La 23 august acest submarin se afla în stare de indisponibilitate la Constanța. Aici va fi dezarmat la 5 septembrie 1944 și dus la Odessa împreună cu alte nave. Va fi retrocedat la 12 august 1951 și va servi la instrucția echipajelor până în 1960 când va fi tăiat³⁵.

Submarinul „Marsuinul” a cunoscut aceleași etape de construcție ca și submarinul „Rechinul”, între anii 1938 – 1943. Nava a fost lansată la 25 mai 1941. Echipajul său s-a instruit și s-a format din punct de vedere tehnic în cadrul Centrului de Instrucție Submarine și Vedete înființat la Galați în primăvara anului 1942. Perioada de probe a ținut din august 1943 până în aprilie 1944. „Marsuinul” era un submarin torpilor de 508/630 tone, lung de 72 metri, armat cu 6 tuburi de lansare de 533,4 mm, un tun de 88 mm AA și naval și un tun de 20 mm Oerlikon³⁶. A executat o singură crucieră începută în dimineața zilei de 10 mai, însă a trebuit să aștepte până seara pentru a putea ieși prin pasa barajului în coada unui convoi. La 1 noaptea (11 mai), o navă din escorta convoiului îl confundă și trage asupra sa cu mitraliera. Submarinul răspunde cu câteva proiectile trasoare pentru a fi recunoscut, dar dimineața, pe când naviga la suprafață, către orele 6.30, este zărit de un hidroavion german BV care se întorcea din explorare și care îl semnalizează ca inamic. „Marsuinul” intră în imersiune dar e reperat de o formație de vânătoare de submarine cu echipaje croate,

²⁹ Crăciunoiu f.a., p. 2.

³⁰ Crăciunoiu f.a., p. 2-3.

³¹ Rotaru coord. 1996, p. 143.

³² Ionescu și colab. 2001, p. 155-156.

³³ Ionescu și colab. 2001, p. 207.

³⁴ Crăciunoiu f.a., p. 9-10.

³⁵ Ionescu și colab. 2001, p. 207-208.

³⁶ Crăciunoiu f.a., p. 13.

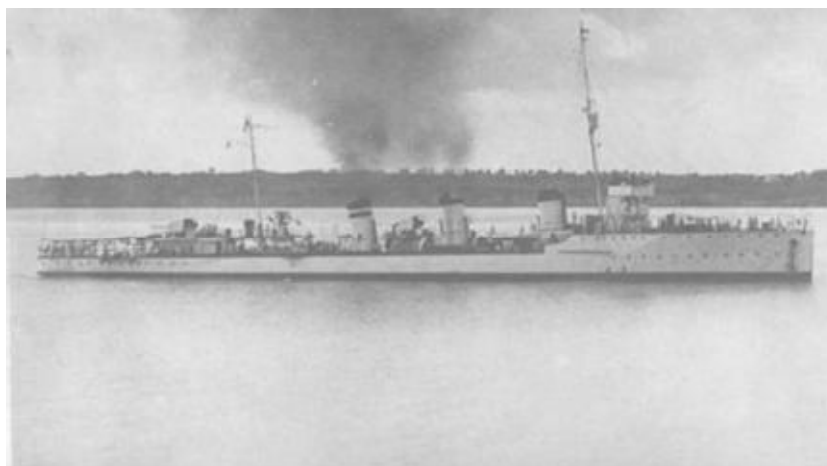
bazată la coasta bulgară, care va lansa asupra submarinului o grenadă intensă (aproximativ 420 de explozii), reușind să-l avarieze, fără a-i afecta capacitatea de funcționare. După acest episod își va continua cruciera în bazinul răsăritean al Mării Negre, unde va rămâne până la 27 mai. Ajuns la Constanța, nu va mai pleca într-o altă crucieră³⁷. Evenimentele din august 1944 găsesc submarinul în stare de indisponibilitate în portul Constanța. La 5 septembrie este dezarmat, trimis la Odessa și nu va mai fi restituit niciodată flotei române³⁸.

Bibliografie

- AtanasIU, Glodarenco 2007 – Andreea AtanasIU, O.M. Glodarenco, *Aspecte din Istoria Marinei Militare Române în colecția de fotografii a Muzeului Marinei Române*, Constanța, 2007.
- Ciorbea 1999 – V. Ciorbea, *Istoricul Navelor Școală „Mircea”, vol. II, N.Ș. „Mircea”, Constanța, 1999.*
- Crăciunoiu f.a. – C. Crăciunoiu, *Războiul Submarin în Marea Neagră 1941-1944, acțiunile Marinei Române*, în „Modelism”, f.a.
- Greavu 1984 – Cornel Greavu, *Istoricul distrugătoarelor românești*, în *Momente din istoria Marinei Române – Lucrări de cercetare*, 1984, p. 71 – 72, lucrare aflată în Fondul Documentar al Bibliotecii Muzeului Național al Marinei Române, cota I /348.
- Ionescu și colab. 2001 – I. Ionescu, Georgeta Borandă, M. Moșneagu, *Noi contribuții la Istoria Marinei Militare Române*, Constanța, 2001.
- Mîrșu și colab. 2011 – Cam. fl. dr. Al. Mîrșu, Dr. Andreea AtanasIU-Croitoru, Cdr. I. Custură, Cdr. T.L. Chodan, *De la Divizia de Mare la Flotă, 1896-2011, monografie*. București, 2011.
- Rotaru coord. 1996 – Comandor (r) prof. univ. dr. J. Rotaru (coord.), Dr. ing., C. Crăciunoiu, *Marina Română în Al Doilea Război Mondial, Romanian Navy in World War II*, București, 1996.
- Istoria Marinei Militare Române* 1977, lucrare din Fondul Documentar al Bibliotecii MNMR, cota I /123.

³⁷ Crăciunoiu f.a., p. 14.

³⁸ Ionescu și colab. 2001, p. 180.

Distrugătorul „Mărășești”

Distrugătorul „Mărăști”

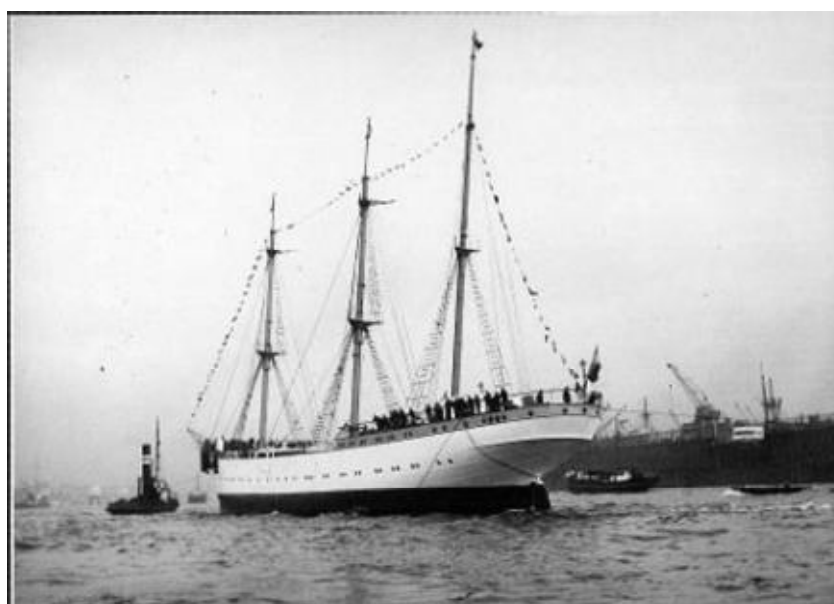
Distrugătorul „Regele Ferdinand”

Distrugătorul „Regina Maria” în Malta

Nava-bază „Constanța”

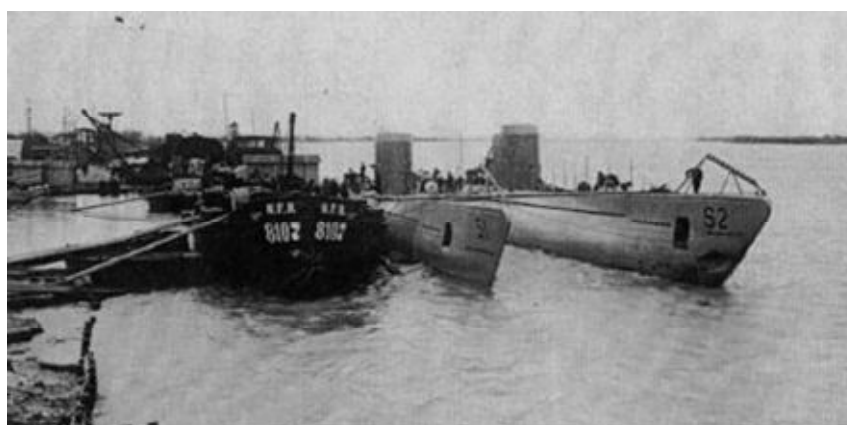
Bricul „Mircea” II

Puitorul de mine „Amiral Murgescu” la lansare

Submarinul „Delfinul”

Submarinul „Marsuinul” și „Rechinul”

Submarinul „Marsuinul” în cală la Dunăre

CRONICA ZILNICĂ A CĂMINULUI CULTURAL *TINERETUL* DIN GRID

Ștefan Botoran

Abstract. Registry of the Cultural House Youth of the Grid. The Registry of the Tineretul Cultural House in Grid locates the cultural customs and the establishment of this home. It is a rendering of the work of the intellectual elites of the Grid village, teachers and university professors, students spread throughout the country. A great contribution also had some simple peasants, eager for culture and spiritual development. The register captures cultural events, community celebrations, traditions for the years 1942-1948. It starts with the establishment of the Cultural House and ends with the last celebration of 1948, which surpasses the political changes. It was the last cultural event. Today, the village is abandoned, the houses are largely empty, but the community, albeit small, is still alive, which proves that the traditions of the Romanian village will not perish, with all the vicissitudes of history. There are still brave young men who go further, "Turca" and "Plugarul". The register includes novel, beautiful things and a great emotional and cultural load. They are a shadow of the Transylvanian rural life, very important for local history. Local history remains a very important approach for researchers and informed people.

Cuvinte cheie: Grid, cronică, Căminul cultural Tineretul, cultură, spiritualitate.

Keywords: Grid village, chronic, Tineretul Cultural House, culture, spirituality.

Scurtă introducere. Satul Grid din Țara Făgărașului reprezintă un loc în care s-au păstrat tradițiile românești și, totodată, o școală de patriotism și civilizație, ca de altfel toate satele transilvănene. „Gridul este un sat mărginaș al fostului județ Făgăraș, la granița a două „țări”, Țara Oltului și Țara Bârsei. Este mărginit înspre răsărit de valea ce-i poartă numele, Valea Gridului, iar în partea opusă se întind Munții Perșanilor, acoperiți de păduri de stejar, fag și carpen. Mai mult niște dealuri. Drumețul poate vedea de pe culmile lor frumoasele zone ale Făgărașului și ale Bârsei. De aici, panorama se deschide cu satul Grid. Satul are o vechime de peste 500 de ani... După ultima împărțire administrativă a României, Gridul aparține comunei Părau și județului Brașov. După o muncă de peste 50 de ani, preotul satului, Vasile Modorcea, a reușit să adune material care să alcătuiască o monografie a acestui sat. (...) cartea a fost scoasă de sub tipar de cineastul și scriitorul Grid Modorcea, volum care va sta mărturie pentru multe generații de acum înainte”¹.

Nepotul preotului Vasile Modorcea, cunoscutul scriitor și cineast, care a reușit să scoată de sub tipar munca unchiului său, spunea: „Eu însumi mă simt gridan până în măduva oaselor și o dovedesc prin faptul că mi-am conceput multe din cărțile mele, în special Răstignit în America și Teroriștii din Turn, ca pe un strigăt adresat lumii gridane, care, din fericire, n-a lăsat pe nimeni indiferent.

Deși structura Monografiei este riguros științifică, respectând canoanele genului, modelul fiind găsimil la Augustin Bunea, Ioan Lupaș sau Ioan Pușcariu, totuși am menținut expresiile vechi, neaoșe, chiar formulările mai stângace, care fac lectura mai vie”².

Monografia satului Grid nu este doar un excepțional manual lăsat generațiilor ce vor veni, dar constituie și un original demers jurnalistic. Preotul Vasile Modorcea, „popă” doar cu seminarul făcut, un autodidact și om cu o inteligență scilicitoare, a fost nu doar un om de cultură, dar și un vrednic jurnalist, și asta se vede citind monografia.

„Am aranjat materialul cu hărți, diagrame, fotografii etc., călăuzit de cărturarul și cercetătorul Iacob Mihăilă, chiar și de bătrânii din sat, și cu concursul nepotului meu, Dumitru (Grid) Modorcea, critic de artă, la care aduc prinosul meu de recunoștință, căci fără de ei poate ar fi rămas simple notițe”, spunea părintele Vasile³.

Încercările de a tipări monografia satului au fost mai vechi, dar finalizarea acestei munci s-a produs doar în anul 2002. „Am încercat ca Monografia să vadă lumina tiparului, dar pe lângă suma mare ce necesită, mi se cam pun bețe în roate, așa că rămâne pentru vremuri mai prielnice, când se va găsi cineva să o scoată la lumină”⁴.

Autorul își exprimă aici și scopul pentru care a scris cartea: „Strângerea materialului pe care îl cuprinde cartea de față - strădanie de aproape 50 de ani - este o mărturie a dragostei mele față de satul în care m-am născut, pentru frumoasele lui datini, obiceiuri, port și limbă, într-un cuvânt pentru viața lui. De câte ori citesc poezia Mi-a bătut un moș în poartă a poetului Octavian Goga, îi revăd ca prin vis pe bătrânii povestitori, cu pletele albe ca fuiorul, acum trecuți în veșnicie, care au pășit deseori pragul casei mele, cărora le aduc aici prinosul meu de recunoștință.

Totodată, aduc mulțumiri scriitorului și cineastului Grid Modorcea, nepotul meu, care m-a ajutat cu multă trageră de inimă să pun la punct această lucrare și s-o încredințez tiparului”⁵.

¹ Botoran 2003, p. 5.

² Modorcea 2002, p. 6.

³ Modorcea 2002, p. 6.

⁴ Modorcea 2002, p. 6.

Gridanii n-au fost niciodată „dispuși” să accepte că salvarea lor a stat în spirit, în tradiție, în umorul lor atât de particular și mai ales în credința în Dumnezeu, ca în veșnicia însăși, care, cum spunea Blaga, s-a născut la sat. Ei sunt oameni mai mult pragmatici decât visători ori metafizici.

„Există mult folclor făcut pe seama prostiei și lăcomiei unora dintre gridani. De aceea, când cineva, care nu-i fiu al satului decât prin rudenie, face ceva pentru ei, nu-l privesc cu ochi buni. Să sperăm că nu se va întâmpla așa ceva cu Monografia, care e imaginea lor absolută, e crucea lor, e însăși verticala care suportă cu noblețe agresiunea orizontalei și triumfă”, mărturisește scriitorul Grid Modorcea⁵.

„Din păcate, multe din faptele acestei monografii culese de tânărul preot Vasile Modorcea în anii '30 ai secolului trecut de la bătrânii și foarte bătrânii satului par azi ficțiune, cum ar fi fauna atât de bogată a Gridului, care între timp a fost decimată de „vânătorii iscușiți”, care au avut grijă s-o șteargă de pe fața pământului gridan și nu numai!, punând-o, în schimb, pe versuri, transformând-o în folclor vânătoresc!... E cel mai îndemână exemplu de agresiune a orizontalei asupra verticalei, care se conservă, totuși, prin umor și spirit folcloric”, spune scriitorul nostru⁷.

În ceea ce privește originea satului, au existat multe teorii. „Referitor la originea numelui Grid, aş menționa aici două cărți, *Există* (1996) și *Chilia* (1999), unde m-am ocupat pe larg de sensurile lui biblice, dacice, latine și mai ales italienești, grid înseamnă strigăt (de la grido-gridare). Evident că numele, ca și locul se pierd în negura istoriei, în neolitic. Și e suficient că în zonă se află cele mai importante vestigii milenare (Comăna de Jos). Există și un film celebru *Il grido* (Strigătul), în regia lui Michelangelo Antonioni, cu Alida Valli în rolul principal. Aș mai specifica faptul că la Londra se află un cartier cu numele Saffron-Hiel-the Grid, cum scrie autorul, dar că, așa cum am putut constata nemijlocit în vara anului 2001, când am fost la Londra și am filmat-o, există în toate stațiile hărți cu numele Grid Station, adică rețeaua la autobuze, Grid însemnând în engleză rețea, iar dacă se scrie greed (se pronunță grid), înseamnă Rapacitate, acesta fiind și titlul unui alt mare film, *Greed*, semnat de Erich von Stroheim. Oricum, nu se poate spune că gridanii n-ar fi rapace și că „strigătul” lor nu s-a răspândit ca o rețea în întreaga lume! Însuși instinctul lor e un balans între gridare vendetta și gridare misericordia, între gridare allo scandalo și gridare al miracolo⁸.

Gridul este o lume aparte, o altă „Romanie”, în care strigătul dacilor se aude împletit cu cel al valahilor de secole. „Sunt oameni răzbnători și rebeli, pentru că fac parte din seminția dacilor. Lângă Sarmisegetuza era o stirpe de daci, care nu erau luați la război și, în cele din urmă s-au răzbnat. Unul dintre ei le-a indicat romanilor rezervele de apă și, astfel, cetatea a căzut”, spunea Ioan Boeriu, unul dintre cei mai mari autodidacți din Țara Făgărașului, cu brevet în regulă de inventator. Acesta este Gridul, o lume aparte, misterioasă, haioasă, un tărâm de vis, dar și de controverse, din Țara Făgărașului. Gridul nu este doar un sat făgărașean, neaoș românesc, în care tradițiile și obiceiurile s-au păstrat cu sfințenie de-a lungul timpului, Gridul reprezintă un paradox.

Argument. Scopul acestei lucrări este acela de a scoate în evidență încercările culturale ale gridanilor, care nu au fost tocmai ușoare și s-au lovit la început de frânele celor care au fost nu tocmai receptivi la nou; noutățile îi speriau pe unii. Acesta este țărânul ardelean: e greu de convins, îl scoți greu din tabieturile sale. Odată convins, însă, devine un „camarad de arme”.

Cronica zilnică a căminului cultural *Tineretul* reprezintă un document foarte important, un fel de oglindă a societății rurale a anilor '40 ai secolului al XX-lea. Și foarte importantă este inițiativa intelectualilor satului, care au luptat să-și lămurească consătenii de importanța culturii în viața lor.

Din aceste inițiative, la Grid s-a născut nu numai o elită care a dus numele satului cu mândrie în toată țara, dar și o țărâtime intelectuală, ahtiată după artă, literatură, muzică și frumos. „Satul a rămas pustiu, pentru că toți și-au trimis copiii să învețe carte, la școli înalte. Când eram mic, la cel puțin a doua casă din Grid exista un student”, a spus inginerul silvic Sorin Urdea. La fel, și dragostea pentru natură: „Pe mine, când mă lua tata în pădure, era lumea mea, o fericire, simțeam cum renasc”, mai spune Sorin Urdea.

Tinerimea. În cadrul căminului cultural, numit în registru *Tineretul*, s-a format o societate de elită a satului Grid. Astăzi, căminul cultural poartă numele de *Tinerimea*, în memoria celor care au inițiat primele activități culturale din Grid. „În anul 1920, un grup de tineri studiosi înființează societatea culturală „Tinerimea”, care își va pune amprenta pe viața culturală a satului și mai apoi a întregii țări a Făgărașului. Iacob Mihăilă, Valeriu Boeriu, Vasile Modorcea (viitorul preot care a scris *Monografia-n.m.*), coordonați de învățătorul satului, Petru Boeriu, au fost cei care au înființat societatea culturală⁹.

⁵ Modorcea 2002, p. 5.

⁶ Modorcea 2002, p. 5.

⁷ Modorcea 2002, p. 5.

⁸ Modorcea 2002, p. 6.

⁹ Botoran 2003, p. 5.

Care a fost scopul acestei societăți ? "Tinerimea a urmărit "preamărirea virtuților strămoșești", credință, limbă, cântece. Societatea și-a construit o casă de cultură din munca sătenilor. A fost înființată o filială și la București. Astfel, de-a lungul timpului folclorul a fost păstrat intact de către gridani. Obiceiurile și tradițiile reînvie în fiecare an de sărbători. La Grid, ca și în celelalte sate din Țara Făgărașului, băieții și fetele cunosc și joacă toate jocurile din străbuni, îmbrăcați în portul popular specific"¹⁰.

În ceea ce privește societatea culturală *Tinerimea*, preotul Vasile Modorcea a spus: "Acești tineri și-au dat seama că numai o instituție culturală - care va strânge la un loc pe toți sătenii - este chintesența ridicării satului, sub toate raporturile de viață, căci numai prin ea se poate face revoluție culturală în masa sătenilor. În sufletul acestei societăți culturale se concentrează toată educația satului, sub presiunea apostolatului intelectualilor din sat; prin care se plămădesc sufletele sătenilor și se transformă principiile elaborate de țară în practică"¹¹.

Demersul tinerilor intelectuali a avut succes și, cu timpul, sceptorul acestor activități s-a lărgit. "Pe catedra modestă a școlii primare din Grid, s-a dat prima reprezentare în fața sătenilor, cu caracter teatral, la care au luat parte, cu mic cu mare, tânăr și bătrân, căci faptul ca atare era o noutate. Programul a fost improvizat din câteva cântări executate de elevii școlii primare din sat și din două monoloage: *Herșcu Boccegiul*, interpretat de teologul Valeriu Boeriu și *Achim Filăru*, interpretat de elevul de liceu Vasile Modorcea.

Debutul a fost de bun augur. Monoloagele interpretate cu deosebită măiestrie și sentiment și-au adus roadele, ceea ce a făcut ca în vacanța de vară acești doi tineri să înroleze lângă dânsii mai mulți tineri din sat și să înceapă probele pentru a aranja un spectacol cu un program mai bogat, cu piese de teatru, coruri și joc, fixând astfel primul program"¹².

Arhiva societății a fost distrusă în mare parte în timpul războiului, dar s-au mai păstrat unele "comori" care pot face domeniu de cercetare pentru orice specialist în etnografie, istoric sau jurnalist. Cronica căminului cultural Tineretul reprezintă un valoros instrument de lucru. Cel care a păstrat acest caiet este inginerul Viorel Ciurilă: "Am găsit caietul în pod, printre lucruri lăsate de părinții mei", a spus el.

Căminul cultural a fost construit la inițiativa elevilor și studenților care au făcut parte din societatea *Tinerimea*. "Căminul cultural, despre care suntem datori să amintim aici, a luat ființă din inițiativa elevului de liceu Modorcea Nicolae și a țăranului Modorcea Erofeii, cu concursul d-lui Iustin Handrea, directorul Școlii Țărănești de la Făgăraș. Acest cămin cultural a trăit puțin, 1943-1945, deoarece s-a contopit cu societatea culturală *Tinerimea*. Deși viața i-a fost de scurtă durată, totuși a realizat multe lucruri frumoase. A organizat - în cei doi ani de viață separată - cursuri țărănești de băieți, cu concursul intelectualilor din sat. Cursurile s-au ținut de două ori pe săptămână: sâmbăta și duminica. La aceste cursuri au luat parte 80% dintre bărbații din sat, tineri și bătrâni, și pe care le-au frecventat regulat..., cursuri de schi cu feciorii din sat, instructor fiind elevul de liceu Modorcea Nicolae, a intensificat munca pentru cultura pomilor, a procurat scule pentru tâmplărie și rotărie și a inițiat cursuri în aceste meserii. A procurat un trier și o grapă pentru livezi, a participat în două rânduri la concursuri organizate de Fundațiile regale, a luat parte la concursuri de jocuri și sport, a cântat la Radio București, a organizat biblioteca, seri de lectură, audiții la radio și alte multe manifestațiuni..."¹³.

Societatea culturală *Tinerimea* a fost ridicată la statutul de persoană juridică în anul 1937, de Tribunalul din Făgăraș cu sentința nr. 28827/13 ianuarie. "În concluzie: Căminul cultural poate fi numit o sucursală a instituțiilor de stat, căci el dă o mână de ajutor tuturor, ducând însărcinările primite la bun sfârșit, oricât ar fi ele de grele. El este pionierul culturii, al ridicării spirituale a satului, chiar dacă acesta ar fi în creierul munților. Prin ridicarea satelor la un nivel cultural, moral și economic mai înalt, se ridică țara întreagă și se consolidează temelia ei. Căminul cultural este unul din posturile cele mai înaintate în masele țărănești, el cunoscând bine nevoile și lipsurile țăranului și tot ce-i frământă sufletul. Prin activitatea lui, el menține trează conștiința poporului, ceea ce duce la păstrarea permanențelor sale spirituale"¹⁴.

Sunt interesant de observat tematicile cursurilor ce se țineau la Căminul Tineretului: *Războiul de ieri și de azi, Igiena corporală și bolile de piele, Ce foloase aduce platforma de gunoi, Cânepa și inul, Foloasele ce aduc oile și îngrijirea lor, Cultura albinelor, Biserica și școala, Vitele, izvor de bogăție, Plantele medicinale, culegerea și conservarea lor, Atacurile cu gaze și măsuri de apărare, Despre judecăți și urmările lor, Igiena satului, Patima beției și urmările lor, Cunoștințe istorice în legătură cu țara noastră, Bogățiile naturale ale României, Foloasele școalei, Familia și educația copilului în școală, Despre pomicultură: sădirea, îngrijirea, altoirea, dușmanii și foloasele pomilor, Grădina de legume, Agricultură și multe altele. Toate acestea demonstrează nivelul spiritual și intelectual la care au ajuns gridanii. În acest sens, etnograful și cercetătorul Gheorghe Cernea spunea: "În anul 1931, ținând o serie de conferințe prin satele Țării Oltului, am ajuns și la Grid-Făgăraș, unde am vorbit sătenilor, în vechiul local de școală, despre frumusețile poeziei*

¹⁰ Botoran 2003, p. 5.

¹¹ Modorcea 2002, p. 334.

¹² Modorcea 2002, p. 334.

¹³ Modorcea 2002, p. 336-337.

¹⁴ Modorcea 2002, p. 336-337.

populare din Ardeal. Am rămas, cu acest prilej, extrem de impresionat de felul cum gridanii știu să se comporte în astfel de ocazii. Viul interes manifestat și atitudinea civilizată cu care au ascultat expunerea mea, timp de aproape două ore, mi-au format convingerea că am în față o țărânie aleasă, emancipată, de bună educație. Portul minunat, cu coloritul viu, poeziile și cântecele populare pe care le-am cules cu acel prilej, precum și dansurile pe care le-am admirat la hora satului m-au determinat să revin în această comună. În 1934 m-am abătut din nou pe meleagurile frumosului Grid, poposind, în total, peste patru luni, în care timp am adunat un prețios material monografic și peste trei sute de poezii populare, material ce constituie un tezaur spiritual al poporului nostru¹⁵.

Acestea fiind zise, să urmărim acum cronica Căminului cultural unde găsim date prețioase, oferite la cald de către protagoniștii acestei perioade, unii dintre corifeii emancipării satului transilvănean.

Date legate de înființarea Căminului cultural. "La îndemnul Domnului Iacob Mihăilă, profesor universitar (fiu al satului) și prin consfătuirea avută cu câțiva săteni și foști elevi ai "Școalei țărănești", în vara anului 1942, luna august, s-au hotărât, după explicarea pe larg al rolului ce îl are "Căminul cultural" să înființeze și ei un cămin cultural"¹⁶.

Documentul este foarte prețios întrucât vorbește tocmai despre înființarea Căminului Cultural numit astăzi *Tinerimea* și ne vorbește pe viu despre activitățile culturale desfășurate în satul Grid, în perioada 1942-1948.

"În ziua de 4 august - stipulează cronica -, toți cei care au ascultat cu dragoste sfatul domnului Iacob Mihăilă s-au adunat în casa locuitorului Eroftiei Modorcea. Fiind de față toți cei de mai jos scriși s-au hotărât următoarele: La propunerea tuturor D-l Gheorghe Olteanu, notar al comunei Grid, a fost numit "președinte de onoare". Locuitorul Modorcea Eroftiei, fiind cel mai în etate și cu mai mult spirit de inițiativă decât oricare din cei de față, a fost numit "președinte". Elevul Modorcea Nicolae¹⁷ din clasa a VII-a a Liceului "Sf. Vasile" din Blaj (seminarul greco-catolic-n.m.) a fost numit "Director" până când se va găsi un alt intelectual al satului care să-l înlocuiască, el neputând mai mult din cauza școalei.

Feciorul Drăghici Gheorghe, fost elev al "Școalei țărănești" a fost numit "secretar".

Locuitorul Gheorghe Urdea, fost casier comunal timp de 15 ani, a fost numit casier al Căminului.

Locuitorul Gheorghe Boeriu și feciorii Nicolae Ciurilă și Gheorghe Mareic au fost numiți cenzoari. Toți cei numiți mai sus au fost aleși prin aclamații. Comitetul a îndeplinit toate formele legale, au trimis la "Fundăția Regală Mihai I" spre aprobare.

În ziua de 5 septembrie 1942 vine aprobarea din partea "Fundăției Regale Mihai I".

Cu această aprobare toți membrii "Căminului" au fost convocați din nou în casa locuitorului Modorcea Eroftiei pentru a li se aduce la cunoștință înbucurătoarea veste.

Cu sufletul împăcat toți au plecat la muncă cu dragoste, așa după cum le spuneam!¹⁸

Așa se scrie istoria locală, iar istoria locală este foarte importantă în general, însă din păcate ducem lipsă de date locale, iar foarte mulți cercetători se axează pe "enciclopedie". Toate datele istorice importante se bazează pe istoria locală. Nu trebuie să neglijăm istoria locală a satelor din Transilvania și trebuie să profităm de orice "porțiță". Intelectualii satului transilvănean au scris istoria.

"Mihăilă Iacob și Domnul Handrea, fost Director al "Școalei Țărănești". Că acolo unde nu se muncește din dragoste și din convingere nu va fi niciodată un rezultat înbucurător"¹⁹.

Obstacole și opinii diferite. Nimic nu este ușor, mai ales când este vorba de schimbarea opiniilor și a tabuurilor, nu toți au înțeles această inițiativă, chiar și dintre intelectuali. "Mulți dintre locuitorii satului și chiar dintre intelectuali n-au înțeles la început rostul "Căminului Cultural" și au căutat să împiedice în diferite forme dezvoltarea "Căminului Cultural", dar datorită președintelui care a fost un "om de pace" întotdeauna, nu s-a întâmplat nici un fel de ceartă între "Cămin" și ceilalți locuitori.

În luna Octombrie, după hotărârea luată de toți membrii "Căminului", într-o zi "urâtă", o echipă de 3 feciori, anume Gheorghe Drăghiciu, Ioan Modorcea și Iacob Boeriu au legat cu paie și coceni 70 de pomi din "Coadă Lacului" pentru apărarea ...iepurilor și contra înghețului.

În ziua de 15 Decembrie 1942, membrul Mihăilă Iacob, agricultor, în etate de 20 de ani a donat pentru "Biblioteca Căminului" un număr de șase cărți de agricultură în valoare de 60 de lei.

¹⁵ Mihăilă 2009, p. 4.

¹⁶ *Cronica zilnică*, p. 1.

¹⁷ A murit de tână, din cauza tuberculozei.

¹⁸ *Cronica zilnică*, p. 1-2.

¹⁹ *Cronica zilnică*, p. 2-3.

După încunoștințarea de la "Fundatia Regală Mihai I" din luna Decembrie, "Căminul" a hotărât ca feciorii care fac parte din "Cămin" să pregătească "Turca"²⁰. Turca înseamnă, de fapt, "Capra", un obicei moștenit de la daci, dar încreștinat ulterior. "Românii consideră că, prin comportamentul său, "capra" vestește mersul vremii și rodnicia câmpului.

Jocul caprei (omorârea, bocirea, înmormântarea, învierea), pe acompaniament muzical, este un ritual străvechi cu elemente și simboluri arhaice de cult, utilizat în cadrul sărbătorilor cu scopul de a aduce rodnicie gospodariilor în anul viitor, la fel cum ei aruncă boabele de grâu, orz sau porumb în fața caprei care joacă. Actualmente această datină și-a pierdut adevăratul înțeles inițiativ, reprezentând doar o manifestare tradițională artistică, prilej de etalare a unor frumoase podoabe, covoare, ștergere, realizate în culori vii, uneori stridente, de gospodine, pentru a marca bucuria Nașterii lui Hristos și înveselirea celor urați cu prilejul Anului Nou²¹.

Monografia satului Grid vorbește de acest obicei străvechi. "În Grid, înainte cu vreo 3-4 săptămâni de sărbătorile Crăciunului, feciorii mai mari se pregătesc pentru "Turcă". Aleg dintre ei un "vătaf", un "Crășmar mare", un "crășmar mic" și cinci feciori "de rând". După ce s-a făcut alegerea, aceștia închiriază o casă unde se strâng ei seară de seară, pentru cusutul turcii, pentru probe de colindat și jucatul turcii. Proprietarului casei i se spune "jazda turcii".²²

De regulă, cel care găzduiește turca, trebuie să facă în primăvară, după Paște, *Plugarul*. "Plugarul este din moși-strămoși... Cel care face turca în acel an trebuie să se bage în vale și să zică rugăciunea, să facă trei mătânii și un Tatăl nostru cu fața către răsărit, să cânte "Hristos a Înviat!" și să stropască lumea cu apă din pălărie. Eu fac turca de șase generații, doar eu mai știu să fac așa ceva în sat", a spus Popa Iacob²³.

Plugarul, care premerge "turcii", este un obicei străbănesc poate chiar mai vechi. "Sunt obiceiuri străvechi, dar, din păcate, s-au pierdut multe. Condiția a fost ca vătaful să fie găsit în 45 de minute. Acestea sunt obiceiuri venite de la strămoșii noștri, cred că pot fi și de la daci. Sărbătoarea simbolizează primul plugar care pune boii la plug și ieșea la câmp. Tot el trebuia să se și însoare în acel an", a spus Aurel Cornea, care a fost gazda evenimentului²⁴.

Ioan Boeriu vorbește și el despre simbolul *Plugarului*: "Aveam zece ani, și ultimul plugar pe care l-am văzut pe grapă a fost Coman, bătrânul, tatăl fostului preot din sat. Satul era populat pe atunci cu peste o mie de suflete, iar valea era mare și curată. După Plugar, cu mic cu mare, toată lumea mergea la Căminul cultural unde aveau loc jocuri populare: fecioreasca, învățita, brăul și multe altele. Femeile stăteau pe margine și discutau rostul în sat: ce fată de ce băiat era jucat și plănuiau căsătoriile. Acum, portul popular s-a cam pierdut pentru că lumea a mers la oraș și a cumpărat haine domnești. Câțiva tineri, băieți și fete, mai poartă costumele populare rămase de la bunici. Cred că acesta este ultimul Plugar din Grid, pentru că tineretul a plecat la școli și meserii prin țări străine. Numai sărbătorile tradiționale ne mai adună împreună, vorba poetului de țară: "Sărac loc de pe la noi/Cum te-atrage înapoi". Grapa fără cuie, o scândură o scândură pe care stă vătaful - Plugarul, furca de lemn cu două coarne este simbolul hărniciei. Apa din vale în care se scaldă feciorii simbolizează începutul agriculturii de primăvară, iar cununile de spice, două cununi încrucișate și pe cap trei, simbolizează rodul recoltei. Calul împodobit arată legătura între oameni și animale la munca câmpului. Muzica arată armonia, veselia și prietenia dintre familiile de gospodari. Cel mai mult se bucură însă copiii, care trăiesc acest eveniment și nu-l uită. Din generațiile de mijloc, cam la patruzeci de ani, spun că a mai fost un "Plugar" acum 25 de ani. Eu îl știu pe cel de acum cincizeci de ani. Tineretul pleacă la școli și zboară ca berzele în țările calde. Această tradiție va dispărea, sau poate nu. La anul vrem să facem un Plugar al bătrânilor"²⁵.

Gheorghe Boeriu, "nea Ghică" cum i se mai spune în sat, a declarat: "Această tradiție este din moși-strămoși și nu s-a mai exercitat de mulți ani. La toate treburile culturale, vina o are comunismul. În timpul comunismului, tradiția era să nu se rămână la sapă, și din cauza asta tineretul a zburat și s-a împrăștiat în toate țările. Gridanii au fost o sămânță de oameni harnici. În orice colț de țară și-au încropit o gospodărie. Din această cauză e greu să-i mai aduni"²⁶.

Și tinerii au fost fericiți că au putut păstra tradițiile. "La noi în sat nu s-a mai făcut Plugar de 24 de ani. Noi, tinerii, ne-am hotărât să încercăm să păstrăm tradiția un an sau doi, căci vom fi ultima generație care va mai respecta tradițiile de mult rămase în port" a spus vătaful, Alexandru Cornea.²⁷

Intellectualii satului au venit cu plăcere la acest eveniment. "Este o bucurie nespusă să constatăm că tinerii din Grid, deși tot mai puțini, redescoperă tradiții care nu au mai animat de zeci de ani viața culturală și spirituală a satului. Cinste lor!", a spus Petru Urdea, profesor la Universitatea de Vest din Timișoara²⁸. Bogdan Chichernea, un alt tânăr

²⁰ *Cronica zilnică*, p. 3.

²¹ Țoca 2004, p. 80.

²² Modorcea 2002, p. 276.

²³ Botoran 2017, p. 4.

²⁴ Botoran 2017, p. 4.

²⁵ Botoran 2017, p. 4.

²⁶ Botoran 2017, p. 4.

²⁷ Botoran 2017, p. 4.

²⁸ Botoran 2017, p. 4.

prezent în *Turcă* și *Plugar*, a spus: "A fost frumos, vătaful a trebuit să se ascundă și a fost greu de găsit. Dacă nu-l găseam, trebuia să dăm de băut"²⁹.

Ultimul *Plugar* s-a făcut în anul 1997: "Este o tradiție frumoasă, care nu s-a mai făcut la noi în sat. Cred că ultimul "Plugar" s-a făcut prin 1997. A făcut-o unchiul meu, Vincentiu Popa", a spus David Popa³⁰.

Revenind la *Turcă*, preotul îi binecuvânta pe feciori în Ajunul Crăciunului, la slujba Vecerniei. "Feciorii se adunau, apoi mergeau la biserică în Ajunul Crăciunului. Părintele îi binecuvânta, apoi ei plecau la colindat. Colindau mai întâi casa preotului și a dascălului"³¹.

Turca a mers și la București, pentru concursul susținut de Fundația Regale. "Feciorii Ion Modorcea, Gh. Marcu, Gh. Drăghiciu, Nicolae Chichernea, Iacob Mihăilă, Nicolae Ciurilă, Petru Chichernea, Iacob Mihăilă și Gh. Munea, muzicanți și Gh. Marcu și Ioan Chelemen... au primit cu bucurie această propunere", spune cronica Căminului³².

Istoria locală a Gridului menționează obiceiul *Turcii*: "Până pe data de 22 Decembrie, zi de zi, feciorii au venit la locuința președintelui, pentru gătitul "Turcii" și pentru pregătirea colindelor și a strigăturilor. Ajungând la București, au aflat că ordinul s-a contramandat. Totuși, datorită domnului Handrea și a domnului I. Mihăilă, echipa a mers la Fundație și a jucat Turca"³³.

Cronica Căminului cultural *Tineretul* vorbește cu lux de amănunte despre această deplasare în capitală a turcașilor: Domnul director al "Fundației Regele Mihai I", Octavian Neamțu, ne-a acordat să ni se plătească toate cheltuielile ce le-am suportat cu această ocazie, vărsându-ne suma de 20.000 de lei. Datorită Domnului Director Octavian Neamțu, echipa condusă de domnul profesor Handrea Justin, a mers la "Radio Difuziune" unde au colindat și au jucat "Turca". Nefiind puși în program, nu au putut fi plătiți. În ziua de 26 Decembrie echipa s-a întors de la București", spune Cronica³⁴.

Turca a fost apoi scoasă în sat și jucată: "În ziua de 1 ianuarie (Anul Nou 1943) "Turca" a fost scoasă la jocul satului și jucată. "Turca", pe urmă, a fost desgătită și, aflându-se că o capră a fost ruptă, s-a plătit de către cinci feciori: Ion Modorcea, Gh. Drăghiciu, Nicolae Ciurilă, Iacob Mihăilă și Aurel Urdea"³⁵.

Cronica Căminului Cultural *Tineretul* se împletește cu Monografia satului, furnizând aceleași date legate de activitățile culturale dar și sportive: "La ordinul "Fundației" din Februarie, referitor la cursul de schi, s-au înscris un număr de 20 de feciori"³⁶.

Intellectualii Gridului și locuitorii în general au fost și sunt încă mari amatori de teatru. "La adunarea comitetului din ziua de 5 februarie 1943, s-a prezentat și elevul normalist Boeriu Nicolae din clasa a 8-a al Școalei Normale din Deva spunând că vrea să facă în cadrul "Căminului Cultural" un teatru în ziua de 7 martie. Comitetul a primit cu bucurie această propunere și feciorii au primit rolurile date de elevul Boeriu Nicolae, bucurându-se și ei că lucrează cu un fost coleg al lor. Din această zi feciorii merg în toată seara la probe pentru acest teatru", menționează Cronica³⁷.

Punctualitatea și caracterul erau pe ordinea de zi: "Potrivit ordinului "Fundației Regale Mihai I" trimis pe ziua de 4 februarie 1943, în ziua de 9 februarie, odată cu numirea domnilor Loga N. Gheorghe, instructor regional, și Gal Dumitru, ajutor instructor, s-a deschis cursul de schi. Fiind adunați în locuința domnului președinte, un număr de vreo 30 de feciori, amatori pentru acest curs, domnul Loga N. Gheorghe le-a deschis ședința vorbindu-le despre organizarea acestui curs și puțin despre însemnătatea schiilor. Venind și domnul notar Gh. Olteanu, a îndemnat și dânsul pe feciori să ia parte la acest curs, rugându-i să fie cât mai punctuali. A vorbit apoi domnul instructor Gal Dumitru, rugând și dânsul pe feciori să fie cât mai ascultători și spunându-le despre echipament. După voința feciorilor, programul de schi a fost fixat între orele 10 și 1 iar după masă s-a hotărât să vină numai feciorii care nu sunt obosiți. A urmat apoi elevul normalist Boeriu Nicolae care a fost numit directorul acestui curs, mulțumind în numele Căminului domnilor instructori și mergând încă o dată pe feciorii înscriși să fie cât mai punctuali pentru a da dovadă că Gridanii au fost și sunt întotdeauna feciori cu voință și disciplinați"³⁸.

Cronica evidențiază și tehnicile adaptate cursului. Iată care a fost programul din data de 10 februarie 1943: "1) Ajustarea materialului, 2) Poziția fundamentală pe schi, 3) Punerea și scoaterea schiilor, 4) Mersul normal"³⁹.

²⁹ Botoran 2017, p. 4.

³⁰ Botoran 2017, p. 4.

³¹ Botoran 2017, p. 4; informație furnizată de Nicolae Gabor.

³² *Cronica zilnică*, p. 3.

³³ *Cronica zilnică*, p. 4.

³⁴ *Cronica zilnică*, p. 4.

³⁵ *Cronica zilnică*, p. 4.

³⁶ *Cronica zilnică*, p. 4.

³⁷ *Cronica zilnică*, p. 4.

³⁸ *Cronica zilnică*, p. 6.

³⁹ *Cronica zilnică*, p. 4.

Programul a continuat cu recapitulările de rigoare și avansare până în data de 16 februarie 1943. Iată ce spune Cronica pentru data de 11 februarie: "1. Recapitularea programului din ziua trecută. 2. Mersul normal în șes. 3. Mersul în 3 timpi și în 4 timpi. 4. Ridicarea din căzături"⁴⁰.

Este o cronică fascinantă, care redă crâmpoșele din viața satului transilvănean din vremea celui de-al II-lea Război Mondial.

Schimbarea denumirii societății și noul cămin cultural. Registrul Căminului vorbește și despre schimbarea denumirii societății. Iată ce stipulează caietul pentru data de 5 noiembrie 1945: "Societatea culturală "Tinerimea" s-a afiliat Fundației Culturale, și ia numele de Căminul Cultural "Tinerimea", averea fostului cămin trece la noul cămin"⁴¹.

Se continuă și activitățile culturale: "În cursul lunii septembrie, într-o adunare generală a satului ținută în sala culturală "Tinerimea" prof. doctor Mihăilă pune problema înființării în cursul iernii a Școlii Țărănești. Propunerea este primită cu însuflețire de întreaga adunare, iar intelectualii satului oferă tot concursul pentru organizarea și buna funcționare a școlii"⁴².

La Grid s-a perindat, în acest interval de timp, toată elita culturală a țării: "În dimineața zilei de 5 noiembrie școala țăărănească primește vizita domnului profesor universitar Stanei Stoian... și a inspectorului general Ioan Berca, directorul școlilor țăărănești din Fundație, care a găsit tineretul angajat în lucrările de canalizare din planul de sistematizare a satului. În aceeași zi se alcătuiește corpul didactic al școlii țăărănești astfel: Înv. Ciurilă Gheorghe, Înv. Chichernea Nicolae, preot Boeriu Valer, preot Modorcea Vasile (era pe atunci preot greco-catolic-n.m.), Înv. Boeriu Nicolae, Înv. Cocan Liviu, Înv. Boeriu Nicolae, Înv. Grovu Nicolae, notar Comănescu Liviu, dr. Ludu N.- medic uman, dr. Petioki F.- medic veterinar, inginer agricol Tiberiu Coman. Seara, la orele 19, printr-un Te Deum, și în prezența membrilor corpului didactic, se face deschiderea oficială a cursului. Preotul Boeriu V. Vorbește despre rostul acestei acțiuni, după care intervine o discuție liberă în legătură cu activitatea școlii țăărănești. D-l Cocan Liviu vorbește despre sănătate - sănătatea ca drept și proprietate pentru individ, familie, sat, națiune, omenire și conștiința sănătății. Se propune conducerea de sine a clasei, alegându-se un comitet format din: președinte Alex. Stejerou, secretar și cronicar Popa Grigore și Emil Drăghiciu și membri: Marcu Ion, Valer Urdea"⁴³.

În data de 6 noiembrie au început cursurile în mod oficial: În ședința corpului didactic, care a avut loc la orele 18.00, se hotărăsc următoarele: pentru orientarea în cadru a cunoștințelor se împart obiectele în felul următor: cadru istoric și geografic - preot Vasile Mororcea, cadrul religios - preot V. Boeriu, cadrul cultural - Înv. dr. Ciurilă Gheorghe, cadrul social - Înv. Chichernea Nicolae. Pentru stabilirea cărții se oferă doamna învățătoare Urdea Rozica. La orele 19 - ora începerii cursului, sunt prezenți numai 12 elevi. Se hotărăște anularea programului. În plină ședință se ajunge la concluzia că pentru asigurarea frecvenței este absolut necesară o acțiune de convingere a părinților și a elevilor, cu atât mai mult cu cât se simte o acțiune de sabotare, alimentată de conflictul dintre cele două societăți culturale. Se oferă preoților V. Boeriu și V. Modorcea pentru a întreprinde în cursul zilei următoare această acțiune de convingere"⁴⁴.

Cântecul lebedei. Jurnalul Căminului cultural *Tinerimea* se încheie la pagina 65 și, începând cu pagina 63, este menționată ultima acțiune culturală de după schimbarea regimului: "14 martie 1948. După adânci prefaceri sociale, organizați tot în cămin, s-a desfășurat serbarea de la "Lăsata Secului" de Paști. În ziua de 7 martie 1948 subsecția de muzică instrumentală a cântat pentru prima dată cu instrumentele de suflat. A fost un început minunat. Lumea era atât de curioasă încât a stat la joc până seara târziu. Serbarea din 14.03 a.c. a fost organizată tot de muzică. Toți membrii ei au avut câte un rol în program. Serbarea a avut ca scop în primul rând promovarea culturii și apoi strângerea unui fond pentru muzică și contribuirea la fondul electoral în vederea alegerilor din 28 martie 1948 pentru Marea Adunare Constituantă"⁴⁵.

Serbarea a fost splendidă, organizată prin coruri mixte, program de teatru, dar se întrezăreau deja zorii negri ai bolșevismului. Deja în program a fost introdusă *Internaționala*, cu care s-a început programul. Cronica zilnică a Căminului Cultural *Tinerimea* se încheie cu data de 3 mai, când este menționată ultima serbare: "În ziua de 2 mai 1948 (prima zi de Paști), la orele 21 a început să se desfășoare programul serbării organizate în cadrul căminului, serbarea fiind pregătită de Înv. Chichernea Nicolae și Boeriu Nicolae. S-a desfășurat următorul program: 1) „Hristos a înviat” de T. Popovici - cor pe patru voci, dirijat de Înv. Chichernea, 2) „Internaționala” - cor la unison 3) „Foaie verde murele” de H.

⁴⁰ Cronica zilnică, p. 4.

⁴¹ Cronica zilnică, p. 8.

⁴² Cronica zilnică, p. 8.

⁴³ Cronica zilnică, p. 9.

⁴⁴ Cronica zilnică, p.10.

⁴⁵ Cronica zilnică, p. 63.

Bădăiu..., „Spovedania soacrei” - piesă în trei acte de Octavian Pirtea - o piesă plină de învățăminte pentru săteni. Piesa a avut un deosebit succes... S-au recompensat artiștii cu suma de 1500, iar muzica „Tinerimea”, care a cântat după teatru - cu suma de lei 2000. Muzica a apărut prima dată cu toba pusă la punct (vopsită și cu talere). Astăzi, muzica a cântat la tineret, mâine la fel, tot timpul, făcând o deosebită impresie, dar fiind încă pe departe de a cânta perfect. De altfel, au învățat foarte mult, într-un interval așa de scurt (de la 1 februarie - 1 mai 1948) - Promite a fi o muzică bună în viitor“, sunt ultimele cuvinte ale Cronicii culturale a satului Grid.

Importanța Cronicii. Cronica zilnică a Căminului cultural *Tineretul* din Grid este un document prețios, inedit, ce reflectă societatea rurală transilvăneană din perioada 1942-1948. Este un document istoric ce redă o frescă din istoria locală a satului românesc și, totodată, un demers jurnalistic. Cronica a fost scrisă de intelectuali, iar caligrafia minuțioasă și curată arată acest lucru. A fost găsită într-un pod și l-am rugat pe proprietar să mi-o împrumute pentru munca de cercetare. Istoria locală este foarte importantă pentru munca de cercetare și trebuie pusă acolo unde îi este locul. De fapt, marile evenimente din istorie sunt înțesate de cronici locale. Această cronică este istoria unui sat într-o anumită perioadă și reflectă emanciparea țăranimii ardeleni și lupta intelectualilor satelor pentru a sădi sămânța culturii între oamenii simpli. Sfârșitul caietului redă și schimbările politice care au survenit în anul 1946, când soarele cu zâmbetul tăios al Moscovei a fost votat în mod fraudulos. Tinerii din satul Grid luptă să mențină obiceiurile străbunilor, lucru care nu este deloc ușor pentru că necesită dedicație, suflet și mulți, foarte mulți bani. Orice demers cultural este acum un sacrificiu imens și o întreagă aventură la țară.

Bibliografie

- Botoran 2017 – Șt. Botoran, *Gridul a reînviat obiceiul „Plugarul”*, în „Monitorul de Făgăraș”, 17-23 aprilie 2017.
Botoran 2003 – Șt. Botoran, *Grid, un sat vechi de peste 500 de ani*, în „Monitorul de Făgăraș”, 4-10 iunie 2003.
Cronica zilnică – Cronica zilnică a Căminului, Regionala Ținutului Făgăraș, Căminul Cultural „Tineretul”, Comuna Grid, județul Făgăraș, Fundația Culturală Regală „Principele Carol”, Serviciul Social.
Mihăilă 2009 – I. Mihăilă, I.-A. Mihăilă, *Satul fără cuvinte, Grid / Brașov, 1900-2000, monografie în imagini*, ediție îngrijită de Ruxandra Mihăilă, 2009.
Modorcea 2002 – V. Modorcea, *Monografia satului Grid din Țara Făgărașului*, ediție îngrijită de Grid Modorcea, București, 2002.
Țoca 2004 – I. Țoca, *Sărbători religioase, datini și credințe populare*, București, 2004.

ACȚIUNI REVENDICATIVE MUNCITOROREȘTI LA MEDIAȘ (1922 – 1948)

Elena Jampa

Résumé: *Actions revendicatives ouvrières à Mediaș (1922-1948).* L'étude présente des conflits individuels et collectifs de travail (manifestations, protestes, grèves) dans des entreprises industrielles de Mediaș pendant 1922-1948, coordonnées par l'organisation du PCR locale et les Syndicats.

Cuvinte cheie: Partidul Comunist Român, syndicate, activiști, simpatizanți, greve, ilegaliști.

Mots clés: Parti Communiste Roumain, syndicats, organisations, activistes, sympathisants, grèves, illégalistes.

Evoluția activității industriale la Mediaș. Primele informații despre ocupațiile locuitorilor Mediașului datează din 1283, când episcopul Petru din Alba Iulia a arendat părți din dijmele din „*roade și vinuri*” ale acestui ținut unor preoți din apropiere, iar, viticultura, impunea, pe lângă lucrători agricoli, prezența butnarilor, rotarilor, fierarilor și a negustorilor¹. Până la sfârșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea, economia Mediașului, s-a rezumat la activitate comercială și la industrie manufacturieră, care se desfășura acasă, în ateliere și, mai târziu, în mici fabrici, unde se prelucra materia primă din zonă². În conscripția statistică a Ardealului din 1847, la capitolul „*fabrici și manufacturi*”, Mediașul nu figurează cu nici o firmă, deși existau numeroase ateliere³. Dezvoltarea industrială locală a început după inaugurarea liniei ferate (1872)⁴ și începerea exploatării gazului metan (1918)⁵, când au fost înființate, cu utilaje importate, tipografia Reissenberger (1871), atelierul de tăbăcărie al lui S. Karres, devenită ulterior fabrică de piele, actuala fabrică Medimpact și Fabrica de postav W. Stürzer (1888) și altele⁶. Au fost înființate ateliere și fabrici din ramura textilă, prelucrarea lemnului, sectorul alimentar, construcții, care au creat locuri de muncă și au atras forță de muncă din așezările rurale învecinate, dar și lucrători străini (polonezi, cehi, slovaci)⁷. Pregătirea profesională a tinerilor se efectua la „*Scoala orășenească de meserii*” (1873), la „*Scoala agricolă*” (1871) și în ateliere⁸.

În anii primei conflagrații mondiale, cei 500 - 700 de lucrători din Mediaș își desfășurau activitatea în 135 de întreprinderi și societăți comerciale⁹. În timpul celui de-al doilea război mondial, aproximativ 4.000 de muncitori lucrau în peste 56 de firme¹⁰. În 1948, anul naționalizării întreprinderilor, orașul avea 22.713 locuitori (4.165 muncitori, 2.881 agricultori, 2.244 meseriași, 545 funcționari publici, 320 comercianți, alții 12.568)¹¹.

Organizare profesională. Din evul mediu până la sfârșitul sec. al XIX-lea, asemenea tuturor lucrătorilor transilvăneni, meseriașii din Mediaș s-au asociat în bresle, o breaslă a croitorilor este consemnată în 1456, iar în anul 1698 existau 33 de bresle¹². În anii 1846-1892 lucrătorii transilvăneni s-au organizat în „*asociații culturale și de ajutorare*”, „*reuniuni ale învățăcelor, sodalilor și meseriașilor*”, apoi în uniuni sau asociații muncitorești profesionale și, în final, de syndicate¹³. În anul 1887 lucrătorii germanii erau organizați în *Asociația meseriașilor din Mediaș*, care va deveni *Corporație industrială* (1899)¹⁴. Meseriașii români au înființat *Reuniunea Meseriașilor Români din Mediaș* în 1919¹⁵. După Congresul Sindical din România, desfășurat la Sibiu în 4-5 iunie 1922, lucrătorii din întreprinderile industriale medieșene s-au asociat în cinci syndicate specifice ramurilor de activitate: fierari, îmbrăcăminte – încălțăminte, constructori – zidari, dulgheri – lemnari și chimice¹⁶, iar în anii 1932-1937 erau recunoscute juridic următoarele asociații

¹ Lazea 1970, p. 874.

² Drăgan 1957, p. 4.

³ Kövay 1847, p. 218.

⁴ Nagy 2004, p. 342.

⁵ www.primariamediaș.ro (accesat: 16.03.2018).

⁶ Drăgan 1957, p. 8.

⁷ Mărculeț, Mărculeț 2011, p. 69.

⁸ *Revista Economică*, I, 1899, 7, p. 352; *Revista Economică*, X, 1908, 44, p. 5; *Transilvania*, XXIII, 1892, 11, p. 3.

⁹ Drăgan 1957, p. 12, p. 91, numărul lucrătorilor industriali din Mediaș: 2.778 (1929), 1.532 (1932), 4.186 (1942).

¹⁰ *Mureșul*, nr. 1, 1941, p. 7; Arhiva Primăriei Mediaș, Dosar 4378/1961 *Schița de sistematizare a orașului*.

¹¹ www.primariamediaș.ro (accesat: 15.03.2018); *Enciclopedia II*, 1938, p. 614; Arhiva Primăriei Mediaș, Dosar 7/1948.

¹² www.mediaș71-72.ro/?p=123 (accesat: 02.03.2018).

¹³ Varga 1959, p. 25.

¹⁴ *Revista Economică*, I, 1899, 7, p. 352; Drăgan 1957, p. 11.

¹⁵ Hodărnău 2016, p. 82.

¹⁶ *Documente I*, 1952, p. 183; ANIC, inv. 2881, p. 41; ANIC, inv. 3016, p. 185; ANIC, inv. 2523, p. 290.

muncitorești: *Gremiul Comercial German*¹⁷, *Sindicatul profesional al lucrătorilor industriali*, *Uniunea societăților de meseriași patroni săsești, ardeleni*¹⁸ și *Sindicatul muncitorilor de textile și pielărie*¹⁹. După ce-a de-a doua conflagrație mondială, primul sindicat al muncitorilor din Mediaș a fost înființat în 1945²⁰.

Mișcarea muncitorească din Mediaș și acțiuni revendicative. Mișcarea muncitorească din Transilvania a fost influențată, la început, de ideologia marxistă, apoi de diverse evenimente: răscoala țărănească (1907), Revoluția proletară din Ungaria (1917-1918), Marea Revoluție Socialistă din Octombrie din Uniunea Sovietică (1917) și de Partidul Comunist din Român (1921). Prima grevă consemnată pe teritoriul României a fost cea a pantofarilor din Sibiu în anul 1853²¹. Lucrătorii transilvăneni, nemulțumiți de condițiile de muncă, au organizat acțiuni revendicative spontane la jumătatea sec. al XIX-lea, iar după 1880 au declanșat greve în bazinele miniere și marile orașe. În primele decenii ale sec. al XX-lea, lucrătorii din orașele din regiunea Târnava (Sighișoara, Mediaș, Dumbăveni, Blaj) au organizat greve pentru a revendica creșterea salariale, dreptul la concediu și la organizare²². Simpatizanții medieșeni ai ideilor socialiste au organizat la 13 octombrie 1907 o adunare, au străbătut străzile orașului, purtând cravate roșii și insigne cu inscripția „*Drepturi pentru popor*” și au cântat *Marseilleza*²³. Mișcarea muncitorească din Mediaș s-a desfășurat în concordanță cu cea a muncitorimii transilvănene, a fost inițiată, organizată și sprijinită de sindicate și după 1921 de Partidul Comunist din România.

În anul 1910, în atelierele și micile fabrici medieșene lucrau 558 de angajați, dintre care 189 femei și copii. Mâna de lucru era formată din angajați permanent, zilieri și argați, recrutați din rândul țăranimii sărăcite din împrejurimi²⁴. Chiar dacă în anii primului război mondial, mișcarea sindicală din Transilvania a stagnat și acțiunile revendicative muncitorești au fost, oficial, interzise, desigur că ecouri referitoare la grevele din Valea Jiului (1916), ale feroviarilor din Simeria (1917) sau greva generală din Austro-Ungaria (1918), au ajuns și la lucrătorii din Mediaș²⁵. Celula PCdR, înființată la Mediaș în anul 1922, dominată de meseriași etnici maghiari și evrei a coordonat, chiar și în ilegalitate (1924-1944), activitatea organizațiilor satelite (UTC, sindicate, Ajutorul Roșu, asociații muncitorești)²⁶. Conflictele de muncă individuale și colective declanșate în perioada 1920-1948 în întreprinderi industriale și unele ateliere medieșene au fost generate de nerespectarea legislației muncitorești și de condițiile de trai. Salarizarea în fabricile din Mediaș era inferioară celei din Sibiu, programul zilnic de lucru era de 10-14 ore, în unele fabrici se lucra în patru schimburi, chiar și duminica, femeile și copiii erau plătiți mai slab, nu se plăteau orele suplimentare, nu existau grupuri sociale, era o criză acută de locuințe, iar lucrătorii din localitățile învecinate veneau pe jos la fabrici²⁷. Un conflict colectiv de muncă în Mediaș, declanșat la începutul anului 1920, nu a fost al muncitorilor, ci al învățătorilor sași, nemulțumiți de salarizare²⁸. O acțiune populară de masă s-a desfășurat la 1 mai 1922, când lucrătorii participanți la maiorul din pădurea Greweln, au transformat adunarea câmpenească într-un miting, au intonat Internaționala și au cerut reducerea zilei de lucru, dreptul la organizare și concediu, alegeri libere și vot universal²⁹.

La greva generală, declanșată în 15 octombrie 1922, au participat aproape toate întreprinderile industriale din Mediaș³⁰. Muncitorii au revendicat mărirea salariului, ziua de lucru de 8 ore, interzicerea muncii de noapte pentru femei și minori, plata concediilor și a orelor suplimentare, asigurări sociale și ajutor în caz de boală³¹. După trei săptămâni de proteste, muncitorii au obținut un mic spor salarial, însă zeci de lucrători au fost concediați³².

La Congresul sindicatelor de la Cluj din septembrie 1923, organizația din Mediaș s-a alăturat fracțiunii care nu era de acord cu desființarea sindicatelor unitare din România și cu afilierea la Internaționala reformistă de la Amsterdam³³.

¹⁷ ANIC, inv. 2524, p. 40.

¹⁸ ANIC, inv. 2525, p. 222; ANIC, inv. 2524, p. 46.

¹⁹ ANIC, inv. 2524, p. 458.

²⁰ www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/cdandara/probatoriu/19-ing-econ-tehn.htm (accesat: 30.03.2018).

²¹ ANIC, inv. 3020, p. 158-160.

²² ANIC, inv. 3020, p. 158-160; ANIC, inv. 3016, p. 154, p. 161.

²³ Szabo 2003, p. 46.

²⁴ Drăgan 1957, p. 10.

²⁵ Kertesz, Chiriță 1962, p. 45.

²⁶ *Documente I*, 1952, p. 29, p. 98, p. 150.

²⁷ Drăgan 1957, p. 56.

²⁸ *Unirea Poporului*, II, 1920, 3, p. 8.

²⁹ Drăgan 1957, p. 85.

³⁰ ANIC, inv. 3259, p. 141; Drăgan 1957, p. 86.

³¹ *Documente II*, 1953, p. 69-72, p. 95-99.

³² Drăgan 1957, p. 86.

³³ *Documente II*, 1953, p. 106.

Greva din 1924 de la Fabrica de sticlărie Vitrometan a fost inițiată pentru susținerea unor muncitori polonezi concediați, acuzați de producerea unei explozii³⁴. În toamna anului 1925, sticlarii de la fabrica Vitrometan au cerut un spor salarial și au refuzat să lucreze la noile cuptoare. Pentru a-i dispersa pe greviști, direcțiunea fabricii a chemat poliția, care a făcut arestări, iar câteva familii au fost evacuate din locuințe³⁵.

Activitatea organizațiilor muncitorești a fost permanent monitorizată de Siguranță și Poliție, care au întocmit dosare referitoare la istoricul mișcării muncitorești din Mediaș, activitatea ilegală a celulei de partid și a persoanelor bănuite de activitate comunistă; tabele de activiști ținuți sub supraveghere și propuși pentru internare în lagăre; adunări secrete; locuințe conspirative sau distribuirea de materiale de propagandă și membri de sindicat³⁶. Consiliul sindical coordonator din Cluj, a sprijinit comisiile sindicale din Mediaș, protestând împotriva arestării lucrătorilor, care au organizat o grevă în anul 1926 la Fabrica de sticlărie Vitrometan și au cerut sprijinul Ministrului de Interne, după expulzarea din Mediaș a activistului Ulici Lazăr³⁷. Conflictul de la Vitrometan, extins și la fabricile IRTI, Uzinele de modelat și emailat Westen, Prima fabrică de sticlă cu gaz metan și câteva ateliere, a durat 14 zile. În timpul grevei, patronii fabricilor au adus, cu camioanele, înlocuitori de lucrători din satele vecine. Lucrătorii, care au cerut îmbunătățirea condițiilor de lucru, au fost arestați, bătuți, concediați sau expulzați din oraș³⁸. În anul 1927 s-a constituit legal consiliul județean al sindicatelor unite, care avea sediul la Mediaș, în Căminul muncitoresc din str. Plevnei nr. 19, clădire oferită de Pongracz Carol, și, coincidentă, pe aceeași stradă locuia și liderul comuniștilor locali, Kajlik Iosif³⁹. În timpul alegerilor din același an, sindicatele locale au tipărit manifeste și au îndemnat populația să-i voteze pe cei patru candidați ai Blocului Muncitoresc Tărănesc⁴⁰. În timpul crizei economice din anii 1929-1933, când unele fabrici și ateliere s-au închis și a crescut numărul șomerilor, comisiile sindicale locale au înființat o cantină populară și au organizat o demonstrație a șomerilor, care a condus la ciocniri cu poliția și la arestări⁴¹.

Muncitorii din Mediaș, pentru a se solidariza cu ceferiștii de la Grivița București, au organizat în luna februarie 1933 adunări și demonstrații, care au fost reprimite de poliție⁴². Acțiunile greviste de la fabrica de țesături IRTI din anii 1934-1936 au reflectat criza din industria ușoară, unde se făceau concedieri în masă și se reduceau zilele de lucru, datorită lipsei de materie primă⁴³. La greva generală din vara anului 1936 au participat toate întreprinderile din Mediaș, paralizând activitatea industrială timp de trei săptămâni. S-au format comitete de grevă în fabrici, conduse de un comitet pe oraș, în strânsă legătură cu organizația de partid ilegală. Muncitorii au revendicat drepturi salariale și sociale. Patronii au folosit spărgători de grevă, au adus persoane din localitățile învecinate pentru a-i înlocui pe greviști și, pentru paza fabricilor, au chemat armata. Greviștii au organizat o demonstrație de stradă și un miting și au fost ajutați material de către comitetul ilegal de partid din oraș, dar și de către sindicate de la Cluj și Turda. Greva s-a terminat cu arestări, bătăi, concedieri; expulzări din oraș, procese și condamnarea a 29 de persoane⁴⁴.

În perioada fascizării țării și a dictaturii regale, datorită terorii crescânde, mișcarea muncitorească din Mediaș este mai puțin cunoscută. S-au ținut adunări ilegale și s-au împărțit manifeste antifasciste și contra războiului. Activiștii, care au răspândit manifeste în 1941, au fost arestați și condamnați la doi ani de închisoare⁴⁵.

În timpul celui de-al doilea război mondial, fabricile IRTI, Karres, Schembra, Westen, de salamuri și conserve au avut comenzi militare, iar Uzinele metalurgice Copșa Mică-Cugir au fost militarizate și au fabricat armament⁴⁶. În anii războiului s-au semnalat acte de spionaj industrial și de sabotaj la Uzinele de modelat și emailat vase Westen⁴⁷. Conflictele individuale și colective de muncă de la Uzinele metalurgice din Copșa Mică și întreprinderile importante din Mediaș din anii războiului au fost generate de criza economică, devalorizarea monetară, șomaj, salarizare unică, deficiențele asistenței medicale, dar și de concedierea lucrătorilor evrei din întreprinderi, urmare a acțiunii de romanizarea a activității industriale⁴⁸.

³⁴ ANIC, inv. 2349, p. 143.

³⁵ Drăgan 1957, p. 87.

³⁶ ANIC, inv. 3011, p. 67; ANIC, inv. 3020, p. 183.

³⁷ ANIC, inv. 2881, p. 9.

³⁸ Drăgan 1957, p. 87.

³⁹ Drăgan 1957, p. 86; www.andco.ro (accesat: 12.03.2018), Kajlik Iosif fișa 2785; Pongracz Carol fișa 2771.

⁴⁰ Drăgan 1957, p. 88.

⁴¹ ANIC, inv. 2881, p. 13, p. 22; Drăgan 1957, p. 89.

⁴² Drăgan 1957, p. 89.

⁴³ Cimponeriu 1964, p. 729, p. 770.

⁴⁴ ANIC, inv. 2525, p. 370; ANIC, inv. 3011, p. 114; ANIC, inv. 3020, p. 166-167.

⁴⁵ Drăgan 1957, p. 91; *Documente II*, 1953, p. 344.

⁴⁶ ANIC, inv. 2238, p. 117.

⁴⁷ www.andco.ro (accesat: 12.02.2018), Sziksay Eugen a trimis în URSS, prin filieră din Ungaria, o copie a unei invenții, fișa nr. 7126; Drăgan 1957, p. 91; *MO*, 160, 1942.

⁴⁸ ANIC, inv. 2527, p. 184, p. 539; ANIC, inv. 3020, p. 183; *MO*, nr. 097, 1941; *MO*, nr. 119, 1942.

Greva din 1943 de la Uzinele de modelat și emailat Westen a durat trei zile și s-a încheiat prin arestări și concedieri⁴⁹. În acest timp, organizațiile de stânga locale au răspândit manifeste antihitleriste, publicații comuniste și au strâns fonduri pentru Ajutorul Roșu, fond creat în 1924 pentru ajutorarea condamnaților politici și a familiilor acestora⁵⁰. Ilegaliștii din Mediaș au dus pachete și corespondență deținuților politici aflați în închisoarea Dumbrăveni și au ajutat prizonieri sovietici, care au lucrat în anii 1942-1944 în întreprinderi industriale din Copșa Mică și la fabricile medieșene Schembra și Westen⁵¹. Organizația de partid ilegală din oraș a stabilit legături cu acești prizonieri, posibili soldați originari din Basarabia sau Bucovina de nord, care lucrau, fără a fi trecuți pe statele de plată, la Fabrica de cărucioare Schembra, ajutându-i cu medicamente, hrană și țigări. În 1943, în cadrul unei întâlniri secrete, prizonierii au fost informați asupra desfășurării războiului, retragerii germane și a victoriilor sovieticilor⁵². Pentru că au dat câteva palme unor prizonieri sovietici, angajați de la Fabrica de cărucioare au fost considerați criminali de război și au fost internați, după 1947, în lagăre de muncă și penitenciare⁵³.

După 23 august 1944, PCR și UTC, organizații intrate în legalitate, au mobilizat populația la manifestări antihitleriste și antiguvernamentale și s-au preocupat de accederea în noile structuri politice⁵⁴. Conflictele colective de muncă din primii ani postbelici de la fabrica de țesături IRTI, fabrica de sticlărie Vitrometan și de la Prima fabrica de sticlă cu gaz metan au fost generate de prelungirea crizei economice și instabilitatea locurilor de muncă, muncitorii cereau îmbunătățirea condițiilor de lucru și de trai și înlăturarea elementelor hitleriste⁵⁵. Nemulțumiri s-au consemnat în 1945, după îndepărtarea etnicilor germani din consiliile de administrație⁵⁶. Alegerile tensionate din martie 1945 au condus la noi incidente politice, ce vizau organizațiile comuniste și activiștii mobilizați pentru aplicarea reformei agrare. În semn de solidarizare cu organizațiile democratice din București, agreate de grupări național-țărănești, muncitorimea din Mediaș a organizat la 12 noiembrie 1945 o mare întrunire publică, cu mii de participanți de la toate fabricile din oraș, iar în timpul mitingului vorbitorii au cerut dizolvarea grupărilor fasciste⁵⁷. Actele de sabotaj de la Sonametan din Mediaș, specula cu vagoane de negru de fum de la fabricile chimice de la Copșa Mică, specula cu articole de sticlă, piele, țesături produse la Mediaș, au declanșat greve în 1946⁵⁸. Seceta care a afectat Moldova în 1947, a implicat organizațiile muncitorești și Comitetul de Ajutorare din Mediaș la primirea a 500 de copii moldoveni și la trimiterea în jud. Covurlui a trei vagoane cu ajutoare materiale (cereale, alimente, încălțăminte de la fabrica Karres, țesături de la IRTI, vase emailate de la Uzinele Westen)⁵⁹. În anul 1947 au fost conflicte individuale și colective de muncă la toate întreprinderile industriale din Mediaș, provocate de criza de materii prime, criza economică și concedierile masive de salariați. După naționalizarea întreprinderilor din 1948, grevele au fost interzise, organizațiile muncitorești raportau propagandistic noi succese și depășiri de producție⁶⁰.

Militanți de stânga, ilegalisti, cercetări, procese. Regimul politic din România interbelică și belică a tratat mișcările de stânga de la marginalizare la scoaterea în ilegalitate, de la urmărire la arestări arbitrare, la bătăi și tortură, culminând cu mitralierea participanților la greve. De cele mai multe ori, simpla apartenență sau simpatie, susținere pentru mișcarea comunistă putea duce la represii. În condițiile interzicerii PCdR, militanții săi au avut o viață plină de riscuri, care rivaliza cu a eroilor din filmele de aventuri, aveau nume de împrumut, acte false, locuințe conspirative⁶¹. Simpatizanții mișcării revoluționare au participat la activități ilegale, au difuzat materiale de propagandă comunistă, au tipărit manifeste, au organizat ziua de 1 Mai, au susținut material condamnați politici sau prizonieri sovietici, au contribuit la Ajutorul Roșu sau au participat la greve. Pentru activitățile ilegale sau ca simpli participanți la grevele din fabrici, muncitorii au fost permanent urmăriți de Siguranță și Poliție, arestați, molestați, cercetați, judecați și condamnați, amendați, concediați sau expulzați din localitate. Cele mai numeroase arestări și condamnări s-au efectuat în urma grevelor din 1922 și 1936 și după incidentul huliganic din 9 martie 1946.

⁴⁹ Drăgan 1957, p. 91.

⁵⁰ ANIC, inv. 3008, p. 83; ANIC, inv. 3011, p. 113-118.

⁵¹ www.ilegalisti.ro (accesat: 23.02.2018), Rațiu Grețian, fișa 2787.

⁵² Drăgan 1957, p. 91; www.andco.ro (accesat: 04.02.2018), întâlnirea secretă a avut loc în locuința lui Rațiu Grețian, str. Fundăturii (str. Șerban Vodă) nr. 29, fișa 2787.

⁵³ www.iicmer.ro/fise.matricole.penale (accesat: 20.03.2018), Roth Victor, fișa 574; Lukas Erich, fișa 19402.

⁵⁴ ANIC, inv. 3011, p. 115, p. 118.

⁵⁵ *Scânteia*, I, 1944, 081, p. 3; *Scânteia*, XVI, 1945, 384, p. 2.

⁵⁶ *MO*, nr. 014, 1945; *MO*, nr. 093, 1946.

⁵⁷ *Scânteia*, XVI, 1945, 382, p. 1.

⁵⁸ ANIC, inv. 2350, p. 593; Drăgan 1957, p. 96.

⁵⁹ *Scânteia*, XVI, 1947, 796, p. 4.

⁶⁰ ANIC, inv. 2530, în 1948 au fost naționalizate: Societatea Națională de Gaz Metan, fabrica de postav Wilhelm Stürzer, Societatea Siebag, fabrica IRTI, fabrica de sticlărie Vitrometan, Prima fabrică de sticlă cu gaz metan, Uzinele textile Teba, Uzina Ideal a lui F. Schembra, Uzinele de modelat și emailat, fabrica de cărămidă Gloria, hotelul și restaurantul Strugure, firma comercială Unirea Română, Uzinele metalurgice Copșa Mică.

⁶¹ www.ilegalisti.ro (accesat: 20.03.2018).

Menționăm câteva persoane cercetate individual: Brukner Martin (a afișat lozinci bolșevice pe garduri)⁶²; Czika Ioan (a făcut propagandă sindicală)⁶³; Kajlik Josif și Cosma Nicolae (au organizat o întâlnire, unde s-a cântat Internaționala)⁶⁴; Cloțan Ion (a fost încarcerat pentru deținere și răspândire de materiale comuniste)⁶⁵; secretarul PNL local, Radl Adolf (la adunarea organizată de radical țărâniști în 1936 a strigat lozinci antiguvernamentale)⁶⁶; Comnacu Nicolae (a fost închis la Doftana pentru difuzarea de materiale comuniste)⁶⁷. Numeroși muncitori au fost cercetați și condamnați pentru pregătirea zilei de 1 Mai la fabrica de sticlă (1935), în urma grevei generale (1936) și pentru organizarea ședinței clandestine din 5 noiembrie 1936⁶⁸. Lucrători de la Fabrica de piele „Karres” au fost judecați pentru organizarea celulei de partid și răspândirea unor manifeste antihitleriste în limbile română și maghiară⁶⁹. Cei mai importanți activiști de stânga, au fost cei care au cunoscut direct ideologia comunistă, ca participanți la Revoluția proletară din Ungaria (Fülöp Dionisie), la Revoluția bolșevică sovietică; au fost membri ai PC al URSS (Cloțan Ion, Biko Samuel), au fost prizonieri în Uniunea Sovietică (Kajlik Iosif, Cloțan Aron), sau voluntari în Armata Roșie (Cloțan Dumitru)⁷⁰. Liderul incontestabil al mișcării muncitorești medieșene a fost Kajlik Iosif, zidar, cu 8 copii, participant la revoluția bolșevică din URSS, revenit în țară, influențat fiind de cumnatul sau Köblös Elek, secretar general al PCdR⁷¹, a înființat secțiile PCdR și Sindicatele Unitare din Mediaș (1922), a participat la congrese, a colaborat cu organizația de partid din Dumbrăveni, a ajutat prizonieri sovietici, aflați la lucru în Mediaș și la Copșa Mică, iar pentru activitatea sa a fost arestat de mai multe ori. Unii activiști au trădat și au spionat în favoarea URSS sau a Ungariei. Cloțan Ion a trimis rapoarte informative în limba rusă în URSS, prin intermediul lui Nagy Adam – fugit în Ungaria. Liderul organizației sindicale Szikszay Eugen, a trimis în URSS copia unei invenții de la Uzinele de modelat și emailat, prin intermediul aceluiași Nagy Adam și avea legătură cu Lorentz Lone, fugit în URSS⁷². Prizonieri sovietici, aduși în anii 1943-1944 să lucreze la Uzinele de modelat și emailat, la Fabrica de cărucioare din Mediaș sau la Uzinele metalurgice Copșa Mică-Cugir, au fost ajutați cu pachete de Kajlik Iosif și Rațiu Grețian⁷³. Unii dintre comuniștii evrei medieșeni, ajunși în Transilvania ocupată de horthyști, au fost deportați sau au decedat în lagăre din Ungaria⁷⁴ sau la Auschwitz⁷⁵, iar alții, deportați în Transnistria, au murit în lagărele de la Vapniarka și Râbnîța⁷⁶. Comunistul evreu Marc Moise a fost în lagărul Tg. Jiu și deportat la Vapniarka⁷⁷. Activitate socialistă a existat și în localități apropiate de Mediaș: Copșa Mică⁷⁸, Moșna, Chesler⁷⁹, Richiș, Târnava și Dumbrăveni⁸⁰. După 23 august 1944 activiștii de stânga au continuat activitatea în PMR, sindicate și alte organizații obștești, având funcții politice sau administrative și au fost recompensați cu decorații.

„Procesul huliganilor de la Mediaș”. Incidentul violent de la Mediaș din martie 1946, relatat în câteva ediții ale ziarului *Scânteia*, nu a fost o acțiune de revendicări economice, ci de impunere a supremației politice. Sâmbătă, 9 martie 1946, numeroși membri PNT, PNL și legionari din Mediaș, susținuți de etnici germani, au atacat sediul Comisiei Sindicale locale, i-au bătut pe activiștii prezenți la o adunare și au devastat clădirea. După patru ore de confruntări, câțiva dintre cei 19 asediați, bătuți și răniți, au fost duși la spital, iar în ajutorul sindicaliștilor au sosit camioane cu muncitori din alte centre industriale. Incidentul a fost aplanat de către poliție și jandarmerie, care au arestat zeci de persoane, trimise la Sibiu. Agresiunea de la Mediaș, percepută ca acțiune de subminare a autorității clasei muncitoare, a fost popularizată în toată țara și a fost condamnată de sindicate din Capitală, care au cerut pedepsirea aspră a huliganilor⁸¹. Acțiunea, cu conotație politică, anticomunistă, antisemită, șovină, a opus două tabere, între care existau

⁶² ANIC, inv. 2940, p. 28.

⁶³ ANIC, inv. 2938, p. 44.

⁶⁴ ANIC, inv. 2938, p. 45.

⁶⁵ ANIC, inv. 2941, p. 36; ANIC, inv. 2943, p. 61.

⁶⁶ ANIC, inv. 2938, p. 49.

⁶⁷ ANIC, inv. 2937, p. 87.

⁶⁸ ANIC, inv. 2938, p. 47.

⁶⁹ ANIC, inv. 2938, p. 121.

⁷⁰ ANIC, inv. 3229, p. 103, p. 124.

⁷¹ *Istorie III*, 2011, p. 276; ANIC, inv. 3229, p. 183.

⁷² www.andco.ro/aplicatie (accesat: 04.02.2018), Szikszay Eugen, fișa 7126.

⁷³ www.andco.ro/aplicatie (accesat: 11.01.2018), Kajlik Iosif, fișa 2785; Rațiu Grețian, fișa 2787.

⁷⁴ www.andco.ro/aplicatie (accesat: 11.01.2018), Radó Ileana; Farkas Bela; Izsak Eugen menționați în fișele lui Kohn Bela, fișa 4920; Lörincz Karoly, fișa 4902; Iszak Mariana, fișa 13428.

⁷⁵ www.andco.ro/aplicatie (accesat: 11.01.2018), Weisz Pall menționat în fișa ilegalistei Weisz Raveca Elisabeta, fișa 13322.

⁷⁶ www.andco.ro/aplicatie (accesat: 12.03.2018), Gjar Simon, Rozenfeld Alexandru menționați în fișele lui Szikszay Eugen, fișa 7126; Fazakas Iosif, fișa 2777; Carp III, 1947, p. 421.

⁷⁷ Carp III, 1947, p. 422.

⁷⁸ www.andco.ro/aplicatie (accesat: 13.03.2018); Cloțan Ion, fișa 9021; Cloțan Aron, fișa 7636; Cloțan Dumitru, fișa 4890.

⁷⁹ www.andco.ro/aplicatie (accesat: 04.02.2018), Comnacu Nicolae, fișa 19708.

⁸⁰ www.andco.ro/aplicatie (accesat: 21.03.2018), Călinescu Ioan, fișa 2796.

⁸¹ *Scânteia*, XVI, 1946, 499, p. 3.

tensiuni de mai mult timp. Sindicaliștii agresați au fost, majoritatea, etnici maghiari și evrei. Agresorii au fost români, membri ai PNȚ, PNL, foști legionari, secondai de sași, de orientare fascistă. Atitudinea anticomunistă s-a manifestat încă din decembrie 1944, când grupuri manisto-fasciste au mângălit zidurile și trotuarele orașului cu inscripții șovine, antisemite și antisovietice⁸². În ziua de 5 martie 1946, comitetul sindical de la fabrica de țesături IRTI, a hotărât excluderea lui Deva Aurel și Dăncăneț Constantin, pentru sabotaj. Cei doi au trecut în tabăra adversară și au început o campanie de provocare șovină și antisemită⁸³. Situația s-a inflamat în ziua de 8 martie, când muncitorii de la fabrica IRTI au ales un nou comitet de sindicat, alcătuit, în majoritate, din național-țărăniști. Comuniștii, circa 80, au ales un alt comitet, și, a doua zi, 9 martie au venit la fabrică, ajutați de poliție, ca să-i înlocuiască pe cei aleși legal. S-au iscat altercații, în ajutorul celor de la IRTI au venit muncitori necomuniști de la fabricile Westen, Gaz Metan și ASAM. După incidentele de la fabrica IRTI, care va fi închisă temporar, liderii de sindicat s-au adunat la sediu, iar muncitorii necomuniști, români și sași s-au înarmat cu pistoale, ciomege, răngi, sticle incendiere și au devastat sediul sindical local. Agresorii au strigat: „Jos Sindicatele!”, „Moarte jidanilor!”, „Afară cu ungurii din țară!”, au distrus portretele lui Stalin și Lenin și au încercat să dea foc clădirii. Atacul huliganic s-a încheiat cu clădirea incendiată, sindicaliști bătuți și răniți și 51 de persoane cercetate, judecate și condamnate de Curtea Marțială din Sibiu. Acțiunea din 9 martie a fost revendicată de PNȚ local, inițiator fiind ing. agronom Pavlovici Alexandru, fost primar al orașului în timpul legionarilor, ajutat de Deva Aurel⁸⁴. Procesul membrilor PNȚ și PNL a fost titrat în ziarul *Scânteia*, ca „Procesul huliganilor din Mediaș”⁸⁵, iar Livia Dandara îl numește „Procesul sașilor din Mediaș, membri PNȚ”⁸⁶, deși nu a fost condamnat niciun saș, iar etnicii germani nu erau membri PNȚ. În urma procesului, din 4-12 aprilie 1946, 23 de inculpați au fost condamnați la închisoare între 1-3 ani și la amendă⁸⁷. După 1950, ing. Pavlovici va fi închis cinci ani, pentru „uneltire contra Statului”, iar Deva Aurel va fi încarcerat doi ani, pentru că a făcut parte din „comitetul județean PNȚ”⁸⁸.

Concluzii. Mișcarea muncitorească și de extremă-stângă din Mediaș în perioada 1922-1948, în concordanță cu cea a muncitorimii din Transilvania, a fost marcată de conflicte individuale și colective de muncă, acțiuni de revendicări politice și economice, care s-au finalizat cu cercetarea, arestarea și condamnarea militanților de stânga.

Abrevieri

ANIC – Arhivele Naționale Istorice Centrale, București
 ARLUS – Asociația Română Pentru Strângerea Legăturilor Cu Uniunea Sovietică
 BMȚ – Blocul Muncitoresc Țărănesc
 CC al PCR – Comitetul Central al Partidului Comunist Român
 IRTI – Industria Română de Țesături și Imprimare, Mediaș
 MO – Monitorul Oficial al României
 PCdR / PCR – Partidul Comunist din România / Partidul Comunist Român
 PMR – Partidul Muncitoresc Român
 PNL – Partidul Național Liberal
 PNȚ – Partidul Național Țărănesc
 URSS – Uniunea Republicilor Sovietice Socialiste
 UTC – Uniunea Tineretului Comunist
 UTM – Uniunea Tineretului Muncitor

Bibliografie

Surse și lucrări

ANIC, inv. 2238 – ANIC, fond Inventare, *Ministerul de război*, 1900-1952, inv.2238.
 ANIC, inv. 2349 – ANIC, fond Inventare, *Direcția Generală a Poliției*, I, 1893, 1903-1936, inv. 2349.
 ANIC, inv. 2350 – ANIC, fond Inventare, *Direcția Generală a Poliției*, II, 1937-1948, inv. 2350.
 ANIC, inv. 2523 – ANIC, inv. 2523, fond Inventare, *Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirii Sociale*, 1920-1931, inv. 2523.
 ANIC, inv. 2524 – ANIC, fond Inventare, *Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirii Sociale*, 1932-1936, inv. 2524.
 ANIC, inv. 2525 – ANIC, fond Inventare, *Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirii Sociale*, 1937-1938, inv. 2525.
 ANIC, inv. 2527 – ANIC, fond Inventare, *Ministerul Muncii, Sănătății și Ocrotirii Sociale*, 1941-1942, inv. 2527.
 ANIC, inv. 2881 – ANIC, fond Inventare, *Mișcarea sindicală din regiunea Transilvania*, 1886-1943, inv. 2881.

⁸² *Scânteia*, XVI, 1946, 477, art. *Sângeroasa agresiune a huliganilor maniști de la Mediaș a fost pregătită*, p. 3.

⁸³ *Scânteia*, XVI, 1946, 473, p. 3.

⁸⁴ *Scânteia*, XVI, 1946, 473, p. 5.

⁸⁵ *Scânteia*, XVI, 1946, 496, p. 3.

⁸⁶ www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/cdandara/probatoriu2/4_20_1_germani_sasi_svabi (accesat: 25.03.2018).

⁸⁷ *Scânteia*, XVI, 1946, 501, p. 1.

⁸⁸ www.iicmmer.fise.matricole.penale (accesat: 28.03.2018); Pavlovici Alexandru, fișa 148; Deva Aurel, fișa 21408.

ANIC, inv. 2937 – ANIC, fond Inventare, *Procese comuniste și organizații revoluționare din România, 1917-1944*, inv. 2937.
 ANIC, inv. 2938 – ANIC, fond Inventare, *Procese comuniste și organizații revoluționare din România, II, 1917-1944*, inv. 2938.
 ANIC, inv. 2940 – ANIC, fond Inventare, *Procese comuniste și organizații revoluționare din România, IV, 1917-1941*, inv. 2940.
 ANIC, inv. 2941 – ANIC, fond Inventare, *Procese comuniste și organizații revoluționare din România, VII, 1917-1941*, inv. 2941.
 ANIC, inv. 3008 – ANIC, fond Inventare, *Documente elaborate de organele represive despre activitatea PCR și a organizațiilor de masă revoluționare, 1917-1948*, inv. 3008.
 ANIC, inv. 3011 – ANIC, fond Inventare, *Documente elaborate de organele represive despre activitatea PCR și a organizațiilor de masă revoluționare, 1917-1949*, inv. 3011.
 ANIC, inv. 3016 – ANIC, fond Inventare, *Documente elaborate de organele represive despre activitatea PCR și a organizațiilor de masă revoluționare, 1905-1948*, inv. 3016.
 ANIC, inv. 3018 – ANIC, fond Inventare, *Documente elaborate de organele represive despre activitatea PCR și a organizațiilor de masă revoluționare, 1916-1949*, inv. 3018.
 ANIC, inv. 3019 – ANIC, fond Inventare, *Documente elaborate de organele represive despre activitatea PCR și a organizațiilor de masă revoluționare, 1914-1945*, inv. 3019.
 ANIC, inv. 3020 – ANIC, fond Inventare, *Documente elaborate de organele represive despre activitatea PCR și a organizațiilor de masă revoluționare, 1905-1948*, inv. 3020.
 ANIC, inv. 3229 – ANIC, fond Inventare, *Institutul de Studii Istorice și Social-Politice. Fototeca. Portrete*, inv. 3229.
 ANIC, inv. 3259 – ANIC, fond Inventare, *Comitetul Central al Partidului Comunist Român. Colegiul Central de Partid, Litera B, 1945-1989*, inv. 3259.
 Arhiva Primăriei Mediaș, Dosar 7/1948, *Ședințe Consiliu*.
 Arhiva Primăriei Mediaș, Dosar 4378/1961, *Șchița de sistematizare a orașului Mediaș*.
 Carp III, 1947 – M. Carp, *Cartea neagră. Suferințele evreilor din România 1940-1944*, București, III, 1947.
 Cimponeriu 1964 – E. Cimponeriu, *Masele muncitoare în lupta împotriva fascismului*, în „Studii”, 17, nr. 4, 1964, p. 749-773.
 Documente I, 1952 – *Documente din istoria Partidului Comunist din România, 1917-1922, I*, București, 1952.
 Documente II, 1953 – *Documente din istoria Partidului Comunist din România, 1923-1928, II*, București, 1953.
 Drăgan 1957 – N. Drăgan, *Dezvoltarea Industriei în Mediaș între anii 1918-1944*, Mediaș, 1957.
 Enciclopedia II, 1938 – *Enciclopedia României, II*, București, 1938.
 Gheran, Porțeanu 1970 – E. Gheran, A. Porțeanu, *Răspândirea operelor lui F. Engels în mișcarea muncitorească din Transilvania, în „Studii”, 23, nr. 6, 1970, p. 1089-1109*.
 Giurăscu 2007 – D.C. Giurescu, *România între 1940-1947*, în „Biblioteca Bucureștilor”, anul X, nr. 8, 2007, p. 16-25.
 Hodărnău 2016 – M. Hodărnău, *Aspecte din activitatea „Reuniunii meseriașilor români” din Mediaș*, în *Mediaș 750*, II, 2016, p. 82-98.
 Istorie III, 2011 – *Istorie și societate*, coord. Gh. Buzatu, III, București, 2011.
 Kertesz, Chiriță 1962 – M. Kertesz, Gh. Chiriță, *Momente din lupta minerilor din Valea Jiului în anii 1917-1920*, în *Studii și Materiale de Istorie Contemporană*, 2, București, 1962, p. 44-80.
 Kövary 1847 – L. Kövary, *Erdelyország statistikája*, I, Kolozvar, 1847.
 Lazea 1970 – E. Lazea, *Viticultura în Transilvania până la începutul secolului al XIV-lea*, în „Studii”, 23, 1970, p. 854-883.
 Mărculeț, Mărculeț 2011 – V. Mărculeț, I. Mărculeț, *Momente ale raporturilor româno-săsești din Mediaș de la sfârșitul secolului al XV-lea și până în prezent*, în *Mediaș – istorie, demografie, personalități*, Brăila, 2011.
 Nagy 2004 – R. Nagy, *Investiții străine în Transilvania, Banat și Maramureș în perioada dualismului austro-ungar*, în „Revista Bistriței”, XVIII, 2004, p. 331-351.
 Varga 1959 – V.A. Varga, *Contribuții la istoria mișcării muncitorești din Transilvania la sfârșitul secolului al XIX-lea*, în „Studii”, 12, 2, 1959, p. 25-43.

Publicații

MO, 097, 1941 – *Monitorul Oficial*, partea 1, nr. 097, 26 aprilie 1941.
 MO, 160, 1942 – *Monitorul Oficial*, partea 1, 110, nr. 160, 13 iulie 1942.
 MO, 118, 1945 – *Monitorul Oficial*, partea a 2-a, 118, nr. 014, 18 ianuarie 1945.
 MO, 093, 1946 – *Monitorul Oficial*, partea 1, 114, nr. 093, 18 aprilie 1946.
 Mureșul, V, 1941, 1, p. 7 – *Mureșul*, V, 1 ianuarie 1941, nr. 1, p. 7.
 Revista Economică, I, 1899, 7 – *Revista Economică*, anul I, 10 iulie 1899, nr. 7, p. 306.
 Revista Economică, X, 1908, 44 – *Revista Economică*, anul X, 1 noiembrie 1908, nr. 44, p. 415.
 Scânteia, I, 1944, 81 – *Scânteia*, anul I, 11 decembrie 1944, nr. 81, p. 3.
 Scânteia, XVI, 1945, 382 – *Scânteia*, anul XVI, 18 noiembrie 1945, nr. 382, p. 1.
 Scânteia, XVI, 1945, 384 – *Scânteia*, anul XVI, 29 noiembrie 1945, nr. 384, p. 2.
 Scânteia, XVI, 1946, 473 – *Scânteia*, anul XVI, 11 martie 1946, nr. 473, p. 5.
 Scânteia, XVI, 1946, 477 – *Scânteia*, anul XVI, 16 martie 1946, nr. 477, p. 3.
 Scânteia, XVI, 1946, 496 – *Scânteia*, anul XVI, 7 aprilie 1946, nr. 496, p. 3.
 Scânteia, XVI, 1946, 499 – *Scânteia*, anul XVI, 11 aprilie 1946, nr. 499, p. 3.
 Scânteia, XVI, 1946, 501 – *Scânteia*, anul XVI, 13 aprilie 1946, nr. 501, p. 1.

Scânteia, XVI, 1947, 796 – Scânteia, anul XVI, 10 aprilie 1947, nr. 796, p. 4.
 Transilvania, XXIII, 1892, 11 – Transilvania, anul XXIII, 15 noiembrie 1892, nr. 11, p. 5.
 Unirea Poporului, II, 1920, 3 – Unirea Poporului, anul II, 19 ianuarie 1920, nr. 3, p. 8.

Resurse web

www.andco.ro (accesat: 12.03.2018).
 www.ilegalisti.ro (accesat: 23.02.2018).
 www.iicmer/fise.matricole.penale (accesat: 28.03.2018).
 www.medias71-72.ro/?p=123 (accesat: 02.03.2018).
 www.primariamedias.ro (accesat 16.03.2018).
 www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/cdandara/probatoriu2/4_20_1_germani_sasi_svabi (accesat: 25.03.2018).
 www.procesulcomunismului.com/marturii/fonduri/cdandara/probatoriu/19-ing-econ-tehn.htm (accesat: 30.03.2018).

MEMBRI ȘI SIMPATIZANȚI DIN MEDIAȘ AI PARTIDULUI COMUNIST DIN ROMÂNIA 1920-1944

Nr crt.	Nume, prenume, anul nașterii	Meserie și activitate înainte de 23 august 1944	Arestat și condamnat	Activitate între 23.08.1944-1952
1	Bakó Alexandru, 1909	Mecanic, răspândea manifeste.	-	PMR Geamuri Mediaș.
2	Bako Iosif, 1912	Lăcătuș, UTC, participant la adunări.	-	Activist PMR, Sindicat, UPM.
3	Biko Samuel, 1896	Muncitor, participant la Revoluția sovietică și membru PC din URSS.	Detenție în lagărul Sf. Gheorghe.	Activist PMR.
4	Bodo Carol, 1910	Cofetar, PCdR, comitete UTC.	Detenție la Cluj, Doftana.	Funcții politice la Cluj.
5	Bogdan Clara, 1910	Casnică, a adăpostit ilegalisti.	Arestată.	Membră UFDR, UPM.
6	Dobai Adalbert 1914	Muncitor, UTC, propagandist.	Arestat.	Director Târnava Mediaș, MAI
7	Dobai Alexandru, 1912	Tinichigiu, PCdR, difuza manifeste.	-	Activist PMR la Sovromgaz.
8	Fazakaș Iosif, 1912	Măcelar, a împărțit manifeste.	Arestat.	Activist PMR la Mediaș.
9	Fülop Dionisie, 1894	Mecanic, PCdR, participant la Revoluția din Ungaria 1918, a tipărit manifeste, a găzduit ilegalisti.	Amendat și condamnat 2 ani pentru că a tipărit manifeste, detenție la Caransebeș.	Activist PMR la Emailul Roșu Mediaș. A fost decorat.
10	Izsak Mariana, 1923	Simpatizantă, imprima manifeste.	Lagăr Budapesta.	Activistă PMR la Tg. Mureș.
11	Kajlik Josif, 1893	Zidar, voluntar la Revoluția din URSS 1917, a înființat celula PCdR Mediaș, organizator de greve, agitator.	Arestat pentru organizare de demonstrații, incitare în timpul alegerilor, difuzare materiale.	Activist PCR, Sindicat, UPM, administrator la Întreprinderea Comunală Mediaș.
12	Kohn Bela, 1910	Mecanic, UTC, PCdR.	Arestat.	PMR, director la V. Vasilescu
13	Lörincz Karoly, 1913	Sticlă, simpatizant, propagandist.	-	PMR Mediaș, Agnita.
14	Lorencz Mihai, 1887	Mecanic, PCdR, propagandă.	Detenție la Brașov și Tg. Jiu.	Emailul Roșu Mediaș.
15	Mailat Ludovic, 1903	Muncitor, PCdR, participant la greve.	-	Activist Emailul Roșu Mediaș.
16	Matais Peter, 1892	Croitor, organizator celula de partid.	Detenție la Cluj, Timișoara.	Activist PMR.
17	Pálfi Zoltan, 1908	Tâmplar, UTC, PCdR, a lipit afișe.	1940-1946 prizonier în URSS.	secretar raional PMR.
18	Petrovai Carol, 1891	Mecanic, a organizat greve și cantină	Bătut, arestat și concediat.	PMR la Salconserv Mediaș.
19	Pongrácz Ana, 1908	Muncitoare, UTC, a avut locuință conspirativă, propagandistă..	Arestată pentru organizare grevă la "IRT" Mediaș.	PMR, UPM la Vasia Vasilescu Mediaș.
20	Pongrácz Carol, 1902	Croitor, PCdR, , organizator de greve, a avut locuință conspirativă.	Arestat pentru greve și acțiuni antimonarhice.	Comitet Jud. PCR, UTM, ARLUS.
21	Rațiu Grețian, 1903	Mecanic, PCdR, a ajutat prizonieri sovietici la Mediaș și Copșa Mică.	Arestat pentru organizare de greve.	PMR, sindicat, Apărarea patriotică, ARLUS.
22	Sicherman Iosif, 1914	Croitor, propagandist UTC și PCdR.	Detenție la Doftana.	Comitet Evreiesc.
23	Szikszay Eugen, 1914	Lăcătuș, propagandist, a trimis o copie a unei invenții în URSS.	Detenție 6 ani la Lugoj, Caransebeș.	Org. jud. PMR și Emailul Roșu Mediaș. A fost decorat.
24	Szilagyi Josif, 1903	Tâmplar, a avut locuință conspirativă.	Detenție lagăr Tg. Jiu.	Sindicat Mediaș.
25	Szilagyi Amalia, 1904	Casnică, a ascultat Radio Moscova.	Arestată.	ARLUS, Crucea Roșie.
26	Suciu Romulus, 1904	Croitor, a difuzat manifeste.	-	Activist PMR Mediaș.
27	Tompi Petru, 1904	Muncitor, simpatizant, agitator grevă.	Arestat .	PMR, sticlă Vitrometan.
28	Veisz Raveca, 1907	Casnică, a avut locuință conspirativă.	-	Sindicat.
29	Vonert Ștefan, 1897	Pantofar, PCdR, agitator.	A fost bătut și concediat.	Vitrometan Mediaș.
30	Cloțan Aron, 1892	Acar, PCdR, prizonier în URSS, agitator, participant la grevele din 1920, 1933.	Arestat pentru că a oprit în 1939 trenul regal la Copșa Mică și colaborare cu rușii.	PCR, activist la Galați, Brașov, Mediaș.
31	Cloțan Ion, 1898	Tâmplar, Sindicat, PC al URSS, PCR participant la congrese, greve, a făcut greva foamei în detenție la Cluj.	Condamnat pentru participare la Revoluția sovietică, Armata Roșie și la Internațională.	Membru al CC al PNP, secretar al Org. PMR sector II București.
32	Cloțan Dumitru, 1923	Scafandru, UTC, a instigat la revoltă, a sabotat la Constanța, a evadat din închisoare, agitator în Transnistria.	Condamnat la moarte pentru înaltă trădare. A evadat și a fugit în URSS, condamnat din nou la moarte în 1944.	PMR, CC al PCR funcții politice și administrative. A fost decorat cu medalii.

OSCILAȚIILE POLITICII REGIMULUI COMUNIST FAȚĂ DE INTELECTUALI. ANUL 1955

Dr. Stan Stoica

Abstract. *The oscillations of communist regim regarding intellectuals. Year 1955.* In 1955, communists drew a line to understand what Stalinist time looked like and they outlined a strategy to build up the regime in the next period. In order to legalize the regime within the country, Gh. Gheorghiu Dej asked Mihai Ralea to elaborate a study on the way the intellectuals perceived the new regime and also on the quality of intellectual outcomes/production. A thorough document, created by consulting about 50-60 intellectuals and artists, the Study shows/reveals the most common discontents intellectuals had, the social role the intellectuals and artists played in the new regime vision, the proposed solutions to engage these categories and also the intention the Party administration had in changing the general policy/politics.

Cuvinte cheie: *regim comunist, intelectuali, Mihai Ralea, Raport, nemulțumiri, instituții.*

Keywords: *communist regime, intellectuals, Mihai Ralea, Report, dissatisfaction, institutions.*

Instaurarea regimului comunist a adus schimbări dramatice în toate domeniile vieții științifice și intelectuale. Cele mai expuse au fost disciplinele umaniste: filosofia, științele juridice, filologia, istoria. Pentru fiecare dintre acestea exista pregătit, pe baza experienței sovietice, un anumit rol în construcția noii societăți. Oamenii de știință, cadrele didactice, scriitorii, artiștii etc. erau văzuți ca piese în angrenajul de propagandă al partidului sau ca „lucrători” ai diferitelor sectoare. „Intelectualul de tip nou” era văzut ca o replică a muncitorului comunist: „îndrăzneț, activ, demn, rațional, capabil să lupte pentru construirea unei noi ordini sociale drepte și cunoscând legile care conduc societatea să înfrunte cu curaj greutățile, care nu sunt de neînving, atunci când vrem să izbăvim lumea de mizerie și nedreptate”¹. Munca într-o fabrică și munca științifică păreau asemănătoare și erau subordonate aceluiași ideal.

Modelul sovietic a stat și la baza reorganizărilor instituționale, care au cuprins Academia, instituțiile de învățământ superior, institutele de cercetare, publicațiile, editurile. Prin măsurile luate s-a eliminat multiperspectivitatea și gândirea liberă, școlile/grupările existente fiind înlocuite cu un monolit piramidal. Realizată prin invocarea unor rațiuni financiare, reorganizarea instituțională a constituit pretextul unor masive epurări, însoțite de promovarea unor oameni fără nicio valoare profesională, unelte docile ale regimului, sau a unor profesioniști care au acceptat colaborarea cu noua putere. Au fost înstitute comisii de epurare în instituții precum Ministerul Învățământului, Direcția Învățământului Superior, Universitățile din București, Iași, Cluj, Institutul de Studii și Cercetări Balcanice, Școala Națională de Arhivistică etc.

O primă măsură a fost anularea autonomiei universitare, prin Legea 658/1946, care prevedea, între altele, numirea profesorilor de către Ministerul Învățământului. A urmat desființarea și „comprimarea” unor catedre, conform unor decizii ministeriale din septembrie 1947. Au fost suprimate, la nivel național, 166 de catedre, alte 57 fiind comasate. 25 de profesori universitari au fost pensionați. Au fost desființate 2 195 de posturi de asistenți, șefi de lucrări, lectori, preparatori².

Ruptura brutală de trecut a inclus și desființarea Academiei Române și înființarea Academiei RPR, cu un alt statut de funcționare și o nouă componență. Prin decretul Prezidiului MAN din 9 iunie 1948, înaltul for era transformat într-o instituție de stat care urma a-și desfășura activitatea „potrivit cu nevoile de întărire și dezvoltare a RPR, în care scop va promova oameni de știință și cultură de valoare etică și democratică”³. Vechea instituție era practic desființată, iar foștii membri, radiați. Statutul Academiei RPR, din 13 august 1948, stabilea că instituția trebuie să contribuie la „consolidarea democrației populare, în drum spre socialism”⁴. Prin sistemul de alegere a academicienilor era pierdută independența instituției, respectată timp de peste opt decenii. Statul controla deplin Academia, devenită o piesă din amplul angrenaj instituțional menit să transforme societatea. În paralel, instituții precum Institutul de Studii Româno-Sovietic, Editura Cartea Rusă, Muzeul Româno-Rus (înființat în 1948, avea 27 de filiale în țară) promovau cultura sovietică și legăturile româno-sovietice. Această măsură era dublată de întreruperea legăturilor cu Occidentul.

Publicațiile de specialitate suferă același proces. Sunt desființate revistele care asiguraseră diversitatea și spiritul de competiție atât de necesare unei autentice vieți științifice. Sunt introduse reviste unice, care publicau traduceri sau note din literatura sovietică de specialitate, cu o densă încărcătură politico-ideologică. Epurarea intelectualilor a fost

¹ Cuvântarea președintelui Academiei RPR, Traian Săvulescu, în raportul din 18 oct. 1948, cu prilejul celei dintâi sesiuni generale a Academiei RPR (Arhivele Academiei, dosar IX, A 16), citat de Müller 2003, p. 124.

² Nițescu 1995, p. 61-62.

³ Decretul 76 al Prezidiului MAN, publicat în Monitorul Oficial 132/10 iunie 1948.

⁴ Berindei 2006, p. 312.

sincronizată cu cea a cărților. În 1948 erau puse la index cca 8.000 de titluri din toate domeniile, într-un volum de 522 de pagini intitulat „Publicații interzise”⁵.

După moartea lui Stalin, mai întâi timid, apoi tot mai pronunțat, au loc schimbări în domeniul vieții intelectuale, determinate de noile orientări politice. Dornic să se detașeze de Moscova și să creeze o bază internă pentru partid și pentru puterea sa personală, Gheorghiu-Dej a inițiat un plan vast de atragere a intelectualității de partea regimului, incluzând și reintegrarea în sistem a unor „vechi” intelectuali. În spatele discursului proletcultist, regimul manifestase permanent un interes pentru această categorie. Importanța intelectualilor în societate nu putea să scape unui regim care opera o vastă inginerie socială. Exaltarea rolului istoric al proletariatului nu a împiedicat Partidul ca în intimitate să le recunoască importanța, mai ales că ideologia comunistă – ca oricare alta – era creația acestora. Prin intelectuali, partidul se putea legitima atât la nivel teoretic, printr-un aport ideologic, cât și prin realizarea unor opere științifice importante. Nu în ultimul rând, prin prestigiul lor în societate, ar fi constituit un model și pentru alte categorii sociale. Ca urmare, Partidul își propune, începând din 1954-1955, inițierea unei schimbări în politica față de intelectuali, pentru a-i atrage de partea regimului.

În scopul unei cât mai bune cunoașteri a situației intelectualilor și artiștilor, a atitudinii lor față de regim, a obstacolelor care-i împiedică să adere la principiile comuniste, conducerea partidului îi încredințează unui intelectual de marcă, Mihai Ralea, întocmirea unui *Raport asupra atitudinii intelectualilor față de regim și a calității producției intelectuale*.⁶ Mihai Ralea era unul dintre oamenii de încredere ai regimului⁷. Format în perioada interbelică în domeniul psihologiei, dreptului și sociologiei, cu studii la Iași și la Sorbona, a îmbrățișat ideile socialiste și s-a manifestat virulent împotriva extremei drepte. Cu o doză consistentă de oportunism, a aderat și la regimul de autoritate monarhică al lui Carol al II-lea, primind funcții importante: vicepreședinte al Camerei Deputaților și ministru al Muncii (30 martie 1938-4 iulie 1940). După unele surse membru al Masoneriei, susține după război instaurarea comunismului, ca și un alt membru marcant al intelectualității românești, Mihail Sadoveanu. Se transformă în „*tovarăș de drum*” încă din 1943, când formează, împreună cu Lothar Rădăceanu, Partidul Social Țărănesc, care aderă la Frontul Patriotic Antihitlerist și la Coaliția Național-Democrată (1944) – ce milita pentru ieșirea României din război- și fuzionează la 30 noiembrie 1944 cu Frontul Plugarilor. Cea mai importantă misiune, relevantă și pentru încrederea cu care era investit de regim, a fost cea de ministru plenipotențiar în SUA (1946-1949), în perioada în care era declanșat războiul rece.

Conducerea partidului, probabil chiar Gh. Gheorghiu-Dej, cu care se afla în relații personale foarte bune, îi solicită lui Ralea *Raportul asupra situației intelectualilor* în perspectiva pregătirii lucrărilor Congresului II al PMR (decembrie 1955). Raportul este finalizat în 1955, înainte de congres, însă, având în vedere complexitatea sa, a fost probabil solicitat fie la sfârșitul anului 1954, fie la începutul anului 1955.

Document cuprinzător de 63 de pagini, raportul este întocmit în urma discuțiilor cu 50-60 de intelectuali și artiști: „*oameni de știință, corpul didactic [...] scriitori, artiști plastici, actori*”. Nu a cuprins categorii mai tehnice, precum ingineri, medici, avocați.⁸ Având în vedere starea de suspiciune existentă în societate în urma represiunii din anii 1948-1953, probabil nu a fost ușor să găsească oameni dispuși să vorbească despre nemulțumirile lor față de regim. De aceea, pe lângă discuțiile directe, autorul mărturisește că a folosit și intermediari. A căutat să afle informații mai ales de la cei nemulțumiți, deoarece „*cei ce nu se plâng nu aveau ce să spună*”.

Scopul Raportului, așa cum mărturisește autorul, a fost acela „*de a studia situația actuală a atitudinii intelectualilor față de regimul nostru*” și „*de a arăta care sunt condițiile în care se efectuează producția intelectuală, care*

⁵ Müller 2003, p. 119-120.

⁶ Arhivele Naționale Istorice Centrale (ANIC), Fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, Dosar 141/1955, f. 1-63.

⁷ Ralea Mihai (n. 1 mai 1896, Huși – m. 17 august 1964, Berlin). Sociolog, psiholog, eseist, academician și om politic. Fiu de magistrat, absolvent al Liceului Internat din Iași, al Facultăților de Drept și Litere ale Universității Iași (1917), își susține doctoratul în cele două specializări la Sorbona (1922 și 1923) cu lucrările *Proudhon: concepția sa asupra progresului și atitudinea socială* și *Ideea revoluției în doctrinele socialiste*. Elev preferat și continuator al lui Garabet Ibrăileanu în tradiția socialistă democrată a intelectualilor „generoși”, publică în presa cu orientare socialistă, predă psihologia și estetica la universitățile din Iași și București și conduce Institutul de Psihologie. Teoretician al socialismului agrar și al „statului țărănesc”, adept al etatizării și cooperăției pentru înlăturarea exploatării, este membru și deputat al PNȚ (1928-1937). Adversar virulent al extremei drepte, părăsește partidul în 1938 și susține regimul autoritar al regelui Carol II, ca vicepreședinte al Camerei Deputaților și ministru al Muncii (30 martie 1938-4 iulie 1940) în guvernele Miron Cristea, Armand Călinescu, Gh. Argeșanu, C. Argetoianu și Gh. Tătărescu. În 1943, disidența sa și a lui Lothar Rădăceanu formează Partidul Social Țărănesc, care aderă la Frontul Patriotic Antihitlerist și la Coaliția Național-Democrată (1944) - ce milita pentru ieșirea României din război - și fuzionează la 30 noiembrie 1944 cu Frontul Plugarilor. Vicepreședinte al acestei organizații subordonate PCR și prieten al lui Gheorghiu-Dej, ocupă demnități de protocol, fără eficacitate politică: ministru al Artelor (6 mart. 1945-19 august 1946) în guv. Petru Groza. Ambasador în SUA (1946-1949), deputat (1946-1964) și vicepreședinte al Prezidiului MAN (1958-1961), vicepreședinte al Consiliilor Naționale pentru UNESCO și Apărarea Păcii (1961-1964). Membru titular activ (1948) al Academiei RPR. Cariera sa științifică continuă în regimul comunist, adaptându-și concepțiile cerințelor oficiale. Are contribuții importante în domeniul sociologiei și psihologiei: *Introducere în sociologie* (1927), *Formarea ideii de personalitate* (1924), *Problema inconștientului* (1925), *Democrație și creație* (1926), *Cele două Franțe* (1956), *Istoria psihologiei* (1958, în colaborare), *Introducere în psihologia socială* (1966, postum). Sursă: Stoica (coord.) 2008, p. 465.

⁸ ANIC, Fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, Dosar 141/1955, *Raport asupra atitudinii intelectualilor față de regim și a calității producției intelectuale*, fila 1.

sunt deficiențele ei și ce trebuie făcut pentru a o îmbunătăți”⁹. Ca sursă istorică, documentul este foarte important deoarece ne dezvăluie măsura în care regimul era conștient de urmările represiunii din 1948-1953, care erau cele mai comune nemulțumiri ale intelectualilor, cum vedea regimul rolul diferitelor categorii de intelectuali și artiști, care erau soluțiile preconizate pentru atragerea acestei categorii și intenția conducerii Partidului de schimbare a politicii generale.

Autorul evidențiază, la începutul raportului, importanța intelectualilor în orice societate, din perspectivă comunistă: „efectuarea mișcărilor revoluționare s-a înfăptuit cu concursul, cu puterea de propagandă și dirijare a intelectualilor. Ei au construit teoria, substratul ideologic al acestor mișcări, deoarece, cum spune Marx, «când ideile pătrund în mase, ele devin forțe material». Astfel, câștigarea intelectualilor este o datorie indispensabilă oricărei transformări sociale”¹⁰. Ralea critică politica regimului față de intelectuali în perioada 1948-1953. Acceptă că era necesară „eliminarea cosmopolitismului, a idealismului”, era necesar „să se pună ordine în haos”, însă opinează că, „dacă conținutul acestei politici era just, modul și mijlocul de realizare n-au fost întotdeauna fericiți găsite”¹¹. În mod special critică „interzicerea oricărei inițiative creatoare”, faptul că „orice lucrare în spirit materialist sau marxist era oprită, interzisă, dacă nu se exprima «ad literam», cuvând cu cuvânt, o serie de șabloane gata făcute”. Ca urmare, consideră că, în anii 1948-1953, „toată învățătura Marxist-leninistă devenise un fel de exegeză biblică, medievală” și că „se condamnau fără recurs toate inițiativele creatoare, adesea simple impresii personale ale celor ce judecau sau după vagi presupuneri”¹². De asemenea, crede că cei care au condus domeniul culturii în 1948-1953, pe lângă dogmatismul excesiv, au dovedit și „nepricepere în aprecierea vetezei de schimbare, neținând seama de niciun criteriu istoric, național sau psihologic privind personalitatea autorilor, structura lor psihică [...] era pe vremea când picturile erau modificate la minister fără consultarea autorului, când se făceau ochi cu burghiul sculpturilor în expoziții, când studiile și articolele scrise se modificau în redacții, lăsându-se doar iscălitura autorului în josul paginii [...] orice abatere cât de mică era amenințată de o sancțiune gravă. Domnea o teroare [...]”. Oamenii încetau cu totul de a scrie, de a picta, de a lucra în laborator. La cursuri universitare, agenți informatori se așezau în banca întâia, câte 5-6 la fiecare oră și amenințator luau note. Se numărau statistic de câte ori s-au citat la o lecție autori occidentali, chiar progresiști. Profesorul, paralizat de frică pe catedră, bâlbâia lamentabil și făceau multe greșeli numai din panică”¹³. Pe lângă închistarea ideologică și politică din anii 1948-1953, este criticată și atitudinea față de anumiți intelectuali: „s-a săvârșit în această perioadă, după cum se știe, destituirea de la catedră și institut a unor lingviști de valoare, membri de partid, ca Iorgu Iordan, Al. Graur, Al. Rosetti, pentru greșeli neînsemnate și numiți în locul lor oameni fără nicio valoare. Atunci au fost înlăturați de la locul lor de muncă savanți de reputație mondială ca Ionescu-Mihăilești, Ciucă, sâcâit și umilit, dr. Danielopolu, Horia Hulubei etc. Exemple de genul acesta s-ar putea menționa cu sutele”¹⁴. În acest punct al criticii sale, ca și în restul documentului, Ralea nu menționează deloc arestarea și deținerea în închisori politice a unor vârfuri ale intelectualității românești. Probabil ar fi fost o îndrăzneală prea mare să critice o măsură atât de importantă, sau poate recunoștea, în sinea lui, că pentru instaurarea regimului luarea unor măsuri atât de drastice era necesară. Astfel, Ralea se referă doar la cei dezirabili, la cei care erau fie de partea regimului, fie nu se manifestau împotriva, fiind apolitici. Urmările politicii din 1948-1953 sunt bine subliniate: „intelectualii s-au închis în ei, au refuzat să mai producă [...] cu alte procedee, ar fi putut fi câștigați de partea regimului nostru”¹⁵.

În opoziție cu perioada 1948-1953, Ralea evidențiază în mod exagerat schimbările benefice de după moartea lui Stalin. Era o modalitate de a spune, printre rânduri, că ceea ce a fost rău a fost determinat din afară, de Stalin și de oamenii lui (în 1952 fusese eliminat „grupul de la Moscova”), în timp ce deschiderea din anii 1953-1955 se datorează lui Gheorghiu-Dej. Ralea arată că în 1953-1954 „exagerările s-au îndepărtat. Libertatea de creație a început să se accentueze. Încrederea a sporit. Metode mai înțelepte, mai psihologice și mai istorice au înlocuit teroarea anterioară. Intelectualii au început să lucreze și, antrenați în muncă, angajați în creație, au început să afleze în jurul partidului și al guvernului”¹⁶.

Raportul continuă apoi prin a împărți intelectualii din România în trei categorii, în funcție de atitudinea lor față de regim:

1. cei „câștigați complet sau educați complet în învățătura și concepția de viață marxist-leninistă [...] totuși, unii dintre ei, în intimitatea lor, pot avea decepții în raport cu unele practice greșite”;
2. „cărturarii sau artiștii nelămurii complet ori indiferenți doctrinali sau apolitici. Ei sunt buni tehnicieni, talentați maeștri [...] aderenți pasivi [...] colaboratori locali” care „trebuie lămurii complet”. Despre această categorie, Ralea crede

⁹ ANIC, D. 141/1955, f. 1.

¹⁰ ANIC, D. 141/1955, f. 1.

¹¹ ANIC, D. 141/1955, f. 2.

¹² ANIC, D. 141/1955, f. 3.

¹³ ANIC, D. 141/1955, f. 4.

¹⁴ ANIC, D. 141/1955, f. 5.

¹⁵ ANIC, D. 141/1955, f. 5.

¹⁶ ANIC, D. 141/1955, f. 5.

că „doleanțele lor trebuie ascultate și, întrucât nu sunt incompatibile cu liniile noastre de conduită, interpretate mai larg, mai uman, mai generos ori mai înțelept, trebuie satisfăcute”;

3. „dușmanii iremediabili, care [...] arată în toate ocaziile îndărătnicie sau rea-voință. Aceștia, dacă după o experiență răbdătoare nu pot fi câștigați, trebuie părăsiți și izolați, împiedicați să saboteze”.¹⁷

Autorul nu face o statistică, nu încearcă să evalueze numeric/cantitativ cele trei categorii, însă din anumite formulări reiese că cei din categoria *nelămuririlor complet* sunt cei mai numeroși (singurii despre care afirmă că „formează o masă compact, numeroasă”). Evident, este o interpretare subiectivă.

În continuare, M. Ralea semnalează provocările întâlnite pentru realizarea raportului: „*difficultatea de a separa nemulțumirile rezonabile, corecte, de cele subiective, exagerate sau nesincere*”, având în vedere „*psihologia specială a artistului sau intelectualului, de a se comporta anarhic sau prea individualist [...] «genus iritabile» [...] firi susceptibile, orgolioase, pline de amor-propriu*”. Criticile unor intelectuali referitoare la lipsa libertății de exprimare îl face să remarce faptul că „*intelectualii noștri au o bizară noțiune despre libertate*” și „*nu respectă voința majorității, regulă acceptată de orice conduită democratică*”¹⁸.

După finalizarea anchetei și sintetizarea informațiilor, Ralea consideră că nemulțumirile comune ale intelectualilor, demne de luat în considerare, sunt: Situație materială „*insuficientă*”; Lipsa libertății de creație și de exprimare artistic; „*Instabilitatea funcțiilor și a programelor*”; Dificultățile de schimb și cunoaștere a „*producției intelectuale*” din Occident; Formarea de „*grupuri închise, găști, clici*” care conduc unele instituții.

În *Raport*, Ralea analizează, cu date concrete, fiecare dintre cele 5 nemulțumiri. El acordă un spațiu mai vast primelor două, considerate cele mai importante.

Referitor la situația materială, Ralea începe prin a arăta că regimul a făcut în ultimii ani (1953-1954) „*foarte mult*” pentru ameliorarea acesteia și enumeră facilitățile oferite: publicarea unor lucrări, realizarea unor traduceri, case de odihnă la munte și la mare, cooperative, cantine, premii, trimiteri în străinătate, înființarea fondului literar (pentru credite pe termen lung). Foarte probabil, în relațiile celor 50-60 de intelectuali și artiști s-a făcut deseori comparația cu perioada interbelică, deloc avantajoasă pentru regimul comunist. Pentru a nu fi suspectat de atitudini nostalgice și pentru a justifica concluziile nefavorabile regimului, Ralea reproduce, în limbajul consacrat al anilor 1948-1953, punctul de vedere al regimului față de vechiul regim: „*În orice caz, majoritatea dintre cărturari și artiști, atunci când fac o paralelă cu traiul de sub regimul burghez-moșieresc, își dau seama – cel puțin cei mai în vârstă, care au apucat acest regim – de situația lor precară și umilă de atunci, când trăiau într-o stare de boemie înjositoare, la cheremul a câte unui Mecena, negustor parvenit, care lăsa să cadă doar câteva firimituri de la copiosul lor festin pentru acești sărmani bufoni [...]. Opera lor nu le ajungea nici pentru un trai mizerabil. Trebuind să accepte câte o slujbă, ei nu aveau timpul nici libertatea să creeze în ramura lor specific [...] reforma cea mare a regimului nostru e aceea că creatorii pot trăi din opera lor*”¹⁹. După această introducere în care dă satisfacție regimului, menită a compensa ceea ce urmează, începe să se contrazică scoțând în evidență aspecte absurde, neplăcute sau hilare ale activității intelectualilor și artiștilor în regimul de „*democrație populară*”. Despre situația cadrelor didactice din învățământul universitar conchide: „*copierea întocmai a normelor din învățământul sovietic este nejustă pentru situațiile de la noi... nu se ține seama că o oră de curs necesită 4-5 ore de pregătire acasă [...] sistemul cu norme împinge către o muncă cantitativă prost făcută*”, iar despre studenți arată că „*aspectul lor fizic este acela al unor oameni subalimentați*”²⁰. Situația cadrelor didactice din învățământul preuniversitar este caracterizată ca fiind „*mult mai rea*”: „*atenția dată învățătorilor în special trebuie mărită. O ridicare a stării materiale a învățătorilor înseamnă nu numai ridicarea de cadre capabile să ridice nivelul cultural al masei țărănești, dar și o întregire armată de intelectuali propagandiști răspândită în masa poporului până în cele mai îndepărtate unghere ale țării. În ceea ce privește cultivarea învățătorimii noi suntem, din nenorocire, în urma politicii școlare a burgheziei*” (sublinieri Ralea)²¹.

Un alt aspect care a dat naștere unor nemulțumiri este numirea în funcțiile de conducere a unor oameni incompetenți, pe criterii politico-ideologice: „*Dacă în funcțiile de conducere și control (din învățământ) sunt elemente corespunzătoare, antrenarea e o treabă mai ușoară. Directorii de școli, directorii de minister numiți numai pe criterii exclusiv politice, dacă sunt sub nivelul mediu al cadrelor pe care le conduc, din punct de vedere profesional, nu pot avea niciun fel de prestigiu în fața acestora [...] o justă proporție în îmbinarea bunei orientări ideologice și politice cu competența, trebuie să se facă*”²².

După referirile la cadrele didactice, Ralea își îndreaptă atenția și asupra scriitorilor. Scoate în evidență faptul că pensile sunt prea mici (400-500 lei) și că doar 30-40% dintre scriitori sunt plătiți ca salariați ai unor reviste, edituri, ziare,

¹⁷ ANIC, D. 141/1955, f. 5-6.

¹⁸ ANIC, D. 141/1955, f. 7-8.

¹⁹ ANIC, D. 141/1955, f. 9-10.

²⁰ ANIC, D. 141/1955, f. 11-13.

²¹ ANIC, D. 141/1955, f. 14.

²² ANIC, D. 141/1955, f. 16.

radiodifuziunii, restul fiind nevoiți să se descurce cum pot. Face calcule concrete pentru a demonstra că trebuie îmbunătățită situația acestora: „pentru un roman de 400-500 de pagini, pentru care un autor primește 30.000 de lei, se muncește cam doi ani, ceea ce înseamnă cca 1.000 de lei pe lună, ceea ce este puțin”. Ralea critică modalitatea în care sunt retribuiți autorii. În absența unei piețe libere care să stabilească prețul, statul trebuia să fixeze un criteriu de retribuire, iar cel folosit era, după logica regimului, cel cantitativ. Ralea scoate în evidență aspecte hilare determinate de utilizarea acestui criteriu: „Editurile întrebuițează pentru plata muncii scriitorului un criteriu cantitativ: numărul de semne pe pagini sau pe coală. Aceasta face ca un poet care scrie versuri scurte să nu capete aproape nimic. Sonete, de pildă, nu se mai scriu, fiindcă ele se plătesc în jurul sumei de 100 de lei bucata. Poeții au adoptat genul epic, independent de inspirația lor, fiindcă acesta este mai lung. Romancierul scrie, **de umplutură**, sute de pagini, fără valoare artistică sau ideologică, numai ca să capete un preț mai mare [...]”. Maestrul Sadoveanu, constatând frecvența acestei prolixități, a propus ca orice lungime dintr-un roman ce trece de 300-400 de pagini să fie plătită cu jumătate de tarif spre a opri scriitorii la lungimi inutile ori dăunătoare numai ca să sporească quantumul drepturilor de autor²³. Vedem cum Ralea alternează aprecierile exagerate cu privire la rolul benefic al regimului pentru aceste categorii cu critica și ironia fină a unui intelectual autentic, format într-un regim liber.

Despre artiștii plastici, Ralea spune că au „cea mai proastă situație materială”. Este iarăși momentul în care autorul pregătește o referire pozitivă la adresa vechiului regim printr-un preambul în care exprimă, în limbajul de lemn specific perioadei, teza regimului față de această perioadă: „În regimul burghezo-moșieresc, deși la cheremul și la exploatarea unor amatori particulari, hiene care stăteau la pândă ca să achiziționeze pe nimic tablourile sau statuile unui artist chinuit de foame, totuși artistul plastic putea să vândă câte ceva. Azi, el nu mai are cui vinde”.²⁴ Ca soluție, propune ca instituțiile statului să cumpere și să trimită lucrări ale artiștilor peste tot în țară, până în cele mai izolate sate, pentru a folosi „arma propagandistică a ilustrației”.

Referitor la „libertatea creației și calitatea producției intelectuale”, Ralea deplânge mai întâi „presiunile” și „coerciția” exercitată de regim în anii 1948-1953, care a avut ca urmare o „stare de panică” și o „frânare a creației în toate ramurile”. El însuși victimă a încălcării libertății de exprimare, Ralea arată că „se cereau articole de ziare și reviste care erau așa de refăcute, așa de transformate încât nu rămânea din conținutul lor decât câteva fraze și iscălitura (lucrurile acestea mi s-a întâmplat mie personal de câteva ori)”. Totul a mers atât de departe, încât „unor statui care aveau ochii fără iris (după modelul statuiilor antice) li s-a găurit ochii cu burghiul și pe urmă au fost expuse (afirmațiile controlate ale pictorilor Ciucurencu și Baba)”. În final, trage concluzia că a existat o „lipsă totală de bun simț și de măsură” în cenzură.²⁵ Pe lângă intervenția brutală în actul de creație, Ralea acuză și intervențiile în viața personală a unor intelectuali: „cităm doar în învățământul superior cazul tov. Rodica Ioachimescu, șefă de catedră la Facultatea de Filosofie a Universității C.I. Parhon care a propus spre destituire pe asistenta sa fiindcă a acceptat cererea soțului său de a se cununa religios”.²⁶ De asemenea, critică „greșeala forurilor conducătoare” de a acorda „atenție exclusivă subiectului, temei, și neglijarea tratării, a măiestriei artistice. E inutil a recomanda sau încuraja să se trateze subiecte cu tractoriști, colhoznici, de pildă, dacă aceste teme sunt redactate fără căldură, fără realizare estetică”. De asemenea, este criticată „eliminarea din opera de artă a marilor teme umane. Iată, de pildă, tema dragostei”. Despre Direcția presei, instituția care se ocupa cu cenzura în acea perioadă, spune că „se amestecă, adesea cu incompetență, în realizarea artistică sau tehnică a operei”.²⁷

Un alt motiv de nemulțumire al intelectualilor, la care Ralea face referire, este atitudinea regimului față de unele „personalități din trecut”. Autorul Raportului remarcă faptul că „din lista reconsiderărilor marilor noștri istorici lipsesc unele nume... Constantin Dobrogeanu Ghinea, G. Ibrăileanu, Constantin Stere. Vor trebui publicate cel puțin două volume de antologie a paginilor literare ale lui N. Iorga”. Într-o epocă în care reabilitarea lui Iorga era încă foarte departe (ea se va produce abia peste un deceniu, în 1965), Ralea insistă asupra reabilitării acestei personalități: „Nicolae Iorga prezintă din punctul de vedere al ideologiei noastre, nenumărate abateri și greșeli. Sunt totuși pagini în opera sa, asupra patriotismului, antifascismului etc. care nu trebuie uitate”.²⁸ Propune de asemenea reconsiderarea operei lui Liviu Rebreanu și Octavian Goga și felicită regimul pentru reabilitarea lui Tudor Arghezi, insistând asupra greșelii care s-a făcut prin înlăturarea sa, în anii 1948-1953.

În sfera de interes a investigației au intrat și studenții, ca viitori intelectuali. Ralea arată că aceștia sunt „obosiți de eforturile zilnice, cu o hrană proastă” și că „ei devin adesea tuberculoși. În unele facultăți, Filosofie, Istorie, 20-25%

²³ ANIC, D. 141/1955, f. 18-19.

²⁴ ANIC, D. 141/1955, f. 22.

²⁵ ANIC, D. 141/1955, f. 26.

²⁶ ANIC, D. 141/1955, f. 28.

²⁷ ANIC, D. 141/1955, f. 32.

²⁸ ANIC, D. 141/1955, f. 33.

sunt bolnavi (fizici în mare parte)". O cauză a acestei situații este și faptul că bibliografia obligatorie din facultăți este în general „prea stufoasă” („10-12 mii de pagini pe semestru la Facultatea de Filosofie”)²⁹.

În legătură cu o altă nemulțumire, referitoare la absența contactelor cu mediile occidentale, Ralea deplânge izolarea, ruperea legăturilor, și arată necesitatea reluării acestora, în special pentru a cunoaște literatura și operele unor intelectuali și artiști „progresiști”, membri ai partidelor comuniste din Occident. Însă merge – sincer sau nu – și pe ideea că „dușmanul” imperialist trebuie cunoscut: „cunoașterea evoluției culturilor apusene era necesară și din alt punct de vedere, acela al criticii, al demascării tendințelor periculoase în ideologie, artă, pentru noi”. Pentru a obține o îmbunătățire din acest punct de vedere, Ralea face apel la orgoliul regimului arătând că intelectualii români ajung să se simtă inferiori la congresele internaționale la care merg, deoarece nu cunosc ultimele informații și descoperiri în domeniile lor. Aflăm că publicațiile occidentale nu ajungeau în România chiar dacă erau „progresiste”, nici chiar trimise gratuit, de către „colegi din occident, membri ai partidelor comuniste”³⁰.

Alte aspecte evidențiate în Raport ca fiind generatoare de nemulțumiri sunt „instabilitatea cadrelor intelectuale, instabilitatea în funcțiile de conducere și a programelor, formarea de grupuri închise, refuzul conducerilor de a lucra colectiv” și cenzura („o cenzură absurdă ștergea sau tăia orice i se părea a putea fi o aluzie. Numele Ferdinand era suprimat fiindcă era neamț sau fiindcă aparținea unui rege; cuvântul cer (boltă azurie) era șters pentru că amintea de religie”³¹).

Concluziile Raportului sunt sintetizate la sfârșit, unde Ralea își exprimă părerea că „intelectualii, chiar cei care se rezervă încă, pot și trebuie să fie câștigați pentru partid și ideologia noastră. Cu o politică culturală mai înțeleaptă, ei pot fi antrenați într-o muncă creatoare cu mult mai fecundă, pot forma un zid solid în spatele partidului [...]. Trebuie reabilitat spiritul de creație prin recâștigarea încrederii în regim, trebuie respectate cerințele vieții”³².

Raportul lui Ralea a influențat, foarte probabil, deciziile luate la Congresul din decembrie 1955. Acesta a trasat ca sarcină intensificarea „muncii politico-ideologice” în rândul acestei categorii³³. Trăsăturile intelectualului ideal, din punctul de vedere al regimului, erau: să aibă origine „sănătoasă” (părinți muncitori sau țărani săraci, în cel mai rău caz mijlocași), o bună pregătire profesională și ideologică, să fie sânguinos și membru activ de partid (să ia cuvântul în ședințele organizației de bază și de sindicat, să se implice în rezolvarea problemelor, în spirit comunist). Originea etnică nu a contat la începutul regimului. Începând din 1955-1957 se manifestă preferința pentru români. Un raport al Secției pentru Știință și Cultură, din ian. 1957, înregistra cu satisfacție „îmbunătățirea” ponderii românilor în rândul cadrelor universitare care predau științe sociale. Creșterea era de la 63%, în anul universitar 1954-1955, la 68%, în 1955-1956³⁴.

Documentele de arhivă ne dezvăluie existența un plan larg, coordonat, de analiză a activității instituțiilor din domeniul cultural-științific și de reorganizare a lor, în anii 1955-1957. În urma evaluărilor realizate de nou-înființata (febr. 1955) Secție pentru Cultură și Știință a CC, se operează schimbări în mai toate instituțiile. Reorganizări ample au loc la Secția de Propagandă și Agitație³⁵ – o parte a atribuțiilor sunt trecute Secției pentru Știință și Cultură –, și la Academie (o nouă structură a secțiilor și admiterea unui număr mare de noi membri). Este schimbată conducerea Institutului de Istorie a Partidului și a Institutului de Istorie al Academiei, precum și a revistelor din subordinea acestora: „Studii” și „Analele Institutului de Istorie a Partidului”. Evaluările și măsurile propuse ne relevă dorința regimului de a ridica nivelul profesional fie prin schimbarea conducerii, fie prin reorganizare. Totodată, constatăm o scădere a importanței acordate instituțiilor responsabile de relația cu URSS, fapt de neimaginat cu câțiva ani în urmă. Între altele, în 1956 era propusă reducerea personalului Institutului de Studii Româno-Sovietice și „contopirea” acestuia în structurile Bibliotecii Academiei³⁶. Pentru ARLUS se preconizau reduceri de personal și eliminarea unor publicații³⁷. La rândul său, Muzeul

²⁹ ANIC, D. 141/1955, f. 37.

³⁰ ANIC, D. 141/1955, f. 45.

³¹ ANIC, D. 141/1955, f. 59.

³² ANIC, D. 141/1955, f. 62.

³³ Planul de muncă din perioada 1 ianuarie-1 mai 1957 al Secției de Știință și Cultură a CC prevedea la punctul 1 „analiza muncii politice în rândul intelectualilor” (ANIC, Fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, D. 5/1957, f. 1 și f. 10). În raportul intitulat *Munca comitetelor regionale de partid cu intelectualii* se arată că analizele efectuate de Comitetele regionale de partid „au dat posibilitatea cunoașterii mai temeinice a situației cadrelor de intelectuali, a felului cum sunt folosite aceste cadre, a rezultatelor muncii de educare marxist-leninistă, a stării de spirit a intelectualității, a manifestărilor ideologiei burgheze”.

³⁴ ANIC, Fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, D. 13/1957, f. 10-13, *Notă a Secției pentru Știință și Cultură*, din 24 ianuarie 1957, cu privire la unele măsuri de îmbunătățire a predării științelor sociale. Un alt raport, intitulat *Munca comitetelor regionale de partid cu intelectualii*, concluzionează că „există încă o insuficiență preocupare pentru îmbunătățirea compoziției sociale și naționale a cadrelor de intelectuali” (ANIC, Fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, D. 5/1957, f. 43).

³⁵ ANIC, Fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, D. 62/1955, *Regulamentul de funcționare al Secției de Propagandă și Agitație*, f. 1-4.

³⁶ ANIC, Fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, D. 64/1955, *Referat cu privire la activitatea Institutului de Studii Româno-Sovietice al Academiei RPR*, f. 32-36. Este semnalată inexistența unei activități științifice și reducerea fondurilor în ultimii ani (de la 7,2 mil. lei în 1953 la 4,2 mil. lei în 1955). Propunerile din 1955 vizează nu o reînviore a activității, ci dispariția institutului prin „contopirea” în cadrul Bibliotecii Academiei. Un alt referat, din 1956, propunea ca institutul să-și diminueze drastic personalul (D. 17/1956, f. 63-65).

Româno-Rus era închis în 1956, din lipsă de vizitatori (va fi redeschis în 1957, pentru sărbătorirea a 40 de ani de la MRSO).

Sesiunea generală a Academiei RPR, din 27 iunie-21 iulie 1955, reflectă dorința Partidului ca prin dezvoltarea generală a științelor să se asigure un cadru teoretic și practic pentru construirea socialismului. Teroarea ideologică de până atunci avusese efectul scontat – controlul societății –, dar nu adusese îmbunătățiri în domeniul calitativ. Era nevoie de profesionalism, deoarece regimul trebuia legitimat nu doar prin propagandă, ci și prin rezultate concrete, opere științifice care să contribuie la construirea noii societăți. La sesiunea Academiei, președintele Traian Săvulescu susține raportul *Știința în slujba poporului și a construirii socialismului*, în care sublinia marile progrese ale științei, ca urmare a aplicării concepției materialist-dialectice³⁷, și coraportul *Asupra realizărilor și perspectivelor de dezvoltare ale diferitelor ramuri ale științei din patria noastră*. Alegerea noilor membri, în ședința din 2 iulie, are un impact deosebit asupra istoricilor. Sunt aleși ca membri titulari Constantin Daicoviciu, Emil Condurachi (cei doi, propuși de P. Constantinescu-Iași), David Prodan (propus de Mihail Roller) și Andrei Oțetea (membri corespondenți din 1948³⁸), iar ca membru corespondent, Ion Nestor. Toți erau profesioniști de marcă de care regimul avea nevoie pentru asigurarea unei râvnite respectabilități.

Alegerile academice din vara anului 1955 au avut urmări importante. Regimul a dat un semnal în direcția promovării profesionalismului și a numit noii academicieni la conducerea unor instituții-cheie: A. Oțetea la Institut și la revista „Studii”, Em. Condurachi la Institutul de Arheologie⁴⁰. Aceștia au contribuit la asanarea treptată a instituțiilor din domeniul istoriei – institute și universități.

Prin alegerea noilor academicieni, regimul a făcut concesii ideologice de neconceput în perioada stalinistă, deoarece promova o serie de specialiști formați în regimul burghez și cu un trecut colorat. Acest lucru era valabil nu doar pentru istorici, ci și pentru profesioniști din alte domenii. Noul val de academicieni dădea instituției o mai mare consistență cantitativă (numărul membrilor Academiei urcă de la 90 la 134), dar și calitativă. Contrar așteptărilor, această situație pare să nu-l fi mulțumit pe Traian Săvulescu, președintele instituției, care își exprima îngrijorarea cu privire la fidelitatea noilor academicieni față de valorile socialiste. Într-o scrisoare personală adresată lui Gh. Gheorghiu-Dej, acesta se plângea că „*prin noile alegeri s-au introdus în Academie oameni care nu pot pronunța cuvintele de socialism, marxism-leninism, materialism dialectic, știință sovietică [...]. Mai este un pic și voi avea prilejul să aud «Doamnelor și Domnilor», iar pe «tovarăși» și «tovarășe» să le punem deoparte*”⁴¹.

Un fapt notabil este și apariția unor simptome care prefigurează reorientarea națională a regimului, ce se va produce în anii '60. Un editorial din „Studii”, nr. 6/1957, pune în discuție un termen nou, „*patriotismul socialist*”, care conciliază interesul național și lupta pentru independență cu principiul marxist al luptei de clasă. Sub îndemnul unei înțelegeri „*juste, nu mecanice*” a ideii luptei de clasă, este susținută pentru prima dată posibilitatea unei coincidențe de interese între clasele antagoniste, în lupta pentru eliberare națională. Sunt date ca exemple domniile lui Ștefan cel Mare și Mihai Viteazul, Războiul de Independență, Războiul antihitlerist. Rolul științei istorice, centrat în anii de început pe lupta de clasă și alianța „*de nezdruccinat*” cu marele frate de la Răsărit, este „*de a dezvălui poporului român tradițiile lui glorioase de luptă pentru libertate și independență și, în același timp, de a restabili adevărul științific și a pune în adevărata lumină figurile marilor personalități ale istoriei patriei*”⁴².

Două erau componentele de bază ale noii identități: redescoperirea valorilor și intereselor naționale – ca bază de legitimare istorică a partidului și liderului –, și formularea unor proiecte de viitor, vizând construirea socialismului prin forțe și pe căi proprii, nu impuse din afară⁴³.

Tendința manifestată începând cu anul 1955 va fi întreruptă de valul de represiune din 1958-1960, determinată de „*învățămintele*” trase în urma revoluției maghiare. Îndreptat chiar împotriva intelectualilor și Bisericii, acest val nu a întrerupt cursul manifestat încă din 1955, de folosire a valorilor naționale ca vehicul pentru popularitatea regimului.

³⁷ În 1956 era propusă reducerea personalului – eşalonată pe doi ani – de la 546 la 426 de salariați (la nivelul Consiliului General, de la 125 la 70 de salariați) și a numărului de publicații, de la 5, la 3 (D. 17/1956, f. 90).

³⁸ Müller 2003, p. 146.

³⁹ Rusu 1997, p. 328; A. Oțetea fusese ales membru corespondent încă din 27 mai 1948, în cadrul „*vechii*” Academii, calitatea fiindu-i reînnoită la 2 noiembrie 1948, în cadrul Academiei RPR; Em. Condurachi, C. Daicoviciu și D. Prodan au devenit membri corespondenți la 2 noiembrie 1948.

⁴⁰ Ceilalți doi noi academicieni, C. Daicoviciu și D. Prodan, și-au menținut pozițiile la Cluj, primul ca director al Institutului de Istorie și Arheologie și al Muzeului Transilvaniei, al doilea, ca șef de sector al Institutului.

⁴¹ ANIC, Fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, D. 132/1955, f. 21, Scrisoarea lui Traian Săvulescu, datată 31 octombrie 1955.

⁴² Editorialul *Educația patriotică* 1957, p. 9-16; foarte probabil, autorul este A. Oțetea, care conducea revista în acel moment.

⁴³ Stoica 2012, p. 121-141.

Bibliografie

- ANIC, D – Arhivele Naționale Istorice Centrale, Fond CC al PCR, Secția Propagandă și Agitație, Dosarele 62/1955, 64/1955, 141/1955, 5/1957, 13/1957.
- Berindei 2006 – D. Berindei, *Istoria Academiei Române (1866-2006)*, București, 2006.
- Rusu 1997 – D. Rusu, *Istoria Academiei Române în date (1866-1996)*, București, 1997.
- Educația patriotică* 1957 – *Educația patriotică și sarcinile științei istorice*, din „Studii”, nr. 6/1957, p. 9-16.
- Müller 2003 – F. Müller, *Politică și istoriografie în România 1948-1964*, Cluj Napoca, 2003.
- Nițescu 2008 – M. Nițescu, *Sub zodia proletcultismului. O carte cu domiciliu forțat (1979-1995)*, București, 1995.
- Stoica 2008 – S. Stoica (coord.), *Dicționar biografic de Istorie a României*, București, 2008.
- Stoica 2012 – S. Stoica, *Istoriografia românească între imperativele ideologice și rigorile profesionale*, București, 2012.

SCURTE CONSIDERAȚII ASUPRA PREGĂTIRII OPERAȚIUNILOR TRUPELOR DE COMANDO BRITANICE „SPECIAL AIR SERVICE” (SAS) 1946 – 2015

Ion Mihai Ionescu

Abstract. Short considerations to prepare the operations “Special Air Service” (SAS) commando troops 1946-2015.

The SAS is a special forces regiment within the British Army which has served as a model for the special forces of other countries. The same with elite forces of the world. When a SEAL - US Navy and SAS (Special Air Service) meet each other, they acknowledge a kindred spirit. The SAS is an all-volunteer special forces regiment that is the envy of the world. I realise the phrase envy of the world is often lazily trotted out in reference to all sorts of British institutions, but it is still actually true of the SAS. It lasts for five months has a 90 per cent fail rate. There are two courses a year for those who dare to volunteer - a summer course and a winter course. To this day, the Special Air Service remains one of the most elite unit to have ever existed in the Armed Forces. To join their ranks, servicemen must prove their abilities go above and beyond the standard call of duty.

Cuvinte cheie: Luptă contra-revoluționară, Forțele Speciale ale Regatului Unit, tactici de interogare, Grupul Special de Operații.

Keywords: Counter Revolutionary Warfare, United Kingdom Special Forces, Tactical Questioning, Special Operations Group.

„Special Air Service” cele mai vechi unități de comando sunt considerate azi cele mai redutabile trupe de asalt din lume, specializate în operațiuni militare riscante. Comandourile Majestății Sale, SAS cu sediul din 1960 la Credenhill, lângă fosta bază RAF de la Hereford, au astăzi buget nelimitat și departamente specializate în diverse misiuni de la lupta anti-teroristă, investigare operativă, sabotaj-diversiune și lupta contra-revoluționară (*Counter Revolutionary Warfare - CRW*)¹. Trupele SAS au acționat în aproape toate marile conflicte de la formarea lor, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial. Astfel membrii regimentului 2 SAS au fost implicați în războiul civil din Grecia din 1946 campaniile din Borneo și Aden din anii '60², unitatea (viitor regiment) 22 SAS în conflictele din Malaezia (1951), Oman și Muscat (1970), misiuni sub acoperire în spatele liniilor sovietice, în timpul invaziei Afganistanului (1979), eliberarea ostaticilor de la Ambasada Iranului din Londra (1980)³ în Irlanda de Nord (1969 –1972; 1976-1983)⁴ și războiul cu Argentina din Falkland – cu operațiuni de sabotaj în South Georgia, Pebble Island, West Falkland și East Falkland (1982)⁵.

Acțiunile militare ale SAS după 1990. Au urmat participarea la operațiunile din Irak (1990), Bosnia (misiune NATO în timpul războiului civil din Iugoslavia), Sierra Leone (2000), al doilea războiul din Golf (2003), Afganistan (2001-2015 contra regimului taliban de la Kabul și contrainsurgență), Somalia și Yemen (2009 misiune anti-teroristă Al-Qaeda/al-Qaida) Libia (2011), Irak și Siria în zonele controlate de Statul Islamic - ISIL/ ISIS (2015 - 2016)⁶. În timpul primului război din Golf (1990) au participat la lupte circa 300 militari SAS în timp ce în al doilea război din Golf (2003) potrivit *The Sunday Telegraph* pe lângă forțele militare terestre britanice cu un efectiv de 36.000 militari, împreună cu o divizie de blindate ușoare au operat 600 de militari britanici ai trupelor speciale SAS și SBS sprijiniți de portavionul *HMS Ark Royal* la bord cu 16 avioane de luptă British Aerospace Harrier II Gr 7/9 V/STOL cu decolare verticală, 6 elicoptere Westland WS-61 “Sea King” alături de 6 nave de război, printre care distrugătorul *HMS Liverpool* și fregata *HMS Marlborough* din clasa “Duke”. SAS are legături strânse cu trupele de comando americane U.S. Army “Green Berets” (“Beretele Verzi”), U.S. Army „Delta Force” și cu „Naval Special Warfare Development Group” (DEVGRU) sau “SEAL Team 6” care au acționat în timpul intervențiilor din Grenada (1983), Panama (1989), Bosnia (1995), războaiele din Golf (1990; 2003)⁷ și Afganistan (2001 – 2015)⁸. Trupele speciale britanice SAS, spre deosebire de cele americane, sunt pregătite pentru operațiuni de lungă durată dincolo de linia frontului, în regiunile controlate de inamic, ceea ce face ca ele să fie ideale pentru misiuni de spionaj, diversiune, sabotaj și mai ales atac prin surprindere la sol. Cea mai importantă și periculoasă unitate a regimentului 22 SAS este “Air Troop” fiind alcătuită din cei mai silențioși

¹ Taillon 2000, p. 38.

² WO 305/4294, 22 SAS Regiment: Borneo operations 1965 Jan 01-1996 Dec 31.

³ Fremont-Barnes 2009, p. 57.

⁴ WO 296/95, Northern Ireland: operational matters; legal aspects, SAS incursion into Republic of Ireland 1978 Jan 01-1976 Dec 31.

⁵ Freedman 2005, p. 234 - 238.

⁶ Farmer 2015, p. 1.

⁷ Urban 2012, p. 263.

⁸ Ryan 2003, p. 71.

parașutiști din lume⁹. Militari SAS din „Air Troop” au posibilitatea de a se infiltra în teritoriul inamic pentru a cuceri o zonă parașutându-se la verticală obiectivului în două moduri: HALO (abreviere de la *High Altitude – Low Opening*: lansare de la înălțime mare și deschiderea parașutei la mică altitudine cu durată coborârii de 2 min la o viteză de cădere liberă de 200 km /h) sau HAHO (abreviere de la *High Altitude – High Opening*: lansare de la înălțime mare și deschiderea parașutei la mare altitudine) În războiul din Afganistan din 2001 - 2015, SAS a optat pentru prima variantă, cu lansare de la 8.300 metri și deschiderea parașutei la 600 metri! Acest salturi necesită un antrenament special cu echipament de oxigen deoarece se fac cu parașută tip aripă GQ360 *Ram Air* foarte manevrabilă, care poate fi deschisă automat de un altimetru. Pentru tehnica HAHO înălțimea standard de lansare este de 10.000 metri iar parașuta se deschide instantaneu și permite plutirea până la o distanță de 25 km de locul parașutării.

Organizare și înzestrare. În prezent, Marea Britanie dispunea de regimentele 21 SAS (r) (format din trei escadroane „A”, „C”, „E”, escadronul „A” cu sediul la Regent's Park - Londra; escadronul „C” la Bramley Camp; escadronul „E” – Wales) 22 SAS cu sediul la Hereford și regimentul 23 SAS (r) (format din escadroanele „B”, „D”, „G”, escadronul „B” cu sediul la Leeds; „D” cu sediul în Scoția, „G” cu sediul la Manchester)¹⁰ aflate în subordinea Armatei teritoriale dar două Regimente 21 și 23 SAS sunt constituite din militari rezerviști fiind activate de guvernul britanic numai în timp de criză, celălalt 22 este operativ fiind o componentă importantă a UKSF¹¹. Astăzi Forțele Speciale britanice (*United Kingdom Special Forces – UKSF*) sunt formate din Regimentul 22 SAS, Special Boat Services (SBS), Regimentul Special de Recunoaștere (SRR), Grupul de Suport al Forțelor Speciale (SFSG) alcătuit din Royal Marines, Regimentul 1 Parașutiști, Regimentul RAF, Regimentul 18 Comunicații Speciale și Joint Special Forces Aviation care sunt subordonate direct mareșalul aerului Sir Stuart Peach din 14 iulie 2016, șeful Statului Major al Apărării (Chief of the Defence Staff - CDS), printr-un director de servicii ce este de regulă primul locțiitor al Statului Major al Apărării.

Din anul 2015 până în prezent această funcție este îndeplinită de generalul-maior James Chiswell. Pentru realizarea unor misiuni speciale, directorul Forțelor Speciale (*Director Special Forces – DSF*) generalul James Chiswell se subordona direct în 2017, ministrului Apărării (Ministry of Defence – MOD sau MoD) Sir Michael Fallon sau după caz, prim-ministrului Theresa May. În cadrul Statului Major al Apărării, *Special Air Service* (SAS) este o structură distinctă din anul 1987, fiind reprezentat în UKSF la un nivel egal cu Statele Majore ale Royal Navy, Royal Air Force și British Army (Forțe terestre). Din anul 2011 structura UKSF este inclusă în *Joint Forces Command* (JFC). Regimentul 22 SAS cu sediul la Credenhill - Hereford cuprinde patru escadroane (Squadron), „A”, „B”, „D”, și „G” (+ escadronul 264 comunicații) formate din patru subunități de câte 78 militari din care 6 ofițeri iar fiecare pluton grupează un ofițer și 15 subofițeri și soldați¹². Ele acționează în patrule de 4 membrii: comandantul, adjunctul acestuia, transmisionistul și cercetașul. Regimentul 22 SAS datorită structurii modulare poate constitui între 48 – 50 de detașamente speciale cu un efectiv de 8 – 16 militari fiecare gata să acționeze autonom în spatele liniilor inamice, timp de cinci zile, fără aprovizionare sau alt sprijin logistic¹³. Obiectivul militar al acestora este desantul în spatele liniilor inamice, luptătorii britanici fiind dotați cu aparatură cu infraroșii pentru vedere pe timp de noapte sau cu cristale lichide în sistemul optic ce permite mărirea imaginilor, comunicații performante prin satelit, hărți digitale, autovehicule *Snatch Land Rover 110 S* sau *M1114 Humvee* modificate, motociclete *Honda* cu motoare de 250 cm³ și 350 cm³ modificate, ATV-uri pentru deșert *Yamaha Grizzly*, veste antiglonț de ultimă generație din materiale compozite. De asemenea militarii SAS de astăzi sunt dotați cu mitraliere grele Browning 50 ce trag cu gloanțe speciale RIP (Rapidly Invasive Projectile) din titan, aruncătoare de grenade MK-19 de calibrul 40 mm, pușca canadiană de asalt C-7 cu lansator de grenade și muniție inteligentă, pușca *L115 Lapua Magnum* cu vizor și lunetă laser, pistoale Browning MK-3 și Sig Sauer P 226 de 9 mm cu cadență de tragere și precizie mare, rachete portabile *Milan*, arme antitanc MK-40 etc.¹⁴ Senzorii montați de „Operational Research Unit” (ORU) pe armele Regimentului 22 SAS favorizează acuratețea tragerii, indiferent de condițiile meteorologice, laserul multifuncțional (MFL) permite localizarea și marcarea țintelor, pentru ca apoi, să transmită datele, cu ajutorul mini-computerului, trupelor de artilerie sau aviației RAF.

Instrucția și selecția. Instrucția celor 1.000 de militari SAS este foarte dură aceștia fiind pregătiți în condiții extreme atât în domeniul raidurilor de comando, cât și în domeniul contra-spionajului și cercetării operative antitero de către experții serviciilor secrete britanice MI-5 și MI-6. Misiunile de bază ale SAS sunt strângerea de informații în spatele liniilor inamice, infiltrarea în dispozitivul inamic producerea de diversiuni și distrugerea unor obiective strategice,

⁹ Geddes 2007, p. 142 – 144.

¹⁰ Rayment 2003, p. 2.

¹¹ Army Briefing Note 120/14. NEWLY FORMED FORCE TROOPS COMMAND; The Defence Vision, UK Ministry of Defence website 2017.

¹² Shortt 1981, p. 31.

¹³ Soare 2002, p. 324 – 325.

¹⁴ Neville 2015, p. 113.

anihilarea țințelor pe teritoriul inamic, protejarea demnitarilor britanici, operațiuni anti-teroriste în Marea Britanie și în străinătate dar și instruirea forțelor speciale din alte țări. Compania de operații speciale este principalul nucleu de luptă al regimentului 22 SAS fiind alcătuită din patru plutoane: unul de parașutiști („Air Troop”) instruiți în diferite tehnici de parașutism, inclusiv de cădere liberă tip HALO și HAHO, unul ambifu („Boat Troop”) antrenat pentru navigație, scufundări și atacuri duse pe apă cu ajutorul caiacelor *Klepper*, unul mobil („Mobility Troop”) destinat acțiunilor din deșert sau în teren deschis cu autovehicule *Land Rover* 110 înarmate supranumite „Pink Panther” sau „Pinky” datorită culorii lor de camuflaj și unul alpin („Mountain Troop”) instruit pentru acțiuni în zona montană înaltă și tehnici de supraviețuire în mediul artic¹⁵. Asigurarea informațională pentru membrii regimentului 22 SAS este asigurată de unitatea de cercetare operativă („Operational Intelligence Unit”) denumită în argoul luptătorilor drept *Kremlin Unit*.

Deși tehnicile de instruire a „Special Air Service” (SAS) nu erau cunoscute înainte de 1990, după primul război din Golf, cartea cu titlul „Bravo Two Zero” publicată în anul 1993 sub pseudonimul Andy McNab¹⁶ (pe numele său real Steven Billy Mitchell, sergent SAS născut 28 decembrie 1959) a relatat misiunea unei echipe SAS compusă din 8 militari care în timpul războiului din 1991 au pătruns adânc în interiorul Irak-ului, la NV de Baghdad având ca obiectiv distrugerea lansatoarelor mobile de rachete SCUD deținute de armata lui Saddam Hussein. Descoperită de inamic în 22 ianuarie 1991, echipa SAS s-a retras spre Siria, ucigând pe traseu cca. 250 de militari irakieni, cu prețul pierderii a trei oameni și a capturării a patru dintre ei, un singur luptător reușind să scape. Andy McNab prezintă de asemenea procesul de selecție în SAS care este extrem de sever, principalul element de testare fiind marșul cel lung de 40 mile în zona Brecon Beacon, când ești obligat să porți în spate un rucsac de 70 kg, care nu include hrana și apa necesară. Cartea „Bravo Two Zero” s-a vândut în 1,5 milioane de exemplare fiind tradusă în 16 limbi și a generat alte volume despre activitatea SAS, spre consternarea celor a căror viață depindeau de secretul acestor tehnici de instruire care le-au criticat masiv¹⁷. Astfel Chris Ryan (pe numele real Colin Armstrong) cel care în timpul operațiunii „Bravo Two Zero” din Irak a fost singurul membru al misiunii SAS ce a evitat prizonieratul a publicat în 1995 propria experiență sub titlul „The One Who Got Out” urmate în 1999 de „Chrys Ryan's SAS Fitness Book” și „Fight to Win” în 2009, în care descrie principalele metode de instruire ale SAS. Programul de selecție și instrucție al trupelor SAS este considerat cel mai solicitant din punct de vedere fizic din cadrul armatei britanice și cel mai dur din lume potrivit normelor de rezistență a NASM („National Academy of Sports Medicine”) deoarece doar 10 din 125 candidații reușesc să-l treacă¹⁸. Candidații sunt recrutați din rândurile armatei (în special parașutiști - „Paras” sau „Guards”) și din fostele colonii britanice Republica Irlanda, Noua Zeelandă, Fiji și Australia iar procesul de selecție durează 6 luni și se desfășoară în Țara Galilor, în munții Scoției, deșertul Namibiei, în junglele din Brunei, Belize sau Malayezia și în noul poligon construit la Herefordshire¹⁹.

În 2014 la baza regimentului 22 SAS din Herefordshire a început construcția unui bunker secret subteran în valoare de 10 milioane £ pentru antrenamentul forțelor de elită britanice. Noua structură săpată adânc în dealurile de la Herefordshire cuprinde așa numitele „camere ucigătoare”, concepute special să imite clădirile în care ar putea lupta în realitate militarii SAS, poligoane de tragere de 180 metri lungime și un simulator cu macheta la scară naturală a unui avion Boeing 747 pentru instrucția combatanților SAS în vederea salvării ostaticilor rapți de teroriști²⁰. Programul de instrucție începe la ora 04.30 și se termină la 22.30 și cuprinde cinci module: pregătirea teoretică („Special Forces Briefing Course”) care durează 3 zile pentru informarea candidaților în ceea ce privește organizarea, tacticile și misiunile SAS dar și standardele la care trebuie să ajungă, pregătirea fizică, pregătirea pentru junglă, supraviețuirea în situații de luptă care include evadări, evitarea inamicului, interogatorii și pregătirea specializată de la salturi cu parașuta (HALO/HAHO), utilizarea armelor cu lunetă, limbi străine, alpinism, arte marțiale, folosirea autovehiculelor, explozibililor etc. Antrenamentele militarilor SAS includ tehnici de deprindere a luptei cu cuțitul ale indienilor apași, demolarea clădirilor, salturi cu parașuta, tactici de patrulare și arte marțiale gen Sayoc Kali, Krav Maga sau Jeet Kune Do, ultimul stil inventat de legendarul Bruce Lee²¹. Pregătirea fizică se desfășoară de două ori pe an, vara și iarna, când dintr-o medie de 1.400 de persoane înscrise sunt aleși 200 de candidați pentru admiterea în SAS care la rândul lor trebuie să treacă printr-un proces de selecție timp de trei săptămâni în zona Sennybridge din Brecon Beacon (Țara Galilor) și în Munții Negrii din Scoția. Aici se efectuează mai multe marșuri de rezistență pe timp de patru ore în ciclul „Personal Fitness Test” (PFT) și „Combat Fitness Test” urmate de „Fan-Dance” un marș pe o distanță de 14 mile cu echipament complet pe muntele Pen Y Fan, cel mai înalt vârf din sudul Țării Galilor, de alergare în viteză a 4 mile (6,4 km) în maxim 30 de minute și ulterior a 40 de mile cu o încărcătură de 70 kg dar fără apă și hrană²². Testul de recrutare în „Special Air

¹⁵ Taillon 2000, p. 53.

¹⁶ McNab 1993, p. 411.

¹⁷ Ratcliffe, 2000; Asher 2002; Coburn 2004.

¹⁸ Ryan 2009, p. 19.

¹⁹ Nicol 2014, p. 1.

²⁰ Carter 2015, p. 1.

²¹ Ratcliffe 2000, p. 38.

²² Ryan 2009, p. 17.

Service” este unul echivalent cu supraviețuirea. Dacă rezști, rămâi. Antrenamentele din junglă durează șase săptămâni, în timpul cărora cursanții învață tehnici de orientare, de luptă în mediul ostil, de navigație cu caiacul, de procurare a hranei direct din natură dar și cum să se trateze în cazul rănilor sau al infecțiilor. Cei care trec de încercările din junglă sunt inițiați în tehnici de supraviețuire, camuflare și evadare („E & E Operations”)²³ de către instructori ai SAS și SBS (Special Boat Service).

La finalul celor patru săptămâni de instrucție, urmează testul final în care cursanții sunt lăsați într-o zonă tipică teatrelor de război unde sunt nevoiți să supraviețuiască în condiții dificile și trebuie să evite capturarea de către forțele care îi urmăresc, de obicei militari ai altor forțe speciale britanice (Regimentul 1 Parașutiști, „Gurkha Rifles”, „Royal Green Jackets”). Până la sfârșitul a celor trei zile de exercițiu, candidații sunt capturați și supuși unor interogatorii extreme. În momentul prinderii candidații trebuie să reziste tacticilor de interogare („TQ - Tactical Questioning” și „Resistance to Interrogation” - RTI) care durează 36 de ore fiind legați la ochi, așezați în poziții stresante, expuși la zgomote puternice, lipsiți de hrană și de apă²⁴. Ei nu au voie să răspundă decât la întrebări legate de numele, gradul, numărul matricol, religia și grupa de sânge. Cei care nu rezistă sunt automat respinși iar în medie din 200 de candidați doar 30 finalizează cu succes toate testele fizice și exercițiile de supraviețuire²⁵. Per total 9 din 10 candidați înscrși la începutul selecției sunt excluși. Noilor combatanți li se înmânează bereta și insigna SAS „Winged Dagger”. Cei acceptați în regimentul 22 SAS au obligația de a îndeplini următoarele reguli stricte: nu au voie să spună nimănui, în afara familiei, că sunt membrii SAS, iar după părăsirea regimentului le este interzis să ofere informații despre misiunile SAS.

Misiuni militare de cooperare SAS – SOG împotriva Statului Islamic în Irak și Siria.

Potrivit datelor recente în Afganistan acționau în 2016, două unități SAS, numărând între 100-120 militari fiecare, experți în comunicații și logistică militară, parașutism și recunoaștere, care operează în S ții pentru lichidarea insurgenței talibane cu ajutorul dronelor MQ 9 „Reaper” (supranumite și „Predator B”, care costă 17 milioane \$) operate de la baza RAF Waddington (Lincolnshire) dotate cu rachete anti-tanc AGM-114 „Hellfire” și bombe ghidate²⁶. După uciderea în 2 mai 2011 a liderului terorist „Al-Qaeda”, Osama bin Laden, 54 de ani (cel care a organizat atentatele din SUA de la 11 septembrie 2001 de la New York și Washington care au cauzat 2.973 de victime) de către un comando american Navy SEALs la Abbottabad în Pakistan²⁷, operațiunile anti-teroriste tip „Infinite Justice” contra grupărilor militare islamiste radicale gen Statul Islamic din Irak și Siria continuă și astăzi cu sprijinul SAS în cooperare cu „Special Operations Group” (SOG)²⁸. Grupul special al spionajului american SOG din cadrul „Special Activities Division” (SAD) a Central Intelligence Agency (CIA) supranumit de cei din Pentagon, „Waffen CIA”, după numele comandourilor germane din al Doilea Război Mondial, acționa la începutul lui 2017, în Nordul Irak-ului împotriva ISIL/ ISIS în zona Mosul fiind specializat în lupta de guerilla urbană și infiltrare în teritoriul ostil pentru marcarea țintelor²⁹. SOG este dotat cu arme și tehnologie de ultimă generație privind emisia, recepția și bruieră interceptărilor, avioane spion General Atomics MQ-9 „Reaper” sau drone Northrop Grumman RQ-4 „Global Hawk” de mare altitudine care datorită tehnologiei stealth nu pot fi depistate de stațiile radar terestre, autoturisme de teren performante, echipament tactic și comunicații militare criptate, etc.

Concluzie. Un aspect deosebit al acțiunilor SOG este acela că membrii acestei unități de elită au „*licence to kill* (mandat de a ucide)”, concept utilizat de CIA în perioada Războiului Rece prin asasinare la comandă și care potrivit presei americane au fost din nou autorizate de administrația de la Casa Albă după evenimentele din 11 septembrie 2001. La fel principiul de bază al militarilor SAS este „*one shot, one kill* (un foc, un inamic ucis)” ne duce cu gândul spre o unitate de eliminare pe plan internațional. În acest context, Guvernul Majestății Sale nu face anunțuri oficiale despre SAS iar Ministerul Apărării nu discută niciodată despre operațiunile SAS. Pe baza informațiilor colectate de membrii SAS și SOG din cadrul CIA au fost capturați în 13 decembrie 2003, dictatorul irakian Saddam Hussein în localitatea Ad-Dawr, ulterior condamnat și executat în 30 decembrie 2006, Khalid Sheik Mohammed, creierul atentatelor din 11. 09. 2001 din SUA deținut astăzi la Guantanamo Bay și Mollahul Abdul Ghani Baradar, nr. 2 în ierarhia talibanilor afgani prins în 2010 cu ajutorul serviciului secret pakistanez *Inter Services Intelligence* (ISI). Pe baza datelor culese de SAD/SOG este asasinat în 2011, liderul Al-Oaeda, Osama bin Laden de militarii SEALs Team 6 și eliminat Mollahul Omar deși talibanii susțin că ultimul a murit în 2013 din cauze naturale.

²³ Geraghty 1980, p. 63.

²⁴ Ryan 2009, p. 25.

²⁵ „Profile: The SAS”, *BBC News*, 25 April 2011.

²⁶ *Armed drones* 2013.

²⁷ Gertz 2011, p. 1.

²⁸ Miller 2009, p. 1.

²⁹ Ackerman 2016, p. 3.

Bibliografie

- Army Briefing Note 120/14. NEWLY FORMED FORCE TROOPS COMMAND; The Defence Vision, UK Ministry of Defence website 2017.
- Armed drones 2013 – Armed drones operated from RAF base in UK, says MoD (Ministry of Defence), în „BBC News”, April 27, 2013.
- Ackerman 2016 – S. Ackerman, Mossul offensive: officials confirm US Troops are on the ground, în „The Guardian”, October 17, 2016, p. 3.
- Asher 2002 – M. Asher, *The Real Bravo Two Zero: The Truth Behind Bravo Two Zero*, London, 2002.
- Carter 2015 - Claire Carter, SAS 'install Boeing 747 at secret special forces base to practise rescuing hostage from terrorist, în „Daily Mail”, 24 February, 2015, p. 1.
- Coburn 2004 – M. Coburn, *Soldier Five: The Real Truth About The Bravo Two Zero Mission*, Mainstream Publishing, 2004.
- Fremont-Barnes 2009 – G. Fremont-Barnes, *Who Dares Wins - The SAS and the Iranian Embassy Siege 1980*, Osprey Publishing, 2009.
- Freedman 2005 – L. Freedman, *The Official History of Falklands Campaign*, Routledge, 2005.
- Farmer 2015 – B. Farmer, SAS 'took part in Abu Sayyaf Isil raid in Syria, „The Telegraph”, 9 august 2015, p. 1.
- Geddes 2007 – J. Geddes, *Highway to Hell*, Arrow Books, Random House, 2007.
- Geraghty 1980 – T. Geraghty, *Who Dares Wins: The Story of the Special Air Service, 1950-1980*, Book Club Association, 1980.
- Gertz 2011 - B. Gertz, *Intelligence break led to the bin Laden's hide-out*, „The Washington Times”, Monday, May 2, 2011, p. 1 - 3.
- McNab 1993 – A. McNab, *Bravo Two Zero. The True Story of SAS Patrol behind enemies lines in Irak*, Bantam Press, 1993.
- Miller 2009 - G. Miller, *CIA Secret Program: PM Teams Targeting Al Qaeda*, „Los Angeles Times”, July 14, 2009, p. 1.
- Neville 2015 – L. Neville, *Special Forces in the War on Terror*, General Military: Osprey Publishing, 2015.
- Nicol 2014 - M., Nicol, *Secret SAS «kill room» bunker revealed: Elite unit to build futuristic £10 million training complex*, „Daily Mail”, 26 April 2014, p. 1-2.
- Profile 2011 – Profile: The SAS, „BBC News”, 25 April 2011.
- Ratcliffe 200 – P. Ratcliffe, Peter, *Eye of the Storm. Twenty-Five Years in Action with the SAS*, Michael O'Mara Books, 2000.
- Rayment 2003 - S. Rayment, *Overstretched SAS calls up part-time troops for Afganistan*, „The Daily Telegraph”, 28 december, 2003, p. 1-2.
- Ryan 2009 – C. Ryan, *Fight to Win*, Century, 2009.
- Ryan 2003 – M. Ryan, *Secret Operations of the SAS*, Motorbooks International, 2003.
- Shortt 1981 – J. Shortt, *The Special Air Service, Mens-at-Arms*, Botley: Osprey Publishing, 1981.
- Soare 2002 – V. Soare, *Forțele Speciale. Comandouri aeroportate în acțiune*, București, 2002.
- Taillon 2000 – P. Taillon, *The Evolution of Special Forces in Counter-Terrorism, The British and American Experiences*, Greenwood, 2000.
- Urban 2012 – M. Urban, *Task Force Black: The Explosive True Story of the Secret Special Forces War in Iraq*, St. Martins Griffin, 2012.
- WO – War Office 305/4294, *22 SAS Regiment: Borneo operations 1965 Jan 01-1996 Dec 31*.
- WO – War Office 296/95, *Northern Ireland: operational matters; legal aspects, SAS incursion into Republic of Ireland 1978 Jan 01-1976 Dec 31*.

Militari din trupele de elită SAS în Irak, pregătindu-se pentru misiune împotriva Statului Islamic ISIL/ISIS. Pentru păstrarea secretului identității militarilor britanici și acțiunilor lor în fotografiile de presă fețele sunt blurate (credit foto: <http://www.dailymail.co.uk>).

TRANZIȚIA DE LA ARMATA DE MASĂ LA ARMATA PROFESIONISTĂ

Theodora Mărculeț

Abstract. Transition from the Massarmy to the Professional Army. In the current era, nation-armies experience simultaneously a decline and an enhancement as far as the professionalization of army is concerned. Bearing in mind this criterion which accounts for the recruitment of the military personnel, there are three types of armies to be identified: the mass military army, the mixed-type army and the army of professionals or career army. The process of professionalization of the army is structured into two stages: one which targets the quantitative side and the other concerned with the qualitative side. The main experiences and the models regarding the transition from the mass military army to the professional army are illustrated by the British experience (1957-1963), the American experience (1973) and the French one (2003). The professionalization of the Romanian army took place within the context of integrating the Romanian state into the European and Euro-Atlantic structures.

Cuvinte cheie: Armata României, armata-națiune, armata de masa, armata mixtă, armata de profesioniști, experiența britanică, experiența americană, experiența franceză.

Key words: Romanian army, nation-army, mass military army, mixed-type army, army of professionals, British experience, American experience, French experience.

Introducere. Repere teoretice – armatele în era globalizării. Marile schimbări, care se produc în timpul sau după anumite perioade sau momente istorice, la nivel social sau instituțional, afectează într-un mod decisive evoluția principalelor componente ale societății în rândul cărora se numără și armata. În calitatea ei de componentă fundamentală a societății, armata poate reprezenta, fie „un obstacol în calea schimbărilor”, fie, dimpotrivă, „un instrument al schimbărilor”¹.

Într-un asemenea context, rolul armatei într-o societate democratică devine unul de primă importanță, cu atât mai mult cu cât aceasta reprezintă o instituție de bază în cadrul sistemului de securitate națională². Cu atât mai însemnat este acest rol cu cât, sistemul de securitate de tip democratic „reprezintă condiția fundamentală”, atât „pentru o bună guvernare”, cât și „pentru garantarea libertății și prosperității individului”³.

Studierea evoluției factorului militar a condus la constatarea că armatele-națiune sau armatele de masă înregistrează un vădit declin, concomitent cu o intensificare a profesionalizării armatei. Asemenea concluzii au fost formulate cu mai multe decenii în urmă, inițial de unii sociologi americani, iar ulterior și de specialiști francezi⁴. Unii cercetători au pus în relație directă „principiul profesionalizării armatei” cu principalele tendințe ale schimbărilor sociale, precum: *industrializarea puternică*, fenomen care a condus la o accentuare a diviziunii muncii și a specializării profesionale, *progresul tehnologic* și *aparitia unor noi forme ale conflictului armat*, toate acționând „pe fondul general al globalizării”⁵.

Armata. Definirea conceptului. Conceptul de armată a primit a fost definit în forme variate, dar având același sens. Astfel, *Dictionarul Explicativ al Limbii Române (DEX)* și *Dicționarul Enciclopedic Militar* definesc armata ca fiind „totalitatea forțelor militare ale unui stat”⁶. O definiție asemănătoare se regăsește și în *Mic Dicționar Enciclopedic*, cu singura diferență că formula „forțele militare” este înlocuită cu cea de „forțele armate”⁷.

Alte definiții ale conceptului se regăsesc în diferite dicționare militare. Astfel, un *Lexiocl militar*, apărut la Chișinău, definește armata ca fiind „o grupare de oameni înarmați, organizată și întreținută de stat în vederea ducerii războiului”⁸. La rândul lui, un *Lexion militar* (on-line), destinat uzului studenților oferă o definiție mai largă armatei considerată a fi „componentă de bază a forțelor armate, care asigură coerența și competența necesară efortului apărării armate a țării, integrând într-o concepție unitară acțiunile tuturor forțelor participante la apărarea armată a țării”⁹.

¹ Rațiu 2006a, (accesat: 20.01.2017).

² Zulean f.a., (accesat: 19.01.2017); Zulean 2004, p. 94.

³ Zulean f.a., (accesat: 19.01.2017).

⁴ Janowitz 1960, pass.; Janowitz 1998, p. 59-75; Martin 1981, p. 87-115.

⁵ Petruț 2004, (accesat: 21.01.2017).

⁶ DEX 1975., p. 52; Georgescu 1996, p. 113.

⁷ MDE 1978, p. 62.

⁸ *Lexicon militar* 1994, p. 41.

⁹ *Lexicon militar*, A., (accesat: 22.01.2017).

În sfârșit, potrivit opiniilor unor specialiști în domeniu, armata este „o instituție a statului cu un sistem propriu de organizare, conducere și ierarhizare, a cărei activitate specializată pe ducerea războiului, este controlată în conformitate cu prevederile legilor, a regulamentelor militare, a ordinelor și dispozițiilor comandanților sau / și șefilor”¹⁰.

În acest punct al demersului nostru, facem precizarea că un concept asimilat în multe cazuri, în vorbirea curentă, celui de *armată* este cel de *forțele armate*. În realitate, cele două concepte nu sunt sinonime. Și în acest caz, definițiile date conceptului sunt destul de diferite. Potrivit articolului 43 din *Protocolul adițional I la convențiile de la Geneva din 12 august 1949 privind protecția victimelor conflictelor armate cu caracter internațional*, adoptat la Geneva la 10 iunie 1977, precizează că „forțele armate ale unei părți în conflict se compun din toate forțele, toate grupurile și toate unitățile armate și organizate care sunt puse sub comandă, care răspund de conduita subordonaților săi față de această parte, chiar dacă aceasta este reprezentată de un guvern sau o autoritate nerecunoscută de către partea adversă. Aceste forțe armate vor trebui să fie supuse unui regim de disciplină internă care să asigure, în special, respectarea regulilor de drept internațional aplicabile la conflictele armate”¹¹. Din punctual de vedere al militarilor, forțele armate se definesc drept „forțele și mijloacele militare (efectivele umane, armament, tehnică de luptă), organizate în vederea ducerii luptei armate”¹².

Tipologii de armate. O caracteristică a epocile anterioare, inclusiv cea a Războiului Rece o reprezintă faptul că amenințările veneau din partea unor entități-state. Ca urmare, numeroase state au îmbrățișat concepția clausewitziană a teoriei războiului potrivit căreia superioritatea numerică a forțelor armate avea o importanță covârșitoare în cadrul unui conflict militar. În consecință, în pofida gradului ridicat de mecanizare a forțelor armate, acestea au întreținut efective militare imense. În timp, această concepție militară a devenit dogmă¹³. Ea a condus la „intensificarea „conservatorismului instinctiv al militarilor” și la opoziția lor cu privire la folosirea unei „noi forme de superioritate”, care se afirma tot mai mult ca urmare a progresului tehnologic”¹⁴. Consecința acestui fapt la reprezentat menținerea pentru mult timp a rolului armatelor de masă¹⁵. În acest context, s-a produs o generalizare a serviciului militar obligatoriu, devenit „cel mai simplu mijloc de asigurare a unor efective maxime”¹⁶.

Clasificarea armatelor se face pe baza a diferite criterii. Unul dintre acestea îl reprezintă acela al recrutării militarilor. În baza acestui criteriu pot fi identificate trei tipuri de armate: *armata de masă*, *armata mixtă* și *armata de profesioniști* sau *armata de profesie*.

Armata de masă a apărut odată cu introducerea serviciului militar obligatoriu, precum și a tehnicilor manageriale de gestionare a unor structuri de mari dimensiuni, reprezentate în planul organizării militare de mari unități precum divizia și regimentul (de exemplu divizia de tancuri sau de regimentul de infanterie)¹⁷. Una dintre principalele caracteristici ale armatei de masă o reprezintă modul în care se raportează componentele personalului său la executarea stagiului militar. Astfel, în timp ce cea mai însemnată parte a acestuia, respectiv militarii în termen și militarii cu termen redus, „execută serviciul militar împotriva voinței proprii”, la polul opus se situează ofițerii, subofițerii și maiștrii militari care „aleg în mod liber să devină militari de profesie și vin în mod voluntar pentru recrutare”¹⁸.

Un alt concept, specific armatei de masă îl reprezintă războiul total. Acesta presupune elaborarea încă din timp de pace a unor ample „planuri de mobilizare a populației și economiei pentru starea de război”, precum și „distrugerea completă a adversarului” prin folosirea „totalității mijloacelor de luptă existente”¹⁹.

Armata mixtă este tipul de instituție militară care reunește, atât militare care execută serviciul militar obligatoriu, cât și cei recrutați pe bază de voluntariat, alături de militarii de carieră, respectiv ofițerii, subofițerii și maiștrii militari. După 1970, statele avansate s-au înscris pe direcția profesionalizării complete a armatelor lor. Un astfel de tip de armată mixtă este cea din prezent a României, care cuprinde, atât militari recrutați pe bază de voluntariat, cât și militari de carieră.

Armata de profesioniști, numită și *armată de profesie*, se caracterizează prin faptul că toți militari din compunerea ei s-au angajat de bună voie în instituția militară și toți au o pregătire profesională specifică și adecvată posturilor și funcțiilor pe care sunt încadrați. Armatele de profesioniști dispun de „forțe reduse numeric, gata de luptă

¹⁰ Rațiu 2006a, (accesat: 20.01.2017).

¹¹ MO, 48-49, 1990, p. 14.

¹² Rațiu 2006a, (accesat: 20.01.2017).

¹³ Rațiu 2006a, (accesat: 20.01.2017).

¹⁴ Rațiu 2006a, (accesat: 20.01.2017).

¹⁵ Liddell-Hart 1946, p. 207.

¹⁶ Rațiu 2006a, (accesat: 20.01.2017).

¹⁷ Rațiu 2006a, (accesat: 20.01.2017).

¹⁸ Rațiu 2006a, (accesat: 20.01.2017).

¹⁹ Rațiu 2006a, (accesat: 20.01.2017).

permanent sau în timp foarte scurt, flexibile, agile, cu capacitate de dislocare rapidă pentru a putea interveni în orice zonă a globului”²⁰.

Întrucât corpul ofițerilor din armatele moderne este un corp profesionist s-a făcut cu mare dificultate diferența dintre ofițerul profesionist și militarul profesionist ca luptător. Potrivit concepției lui Samuel P. Huntington, „caracteristicile distincte ale unei profesii ca tip special de vocație”, cum este cazul corpului ofițerilor, „sunt expertiza, responsabilitatea și spiritul de corp”²¹.

Militarul profesionism este parte a unui grup profesional. Din punctul de vedere al lui Morris Janowitz, elementele esențiale specifice unui grup profesional sunt: „a) un sistem de pregătire; b) un corpus de cunoștințe teoretice și de practici profesionale; c) coeziune de grup și solidaritate; d) un corpus de reguli etice și un sens al responsabilității; e) un mecanism de autoreglare”²². În concluzie, în calitate de parte a unui grup social, militarul profesionist trebuie să îndeplinească toate aceste elemente.

Potrivit aceluiași sociolog american este înțelegerea funcționării ideii de responsabilitate aplicată profesiei militare. În opinia lui, profesiunea militară este una „înalt specializată”, deoarece este o profesiune care, în timpurile moderne, poate fi practică „numai sub forma sa de angajament guvernamental”, astfel că noțiunile de responsabilitate „trebuie să fie întotdeauna evaluate, atât în termeni colectivi, cât și individuali”²³.

În domeniul militar evoluția a fost de la o armată de mobilizare spre o armată modernă permanentă. S-a urmărit însă ca aceasta să nu fie o armată care se caracteriza prin existența unui corp de comandă profesionalizat, care avea misiunea să organizeze și să conducă forțele armate potrivit directivelor organismelor superioare ale conducerii puterii de stat, ci o armată restructurată care să răspundă, atât schimbărilor în tehnologia războiului, cât și în conformitate cu necesitățile sociale, aflate în continuă schimbare, din punctul de vedere la formatul armatei, al structurii organizaționale, al dimensiunii, al resurselor și al misiunilor²⁴.

Potrivit concepției exprimate de Amos Perlmutter, din punctul de vedere al istoriei comparative, armata de astăzi a evoluat în cinci stadii structurale: 1) emergența armatelor de masă, ca invenție a lui Napoleon; 2) revoluția profesională; 3) dislocarea armatelor de masă către armatele profesionalizate; 4) instituționalizarea armatei profesionalizate; 5) instituționalizarea profesionalismului²⁵. Instituționalizarea profesionalismului, consideră autorul, se realizează „prin elaborarea unei doctrine de nivel academic, intitulată arta militară (grand strategy), care a devenit ideologia de corp a ofițerului de profesie”²⁶.

Profesia militară, este de părere Morris Janowitz, „centrată pe modelul războinicului sau al liderului «eroic», trebuie ca pe viitor să încorporeze roluri noi, „mai precis cele ale «managerului militar» și «specialistului militar»”²⁷. Totodată, este absolut necesar ca între diferitele tipuri militare să fie dezvoltat și menținut un echilibru, fără de care, instituția militară nu-și poate duce la îndeplinire misiunile sale multiple²⁸.

În perioada ultimilor peste cincizeci de ani, în cadrul instituției militare s-au produs schimbări fundamentale. Acestea pot fi sumarizate de o serie de enunțuri sociologice asupra transformării organizației militare, care s-a produs „ca răspuns, atât la schimbările în tehnologia războiului, cât și la transformările contextului societal în care operează forțele armate”²⁹. Sociologul Morris Janowitz formulează cinci asemenea enunțuri sociologice cu privire la transformarea organizațională militară: a) schimbarea autorității organizaționale, urmare „a revoluției organizaționale care a inundat societatea contemporană și care implică management prin mijloacele de persuasiune, explicare și expertiză”; b) îngustarea diferenței de competențe dintre elitele militare și cele civile, consecință „a creșterii concentrației experților cu calificare tehnică în cadrul instituției militare”; c) schimbarea în modul de recrutare a ofițerilor, „de la o bază socială îngustă, dar cu un status relativ ridicat, la o bază foarte largă, reprezentativă pentru populație în ansamblu său”; d) semnificația patternurilor de carieră, materializată în faptul că astăzi „pătrunderea în nucleul elitei – unde sunt solicitate perspective inovatoare responsabilitate foarte mare și simț politic – este posibilă pentru persoanele care dezvoltă cariere neconvenționale și adaptative”; e) tendințe de indoctrinare politică, după care, „ofițerul este din ce în ce mai puțin pregătit să gândească despre sine sine ca fiind doar un specialist tehnic”, astfel că, profesiunea în special la nivelul său de vârf, „a dezvoltat un ethos politic specific”³⁰.

²⁰ Rațiu 2006a, (accesat: 20.01.2017).

²¹ Huntington 1998, p. 241.

²² Janowitz 1998, p. 46.

²³ Janowitz 1998, p. 46.

²⁴ Rațiu 2006a, (accesat: 20.01.2017).

²⁵ Perlmutter 1998, p. 88.

²⁶ Perlmutter 1998, p. 88.

²⁷ Janowitz 1998, p. 57.

²⁸ Janowitz 1998, p. 57.

²⁹ Janowitz 1998, p. 57.

³⁰ Janowitz 1998, p. 57-58.

Declinul armatelor de masă. Declinul armatei de masă a fost un proces gradual care s-a petrecut într-un interval de timp mai îndelungat. Ca urmare, data încheierii epocii armatei de masă nu poate fi stabilită³¹. Ca urmare, transformarea armatelor de masă în armate de profesie, în cadrul sistemului parlamentar, pluripartidist, specific Occidentului și Statelor Unite ale Americii, nu poate fi legată de un singur eveniment. Totuși, apariția forțelor nucleare a marcat în mod decisiv direcția de înaintare pentru noua evoluție instituțională³². Așa cum remarcă Morris Janowitz, acestea „nu sunt doar niște tendințe predeterminate și deci inevitabile, ci, mai degrabă, evoluții instituționale care devin subiect de intervenție politică și inițiativă deliberată”³³.

Chiar dacă data istorică a în care s-a încheiat perioada armatei de masă nu poate fi stabilită, totuși câteva repere pot fi identificate în acest sens. Astfel, potrivit opiniei lui Morris Janowitz, se poate afirma că „principalele linii de evoluție către noile direcții ale organizației militare erau deja manifeste la sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial”³⁴.

În cazul celor mai multe state industrializate, dar în mod deosebit la cele care sunt puteri nucleare sau sunt partea ele unei alianțe cu o putere nucleară, tendința pe termen lung a tins spre „forțe armate mai mici, profesionalizate integral, ce sunt gata de luptă într-un timp foarte scurt”³⁵. În consecință, conchide autorul opiniei, „direcția a fost aceea de la o forță militară obținută prin mobilizare spre una «gata de luptă» în permanență”³⁶. Precizăm faptul că fenomenul transformării armatei de masă în în armată profesionalizată a cunoscut grade diferite de evoluție, de la țară la țară.

Organizația militară, consideră unii cercetători ai fenomenului reprezintă o „reflectare a tehnologiei războiului”, ceea ce conduce la „necesitatea trecerii de la armatele specifice societății industriale la cele care să răspundă nevoilor societății informaționale”³⁷. În consecință o asemenea specificitate impune noi coordonate, atât în echiparea, dotarea și instruirea structurilor militare, precum și în strategiile și doctrinele de angajare a acestora, în contextul în care spațiul de luptă modern a evoluat de la trei dimensiuni la cinci, respectiv de la terestru, maritim și aerian și la informațional și cosmic³⁸.

În prezent, pentru a-și îndeplini cu succes menirea, armatele moderne sunt obligate să îndeplinească o serie de condiții. În primul rând, să se adapteze noilor riscuri asimetrice, în rândul cărora se numără: expansiunea rețelilor teroriste și a structurilor de crimă organizată, proliferarea și diseminarea necotrolată a tehnologiilor și materialelor nucleare, intensificarea traficului ilegal de droguri și de persoane, războiul informațional, și altele³⁹. În al doilea rând, să fie pregătite pentru acțiuni neconvenționale, indirecte și rapide în orice parte a globului, să dispună de o capacitate superioară de a culege și procesa date și informații despre potențialii adversari, iar când necesitatea o cere să-i lovească precis și eficient de mare distanță⁴⁰.

Profesionalizarea armatelor. Reorganizarea sau profesionalizarea armatei este definită de specialiști ca fiind „procesul prin care formatul și structura organizațională, dimensiunea, resursele și misiunile forțelor armate sunt restructurate și adaptate în conformitate cu necesitățile politice și sociale”⁴¹. Procesul de profesionalizare a armatei este jalonat de două etape. Prima dintre ele vizează latura cantitativă, iar cea de-a doua latura calitativă.

Prima etapă o reprezintă *tranziția*. În cadrul acestei etape predomina măsurile de ajustare a volumului global al armatei și renunțarea treptată la serviciul militar obligatoriu⁴².

A doua etapă este cea a *consolidării*. Măsurile care se disting în cadrul ei sunt cele de valorizare a activității profesionale a militarilor⁴³.

Procesul de restructurare a organizației militare a demarat și s-a desfășurat în mod diferit de la un stat la altul, în funcție „de specificul fiecărei țări și de sistemele politice aflate la guvernare”⁴⁴. Potrivit tezei vehiculate de numeroși specialiști, procesul de reformă în armată a fost determinat de difuziunea neoliberalismului în Europa și America, care în urma transformărilor fundamentale determinate la nivelul celor trei dimensiuni ale politicilor de securitate, respectiv strategică, industrială și militară, a impus guvernelor adoptarea unei politici de raționalizare a

³¹ Rațiu 2006a, (accesat: 20.01.2017).

³² Janowitz 1998, p. 59.

³³ Janowitz 1998, p. 59.

³⁴ Janowitz 1998, p. 59.

³⁵ Janowitz 1998, p. 59.

³⁶ Janowitz 1998, p. 59.

³⁷ Rațiu 2006a, (accesat: 20.01.2017).

³⁸ Rațiu 2006a, (accesat: 20.01.2017).

³⁹ Rațiu 2006a, (accesat: 20.01.2017).

⁴⁰ Rațiu 2006a, (accesat: 20.01.2017).

⁴¹ Petruț 2004, (accesat: 21.01.2017).

⁴² Petruț 2004, (accesat: 21.01.2017).

⁴³ Petruț 2004, (accesat: 21.01.2017).

⁴⁴ Petruț 2004, (accesat: 21.01.2017).

bugetelor de stat, dezvoltarea unor programe sectoriale, reducerea șomajului și reglementarea funcționării pieței forței de muncă⁴⁵.

Experiența britanică. Inițiatorul transformării instituției militare a fost guvernul britanic. În perioada 1953-1963, acesta demara reformele instituției militare. Prin măsura adoptată Marea Britanie revenea la recrutarea personalului militar pe baza voluntariatului, modul său tradițional folosit pe timp de pace⁴⁶. Prin Carta albă asupra apărării din 1957, care anunța renunțarea la conscripție se asigura drum liber unui vechi deziderat, anume armata de profesie⁴⁷.

Motivul pentru care s-a renunțat la serviciul militar obligatoriu au fost următoarele: necesitatea creșterii eficacității militare; rațiuni economice; menținerea, după 1945, a unor efective numeroase devenise un efort costisitor; introducerea armei nucleare în dotarea armatei⁴⁸. Prin realizarea unei armate de profesie, Marea Britanie a trecut de la „*concepția tradițională a armatei, legitimată în termeni de valori și norme colective*”, la o concepție nouă, respectiv „*una utilitară*”, care considera profesia militară drept o „*ocupație ca oricare alta și care se supune pieței muncii*”⁴⁹.

În intervalul de timp menționat, marina regală britanică a renunțat la un număr de 10.900 de militari (circa 11% din efectiv), forțele aeriene s-au redus cu 46.600 de militari (25% din efectiv) iar forțele terestre au înregistrat o reducere de personal de 158.500 de militari (aproximativ 49% din total). Consecința imediată a aplicării acestei măsuri a fost o reducere substanțială a cheltuielilor de personal. Bani economisiți au fost folosiți pentru achiziționarea de echipament militar și tehnică de înaltă performanță⁵⁰.

În februarie 1992 era prezentat Parlamentului britanic raportul *Option for Change*, care marca finalul procesului de reformare a instituției militare. Raportul conținea planul final al restructurărilor. Potrivit precederilor acestuia, forțele armate urmau să fie reduse de la 155.000 la 116.000 de oameni, respectiv 45% personalul combatant și 25% personal de mentenanță⁵¹.

Odată cu trecerea la armata profesionistă, instituția militară și guvernul britanic s-au văzut puși în fața unor probleme care trebuiau rezolvate. Între acestea cele mai stingente s-au dovedit a fi: *recrutarea personalului, reținerea personalului recrutat, deja calificat și format, o perioadă de timp mai îndelungată în armată, retragerea (pensionarea) și reconversia militarilor reveniți în viața civilă*⁵².

Experiența SUA. Producerea și folosirea armelor nucleare în 1945 împotriva Japoniei a marcat atât sfârșitul celui de-Al Doilea Război Mondial, cât și noii tehnologii, care va impune și direcția de înaintare a noii tendințe. În 1952 odată cu preluarea puterii de către președintele D.D. Eisenhower, a fost promulgată doctrina *massive retaliation*. Adoptarea acesteia a fost interpretată de specialiști drept „*un moment crucial moment crucial în desprinderea de modelul armatei de masă*”⁵³. Cu toate acestea incorporarea generală a contunuat să fie utilizată în timpul războaielor din Coreea și Vietnam.

Experiența celor două războaie a determinat renunțarea la armata bazată pe serviciul militar obligatoriu pentru armata de profesie, ale cărei efective erau constituite în întregime pe bază de voluntariat. Serviciul militar obligatoriu a fost abolit în SUA în 1973, de către președintele Richard Nixon. Un rol determinat în adoptarea acestei măsuri a revenit opiniei publice americane care s-a manifestat vehement împotriva ducerii războaielor din Coreea și Vietnam, mai ales datorită pierderilor masive de vieți omenești, fără o justificare credibilă⁵⁴. Potrivit remarcii lui Samuel P. Huntington, apariția noului sistem de încorporare „a marcat, cel puțin temporar, oprirea procesului de «civilire» a organizației militare”⁵⁵.

Adoptarea deciziei privind trecerea de la armata de masă la o armată de voluntari a avut la bază următoarele motive: tradiția; scăderea popularității activităților militare; punerea în discuție a unor forțe importante, atitudinea sachimătoare a tineretului american; caracterul nedrept al conscripției⁵⁶. Un rol important în adoptarea măsuri de trecerea la armata pe bază de voluntariat a revenit Comisiei Gates, constituită pentru a analiza trecerea de la armata

⁴⁵ Petruț 2004, (accesat:21.01.2017).

⁴⁶ Duțu, Moștofle, Sarcinschi, 2003, p. 16.

⁴⁷ Duțu, Moștofle, Sarcinschi, 2003, p. 16.

⁴⁸ Duțu, Moștofle, Sarcinschi, 2003, p. 16.

⁴⁹ Duțu, Moștofle, Sarcinschi, 2003, p. 16.

⁵⁰ Petruț 2004, (accesat:21.01.2017).

⁵¹ Petruț 2004, pass., și nota 6, (accesat:21.01.2017).

⁵² Duțu, Moștofle, Sarcinschi, 2003, p. 16-17.

⁵³ Huntington 1998, p. 60.

⁵⁴ Duțu, Moștofle, Sarcinschi, 2003, p. 14.

⁵⁵ Huntington 1998, p. 60.

⁵⁶ Duțu, Moștofle, Sarcinschi, 2003, p. 14.

bazată pe serviciul militar obligatoriu la cea pe bază de voluntariat, care a conchis: „costurile conscripției ar trebui suportate dacă constituie prețul necesar apărării păcii și securității SUA” și că „conscripția este intolerabilă, însă, când există o alternativă compatibilă cu valorile fundamentale americane”⁵⁷.

Armata bazată pe serviciul militar obligatoriu și-a avut proprii susținători. Între argumentele invocate de aceștia în favoarea conscripției pot fi reținute: armata de profesie nu este reprezentativă pentru societatea americană; conscripția obligând fii responsabililor politici să servească sub drapel îi va sensibiliza pe ultimii cu privire la problemele soldaților; existența conscripției va constitui un obstacol în declanșarea unui război⁵⁸.

Teama că nu vor fi găsiți voluntari pentru armată a fost infirmată de rezultatele recrutării. A contat foarte mult în eliminarea acestui risc și condițiile atrăgătoare oferite militarilor: salariu bun, superior încă de la început salariului minim oficial; condiții optime de viață și de muncă în armată; acceptarea femeilor în armată; perspective atrăgătoare pentru carieră; acordarea unui sprijin financiar celor care, după un număr minim de ani sub contract, intenționau să-și continue studiile universitare⁵⁹.

Cele două Războaie din Golf, din 1991 și 2003, au demonstrat capacitatea de luptă a armatei de profesie americane, care se dovedește o redutabilă mașină de război. Succesele obținute au evidențiat avantajele armatei de profesie în raport cu cea de masă. Astfel, a fost confirmat *avajul angajatului voluntar*, indiferent de sex, comparativ cu luptătorii obligați să execute serviciul militar⁶⁰. A fost demonstrat faptul că *enorma investiție* făcută în armată odată cu trecerea la voluntariat s-a dovedit un *plasament excelent*⁶¹. Argumentul de ordin *politic* a confirmat că au fost adoptate decizii politice corecte și adecvate cu privire la dotarea forșelor armate ale SUA cu mijloace de luptă moderne, în consens deplin cu misiunile asumate referitoare la securitatea națională, regională și îndeosebi, globală⁶². În sfârșit, a fost evidențiat faptul că în actuala ei configurație, armata de profesie a SUA este mult mai *reprezentativă* pentru societatea americană decât cea din epoca serviciului militar obligatoriu⁶³.

Experiența franceză. Cu începere din anul 2003, Franța a renunțat la armata de masă, bazată pe serviciul militar obligatoriu, în favoarea unei armate de profesie. Principalele motivele care au determinat o asemenea decizie sunt în număr de trei: 1) *dimensiunea tehnică*, determinată de necesitatea renunțării la efective mari în urma înzestrării cu o tehnică superioară, rațiuni strategice, rezultat al unor schimbări esențiale în politica franceză de apărare ca urmare a amenințării principale, reprezentată de Uniunea Sovietică, și apariția unor riscuri noi, difuze și imprevizibile la adresa securității; rațiuni financiare, armata de profesie pe fiins mai puțin costisitoare pe termen lung decât cea bazată pe serviciul militar obligatoriu⁶⁴.

Unii cercetători au identificat, se pare, și o serie de probleme apărute odată cu trecerea la armata de profesie. Acestea privesc impactul cultural și social asupra societății; recrutarea, fidelitatea și constrângerile legate de resursele umane; reinsecția socială și culturală a militarilor după ieșirea din sistem; raporturile armată-stat-societate; necesitatea asigurării interoperabilității cu armatele celorlalte state membre ale NATO⁶⁵.

Profesionalizarea Armatei României (studiu de caz). Integrarea României în Uniunea Europeană și în structurile euroatlantice a conferit factorului militar românesc noi dimensiuni, perspective și provocări. Aderarea României la N.A.T.O., susținută de 80% din populația țării, a fost asumată și îndeplinită fără rezerve de Armata României. Totodată, intrarea în alianța nord-atlantică, și evoluția lumii contemporane au impus ca o necesitate adoptarea măsurilor de restructurarea și modernizare a Armatei României⁶⁶. Din punctul de vedere al unor cercetători militari, obiectivul al procesului de restructurarea și modernizare a Armatei României l-a reprezentat „*construcția unei armate de mici dimensiuni, flexibile, cu mare mobilitate, capabilă să îndeplinească misiunea trasată de Constituție, de garant «al suveranității, al independenței și unității statului, al integrității teritoriale a țării și democrației constituționale»*”⁶⁷ și să participe la eforturile generale de întărire și menținere a securității și păcii în spațiul euroatlantic și în lume”⁶⁸.

⁵⁷ Duțu, Moștofle, Sarcinschi, 2003, p. 15.

⁵⁸ Duțu, Moștofle, Sarcinschi, 2003, p. 15.

⁵⁹ Duțu, Moștofle, Sarcinschi, 2003, p. 16.

⁶⁰ Duțu, Moștofle, Sarcinschi, 2003, p. 15.

⁶¹ Duțu, Moștofle, Sarcinschi, 2003, p. 15.

⁶² Duțu, Moștofle, Sarcinschi, 2003, p. 15-16.

⁶³ Duțu, Moștofle, Sarcinschi, 2003, p. 16.

⁶⁴ Duțu, Moștofle, Sarcinschi, 2003, p. 18.

⁶⁵ Duțu, Moștofle, Sarcinschi, 2003, p. 18-19.

⁶⁶ Rațiu 2006b, (accesat: 24.01.2017).

⁶⁷ *Constituția României* 1991, art. 118, alin. 1.

⁶⁸ Rațiu 2006b (accesat: 24.01.2017).

Motivele care au impus restructurarea și modernizarea Armatei Românei au fost numeroase. Între acestea pot fi reținute: interesele naționale ale României; mediul de securitate; opțiunea politico-militară a României pentru integrare în structurile de securitate europene și euroatlantice; cerința modernizării instituției militare, impusă de tendințele manifestate pe plan mondial; resursele bugetare alocate; fizionomia, tipologia și tendințele conflictelor militare; adaptarea la câmpul de luptă al viitorului; necesitatea interoperabilității, compatibilității și standardizării structurilor militare proprii, în raport cu cele ale armatelor membre NATO⁶⁹. Semnarea în 1994 a Documentului-Cadru al Parteneriatului pentru Pace, a dat un îmbold deosebit politicii de integrare în NATO.

În cazul României, primele semne ale tendințelor de creștere a profesionalizării armatei apar din 1990. Ele au vizat două direcții: ridicarea nivelului de calificare profesională a cadrelor militare, și instituirea unei noi categorii de presonal militar, respectiv militarul angajat pe bază de contract⁷⁰.

Procesul de restructurare și modernizare a Armatei României, declanșat cu începere din 1990, a curins mai multe etape. Între 1990 și 2002 a fost adoptat cadrul legislativ și normativ care să asigure funcționarea în cele mai bune condiții a Armatei României în condițiile statului de drept, ale economiei de piață și ale reformei organismului militar⁷¹.

Prima etapă a procesului de restructurare și modernizare a Armatei României s-a desfășurat în perioada 1990-1995. Obiectivul său principal l-a reprezentat ajustarea structurală rapidă și depolitizarea armatei. Îndeplinirea lui s-a realizat prin: desființarea structurilor politice din armată și extragerea acestora de sub controlul fostei securități; crearea unui nou cadru legislativ pentru organizarea și funcționarea armatei conform imperativelor impuse de statul de drept; desființarea structurilor destinate activităților în economia națională; realizarea cadrului normativ care să asigure exercitarea controlului civil asupra Forțelor Armate; aplicarea măsurilor de reducere a armamentelor și forțelor convenționale conform clauzelor Tratatului de la Paris; adoptarea cadrului legislativ și a structurii de forțe în scopul participării la misiuni de menținere a păcii și umanitare sub egida ONU; dezvoltarea unor programe de modernizarea a înzestrării armatei, reorganizarea structurii de forțe prin renunțarea la eşaloanele de tip divizie și regiment, în favoarea structurilor de tip de corp de armată și brigadă⁷².

A doua etapă, una de mai scurtă durată, s-a desfășurat între 1995 și 1997. Obiectivele urmărite a fi îndeplinite au fost: operaționalizarea structurilor relaizate în prima etapă; finalizarea procesului reorganizării structurale a armatei pe următoarele eşaloane: batalion, brigadă și cde armată; demararea procesului de realizare a interoperabilității cu armatele statlor membre NATO, conform obiectivelor de interoperabilitate fixate în cadrul primului ciclu al Patneriatului pentru Pace, etapă în care Armata României și-a asumat un număr de 18 obiective de interoperabilitate din cele 19 propuse de Alianța nord-atlantică; reorganizarea învățământului militar; finalizarea reorganizării structurilor nominalizate să participe la misiuni de menținere a păcii⁷³.

A treia etapă, derulată între anii 1997 și 2000, a inclus cel de-al doile aciclu al Parteneriatului pentru Pace. Principala preocupare a acestei etape a constat în îndeplinirea celor 44 de obiective de interoperabilitate asumate, concomitent cu asigurarea interoperabilității pentru structurile nominalizate în cadrul Forței de Reacție Rapidă a României, perticiparea la misiuni de menținere a păcii⁷⁴. În 1999, România și-a asumat în plus alte 10 „Obiective Inițiale de Parteneriat”, care urmau a fi îndeplinit în următorul ciclu, iar în februarie 2000 și asumat indeplinrea a 84 de Obiective de Parteneriat, dintr-un total de 88⁷⁵. Alte acțiuni ale etapie s-au materializat în promovarea către Consiliul Suprem de apărare a Țării a propunerilor de restructurare a unir mari unități și formațiuni din compunerea de pace a armatei; reorganizarea Ministerului Apărării naționale și a Statului Major general; reorganizarea în sitem moduler a comandamentelor statelor majore ale categoriilor de forțe ale ale armatei, pentru realizarea interoperabilității cu Statul Major general și structurile similare ale armatelor NATO; reorganizarea centrelor de pregătire și perfecționare a pregătirii cadrelor, masură care a condus la școlile de aplicație ale armelor și la desfiinarea a două instituții de învățământ din cele existente⁷⁶.

În 1999, Consiliul Suprem de Apărare a Țării a stabilit ca restructurarea și modernizarea Armatei României să se realizeze în limita a 112.000 de militari și 28.000 de civili.

În conformitate cu Concepția privind restructurarea și modernizarea Forțelor Armatei României, perioada 2000-2007 a fost împărțită în două faze. O primă fază derulată între 2000 și 2003 a avut stabilite drept oniective redimensionarea armatei și stabilirea noii structuri a forței; profesionalizarea personalului, modernizarea și standardizarea pregătirii la nivelul cerințelor minime solicitate de necesitatea asigurării unei capacități defensive

⁶⁹ Rațiu 2006b (accesat: 24.01.2017).

⁷⁰ Duțu, Moștoflei, Sarcinschi, 2003, p. 19.

⁷¹ Rațiu 2006b (accesat: 24.01.2017).

⁷² Rațiu 2006b (accesat: 24.01.2017).

⁷³ Rațiu 2006b (accesat: 24.01.2017).

⁷⁴ Rațiu 2006b (accesat: 24.01.2017).

⁷⁵ Rațiu 2006b (accesat: 24.01.2017).

⁷⁶ Rațiu 2006b (accesat: 24.01.2017).

credibilitate și a nivelului de interoperabilitate planificat și asumat de statul român prin programul PARP⁷⁷. Pentru această fază România și-a asumat 84 de obiective de parteneriat, din care 26 de obiective generale, 21 de obiective pentru forțele terestre; 15 obiective pentru forțele navale și 22 de obiective pentru forțele aeriene⁷⁸.

Armata României și-a restructurat personalul militar activ la 112.000 de militari și 28.000 de civili. În ultimii ani, efectivele sale au fost reduse la circa 90.000 de militari. În funcție de capacitatea operativă și posibilitățile de reacție, structura s-a realizat pe următoarele niveluri: Forțe active cu capacitatea de luptă ridicată, Forțe teritoriale cu nivel de reacție redus și Forțe de rezervă⁷⁹.

În a doua fază, desfășurată între 2004 și 2007, obiectivele principale au constat în: continuarea realizării capabilității operaționale a structurii realizate la nivelul planificat și finalizarea unor programe de înzestrare și inițierea unor programe noi, care să asigure modernizarea dotării cu tehnică de luptă și echipamente de sprijin și protecție a mijloacelor de acțiune specifice câmpului de luptă contemporan. S-a vizat crearea unei forțe suplă, flexibile, modulare, compactă dispunând de posibilități de desfășurare credibile în teatrul de operații. Efectivele respectivei forțe permanente au fost stabilite la 75.000 de militari și 15.000 de civili⁸⁰.

Un moment important al acestei etape, determinant pentru procesul de restructurare a Armatei României, care a marcat trecerea de la armata de masă, care avea la bază pe serviciul militar obligatoriu, la armata bazată pe voluntariat, de l-a constituit adoptarea *Legii nr. 395/2005 privind suspendarea pe timp de pace a serviciului militar obligatoriu și trecerea la serviciul pe bază de voluntariat*, cu începere de la 1 ianuarie 2007. Potrivit articolului 2 al legii, „începând cu data de 1 ianuarie 2007, executarea serviciului obligatoriu, în calitate de militar în termen și militar cu termen redus, se suspendă”⁸¹. Odată cu intrarea în vigoare a *Legii 395/2005*, România recurgea la principiul recrutării pe bază de voluntariat. În urma reorganizării pe baza acestei legi Armata României era compusă din militari profesioniști, de carieră (ofițeri, subofițeri și maistri militari), și militari angajați pe bază de contract (gradați și soldați).

O atenție deosebită este acordată realizării interoperabilității cu armatele statelor membre NATO. În acest scop, accesul este pus pe o serie de acțiuni precum: aprofundarea cunoașterii doctrinelor de bază referitoare la organizarea și atribuțiile statelor majore de la diferite niveluri și a modului de ducere a operațiunilor de către forțele Alianței nord-atlantice; aplicare standardelor și a procedurilor de stat major NATO în vederea folosirii unui limbaj comun care să permită participarea formațiunilor militare românești la exerciții și operațiuni în cadrul unor forțe multinaționale; perfecționarea sistemelor de conducere și optimizarea activităților informaționale și decizionale; utilizarea în structura de forțe românești a sistemului unic NATO referitor la simbolistica militară și folosirea hărților standardizate; revizuirea și adaptarea instrucțiunilor și a regulamentelor militare, din perspectiva procedurilor de operare, potrivit standardelor NATO; cunoașterea măsurilor și acțiunilor derulate de țările candidate la integrare și extinderea relațiilor de cooperare militară bilaterală și multilaterală cu țările membre NATO; inițierea unui program de schimb de informații și colaborare pentru pregătirea forțelor declarate⁸².

Concluzii. Finalizarea prezentului demers ne permite formularea mai multor concluzii referitoare la tranziția de la armata de masă la armata profesionistă:

1. Armatele-națiuni sau armatele de masă înregistrează un vădit declin, concomitent cu o intensificare a profesionalizării armatei.

2. Pe baza criteriului recrutării militarilor pot fi identificate trei tipuri de armate: *armata de masă*, *armata mixtă* și *armata de profesioniști* sau *armata de profesie*. În domeniul militar evoluția a fost de la o armată de mobilizare spre o armată modernă permanentă.

4. Procesul de profesionalizare a armatei este jalonat de două etape. Prima dintre ele vizează latura cantitativă, iar cea de-a doua latura calitativă. Prima etapă o reprezintă *tranziția*, în cadrul căreia predomina măsurile de ajustare a volumului global al armatei și renunțarea treptată la serviciul militar obligatoriu. A doua etapă este cea a *consolidării*, axată pe măsuri de valorizare a activității profesionale a militarilor.

5. Principalele experiențe și modele cu privire la trecerea de la armata de masă la armata profesionistă sunt reprezentate de experiența britanică (1957-1963), americană (1973) și franceză (2003).

6. Profesionalizarea Armatei României s-a făcut în contextul integrării statului român în structurile europene și euroatlantice. Procesul, care a debutat în 1990, a fost unul îndelungat și s-a desfășurat în etape succesive, care au vizat atingerea unor obiective specifice, care au condus la restructurarea, modernizarea și profesionalizarea Armatei

⁷⁷ Rațiu 2006b (accesat: 24.01.2017).

⁷⁸ Rațiu 2006b (accesat: 24.01.2017).

⁷⁹ Rațiu 2006b (accesat: 24.01.2017).

⁸⁰ Rațiu 2006b (accesat: 24.01.2017).

⁸¹ MO, 1155, 2005.

⁸² Rațiu 2006b, (accesat: 24.01.2017).

României. Pe măsura creșterii gradului de profesionalizare și a interoperabilității cu armatele statelor membre NATO, efectivele au fost reduse succesiv, fiind stabilite ca forțe permanente 75.000 de militari și 15.000 de civili.

Bibliografie

- Constituția României 1991 – *Constituția României*, București, 1991.
- DEX 1975 – *Dicționarul Explicativ al Limbii Române*, București, 1975.
- Duțu, Moștoflei, Sarcinschi 2003 – P. Duțu, C. Moștoflei, Alexandra Sarcinschi, *Profesionalizarea Armatei României în contextul integrării în N.A.T.O.*, București, 2003.
- Georgescu 1996 – H. Georgescu, H., *Dicționar enciclopedic militar*, București, 1996.
- Huntington 1998 – S.P. Huntington, *Profesia de militar*, în vol. *Armata și societatea (culegere de texte de sociologie militară)*, coordonat de: I.N. Sava, M. Zulean, Gh. Tibil, 1998, p. 240-250.
- Janowitz 1960 – M. Janowitz, *The Professional Soldier. A Social and Political Portrait*, London, 1960.
- Janowitz 1998 – M. Janowitz, *Organizarea militară în societățile industriale*, în vol. *Armata și societatea (culegere de texte de sociologie militară)*, coordonat de: I.N. Sava, M. Zulean, Gh. Tibil, 1998, p. 59-75.
- Lexicon militar* 1994 – *Lexicon militar*, Chișinău, 1994.
- Lexicon militar, A – Lexicon militar. Fila A.*, nepaginat, pe student-militar.ucoz.ro/forum/47 (accesat: 22.01.2017).
- Liddell-Hart 1946 – B.H. Liddell-Hart, *The Strategy of Indirect Approach*, Faber and Faber Limited, London, 1946.
- Martin 1981 – M.L. Martin, *Le déclin de l'armée de masse en France: Note sur quelques paramètres organisationnels*, în „Revue Française de Sociologie”, 22, 1981,1, p. 87-115.
- MDE 1978 – *Mic Dicționar Enciclopedic*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1978.
- MO, 48-49, 1990 – *Monitorul Oficial*, nr. 48-49, din 14 mai 1990.
- MO, 1155, 2005 – *Monitorul Oficial*, nr. 1155 din 20 decembrie 2005.
- Perlmutter 1998 – A. Perlmutter, *Statul modern și formele sale de organizare militară*, în vol. *Armata și societatea (culegere de texte de sociologie militară)*, coordonat de: I.N. Sava, M. Zulean, Gh. Tibil, 1998, p. 77-104.
- Petruț 2004 – Fl. Petruț, *Reforma profesiei militare în armate NATO*, nepaginat, pe http://armyacademy.ro/reviste/1_2004/Reforma%20profesiei%20militare.pdf (accesat: 21.01.2017).
- Rațiu 2006a – A. Rațiu, *Armatele în era globalizării*, nepaginat, pe www.armyacademy.ro/biblioteca/anuare/2006/a8.pdf (accesat: 20.01.2017).
- Rațiu 2006b – A. Rațiu, *Restructurarea și modernizarea Armatei româniei – condiție pentru integrarea euroatlantică*, nepaginat, pe www.armyacademy.ro/reviste/2_2006_ro/a3.pdf (accesat: 24.01.2017).
- Zulean f.a. – M. Zulean, *Dilemele guvernării. Reforma sistemului de securitate: de la CADC la CADI*, nepaginat, pe https://unibuc.academia.edu/Marian_Zulean (accesat: 19.01.2017).
- Zulean 2004. – M. Zulean, *Reforming the Security Sectors in South Eastern Europe: Lessons Learned and their Revelance for a Wider Black Sea area Polocy*, în „The Quarterly Journal”, III, 2004, 4, p. 93-101.

CULTURĂ ȘI CIVILIZAȚIE

IMAGINEA CONDUCĂTORULUI ÎN ARTA SUMERIANO-AKKADIANĂ

Dr. Sorin Oane

Abstract. *The picture of the leader in Sumerian-Akkadian art.* Each ancient city-state of Mesopotamia was ruled by a king. Through the eyes of the people, the king is descended from Gods, but still living on Earth. What qualities should the king have? Above all he had to be brave. What if he was defeated in the battles? In this case, the king is not to be blame. It means that this was the desire of the Gods ... It had to be pious (never forget to give gifts to the Gods) and to do justice wisely. Three qualities were therefore required: to be a conqueror, to be a deeply religious, and to be a righteous ruler (with the help of correct laws). The first important rulers in the history were made known to the world through art, more precisely with the help of statues and small stone monuments called „stela”. This is how we found out about Eannatum, the king of the non-Semitic Sumerians in the town of Lagash, who defeated his enemies with the help of the gods, by Naram-Sin, an Akkadian semit king who assigns himself the role of God, or Gudea, a „patesi” (a king-priest), in a contradiction with the other Sumerian kings, of the town of Lagash (from the time of the Sumerian domination by the Amorites). With Hammurabi, king of Babylon in the eighteenth century BC, the chief of tribe, in fact, moves to another level of authority, he becomes ... the leader. Writing makes the difference. Thanks to his Code, Hammurabi no longer relies on force, but on law-based consensus. Drafting the law, the leader makes possible the human group to move from prehistory to history.

Cuvinte cheie: Eannatum, Naram-Sin, Gudea, Hammurabi, Satuni, Stela vulturilor, Stela victoriei lui Naram-Sin, Codul lui Hammurabi, Sumer, Akkad, Babilon, Mesopotamia.

Key words: Eannatum, Naram-Sin, Gudea, Hammurabi, Satuni, the „Eagles`s Stela”, Stela of Naram-Sin victory, Hammurabi's code, Sumer, Akkad, Babylon, Mesopotamia.

Fiecare oraș-stat din Mesopotamia antică era condus de un rege. În ochii supușilor, regele e cel născut din zei, dar viețuitor pe Pământ. Ce calități trebuia să aibă regele? În primul rând trebuia să fie viteaz. Ce se întâmpla dacă era învins în lupte? În acest caz, regele nu avea nici o vină. Înseamna că asta a fost dorința zeilor... Trebuia să fie și pios (să nu uite niciodată să aducă ofrande zeilor) și, asemeni zeului, să facă dreptate cu înțelepciune. Erau cerute, deci, trei calități: să fie un cuceritor, să fie un ins un profund religios și să fi un conducător care face dreptate (cu ajutorul unor legi corecte).

Primii conducători importanți ai istoriei au fost făcuți cunoscuți lumii prin artă, mai precis cu ajutorul unor statui și mici monumente de piatră numite „stele”. Astfel am aflat de Eannatum, rege al sumerienilor non-semitici din orașul Lagaș care își învinge dușmanii cu ajutorul zeilor, de Naram-Sin, un rege akkadian semitic care își arogă chiar el calitatea de zeu, sau de Gudea, un patesi (un rege-preot) pașnic – în contracție cu ceilalți regi sumerieni - al orașului Lagaș (din perioada dominării Sumerului de către amoriți).

Odată cu Hammurabi, regele Babilonului din secolul al XVII-lea î.Hr., conducătorul trece la un alt nivel de autoritate, el devine... lider. Scrisul face diferența. Datorită Codului său, stăpânirea lui Hammurabi nu se mai bazează pe forță, ci pe consensul obținut cu ajutorul legilor. Redactând legea, liderul face astfel să treacă acel grup uman din preistorie în istorie.

Câteva date strict istorice despre istoria Sumerului și a Akkadului. **Istoria omenirii** începe cu **sumerienii**. Ei sunt cei care au făcut trecerea de la **preistorie** către **istorie**, prin **inventarea scrisului** și menționarea, în premieră, a tuturor cunoștințelor și credințelor pe care le aveau. Primele orașe-state din lume au apărut aici: Eridu, Ur, Lagaș, Uruk, Umma, Suruppak, Nippur sau Eridu. Sumerul a fost răvășit de numeroase conflicte între cetățile vecine, uneori pentru pământ, dar cel mai adesea pentru apa necesară irigațiilor.

Pe la 2500 î.Hr. se ridică Lagașul, al cărui apogeu va fi sub regele Eannatum. Sub urmașii acestuia orașul decade. Pătrunderea triburilor semitice, la mijlocul secolului al XXIII-lea î.Hr. (și constituirea orașului Akkad) a marcat schimbarea centrului politic de greutate din sudul în centrul Mesopotamiei. Regele Akkadului, Sargon I, va întemeia primul imperiu din istorie. Nepotul acestuia, Naram-Sin va marca apogeul acestui stat. Statul akkadian va intra în criză odată cu atacurile amoriților și, în special, ale gutiilor, la sfârșitul secolului al XXII -lea î.Hr. Dar, pe ruinele statului akkadian, se consolidează din nou, pentru scurt timp însă, situația politică a orașului Lagaș, condus atunci de regele Gudea. Este o reafirmarea a vechiului element sumerian în istoria Mesopotamiei. Venirea amoriților a schimbat situația. La scurt timp după sosirea lor în zonă, capitala lor, Babilonul, va deveni pentru câteva secole, cel mai mare centru politic și cultural al întregului Orient Apropiat, cel mai mare rege al acestora fiind Hammurabi, la mijlocul secolului al XVIII-lea î.Hr.¹

¹ Condurachi 1980, p. 79-84.

Stindardul din Ur, primul tablou animat din istorie. Dorința conducătorilor de a fi imortalizați în imagini este foarte veche. Un prim exemplu este „*Stindardul din Ur*”. El a fost descoperit în cimitirul regal din Ur, de către arheologul britanic Leonard Wooley. Într-un cadru de lemn, un decor realizat din scoici, calcar roșu și lapislazuli reprezintă scene din viața aristocrației sumeriene (2 600 î. Hr.). Ca liant a fost folosit asfaltul. Este o adevărată carte ilustrată din viața sumerienilor; mozaicul reprezentând datorită compoziției sale „primul tablou animat din lume” (Andre Parot). Un fapt interesant este acela că în acest tablou întâlnim pentru prima oară o imagine a roții, și tot pentru prima oară, imaginea animalelor domestice. Filmul are practic două secvențe: una de „război” și una „de pace”. Mozaicul se află la British Museum, Londra.

Scena de sus este cea „a războiului” (o scenă de luptă, cu un grup de prizonieri). Jos este redată scena „păcii” (prezintă sărbătorirea victoriei la care participă regele și demnitarii, soldații prezentând ofrande).

Imaginea conducătorului în „Stindardul din Ur”. Nu știm însă despre ce rege și nici despre ce victorie militară este vorba. Dar, în mod cert, corpul și îmbrăcămintea prezentată reflectă diverse practici culturale. Regele se distinge prin dimensiunea lui, mai mare decât a celorlalte personaje, silueta lui fiind gata să iasă din cadru. Deocamdată, imagistic vorbind, regele atâta poate. Să fie mai mare decât ceilalți.

Arta sumeriană este, inevitabil, o „cultură a gesturilor”, lucru care se explică prin inexistența, practic, a scrisului. Se vede clar cum țărani din „scena păcii” sunt apropiați de lumea animală. Ceea ce surprinzător este faptul că supușii regelui au o poziție ortostatică și nu aplecată, cu fața spre pământ, care va deveni regula în imagistica de până la epoca modernă.

Dar, în curând, imaginea conducătorului se va poziționa pe cele două coordonate stabilite la începutul acestui studiu: cea de cuceritor și cea de constructor de temple.

Cuceritorul (cu două variante în artefactele sumeriene...)

1. „Stela vulturilor” – regele biruitor... cu ajutorul zeilor

Evenimentul istoric descris. Către anul 2500 î.Hr. două orașe-state vecine, Lagaș și Umma erau, constant, în vrăjmășie. Pe la 2460 î.Hr., Eannatum, regele din Lagaș, a zdrobit într-o luptă sângeroasă armata orașului Umma, al cărui patesi (șeful unui stat care recunoștea dominația altui centru politic) era Enakalle. Acesta din urmă, sprijinit de regii din Kiș și Akkad, s-a încumetat să calce vechea graniță dintre Lagaș și Umma. Eannatum a restabilit granița și a luat pământurile cوتropite de dușman. Aici apare și prima formație de luptă (de tip falangă) documentată de istorie.

Eannatum și-a eternizat victoria într-o inscripție sculptată pe o mare placă de piatră decorată cu basoreliefuri. Ea este cunoscută sub numele de „*Stela vulturilor*” (se află în prezent la Muzeul Luvru din Paris). Stela descrie cu lux de amănunte supunerea, jefuirea și distrugerea cetății rivale, Umma, de către regele sumerian. Din păcate, stela nu este completă.

Descriere: Stela are două fețe:

Pe o parte a stelei este înfățișat Ningirsu, principalul zeu al orașului Lagaș, aruncând o plasă peste oastea dușmană, apoi ofensiva victorioasă a trupelor din Lagaș și întoarcerea lor triumfătoare din campanie.

Pe cealaltă față se pot vedea cele două tipuri de infanterie care au fost folosite de Eannatum: în registrul de sus, infanteria grea într-o formație de luptă tip falangă, cu scuturile pe lângă soldați, iar în registrul de jos regele Eannatum conducându-și carul de război, iar în spatele lui sulitașii din infanteria ușoară.

Imaginea conducătorului. „*Stela vulturilor*” deține o prioritate importantă: este cel mai vechi document istoric descoperit până acum care expune victoria militară a unui rege². Știm și numele acestuia: Eannatum, regele din Lagaș. Deci, regele nu mai este un anonim, ca în „*Stindardul din Ur*”. El are o armată redutabilă, dar biruința lui este realizată însă cu ajutorul zeilor (în cazul de față, zeul principal al Lagașului, Ningirsu, care are o dimensiune mult mai mare decât restul personajelor din stelă). În acest caz, zeul este „mare”, regele fiind mai mare doar în raport cu soldații săi. Stela este, deci, primul monument triumfal din istorie dedicat unui rege victorios. Ea a fost urmată și de alte „stele” ale unor victorii militare, dintre care cea mai celebră este „*Stela victoriei lui Naram-Sin*”.

2. „Stela victoriei lui Naram-Sin” – apariția regelui-zeu

Evenimentul istoric descris. Naram-Sin a domnit între anii 2290-2254 î.Hr. și a fost un nepot al regelui Sargon cel Mare, întemeietorul primului imperiu din istorie, cel akkadian. Tatăl lui Naram-Sin fusese regele Manișusu, care domnise vreme de 15 ani înaintea lui. În timpul lui Naram-Sin statul akkadian ajunge la cea mai mare înflorire. Domnia acestuia, de 36 de ani, a însemnat un șir lung de războaie, purtate în toate direcțiile. Începe prin înăbușirea rebeliunii regilor din sud, cei din Sumer (din Uruk, Umma și Nippur). A continuat cu succes luptele împotriva elamitelor din

² Daniel 1983, p. 43.

estul imperiului. Altă campanie a fost purtată împotriva unei puternice coaliții nordice formată de regii din Kaneș, Kursaura, Amurru și alții, cărora li s-au alăturat și răzvrătiții din orașele akkadiene. A fost cu greu înăbușită de rege.

„*Stela victoriei lui Naram-Sin*” este cioplită la porunca regelui, în memoria victoriei din jurul anului 2250 î.Hr., asupra lulubilor (un trib din Munții Zagros) conduși de regele Satuni, într-un loc aflat la sud de Serizar.³ Lulubii trăiau în estul țării, în Elam, alături de elamiți și guti (după circa 60 de ani, mai precis în 2191 î.Hr., Akkadul va fi cucerit însă de către triburile gutilor, păstori nomazi coborâți din munții Zagros).

Descrierea. Stela (gresie roșie cu înălțimea de 2 m) a fost descoperită la Susa, unde a fost transportată de cuceritorii elamiți în secolul al XII-lea î.Hr. Astăzi se află la Muzeul Luvru din Paris.

Aici, narațiunea nu este expusă în benzi orizontale, ca în „*Stindardul din Ur*”, sau „*Stela vulturilor*”, ci pe verticală. Compoziția înfățișează armata lui Naram-Sin urcând un munte și învingând pe dușman în vârful acestuia. În dreapta stelei este haosul, dușmanii cad secerăți de armata regelui. Unul este chiar sub piciorul regelui. Altul primește o suliță în gât, iar un alt dușman cade cu capul în jos de parcă ar plonja într-un bazin cu apă. Cel mai „interesant” dușman este cel din dreapta, care fuge, dar parcă se și roagă în același timp. S-ar putea să fie Satuni, regele lulubilor. Lulubi aveau faima unor luptători puternici și foarte cruzi. Naram-Sin beneficia și de colaborarea militară a lui Sucander, vrăul și rivalul regelui Satuni, care domnea în regiunea de sud a Elamului.⁴

O nouă viziune asupra conducătorului. Aici apare o nouă viziune asupra conducătorului, cea a regelui-zeu. Faptul că este plasat mai sus decât celelalte figuri și are dimensiuni mai mari sugerează ideea de putere și de importanță a personajului. El este îmbrăcat cu o haină ușoară iar în picioare are sandale. Ca și Eannatum, poartă barbă și bucle. Pe cap are o cască metalică cu brațe curbate în forma de coarne, simbolul zeului suprem.⁵ Toate privirile sunt îndreptate asupra lui. În arta akkadienilor se pune accent pe conceptul de putere a conducătorului, acordându-se mai puțin însemnătate adorării zeilor.⁶ În vârful muntelui se află însă și două discuri, embleme ale zeului soarelui, Șamaș.

Este suficient să comparăm „*Stela vulturilor*” cu „*Stela victoriei lui Naram-Sin*” pentru a înțelege imediat diferența. În prima, figura centrală a fost cea a zeului Ningirsu, datorită căruia suveranul a reușit să-și biruiască dușmanii; în stela a doua, zeitatea este redusă la simpla simbologie (discurile solare), în timp ce suveranul ocupă partea centrală a povestirii figurative, el fiind adevăratul zeu.⁷

Constructorul. Gudea, model de pietate și virtute, slujind zeilor și... oamenilor!

Cine a fost Gudea? Gudea a fost un conducător (*ensi*) al orașului-stat sumerian Lagaș, în sudul Mesopotamiei, situat pe fluviul Tigru. Orașul a căzut în cele din urmă în mâna lui Sargon din Akkad, dar aproximativ 150 de ani mai târziu, Lagașul s-a bucurat de o renaștere, în timpul conducătorului Gudea (2144-2124 î.Hr.). Probabil nu era un sumerian din oraș, dar căsătorindu-se cu Ninalla, fiica conducătorului orașului, Ur-baba (2164-2144 î.Hr.), a câștigat biletul de intrare în familia regală a țării. El a restaurat civilizația sumeriană clasică (i se mai spune și neo-sumeriană). Gudea a fost un rege pașnic. A purtat un singur război de-a lungul întregii sale domnii: expediția împotriva orașului Anșan din Elam unde, se pare, negustorii lui fuseseră uciși. S-a mulțumit însă numai cu pedepsirea orașului, nefăcând alte atrocități. Inscriptiile îl prezintă ca fiind preocupat doar de ridicarea de temple (în special, dedicate zeului Ningirsu), canale de irigație și de realizarea unor daruri prețioase către zei; templele lui Ningirsu, ridicate de Gudea în Ur, Nippur, Adab, Uruk și Bad-Tibira, au fost clădite după planuri precise, elaborate cu minuțiozitate, pe care el personal le aproba. Din vremea lui datează cele mai reușite statui-portrete sumeriene, cele mai izbutite construcții și cele mai reprezentative documente ale literaturii sumeriene. Gudea a fost urmat la tron de fiul său, Ur-Ningirsu, care a domnit doar șapte ani și a murit tânăr, la doar 28 de ani. Această perioadă de pace și prosperitate s-a încheiat atunci când asirienii din Mesopotamia de nord au devenit extrem de puternici și au început să cucerească regiunile vecine, la aproximativ 1400 - 1000 î.Hr..

Descrierea statuii clasice, „Gudea șezând”. 26 de statui s-au descoperit despre conducătorul Gudea, astfel el a devenit cel mai cunoscut sumerian din istorie. Statuile ni-l prezintă nu în poziția semeață a unui conducător de oști, ci în atitudinea modestă a unui om care reflectă asupra planurilor întinse pe genunchi. Statuile lui Gudea fac astfel o notă contrastantă cu „stelele” triumfurilor celorlalți regi sumero-akkadieni, Eannatum sau Naram-Sin. Este replica „civilă” la imagistica puterii militare din istoria sumero-akkadiană.

Statuia „clasică” a lui a Gudea, executată din diorit, de 0,93 m, a fost găsită în timpul săpăturilor de la Tello (vechiul Girsu), capitala regatului Lagaș. Astăzi se află la Muzeul Luvru din Paris. De fapt, a fost descoperită în două etape: Ernest de Sarzec a găsit capul în 1877; căpitanul Gaston Cros, succesorul său în conducerea șantierului

³ Daniel 1987, p. 88-89.

⁴ Eldridge 2013, p. 73.

⁵ Botez-Crainic 1994, p. 38.

⁶ Zamarovsky 1981, p. 188.

⁷ Civitillo 2015, online.

arheologic, i-a descoperit corpul. În 1903, Leon Heuzey a reușit să assembleze cele două fragmente ale acestei statui, prima și singura reprezentare completă a acestui prinț, cu o inscripție gravată pe haină, care ne-a permis să îl identificăm ca Gudea, patesi de Lagaș.⁸

Imaginea conducătorului. Această statuie este îl prezintă pe Gudea șezând într-o atitudine de rugăciune. Poartă o robă de tip akkadian, un braț fiindu-i descoperit. Pe picioare are o planșetă de arhitect, pe care este gravat planul unei construcții. În inscripțiile scrise în cuneiformă, el afirmă că a căutat să apere pe cei slabi, pe orfani și pe văduve de abuzurile celor puternici.

De remarcă și faptul că în loc de coroană, Gudea poartă o pălărie de păstor. Ea are o margine dreaptă și buclele stilizate în formă de lână de miel (același tip de pălărie o va purta și fiul și urmașul acestuia, Ur-Ningirsu).

Statuia ne mai spune că Gudea a avut un Dumnezeu personal, care reprezenta vitalitatea naturii. Numele acestuia a fost Ningizzida. De fapt, statuia îi era dedicată acestuia. Ea cuprindea și o listă a templelor construite de Gudea, care se încheie cu templul lui Ningizzida, construit în cel mai vechi cartier al orașului Tello, unde se afla și statueta.

Legiuitorul – „Conducătorul” trece la un alt nivel... Apare liderul!

Hammurabi și codul său. Orașul cel mai important din zona Akkadului a fost Babilonul, iar cel mai important rege al babilonienilor amoriti este Hammurabi (1792-1750 î. Hr.). El a câștigat puterea orașului său prin război și a refăcut legile țării, înscriindu-le pe o stelă de diorit negru (înaltă de 2, 25 m și lată de 1, 90 m la bază și 1, 65 m la partea superioară) care a fost descoperită, în decembrie 1901, la Susa, în Iran, de către expediția arheologică franceză a lui Fean de Morgan. Specialiștii consideră anul 1760 î.Hr. ca moment al apariției lui. Codul lui Hammurabi nu a fost însă prima culegere de legi din istorie. Ea a fost precedată de alte trei coduri: codul lui Ur-Namu (2052 î.Hr.), Codul lui Eșnuna (1925 î.Hr) și Codul lui Lipit-Iștar (1861 î.Hr.). Dar el este, cu siguranță, cel mai faimos cod de legi al antichității. Se păstrază la Muzeul Luvru din Paris.

Codul are 282 de articole rânduite în 49 coloane. Sus, deasupra textului, zeul Șamaș (al Soarelui), așezat pe un scaun, ținând în mână un sceptru și un inel (însemnele puterii), dă sfaturi regelui Hammurabi. Dedesubt începe textul Codului, scris cu cuneiforme. Pe partea din față sunt 16 coloane bine conservate. Mai erau 5, care au fost răzuite cu dalta; probabil au fost distruse de un năvălitor care a dus stela la Susa, ca trofeu de război. Codul era necesar pentru a unifica legislația țărilor cucerite de Hammurabi. Dar, scopul principal al Codului era să tempereze putericele antagonisme de ordin social existente în rândul populației și care aveau drept consecințe ruina masivă a comunităților sătești și a micilor producători.

Hammurabi, primul „lider” al istoriei! Hammurabi a purtat multe războaie și a fost un remarcabil constructor (temple, palate, canale de irigație etc), dar el a rămas în istorie mai ales ca legislator. A realizat doar prima culegere de legi importantă a omenirii. Acest fapt marchează, în realitate, distanța de la forță la drept. Sau, altfel spus, distanța de la conducător la ...lider. Care sunt cele mai importante caracteristici ale liderului?

Liderul este modest, nu-și asumă vreun merit personal, ci dă tot meritul...zeilor. Astfel, în prolog, Hammurabi aduce un imn de laudă principalilor zei din panteonul babilonian: Anu, zeul cerului, Enlil, zeul pământului, Enki, zeul înțelepciunii și Marduk, zeul principal al Babilonului.

Liderul transformă frica în consens (adică, de acum încolo, există o identitate de păreri între conducător și supuși, sau, altfel spus supușii sunt de acord cu regele lor!). Șeful de trib conduce prin impunerea fricii (subalternii trebuie să-l asculte de teama de a nu fi pedepsiți), pe când liderul conduce prin influență. Aici este diferența dintre șeful de trib și lider: șeful de trib lovește, liderul se face ascultat. Codul înlocuiește sancțiunea zeilor cu o pedeapsă definită de oameni (aici apare pentru prima dată în istorie și prezumția de nevinovăție până la proba contrarie).⁹ **Sigur**, Codul apără interesele celor bogați, pedeapsa cu moartea pentru furt este frecventă, dar în raport cu dreptul asirian, foarte brutal, Codul are chiar o tendință umanistă. El încearcă să limiteze abuzurile judecătorilor, arbitrariul deciziilor lor. Datorită acestui cod, statul babilonian condus de Hammurabi a fost considerat chiar un model de echitate: guvernatorii provinciilor nu erau la adăpostul plângerilor simplilor cetățeni. Epilogul codului conține binecuvântări asupra celor care vor întreține respectul față de aceste legi și blesteme asupra celor care s-ar încumeta să disprețuiască litera codului.

Dinastia lui Hammurabi s-a prăbușit în 1595 î.Hr. când o armată hittită a invadat Babilonul. Regii kasiți din est au preluat puterea și, cu toate că nu erau semiți, au adoptat repede cultura babiloniană. Vreme de 400 de ani a urmat o perioadă de pace. Codul a fost folosit în Mesopotamia vreme de 1300 de ani.

⁸ Benoist 2011, site-ul Muzeului Luvru, online.

⁹ Paraire 1999, p. 20-21.

Bibliografie

- Benoist 2011 – N. Benoist, *Gudea, prince of Lagash, seated statue dedicated to the god Ningishzida*, site-ul Muzeului Luvru, <https://www.louvre.fr/en/oeuvre-notices/gudea-prince-lagash-seated-statue-dedicated-god-ningishzida>
- Botez-Crainic 1994 – Adriana Botez-Crainic, *Istoria artelor plastice*, vol. I, Editura Didactică și Pedagogică, București, 1994.
- Civitillo 2015 – Diana Civitillo, *La regalita accadica*, în „The History Temple” din 9 noiembrie 2015, site online, <http://www.thehistorytemple.com/vicino-oriente-antico/la-regalita-accadica/>
- Condurachi 1980 – E. Condurachi, *Curs de istoria Orientului Antic, Fascicola I, Orientul Antic*, București, 1980.
- Daniel 1983 – C. Daniel, *Civilizația sumeriană*, București, 1983
- Daniel 1987 – C. Daniel, *Pe urmele vechilor civilizații*, Editura Sport-Turism, București, 1987.
- Eldrige 2013 – K.L. Eldrige, *The Moon God Kings of Akkad and Sumer*, Bloomington, 2013.
- Paraire 1999 – Ph. Paraire, *Mari lideri ai istoriei mondiale*, București, 1999.
- Zamarovsky 1981 – V. Zamarovsky, *La început a fost Sumerul*, București, 1981.

Stindardul din Ur

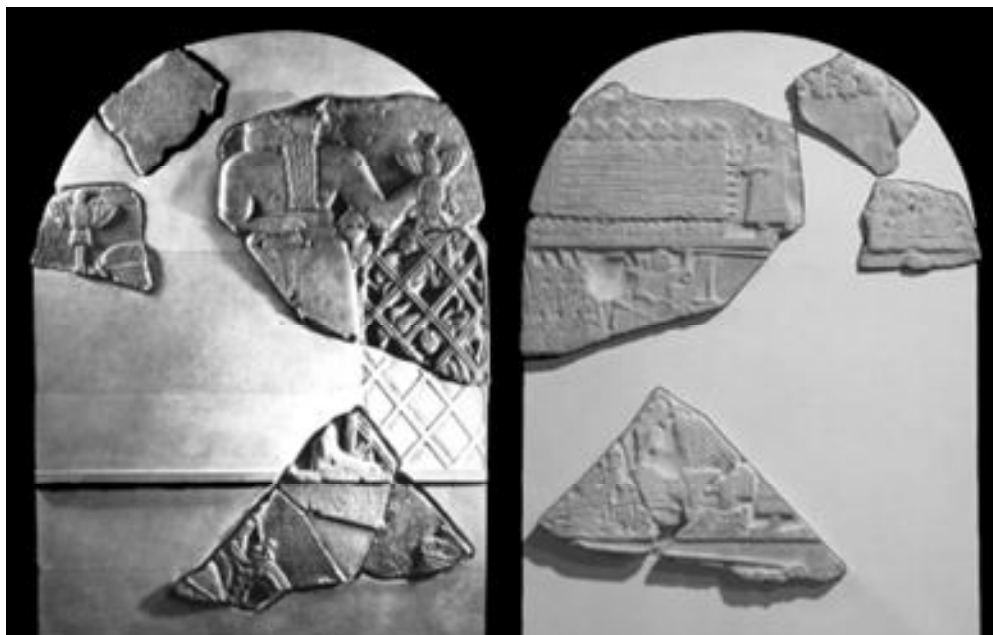

Stindardul din Ur, circa 2600 î.Hr. Scena războiului

Stindardul din Ur. Scena păcii

„Stela vulturilor”

Cele două fețe ale stelei. Fragmentele care s-au păstrat

Reconstruction drawing, obverse, Stele of the Vultures (drawing by Elizabeth Simpson)

Reconstruction drawing, reverse, Stele of the Vultures

Reconstituirea grafică a „Stelei vulturilor”

„Stela vulturilor”

Detaliu cu cele două tipuri de infanterie ale regelui

Detaliu cu scena înfățișează câmpul de luptă unde vulturii sfâșie cadavrele dușmanilor uciși

„Stela victoriei lui Naram-Sin,” cca 2250 î.Hr.

Statuia „Gudea șezând”, cca 2130 î.Hr.

Codul lui Hammurabi, cca. 1760 î.Hr.

O LEGENDĂ SĂSEASCĂ DESPRE MIHAI VITEAZUL

Liliana Popa

Ca o oglindă a lumii, poveștile ne reflectă chipul și preocupările culturale fundamentale. Unele ne amuză, ne luminează sau ne intrigă, altele sunt mai triste sau romantice, pentru ca în final să ne spună că fiecare suntem suma tuturor poveștilor scrise vreodată. Iar istoria mare se compune din toate istoriile mici, personale, înșirate la nesfârșit.

Mihaela Kloos-Ilea, *Sagen und Legenden von Siebenbürgen*.

Nu spun o noutate afirmând că etimologic vorbind, legenda, cuvânt provenit din latină, înseamnă „lucruri de citit”. De sorginte populară, legendele sunt de obicei, în proză. Însă, fiind adesea preluate și prelucrate de poeți populari sau culti, unele s-au transmis în versuri, fiind mai cunoscute sub această formă.

Legenda este una dintre speciile folclorice înrudite cu basmul, cu snoava sau cu balada. Spre deosebire de basm, în care se prezintă, mai mult sau mai puțin logic și coerent, întâmplări fantastice, legenda este strâns legată de un element cheie și se concentrează pe un loc, pe un obiect, pe un personaj, pe o poveste, ea are sens etiologic, adică tinde să explice originea unor ființe, plante sau animale, desfășurarea unor momente istorice sau prezentarea faptelor unor eroi ș.a.m.d. Uneori legendele combină fapte reale, posibile, cu întâmplări imaginare, unele complet ireale.

Cu prilejul documentării pentru volumul *Neue Zeiten brechen an (Vin timpuri noi)*, a cărui versiune germană se află momentan sub tipar și care va cuprinde extrase referitoare la primul război mondial și la momentul Unirii din 1918 din registrele numite *Gedenkbuch (Registru memorial)* ținute de preoții evanghelici din diferite parohii, am dat, în registrul din satul Dobârca, peste o legendă a lui Mihai Viteazul.

Dobârca, mai demult Dobârca, este un sat ce aparține orașului Miercurea Sibiului din județul Sibiu. Se află la 35 km de Sibiu și 25 km de Sebeș și, pe vremuri, se putea lăuda cu una dintre cele mai vechi biserici-cetate ale sașilor. De altfel, înainte de 1989 satul era locuit, în marea lui majoritate, de sași, însă odată cu plecarea acestora, în sat au rămas aproape numai persoane de etnie romă.

Legenda în cauză, o filă dactilografată destul de neîndemânatic a fost lipită în registrul ținut de preoții din acel sat. Textul nu poartă nici o indicație privind data anexării la registru, a persoanei care a dactilografiat textul sau la sursa informațiilor conținute.

Pornește de la prezumtiva existență în sat a numelui de familie săsesc „Waiwoda”. N-am putut stabili dacă a existat în realitate în sat acest nume, de când, până când, de ce a dispărut și dacă legenda circula și printre români, dar oricum e surprinzătoare prezența unei astfel de istorii în mediul săsesc.

Textul, în traducere românească, e următorul:

„Despre felul în care a apărut numele de familia Waiwod, despre care se crede că ar fi dispărut pe la 1800, legenda spune:

Acum mulți ani era în sat un băiat român cu numele Mihai, care slujea la un sas din Dobârca. Odată, de amiază, pe când, odihnindu-se după munca la arat, acesta dormea sub un păr singuratic, țărani au văzut dintr-odată un vultur rotindu-se în zbor pe deasupra băiatului. Când lucrurile s-au repetat a doua și a treia zi, și în același timp atrăgea o furtună mare asupra satului, le-au dat țăranilor de gândit., Intru cât cele ce se întâmplau arătau că băiatul va aduce o mare nenorocire asupra satului, Primăria a hotărât să-l omoare. Însă Marie, fiica stăpânului i-a dezvăluit această hotărâre băiatului, care s-a hotărât să fugă peste muntele din apropiere.

Ajuns în Țara Românească, un boier l-a luat în slujba lui, ca cioban la oi, și mai târziu l-a luat în casa sa, ca tovarăș de joacă al fiului său. Împreună cu tânărul boier, Mihai a făcut o călătorie la Constantinopol, și-a câștigat încrederea împăratului turcilor și a fost ridicat de acesta la rangul de voievod al Țării Românești. În această calitate, el a câștigat în 1599 lupta de la Șelimbăr împotriva principelui Andrei Bathory.

Trupele sale au jefuit ținutul dintre Sibiu și Alba Iulia. Mihai însuși a venit cu întreaga sa oaste până în fața Dobârcăi, purtând încă în inimă amintirea intenției sângeroase de demult a satului. Bătrânii l-au rugat să cruțe satul. El însă a pretins să-i fie predați cei care îi hotărâseră moartea. Locuitorii din Dobârca însă au spus că vor mai degrabă să piară cu toții. În sat mai trăia încă Marie, cea care îl salvase cândva pe Mihai și care acum se făcuse o femeie frumoasă. Ea s-a dus în tabără și l-a rugat pe cel pe care îl salvase cândva, să aibă milă. Satul a răsuflat ușurat când a jaful a fost oprit și o parte a trupelor, împreună cu soția lui Mihai, a plecat din tabără. Dar când Maria a ieșit frângându-și mâinile din cortul lui Mihai și trupele se pregăteau să reia jaful, totul părea pierdut. Însă Maria a fost dusă înapoi în cort și, după

puțin timp, s-a întors în sat. Satul a fost cruțat. Dar Mihai a acordat această cruțare numai cu prețul sacrificiului Mariei. De aceea Maria jelea și nu voia să se întoarcă la soțul ei. Ea a povestit cele întâmplate și a cerut să se facă rugăciune la Dumnezeu ca să i se ierte păcatul. Numai după ce duminica acest lucru s-a petrecut, ea s-a întors la soțul ei. Curând a născut un băiat, care a primit de la prietenii săi porecla „waiwod”, care s-a păstrat apoi ca nume de familie”.

Conformându-se regulilor nescrise ale genului, legenda întrunește elemente fantastice (pasărea prevestitoare, evoluția neobișnuită a băiatului, modul în care intră în grația sultanului) și elemente strict reale (de ex. mențiunea despre bătălia de la Șelimbăr), reușind astfel să rețină atenția și să creeze tensiune în rândul ascultătorilor.

În istoria orală a poporului nostru circulă nenumărate istorii despre Mihai Viteazul și în unele dintre ele apare câte o pasăre. Este cunoscută povestea relatată de Dumitru Almaș în volumul *Povestiri istorice*, în care găsim un șoim care ia pentru Mihai un mărgăritar făcător de minuni, făurit de șerpi dintr-un fel de spumă. Șoimul zboară, urmat de Mihai, fecior tânăr, până la Țarigrad, unde, ca în legenda de la Dobârca, tânărul câștigă simpatia sultanului, care însă îl face ienicer, dându-i posibilitatea de a învăța meseria armelor.

Nici în folclorul și nici chiar în istoria sașilor sibiieni, cazul unei femei frumoase pusă în situația de a se oferi unui cotropitor în schimbul cruțării vetrei sale nu este singular. Este cunoscut cazul frumoasei domnițe Johanna Balk, fiica comitelui Sibiului, Daniel Melmer (1607-1612). Spre deosebire de Maria din legenda de la Dobârca, cea care se sacrifică pentru a-și salva satul, Johanna, care era căsătorită cu farmacistul orașului Wilhelm Balk, admirată fiind de principele Gabriel Bathory, a preferat să se sinucidă decât să devină iubită acestuia.

Bibliografie

Arhiva Centrală a Bisericii Evanghelice din România, fd. 400-176, nr. 46.

D. Almaș **Povestiri istorice**, București, 1982.

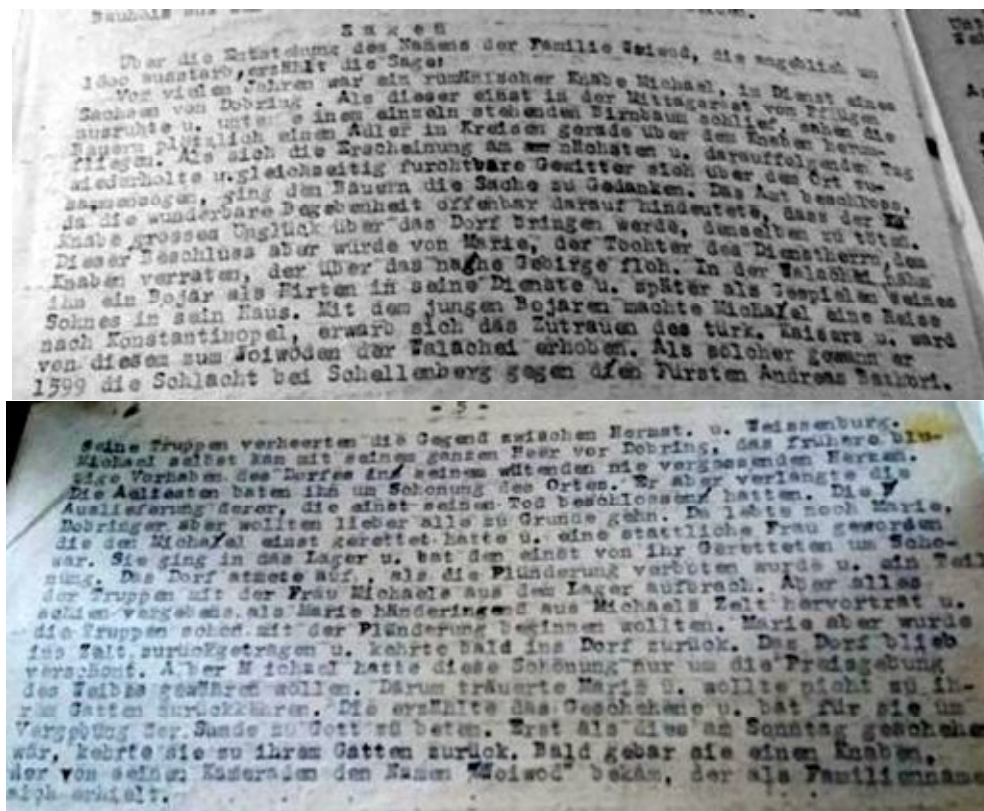
L. Boia, *Istorie și mit în conștiința românească*, București, 1997, p. 145.

N. Bălcescu, *Opere*, vol.II. *Istoria românilor sub Mihai-Vodă Viteazul*, București, 1953.

Istoria literaturii române, I, *Folclorul. Literatura română în perioada feudală (1400-1780)*, București, 1964, p. 93-101.

G.D. Teutsch, *Geschichte der Siebenbürger Sachsen für das sächsische Volk*, Kronstadt, Gött, 1856.

Anexa

SIMBOLURI, TALENT, FLĂCĂRI: LAS FALLAS ȘI MUZEUL ARTISTULUI FALLERO

Mirela Maior

Motto: „Omul este foc, legea lui, asemenea legii oricărui foc, este de a dizolva învelișul săuși de a se uni cu izvorul de care este despărțit”

(Sf. Martin)

Abstract. *Symbols, talent, flames, Las Fallas and the Museum of Fallero's Artists.* The work presents aspects and considerations related to Las Fallas festival from Valencia, festival integrated in the Cultural Humanity Patrimony. The festival is developed every summer during March and it has fire as its fundamental element, the fire is also an expression of freedom from harmful, negative energies or from every difficult thing. Falleros artists create huge wood, cardboard, or expanded polystyrene exhibits, that are exposed in entire Valencia. The ones that won the competition every year are exposed in Fallero Artists Museum. The museum exhibits, Ninots, figurines, sculptural groups, a Falla in natural size, moulded models cardboard reproductions, sketches, festivities photos found in front of the town hall and a valuable collection belonging to the 1902.

Cuvinte cheie: Valencia, Las Fallas, ninots, Mascletà, Cabalgata del Fuego, Fallero.

Keywords: Valencia, ninots, Mascletà, Cabalgata del Fuego, Fallero.

În anul 2016, UNESCO declară integrarea festivalului *Las Fallas* în Patrimoniul Moștenirii Culturale a Umanității. Pe coasta mediteraneană valenciană sosirea primăverii este celebrată printr-un festival grandios denumit *Las Fallas*. „Festivitatea Falla este de fapt evoluția unui mesaj și istoria vie a unui sentiment popular care în fiecare an epatează, buimăcește vecini, deopotrivă turiști străini, dar reprezintă în același timp un uimitor efort colectiv al comunității din Valencia, impecabil organizată la nivel administrativ, local dar în egală măsură la nivelul a peste o mie de comitete/comisii Falleras”¹. Perioada oficială de desfășurare a evenimentelor principale este 15-19 martie a fiecărui an, dar Fallas începe de fapt din februarie. Simbolistica manifestărilor este legată de: sosirea și semnificația reînnoirii conferită de echinocliul de primăvară; recunoștința față de recolta oferită de pământ, („nenumărate rituri de purificare prin foc, în general rituri de tranziție, sunt caracteristice pentru culturile agrare. Într-adevăr ele simbolizează incendierea ogoarelor care după aceea se împodobesc cu o haină verde de natură vie”)², ofranda față de fertilitatea viitoare; exprimarea prin foc și flacără a eliberării de tot ceea ce este nociv, infam sau dureros; perpetuarea ritului ancestral al focului sacru aprins pe nisipurile sau stâncile coastelor întregului bazin mediteranean, din cel mai străvechi timpuri, a torțelor din turnurile de veghe, ca mijloc de apărare și comunicare, dar și ca simbol al regenerării și purificării prin ardere; ironizarea a tot ceea ce este perceput ca negativ, neproductiv, sau viciat, în societate; critica sau dimpotrivă admirația față de anumite personaje politice, artistice sau reprezentative ale anului/perioadei respective (de exemplu în martie 2018 au fost realizate statuete uriașe reprezentând personaje politice controversate ca Donald Trump sau Carles Puigdemont).

Privind retrospectiv prin obiceiurile impregnate de istorie, care firesc evoluează an de an hrănite din esența fundamentală a unei tradiții, Las Fallas s-ar putea întoarce în timpuri mult mai îndepărtate decât referințele literare. Festivalul, denumit și festivalul torțelor, al figurinelor *ninots* care ard în ultima zi a manifestărilor, are rădăcini și începuturi în timpurile străvechi în care turnurile de apărare ale Valenciei erau luminate de torțe. Legenda leagă de asemenea începuturile *Fiestei San Jose* de meșteșugul tâmplarilor cetății care îl aveau drept protector pe San Jose (Sf. Iosif, soțul Sf. Maria) și care la sfârșitul iernii ardeau lemnele de care nu mai era nevoie ca semn al începutului de primăvară și al revenirii la viață. În perioada începutului de secol XIX perioadă în care existau lupte legate de tron (în care era implicat Filip al V-lea³), meșteșugari curajoși și talentați, construiesc primele păpuși/figurine umoristice care ironizau disputele politice și apoi „principalele puteri europene care au dus la declanșarea războiului spaniol de succesiune”⁴. Manechineleși păpușile erau plimbate prin oraș, prin piețele principale, apoi arse. Uimitor, după secole, încă acest obicei nu a pierit, dimpotrivă, există, s-a dezvoltat, s-a rafinat și a luat amploare pe diferite paliere artistice, tehnice și turistice, concretizându-se în ceea ce după unele opinii, reprezintă, cel mai mare festival tip fiesta din Europa.

¹ Zarapico, Fontan 2011, p. 8.

² Chevalier, Gheerbrant vol.2. 2012, p. 64.

³ Enciclopedie 2003, p. 1174.

⁴ Enciclopedie 2003, p. 1174.

Prezentare sintetică a principalelor evenimente care au loc în timpul festivalului:

La Plantă: reprezintă partea de debut a festivalului: (care are loc în dimineața zilei de 15 martie) și care presupune amplasarea („plantarea,„) „monumentelor Fallas,„. Este o operațiune dificilă din cauza dimensiunilor uriașe ale statuetelor (uneori mai înalte decât clădirile înconjurătoare) și a greutateii acestora. Toate intersecțiile principale, piețele și parcurile mai mici sau mai mari ale orașului, din fiecare cartier, au aceste figurine uimitoare și încântătoare. Există *Falla Grande (creații pentru adulți)* și *Falla Infantil (creații pentru copii)*. În ziua închiderii cele mai reușite și frumoase: *NinotIndultat* și *NinotIndultat Infantil*, votate de public, sunt declarate câștigătoare și salvate de la ardere.

Mascletà: echipe de pirotehnici profesioniști organizează zilnic la ora 14 în *Plaza de Ayuntamiento* spectacole pirotehnice (adevărate concerte cu praf de pușcă, cu exploziv simultan din sute de mascletas) impresionante, pentru care măsurile de securitate dar în același timp locurile pentru bună vizibilitate sunt foarte bine puse din timp la punct.

Ofrenda de Flores: reprezintă o procesiune în timpul căreia se oferă flori în *Plaza de la Virgen* pentru împodobirea mantiei unei construcții uriașe din lemn a *Fecioarei Maria* și pentru care localnicii, membrii ai diferitelor asociații/confrerii, îmbrăcați în superbe costume tradiționale populare (*mantillas*) bogat și viu împodobite. cu mărgelile și dantele confecționate de artizani locali, mătăsurile, ciorapi specifici, evantaie, șaluri de mătase brodate manual etc., pregătesc din timp, buchete din anume flori, cu anume culori, care vor fi dispuse exact în anume locuri prestabilite încununând o *Falla* superbă și uriașă din flori. Tinerii defilează pe străzi între orele 16:00 și 01:00. Ei sunt numiți *Falleros* iar tineretele *Falleras*. Cea mai frumoasă dintre acestea este aleasă *Fallera Mayor* (primarul *Fallas* pe timpul festivalului) și acesta împreună cu o mică fetiță reprezentanta copiilor, va sta alături de oficialitățile orașului amplasate pe podiumul din fața *Torres de Serranos* (turnurilor *Serranos*) și vor deschide simbolic festivitățile.

Castillos: vizionarea în fiecare seară la *Paseo Alameda* a focurilor spectaculoase de artificii⁵ care culminează cu *Noaptea Focului* un spectacol de artificii vizuale. Spectacolele luminoase sunt în general amplasate pe străzile *Sueca* și *Literato Azorin* și aparțin comitetelor *Fallas Cuba* și *Literato Azorin*.

Cabalgata del Fuego: reprezintă un animat carnaval de foc (*Guerra de Los Petardos*) care se desfășoară în general la ora 19 în ultima seară a festivalului și se întinde de la *Ruzafa* la *Colón* și se termină la *Puerta de la Mar*. Participanții sunt mascați, defilează acompaniați de muzică și pocnitori. Târziu în noapte, „oriunde te uiți, grupuri de prieteni umplu străzile, și aleile, încurajați tare de paharele de sangria și berea (bere).”⁶

La Cremà: este noaptea în care toate statuile sunt arse. „Darul focului a asigurat supraviețuirea omenirii”⁷ Spectacolul oferit de flăcările care mistuie tot este grandios. Se începe cu arderea *Falla Infantil*, apoi a câștigătorului, se continuă cu incendierea celorlalte *Falla*, sfârșindu-se cu flăcările celei câștigătoare, a cărei copie în miniatură va fi expusă în muzeul artistului *Fallero*.

Artiștii Falleros și Muzeul Artistului Fallero. În 1962 se creează în Spania primul „oraș tematic” intitulat *La Ciudad de l Artista Faller*. Scopul creării lui a fost acela de a reuni sub o mare umbrelă, toți artizanii și artiștii *Fallero* cu diferite specialități. Această asociație cuprinde un număr semnificativ de membrii împreună cu atelierele lor. Clădirile acestora sunt cu preponderență adevărate hale înalte și spațioase, grupate pe străzi învecinate, având fațade din cărămidă cu inscripții frumoase lucrate în ceramică sau figurine înalte de 1-1,5 m care indică existența unui centru de concepere și modelare a unor *ninots*. Atmosfera cartierului este simplă, modestă, și relaxată, degajând un iz aparte de autentic și special. Uneori pe câte o ușă uriașă deschisă, se permite trecătorilor să privească concret întreg procesul desfășurat acolo și de asemenea să admire în tăcere artiștii lucrând în salopete, albi pe mâini și pe veșminte din cauza materialelor și substanțelor folosite, absorbiți total de munca lor creativă. Epicentrul acestui cartier deosebit îl constituie *Gremio Artesano de Artistas Falleros de Valencia* un sediu central, unde se găsește o sală polivalentă de reuniuni utilizată pentru sărbătorirea/celebrarea diferitelor evenimente, o sală de conferințe, o cafenea, o bibliotecă publică, birourile pentru comerț, precum și *Muzeul artistului Fallero*.

Muzeul artistului Fallero a fost inaugurat în 1993⁸. El este integrat în rețeaua de muzee și colecții muzeografice a municipiului Valencia. Clădirea muzeului a fost inițial un complex monahal apoi închisoare. El oferă vizitatorilor:

O impresionantă creație *Falla*, singura care rămâne permanent amplasată la intrare, în volum și dimensiuni maxime.

O bogată colecție cu exponate *Falla Grande (creații grandioase pentru adulți, reproducerile la scară redusă a celor care au câștigat anual premiile întâi și au fost salvate de la ardere de votul popular).*

O bogată colecție cu exponate *Falla Infantil (ninots pitice pentru copii, reproducerile la scară redusă a celor care au câștigat anual premiile speciale pentru cei mici).* Grupurile sculpturale expuse vizitatorilor sunt în mărime

⁵ <https://journal.burningman.org/las-fallas-the-pyrotechnic-prowess-of-valencia> (accesat în 1.05.2018).

⁶ Bruschke și colab 2014 p. 222.

⁷ Bullen, Collins 2010 p. 158.

⁸ www.valenciavalencia.com (accesat 10.05.2018)

firească, potrivite ca dimensiuni copiilor sau adulților, ele datează din secolele XX și XXI și sunt însoțite de explicații care marchează evoluția acestor figurine de la *parot* (obiectul din lemn folosit pentru atârănarea lămpii cu ulei) la *ninot* (*parotul* transformat în *ninotul* fabricat din ceară sau carton, plastilină sau ipsos până la *ninotul* fabricat din polistiren expandat/plută albă, ipsos sau pânză metalică)⁹.

Modele originale ale celor mai buni desenatori și sculptori de construcții *Fallas* realizate cu ajutorul diferitelor tehnici. „*Un număr imens de reprezentări simbolice*”¹⁰ așteaptă alt și alt talent alt și alt artizan în fiecare an să fie descoperite.

Cinematograf cu film care rulează prezentând toți pașii unui proiect *Falla*: 1. *tâmplăria-procesul construirii figurinelor cu ajutorul lemnului, vareta mii de mici bețișoare din lemn*; 2. *modelarea argilei*; 3. *matrițele folosite pentru obținerea figurinelor*; 4. *reproduceri realizate din carton*; 5. *realizarea ramei/scheletului*; 6. *realizarea ansamblului*; 7. *vopsirea și finisarea obiectelor confecționate*; 8. *depozitarea, transportul, asamblarea și amplasamentul lor în oraș sau muzeu*.

Filmul prezintă imagini vechi din ședințele primelor comitete ale festivalului *Las Fallas* și în egală măsură interviuri cu artiști și artizani contemporani sau reprezentanți ai oficialităților implicate activ în fiecare an în organizarea, sponsorizarea și desfășurarea festivalului.

O impresionantă colecție de fotografii alb-negru, sepia și color de peste 50 ani de la vechi ediții ale fiestei până în prezent, de asemenea portrete și schițe cu *Falleras Mayor* ale acelor ani.

O colecție a premiilor speciale începând cu anul 1902

Dintre numele celor mai renumiți creatori se pot menționa: Fulgencio Garcia y Vicente Luna¹¹, Juan José Garcia López¹², Fernando Garcia Rivas¹³, Julio Monterrubio Fernández¹⁴, Manuel Algarra Salinas¹⁵, Juan Canet Bonora¹⁶, José Manuel Alares Sales¹⁷.

Din păcate muzeul nu conține ghiduri, broșuri, sau documente informative despre festivalul *Fallas* în altă limbă decât spaniola, chestiune care se cere remediată. Textele, etichetarea și filmul de asemenea sunt prezentate vizitatorilor exclusiv în limba spaniolă. Prima senzație este că te afli într-un muzeu al figurilor de ceară dar impresia lăsată este mult mai amprentată de inedit. Totul este satiric, amuzant dar uimitor de plin de talent și originalitate. Se poate afirma cu certitudine că Muzeul artistului *Fallero* reprezintă o interesantă și încântătoare alternativă pentru înțelegerea și pătrunderea extraordinarului spirit al acestui festival al Valenciei, unic pe plan internațional. Talentul și imaginația debordantă a artiștilor *Fallero* atinge doze elevate de comunicare, de expresivitate și umor conferind an de an sutelor de mii de participanți trăiri memorabile. „*Enigmele, ghicitorile, spiritul, ironia, verbalizarea nemiloasă a imaginii, și caracterul marcat intelectual*”¹⁸ vor defini din ce în ce mai pronunțat operele artistului *Fallero*. În pofida dinamismului și modernismului său accentuat ce a survenit după 2007, valencienii și încântătorul lor oraș rămân atașați tradițiilor și simbolurilor lor definitorii. „*Fiesta unui oraș este un prilej de relaxare pentru toți. Aceasta este perioada de apogeu aanului în care oameni de obicei foarte demni și manierați-adică majoritatea spaniolilor-ies pe străzi toată noaptea. Tradiția domină încă afectul colectiv, în pofida răsturnărilor sociale radicale din ultimele decenii, iar această tendință este improbabil să se schimbe în viitorul apropiat*”¹⁹

Bibliografie

- Alder, Lanng 2010 – R. Alder, M. Lanng, *Spania*, București, 2010.
Bruschke și colab. 2014 – G. Bruschke și colab., *Trasee prin cele mai spectaculoase locuri din Europa*, București, 2014.
Bullen, Collins 2010 – M. Bullen, B. Collins, *Mitologia*, București, 2010.
Chevalier, Gheerbrant 1994 – J. Chevalier, A. Gheerbrant, *Dicționar de simboluri*, București, 2012.
Enciclopedia, 2003 – *Enciclopedia de istorie universală*, București, 2003.
Fleming, 1983 – W. Fleming, *Arte și idei*, București, 1983.
Holzwarth, Lotz, Vesper 1998 – J. Holzwarth, J. Lotz, Th. Vesper, *Patrimoniul universal Europa de Sud*, Brașov, 1998.
Zarapico, Fontan 2011 – M.A. Zarapico, J. Fontan, *Guia del Museo del Artista Fallero*, Valencia, 2011.

⁹ www.valencia-cityguide.com/tourist-attractions/museums/museo-fallero.htm (accesat 10.05.2018).

¹⁰ Holzwarth, Lotz, Vesper 1994, p. 216.

¹¹ Zarapico, Fontan 2011, p. 15.

¹² Zarapico, Fontan 2011, p. 17.

¹³ Zarapico, Fontan 2011, p. 19.

¹⁴ Zarapico, Fontan 2011, p. 16.

¹⁵ Zarapico, Fontan 2011, p. 25.

¹⁶ Zarapico, Fontan 2011, p. 47.

¹⁷ Zarapico, Fontan 2011, p. 50.

¹⁸ Fleming 1983 p.357.

¹⁹ Alder, Lang 2010, p. 13.

www.visitvalencia.com/en/events-valencia/festivities/the-fallas,
<https://journal.burningman.org/las-fallas-the-pyrotechnic-prowess-of-valencia>
www.enforex.com/culture/fallas.html
www.valencia-cityguide.com/tourist-attractions/museums/museo-fallero.htm
www.valenciavalencia.com

Fig. 1.

Fig. 2.
Muzeul Artistului Fallero

PERSONALITĂȚI CARE AU AVUT O CONTRIBUȚIE MAJORĂ LA INTRODUCEREA GIMNASTICII ÎN ȘCOLILE DIN MEDIAȘ

Dr. Dionisie Marian Turcu
Drd. Dionisie Vladimir Turcu

Abstract. *Personalities which have been Major Contribution to the Introduction of Gymnastics in Schools of Medias.* Medias was a starting point for the introducing and spread of gymnastics among the Transylvanian Saxon cities. It all started with Stephan Ludwig Roth, who after returning from studies abroad, put innovative pedagogical concepts in practice, including the introducing gymnastics into school. He was followed by other teachers, such as Johann Thellmann, Johan Fabini and Theodor Schneider, who, step by step and despite the obstacles posed by the conservative society of the time, managed to establish gymnastics as an accepted and loved discipline, even outside the school.

Cuvinte cheie: pedagogie, gimnastică, dascăli, școală.

Key words: pedagogy, gymnastics, teachers, school.

Introducere. După cum reiese din documente, Mediașul a fost primul oraș în „țara sașilor”, dar în același timp și primul oraș din Imperiul Habsburgic în care a fost introdusă gimnastica (anul 1822)¹.

Începuturile practicării gimnasticii în mod sistematic și metodic a populației săsești din Transilvania, sunt în același timp și primele din întregul Imperiu Habsburgic. Ele sunt strâns legate de numele lui **Stephan Ludwig Roth**, marele luptător pentru „cultura și bunul trai al poporului”.

Material si metode de lucru. Metodele utilizate sunt studiu documentar al literaturii de specialitate, analiza teoretică și sinteza informațiilor. Documentarea teoretică a urmărit identificarea și trecerea în revistă a stadiului cunoașterii problematicei abordate. Metoda principală folosită a fost metoda istorică, ca metodă cu caracter larg de aplicare, având dublă utilitate, prin faptul că ea este totodată metodă particulară de cercetare empirică și analitică.

Conținut. Născut în anul 1796, la Mediaș, Roth s-a înscris după terminarea gimnaziului din Sibiu la universitatea din Tübingen² în 1817. Deja după doi ani de studii pleacă la Yverdon, unde J.H. Pestalozzi, întemeietorul pedagogiei moderne³, „profetul poporului”, a reușit să atragă, prin metodele sale, pe cei mai capabili studenți.

Mulți s-au strâns în jurul lui pentru a dobândi cunoștințe noi de pedagogie și entuziasmul necesar pentru nobila profesie de învățător.

Tânărul Roth, extrem de studios și activ, a captivat repede simpatia celebrului pedagog, care, cunoscând și apreciind aptitudinile lui, l-a angajat ca învățător la renumitul său institut pedagogic. Roth a urmărit cu multă râvnă principiile pedagogice ale maestrului său și a muncit sub conducerea lui doi ani de zile. Cu un bagaj mare de cunoștințe și cu dorința de a transmite marile progrese și rezultatele excepționale în domeniul pedagogiei, s-a întors acasă⁴. În Transilvania, însă, terenul nefiind pregătit de ajuns, ideile sale de reformă nu și-au găsit răsunet.

După multă stăruință zadarnică în folosul ridicării școlilor elementare la un nivel adecvat pretențiilor vremii, a fost încadrat, în anul 1822, în funcția de dascăl la gimnaziul din Mediaș. Aici a încercat pentru prima dată, după principiul marelui său maestru, să arate că școala trebuie să dea omului o educație multilaterală care dezvoltă și aptitudinile fizice ale omului, prin urmare să introducă *gimnastica în școală*.

În timpul activității lui la Yverdon, Șt. L. Roth, și-a însușit și cunoștințele necesare pentru predarea gimnasticii. El a început practicarea organizată a exercițiilor fizice cu elevii în timpul liber al acestora, combinând exercițiile fizice cu cântecele.

Gimnastica avea ca scop, după concepția lui, dezvoltarea mobilității și a forței corpului, iar cântecul activarea respirației.

Este regretabil că această primă încercare a lui Șt. L. Roth de a introduce gimnastica în școală nu s-a bucurat de un succes durabil. Greutățile care s-au ivit, erau în primul rând atitudinea părinților și în al doilea rând indiferența și vederile limitate ale colegilor săi, care n-au dat nici o importanță ideilor noi, dimpotrivă, au luat în derâdere străduințele tânărului dascăl. În această problemă, ca și în multe altele, s-a constatat mult mai târziu că principiile lui înaintate, au

¹ Heintz 1968, p. 50.

² Giura 1999, p. 31.

³ Dumitrescu 1969, p.52

⁴ Giura 1999, p. 59.

depășit cu decenii înainte pe contemporanii săi. Mult mai târziu au fost recunoscute meritele sale în domeniul gimnasticii.

O contribuție majoră la practicarea educației fizice în școala medieșană a avut-o și **Johann Thellman**, care în anul 1847 elev fiind în ultimul an al școlii pedagogice, este desemnat de către Consiliul Profesorat din Mediaș pentru a participa pe perioada de iarnă la un curs de calificare în domeniul gimnasticii, organizat de către maestrul Karl Badewitz la Sibiu.

La sfârșitul lunii februarie, după ce J. Thellmann a terminat instruirea la Sibiu, a revenit, la Mediaș, și a început predarea gimnasticii, astfel că la sfârșitul anului școlar 1847-1848, a avut loc sub conducerea lui prima serbare școlară urmată de demonstrații de gimnastică.

J. Thellmann, după absolvirea școlii pedagogice, din păcate a și părăsit orașul Mediaș⁵. Cu predarea gimnasticii, de acum înainte, a fost însărcinat dascălul **Johann Fabini**, care, în timpul studiilor universitare la Leipzig, s-a ocupat, cu mare zel și cu multă dragoste de exercițiile fizice. El a știut să transmită elanul și entuziasmul său elevilor, să atragă mulți tineri pentru activitatea de gimnastică așa încât, după un scurt timp, pe „*terenul de gimnastică se desfășoară o mare și veselă activitate*”.

Pentru amenajarea unui teren de gimnastică, în primăvara anului 1848 a fost ales un loc extrem de frumos, la marginea orașului, lângă o pădure de brazi. În câteva săptămâni aici s-a amenajat un teren pentru jocuri, iar alături, pe un teren mai îngust, s-a amenajat o terasă mai ridicată, destinată și dotată cu aparatele necesare pentru practicarea gimnasticii. Lucrările de terasament au fost conduse în mod energic și priceput de profesorul Johann Fabini. Cu toate că cheltuielile au fost mari și munca extrem de grea, profesorul Fabini a reușit să termine lucrările într-un timp relativ scurt⁶.

Delegații gimnaziului din Sighișoara, care au fost în comisia de maturitate la Mediaș, au fost adânc impresionați de munca efectuată la Mediaș cu ocazia amenajării terenului pentru gimnastică. În raportul lor, pe care l-au trimis la consistoriul superior, cu data de 26 august 1848, au menționat printre altele, următoarele: „*Școala de gimnastică, care s-a amenajat în ultimul timp, prin munca și contribuția voluntară a profesorilor și elevilor, face onoare acestei școli și este o podoabă a orașului*”.

Cu puțin timp înaintea serbării asociației tineretului, Fabini a comandat, la Sibiu, confecționarea următoarelor aparate: cal de gimnastică, capră și „*Rundlauf*”.

Elanul lui, prezența în mijlocul membrilor societății de tineret la serbarea de gimnastică organizată de el, și, în sfârșit, neobosita sa silință și osteneală pentru cauza gimnasticii, nu au rămas fără succes. El poate fi numit pe drept cuvânt, „*creatorul școlii de gimnastică*” din Mediaș.

Între anii 1845-1848, în aproape toate școlile din orașele săsești din Transilvania a fost introdusă practicarea gimnasticii. Publicistul austriac Hermann Wagner, constatând că în Austria nu există decât încercări izolate de a introduce gimnastica în școli, a relevat următoarele: „*sașii din Transilvania au cultivat gimnastica în școli încă înainte de 1848*”⁸.

La Mediaș activitatea n-a încetat nici după zilele memorabile din august 1848. În septembrie, consistoriul din localitate a aprobat cererea directorului Czappelt, de a întrebuița sala festivă a școlii drept sală de gimnastică, dar deocamdată nu s-a efectuat nici o activitate, din cauza tulburărilor politice așa încât au fost suspendate chiar și cursurile școlare⁹.

În primăvara anului 1849 gimnastica ia un nou avânt, datorită activității neobosite a lui Johann Fabini. S-a format totodată și o „*Societate de gimnastică*”. În registrul gimnaștilor se găsesc lângă numele elevilor și seminariștilor și numele mai multor învățători, negustori și tineri meseriași. Fiecare gimnast a plătit săptămânal trei creițari într-o casă comună (Turnkasse). În decembrie 1849 sala festivă a gimnaziului a fost amenajată ca sală de gimnastică și a funcționat până în anul 1853.

Ca și la Sibiu, la Mediaș, datorită evenimentelor politice, activitatea de gimnastică a încetat, reluându-se abia în anul 1859, când viața politică și bisericească își reia cursul normal¹⁰.

Entuziasmul mare care s-a născut prin serbarea gimnasticii din 1862 a trecut repede. Societatea de gimnastică locală, refondată de J. Fabini în anul 1863, a încetat deja după un timp destul de scurt, iar colegiul profesorilor luptă din greu împotriva oportuniștilor pentru a păstra dreptul de predare a gimnasticii în școală.

În anul 1880, în Mediaș, la gimnaziul și la instituțiile legate de el, a fost adus ca maestru de gimnastică, **Theodor Schneider**, din Falkenstein, regatul Saxonia.

⁵ Deutsch 1888, p. 380.

⁶ Deutsch 1888, p. 380.

⁷ Deutsche Turnzeitung, 1893, p. 78.

⁸ Deutsche Turnzeitung, 1884, p. 11.

⁹ Giura 1999, p.135

¹⁰ Deutsche Turnzeitung, 1893, p. 79.

Venirea acestuia a fost un câștig pentru „cauza gimnasticii”, cunoștințele sale profesionale și zelul lui înflăcărat au condus gimnastica din școli în scurt timp la înflorire. Succesele surprinzătoare la care a ajuns prin munca sa metodică, au găsit aprecieri meritorii dintre cele mai numeroase. Tinerii absolvenți ai școlilor, au purtat cu ei cele mai frumoase sentimente de dragoste pentru această disciplină („artă frumoasă” - denumită în epocă).

Țelul predecesorilor Roth și Fabini se împlinește încetul cu încetul. Gimnastica devine o obișnuință, o pasiune și se practică alături de tineri și în rândul adulților. Fostul “club de gimnastică”, datorită energiei și pasiunii maestrului Schneider, se transformă în *Societatea de gimnastică* (1880).

Concluzii. Mediașul a fost primul oraș din Transilvania în care a fost introdusă gimnastica, însă din cauza mentalităților vremii, încercarea lui Stephan Ludwig Roth nu s-a bucurat și de un succes durabil. Alături de acesta un rol deosebit în practicarea gimnasticii în școlile medieșene l-au avut pe rând Johann Thellmann, Johann Fabini și Theodor Schneider. Toți s-au confruntat cu o societate reticentă, conservatoare, dar și cu evenimente politice care au pus în dificultate demersul lor. În final, stăruințele pentru „cauza gimnasticii” au dat roade, și aceasta a devenit disciplină mult îndrăgită, chiar și de adulți.

Bibliografie

Heintz 1968 – F. Heintz, *Contribuții la istoria educației fizice a populației germane din Transilvania*, lucrare de diplomă, IEFS, București, 1968.

Giura 1999 – L. Giura, *Pe urmele lui Stephan Ludwig Roth*, Sibiu, 1999.

Dumitrescu 1969 – Gh. Dumitrescu, *Educația fizică în evoluția gândirii pedagogice*, București, 1969.

Deutsch 1888 – F. Deutsch, *Die Schulordnung von Honterus, Die Siebenburgisch-sachsischen Schulordnungen*, Berlin, 1888.

Deutsche Turnzeitung, 1893.

Deutsche Turnzeitung, 1884.

ARTA PLASTICĂ ÎN EFEMERIDELE *DAS ZIEL* (1 APRILIE – 1 OCTOMBRIE 1919) ȘI *DAS NEUE ZIEL* (15 OCTOMBRIE 1919 – 1 OCTOMBRIE 1920)

Dr. Gudrun-Liane Ittu

Abstract. *Plastic art in the ephemerides Das Ziel (1 of April – 1 of October 1919) and Das neue Ziel (15th of October 1919–10th of October 1920).* The review *Das Ziel* (the goal), published in Braşov between the first of April and first of October 1919, was the most revolutionary German Transylvanian publication, the only one which promoted the artistic avant-garde. It was edited by a group of young intellectuals who participated in WWI and who wished to enhance all aspects of the cultural life of the conservative community they belonged to. Grouped in the *Zielgesellschaft*, Ziel-Society, they took as example the Sturm Society (*Sturmgesellschaft*) in Berlin, which was a promoter of all modern art movements. Unfortunately *Das Ziel* was too revolutionary and scandalized the quite conservative society; consequently it disappeared after six months. Two weeks later, the first issue of *Das neue Ziel* (the new goal), was edited. The editorial board was almost the same, but Hans Mattis-Teutsch, the outstanding vanguard artist, did not collaborate with the journal. In its Manifesto it is said that *Das neue Ziel* will concentrate all autochthonous intellectual circles and contribute to the enhancement of the cultural life, will bring together all kinds of artists and all those who like progress, beauty. Both ephemerides, bibliophile rarities, reproduced a lot of works of important Transylvanian expressionist artists, thus becoming an important source for art historians.

Cuvinte cheie: Braşov, reviste avangardiste, efemeride, rarităţi bibliofile, artă plastică, expresionism.

Keywords: Braşov, vanguard journals, ephemerides, bibliophile rarities, plastic art, expressionism.

Dacă prima generaţie de artişti germani din Transilvania, formaţi la academii din străinătate (cei născuţi în deceniul al şaptelea al secolului al XIX-lea) era legată de Sibiu, provenind, în majoritate, din grupul elevilor profesorului Carl Dörschlag, cea de-a doua generaţie (cei născuţi între 1880 şi primii ani ai deceniului următor) era legată de Braşov. Locuitorii oraşului de sub Tâmpa, în genere mai înstăriţi decât sibienii, au fost mai receptivi la experimentele formale şi cromatice din arta plastică. Prin urmare, artiştii braşoveni s-au bucurat de o oarecare acceptare şi susţinere financiară din partea concitadinilor, ceea ce a făcut ca, până la declanşarea celui de-al doilea război mondial, Braşovul să se bucure de faima de centru artistic.¹

Asemenea colegilor lor mai vârstnici, cei mai mulţi dintre artiştii aparţinând celei de-a doua generaţii au studiat mai întâi la Budapesta, iar apoi într-unul din centrele germane.² Pentru ei, călătoriile de studii în mai multe centre artistice erau obligatorii. Dacă arta premergătorilor lor s-a caracterizat printr-o relativă omogenitate stilistică, noua generaţie nu mai poate fi studiată ca un grup relativ compact. Moderniştii acestei generaţii îşi însuşiseră principiile constructive cezanneiene, iar avangardiştii pe cele ale expresionismului figurativ. Excepţie a făcut Hans Mattis-Teutsch care a preferat arta nonfigurativă. Lucrări „proto-expresioniste” au fost deja reproduse în revista *Die Karpathen* (Braşov, 1907-1914), iar efemeridele *Das Ziel* şi *Das neue Ziel*, apărute după război, au adus un suflu înnoitor pe scena cultural-artistică din sudul Transilvaniei.

Das Ziel. În atmosfera de entuziasm de după Primul Război Mondial, în intervalul 1 aprilie – 1 octombrie 1919 a apărut, la Braşov, revista culturală *Das Ziel/Tînta / Tîntă*, cea mai progresistă şi curajoasă publicaţie germană din Transilvania aceluia moment. A fost proiectul unui grup de tineri intelectuali combatanţi în război, frustraţi şi dezamăgiţi că pierduseră cei mai frumoşi ani din viaţă, dar însufleţiţi de dorinţa unui nou început.

Revista era finanţată şi editată de o societate privată, *Zielgesellschaft*, proprietari şi editori fiind muzicianul Emil Honigberger (1881-1953), Hermann Frätschkes, Hans Benning, R. Weber, iar redactori, primii doi. Primul număr al publicaţiei se deschidea printr-un manifest, în care era declarat război „reacţionarismului burghez [...], tuturor manifestărilor retrograde şi laşe”, promiţându-se că revista se va constitui într-un „loc de întâlnire a tinereţii spirituale şi gândirii progresiste”.⁴ Dar, tinereţea, entuziasmul, spiritul combativ al editorilor a generat şi o oarecare inconsecvenţă şi instabilitate, astfel că, la un total de douăsprezece numere, găsim patru subtitluri diferite⁵.

¹ Ittu, 2008, p. 59-60.

² Hans Mattis-Teutsch a studiat la Budapesta şi München, Hans Eder la München, Ernst Honigberger la Berlin şi München, Hermann Konnerth la Berlin, Bonn, München şi Paris, Grete Csaki-Copony la Budapesta, Paris şi Berlin, Eduard Morres la Budapesta şi München, Margarete Depner la Berlin şi Budapesta, Josef Strobach la München, Heinrich Schunn la Berlin, Walter Widmann la Budapesta, Walter Teutsch la München, Karl Hübner la Berlin şi Bucureşti.

³ Din colecţia revistei *Das Ziel* (1 aprilie – 1 octombrie 1919) lipsesc în Biblioteca Brukenthal din Sibiu, unde am consultat publicaţia, numerele 5 şi 11.

⁴ *Das Ziel* (în continuare *DZ*), 1/1919, p. 1.

⁵ Subtitlurile revistei au fost schimbate în repetate rânduri – *Kultur und Satyre*, nr. 1; *Blätter für Kultur und Satyre*, nr. 2-4, fără subtitlu, nr. 6; *Blätter für Kunst und Satyre*, nr. 7; *Halbmonatschrift für Kultur, Kunst und Kritik*, nr. 8-12.

După un atac dur din partea cotidianului sibian *Siebenbürgisch-Deutsches Tageblatt*, în numărul 3 a apărut un „Apel” către tineri, în care se arăta că viitorul și progresul le aparține acestora, dar drumul spre progres, spre acțiune și funcții publice le era barat de reacționarii vârstnici⁶.

Modelul noii reviste a fost mișcarea berlineză *Der Sturm / Furtuna*, condusă de scriitorul și muzicianul Herwarth Walden (1878-1941), care edita o revistă (*Der Sturm* 1910–1932), conducea o galerie de artă (1912-1924) și organiza seri de lectură (*Sturmabende*). În 1918 a inițiat și o școală de actorie, precum și un teatru avangardist (*Sturmschule* și *Sturmbühne*). Prin intermediul acestor activități, Walden a diseminat în Germania toate orientările avangardiste internaționale ale momentului⁷. Spre deosebire de mișcarea *Der Sturm*, editorii revistei *Das Ziel* au urmărit în mai mică măsură popularizarea mișcărilor artistice internaționale, ei fiind interesați cu precădere de mișcarea progresistă autohtonă⁸. Această orientare a lor avea un temei serios, deoarece artiști precum Hans Mattis-Teutsch (1884-1960), Hans Eder (1883-1955), Walther Teutsch (1883-1964), Ludwig Hesshaimeier (1872-1956) erau nume de artiști care, înainte de război, avuseseră deja o carieră internațională remarcabilă, dar erau prea puțin cunoscuți în locurile de baștină.

Asemenea societății berlineze, *Zielgesellschaft* a organizat expoziții de artă și seri de lectură (*Zielabende*). Marele ei merit a fost acela că, a popularizat operele artiștilor autohtoni importanți și i-a apărut împotriva criticilor nefondate venite dinspre periodicele conservatoare. Printre obiectivele revistei se număra și familiarizarea cititorilor cu arta plastică modernă internațională, întrucât puțini iubitori de artă puteau să-și permită să călătorească în străinătate pentru a vizita muzee și galerii de artă.

Intenția editorilor de a realiza o publicație avangardistă a prins contur de la început, respectiv odată cu apariția celui de-al doilea număr, în care a fost reproducă o linogravură abstractă de Hans Mattis-Teutsch⁹. Tabăra conservatoare a reacționat imediat, considerând că gestul redacției ar fi ofensat cititorii. Or, lucrarea lui Mattis-Teutsch făcea parte dintr-o serie de linogravuri care fusese bine primită și apreciată atât la Budapesta, cât și la Berlin. Redactorii nu s-au lăsat intimidați și au continuat să publice lucrări ale avangardistului brașovean¹⁰, organizându-i chiar și o expoziție la sala Redoute, vernisată în 10 iulie 1919. Cititorii au fost rugați să primească cu „dragoste și bunăvoință expoziția unui artist cu o operă greu inteligibilă, dar cu un palmares internațional impresionant”¹¹. În textul de întâmpinare a expoziției, criticul de artă Stefan Hevesy a încercat să explice lucrările abstracte ale artistului pe înțelesul unui public neavizat, atrăgându-i atenția că este vorba despre lucrări extrem de profunde, bogate în metofore, și nu de simple motive decorative, cum ar putea fi unii tentați să creadă¹². După închiderea expoziției, revista a găzduit o cronică, în care se încearca din nou explicarea artei abstracte, o artă a cărei înțelegere ar „implica toate simțurile”. Autorul susține că operele abstracte sunt greu accesibile și necesită meditație profundă asupra sensurilor lor. Totodată face apel la cititori să accepte arta nonfigurativă, deoarece artiști renumiți precum Vasili Kandinsky o practică. Se declară mulțumit de felul în care expoziția brașoveanului a fost primită de public, subliniind că, în chiar ziua vernisajului, au fost achiziționate opt picturi în ulei și șapte linogravuri¹³. Popularizarea lucrărilor lui Mattis-Teutsch a constituit fără îndoială o provocare pentru receptori și un risc asumat pentru revistă, de altfel, singurul periodic de limbă germană care a mizat pe acest mare artist. Numeroși cititori ai revistei și vizitatori ai expoziției au resimțit șocul întâlnirii cu arta abstractă, un șoc care, în cazul unora, s-a transformat în curiozitate față de fenomenele artistice contemporane. În numărul 9 din 15 august întâlnim, din pana scriitorului Herman Roth, o nouă încercare de talmăcire a artei lui Hans Mattis-Teutsch¹⁴.

În revistă au fost publicate nu numai lucrări plastice ale lui Mattis-Teutsch, ci și reflecții teoretice, care au prefigurat ideile estetice din lucrarea „Kunstideologie” (*Ideologia artei*), apărută în 1933, la Potsdam¹⁵. Artistul a apărut în paginile revistei și în calitate de critic de artă, comentând expozițiile confrăților săi Ernst Honigberger (1885-1974)¹⁶, Tutsek Gyula¹⁷ și Kollár Gustav (1879–1965)¹⁸. În textul de întâmpinare al expoziției Ernst Honigberger (20 iunie – 5 iulie 1919), Mattis-Teutsch (MT) trecea în revistă parcursul artistului, care, la începutul carierei a practicat un stil apropiat de naturalism. Criticul constata cu regret că, urgia războiului i-a întârziat artistului evoluția normală spre avangardism. Susține însă că, lucrările recente nu mai

⁶ *DZ*, 3/1919, p. 34.

⁷ Herwarth Walden (1878–1941), scriitor și muzician, editor al revistei *Der Sturm* (1910-1932), principalul organ al mișcării expresioniste. În martie 1912, la apariția celui de-al 100-lea număr al revistei, s-a deschis galeria *Der Sturm*, unde au expus artiști fauvi francezi, reprezentanți ai grupului münchenez *Der Blaue Reiter*, futuristi italieni, apoi Munch, Braque, Delaunay, Jean Arp, Paul Klee, Archipenko. În anii '20 importanța grupării s-a diminuat, galeria fiind închisă în 1924, iar revista a fost transformată din mensual în publicație trimestrială.

⁸ *DZ*, 4/1919, p. 50.

⁹ *DZ*, 2/1919, p. 22.

¹⁰ *DZ*, 7/1919, p. 120; p. 177; *DZ*, 9/1919, p. 155.

¹¹ *DZ*, 6/1919, p. 90.

¹² *DZ*, 6/1919, p. 91.

¹³ *DZ*, 8/1919, p. 140.

¹⁴ *DZ*, 9/1919, p. 154-160.

¹⁵ *DZ*, 2/1919, p. 21.

¹⁶ *DZ*, 7/1919, p. 111.

¹⁷ *DZ*, 8/1919, p. 141.

¹⁸ *DZ*, 10/1919, p. 178.

sunt imitative, ci născute din simțire, din vibrația sufletului¹⁹

În comparație cu discuțiile privind arta abstractă a lui Mattis-Teutsch, ceilalți artiști importanți ai momentului au fost de-a dreptul neglijați. Dacă luăm însă drept reper numărul de lucrări reproduse în paginile publicației, pe primul loc se situează Ernst Honigberger, un artist de orientare expresionistă, care apare de șase ori ca ilustrator al paginii de titlu²⁰, iar reproduceri după litografiile sale se găsesc în aproape toate numerele. Hans Mattis-Teutsch²¹ ocupă abia locul secund, urmat de Grete Csaki-Copony (1893-1990)²², de Hans Eder²³ și de Fritz Kimm (1890-1979)²⁴. Sunt, de asemenea, prezenți pictorii Emerich Tamás (1886-1901), Friedrich Miess (1854-1935), Walther Teutsch (1883-1964) și Eduard Morres (1884-1980), reprezentanți de seamă ai artei plastice sud-transilvănene. Expoziția Eduard Morres (27 iulie – 7 august) aducea pe simeze un pictor autohtonist, cu un stil naturalist, necomplicat, cu o pictură plăcută ochiului²⁵. Venind după expozițiile complicate ale lui Hans Eder, Ernst Honigberger și Hans Mattis-Teutsch, care confruntau vizitatorul cu noile stiluri artistice occidentale – de la expresionismul figurativ la pictura abstractă, nonfigurativă – tablourile lui Morres erau o încântare pentru publicul conservator. Expoziția Fritz Kimm (10 -21 august) a fost comentată de către dr. Alfred Witting, care vedea în tânărul artist un maestru al desenului²⁶, în timp ce un alt critic remaca evoluția lui de la naturalism la reprezentări caracterizate prin purificarea și simplificarea formelor²⁷.

În numai șase luni de existență, revista *Das Ziel* a apărut în 12 numere, însumând 224 de pagini. Tirajul inițial a fost de 1200 exemplare, fiind ridicat, după apariția nr. 2, la 1400 exemplare²⁸. *Societatea Das Ziel* a organizat opt expoziții la sala *Redoute* din Brașov, dintre care șapte au fost personale, de grafică și pictură, iar una colectivă, de artă aplicată²⁹. Toate expozițiile s-au bucurat de critică de întâmpinare (*Vorbesprechung*), precum și de reproduceri de lucrări.

În ceea ce privește textele literare din *Das Ziel*, trebuie menționat faptul că, revista a promovat poeți și prozatori tineri, înlesnindu-le debutul în lumea literară. Prin aspirații și realizări, efemerida *Das Ziel* a fost o revistă cu tendințe avangardiste, născute din spiritul de frondă a unui grup de tineri intelectuali entuziaști față de establishmentul cultural, care îi împiedica pe noii veniți să se afirme. Bunele lor intenții s-au lovit de opacitatea și conservatorismul unei societăți nepregătite să accepte idei și realizări artistice revoluționare. Lupta revistei *Das Ziel* „cu reacțiunea” n-a durat decât din primăvara până-n toamna anului 1919. Redactorii revistei *Das Ziel* au apărut, cu argumente pertinente, opera și persoana lui Hans Mattis-Teutsch, care era cunoscut și recunoscut ca artist important în marile centre artistice internaționale³⁰. Mișcarea *Das Ziel* a avut mari merite în popularizarea tinerilor artiști, oferindu-le nu numai spațiu pentru reproducerea lucrărilor, ci și spațiu expozițional.

Das neue Ziel. După două săptămâni de la dispariția revistei *Das Ziel*, la 15 octombrie 1919 a apărut primul număr al publicației *Das neue Ziel*/Tînta nouă. În ceea ce privește editorii și colaboratorii noului periodic, cei mai mulți veneau de la cel premergător, dar au apărut și o serie de nume noi. Caseta redacțională este mult mai amplă, aici găsindu-se următoarele nume: Emil Honigberger, Otto Ott, Albert Schuller, Ernst Honigberger, Hermann Frätschkes, Margarete Depner, Wilhelm Miess, Karl Nussbächer, Erich Deutecom, Emil Schmutzler, Rudolf Breuer și Heinrich Polony. S-a ajuns la noua formulă, deoarece *Das Ziel* era considerată prea curajoasă și străină de gusturile artistice provinciale ale societății transilvănene, or „o revistă are dreptul la existență, la proiecție în viitor, numai dacă este ancorată în realitățile noastre și se dezvoltă odată cu ele”³¹. Plecând de la o astfel de premisă, intențiile avangardiste erau anulate în favoarea unei orientări mai conservatoare. În ciuda faptului că în numărul 4 (1 decembrie 1919), în lista colaboratorilor, apare numele lui Mattis-Teutsch, acesta nu a mai avut contribuții, nici de natură teoretică și nici artistică.

Das neue Ziel a apărut aproape un an, din 15 octombrie 1919 până la 10 octombrie 1920, însumând 22 de numere cu un total de 324 de pagini³². Dacă primele trei numere au avut câte 20 de pagini, din cauza creșterii prețurilor la hârtie și a costurilor tipografice, acestea au descrescut treptat. Astfel, numărul 17 (15 iunie 1920) a avut cincisprezece

¹⁹ *DZ*, 7/1919, p. 111.

²⁰ *DZ*, 2/1919; 3/1919; 4/1919; 7/1919; 9/1919; 10/1919, paginile de titlu;

²¹ *DZ*, 2/1919, p. 22, 7/1919, p. 117; p. 120; *DZ*, 9/1919, p. 155.

²² *DZ*, 10/1919, p. 172; p. 181.

²³ *DZ*, 3/1919, p. 36; *DZ*, 4/1919, p. 54.

²⁴ *DZ*, 8/1919, p. 143.

²⁵ *DZ*, 8/1919, p. 140; *DZ*, 9/1919, p. 163.

²⁶ *DZ*, 8/1919, p. 140.

²⁷ *DZ*, 9/1919, p. 164.

²⁸ *DZ*, 3/1919, p. 43.

²⁹ Au expus artiști de toate orientările, de la avangardistul Hans Mattis-Teutsch la academistul Friedrich Miess și autohtonistul (Heimatkünstler) Eduard Morres, (Hans Eder, 8 mai – 15 iunie; Ernst Honigberger, 20 iunie – 5 iulie; Hans Mattis-Teutsch, 10 -25 iulie; Eduard Morres, 27 iulie – 7 august; Fritz Kimm, 10 august – 21 august; Grete Csaki-Copony, 24 august – 4 septembrie; Friedrich Miess, 7-18 septembrie; expoziție de artă decorativă, 21 septembrie – 2 octombrie).

³⁰ *DZ*, 10/1919, p. 179–180.

³¹ *Das neue Ziel* (în continuare DNZ). 1/1919, p. 2

³² Nr 21/1920 lipsește din colecția Bibliotecii Brukenthal

pagini, iar numărul 18 (1 iulie 1920)³³ și următoarele doar șapte.

Deși programul cultural al revistei *Das neue Ziel* nu s-a deosebit esențial de cel al predecesoarei sale, realizările s-au situat mult sub nivelul ei. În paginile periodicului au fost reproduse numeroase lucrări ale artiștilor transilvăneni care receptaseră expresionismul, dar au fost acceptați și amatori, precum Erwin Neustädter (1897-1992) și Emil Honigberger, cărora chiar li s-a dedicat numărul 3 (15 noiembrie 1919). În ciuda faptului că Ernst Honigberger i-a prezis lui Neustädter un viitor strălucit în arta plastică, această prezicere nu s-a adevărit³⁴, tânărul îndreptându-se spre domeniul literaturii. Absența unei orientări clare a revistei este demonstrată și de numerele 5 (1 decembrie 1919) și 19 (15 iulie 1920), primul fiind dedicat lui Albrecht Dürer (1471-1528), iar cel de-al doilea lui Rembrandt (1606-1669) și Raphael Sanzio da Urbino (1483-1520).

În ceea ce privește scrierile despre artă, semnalăm contribuția lui Ernst Honigberger despre „*Graficieni de ieri și de azi*”³⁵, a lui Hermann Konnerth (1881–1966) „*Despre arta portretului*”³⁶, „*Considerații despre pictura modernă*” de Franz Marc (1880-1916)³⁷ și un articol semnat de Julius Halász jr. despre „*Conducerea sovietică de 131 de zile în viața artistică a Budapestei*”³⁸. Este interesantă teza lui Hermann Konnerth, conform căreia portretul este genul artistic care va împăca burghezia cu arta plastică³⁹. Într-adevăr arta portretului a fost practică pe scară largă de expresioniștii transilvăneni și de aiurea, una dintre cauze fiind aceea că satisfăcea, printre altele, nevoia de reprezentare a burgheziei înstărite. Pe de altă parte, experimentele expresioniste au fost repede înlănțuite tocmai în portret, lucru ușor explicabil, întrucât comanditarii își impunea adesea gustul estetic. La capitolul critică de artă, remarcăm semnătura pictoriței Edith Herfurth-Sachsenheim (1887-1970), o artistă academistă, cu un stil convențional, care, cel puțin la momentul respectiv, avea dificultăți în a înțelege arta abstractă⁴⁰.

În ceea ce privește numărul reproducerilor, Ernst Honigberger a rămas lider cu 14 apariții, dintre care cinci ca ilustrator al foii de titlu⁴¹, urmat de Fritz Kimm cu șase apariții⁴², Hermann Konnerth cu trei⁴³, Grete Csaki-Copony cu două⁴⁴ și Hans Eder de asemenea cu două⁴⁵ și Waldemar Schachl (1893-1957) cu două⁴⁶. Alți artiști importanți prezenți în paginile revistei sunt Margarete Depner (1885-1970)⁴⁷, Friedrich Miess⁴⁸ și Eduard Morres⁴⁹.

Evenimentele muzicale organizate de *Societatea Das Neue Ziel* au fost amplu comentate în paginile revistei, viața muzicală a germanilor din Transilvania fiind una de înaltă calitate.

În ceea ce privește literatura, revista a acordat spațiu atât debutanților, cât și scriitorilor deja consacrați.

Das neue Ziel a propagat cu preponderență creația autohtonă, în special pe cea expresionistă, dar s-a opus experimentelor artistice majore, respingându-l pe Hans Mattis-Teutsch, singurul abstracționist german din Transilvania.

Ambele reviste sunt astăzi rarități bibliofile (nicio bibliotecă publică din România nu deține toate numerele) și surse importante pentru istoricii de artă, deoarece numeroase opere care figurează astăzi ca dispărute pot fi cunoscute prin intermediul reproducerilor din paginile acestora.

³³ DNZ, 18/1920, p. 291.

³⁴ DNZ, 3/1919, p. 58.

³⁵ DNZ, 19/1920, p. 296–297.

³⁶ DNZ, 4/1919, p. 62–63.

³⁷ DNZ, 22/1920, p. 322.

³⁸ DNZ, 2/1919, p. 34; 4/1919, p. 69–70.

³⁹ DNZ, 4/1919, p. 62–63.

⁴⁰ DNZ, 4/1919, p. 88–89; DNZ, 20/1920, p. 307; DNZ, 6/1920, p. 10.

⁴¹ DNZ, 2/1919, 12/1920, 14/1920, 20/1920, 22/1920 paginile de titlu; DNZ, 1/1919, p. 17; 6, p. 96; 7, p. 116–117; 14, p. 224; 233; 20, p. 304–305; 22, p. 320–321.

⁴² DNZ, 15/1920 (pagina de titlu); 15/1920, p. 240; 249, 8, p. 128; 4, p. 64; 2, p. 24 (reproduceri)

⁴³ DNZ, 10/1920 (pagina de titlu), p. 160, 169 (reproduceri).

⁴⁴ DNZ, 11/1920, p. 176; DNZ, 12 p. 201.

⁴⁵ DNZ, 7/1920 (pagina de titlu); DNZ, 12/1920, p. 192.

⁴⁶ DNZ, 6/1920; DNZ, 13/1920 (paginile de titlu).

⁴⁷ DNZ, 3/1919, p. 49; DNZ, 18/1920, p. 288.

⁴⁸ DNZ, 1/1919, p. 4.

⁴⁹ DNZ, 16/1920, p. 265; DNZ, 18/1920, p. 289.

Bibliografie

Ittu, 2008 – G.-L. Ittu, *Tradiție. Modernitate și avangardă în arta plastică a germanilor din Transilvania la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului XX*, Editura Academiei Române, 2008.

DNZ – Das Ziel, Brașov, Nr. 1/1919; 2/1919; 3/1919; 4/1919; 6/1919; 7/1919; 8/1919; 9/1919; 10/1919.

DNZ – Das Neue Ziel, Brașov, Nr. 1/1919, 2/1919, 3/1919, 4/1919, 5/1919; 6/1920, 7/1920, 10/1920, 11/1920, 12/1920, 13/1920, 14/1920, 15/1920, 16/1920, 18/1920, 19/1920, 20/1920, 22/1920, 24/1920.

Lista ilustrațiilor:

1. Hans Mattis-Teutsch, linogravură abstractă, în *Das Ziel*, nr. 2 1919.
2. Hans Eder, *Portretul scriitorului Franz Blei*, pagină de titlu *Das Neue Ziel*, nr. 7, ianuarie 1920.

Fig. 1. Hans Mattis-Teutsch, linogravură abstractă, în *Das Ziel*, nr. 2 1919

Fig. 2. Hans Eder, *Portretul scriitorului Franz Blei*, pagină de titlu *Das Neue Ziel*, nr. 7, ianuarie 1920

FRITZ HABER

CERCETĂTOR LA EXTREMELE INOVAȚIEI TEHNOLOGICE ÎN SECOLUL XX

Ana Bocioancă
Ovidiu Bocioancă

Abstract. *Fritz Haber Researcher at the Extremes of Technological Innovation in the 20th Century.* Fritz Haber was awarded the Nobel Prize in chemistry in 1918 for developing a method for the direct synthesis of ammonia from its elements: hydrogen and nitrogen. The reaction made possible industrial-scale production of artificial fertilizers to provide grain crops with necessary nitrogen. For hundreds of millions around the world, the discovery averted the spectre of famine. It would be difficult to find a better illustration of Alfred Nobel's last will, which instructed his heirs to bestow prizes on those who confer the greatest benefit on mankind. Less than a decade after enabling the production of bread from air, Fritz Haber pioneered the use of deadly poison gases on the battlefields of World War I. He personally oversaw the first successful chlorine gas attack on the French and English lines at Ypres in April 1915.

Cuvinte cheie: *sinteza amoniacului, gaze asfixiante, clor, Zyklon B, Clara Immerwahr, Premiului Nobel.*

Keywords: *ammonia synthesis, asphyxiating gases, chlorine, Zyklon B, Clara Immerwahr, The Nobel Prize.*

Numeroși biografi, producători de film, artiști dar și istorici contemporani au încercat să descifreze personalitatea complexă a lui Fritz Haber. Numele său apare în piese de teatru, romane și biografii¹. Pentru a înțelege complexitatea acestui geniu trebuie să avem în vedere complexitatea începutului erei industriale și dinamica progreselor tehnologice excepționale care erau alimentate de ambițiile nou formatelor clase sociale.

Studiind destinul tragic al acestui Faust de la începutul celui de-al XX-lea secol considerăm că nu se poate face dreptate acestei figuri decât având în vedere trei straturi ale personalității sale: intern sau psihologia personalității sale; extern sau statutul său social și temporal adică modul în care dezvoltarea și evoluția sa au fost determinate de istoricul familiei sale și de presiunile sociale.

Cercetarea literaturii despre Fritz Haber ne oferă o imagine asupra impresionantului și complexului peisaj al timpului în care a trăit. În primul rând, abordarea științifică a făcut posibilă o solidă construcție a erei industriale în ajunul Primului Război Mondial când era foarte clar că invențiile puteau fi utilizate și pentru alte scopuri decât cele pașnice. Nicio societate nu ar putea să limiteze o tehnologie nouă, promițătoare pentru a servi doar unei dezvoltări pașnice. Pe de altă parte nu trebuie să evităm aspectele etice, ridicând problema responsabilității oamenilor de știință pentru utilizările descoperirilor lor. De asemenea, este imposibil să ignorăm rolul pe care l-au avut diferitele interese care au forțat dinamica socială și au dus la dezvoltarea turbulentă ulterioară. Astfel, este exagerat să se atribuie intenției inventatorului toate utilizările ulterioare ale unei invenții. Prin urmare, povestea lui Fritz Haber nu ne permite simple constatări și judecăți ci ne obligă să ne concentrăm asupra semnelor de întrebare.

Dacă privim cu atenție la lumea în care Fritz Haber a crescut și a fost educat observăm că era foarte complexă. În Prusia lui Bismarck se pune accent pe educația solidă și riguroasă, cu disciplină, patriotism și respect față de armată, insuflă atât acasă cât și la școală. Această educație cuprinzătoare și de înaltă calitate în toate domeniile avea scopul asigurării coeziunii naționale și eliminării diferențelor regionale și religioase. Wilhelm II și cancelarul său Bismarck au încercat să unească poporul divizat sub o deviză: „*Deo – Litteris - Patriae*”. Cercetătorii și oamenii de știință puteau spera la o poziție înaltă în ierarhia socială. Astfel, Kaiserul l-a felicitat pe Wilhelm Röntgen în 1896 pentru descoperirea razelor X: „*Aduc laudă lui Dumnezeu pentru că a acordat patriei noastre germane acest nou triumf al științei*”.

Mediul în care a crescut Haber era marcat de dinamica unui stat în dezvoltare. Emblematicul trio format din Dumnezeu, știință și patrie părea să fie calea evoluției naturale spre un stat civilizat. Orașele erau într-o permanentă dezvoltare exprimată nu doar prin bogăție ci și prin frumusețe și armonie. Dezvoltarea industrială, comerțul și respectul pentru armată nu au eliminat dragostea față de artă care era manifestată în arhitectură, urbanism, sculptură, pictură și artizanat. Era o lume pe care cu siguranță Fritz Haber o aprecia, în care se simțea bine și probabil dorea să mențină acea stare de lucruri.

Până la sfârșitul secolului al XIX-lea dezvoltarea industrială a atins o intensitate fără precedent datorită constantei rivalități dintre statele Europei. Curând s-a dovedit că această stimularea reciprocă a venit cu un preț: naționalismul a început să crească și, având în vedere interesele și ambițiile conflictuale ale puterilor europene, a crescut și amenințarea războiului. În astfel de condiții, pentru mulți, patriotismul era ușor de confundat cu naționalismul, cu atât mai mult cu cât granița dintre cele două nu este ușor de discernut. Din perspectiva de astăzi, în urma experienței

¹ Szöllösi-Janze 1998; Stoltzenberg 1994; Charles 2005.

dureroase a paroxismelor din secolul al XX-lea, nu mai este posibilă o perioadă în care naționalismul extrem să fie o virtute și o atitudine laudabilă.

A doua jumătate a secolului al XIX-lea a fost o perioadă de rivalitate feroce în Europa între francezi, germani și englezi. Curentele conflictuale ale naționalismelor s-au ciocnit în toate domeniile vieții, fără a omite viața academică. La acea vreme, Pierre Duhem, un eminent fizician și filosof francez, în eseuul său *"La Science Allemande"*, compară *esprit de finesse*² al științei franceze cu gândirea științifică plictisitoare a Germaniei pe care o considera a fi forma degenerată a științei franceze. El a folosit, de asemenea, această ocazie și pentru a expune deficiențele gândirii științifice englezești care, deși nu este lipsită de claritate, suferă de o lipsă de coerență logică sau bon sens.

Între prosperitate și spectrul foametei. Evoluția rapidă pe care o avea Europa în era industrială nu era lipsită de probleme. Amenințările la adresa dezvoltării civilizației industriale europene au fost discutate prima dată de Malthus³. Acesta a avertizat că progresele în civilizația europeană, care au extins speranța de viață și, astfel, au dus la o populație în constantă creștere, crează problema hrănirii populației. Producția existentă, dependentă de capriciile climatei și a terenurilor sărăcite de secole de cultivare, ar fi în imposibilitatea de a face față cererii de hrană în creștere. Omenirea ar avea astfel astfel unica opțiune pentru a restabili un echilibru: foamete sau război.

La sfârșitul secolului al XIX-lea, problema persista și părea a fi principala provocare care trebuia abordată de știință. Sir William Crookes, președintele Asociației Britanice pentru Progresul științei, care a descoperit taliul și a inventat radiometrul, a prezentat această problemă ca pe o potențial iminentă catastrofă. Importurile de cereale americane și rusești, care au ajutat la menținerea unui echilibru, nu ar mai fi fost capabile să-și îndeplinească sarcina, din moment ce acești principali producători ar limita livrările în următoarele decenii pentru a-și hrăni propria populație. Refacerea auto-eficienței interne nu era o opțiune: depozitele chiliene de azotat de sodiu și rezervele de guano din America de Sud s-ar fi epuizat. Singura soluție a fost de a dezvolta o metodă pentru producția de îngrășăminte cu amoniac folosind azot direct din sursa inepuizabilă, adică din aer.

Discursul lui Crookes a răsunat în întreaga comunitate științifică din Europa, iar în 1898 a început o cursă între laboratoare. Cercetătorii germani au avut o poziție privilegiată pentru că țara lor a introdus o soluție inovatoare pentru problema arzătoare a finanțării cercetării: garanțiile guvernamentale au încurajat bancherii și industriașii să investească în știință. Fabricile, de bunăvoie, au achiziționat brevete și au angajat specialiști talentați, în timp ce băncile au acordat finanțare. Eficacitatea rezultatului complexului academic-industrial-financiar s-a dovedit a fi deranjant pentru alte țări. Faptul că, la sfârșitul secolului al XX-lea, Statul reunificat al lui Bismarck a oferit un statut ridicat simbiozei dintre știință și industrie a subminat grav tradiționala dominație a puterilor coloniale. Această întrecere a brevetelor a fost foarte clară în favoarea Germaniei atunci când în 1869, Heinrich Caro a produs primul colorant sintetic, alizarina, la Chemische Fabrik Dyckerhoff Clemm & Co., companie devenită mai târziu BASF (Badische Anilin- & Soda-Fabrik), colorant care până atunci era extras din rădăcinile plantelor din genul *Rubia Cordifolia* (în special, roiba). Încă din 1872, alizarina sintetică a fost produsă de trei companii chimice germane: BASF, MLB și Bayer. Această concurență puternică a determinat distrugerea culturilor tradiționale de roibă, costul colorantului sintetic fiind o zecime din cea a substanței naturale. Au fost suficienți mai puțin de cincisprezece ani pentru a se produce un colaps complet al pieței. Sudul Franței, care în 1881 încă furniza mai mult de jumătate din producția globală cinci ani mai târziu nu mai vindea nimic. O soartă asemănătoare a avut și piața engleză de indigo, regele coloranților. Chiar dacă a fost nevoie de douăzeci și doi ani de efort neîncetat și de cheltuieli enorme, chimiștii de la BASF și MLB au dezvoltat o metodă de sinteză pentru colorantul indigo. În 1904, Germania a exportat 9.000 de tone de indigo sintetic, care a crescut de trei ori mai mult în 1913. Acest lucru a cauzat ruina întregii regiuni din India Britanică în care se cultivau plantele Indigofera și, prin urmare, a adus colapsul pieței engleze de indigo și a portului Marsilia, care deservea această piață. După cum se poate observa, problemele legate de globalizare nu sunt în niciun caz caracteristice doar secolului XXI.

Carierea lui Fritz Haber ca eminent om de știință, a început cu dezvoltarea unei metode industriale pentru sinteza amoniacului (așa-numitul proces Haber-Bosch). Înființarea Institutului Kaiser Wilhelm pentru chimie-fizică și electrochimie în Dahlem pentru Haber a fost posibilă tocmai datorită dezvoltării vaste a instituțiilor de stat germane. La recomandarea lui Svante Arrhenius, Fritz Haber a fost invitat să fie primul director al Institutului Kaiser Wilhelm. Lui Haber i-a fost garantat un buget generos, statut oficial de profesor la Universitatea din Berlin și membru la Academia Prusiană. Institutul a fost proiectat de către arhitectul-șef imperial Ernst von Ihne și includea conacul directorului, ce servea ca rezidența lui Haber. După cum spunea D. Stoltzenberg: „influența lui Haber depindea atât de mult de succesul său științific, așa cum era potrivirea perfectă între cariera sa și spiritul vremurilor”⁴.

² Duhem 1915, p. 35.

³ Malthus 1798, p. 4-11.

⁴ Stoltzenberg 1994, p. 123.

Prima încercare de sinteză a amoniacului au fost întreprinsă de Wilhelm Ostwald, chimist eminent și câștigător al Premiului Nobel, însă, metoda sa nu a reușit. Câțiva ani mai târziu, Haber și un tânăr om de știință englez, Robert Le Rossignol, au realizat prima sinteză promițătoare prin utilizarea unor analize fizico-chimice combinate cu o inginerie îndrăznească. Aceasta a fost inițial efectuată la laboratorul Școlii Tehnice din Karlsruhe și apoi, la scară industrială, în colaborare cu BASF. În iulie 1909, primii mililitri de amoniac conținând exclusiv azot atmosferic, indisponibil înainte, curgeau de pe mesele lor cu aparate de laborator. Haber a comentat acest lucru: *„este remarcabil cum ... noi trăsături speciale ies mereu la lumină. Aici fierul, cu care Ostwald a lucrat mai întâi și pe care l-am testat mai târziu de o sută de ori în stare pură, am descoperit acum că funcționează atunci când este impur”*⁵.

Haber – evreu german. Fritz Haber nu a avut niciodată îndoieli cu privire la identitatea sa națională. Se considera și era un german. Cultura germană era cultura sa; statul german Kaiserreich era patria sa. Germanitatea era mediul natural al tânărului Haber, ceva care *„nu trebuie judecat ci la care trebuie să te adaptezi, la fel ca ziua și noaptea, ca primăvara și vara, ca tot ce este mare și etern”*⁶.

Unul din aspectele care exprimau împlinirea lui Haber în germanitate a fost decizia sa, la vârsta de douăzeci și patru ani, de a fi botezat într-o biserică protestantă. Pentru omul ambițios și talentat, crescut într-o țară în care funcționează eficient instituțiile, o carieră științifică a fost o forță atrăgătoare puternică, mai puternică decât tradițiile religioase ale familiei sale. În ciuda succesului progreselor legislative și a educației universale antisemitismul încă era un fenomen persistent în Europa secolului XIX. Astfel, atunci când religia lui Haber a devenit un handicap serios, el a decis să se convertească la creștinism. Decizia a fost comentată în diverse moduri dar nu este nicio îndoială în acest caz, ca și în multe altele, că motivele religioase au jucat un rol mult mai puțin important decât dorința sa de a-și asigura perspectivele de carieră. Această concluzie este confirmată de evenimentele ulterioare din viața lui Haber, care, de altfel, a confirmat că principala cauză a convertirii sale a fost dorința sa de a se amesteca în germanism, necesitatea de a se simți *„unul de-al nostru”*, că face parte dintr-o comunitate legată de un teritoriu comun, de un trecut comun și un prezent comun.

Odată cu schimbările din societatea prusacă, diferitele straturi sociale au cunoscut o emancipare tot mai mare. Evreii, implicați invariabil în comerț și finanțe internaționale din cele mai vechi timpuri, s-au bucurat întotdeauna de acces direct la monarh, fapt care a fost considerat un privilegiu. Când Bismarck a reușit unificarea Germaniei spre sfârșitul celui de al nouăsprezecelea secol, dezvoltarea statului german în noua structură, bazată pe investiții industriale și întreținere a piețelor extinse, din ce în ce mai internaționale, a continuat paralel cu creșterea unei noi elite: bancherii și industriașii evrei. Familiile aristocratice prusace au perceput această evoluție ca o periculoasă competiție și astfel atât corpul militar superior cât și elita universitară au rămas impenetrabile pentru candidații evrei.

Noua dimensiune tehnologică a războiului – Ypres, 22 aprilie 1915. Germania de la începutul secolului al XX-lea a semănat cu un vulcan puțin înainte de erupție. Potențialul intelectual acumulat, realizările industriale, organizaționale, eficiența și bogăția în creștere au dat naștere unui sentiment de forță inevitabil, care aștepta să fie transformat și confirmat printr-un succes real. Ceea ce stătea în cale era echilibrul tradițional al influențelor moștenite din secolul al XIX-lea și bazate pe dominația marilor puteri coloniale. Un sentiment de nemulțumire și dorință de schimbare cu orice preț a prins rapid nu numai masele, ci și o mare parte din elita intelectuală. Cunoscut și respectat pe scară largă, Max Planck, câștigător al Premiului Nobel, a scris în noiembrie 1914 într-o scrisoare către Wilhelm Wien: *„Pe lângă multe lucruri care sunt oribile, există, de asemenea, multe care sunt neașteptat de mari și frumoase”*. Conștientizarea necesității ca națiunea să se supună unui proces scurt, dar intens de purificare, similar cu călirea unui oțel turnat, a fost împărtășită aproape universal. Sceptici cu privire la ideea unui *“foc sfânt”*, din care urma să apară o nouă națiune germană, nu erau doar în cercurile social-democrate, ci și unii finanțatori și industriași, care considerau intrarea în proiecte de război riscantă și incertă. Însă erupția vulcanului nu a putut fi oprită.

Ceea ce a fost considerată o baie de revigorare/renaștere, s-a transformat repede într-o baie de sânge. Ce a fost anunțat că va fi un război fulgerător, s-a dovedit a fi un război de uzură în tranșee. Germania a ajuns la marginea dezastrului. Resursele și capacitatea de producție a fabricilor de muniție, suficiente pentru un război scurt planificat de către Statul Major General s-au dovedit a fi complet inadecvate în conflictul în curs. Blocada britanică a reușit să oprească transporturile de salpetru chilian folosite pentru producția de explozivi. Încă din septembrie 1914, o echipă de experți a fost numită pentru a găsi o ieșire din această capcană/înfundătură tehnologică. Echipa l-a inclus pe Fritz Haber, care era deja un Geheimrat (consilier de stat), director al Institutului Kaiser Wilhelm, institut înființat cu scopul de a ajunge din urmă, și a depăși, institutele de cercetare americane. Era în relații bune cu membri ai cercurilor guvernului

⁵ Haber to BASF, 14 January, 1910 (Archiv zur Geschichte der Max-Planck-Gesellschaft, Dept. Va, Rep. 5, 664).

⁶ Haber 1927.

⁷ Heilbron 2000, p. 72.

de la Berlin, om de știință strălucit și un splendid organizator cu o capacitate naturală de a pune împreună echipe eficiente de implementare.

Fritz Haber a considerat că este datoria sa civică de a contribui la efortul de război al patriei sale, cu atât mai mult cu cât datorită specializării și poziției sale el a făcut parte din industria de bază și din cercurile științifice. Procesul tehnologic pe care l-a dezvoltat, inițial pentru sinteza amoniacului, a făcut posibilă acoperirea necesarului de muniție după modificările necesare făcute la fabricile chimice BASF de la Leuna și Oppau. Aceasta, totuși, nu era suficient pentru a obține un avantaj și a câștiga războiul. Era imposibil să câștigi repede războiul doar prin creșterea puterii de foc a puștilor și a tunurilor. Haber a concluzionat că o victorie rapidă era posibilă doar dacă războiul ar avea o nouă dimensiune tehnologică, introducând un element de șoc și teroare, care ar lua prin surprindere inamicul. Un astfel de șoc urma să fie provocat de utilizarea armelor chimice pe câmpul de luptă. Ce avea el în minte nu era vreunul dintre diferitele gaze iritante care forțau trupele inamice să iasă din tranșee direct sub focurile de armă. Haber dorea o reacție de șoc provocată de arme chimice adevărate, nu doar incapacitante, ci gaze letale, de neoprit și care să croiască o cale liberă de avansare a trupelor germane.

Fiind chimist, Fritz Haber a realizat cu toată claritatea că armele chimice nu vor fi niciodată domeniul exclusiv al unei singure părți. Din acest motiv, el acorda atâtă importanță elementului de surpriză, șoc, și unui succes militar spectaculos, pe o scară care ar forța dușmanul să capituleze. El a argumentat că o victorie rapidă realizată în acest mod ar reduce în general pierderile și ar salva victimele umane din ambele părți. Convențiile de la Haga în vigoare la acel moment interziceau utilizarea proiectilelor umplute cu gaze asfixiante, dar Haber s-a convins repede atât pe sine cât și pe alții că, dacă ceva ar fi posibil din punct de vedere tehnologic și dacă ar conduce la câștigarea războiului ar trebui să fie folosit. Amenințarea unei posibile cercetări secrete a francezilor și englezilor cu privire la armele chimice s-a dovedit a fi un argument decisiv și eficient împotriva celor care se opuneau încălcării convențiilor existente. De fapt, acest raționament nu a fost diferit prea mult de proiectul american Manhattan în timpul celui de-al doilea Război Mondial. Folosirea armelor nucleare în Japonia a cauzat cu siguranță un șoc, dar a ajutat la ducerea la sfârșit a războiului, deja câștigat oricum, și a salvat multe vieți, cel puțin cele americane. În contrast cu ideile de modă veche ale lui Haber, noua armă a fost folosită nu pe câmpul de luptă, ci împotriva populației civile, în acord cu doctrina militară general acceptată a celui de-al doilea Război Mondial. Eficacitatea uimitoare a armei a intensificat șocul cu care se confruntau ofițerii de stat ai Japoniei, provocând capitularea, care era complet contrară tradiției de luptă a japonezilor.

Fritz Haber a transformat Institutul Kaiser Wilhelm, într-o mașină eficientă care să susțină continuarea efortului de război. Sarcina institutului pe timpul războiului nu a fost numai de a dezvolta noi, mai eficiente tipuri de substanțe chimice de luptă, dar și să elaboreze protecții adecvate, anticipând posibilitatea utilizării iminente a armelor, similar de către adversari. Institutul a crescut nemaipomenit: 1.500 de persoane, incluzând 150 oameni de știință, au lucrat sau au servit mai degrabă acolo. Printre ei erau viitori câștigători ai Premiului Nobel, precum Otto Hahn, James Franck și Gustav Hertz. Scara angajamentului și concepția organizațională dezvoltată de Haber prefigura o nouă eră a implicării directe a științei în război. Unități similare au fost, de asemenea, create și de partea Antantei, în special în Anglia și Franța.

Cu toate aceste eforturi, se estimează că armele chimice nu au fost deloc decisive în ceea ce privește rezultatul final al Primului Război Mondial. Folosite de toate părțile, acestea au fost cauza unor tragedii individuale ale soldaților, dar nu au avut un efect foarte important în ansamblu. Reprezentantul Statelor Unite, a refuzat să semneze declarația de la Haga privind interdicția armelor chimice, declarând că există o diferență mică între utilizarea permisă a armelor de foc care introduc metal încins în corp și utilizarea ilegală a armelor care introduc gaze otrăvitoare în plămâni⁸. Clorul eliberat la 22 aprilie 1915 de Haber din 5700 de cilindri, însumând 167 de tone⁹, către șanțurile de la Ypres, pe o distanță de 6 km, între Steenstraat și Langemarck, era doar un preludiu. Norul de clor, purtat de vânt a cauzat moartea a 5000 de soldați și scoaterea din luptă a altor 1.5000¹⁰, provocând o imensă panică. Atacul cu gaz otrăvitor a fost repetat două zile mai târziu, în condiții mult mai favorabile cauzând o retragere de 5 kilometri a trupelor aliate, în mai 1915 acestea ajungând în orașul Ypres. Germanii au considerat folosirea clorului drept un succes, iar Fritz Haber este recompensat cu gradul de căpitan în armata germană. După război au fost dezvoltate tipuri mai evoluate de arme chimice și au fost îmbunătățite mijloacele prin care se livrau. Toate acestea au dus la crearea unui anumit echilibru de frică, blocând în mod eficient utilizarea războiului chimic în timpul celui de-al doilea Război Mondial.

⁸ The Hague Peace Conferences of 1899 and 1907 (Vol. II – Documents): Report of Captain Mahan to the United States Commission to the International Conference at the Hague, Baltimore, 1909; Yale Law School 2008, Lillian Goldman Law Library, New Haven, 2008 (http://avalon.law.yale.edu/19th_century/hag99-06.asp).

⁹ Bretislav 2005, p. 10.

¹⁰ Prentiss 1937, p. 664.

Moartea pe front, moartea în lagărele de exterminare. Judecarea unor evenimente din trecut la standardele actuale poate fi dificilă. Experiențele traumatice din al doilea război mondial au format conștiința istorică a generațiilor postbelice europene pentru zeci de ani; au sculptat brazde mentale care continuă să canalizeze diverse fluxuri de gânduri, uneori fără să conștientizăm adevăratele lor origini. Figura lui Fritz Haber, văzută prin filtrele conceptuale ale Holocaustului, exterminarea în masă, prăbușirea sistemelor totalitare și, în plus încadrarea în corectitudinea politică contemporană, devine a construcție bizară care nu are nimic de-a face cu realitățile în care el a trăit. Asocieri precum Haber-Zyklon B-Auschwitz-Holocaust sau gaze otrăvitoare-exterminare în masă-Dr. Death, folosite în jurnalismul ieftin, duc în mod inevitabil la un populism violent. Îl prezintă în mod denaturat pe Haber ca un precursor al doctorului Mengele din lagărul de la Auschwitz sau, în cel mai bun caz, ca un ucigaș în masă grotesc.

Urmând această idee, Haber ar putea fi de asemenea responsabil pentru ploaia acidă, despăduriri și deșertificarea Africii, pe baza asociațiilor: Haber-amoniac-îngrășămintele chimice-poluarea mediului. Zyklon B, existent în mintea publică ca un instrument de exterminare în masă, a fost creat și dezvoltat de concernul IG-Farben, unde Fritz Haber era membru în consiliul de administrație, ca un puternic și eficient insecticid ce conținea acid cianuric. De fapt, este încă folosit ca atare, dar, pentru a evita asociațiile macabre, este comercializat sub un alt nume. Acesta este produs ca Uragan D2 la o fabrică din Kolin, Cehia. Mai exact, aceeași fabrică ce în trecut, sub numele de Kaliwerken, a furnizat Zyklon B pentru Auschwitz în 1943-1945.

Produsele chimice letale au fost inevitabil asociate cu otrăvurile, considerate ca fiind nedemne, crude și disprețuite în cultura occidentală. Poate este o coincidență faptul că primul tratat privind războiul chimic a fost Acordul de la Strasbourg din 27 august 1675 semnat între Franța și Sfântul Imperiu Roman de Națiune Germană¹¹. Ambele părți au convenit să se abțină de la a folosi gloanțe otrăvite unul împotriva celuilalt. Două sute patruzeci de ani mai târziu, puternicul Imperiu german condus de Wilhelm al II-lea a lansat un nor de clor împotriva francezilor la Ypres.

Convenția de la Haga prin Declarația din 29 iulie 1899 a interzis statelor semnatare să utilizeze proiectile cu gaze asfixiante sau otrăvitoare în ostilitățile dintre ele. Beligeranții din primul război mondial au încercat să se sustragă acestei interdicții încă de la începutul conflictului armat. Gazele trebuiau să servească în primul rând ca mijloc de a ajuta la depășirea impasului în care se afla războiul din tranșee. Franța a folosit grenade umplute cu *etilbromacetat* (gaz lacrimogen) încă din august 1914, iar în octombrie 1914 armata germană a atacat la Neuve-Chapelle cu obuze încărcate cu *clorsulfat de orto-dianisidin* care provoca crize violente de strănut¹². Ambele încercări, și unele similare, au trecut aproape complet neobservate de către cei atacați deoarece eficacitatea agenților chimici a fost aproape zero, gazele nefiind destinate să ucidă soldații, ci doar să îi scoată temporar din luptă pentru le ocupa pozițiile. De îndată ce au început să fie săpate tranșeele, beligeranții au căutat o cale să își readucă adversarii înapoi pe câmpul de luptă, în bătaia armelor. Răspunsul a fost gazul toxic. Fritz Haber a anunțat prima utilizare a unei arme chimice ca fiind o importantă "piatră de hotar" în "arta războiului" și a văzut efectul său psihologic¹³: „*Toate armele moderne, deși au ca scop moartea adversarilor, în realitate succesul lor se datorează vigoriei cu care acestea distrug temporar puterea psihologică a adversarului*”¹⁴.

Fritz Haber și echipa sa au abordat problema prin utilizarea completă a metodelor științifice, efectuând analize detaliate, reprezentând curbe de mortalitate pentru diferite animale de laborator, în special pisici, șoareci și câini, și analizând diferite condiții atmosferice. Primul atac cu gaz de clor la Ypres a fost un succes complet din punct de vedere tehnologic, în timp ce din punct de vedere militar a fost un episod local, iar din punct de vedere etic a fost o încălcare a tratatelor care interziceau utilizarea otrăvurilor în numele unui scurt beneficiu tactic. Aliații, care și-au exprimat în mod corespunzător indignarea, s-au angajat și ei în organizarea propriilor arme chimice, acum cu sprijin științific deplin. Ca și germanii, au înființat laboratoare de specialitate identice și chiar au testat diferite produse. În documente declasificate publicate după război, s-a observat că unul dintre parametrii măsurați la laboratoarele germane, *Tödlichkeitsprodukt*, sau *indicele letal*, a fost mai mic decât cea corespunzătoare indicelui măsurat pentru substanțele americane¹⁵. Încă din toamna anului 1915, o nouă invenție și-a făcut drumul spre câmpurile de luptă: fosgenul, adevăratul "superstar" al războiului chimic din acea vreme. Cunoscut anterior în industria coloranților, a fost folosit cu succes pentru prima dată ca armă chimică a Franței datorită inventivității lui Victor Grignard, câștigătorul francez al Premiului Nobel pentru chimie în anul 1912. De zece ori mai eficace decât clorul, a reprezentat cauza pentru aproximativ 80% din decesele cauzate de armele chimice în timpul Primului Război Mondial.

¹¹ Coleman 2005, p. 7.

¹² Prentiss 1937, p. 133.

¹³ Bretislav 2005, p. 11.

¹⁴ Haber 1924, p. 36.

¹⁵ Prentiss 1937, p. 15-18.

Clara Immerwahr. Legenda neagră a lui Haber poate nu ar fi atât de neagră dacă nu ar fi în ea și Clara Immerwahr (prima soție a lui Haber) și sinuciderea ei. Ca și în cazul lui Zyklon B, din cunoștințele și informațiile pe care le avem azi, înțelegem că ea a fost o victimă a despotismului aproape militar al lui Haber care nu numai că i-a înăbușit cariera, dar și-a trădat și propria misiune științifică. Căsnicia soților Haber a avut epilogul în 1 mai 1915 la Dahlem, în noaptea petrecerii pe care Fritz Haber, director al Institutului Kaiser Wilhelm, a dat-o pentru a sărbători ultimul său mare succes: promovarea la rang de căpitan. A fost încă un vis devenit realitate, cu atât mai prețios cu cât promovarea a fost acordată în afara procedurii obișnuite, ca recunoaștere a meritelor sale remarcabile. A fost, de asemenea, un triumf care s-a dovedit a fi ultima picătură din cupa de amărăciune a Clarei. În timp ce astăzi, din perspectiva a decenii de pace și egalitate de drepturi a femeilor, o imagine a Clarei, compusă numai elementele care o prezintă ca o victimă inocentă a iubirii ei, par să fie un produs al reducionismului moral, neglijând contextul și bogăția nuanțelor din istorie.

Spre deosebire de condițiile în care Marie Skłodowska-Curie a fost capabilă să studieze și să lucreze, femeile din Imperiul german nu și-au manifestat public nemulțumirea față de poziția lor. Nici mișcarea pentru dreptul de vot al femeilor, nici deschiderea universităților din Paris pentru femei nu au inspirat mișcări similare în Germania. Un climat sau un model pentru soția și mama care a urmat o carieră științifică nu apăruseră încă. Soții Haber erau probabil primul cuplu căsătorit din universitate, ambii deținând doctorate cum laude, Clara fiind prima femeie deținătoare a doctoratului la Universitatea din Breslau. S-au întâlnit ca studenți la universitate, membri ai comunității de cercetare care tocmai începuse să și stabilească regulile și pentru care prezența femeilor era ceva complet neobișnuit. Clara a fost de acord să se căsătorească cu Fritz după zece ani, când el avea o poziție științifică stabilă la Karlsruhe, iar ea își începuse cariera de profesor la laboratorul universitar al lui Richard Abegg din Breslau. Ca urmare, după o perioadă inițială de colaborare, după nașterea fiului lor, Fritz a cedat modelului tradițional de familie și a încetat să îi pese de nevoile științifice ale Clarei. Personalitățile și ambițiile celor doi nu s-au dovedit a fi complementare, ceea ce a condus la ciocniri frecvente, după cum mărturisea Clara într-o scrisoare către Abegg: *„Ce a câștigat Fritz în acești opt ani, eu am pierdut... Chiar dacă circumstanțele externe și propriul meu temperament sunt de condamnat, cea mai mare parte a responsabilității pentru această pierdere îi revine lui Fritz și autocontrolul său permanent și certitudinii cu privire la locul său în căsătorie și în mersul gospodăriei. El distruge pur și simplu fiecare personalitate care nu este în stare să se ridice la el, cum sunt eu. Mereu mă întreb dacă inteligența superioară este suficientă pentru a fi o ființă umană mai valoroasă decât altele și dacă partea din mine care s-a pierdut numai pentru că n-am întâlnit omul potrivit nu a fost mai importantă decât cea mai importantă parte din teoria electronilor”*¹⁶.

Câțiva ani mai târziu, când a izbucnit războiul, diferențele dintre ei s-au adâncit ca urmare a opiniilor diferite privind problema utilizării armelor chimice. Discordia a ajuns la punctul culminant și s-a încheiat prin sinuciderea Clarei la 1 mai 1915. Fritz Haber, acuzat de lipsă de sensibilitate pentru că în dimineața următoare acestei sinucideri a plecat pe front, a făcut următoarea mărturisire într-o scrisoare către Karl Engler, fostul său rector la Karlsruhe, șase săptămâni după moartea Clarei: *„Nu știu dacă voi supraviețui în această lună. Dar războiul, plin de atracțiile lui oribile și cerând în mod constant toată puterea mea, a fost în stare să mă calmeze. Am avut noroc să petrec opt zile lucrătoare la minister, așa că am avut șansa să-mi văd fiul. Acum mă întorc în prima linie. Lucrând în mijlocul complicațiilor războiului, printre oameni necunoscuți, nu am absolut nici un moment să mă odihnesc, să reflectez sau să mă las înrobite de sentimentele mele. Singurul lucru rămas este îngrijorarea cu privire la rezistența mea: voi putea să duc povara care a fost pusă pe umerii mei? ... Fiecare a doua zi petrecută în șuierat de gloanțe este bună pentru mine. Aici, doar momentul prezent contează ... Dar când mă întorc la birou ..., încă pot auzi în inima mea cuvintele pe care mi le-a spus odată și, epuizat, îi văd capul care apare în mijlocul ordinilor și cablurilor, și îmi provoacă durere ...”*¹⁷.

Sfârșitul tragic al acestei căsnicii marchează și o altă tranziție: o tranziție spre inima timpurilor moderne. Pe de o parte, patriotismul lui Fritz Haber, dorința sa constantă de a câștiga războiul, l-au determinat să încalce vechiul tabuu menționat mai sus, în numele eficacității acțiunii. A devenit o manifestare a consolidării perioadei industriale, în care credința în puterea inteligenței și admirația pentru capacitatea de a produce diverse bunuri, a dus la o morală relativă. Eficiența și viteza de acțiune a devenit imperceptibil o valoare mai importantă decât etica. Pe de altă parte, nevoi noi și diferite au venit din partea femeilor cu ambiții academice. În societatea germană de la începutul secolului al XX-lea, Clara, doctor în chimie, s-a trezit pe un drum de pionierat, singurul drum spre ceea ce ar fi o lume diferită, o lume care ar accepta și aprecia competența, dar care ar necesita parteneriat și apropiere, o calitate a colaborării. În timp, relațiile au devenit din ce în ce mai mult o confruntare a două modele: Haber a aparținut lumii care a dispărut, în care autoritatea masculină a impus ordinea asupra lumii și îi dădea sens. Pentru Clara, acea lume a devenit complet lipsită de sens în noaptea sinuciderii, rămânând doar o absurditate victorioasă a bărbaților care sărbătoresc eficiența lor aruncându-se în război.

¹⁶ Klara an Abegg, 25th April 1909, Archives of the Max Planck Society, Haber Collection Rep. 13, 812.

¹⁷ Haber an Engler, June 1915, Archives of the Max Planck Society, Haber Collection, Rep. 13, 985.

Haber, omul de știință blestemat. Convingerea aliaților victorioși că implicarea directă a lui Haber în producția și utilizarea produselor chimice ca arme ar trebui să îl descalifice pe inventatorul sintezei amoniacului din elemente, de la a fi luat în considerare pentru Premiul Nobel nu a avut impact asupra evaluării realizărilor sale dinaintea războiului. Problema acordării Premiului Nobel unui om de știință care a realizat un progres extraordinar în producția de îngrășăminte artificiale cu azot a fost pe ordinea de zi a comisiei de acordare a Premiului Nobel încă din 1909.

Când comisia a anunțat primele sale nominalizări postbelice, a recunoscut pe deplin importanța muncii lui Haber, onorând omul care a descoperit metoda de utilizare a azotului atmosferic în obținerea amoniacului. În plus față de Haber, premiile pentru fizică pentru 1918 și 1919 au fost de asemenea acordate cercetătorilor germani (Max Planck și Johannes Stark). Decizia privind acordarea Premiului Nobel în chimie pentru 1918 lui Fritz Haber, a fost făcută atunci când primul război mondial era încă în memoria recentă iar rolul lui Haber și implicarea personală în utilizarea gazelor toxice în război nu au fost nici un secret pentru nimeni. Cu toate acestea, Comitetul Premiului Nobel, care îndeplinește directiva testamentului lui Alfred Nobel, l-a recunoscut pe Haber nu ca un creator de arme chimice, ci ca unul dintre cei care au „conferit cel mai mare beneficiu omenirii”. Justificarea războiului a fost menționată doar o dată, în discursul lui G. Ekstrand la 1 iunie 1920, președintele de atunci al Academiei Suedeze Regale de Științe: „*Durata războiului mondial a demonstrat suficient pentru fiecare țară nevoia organizării, ori de câte ori este posibil, a producției de mărfuri esențiale între propriile sale granițe, în cantități suficiente pentru a îndeplini propriile nevoi*”¹⁸.

Fritz Haber, un mare maestru al tehnicii, a perceput lumea ca o serie de probleme tehnologice care urmează să fie rezolvate. În același spirit în care a rezolvat problema utilizării azotului din atmosferă el a dorit să încline balanța în timpul Primului război mondial în favoarea țării sale. Apoi, el a încercat să-și ajute patria să-și respecte obligația de a plăti reparațiile impuse prin Tratatul de la Versailles. Proiectul lui Haber de a extrage aur din apa de mare, urmărit între 1920 și 1926, și implicând mai multe curse oceanice, s-a încheiat cu un eșec, deoarece concentrația în aur s-a dovedit a fi mult prea scăzută iar costul extragerii cantităților de aur găsit ar fi depășit valoarea aurului extras.

Fritz Haber, în viața lui personală, nu a putut să renunțe la atitudinea sa tehnocratică. S-a simțit cel mai bine în domeniul său profesional - un bun organizator, întotdeauna plin de idei, protector față de colegii săi. Cu toate acestea, ceea ce a funcționat bine în condițiile de laborator ale institutelor de cercetare nu era neapărat cel mai bine pentru realitățile vieții de familie. Două căsătorii nefericite, una încheiată cu sinuciderea primei sale soții, cealaltă, cu Charlotte Nathan, cu care era incompatibil și care a dus la despărțire după zece ani furtunoși.

Fritz Haber, un tehnocrat care a încercat pe tot parcursul vieții lui să cultive virtuțile tradiționale, un prusac naționalist care totuși, era lipsit de dispreț pentru alții. Cine a fost el? Cum ar trebui să fie judecat? Viața lui tumultuoasă a fost departe de a fi o viață de rutină academică. În stil tipic tehnocrat, Fritz Haber a crezut cu entuziasm în soluții simple la probleme complexe. Sinteza amoniacului, care i-a adus faima, a fost o chestiune de stabilire a condițiilor de reacție adecvate și găsire a catalizatorului potrivit. Câștigarea războiului trebuia să fie o chestiune de utilizare potrivită a produselor chimice pe câmpul de luptă. În mod similar, aurul extras din apa de mare trebuia să ajute Germania să îndeplinească contribuțiile impuse de Tratatul de la Versailles.

Nazismul antisemit condus de stat nu era supus unei interpretări compatibile cu raționalitatea tehnologică. În una dintre ultimele sale scrisori, Haber, deja în exil în Anglia, a scris următoarele lui Carl Bosch: „*N-am făcut nimic, nu am spus niciodată nici chiar un singur cuvânt, care ar putea justifica să mă facă un inamic pentru cei care guvernează acum Germania*”¹⁹. Milioane de germani care nu au rostit nicio singură obiecție, care nu au făcut nici cel mai mic gest de protest, au contribuit la ascensiunea statului lui Hitler. Filozofia despre stat pe care Haber o mărturisea cu entuziasm cu doar câțiva ani înainte: „*Statul nostru nu-și slujește cetățenii, ci cetățenii slujesc statul*”, și-a dezvăluit limitările.

Considerată din perspectiva de azi, figura lui Haber este susceptibilă la o manipulare ușoară. Este mult mai ușor de redus realizările sale la gazele de război, el fiind considerat părintele armelor chimice și este mai greu să ne ocupăm de realizările care l-au condus la câștigarea Premiului Nobel.

Disputele emoționale asupra evaluării contemporane sunt sintetizate folosind exprimarea convenabilă „*istoria va judeca*”, ca și cum istoria ar developa lent o imagine latentă pe filmul fotografic expus. Este imposibil să scoatem complet ochelarii prezentului când privim în trecut. Dacă ar fi posibil, istoria ar deveni o disciplină moartă, fixată într-o formă dată odată și pentru totdeauna. Orice descriere trebuie să fie, de asemenea, o înțelegere. Atât pentru a înțelege motivele, obiectivele și consecințele acțiunilor dar și de a înțelege condițiile existente, circumstanțele și constrângerile.

Bibliografie

Bretislav 2005 – F. Bretislav, *Fritz Haber (1868-1934)* în *Angewandte Chemie (International Edition)* 44, 3957, Weinheim, 2005.

¹⁸ http://nobelprize.org/nobel_prizes/chemistry/laureates/1918/press.html

¹⁹ Haber an Bosch, 28. Dezember 1933, Archives of the Max Planck Society, Haber Collection, Rep. 13, 911.

Charles 2005 - D. Charles, *Master Mind: The Rise and Fall of Fritz Haber, the Nobel Laureate Who Launched the Age of Chemical Warfare*, New York, 2005.

Coleman 2005 - K. Coleman, *A History of Chemical Warfare*, New York, 2005.

Duhem 1915 – P. Duhem, *La Science Allemande*, Paris, 1915.

Haber 1924 – F. Haber, *Fünf Vorträge aus den Jahren 1920-1923*, Berlin, 1924.

Haber 1927 – F. Haber, Speech on the 50th Anniversary of the Academic Literary Society, Universität Breslau, 10th June 1924, Aus Leben und Beruf, Springer 1927.

Heilbron 2000 - J. L. Heilbron, *The Dilemmas of an Upright Man: Max Planck and the Fortunes of German Science*, Harvard, 2000.

Malthus 1798 – Th. R. Malthus, *An Essay on the Principle of Population*, (1 ed.). J. Johnson In St Paul's Church-Yard, London, 1798.

Prentiss 1937 - A. M. Prentiss, *Chemicals In War: A Treatise on Chemical Warfare*, New York, 1937.

Stoltzenberg 1994 - D. Stoltzenberg, *Fritz Haber: Chemiker, Nobelpreisträger, Deutscher, Jude*, Weinheim, 1994.

Szöllösi-Janze 1998 - M. Szöllösi-Janze, *Fritz Haber: 1868 – 1934*, München, 1998.

http://nobelprize.org/nobel_prizes/chemistry/laureates/1918/press.html

<http://cdn2.spiegel.de/images/image-651191-galleryV9-gvsg-651191.jpg>

<http://www.seilnacht.com/chemiker/haber3.jpg>

Instalația Haber - Le Rossignol de sinteză a amoniacului (Deutsches Museum München)
(foto: Wikimedia Commons, <http://www.seilnacht.com/chemiker/haber3.jpg>)

Fritz Haber la Ypres – Arhiv Der Max Planck Gesellschaft, Berlin
(<http://cdn2.spiegel.de/images/image-651191-galleryV9-gvsg-651191.jpg>)

DIN TRECUTUL PRACTICĂRII MEDICINII LA SIGHIȘOARA

Dr. Nicolae Teșculă

Zusammenfassung. Aus der Vergangenheit der Medizin in Schäßburg. In Mittelalter gab es in Schäßburg zwei Krankenhäuser: die Kirche Sf. Anton und die Kirche des Heiligen Gesites. Während dieser Zeit spielten die Barbieri eine wichtige Rolle in der medizinischen Praxis. Der erste bekannte Arzt war Pankrätius Chirurgus im Jahr 1566. Auch eine wichtige Rolle für die Gesundheitsversorgung wurde seinem öffentlichen Bad gegeben (1522). Derjenige, der den Grundstein eines Krankenhauses nach modernen Prinzipien legte, war Johann Christian Gottlieb Baumgarten im Jahr 1801. Dieses Krankenhaus war bis 1896 in Betrieb, als Dr. Julius Oberth den Grundstein für das Kreiskrankenhaus Groß Kokel legte.

Cuvinte cheie: Sighișoara, medicină, spital, bărbieri, ev mediu.

Stichworte: Schäßburg, Medizin, Krankenhaus, Barbieri, Mittelalter.

Încă din evul mediu au existat la Sighișoara preocupări în domeniul medicinei. Astfel, la 1461 este atestată Biserica Sf. Anton cu un mic spital existent în apropiere. Prezența sa este confirmată de lista clericilor (rector hospitalis) existenți aici¹. Acest spital a funcționat până la finele secolului al XIX-lea, clădirea, suferind modificări de-a lungul secolelor, existând și azi fiind denumită Casa Beloianis.

Alături de acest spital, la 1507 este atestată Biserica Sf. Duh cu spitalul adiacent pentru bolnavii de lepră. În acest an Universitatea Saxonă a acordat alocații bănești spitalelor din Sighișoara: *Hospitali in Segeswar fl. 6, Leprosius ibidem fl. 4*. Deci spitalului Bisericii Sf. Anton i se acordă 6 florini și spitalului pentru leproși, 4 florini².

Revenind la Biserica S. Anton, aceasta a fost construită se pare în jurul anului 1415. Din matricolele existente la Biserică este atestat între 1461 și 1466 un anume "frate Antoninus". Aici se crează un Xenodochion, deci un azil pentru săraci, care depindea de ordinul călugăresc catolic al Antoninilor, care își avea preceptorul general în localitatea Drautz, azi Dravec în Slovacia³.

Biserica Sf. Anton din Sighișoara, dispunea de o casă parohială și o școală, iar după 1500 și de un zid de apărare. După reforma religioasă, biserica devine una evanghelică, dar își păstrează caracterul de așezământ sanitar și social. Finanțarea activităților sanitare, la fel ca și în cazul Bisericii și al Spitalului Leproșilor a fost realizată după cum apare din actul emis în 11 mai 1575 de principele Transilvaniei Ștefan Bathory, din administrarea moșiei, proprietate a scanului Sighișoara, așa numita "Puistietate" (Wüstung sau Woßling)* care avea o suprafață de 3979 de jugăre, deci aproximativ 2290 de hectare. Mai târziu în anul 1625 se va elabora de către magistratul Sighișoarei și primul statut al spitalului, intitulat "Spitalss Ordnungk zu Schespurg"⁴.

În secolul al XVIII, biserica și azilul au de suferit de pe urma inundației din 1787, apoi între anii 1809-1810, azilul este transformat în magazin, ultimul preot al bisericii atestat documentar este Martin Wohl în anul 1828. Necesitățile școlare vor determina la finele secolului al XIX-lea dărâmarea Bisericii Spitalului și ridicarea în 1877 a unei Scolii Evanghelice de fete.⁵

În ceea ce privește spitalul și Biserica Leproșilor, în anul 1872, o dată cu construirea căii ferate Arad-Brașov, clădirea vechiului spital este dărâmată și Biserica Leproșilor rămâne până în zilele noastre o biserică parohială, care deservește populația din zonă.⁶

Revenind la evul mediu, în această perioadă cei care se ocupau în orașe de problema sanitară erau cei grupați în jurul bărbierilor, care se ocupau de tratarea rănilor și de extracțiile dentare. Ei sunt atestați pentru prima dată în 1522 când este menționat un anume Valentinus Barbitonsor. Mult mai târziu apar bărbierii organizați în bresle. La Sighișoara fiind menționați ca breasla la 1550. Erau o breaslă importantă deoarece la est de Turnul cu Ceas, până în anul 1631 vor avea un turn de apărare⁷.

¹ Grigorescu 1996, p. 108.

² Müller 1856, p. 30.

³ Acker 2010, p. 52.

* Azi localitatea Țeline, jud. Sibiu.

⁴ Acker 2010, p. 53-54.

⁵ Acker 2010, p. 55.

⁶ Schäßburg 1998, p. 129.

⁷ Nussbächer 2010, p. 176.

Primul medic atestat la Sighișoara este un anume Pankratius Chirurgus în 1566. Acesta va locui în oraș până la decesul său survenit la 1583, după cum arată piatra sa de mormânt existentă în Biserica sin Deal ⁸. În anul 1854 avem atestat pe primul dentist din oraș, Carl Gooß ⁹.

Poblemele de sănătate cu care se confrunta orașul, datorită numeroaselor epidemii, va determina municipalitatea să numească un medic al orașului, a prim rol era de a asigura carantina și de a organiza un spital. Primul medic al orașului a fost Johann Christian Gottlieb Baumgarten la anul 1801, iar primul spital organizat după principii moderne a fost în vechiul azil de pe lângă Biserica Spitalului. ¹⁰

O altă construcție care servea pentru sănătatea publică a orașului era *baia publică*.¹¹ Ea este atestată pentru prima dată în socotelile orașului din anul 1522. Era situată în Orașul de Jos pe strada Baiergasse. Hala băii publice avea o lungime de 12 stâneni și o lățime de 4,5 stâneni. Acoperișul ei era susținut de opt coloane dispuse pe două rânduri. Din același socoteli a orașului, reiese faptul că primul băieș cunoscut este un anume *Bernardus*, care era venit din Mediaș. Orașul îl împrumută cu o sumă de bani pentru mutarea și instalarea la Sighișoara.

Alături de spital au existat și farmaciile. Primul farmacist consemnat la Sighișoara a fost Andreas Bertramus, în secolul al XVII-lea, urmat de Paul Kartschen, iar prima mențiune documentară privind existența unei farmacie la Sighișoara, datează din anul 1700, în *„Registrul matricol al fostei asociații a farmaciștilor regiunii a V-a Transilvania”* - farmacia *„La Corona”*. Mai apoi au fost fondate farmaciile *„La Leul”* (1720) și *„La Vulturul”* (1755). În anul 1897 era înființat la Sighișoara Spitalul Comitatului Târnava Mare.¹²

Legat de acest spital Josef Zielinski în memoriile sale amintește: *„Nu pot să omit a spune ceva și despre asta, mai ales că e vorba de personalități, care merită a fi amintite și în vremurile care vor veni.*

În primul rând vreau să relatez despre spitalul vechi. El era adăpostit în anii 60 în Pfründneranstalt și avea în încăperile de jos două saloane cu câte 10 paturi păstrate foarte curate, o cameră pentru bolnavi mintal și o cameră pentru medicul șef. Peste drum de Pfründneranstalt (acolo unde e azi orfelinatul vechi) într-o căsuță mică, se afla camera mortuară.”

De mâncarea bolnavilor și a infirmierilor se ocupa administratorul pe nume Groß, care urmărea și aplicarea exemplară a ordinei interioare. Medicul șef al orașului și în același timp medicul prim al orașului era Dr. Bertleff. În pofida cabinetului său particular mare, care îl ținea de multe ori ocupat zi și noapte, a condus spitalul în modul cel mai conștiincios. A murit în anul 1908, la vârsta de 78 de ani și toți, cei care l-au cunoscut, i-au păstrat o amintire frumoasă.

*În afară de Dr. Bertleff mai erau încă 3 medici în Sighișoara. Dr. Bürst, Dr. Fritz Kraus și Dr. Klusch. Dr. Bürst, un brașovean, un om cu o inimă cu adevărat de aur era nu numai medic, ci a fost și un sprijin pentru întreaga populație. El putea și, să se poarte destul de grosolan, dacă nu -i se respectau cu strictețe indicațiile, dar în cazul în care cauza acestei nesupuneri era sărăcia, atunci pacientul primea cu siguranță din laboratorul doctorului cele necesare, și totul era bine. Dacă însă unii înstăriți nu-i urmau indicațiile, atunci spunea doar scurt: „Sei messen fräken!” *, dar, după care, se ocupa cu mai mare grijă de bolnavii lui. Accesele lui de furie nu depășeau însă niciodată un stigăt de „Sä Mokeschken” *adresat bolnavului.*

Cât de departe ajungea mărînimia lui o arată următoarea întâmplare: Dr. Bürst, care era un om mare și greu, a avut odată ghinionul de a aluneca pe gheață, ocazie cu care și-a scrântit piciorul și a trebuit din această cauză să stea 4 săptămâni la pat. Și ce i-a spus Dr. Bürst proprietarului casei care, speriat, a venit degrabă? „Sä Mokeschken” – și furia a dispărut.

*O poveste veselă, pe care a povestit-o domnul Bürst însuși, i s-a întâmplat odată, ca urmare a necunoașterii limbii române. Un român zăcea bolnav rău. După ce domnul Bürst a abandonat speranța de însănătoșire, nu a putut să îi spună altceva femeii bolnavului, decât moară, asta vroind să însemne că omul trebuie să moară. Deoarece moare înseamnă pe românește zeamă de varză, femeia i-a dat bărbatului destul de multă din aceasta. După câteva zile femeia apărui la domnul doctor cu un Pocker! * frumos în brațe și a mulțumit pentru medicamentul bun și ieftin, cu ajutorul căruia, soțul ei s-a făcut slavă Domnului din nou sănătos și viu.*

Dr. Bürst a murit în anul 1884, jeliț de toți, și a fost îngropat pe cimitirul nostru din deal. Fiica lui i-a înălțat un monument funerar, în forma unei coloane frânte.

⁸ Grigorescu 1996, p. 109.

⁹ Haltrich 1868, p. 74.

¹⁰ *Schäßburg* 1998, p. 335.

¹¹ Müller, 1856, p. 31.

¹² Grigorescu 1996, p. 108.

* nu se cunoaște locația exactă a spitalului, probabil în zona Bisericii Spitalului, unde azi se găsește clădirea MIU vechi.

* Trebuie să crăpați!

* Sunteți un vițeluș! sau Vițeluș dumneavoastră!

* Curcan, cuvânt folosit în zona Austriei.

Dr. Friedrich Kraus era în principal chirurg, și a fost foarte apreciat pe atunci, datorită spiritului său neînfricat în timpul operațiilor. Chiar eu însămi am ajuns o dată sub cuțitul lui. De multe ori spunea, în glumă, „Ech mâchen et mât dem Schnapmesser”.^{*} Dacă însă era vorba de acordat ajutor, el era omul potrivit pentru aceasta. A murit ca Komitatsphysikus i.P.^{*}, în anul 1926, în vârstă de 86 de ani.

Acum mai rămâne încă de pomenit Dr. Klusch. Acesta s-a ridicat de la ajutor de bărbier până la felcer. Unii domni, care îi cunoșteau priceperea și hărnicia, au obținut pentru el o bursă de la oraș, pentru care însă trebuia să promită, să profeseze în Sighișoara, ceea ce a și făcut cu conștiinciozitate până la moartea sa. Dr. Klusch era foarte conștiincios, și era regretat în general, că din cauza sărăciei nu a putut deveni medic cu pregătire academică, deoarece, cu talentul său, ar fi putut face cu siguranță lucruri extraordinare. El ajuta cu plăcere, și a fost un cald prieten și ajutor în special populației mai nevoiaș^e¹³.

Alături de spital mai existau și dentiștii. Același memorialist prezintă modul cum se practica această profesie: „În această meserie existau pe vremuri doi meșteri în Sighișoara, bătrânul Deli și Majorkovitsch. Ambii aveau dreptul de a scoate dinții, iar populația de la sate și orașe avea extrem de mare încredere în bătratul domn Deli, deși în localitate se afla și un dentist cu studii academice. În legătură cu domnul Majorkovitsch îmi amintesc de o formulare hilară a unui bătrât domn Kwieczinsky, care s-a mutat din Polonia la fiul său. Nu stăpânea bine limba germană și așa ca și alți străini, și-a însușit-o într-un stil propriu. Așadar enunțul despre care vorbeam era următorul: „In meinem langen Leben laß ich mich vom Majorkävitsch nicht mehr Balbiren, der Lährebub hat mich geschnitten”.^{*}

Băieții străzii i-au spart un geam și acestui domn. Aflând că fapta a fost săvârșită de un anume Hoffmann, care purta o haină gri, acesta a sesizat învătătorul la școală în ora deschisă, prin următoarea întrebare: „Ist hier der schlechte Haufmann im grauen Rauk. Er hat mer des Fenster zerschmissen. Prügel braucht der Lausbub”^{*14}.

Dezoltarea ulterioară a orașului și lipsa unei secții de chirurgie va determina construirea în anul 1896 a unui spital modern în cartierul Comești. Inițial avea doar un pavilion de 20 de paturi, însă în scurt timp, datorită muncii depuse de primul director, dr. Julius Oberth (tatăl savntului Hermann Oberth)¹⁵. S-au construit și alte pavilioane și astfel în anii 30 ai secolului XX, spitalul sighișorean dispunea de 360 de paturi cu secții numeroase și cu medici renumiți la nivel național și chiar european, dacă amintim aici pe medici ca: dr. Julius Oberth, dr. Johann Leonhardt, dr. Nicolae Onaca și dr. Alexandru Căpățână.

Observăm că urbea de pe Târnava Mare a avut o mare tradiție în domeniul medical, încă din Evul Mediu. Comunitatea a acordat o mare importanță sanatației deoarece în secolul al XVI-lea existau deja două spitale, dintre care unul cu rol de carantină și anume leprozeria. Alături de aceste așezăminte bărbierii și baia publică jucau un rol important. Rolul economic, important al Sighișoarei a determinat prezența unor medici și farmaciști celebri din epocă, dacă ne gândim la Johann Christian Gottlieb Baumgarten sau Andreas Bertramus.

Această tradiție va fi continuată și în secolul al XIX-lea după cum vedem din relatarea plină de umor a brutarului Josef Zielinski și mai ales în secolul XIX, când la Sighișoara practicau medicina doctori renumiți, unii dintre ei având chiar și cariere universitare, dacă ne gândim la Julius Oberth sau Nicolae Onaca.

Bibliografie

- Acker 2010 – U.W. Acker, St. Antonius in Schäßburg, în „Antoniter-Forum. Für das Antoniter-Forum Gesellschaft zur Pflege des Erbes der Antoniter” e.V.herausgegeben von A. Mischlewski, München, Heft 18, 2010, p. 51-77.
- Grigorescu 1996 – Flora Maria Grigorescu, *Catalogul obiectelor de farmacie din patrimoniul Muzeului de Istorie Sighișoara*, în „Marisia. Studii și materiale, Arheologie. Istorie”, XXV, 1996, p. 106-126.
- Haltrich 1868 – J. Haltrich, *Culturhistorische Skizze aus Schässburg* în „Sächsischer Hausfreund”, XXX Jahrgang, Kronstadt, 1867, p. 69-96.
- Müller 1856 – Fr. Müller, *Geschichte der siebenbürgischen Hospitäler bis zum Jahre 1625*, în „Programm des evangelischen Gymnasium in Schäßburg”, Wien 1855/1856, p. 1-65.
- Nussbächer 2010 – G. Nussbächer. *Aus Urkunden und Chroniken. Schässburg*, Neunten Band, Aldus Verlag, Kronstadt, 2010.
- Schäßburg 1998 – *Schäßburg. Bild ein siebenbürgischen Stadt*, Herausgegeben, H. Brandisch, H. Heltmann und W. Lingner, Rautenburg Verlag, 1998;
- Zielinski 1927 – J. Zielinski, *Lernen und Wanderer*, Markus Drukerei, 1927.

^{*} O fac cu briceagul.

^{*} Medic al comitatului, pensionar.

¹³ Zielinski 1927, p. 13-16.

^{*} În viața mea cel lungă, nu mă voi mai lăsa barbierit de Majorkovitsch, ucenicul m-a tăiat.

^{*} Aici Haufmann cel rău, cu hainul gri? El mi-a aruncat în bucati geamul. Bătaie trebe la golan.

¹⁴ Zielinski 1927, p. 9.

¹⁵ Grigorescu 1996, p. 108.

Biserica Spitalului în a doua jumătate a secolului al XIX-lea

ASPECTE PRIVIND OFRANDA FUNERARĂ ÎN SATUL FOLEȘTII DE JUS, JUDEȚUL VÂLCEA: CĂLĂTORELELE

Maria-Mihaela Avram

Abstract. *Aspects Concerning Funeral Offerings in Foleștii de Sus village: „Călătorelele”. In almost all societies funeral ceremonies include specific behaviours, gestures, words or songs, and objects handled to participants to honor the deceased, and help his soul reach his place among the ancestors. In Foleștii de Sus village such rituals are still performed, even if some practices are simplified or even omitted. We present some aspects concerning symbols and symbolism in the funeral today.*

Cuvinte cheie: călătorelele, Foleștii de Sus, funerar, ritual, simbol, decedat, suflet.

Key words: călătorelele, Foleștii de Sus, funeral, ritual, symbol, deceased, soul.

La nivelul mentalului popular, moartea a fost și este receptată ca o inițiere. În acest sens, Mircea Eliade afirma: „Nici într-un ritual sau mit nu întâlnim moartea inițiată numai ca sfârșit, ci ca o condiție sine qua non a unei treceri spre un alt mod de-a fi, probă indispensabilă a regenerării, adică a începutului unei vieți noi. Să insistăm asupra faptului că simbolismul întoarcerii în burta monstrului are întotdeauna o valență cosmologică. Odată cu neofitul lumea întreagă se reîntoarce, simbolic, în Noaptea cosmică pentru a putea fi din nou creată”¹.

Moartea „este concepută, cu ajutorul simbolurilor și al gândirii, ca o călătorie spre lumea celor de dincolo. Pentru ca această călătorie să aibă loc în cele mai bune condiții, sunt necesare îndeplinirea anumitor rituri funerare care vor înlesni părăsirea, în deplină siguranță, a acestei lumi”².

Universalitatea ofrandei, cu precădere a celei funerare, își are temeiul în sentimentul sacralului, ca o necesitate internă de comunicare și comuniune cu Divinul, manifestat prin acțiuni de adorare, de cerere și mulțumire și mai ales de iertare a păcatelor.

„Ofrandă ca ritual reprezintă centrul vieții religioase fiind însoțită de rugăciune și este o experiență profundă a lui homo religiosus funcționând pe toate treptele de dezvoltare a gândirii religioase”³. Prin valențele sale materiale ca și prin cele spirituale, ofrandă are o valoare culturală.

Ca ritual funerar, prin norme ferme, înzestrat cu marcante valențe simbolice, facilitând în limbaj propriu comunicarea, cu semenii și strămoșii, cu Divinitatea, el poate fi considerat o valoare ce definește omul și cultura lui⁴. „În ritual și acțiunea și cuvântul și tăcerea și râsul și plânsul sunt semne, simboluri, nu numai obiectele”⁵.

Cultul morților sau al strămoșilor, ca cea mai veche și mai firească formă de religie, mai cuprindea credința potrivit căreia sufletele strămoșilor au nevoie să li se păstreze amintirea și să li se aducă ofrande în mod constant⁶.

Din punct de vedere etimologic cuvântul ofrandă e de origine latină. Verbul din care provine este *offere* (a oferi) iar substantivul offermenta, ae = jertfă, ofrandă. Tot din latină provine și adjectivul *oblativ*, care înseamnă oferit. Actul oblativ semnifică deci un act prin care se oferă ceva cuiva. Termenul de ofrandă este unul livresc și include mai mulți termeni populari ca: pomană, jertfă, sacrificiu, prinos.

În tipologia ofrandei întâlnim două forme de manifestare:

I Pomana cotidiană, care nu este condiționată de timp și spațiu. Tot în această zonă a ofrandei putem include ofrandă primelor roade (fructe sau alimente ex. primele cireșe, primul strugure) care se duc duminică la biserică drept prinos.⁷

II Pomana rituală, care se constituie din etape, de la cea de separare de lumea aceasta și până la cea de integrare în lumea de dincolo. În această categorie întâlnim două forme de manifestare:

- pomana pentru vii sau pomana din viață
- pomana pentru morți care, ca formă de organizare și ca frecvență, este mai bine definită.

Ne vom axa în această prezentare doar pe un anume tip de ofrandă practicat în satul Foleștii de Sus și anume **călătorelele**.

¹ Eliade 1991, p. 304.

² Ilin Grozoiu f.a., pass.

³ Tomescu 2009 p.

⁴ Văduva 1997 p. 18.

⁵ Buzilă 1999, p. 176.

⁶ Tomescu 2009 p. 110.

⁷ Chivu 1997 p. 68.

Una din ofrandele funerare care încă se mai păstrează în zona Olteniei se numește *călătorele*. Simbolistica acestora este complexă, acestea fiind împărțite în trei subcategorii, desfășurându-se cronologic. După înhumarea decedatului, familia desemnează o femeie care se va ocupa șase săptămâni de împărțirea călătorelelor, iar în schimbul serviciilor prestate va primi o sumă de bani (250 lei). În prima sâmbătă după înmormântare această femeie trebuie să dea de pomană la trei oameni nevoiași câte o lipie în care se împlântă o monedă. Pe lipie se mai adaugă câte ceva *din ale gurii*, plus o lumânare înfășurată și legată cu ață roșie într-un prosop, iar la capătul celălalt al prosopului o altă monedă. Scopul monedei este de a plăti vămile (podurile și punțile) și pentru a marca trecerea sufletului prin toate încercările la care a fost supus în viață, deci aceasta reprezenta într-un fel accesul în rai. Prosopul reprezintă, conform credinței locului, îmbrăcăminte a sufletului și ștergerea păcatelor.

Este de preferat, spune Măria lui Mihai a lui Trică cea care se ocupă și azi de ritual, ca această ofrandă să se dea unei persoane de același sex cu al defunctului. În jumătate din sâmbete se va pune pe lipii mâncare de post, iar în celelalte mâncare de dulce.

În trecut călătorelele / lipiile se preparau de către o femeie văduvă, vineri dimineața până a răsări soarele. De asemenea, înainte de începerea procesului de preparare a lipiilor, femeia trebuia să se purifice bând agheazmă, mâncând anafură și spunând rugăciunea *Tatăl nostru*. Ingredientele care se foloseau la prepararea călătorelelor erau făină, apă și sare. Din apă și făină se făcea o *maia* care se lăsa ceva timp la fermentare, iar după aceasta se mai adăuga făină, apă și sare, frământându-se cât era nevoie. După ce aluatul se modela și se inscripționa, se lăsa la crescut, iar în ultima fază călătorelele erau coapte pe vatră. Cu timpul maiaua a fost înlocuită cu drojdie uscată sau umedă. Apa care era pusă la prepararea călătorelelor trebuie să fie proaspătă, neîncepută, luată atunci de la fântână. Astăzi acest ritual nu se mai practică, deoarece călătorelele se cumpără de la brutării.

Evidența călătorelelor era ținută pe o bâta de alun, în fiecare sâmbătă din cele șase săptămâni fiind făcută câte o creștătură. Bâta de alun în credința tradițională reprezintă un instrument magic de alungarea a spiritelor rele.

A doua subcategorie de călătorele este reprezentată de ofranda de apă, respectiv ducerea unei găleți de apă în fiecare dimineață timp de șase săptămâni la oameni în vârstă. Apa este luată de la cea mai apropiată fântână a familiei decedatului. În timpul scoaterii apei din fântână, femeia responsabilă de darea călătorelelor se roagă ca *toate păcatele ălui mort să se spele*. În trecut apa era *cărată cu o vadră* (găleată din lemn) pe care femeile responsabile de ritual o cărau pe cap. Toarta găleții era înfășurată cu pânză neagră numită și *doliu* excepție făcându-se în săptămâna luminată după Paști când pânza neagră era înlocuită cu pânză albă. Și de această dată evidența era ținută tot pe o bâta de alun, numită răboj. Fiecare dintre membrii familiei trebuiau să poarte la mână doliul reprezentat de o panglică neagră.

Tămâiatul reprezintă cea de-a treia subcategorie a călătorelelor. În timpul tămâierii mormântului, o lumânare sub formă de spirală numită *stat* este aprinsă. Această va fi aprinsă timp de șase săptămâni în timpul tămâiatului. Tămâia care se folosea în trecut la ritual era naturală, obținută din rășine de brad, în prezent folosindu-se tot felul de esențe obținute artificial. Tămâiatul se face și la locuința decedatului, unde membrii familiei țin în mână câte o lumânare aprinsă.

După trecerea celor șase săptămâni, ritualul călătorelelor se încheie cu o etapă deosebit de importantă. Cea care a avut sarcina de a se ocupa de călătorele, strânge de la membrii familiei *doliile*, urmând ca în acea noapte să meargă la o apă curgătoare pentru a finaliza ritualul. Ea este însoțită de un membru al familiei defunctului, care aduce ceva care poate pluti pe apă, fie o sticlă de plastic tăiată, fie o farfurie de plastic, în trecut folosindu-se o coajă de dovleac uscată. În aceste recipiente se pun doliile, trei lumânări, o bucată de pâine și cele trei bâte de alun, rupte.

Când se puneau să plutească pe apă, se rostea numele decedatului cu o voce puternică care îl îndemna: „*du-te și treci vămile*”.

Semnificația călătorelelor. Tradiția populară spune că sufletul decedatului, din ziua în care îi este înhumat trupul, colindă toate locurile în care a fost în viață, călătoria finalizându-se, cu trecerea vâmlor, la sfârșitul celor șase săptămâni. Această ofrandă vine în ajutorul decedatului pentru a-i ușura călătoria. Moneda, tămâia, apa, prosopul, dovleacul, ofranda alimentară/ lipiile fac acest ritual deosebit de complex, semnificațiile lor pierzându-se uneori de-a lungul vremii, fiind apoi reinterpretate. Fiecare secvență a ritualului este urmată cu strictețe, orice abatere întâmplătoare sau nu, fiind semn de bun sau rău augur. Iată un exemplu:

Măria lui Mihai a lui Trică cea care se ocupă de ritualul călătorelelor în satul Foleștii de Sus, relatează faptul că în anul 2003 când a murit o femeie în etate de 89 de ani, cunoscută în sat ca fiind Veta lui Titu, s-a întâmplat ceva staniu, atunci când a trebuit să dea pe apa Bistriței doliile, lumânările și pâinea. Aceste ofrande menite a o ajuta pe cea decedată să treacă „apa cea mare”, s-au oprit pe malul apei. Acest lucru în tradiția populară locală este semn că decedata nu vrea să plece singură din lume. Maria lui Mihai repeta: *du-te Veto du-te... și treci vămile* dar s-a chinuit vreo zece minute până când ofrandele au început să plutească pe râu. Coincidență sau nu, soțul și băiatul cel mai mic al Vetei, la scurt timp au decedat și ei. Cauza morții soțului a fost înecarea cu o bucată de carne, iar băiatul a fost fulgerat într-o zi de joi, ca și mama sa.

Călătorelele au un mesaj de transmis nu numai celor din lumea de dincolo, ci și celor din astă lume și anume faptul că viața este o călătorie continuă, mai grea sau mai ușoară, la care familia și comunitatea sunt martori, sau tovarăși de drum.

Credințele, tradițiile și superstițiile s-au păstrat în mare parte în satul Folești, indiferent de dezvoltarea economică a localității, vechiul și noul împletindu-se, factorii de schimbare făcându-și însă simțită prezența și aici. Doar femeile trecute de 70 de ani își mai amintesc toate etapele unui obicei și țin la respectarea lor, cei tineri, influențați de viața de la oraș, nu mai țin cont de ele. Este și motivul pentru care, o parte dintre femeile în vârstă țin să-și facă pomana în timpul vieții, de teama că rudele nu vor respecta întreg ritualul.

Cercetarea de teren efectuată, m-a convins de ritmul alert al schimbărilor și de necesitatea consemnării puținelor mărturii rămase, până când bunicii și străbunicii noștri ni le mai pot transmite prin viu grai.

Bibliografie

Buzilă 1999 – Varvara Buzilă, *Pâinea aliment și simbol; experiența scrului*, Chișinău, 1999.

Chivu 1997 – I. Chivu, *Cultul grâului și al pâinii la români*, București, 1997.

Eliade 1991 – M. Eliade, *Eseuri*, București, 1991.

Ilin Grozoiu f.a. – Loredana Ilin Grozoiu, *Simbolul bradului în practicile funerare din Oltenia*, în *Credințe creștine și practici rituale în spiritualitatea oltenească*, inclus în programul de cercetare al Institutului de Cercetări Socio-Umane C.S. Nicolăescu-Plopșor”, Craiova: *Biserica și societate în sud-vestul României (sec. XVI-XX.)*.

Tomescu 2009 – Emilia Tomescu, *Simbolistica ofrandei funerare*, Sibiu, 2009.

Văduva 1919 – Ofelia Văduva, *Magia Darului*, București, 1997.

Bogdănescu Elena, sat Folștii de Sus, 70 ani

Lipiile care stau la baza călătorelor

Datul pe apă a călătorelor

DIN ISTORIA BANILOR: DE LA MONEDA TRADIȚIONALĂ LA MONEDA VIRTUALĂ

Delia Crișan

Abstract. *History of money: from traditional metal coins, to the modern crypto-currencies. Short history regarding the evolution of money – from traditional metal coins, to the modern crypto-currencies, with an emphasis on the evolution of the most popular crypto-currency – the Bitcoin.*

Cuvinte cheie: Monedă, Criptomonedă / criptovalută, Bitcoin.

Keywords: Coin, Cryptocurrency, Bitcoin.

Ce reprezintă moneda? Moneda face parte din viața noastră cotidiană, însoțind societatea umană de-a lungul secolelor. Pentru fiecare dintre noi poate avea semnificații deosebite: pentru un copil – prețul unei bomboane, pentru un istoric – un instrument de datare al unui loc sau al unui eveniment iar pentru un vânzător de comori – un vis împlinit!

Definiție. Deși putem privi moneda din mai multe puncte de vedere, în cărțile de specialitate ea este definită fie strict ca obiect, fie ca simbol al puterii de cumpărare. Astfel, se impun următoarele definiții:

Moneda este o „piesă de metal – aur, argint, cupru, etc. – care se prezintă în general sub formă de disc plat și servește ca mijloc de circulație, de plată și eventual – atunci când merită – de teaurizare”¹.

Moneda este un „instrument-etalon legal de plată pentru facilitarea schimburilor, pentru acumularea și stingerea obligațiilor, măsurător general de valori care se bucură de încrederea publică și poartă girul statului și care atunci când moneda este confecționată din metal prețios, îi garantează greutatea și titlul”².

Scurt istoric. Data precisă a apariției monedei este greu de precizat dar ea a apărut odată cu necesitatea de a stabili valoarea de schimb a produselor – nu în funcție de un produs oferit la schimb – ci în funcție de un produs preferat. După o serie de încercări, metalele au fost considerate instrumentele de circulație cele mai potrivite acestui scop, folosindu-se mai ales arama, argintul și aurul. Creșterea importanței ei face ca statul să preia baterea monedei și de asemenea, controlul circulației acesteia. Astfel, se impun forme, dimensiuni și conținuturi precise ale monedei și totodată apar pe acestea semne ale autorității statului care le emite.

În mod firesc, etapa evolutivă următoare este legată de calitate și precizie. Evoluția tehnologiilor legate de prelucrarea metalelor, rafinarea modalităților de inscripționare și producția la scară mare a făcut ca monedele actuale să fie produse cu un grad ridicat de precizie și cu un conținut standardizat.

Merită amintită și una dintre schimbările de fond legate de monedă și anume introducerea monedei de hârtie. Această modificare a dus la o problemă majoră – apariția falsurilor. Acest aspect a impus statului emitător de monedă să ia anumite măsuri; au apărut astfel tipuri speciale de hârtie utilizate pentru tipărirea monedei, modele sofisticate, iar ulterior, s-au adăugat și alte elemente de siguranță cum sunt imprimarea în relief sau filigranul.

Ce propune viitorul? Lipsa totală a monedei, ca obiect fizic, prin introducerea criptomonedei!

Ce este criptomonedă? *Criptomonedă sau criptovalută (în engleză CryptoCurrency) este un tip de monedă digitală, virtuală, o monedă surogat, nebanară, folosită ca mijloc de plată*³.

Este important să nu fie confundată cu moneda electronică definită ca „o valoare monetară stocată electronic, inclusiv magnetic”, reglementată de legislația din România, prin art. 4 lit. f din Legea 127/2011 privind activitatea de emisie de monedă electronică!

O simplă căutare a termenului în mediul virtual are ca rezultat peste 250 de propuneri de investiții în diferite tipuri de monedă virtuală existentă sau în dezvoltare, cursuri valutare fantastice de schimb legate de monede tradiționale cum sunt euro sau dolarul american, recomandări privind modalitățile de obținere sau utilizare ale acesteia, laude legate de avantajele utilizării acestor monede sau avertizări asupra pericolelor care pot apărea, mai pe scurt, un subiect controversat!

¹ Kirijescu 1982, p. 212

² Jinga 1981, p.26

³ wikipedia

Și totuși, cea mai populară dintre monedele digitale pare a fi în acest moment Bitcoin.

Istoric Bitcoin. Istoria – recentă – a acestei monede începe în august 2008 cu lucrarea numită, „*Bitcoin, un sistem peertopeer cu bani*”, tot atunci înregistrându-se și domeniul asociat *bitcoin.org*. Moneda este creată în 2009 de către Satoshi Nakamoto, (se consideră că acest nume este de fapt un pseudonim, în spatele acestei identități aflându-se un grup de informaticieni). În ianuarie 2009 s-a născut rețeaua iar Nakamoto a minat – minarea reprezintă procesul prin care se pot obține monede Bitcoin – primul bloc, denumit blocul genetic, și a primit o răsplată de 50 de Bitcoins. Unul dintre primii contributory și susținători ai criptomonedei, care a fost și prima persoană care a tranzacționat Bitcoin, a fost programatorul Hal Finney. În anul 2010 Nakamoto și-a dat cheia de alertă și codul sursă de control programatorului Gavin Anderson care a devenit ulterior principalul dezvoltator al rețelei Bitcoin.

Avantajele și dezavantajele criptomonedelor. Adepții criptomonedei accentuează avantajele acestor monede, pe când criticii acestora, dezavantajele. Sunt menționate următoarele avantaje:

- *libertatea plăților* - este posibil să trimiți și să primești orice sumă de bani instant oriunde în lume la orice oră, indiferent de programul bancar și fără limite impuse.
- *taxe foarte mici* - în momentul de față tranzacțiile Bitcoin sunt procesate fie fără taxe sau cu taxe extrem de mici (taxele sunt legate doar de prioritizarea tranzacției, crescând astfel viteza de operare a tranzacției respective).
- *mai puține riscuri pentru comercianți* - tranzacțiile Bitcoin sunt sigure și ireversibile protejând astfel comercianții de eventuale pagube cauzate de fraudă.
- *securitate și control* - utilizatorii Bitcoin au un control total asupra tranzacțiilor putând să-și protejeze banii prin backup și criptare; este imposibil pentru comercianți să forțeze taxe sau plăți nedorite sau ascunse; plățile Bitcoin pot fi făcute fără ca informații personale să fie legate de tranzacție, oferind astfel protecție crescută împotriva furtului de identitate.
- *transparent și neutru* - Toate informațiile despre masa monetară a Bitcoin sunt disponibile oricând utilizatorilor de criptomonedă.

Dezavantajele monedei sunt legate de:

- *Gradul de acceptare* - mulți oameni încă nu au auzit de Bitcoin și deși din ce în ce mai multe firme acceptă bitcoini, lista acestora este încă scurtă și trebuie să mai crească pentru a beneficia de efectul de rețea.
- *Volatilitatea* - totalul valorii bitcoinilor în circulație și numărul de firme ce-l folosesc – Bitcoin este încă foarte mic față de ce ar putea fi.
- *Dezvoltare continuă* - software-ul Bitcoin este încă în faza de maturare și noi unelte, opțiuni și servicii sunt în curs de dezvoltare pentru a face Bitcoin mai sigur și mai accesibil.

Investiția în criptomonedele? Încă de la introducerea ei, valoarea de piață a monedei Bitcoin a fluctuat puternic.

Prima cotare în 2010 a fost de 0,3\$, a urcat la jumătatea anului 2013 la 1.147\$, apoi a scăzut brusc datorită unor probleme de securitate la mai puțin de 250\$ în 2015. La începutul lunii mai 2018 moneda se tranzacționa cu un curs în jurul valorii de 10.000\$!

Nu este de mirare că experții în finanțe critică monedele virtuale. De exemplu Warren Buffett, directorul executiv al Berkshire Hathaway – conglomerat financiar american – a declarat că Bitcoin este precum „*otrava de șobolan*” iar investiția în Bitcoin drept asemănătoare cu jocurile de noroc iar Charlie Munger, vice-președintele Berkshire, consideră că fenomenul criptomonedelor, precum Bitcoin, „*se va termina prost*”.

Un prim risc este legat de faptul că monedele virtuale nu sunt reglementate – este un risc care ține de zona de reglementare, unele țări având niveluri diferite de strictețe a reglementărilor pentru ICO-uri (ICO – Initial Coin Offering – oferte inițiale de criptovalute, modalitate de finanțare a noilor criptovalute), fapt care generează vulnerabilități pe piață. Un alt risc este legat de potențiale fraude – multe dintre așa-zisele oportunități de participare on-line la investiția în criptomonedele sunt de fapt încercări de fraudare a persoanelor neinformate.

Care este viitorul criptomonedelor? Deși total imprevizibil, fenomenul criptomonedei are destui susținători. Globalizarea, evoluția accentuată spre digitalizarea tranzacțiilor – de orice fel – nu poate fi decât benefică dezvoltării monedelor digitale. Și totuși, viitorul este cel care va da dreptate fie adepților, fie contestatarilor acestor monede.

Bibliografie

- Kirițescu 1982 – C. Kirițescu, *Moneda, mică enciclopedie*, București, 1982.
Jinga 1981 – V. Jinga, *Moneda și problemele ei contemporane*, Cluj Napoca, 1981.

<https://ro.wikipedia.org/wiki/Criptomoned%C4%83>

<https://bitcoin.org/ro/>

<https://www.wall-street.ro/articol/Finante-Banci/231051/warren-buffett-loveste-din-nou-in-criptomoned-bitcoin-capcana-de-sobolani.html>

<http://adevarulfinanciar.ro/articol/ce-stim-si-mai-ales-ce-nu-stim-despre-bitcoin-controversata-moneda-virtuala/>

EVOLUȚIA IDENTITĂȚII FEMEILOR VIETNAMEZE

Drd. Marian Suci

Abstract: *The Evolution of Vietnamese Women's Identity* explains how the Vietnamese female identity evolved in comparison to that of women from other Asian states, such as: the Chinese Empire, Chosŏn Kingdom or the Japanese state. The paper starts by describing women's status in the Bronze Age and follows the evolution of women from Vietnam from the Middle Ages until the present day in order to show that women's status has improved with the passage of time. Moreover, the paper will mention the most important women in history, who marked the evolution of the Vietnamese state.

Cuvinte cheie: Vietnam, Identitatea Femeilor, Etică Confucianistă, Asia de Est, Asia de Sud-Est.

Keywords: Vietnam, Women's Identity, Confucian Ethic, East Asia, South-East Asia.

În întregul spațiu al Orientului Îndepărtat, în perioada Evului Mediu, femeia s-a aflat într-o relație de subordonare față de bărbat datorită eticii confucianiste care a dominat zona. Această etică impunea obediența fiicei față de tată, soției față de soț, iar după moartea soțului, soția acestuia trebuia să asculte de propriul ei fiu¹. Acest lucru a fost valabil până la începutul secolului al XX-lea și pentru femeile de pe teritoriul actualului stat vietnamez, chiar dacă acestea au beneficiat de mai multe drepturi și libertăți decât femeile din Imperiul Chinez, din regatul Choson sau Japonia. Totuși, de atunci și până astăzi, deși statutul femeii a evoluat în lume, se pare că femeia din Asia de Est și Sud-Est a rămas încă într-o relație de subordonare față de bărbat, în ciuda faptului că au existat numeroase modele feminine puternice care s-au impus în fața unor bărbați sau care au arătat că merită să fie recunoscute ca fiind egale bărbatului. Femeia din Vietnam a continuat să fie recunoscută ca o femeie mult mai independentă, cu toate că și ea a continuat să se afle într-o relație de obediență și ascultare față de bărbat, într-o oarecare măsură.

În Epoca Bronzului (5000 î.e.n.-700 î.e.n.), înainte ca cultura chineză să devină o cultură regională care să influențeze întregul Orient Îndepărtat, societatea de pe teritoriul vietnamez a fost o societate eminamente matriarhală². Din nefericire, începând cu anul 298 î.e.n., chinezii sunt din ce în ce mai interesați să alipească noi teritorii imperiului lor. Astfel, Trieu Da, un conducător militar din sudul Chinei reușește să anexeze nordul Vietnamului la Imperiul Chinez³. În 111 î.e.n. Imperiul Chinez al dinastiei Han (206 î.e.n.-220 e.n.) trimite o forță militară extraordinară care reușește să anexeze întreg Vietnamul marelui stat chinez⁴. Odată cu integrarea statului vietnamez în Imperiul Chinez, prin transformarea lui în colonie militară, vietnamezii încep să adopte cuvinte din limba chineză și să le asimileze în limba vietnameză⁵. De asemenea, aceștia asimilează cultura chineză și implicit etica confucianistă, dar femeile continuă să aibă anumite libertăți. Astfel, ele se pot căsători cu cine doresc, iar copiii nu poartă numele tatălui sau al mamei, ci primesc nume proprii⁶. Mai mult decât atât, în Vietnam, în secolul unu al erei noastre, apare cultul patru zeități-femei, cărora li se ridică temple de închinare și femeile vietnameze le cinstesc. Aceste patru zeități se numesc: „Doamna Zau, Doamna Dau, Doamna Gian, Doamna Tuong”⁷.

În anul 40 e. n. are loc o importantă revoltă vietnameză care este pornită de către Trung Trac și de sora ei, Trung Nhi⁸. Această revoltă izbucnește datorită faptului că soțul d-nei Trung Trac este executat de către guvernul chinez, iar ea se autoproclamă regină a teritoriului vietnamez și incită populația la independență. Din nefericire, susținătorii surorilor Trung sunt învinși rapid de către forțele chinezești, iar cele două surori se sinucid⁹.

O altă diferență față de cultura chineză se remarcă în sistemul de învățământ, deoarece în sistemul educațional chinez doar bărbații aveau dreptul la educație în școli specializate, urmând ca după promovarea examenului imperial pentru funcționari publici să devină oficiali de rang mai mare sau mai mic în sistemul de administrație publică¹⁰. În sistemul educațional vietnamez, femeile au avut acces la o educație formală, iar unele dintre ele chiar au promovat examenul pentru funcționari publici, fiind numite pe funcții administrative pe lângă curtea imperială. Alte femei educate,

¹ Birge 2004, p. 29.

² Frenier și colab. 1996, p. 31.

³ Frenier și colab. 1996, p. 31.

⁴ Nguye 1987, p. 23-30.

⁵ Nguye 1987, p. 28.

⁶ Frenier și colab. 1996, p. 31.

⁷ Frenier și colab. 1996, p. 31.

⁸ Nguye 1987, p. 30.

⁹ Frenier și colab. 1996, p. 31.

¹⁰ Siu 2004, *passim*.

precum Ngo Chi Lan și Doan Thi Diem, au deschis școli dedicate femeilor doritoare să învețe despre clasicii chinezi sau scrierea chineză¹¹.

Chiar dacă și societatea vietnameză devine o societate influențată de etica confucianistă, restricțiile aplicate femeilor din regiunea vietnameză nu sunt atât de dure precum cele aplicate în China și Coreea. Astfel, rolul femeilor nu se reducea doar la acela de coordonatoare a gospodăriei, ele putând să lucreze la producția de obiecte, iar unele dintre ele chiar au ajuns să dețină mici afaceri¹². De asemenea, femeile de la sat se ocupau cu agricultura, cultivând alături de bărbați orezul și legumele, dar se ocupau și de colorarea materialelor textile¹³.

Cu toate că femeile erau văzute ca fiind ființe inferioare datorită influenței confucianiste care exista în Vietnam, vietnamezele beneficiau de o foarte mare libertate datorită faptului că numeroase obiceiuri și părți din codurile legale vechi au fost păstrate în mintea poporului vietnamez, din perioada matriarhatului. Astfel, spre deosebire de femeile din alte țări asiatice, femeile din Vietnam beneficiau de dreptul de a moșteni averea părinților. Dacă o femeie era singura fiică a părinților sau dacă vroia să locuiască separat de părinți, putea cere o parte din terenurile familiei pentru a-și dezvolta propria gospodărie¹⁴.

Conform codului civil apărut în perioada dinastiei Le (1428-1788) femeile beneficiau de multe drepturi care le confereau protecție și într-o oarecare măsură putere în relația cu soțul. Printre cele mai importante drepturi menționate în acest cod sunt: cel conform căruia soția secundară nu putea deveni soție principală; femeia nu putea fi condamnată la moarte, ci doar la exil; soția putea să divorțeze de soț dacă aceasta era neglijată, abuzată sexual sau pentru alte motive, iar femeile puteau să moștenească chiar și zonele de venerație ale strămoșilor dacă nu exista niciun moștenitor de parte masculină în viață.¹⁵ Majoritatea drepturilor pe care femeile le-au avut în secolele anterioare au fost păstrate și în codul din perioada Nguyen (1802-1945), chiar dacă acesta a fost mai sever datorită faptului că era inspirat din codul civil chinezesc din perioada Qing (1644-1911)¹⁶.

În perioada ocupației franceze a Vietnamului și în perioada în care sudul Vietnamului a continuat să fie sub influența Occidentală, femeia a continuat să fie considerată o ființă inferioară bărbatului, iar imaginea tatălui ca și conducător al familiei a fost consolidată. În ciuda faptului că femeia era inferioară bărbatului, aceasta era obligată să muncească cot la cot cu bărbatul pentru a ajuta la întărirea bugetului familiei. Mai mult decât atât, deși societatea vietnameză era influențată de către Occident, s-a permis în continuare existența poligamiei, iar bărbatul a putut, ca și în perioada Evului Mediu, să își ia în întreținere o concubină sau o a doua soție¹⁷.

Vietnamezii din nord au profitat de prezervarea de către ocupatori a modelului patriarhic confucianist și au transformat tema egalității femeii, alături de cea a naționalizării pământurilor deținute de mari proprietari, în teme centrale ale discursului despre egalitatea omului în societatea socialistă vietnameză. Astfel, Ho Chi Minh, preluând exemplul lui Mao Zedong care afirma că femeia „ține jumătate din cer”¹⁸, acesta afirmă că „femeile sunt jumătate din populație, iar dacă femeile nu sunt libere înseamnă că oameni [ai acestui stat] nu sunt liberi”¹⁹. Mai mult decât atât, femeile s-au implicat direct în procesul de eliberare a țării în perioada ocupației japoneze, când organizația de femei din *Partidul Comunist Indochinez* a trimis numeroase femei să ajute mișcarea revoluționară prin distribuirea unor materiale și a mâncării revoluționarilor din bazele secrete²⁰. Multe dintre femeile care au ajutat partidul comunist au fost prinse și omorâte, devenind martire pe altarul libertății, asemenea surorilor Trung care au luptat în anul 40 pentru libertatea statului de sub jugul chinez. Dintre toate, cea mai importantă femeie care și-a sacrificat viața pentru libertatea statului și a femeii a fost Nguyen Thi Minh Khai²¹.

Odată cu proclamarea statului Republica Democrată Vietnameză în 1945 de către Ho Chi Minh, femeile au început să joace și ele un rol important în politica locală, iar printre ele s-a numărat și Nguyen Khoa Dieu Hong care din poziția ei de lider Viet Minh a încurajat aderarea femeilor la cauza comunistă și lupta lor pentru libertate și egalitate. Mai mult decât atât, constituția din 1946 expune clar că femeile beneficiază de egalitate în drepturi politice și economice cu bărbații și au și drept de vot²². Având în vedere beneficiile pe care le ofereau comuniștii, nu este de mirare că foarte multe femei s-au alăturat luptei împotriva Vietnamului de Sud. Acestea considerau că prin efortul lor de recucerire a Vietnamului de Sud vor aduce egalitate și libertate tuturor femeilor. Astfel observăm că în Primul Război din Indochina

¹¹ Frenier și colab. 1996, p. 31.

¹² Frenier și colab. 1996, p. 32.

¹³ Frenier și colab. 1996, p. 32.

¹⁴ Frenier și colab. 1996, p. 32.

¹⁵ Frenier și colab. 1996, p. 32.

¹⁶ Frenier și colab. 1996, p.32.

¹⁷ Tétreault 1996, p. 39-40.

¹⁸ Chen colab. 2011, p. 271

¹⁹ Tétreault 1996, p. 40.

²⁰ Tétreault 1996, p. 40.

²¹ Tétreault 1996, p. 40.

²² Tétreault 1996, p. 41.

(1946-1954) „în jur de 840.000 femei au operat în război în Vietnamul de Nord și peste 140.000 de femei în Vietnamul de Sud”²³. Mai multe femei au luptat în al Doilea Război din Indochina (1955-1975), război în care comuniștii au reușit să cucerească sudul Vietnamului și să reunească țara. În ciuda victoriei, sacrificiul a fost mare. Această luptă a condus la moartea a peste 250.000 de femei care au luptat de partea comuniștilor și la schilodirea a peste 40.000²⁴. Însă datorită perseverenței în luptă, femeile au reușit să obțină egalitatea cu bărbații. Nguyen Thi Dinh, o femeie puternică și luptătoare, a devenit primul general femeie din istoria Vietnamului, fiind asemănată cu luptătoarele vietnameze care au luptat pentru eliberarea de sub jugul chinezesc²⁵.

Din nefericire, nu toate femeile din Vietnamul comunist au beneficiat de egalitate în drepturi în perioada războaielor din Indochina. De multe ori, femeile au fost discriminate și nu au primit dreptul de a deveni membre de partid, deși multe dintre ele și-au sacrificat viața personală în favoarea statului socialist. Un exemplu grăitor este viața doctoriței Dang Thuy Tram care, deși și-a dedicat toată viața profesiei și cauzei comuniste, neglijând propria fericire, a fost desconsiderată și nu a primit onoarea de a deveni membră de partid²⁶.

După reîntregirea Vietnamului, Republica Socialistă Vietnam a urmărit să consolideze egalitatea între femei și bărbați, scoțând în afara legii poligamia și conferind multiple drepturi femeilor, precum dreptul la divorț²⁷ și cel la avort²⁸. În ciuda faptului că femeia a beneficiat și de dreptul la educație, iar în ultimile decenii numărul de femei care au primit educație a crescut simțitor, majoritatea femeilor implicate în agricultură renunță rapid la educație datorită necesității de a-și ajuta familia să obțină venitul minim pentru procurarea strictului necesar²⁹.

Astăzi, femeia din Vietnam, mai exact, femeia din orașele vietnameze beneficiază de unele oportunități dacă are educație, putând accede cu greu la un post într-o instituție a statului, fie ea din zona educației sau cea a cercetării sau a administrației publice. De asemenea, femeile din Vietnamul de azi au beneficii și de pe urma evoluției economice a statului care atrage anual numeroase firme de producție de bunuri, iar multe dintre ele încearcă să obțină un loc de muncă în noile firme deoarece, pe de o parte, vor să consolideze venitul familiei, iar, pe de cealaltă parte, doresc să facă parte dintr-un colectiv în care să socializeze³⁰. În ciuda dezvoltării economico-sociale rapide din ultimele două decenii, pentru a primi un post într-o instituție publică sau într-o firmă din industria textilă, femeia trebuie să provină dintr-o familie înstărită sau să ofere servicii sexuale anumitor bărbați din conducerea respectivei instituții sau firme, sau unei persoane cu o funcție înaltă în partidul comunist³¹. Iar pentru a avansa în funcție, femeia din respectiva instituție sau firmă trebuie să aibă cunoștințe printre oameni cu funcții superioare care să o susțină sau să o avanseze³². O altă soluție pentru femeia venită de la sat sau pentru cea care a crescut într-un mare oraș fără a beneficia de cunoștințele pentru a obține un loc de muncă în societatea vietnameză, este ca aceasta să se angajeze în industria textilă, dar pe o perioadă determinată și pentru un salariu foarte mic³³.

Din cauză că foarte multe femei nu au cunoștințe de nivel universitar și nu se pot descurca lucrând mult pe un salariu infim, ele preferă să devină prostituate de ocazie pentru a consolida venitul familiei. Altele sunt vândute traficantilor ca prostituate³⁴ sau ca soții pentru chinezi.

Multe artiste și artiști portretizează în picturi și sculpturi imaginea femeii vietnameze ca o femeie de succes, care se remarcă în diverse domenii, fiind o talentată țesătoreasă, o profesoară extraordinară sau o muncitoare sânguincioasă³⁵, dar, de fapt, ei prezintă în opera lor doar o mică parte din femeile vietnameze, respectiv, pe femeile care reușesc să se adapteze sistemului datorită conexiunilor pe care le au la nivel înalt.

Cu toate că femeile din Vietnam au beneficiat de-a lungul timpului de mai multe libertăți față de cele din Asia de Est, totuși, astăzi, femeile din această zonă se bucură de aceleași egalități ca și cele din Republica Populară Chineză doar pe plan teoretic datorită corupției la nivel înalt și a proastei gestiuni a economiei vietnameze. Ele trebuie să fie în același timp harnice gestionare ale bugetului familiei, gospodine, dar și angajate: funcționare ale statului, muncitoare în fabrici de producție sau prostituate, deoarece salariile în Vietnam sunt atât de mici, încât pentru a supraviețui într-o familie trebuie să lucreze deopotrivă și soțul și soția.

²³ Tétreault 1996, p. 41.

²⁴ Tétreault 1996, p. 47.

²⁵ Tétreault 1996, p. 47.

²⁶ Thuy f.a., p. 95.

²⁷ Tétreault 1996, p. 40.

²⁸ Le și colab. 1996, p. 94.

²⁹ Shapiro 1996, p. 126-127.

³⁰ Kim 1996, p. 161-164.

³¹ Selim 2008, p. 114-115

³² Selim 2008, *passim*.

³³ Selim 2008, p. 158.

³⁴ Khanh 1996, p. 188.

³⁵ Potangă 1996, p. 139-147.

În concluzie, putem afirma că femeia din Vietnam a avut o soartă mult mai blândă decât femeile din alte societăți ale Asiei de Sud-Est și Est, dar vom remarca că femeia din societatea vietnameză de astăzi nu beneficiază încă de aceeași egalitate socială și de oportunități precum femeia occidentală.

Bibliografie

- Birge 2004 – B. Birge, *Women, Property, and Confucian Reaction in Sung and Yuan China (960-1368)*, New York, 2004.
- Frenier și colab. 1996 – M.D. Frenier și M. Kimberly, *Vietnamese Women in a Confucian Setting: The Causes of the Initial Decline in the Status of East Asian Women*, în K. Barry (coord.), „Vietnam's Women in Transition”, Hampshire, 1996, p.21-37.
- Khnhah 1996 – H.T. Khanh, *Female Labour and Objectives of the Economic Development in Ho Chi Minh City*, în K. Barry (coord.), „Vietnam's Women in Transition”, Hampshire, 1996, p.185-190.
- Kim 1996 – B.T.Q. Kim, *The Vietnamese Women in Vietnam's Process of Change*, în K. Barry (coord.), „Vietnam's Women in Transition”, Hampshire, 1996, p.159-166.
- Le și colab. 1996 – T.N.T. Le, Annika Johansson și Nguyen The Lap, *Abortions in Two Rural Communes in Thai Binh Province, Vietnam*, în K. Barry (coord.), „Vietnam's Women in Transition”, Hampshire, 1996, p.93-109.
- Nguye 1987 – K.V. Nguye, *Vietnam: Une Longue Histoire*, Hanoi, 1987.
- Selim 2008 – M. Selim, *Piața și Puterea în Vietnam: Munca și Bani*, trad. C. Dumitru, București, 2008.
- Shapiro 1996 – D. Shapiro, *Women's Employment, Education, Fertility, and Family Planning*, în K. Barry (coord.), „Vietnam's Women in Transition”, Hampshire, 1996, p.123-143.
- Siu 2004 – M.K. Siu, *Official Curriculum in Mathematics in Ancient China: How did Candidates Study for the Examination?*, în N. Wong și S. Li (coord.), „How Chinese Learn Mathematics: Perspectives from Insiders”, Toh Tuck Link, 2004, p.157-188.
- Tétreault 1996 – M.A. Tétreault, *Women and Revolution in Vietnam*, în K. Barry (coord.), „Vietnam's Women in Transition”, Hampshire, 1996, p.38-56.
- Thuy f.a. – D.T. Thuy, *Podul suspendat peste Fluviul Amar: Jurnalul doctoriței Dang Thuy Tram*, trad. Pham Viet Dao, f.l.f.a.

GEOGRAFIE ȘI ȘTIINȚELE MEDIULUI

VULCANII DIN ROMÂNIA, VULCANISMUL PĂMÂNTULUI, VULCANISMUL DIN SISTEMUL SOLAR – CATEGORII GENETICE, MANIFESTĂRI, PRODUSE

Dr. Dorin Dordea

„A trăi într-o lume ca asta, este ca și cum ai dansa pe un vulcan care erupe”
Kentetsu Takamori

Abstract. Volcanoes in Romania, volcanism of the Earth, volcanism from the Solar System - genetic categories, manifestations, products. Volcanoes, violent manifestations by which the "hot" interior of the planet, under the pressure of the "cold" crust, expels solid, fluid and gaseous matter, building buildings of varying size and shape in various contexts - subterranean, submarine, subterranean. Volcanoes, generators of volcanic products (rocks, ashes, gases, hot water) are manifested on the surface and are generated by hot melt accumulations (magma), which generate intrusive rocks and associated deep-sea pegmatiko-pneumatolytic products (mileage) in the crust of the Earth or brought to surface following the erosion of their superstructure or by large (orogenic) tectonic processes. Both magmatism and volcanism are responsible for the formation of useful minerals (metallic or non-metallic: antimony, arsenic, beryl, bismuth, boron, cadmium, cesium, chromium, cobalt, colored pigments, copper, diamonds, elements of rare earth (lanthanides), feldspar, gallium, germanium, gold, hafnium, indium, lithium, mercury, molybdenum, niobium, palladium, perlit, platinum, precious and semiprecious stones, rubidium, scandium, selenium, silver, strontium, sulfur, tantalum, tellurium, thallium, thorium, tin, tungsten, vanadium, vermiculite, zeolites, zinc, yttrium, as well as: enormous potential of mineral waters, dimension stones, clay minerals, mofetic gases and waters, carbon dioxide.

The monitoring of volcanism in Romania, or across the Earth or the observation of several celestial bodies in the Solar System with volcanism, record countless current volcanic manifestations as well as an enormous records of manifestations during time evolution, the more difficult to define as the moments of manifestations are older and older.

The volcanic manifestation is moderate or violent, extremely diverse, depending on the chemistry of the generating source, the genetic context, the position on the surface of the planet, the case-by-case uniqueness, explained by the complexity and individuality of each material sector of the planet. The attempt to classify on various criteria, though ample, leaves room for new and new categories, local, general-global, or planetary.

The large number of active volcanoes, the fascinating new landscapes created by them in real time, their association with the accumulation of mineral resources, or the generation of various and intensive hazards that affect the natural and anthropic environment, have led to the generation of a universal network of event monitoring, prevention of hazards, reducing the risks.

Cuvinte cheie: vulcani, volcanism, vulcanologie, resurse minerale asociate vulcanismului, hazarde vulcanice, vulcanii din România, vulcanismul Pământului, vulcanismul Sistemului Solar.

Key words: volcanoes, volcanism, volcanology, mineral resources associated with volcanism, volcanic hazards, volcanoes in Romania, volcanism of the Earth, volcanism of the Solar System.

Definiție. Vulcanii sunt forme de exhalatie a excedentului material și energetic (termic) din interiorul Pământului sau (*manta*) sau a altor corpuri cerești din Sistemul Solar spre partea superficială (*crusta*) acestuia/acestora. Procesul constă în ejectarea unei cantități variabile de materie (solidă, fluidă și/sau gazoasă) cu temperaturi superioare celor de la suprafața planetei, cauzată de răcirea crustei, reducerea volumului său și implicit comprimarea/suprapresurizarea lentă, continuă și de mare amploare exercitată asupra interiorului „fierbinte” al planetei.

Structura internă a Pământului. Interiorul pământului (la fel ca al celorlalte planete din Sistemul Solar), se divide prin proprietățile chimice și fizice (reologice) distincte în mai multe calote (layer) distincte, în cazul pământului numite: *crustă, manta și nucleu*. Crusta sau „coaja superficială” este solidă, groasă de 5-7 km sub oceane, până la 30-50 km în blocurile continentale (cu grosimi maxime în zonele orogene). Crusta este rece și are o compoziție chimică predominant silicioasă ($\text{SiO}_2 > 60\%$ pe continente și $\text{SiO}_2 > 48\%$ sub oceane). La baza crustei, o discordanță fizică înregistrată prin reflexia-refracția undelor seismică, numită *discontinuitatea Mohorovičić*, o separă de *manta*, care se extinde până la adâncimea de 2980 km. La rândul ei, mantaua se compune dintr-o parte superficială – *mantaua superioară* (6/35 km sub oceane-60 km sub continente) solidă, care alături de crustă formează *litosfera* (sector coerent ce se regăsește integral în compunerea *plăcilor tectonice*), urmat de *astenosferă* (situată între 100-200 km adâncime), plastic-fluidă (topită) – suportul pe care plăcile litosferice solide navighează și de *mantaua inferioară* (sau *mezosfera*), din nou solidă. Centrul globului terestru, format predominant din fier și nichel – *nucleul* (Ahrens, 2007), cu raza de 2980 km, se compune dintr-un sector exterior (*nucleul exterior*), cu vâscozitate lichidă joasă (cuprins între 2980-580 km față de central pământului) și sectorul central (*nucleul interior*), cu raza de 580 km, solid, generatorul magnetismului terestru, cu o poziție a axei de rotație diferită de cea a globului și ondulatorie în timp (vezi, sursa declinației magnetice).

Atât densitatea medie a celor trei componente ale structurii interne a Pământului ($2,7 \text{ g/cm}^3$ – crusta; $3,3 - 6 \text{ g/cm}^3$ mantaua; $10-13 \text{ g/cm}^3$ – nucleul), cât și compoziția chimică a acestora este schimbătoare în sensul creșterii ponderi elementelor grele spre interiorul pământului (vezi, schema denumirilor SiAl – crusta; SiMa – mantaua; NiFe – nucleul, denumiri derivate din elementele predominante). Creșterea densității materiei spre interiorul pământului conduce la creșterea ponderi masei componentelor sale din cea a pământului, după cum urmează: crusta cuprinde 2,72 % din volum, 0,47% din masă; mantaua 82% din volum, 67% din masă; nucleul 11,11% din volum, 32,5% din masă.

Temperatura medie pe suprafața pământului (de-a lungul unui an se cifrează la 15°C , față de -18°C care s-ar înregistra în lipsa efectului de seră) și crește spre interiorul pământului, la 870°C la baza crustei, $3.700^\circ\text{C} - 4.300^\circ\text{C}$ la baza mantalei, 5.150°C la baza nucleului exterior, 7.200°C în centrul pământului. În mod consecvent presiunea (litostatică) crește progresiv până în interiorul pământului ($3.300.000 - 3.600.000 \text{ atm.}$), marcată de creșteri bruște la tranzițiile crusta/manta exterioară/manta interioară/nucleu exterior/nucleu interior. Enorme temperaturi, dar mai ales presiuni, permit imaginarea unei forme diferite a materiei în nucleul pământului, rezultat al comprimării atomice, lăsând loc imaginării compunerii sale din alte elemente cu atomi comprimați, nu doar din fier și nichelul cum sugerează calculele de masă și câmp magnetic, respectiv Fe - 88.8%, Ni - 5.8%, S - 4.5%, alte - 1% (Brown, Musset, 1981).

Căldura din interiorul Pământului (Turcotte, Schubert, 2002) are o origine *primordială* (aproximativ – 20% din total) generată în timpul formării pământului prin acreția prafului cosmic și una curentă *radiogenă* (aprox. 80% din total) generată prin sursele izotopice din manta (în W/kg material mantelic: $^{238}\text{U} - 2,91 \times 10^{-12}$; $^{235}\text{U} - 0,125 \times 10^{-12}$ W/kg; $^{232}\text{Th} - 3,27 \times 10^{-12}$; $^{40}\text{K} - 1,08 \times 10^{-12}$). Pământul pierde prin radiația de la suprafața sa pe secundă (Pollack și colab., 1993) aproximativ 87 mW m^{-2} , adică $4,42 \times 10^{13} \text{ W}$ pe întreaga sa suprafață. De reținut, că din nucleul pământului se transmite spre manta (și apoi la suprafața crustei) un flux termic de lungă durată (milioane de ani) prin intermediul unor panașe (*plumes*) cu diametre reduse (zeci-sute de kilometri), responsabile de generarea vulcanismului lanțurilor insulare. Cel mai mare transfer energetic de la suprafața pământului se datorește fluxului material și termic dintre manta și crustă, la nivelul creștelor medio-oceanice din zonele de distensie a crustei oceanice (Sclater și colab., 1981). Cercetătorii consideră că înainte ca elementele radioactive cu perioada de înjumătățire scurtă să se fi consumat (primele sute de milioane de ani din viața pământului), temperatura din interiorul pământului ar fi fost mult mai mare și, implicit, dinamica curenților de convecție din manta, determinând o segregare „rapidă” a crustei și geneza unor roci exotice (komatiite), extrem de rare astăzi (Pollak și colab., 1993).

Conținutul chimic mediu (Allègre și colab., 1995) la nivel global (crustă+manta+nucleu) indică următoarea succesiune (a celor mai bogate elemente), însumând o masă totală de $5,97 \times 10^{24} \text{ kg}$: fier (32,1%), oxigen (30,1%), siliciu (15,1%), magneziu (13,9%), sulf (2,9%), nichel (1,8%), calciu (1,5%), aluminiu (1,4%), restul elementelor cuprinzând doar 1,2% (între care: Mn = 2600 ppm; Cr = 4290 ppm, Co = 870 ppm, P = 1240 ppm însumează 0,9%). Compoziția chimică a crustei pământului înregistrează următoarea suită de elemente majore: O – 46,6%; Si – 27,7%; Al – 8,1%; Fe – 5,0%; Ca – 3,6%; Na – 2,8%; K – 2,6%; Mg – 1,5%. (suma restului elementelor cuprinzând sub 0,1% din masa pământului), dar având în vedere dominanța combinațiilor oxidice (clorurile, sulfurile, sulfosărurile, florurile, fiind excepții) și mai ales forma cristalină sub care se află materia crustei, este preferabilă următoare dispunere în ordine descrescătoare a materiei crustei: $\text{SiO}_2 - 60,6\%$; $\text{Al}_2\text{O}_3 - 15,9\%$; $\text{CaO} - 6,4\%$; $\text{MgO} - 4,7\%$; $\text{Na}_2\text{O} - 3,1\%$; Fe ca $\text{FeO} - 6,7\%$; $\text{K}_2\text{O} - 1,8\%$; $\text{TiO}_2 - 0,7\%$; $\text{P}_2\text{O}_5 - 0,1\%$. Din punct de vedere petrografic, crusta pământului se compune din roci magmatice și metamorfice (95%), argile (4%), gresii (0,75%), roci carbonatice (0,25%) (Prothero, Schwab, 2004).

Mecanisme generice de formare a vulcanilor. *Litosfera Pământului* cuprinde 15 plăci tectonice acoperind atât sectoare continentale cât și oceanice (fiecare acționând ca ansamble distincte cu coerență și dinamică unitară), care însumate îmbracă în totalitate suprafața pământului, rezultat al evoluției geologice a planetei (formări/dispariții, creșteri/descrășteri relative) de schimbări continue, după cum urmează: *Pacifică, Africană, Nord Americană, Eurasiatică, Antarctică, Australiană, Sud Americană, Nazca, India, Arabia, Filipine, Cocos, Caraibe, Scotia, Juan de Fuca* (în ordinea descrescătoare a suprafeței acestora). La limita dintre plăcile litosferice se înregistrează dinamici de *distensie*, de-a lungul dorsalelor oceanice - *rifturi oceanice* (fig. 1), sau de-a lungul aliniamentelor de „*spintecare*” a continentelor - *rifturilor continentale*, respectiv mișcări de *convergență*, de-a lungul liniilor/planelor de *subducție* - de penetrare și consum a unei marginii oceanice (subțire și plastică) sub marginea continentală groasă și rigidă (fig. 1, 2a), sau chiar de subducție a unei plăci oceanice sub alta tot oceanică (fig. 1, 2b). Aceste aliniamente sunt cunoscute sub denumirea *planuri Benioff*. Aliniamentele de distensie și cele de convergență generează principalele zone de vulcanism. În *primul caz*, motorul magmatismului/vulcanismului îl constituie depresiunea litostatică datorată distensiei, conducând la ascensiunea spre suprafață a magmelor peridotitice-gabroice de la nivelul mantalei superioare topite, care generează o categorie de produse de compoziție tholeitică, cunoscute sub numele generic „*bazaltele ridge-ului medio-oceanic*” (MORB). În *al doilea caz*, crusta oceanică, subțire și plastică, împreună cu sedimente de fund oceanic, subdusă sub o altă margine de placă (de obicei, continentală, groasă de 30-45 km, fig. 1, 2a, rareori oceanică, fig. 1, 2b) până la adâncimi foarte mari (zeci – sute de km), pierde volatilele (H_2O , CO_2 , Cl, F, SO_2 , H_2S etc.) și se

topește sau favorizează topirea bazei crustei continentale sau oceanice, generând rezervoare mari de magmă, care vor cristaliza în profunzime și vor forma roci magmatice, sau vor urma ascensiunea până la suprafață, unde vor genera serii complexe de vulcanite (lave, vulcanoclastite, emanații de soluții și gaze etc.) de *compoziție calco-alcalină* și conținut variabil de silice (SiO_2), de la bazic (bazalte) la acid (riolite). Acestor două categorii (dominante cantitativ în totalul compunerii de crustă nouă), li se adaugă o a treia, cu origine energetică încă neclarificată, dar în mod cert asociată unor puncte fierbinți (Hot Spot) din cuprinsul mantalei superioare (alimentate de un transfer energetic din nucleu). Punctele fierbinți determină ascensiunea de material mantelic spre și prin crustă, mobilizează prin vulcanismul manifestat pe cuprinsul lanțurilor oceanice sau continentale (mai rar, sub formă de vulcani izolați), suite de vulcanite (lave, piroclastite, gaze, soluții apoase), predominant bazaltice, cunoscute sub denumirea *bazalte de insule vulcanice* (OIB). Având în vedere că, dinamica mantalei (rotire mai lentă) este ușor defazată față de cea a crustei (datorită plasticității și inerției), punctele fierbinți, deși fixe pe suprafața mantalei, își proiectează efectul la suprafața crustei, decalat în timp, generând de-a lungul unui aliniament lanțuri de insule vulcanice (ex. Insulele Canare, Insulele Capului Verde, Hawai etc.). Ponderea volumului de roci extrusive generate de cele trei categorii de mecanisme generatoare indică următoarea suită: margini divergente (*rifturi*) – 73%; margini convergente (*zone de subducție*) – 15%; panașele termice de sorginte mantelică (*hot spot*) – 13%.

În manifestările vulcanice nu se poate vorbi de fenomene permanente, continue, ci de unele episodice cu durată mai îndelungată sau mai scurtă, dar limitată în timp. Activitatea episodică sau durată de viață a vulcanilor îi categorisesc în: *vulcani activi* (care se manifestă, curent ori s-au manifestat în Holocen - ultimii 11.700 ani), *vulcani adormiți* (care nu au erupt în ultimii 100.000 ani, dar manifestă fenomene postvulcanice intense, de tipul solfatarelor, mofetelor) și *vulcani stinși* (vulcani activi cu milioane de ani în urmă, fără nici o altă etapă de aparentă activare și care nu-și vor mai iniția alte manifestări, deși descifrarea vulcanilor din Miocen indică episoade de inactivitate de milioane de ani urmate de reactivare).

Rocile magmatice (sau *ignee*, de la latinescul *ignis* = foc) se formează prin răcirea și solidificare magmei (la adâncimi Km-ice în crustă), iar și *rocile vulcanice* prin răcirea lavei (la suprafață sau la adâncimi maxime de sute de m). Magma își are originea în mantaua pământului (prin penetrarea crustei în zonele de rift oceanic și rift continental sau prin panașul creat în jurul punctelor fierbinți din manta), în crusta oceanică subdusă care atinge temperaturi înalte, la care se poate topi, în baza crustei continentale sau oceanice datorită scăderii punctului de topire prin adăugarea de volatili pierdute de crusta oceanică subdusă (slab), sau prin scăderea punctului de topire a unui material solid din interiorul pământului, datorită scăderii bruște a presiunii (*topire adiabatică*). De asemenea, un ansamblu solid de compoziție bazică (peridotit sau gabro, cu punctul de topire la 1.300°C), la temperaturi inferioare acestuia, poate genera separarea unei entități acide (granit, cu punctul de topire $1.260^\circ\text{C} - 650^\circ\text{C}$ în prezența volatiliilor apoase), care se va topi și va genera cuptoare, dar în pondere subordonată (*topire parțială*).

Răcirea magmelor se face lent rezultând roci cristalizate larg (holocristaline), pe când a lavelor (în contact direct cu atmosfera rece) se face rapid (nu mai rapid de ani, chiar mii de ani) rezultând roci cu cristalinitate redusă (microcristaline), cu amestec de cristale și o masă sticloasă (porfirice), sau sticloase (obsidiane). Dacă poziția formării rocilor față de suprafața pământului le grupează pe cele profunde în intruzive, iar pe cele de la suprafață în extruzive, rocile vulcanice (extruzive), pot cuprinde: *lave* - produse care ajung în topitură la suprafață, curg din craterul vulcanului și se răcesc/solidifică fără a manifesta decompresiuni violente, *vulcanoclastite* - produse clastice prin dezintegrarea lavei în craterul vulcanului la primul contact cu temperatura și presiunea scăzute, cu dimensiuni variabile (cenuși, lapilii, bombe, blocuri) care vor genera, în apropierea craterului sau la distanțe până la sute de km, roci consolidate (tufuri, breccii piroclastice, aglomerate vulcanice). Soluțiile apoase și gazele care încheie activitate magmatică și vulcanică (hidrotermale $50-450^\circ\text{C}$), sunt responsabile de apariția unor suite de acumulări minerale (hidrotermale, pegmatitice-pneumatolitice, solfatarie, geizerifere, mofetice). În cadrul procesului eruptiv natura manifestărilor este determinată de compoziția magmei/lavei, la care se adaugă conținutul de volatili (apă, CO_2 , SO_2 , H_2S etc.), care determină vâscozitatea/fluiditatea și implicit caracterul fluidal-efuziv (de curgere) sau exploziv. Geneza diverselor categorii de resurse minerale asociate magmatismului este specifică categoriei petrografice generate (wolframul, staniul și uraniul se asociază magmatismului granitic și dioritic, pe când cromul, platina se asociază gabbrourilor).

Prezența în crusta pământului a unei cantități mari de magmă care va cristaliza la adâncimi mari va genera corpuri de roci magmatice (*plutonice*) categorisite după forma și mărimea lor în: *batolit* (intruziune largă neregulată și discordantă), *conolit* (intruziune cu forme neregulate și o bază sigură), *cupolă* (proiecție cu formă de dom la vârf, a unei intruziuni subterane masive), *stock* (corp intrusiv mic, neregulat și discordant), *lacolit* (corp concordant cu o bază grosieră plată și un apex convex și, de obicei, cu un coș ventral de alimentare), *lopolit* (corp concordant o parte dorsală grosieră plată și o bază grosieră puțin profundă alimentată de un dike sau de un coș), *facolit* (pluton concordant lentiliform, care ocupă în mod tipic creasta unui anticlinal sau penetrează un sinclinal), sau a unor cantități mai reduse consolidate la adâncimi mici (*subvulcanice* sau *hipabisice*): *dyke* (corp discordant cu grosimi reduse, dar extinderi km-ice pe adâncime și lungime, urmărind traseul unor fracturi), *sill* (corp concordant de grosimi variabile, care se insinuează pe planul de

separare a două strate), *neck* (corp tubular-circular, rezultat prin consolidarea lavei în coșul vulcanului, cu dimensiuni nu mai mari de zeci de m), indiferent de natura rocii. Edificiile vulcanice sunt de obicei circulare dominate de un crater central, alături de care pot apărea cratere secundare (adventive), sau pot fi fisurale dezvoltate liniar de-a lungul unei fracturi profunde. Vulcanii pot fi *efuzivi* (generând exclusiv curgeri de lavă), *explozivi* (producând doar vulcanoclastite), sau *mixti* (alternând curgerile de lavă cu explozii generatoare de piroclastite). Pot cuprinde un singur moment de erupție (vulcani monogenetici, de obicei explozivi asociați unui edificiu major- adventiv), sau pot înregistra multiple momente eruptive de-a lungul a milioane de ani. Edificiile vulcanice de mari dimensiuni pot înregistra momente gigantice de explozie (de obicei, datorate penetrării apei de mare în zona cuptorului magmatic și formării unei suprapresiuni gazoase) prin care se distruge mare parte din suprastructura sa și se formează o depresiune majoră, sau depresiurizarea cuptorului magmatic poate conduce la prăbușirea părții centrale a edificii cu același rezultat - generarea unei enorme depresiuni circulare – *calderă*. Edificiile vulcanice pot forma *scuturi*, *domuri de lave* (aculări și consolidări masive de lavă în crater), *conuri de cenușă* (asociate de obicei unui singur moment exclusiv), *cumulodomuri* (expulzări pe coșul vulcanului a lavei deja consolidate, care ia forma unui pinten masiv), dar de obicei, compun aparate *stratovulcanice* (formate prin alternanța momentelor efuzive – lave și explozive – piroclastite) complexe (cuprinzând mai multe cratere cu activitate alternantă în timp, recurențe sau deplasări ale centrului de erupție).

Erupțiile vulcanice pot avea loc la suprafața uscatului (*subaerian*), sau pe fundul oceanelor și mărilor (*subacvatic*), când efectul producerii lor este perceput la suprafața apei prin coloane violente de *fum negru*, iar în timp poate fi urmat de apariția unor insule ce se vor dezvolta treptat (vezi, *Adak, Krakatau*).

Compoziția mineralogică a rocilor eruptive (care pleacă evident de la compoziția chimică a magmei originare și a condițiilor de cristalizare) este definită de următoarele minerale: felspați (plagioclazi și ortoclazi), cuarț, feldspatoizi, olivină, piroxeni, amfiboli și mică, ponderea lor determinând clasificarea rocilor. Celelalte minerale (minerale accesorii) sunt subordonate procentual determinând subcategorii, cu excepția carbonatitelor (roci exotice), în care mineralele accesorii pot fi dominante. O clasificare simplistă se poate face/rezuma prin ponderea SiO_2 (silicea) în compoziția rocii și anume: *roci felsice* (cu $\text{SiO}_2 > 63\%$: ex. granit rocă intruzivă, riolit – rocă extruzivă); *roci intermediare* (cu $\text{SiO}_2 = 52-63\%$, ex.: diorit – rocă intruzivă; andezit și dacit – roci extruzive); *roci mafice* (cu $\text{SiO}_2 = 45-52\%$ și conținut crescut de Fe și Mn, ex.: gabbro – rocă intruzivă, bazalt – rocă extruzivă); *roci ultramafice* (cu $\text{SiO}_2 < 45\%$, ex.: picrit, komatiit, - roci extruzive și peridotit – rocă intruzivă) (Le Maitre, 2002).

Prezența alcalilor ($\text{K}_2\text{O} + \text{Na}_2\text{O}$) în conținuturi de 5-15%, califică o categorie distinctă de roci, *alcaline* (ex.: phonolite, trachite). Tot pe criterii chimice sunt clasificate rocile: *ultrapotasice* ($\text{K}_2\text{O}/\text{Na}_2\text{O} > 3$), *peralkaline* ($\text{K}_2\text{O} + \text{Na}_2\text{O}/\text{Al}_2\text{O}_3 > 1$), *peraluminoase* ($\text{K}_2\text{O} + \text{Na}_2\text{O}/\text{Al}_2\text{O}_3 < 1$).

Structura rocilor magmatice (cristalinitate și ponderea diverselor faze) definește *roci holocristaline*, *microcristaline*, *porfirice* sau *vitroase*, iar textura (orientarea în spațiu a cristalelor) clasifică *roci masive*, *orientate*, *fluidale*.

Hazardele vulcanice, frecvente în arealele cu vulcanism activ, cuprind: *torenți piroclastici* (curgeri / șuvoaie piroclastice); *laharuri* (șuvoaie de cenușă și noroi, determinat urmare ploilor abundente ce înțesc erupția sau topirii zăpezii din versanții vulcanului activat), *colaps de domuri - colaps structural* (prăbușiri masive în zona edificii vulcanic, datorate depresiurizării cuptorului magmatic), *curgeri/avalanșe de debrite*; *curgeri de piroclastite* (de material piroclastic neconsolidat, pe clinele abrupte ale vulcanului), *curgeri de lave* (fenomene frecvente în cazul erupțiilor bazaltice fluide; care pot ajunge la distanțe mari față de crater), *căderi / proiectile de blocuri-bombe vulcanice* (fenomene frecvente în cazul erupțiilor explozive), *emisii de gaze vulcanice*; *tsunami postvulcanice*; *furtuni cu descărcări electrice* (în arealul de producere a erupțiilor vulcanice) etc.

Încercând să răspundă întrebării, poate erupe vulcanul Sfânta Ana din Harghita în viitorul previzibil Szakacs și Seghedi (2013), lasă deschisă această posibilitate, fără găsi argumente pentru a face previziuni temporale în acest sens.

Ampluarea erupțiilor vulcanice. În tentativa clasificării prin criterii cuantificabile a erupțiilor vulcanice Institutul Smithsonian din New York a elaborat în cadrul Programului Vulcanismului Global, un tabel – index al explozivității vulcanice - VEI (Tabel. 1), bazat pe înregistrarea a 7.742 de erupții vulcanice din ultimii 11.700 ani (Holocen). Erupțiile sunt grupate pe grupe de intensitate, în 8 categorii (0. Hawaiian, 1. Hawaiian/Strombolian, 2. Strombolian/Vulcanian, 3. Vulcanian/Peléan/Sub-Plinian, 4. Peléan/Plinian/Sub-Plinian, 5. Peléan/Plinian, 6. Plinian/Ultra-Plinian, 7. Ultra-Plinian, 8. Ultra-Plinian), în scară logaritmică (fiecare categorie are intensitate de 10 ori mai mare decât precedentă). Intensitatea erupțiilor este descrisă, prin înălțimea coloanei de erupție, frecvența manifestărilor și ascensiunea coloanei de cenușă.

Tabel 1. Indexul global VEI al explozivității vulcanilor cu exemplificarea celor mai semnificative erupții din istoria geologică a pământului (Smithsonian Institution)

VEI	Ejecta volume (bulk)	Classification	Description	Plume	Frequency	Tropospheric injection	Stratospheric injection ^[2]
Examples							
0	< 10 ⁴ m ³	Hawaiian	Effusive	< 100 m	continuous	negligible	none
		Kilauea, Piton de la Fournaise, Erebus					
1	> 10 ⁴ m ³	Hawaiian / Strombolian	Gentle	100 m – 1 km	daily	minor	none
		Stromboli (since Roman times), Nyiragongo (2002), Raoul Island (2006)					
2	> 10 ⁶ m ³	Strombolian / Vulcanian	Explosive	1–5 km	every two weeks	moderate	none
		Unzen (1792), Cumbre Vieja (1949), Galeras (1993), Sinabung (2010), Agung (2017) ^[citation needed]					
3	> 10 ⁷ m ³	Vulcanian / Peléan/Sub-Plinian	Catastrophic	3–15 km	3 months	substantial	possible
		Lassen Peak (1915), Nevado del Ruiz (1985), Soufrière Hills (1995), Nabro (2011)					
4	> 0.1 km ³	Peléan / Plinian/Sub-Plinian	Cataclysmic	> 10 km (Plinian or sub-Plinian)	18 months	substantial	definite
		Laki (1783), Mayon (1814), Pelée (1902), Sakurajima (1914), Galunggung (1982), Eyjafjallajökull (2010), Calbuco (2015)					
5	> 1 km ³	Peléan/Plinian	Paroxysmic	> 10 km (Plinian)	12 years	substantial	significant
		Vesuvius (79), Fuji (1707), Tarawera (1886), Agung (1963), St. Helens (1980), Hudson (1991), Puyehue (2011)					
6	> 10 km ³	Plinian / Ultra-Plinian	Colossal	> 20 km	50–100 yrs	substantial	substantial
		Laach Lake Volcano (c. 12,900 BC), Veniaminof (c. 1750 BC), Lake Ilopango (535), Huaynaputina (1600), Krakatoa (1883), Santa Maria (1902), Novarupta (1912), Pinatubo (1991)					
7	> 100 km ³	Ultra-Plinian	Super-colossal	> 20 km	500–1,000 yrs	substantial	substantial
		Aira Caldera (22,000 BC), Kikai Caldera (4,300 BC), (Cerro Blanco (c. 2300 BC), Thera (c. 1620 BC), Taupo (180), Baekdu (946), Samalas (1257), Tambora (1815)					
8	> 1000 km ³	Ultra-Plinian	Mega-colossal	> 20 km	> 50,000 yrs ^{[3][4]}	vast	vast
		Cerro Galán (2,200,000 BC), Huckleberry Ridge Tuff (2,100,000 BC), Yellowstone (630,000 BC), Whakamaru (in TVZ) (254,000 BC), ^[5] Toba (74,000 BC), Taupo (25,360 BC)					

În ultimii 132 milioane de ani s-au înregistrat 40 de erupții cu VEI 8 (mega-colosale), din care 30 în ultimii 36 milioane ani (adică, aproximativ o erupție cataclitică/1 milion de ani), deși frecvența presupusă ar fi, o asemenea manifestare la 50.000 ani, însă descifrarea erupțiilor vechi este tot mai greu de făcut (urmele acestora se șterg). Cea mai recentă erupție catastrofică - Orunoui din lacul Taupo, care a avut loc cu 25.360 ani în urmă a determinat extincția vieții pe un larg areal în jurul vulcanului (Mason și colab., 2004). În ultimii 10.000 de ani, au fost consemnate cel puțin 10 erupții cu VEI 7 (Ultra-Pliniene), 58 cu VEI 6 (Plinian/UltraPlinian), între care în 13 cazuri s-au generat caldere. Dintre cele 7.742 erupții vulcanice catalogate de Smithsonian Institution privind erupțiile din Holocen, 49% se clasează sub VEI 2, iar 90% sub VEI 3 (Siebert și colab., 2010).

Erupții vulcanice semnificative în istoria Pământului. Urmărind descifrarea vulcanilor holoceni, Programul Global de Vulcanism al Muzeului Național Smithsonian de Științe ale Naturii a înregistrat pe întreaga suprafață a pământului (subaerian) 1.525 de vulcani activi și 36 areale fumaroliene, cărora le-a asociat o hartă globală, pe care vulcanii sunt figurați cu descrieri detaliate atașate, cuprinzând informații de ultimă oră din domeniul publicațiilor științifice. Cel mai mare număr de vulcani activi în zilele noastre - 76 - este înregistrat în Indonezia, țara cu cele mai devastatoare manifestări de acest tip, dar și beneficiara unor peisaje vulcanice de o rară frumusețe, la fel ca a unor acumulări de resurse minerale (aur) de mari dimensiuni.

Din zorii umanității, dar cu precădere în ultimii 10.000 de ani, au fost înregistrate numeroase erupții vulcanice cu amploare și localizare afectând din plin comunități umane, între care este suficient a fi amintite, următoarele:

- *Vezuviu (79 î.Hr., 24-25 August)* – consemnată de Plinius cel Tânăr (martor al evenimentului, numele căruia a fost atribuit tipului și amplorii acestor manifestări - *plinieni*). Explozia violentă a vulcanului din 79 î.Hr. (Sigurdsson și Carey, 2002), datorată infiltrării apei mării în cuptorul magmatic, a degajat o enormă cantitate de gaze și tefra (cenușă, lapilii și blocuri) până la înălțimea de 33 km, în cantitate de 1,5 milioane de tone pe secundă (depășind de 100.000 ori energia termică a bombei de la Hiroshima), acoperind cu cenușă și blocuri fierbinți mai multe așezări de la poala muntelui (între care binecunoscutele Herculaneum și Pompeii);

- *Krakatoa (1883)* – erupție desfășurată după un scenariu similar, pe insula Krakatoa, situată în dreptul strâmătorii Sunda dintre insulele indoneziene Java și Sumatra, urmare pătrunderii apei de mare la nivelul cuptorului

magmatic. Erupția a constat într-o explozie gigantică care a distrus în mare parte insula și a generat o depresiune marină în locul fostului crater vulcanic. Produsele exploziei (bombe, lapilii și multe ponce) au spulberat așezările umane din zonă (inclusiv ambarcațiunile aflate pe mare), dar tsunami-ul care a urmat a măturat țărmul sudic al Indoneziei, ridicând numărul celor decedați la 36.417. În 1927, în mijlocul depresiunii marine formate prin explozia din 1883, și-a facut apariția o insulă vulcanică (*Anak Krakatoa* – puilul lui Krakatoa), care periodic continuă să erupă (ajungând astăzi la peste 100 m altitudine) și dovedind că activitatea vulcanică continuă (Mandeville și colab. 1994).

- *Mont Pelee (Martinica, 1902)* a erupt la 8 Mai 1902, după o suită de evenimente (seisme, slabe degajări de gaze și cenușă și după ușoara ascensiune a cumulodumului din craterul vulcanului), printr-un violent jet de cenușă și gaze, ucigând peste 30.000 persoane din orașul Saint Pierre de la poalele muntelui, adică întreaga populație, cu excepția a 3 norocoși: unul aflat la pușcărie într-o celulă de piatră, unul în pivnița casei de la periferia orașului și o tânără fată aflată într-o peșteră la malul mării (Scarth, 2002). Alături de aceste binecunoscute erupții vulcanice pentru efectele catastrofice produse, pot fi enumerate și alte asemenea fenomene, după cum urmează: erupția *vulcanului Mount Tambora* (Indonezia, 1815), generatorul anului fără vară care a cauzat decesul a peste 71.000 de oameni din Asia, America și Europa; erupția *vulcanului Nevada del Ruiz* (Columbia, 1985), care a provocat moartea a 23.000 de oameni, erupția *vulcanului Unzen* (Japonia, 1792), care a exterminat 15.000 de oameni, erupția *vulcanului Grímsvötn* (Islanda, 1783), care prin emisiile de pulberi fine și gaze sulfuroase a declanșat moartea directă și foametea ce au dus la dispariția a 10.000 de oameni din Europa și Africa, erupția *vulcanului Kelud* (Indonezia, 1586), care a dus la moartea a cel puțin 10.000 de oameni, erupția *vulcanului Santa Maria* (Guatemala, 1902), care a ucis 6.000 de oameni, erupția din nou a *vulcanului Kelud* (Indonezia, 1919) care a ucis 5.000 de oameni, erupția *vulcanului Mount Galunggung* (Indonezia, 1822) care a ucis 4.100 de oameni, erupția *vulcanului El Chichón* (Mexic, 1982), care a ucis 3.500 de oameni, erupția *Vezuviului* din 1631, cu alte 3.300 de victime etc.

Nu se poate trece fără a aminti repetatele erupții ale vulcanului *Ciomadul* (Sf. Ana și Mohoșul) cu activitate în ultimul milion de ani, până acum 32.000 ani, care cu siguranță a generat enorme efecte asupra mediului, și chiar asupra omului pe un areal înconjurător craterului la distanță de aprox. 300-500 km. De asemenea, explozia vulcanică produsă cu 13,5 milioane în urmă, undeva în sudul Slovaciei, a generat extinderea vieții pe întreg teritoriul de azi al României, dovadă fiind stratul de tuf (cunoscut ca tuful de Dej) gros de 20 m, care se conservă pe întreg teritoriul bazinului Transilvaniei (sub alte sedimente marine), dar și în exteriorul arcului carpatic (acolo unde nu a fost îndepărtat de eroziune). Prin comparație, erupția vulcanului *Eyjafjallajökull* (2010), generatorul unui volum minor de cenușă, a rămas un simplu eveniment mediatic, fără efecte majore asupra mediului, dar cu pagube majore în domeniile aviatic, turistic, business etc.

Vulcanismul din România. O încercare de tratare geo-cronologică a manifestărilor magmatice/eruptive de pe teritoriul actualei Români, poate începe cu descifrarea vârste (izotopice U/Pb) a nucleilor cristalelor de zircon din granitoidele Paleozoice (*Dobrescu și colab., 2010*) din Banat (și altele), care indică vârste arhaice (mai vechi de 2,5 miliarde de ani), cristalele originare având sursă probabilă în cratonul West African.

- Magmatismul precambrian, deși slab reprezentat este semnalat prin datări efectuate pe cristale de zircon în masivele granitoide și în rocile cristaline (paleozoice), din Carpații Meridionali (Balintoni și colab, 2011);

- Magmatismul Paleozoic (Ordovician, Silurian, Permian) bine documentat și datat în Carpații Meridionali, Munții Banatului, Dobrogea, Munții Apuseni (Balintoni și colab, 2009, Balintoni și colab. 2010, Balintoni și colab 2011, Dobrescu și colab 2008, 2012);

- Vulcanism triasic de rift oceanic cu dezvoltări ample în Carpații Orientali, Munții Perșani, Dobrogea, Carpații Meridionali este bine documentat și evaluat de (Hoeck și Ionescu, 2009) etc.;

- Vulcanism jurasic-cretacic de rift oceanic și de arc insular din - Munții Apuseni de Sud, Bazinul Transilvaniei și Banat este studiat, documentat, datat de Savu, Ionel, Saccani și colab., Hoeck și Ionescu etc.;

- Vulcanism banatic (Cretacicul superior-Paleocenul inferior) de subducție la margine continentală (Munții Apuseni, Munții Banatului) a reprezentat un poligon de cercetare geologică și de extracție minieră cu multe secole în urmă;

- Vulcanismul miocen-cuaternar de subducție la margine continentală și Munții Apuseni a generat lanțul vulcanic Oaș-Gutâi-Țibleș (generatorul unei largi și bogate paletă de resurse minerale Au-Ag, Cu-Pb-Zn, Sb-Bi-Cd; Bârgău-Călimani-Gurghiu-Harghita din Carpații Orientali și a unor edificii disparat în Munții Apuseni. Vârsta vulcanismului din carpații Orientali se extinde între 13,5 – 6,5 milioane de ani (Oaș-Gutâi-Țibleș), 8,5-7 milioane de ani Călimani, 6-0,03 milioane de ani (Gurghiu-Harghita), prezentând o descreștere de la nord la sud.

Cel mai bine conservat edificiu vulcanic (Ciomadul, din sudul Munților Harghita), cu cele două cratere îngemănate (Sf. Ana la sud și Mohoșul la nord), conservă singurul crater neafectat de eroziune aluvială cu binecunoscutul lac cu același nume. Craterul geamănului său (Mohoșul) este deja înmlăștinit și erodat spre nord, urmând cu siguranță a fi deschis în viitor de o albie de eroziune, așa cum s-a întâmplat cu celelalte edificii vulcanice din

Munții Călimani (caldera Călimani, bazinul Dornișoara), din Munții Gurghiu: craterul/caldera Fâncel-Lăpușna, craterul Seaca-Tâtarca, Borzont, Șumuleu, Ciumani-Fierăstrae, iar în Munții Harghita de craterul erodat Mădăraș, Bătrâna, Cucu, Ostoros, Ciumatu (Puciosu), , culminând, la sud, cu amintitul edificiu Ciomadul.

Studiați detaliat vulcanologic, Munții Oaș-Gutâi (Dordea, 2014) dezvăluie o compunere vulcanică complexă formată din variate categorii de edificii, cu numeroase entități și episoade de activare, după cum urmează: în **Munții Oaș**: Edificiul Dl. Pleșcuța, Edificiul Tămășeni, Edificiul Dl. Babii, Grupul de conuri vulcanice minore Dl. Mic (Turulung Vii), Edificiul Dl Turulung Vii-vf. Oul, Scutul vulcanic Chicera Mare-vf. Podolniceasca - Dl. Frasinu - Dl Gruiu, Edificiul Gruiu Tutei - Dl. Ursoi (Cămărzana – Aliceni), Edificiul complex Jeleznice, Edificiul complex Dl. Mijdeiu – Orașu Nou – Dl. Negru, Restitele de edificii vulcanice Dl Măgura, Dl. Bârloagele-Piatra Vâsculu (Târșoț – Bixad) și Dl. Pilingări-Dl.Carolea; în **Munții Gutâi**: Domurile de lavă Nereșeanu Mare și Nereșeanu Mic, Formațiunea vulcano-sedimentară v. Mare-(v. Rea) – v.Albă – r. Tur, Curgerea bazală de lave de andezite bazaltice Săpânța-Huta Certeze-v. Rea, Scutul vulcanic al curgerilor de lave de andezite piroxenice Săpânța-Mara, Roiurile de dike-uri Coasta Țiganului și Dl. Rupturei-Dl. Măgura, Roiul de corpuri subvulcanice Izvoarele-v. Tur (v. Strungilor, v. Balotei), v.Albă, Edificiul vulcanic Dl. Garaleau-Cornetu Vămii, Suita domurilor de lavă Purcărețu (I, II)-V.Runcului-Vf. Priporii-Dl. Plopilor-Izvoarele Băiței (I, II), Edificiile Șindilit și Piatra Șoimului, Domul de lavă Ostra, Edificiul vulcanic Strâmbu-Hârcea-(Berdu), Edificiul vulcanic Igriș, Domurile de lavă din bazinul Chiuzbaia și din zona Baia Sprie, Edificiul vulcanic Mogoșă, Edificiul vulcanic Măgura Focului, Edificiul vulcanic Higea, Edificiul vulcanic Măgura Șuilorului, Domurile de lavă Măgura (Gutin) și Arșița, Cumulodumul vulcanic Gutin, Edificiul vulcanic Băiț-Jereapăn (vf. Roții-vf. Netedu), Domurile de lavă Jereapăn.

Vulcanismul din Munții Apuseni s-a desfășurat în intervalul 12,5 -6,5 milioane ani, acoperind un teritoriu amplu și constând în activitatea multor edificii complexe, marea majoritate intens erodate (în general, eroziunea a îndepărtat mai bine de 400 m din partea superficială a edificiiilor, înlesnind accesul la resursele minerale extrem de bogate pe cuprinsul Apusenilor de Sud (Au-Ag, Cu+Au, Au-Te etc.)

Activitatea vulcanică din România a continuat și în Cuaternar, prin intermediul a trei edificii din central țării: *Lucareț* în Banat, *Uroi* în sudul Munților Apuseni și *Racoș* în sud-estul Bazinului Transilvaniei, edificii de mici dimensiuni, asociate unor activări *hot spot*, generatoare de lave bazaltice alcaline. Lor li se adaugă, edificiul Ciomadul, mult mai amplu și mai complex, încadrat în suita vulcanismului de subducție de la marginea continentală.

Vulcanismul din Sistemul Solar. Prezența activității vulcanice (mai mult sau mai puțin similară celei înregistrate pe pământ) este documentată de oamenii de știință, în grupul planetelor telurice (Mercur, Venus, Pământ, Marte, inclusiv pe Lună), cât și în planetele formate din nebuloase de praf și gaze înghețate (Jupiter Saturn, Uranus, Neptun și sateliții acestora) sau pe asteroizi (King, 2018)

Vulcanismul de pe planeta Mercur. Când NASA a început investigarea planetei prin intermediul vehiculului spațial Messenger (2008; 2011-2015) în cuprinsul craterului spațial Caloris înconjurat de un lanț de munți înalți de 2 km, a fost semnalat un nivel de curgeri vulcanice (bazaltice), formate în stadiile timpurii ale planetei. Dovada că masivele nivele de lave de pe suprafața planetei sunt perforate de cratere impactitice, probează vechimea inițierii vulcanismului pe Mercur (la puțin timp după formarea sa), dar umplerea anumitor cratere cu lave, indică un interval de activitate destul de extins. Erupțiile vulcanice pe suprafața planetei au fost predominant efuzive (curgeri de lave) generând crusta planetei.

Vulcanismul de pe planeta Venus. Cum suprafața planetei este extrem de greu vizibilă de pe pământ, datorită norilor denși și groși de praf, primele imagini de calitate a suprafeței sale au fost obținute după 1990 când mobilul spațial Magellan, dotat cu dispozitivul VRM a furnizat imagini laser de bună calitate. Aceste imagini au dezvăluit că 90% din suprafața planetei este acoperită de curgeri de lave și de scuturi masive vulcanice, de dimensiuni superioare celor de pe pământ (diametre de până la 700 km și altitudini de 5 km), între care: scutul vulcanic *Sapas*, din sectorul ecuatorial Atla al planetei, dezvoltat pe un areal cu diametrul de 400 km și cu altitudine de 1,5 km (sugerând fluiditate mare, deci compoziție bazaltică). Vulcanul Maat Monts înalt de 8 km, se dovedește al doilea cel mai înalt din Sistemul Solar. Suprafața mare a curgerilor de lave de pe Venus poate fi favorizată și de temperatura de la suprafața acesteia de aprox. 470°C, care menține lăvele în curgere, în stare fluidă. Cu 500 milioane de ani în urma suprafața planetei a fost reconfigurată de un imens roi de corpuri astrale care au generat o suită de cratere impactitice, iar de atunci alte manifestări vulcanice nu s-au mai produs.

Vulcanismul de pe Lună. Programul Apollo (prin mobilele spațiale 11-17) a făcut posibilă colectarea a mai bine de 270 kg de roci selenare, prin care s-a evidențiat (în afară de brechiile impactitice) prezența anortozitelor (roci extrem de rare pe pământ, asociate unor evenimente arhaice – mai vechi de 2,5 miliarde ani) și bazalte compuse majoritar din plagioclaz și piroxeni, formate într-un interval de timp cuprins între 3,6-3,9 miliarde de ani în urmă, generate din două surse magmatice diferite. Se consideră că vulcanismul de pe Lună a încetat cu mai bine de 1 miliard de ani în urmă (Phillips, 2014).

Vulcanismul de pe planeta Marte. Suprafața planetei Marte este împărțită în mai multe sectoare ocupate de edificii vulcanice, câteva dintre acestea extrem de extinse și cu activitate continuă preț de mai multe miliarde de ani (deoarece în lipsa unei tectonici globale - mobilizarea orizontală a unor plăci litosferice, hot spot-urile generatoare nu au fost perturbate). Cel mai mare edificiu vulcanic de pe planeta Marte – *Olympus* – „mama vulcanilor din Sistemul Solar”, ocupă o suprafață mai mare decât a statului Arizona 295.254 km² și o altitudine de peste 20 km. Vulcanul, alături de alți doi mai reduși în volum, este situat în sectorul Tharsis al planetei. Tot în Tharsis, în extremitatea sa nordică, un alt edificiu vulcanic – Alba Mons sau Alba Patera, mai scund datorită pantelor de curgere de 0,5°, care se definește drept calderă cu deschiderea internă de 350 km și extinderea de 2.000 km (nord-sud) și 3.000 km (est-vest), socotit pe bună dreptate cel mai extins edificiu vulcanic din Sistemul Solar (aprox. 6.000.000 km²). Cum, exact în partea opusă a planetei se află un crater impacttic gigantic – Hellas, gigantismul edificului Alba Patera este explicat prin transmiterea șocului impacttic prin nucleul topit și deschiderea unui panaș de flux termic și de material topit. Similar, pe Pământ impactul corpului cosmic de la finele Cretacicului, în urmă cu 66,25 milioane de ani, de la Chicxulub (Yucatan, Mexico), a declanșat enorma erupție din Deccan (India se afla atunci în poziția de azi a Insulelor Reunion), generând o curgere de lave bazaltice de 1.000.000-1.500.000 km² (azi au rămas doar 500.000 km²), cu grosimi de 2.000 m și un volum de lavă estimat la 1.000.000 km³. *Minutele negre ale Pământului* (impactul asteroidului Chicxulub a generat în partea opusă a globului un șoc dinamic și deschiderea canalului de emisie a bazaltelor din Platoul Deccan) au dus la extincția a 60% din viața vegetală și 80% din cea animală (inclusiv a dinozaurilor), de pe suprafața Pământului.

Trecând la categoria planetelor reci formate din nebuloase de praf și gaze (Jupiter, Saturn, Uranus, Neptun), vulcanii semnați – *criovulcani* – cuprind jeturi de lichid și gheață, ejectate din rezervoare lichide situate la mică adâncime, cum sunt pe *Triton* - satelit al Neptun și *Enceladus* - satelit al Saturn.

Totuși, cel mai activ corp ceresc din Sistemul Solar, se află în acest sector al sistemului solar, reprezentat de satelitul lui Jupiter - *Io* (sau *Ionian*). Având dimensiuni similare Lunii, Io manifestă un vulcanism extrem de activ cu suite de edificii (de mici dimensiuni) din care se emană continuu cantități importante de sulf, hidrogen sulfurat și bazalt. Permanența erupțiilor și cantitatea mare de produse vulcanice, conduc la rapida și permanentă schimbare a morfologiei corpului ceresc. Între vulcanii activi de pe *Io*, pot fi menționați: *Amirani*, *Kanehekili*, *Loki*, *Marduk*, *Masubi*, *Maui*, *Pele*, *Prometheus*, *Surt*, *Thor*, *Volund*, *Zamama*, cu denumiri împrumutate din mitologiile internaționale ale focului.

Bibliografie

- Ahrens T.J. (2007), *Global Earth Physics: A Handbook of Physical Constants*. Washington, DC: American Geophysical Union. ISBN 0-87590-851-9.
- Allègre C.J., Poirier J.P., Humler A., Hofmann A.W. (1995), *The chemical composition of the Earth*, Elsevier, Earth and Planetary Science Letters 134.
- Balintoni I., Balica C., Ducea M.N., Chen F., Hann H.P., Șabliovschi V. (2009), *Late Cambrian–Early Ordovician Gondwanan terranes in the Romanian Carpathians: A zircon U–Pb provenance study*, Elsevier, Gondwana Research 16 (2009).
- Balintoni I., Balica C., Ducea M.N., Zaharia L., Chen F., Clivet M., Hann H.P., Li L. Q., Ghergari L. (2010), *Late Cambrian–Ordovician northeastern Gondwanan terranes in the basement of the Apuseni Mountains, Romania*, Journal of the Geological Society, London, Vol. 167, 2010. doi: 10.1144/0016-76492009-156.
- Balintoni I., Balica C., Ducea M.N., Stremțan C. (2011), *Peri-Amazonian, Avalonian-type and Ganderian-type terranes in the South Carpathians, Romania: The Danubian domain basement*, Elsevier, Gondwana Research 19 (2011) 945–957;
- Brown G. C.; Mussett A. E. (1981), *The Inaccessible Earth* (2nd ed.). Taylor & Francis. p. 166. ISBN 0-04-550028-2. Note: After Ronov and Yaroshevsky (1969).
- Dobrescu A., Tiepolo M., Negulescu E., Dordea D. (2010), *U/Pb zircon geochronology on TTG rocks from South Carpathians (Romania): insights into the geologic history of the Getic crystalline basement*. Proceedings of the XIX CBGA Congress, Special volume 99, Scientific Annals of the School of Geology, University of Thessaloniki, Greece.
- Dobrescu Anca, Stelea I., Tiepolo M., Dordea D. (2014), *Geochemistry and age data on granitoidic nuclei from the Getic basement of the South Carpathians*, Buletini i Shkencave Gjeologjike Special Issue, Proceedings of the XX CBGA Congress, vol. 2, Tirana, Albania.
- Dordea D. (2014), *Munții Oaș-Gutâi. Prelucrări de date geologice, geofizice și de teledetecție*, ISBN 978-973-0-16123-6. București.
- King H.M. (2018), *Active Volcanoes of Our Solar System, Activity Occurs on Earth and on the Moons of Few Planets*, Geology.com;
- Le Maitre R.W. (2002), *Igneous Rocks: A Classification and Glossary of Terms, Recommendations of the International Union of Geological Sciences, Subcommittee of the Systematics of Igneous Rocks*, Cambridge, Cambridge University Press ISBN 0-521-66215-X.
- MadSci Network: Earth Sciences, *What is the mass and volume percentages of certain layers of the earth?*, <http://www.madsci.org/posts/archives/1999-11/943288749.Es.r.html>;
- Mandeville C. W., Carey S., Sigurdsson, H. & King J. (1994), *Paleomagnetic evidence for high-temperature emplacement of the 1883 subaqueous pyroclastic flows from Krakatau Volcano, Indonesia*. Journal of Geophysical Research: Solid Earth. 99: 9487–9504. Bibcode:1994JGR....99.9487M. doi:10.1029/94JB00239;

- Mason, Ben G. Pyle, David M., Oppenheimer Clive (2004). "The size and frequency of the largest explosive eruptions on Earth". *Bulletin of Volcanology*. 66 (8): 735–748. [Bibcode:2004BVol...66..735M](#). [doi:10.1007/s00445-004-0355-9](#).
- Morgan J. W., Anders E. (1980), *Chemical composition of Earth, Venus, and Mercury*. Proceedings of the National Academy of Sciences. 77 (12): 6973–77. [Bibcode:1980PNAS...77.6973M](#). [doi:10.1073/pnas.77.12.6973](#). [PMC 350422](#). [PMID 16592930](#).
- Philips T. (2014), *Young Volcanoes on the Moon*, Science Beta NASA, https://www.lpi.usra.edu/lunar/missions/apollo/apollo_11/samples/;
- Pollack H. N., Hurter S.J., Johnson J.R. (1993). *Heat flow from the Earth's interior: Analysis of the global data set*, *Reviews of Geophysics*. 31 (3): 267–80. [Bibcode:1993RvGeo...31.267P](#). [doi:10.1029/93RG01249](#). Archived from the original on 9 January 2014.
- Prothero, D.R.; Schwab, F., (2004), *Sedimentary geology: an introduction to sedimentary rocks and stratigraphy* (2nd ed.). New York: Freeman, [ISBN 978-0-7167-3905-0](#).
- McCarthy E. (2015), *10 Facts About Krakatoa's 1883 Eruption*, <http://mentalfloss.com/article/67852/10-facts-about-krakatoas-1883-eruption>.
- Scarth A. (2002), *La Catastrophe: The Eruption of Mount Pelee, the Worst Volcanic Eruption of the Twentieth Century*, Oxford: Oxford University Press, [ISBN 0-19-521839-6](#);
- Sclater J.G., Parsons B., Jaupart C. (1981), *Oceans and Continents: Similarities and Differences in the Mechanisms of Heat Loss*. *Journal of Geophysical Research*. 86 (B12). [doi:10.1029/JB086iB12p11535](#).
- Siebert L., Simkin T., Kimberly P. (2010), *Volcanoes of the World* (3rd ed.). [University of California Press](#). pp. 28–38. [ISBN 978-0-520-26877-7](#).
- Sigurdsson H., Carey S. (2002), *The Eruption of Vesuvius in AD 79*, în Jashemski, Wilhelmina Mary Feemster; Meyer, Frederick Gustav. *The natural history of Pompeii*. Cambridge UK: The Press Syndicate of the University of Cambridge.
- Szakacs Al., Seghedi I. (2013), *The relevance of volcanic hazard in Romania: Is there any?*, *Environmental Engineering and Management Journal* 12 (2013), 1, 125-135.
- Turcotte D. L., Schubert G. (2002), *Geodynamics* (2 ed.). Cambridge, England, UK: Cambridge University Press, [ISBN 978-0-521-66624-4](#).
- Wallace-Hadrill A. (2010), *Pompeii: Portents of Disaster*. *BBC History*. Retrieved February 4, 2011.

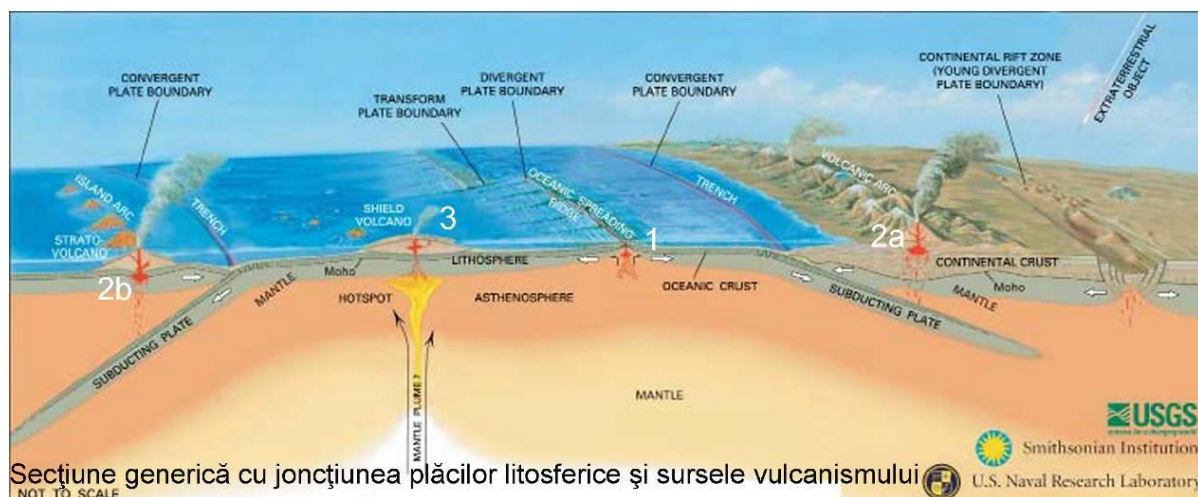

Fig. 1. Secțiune ilustrativă prin crustă/manta cuprinzând contactele generice ale plăcilor litosferice cu tipurile de contacte ale acestora (distensive, convergente) și a punctelor/mecanismelor de generare a vulcanismului:

- 1 – de rift oceanic (MORB-Mid Ocean Ridge Basalts, tholeiitic); 2a – de subducție la margine continentală (serii calcoalcaline generatoare a arcurilor insulare, vezi Insulele Aleutine); 2b – de subducție a crustei oceanice sub crusta oceanică (serii calcoalcaline generatoare a arcurilor insulare, vezi Insulele Aleutine); 3 – de puncte fierbinți (Hot Spot), generatoare a lanțurilor vulcanice (ex.: ins. Canare, Capului Verde, Hawaii) sau a vulcanilor izolați, continentali (USGS, Smithsonian Institution, U.S. Naval Research Laboratory).

Fig. 2. Vulcanul El Teide din Insula Tenerife (cel mai înalt vârf muntos din Spania, 3.717 m), generat, ca întreg arhipelagul Canare, prin mecanismul *Hot Spot* și compus predominant din, bazalte (*OIB*), cuprinde: o calderă gigantică cu buza sudică proeminentă – *Las Canadas*, o suită de cratere monogenetice de cenuță, un aliniament de mici corpuri intrusive numite *Las Cinquadas*, prelungi curgeri recente de lave de bazalte și obsidiene, vechiul crater *Viejo Teide* și conul noului *El Teide*. a. Vedere a vulcanului de la intrarea în Parcul Național El Teide, b. Vârful înnorat al vulcanului de sub *Las Cinquadas*, c. *Las Cinquadas* cu *Las Canadas* în fundal.

ASPECTE PRIVIND CONDIȚIILE CLIMATICE DIN BALTA IALOMITEI

Dr. Cătălina Mărculeț

Dr. Ioan Mărculeț

Summary. Aspects regarding the climate conditions in Balta Ialomiței. This paper aims to describe the climate particularities of Balta Ialomiței, as a result of the genetic factors: solar radiation, the general circulation of the atmosphere and the active surface underneath the atmosphere. Starting from the data registered at the weather stations from Călărași, Fetești, Cernavodă și Hârșova, we are going to present the average and extreme characteristics of the main climatic elements: temperature, rainfalls and types of wind- alongside the specificity of some dangerous meteorological phenomena, such as drought, tornadoes, blizzards, storms, fog, hailstone, frost, glazed frost etc. This area faces dryness and drought phenomena, which affect the agricultural activities: the average annual temperatures are between 11 and 15°C, the average temperatures for January are situated somewhere between -0.7 and -1.4°C and in July the temperature is of 22.6-23°C; the average amount of low rainfall is of about 431.8-505.3 mm, while this quantity amounts to 52.2-62.4 mm in June, and is reduced to 24.4-28.9 mm in February. On the basis of the low frequencies of atmospheric calm, the wind blows from all directions, while the more frequent are the local ones: Crivățul, Băltărețul and Suhoveiul.

Cuvinte cheie: condiții climatice, Balta Ialomiței, temperatura, precipitații, vânt, fenomene meteorologice

Keywords: climatic conditions, Ialomita Balta, temperature, precipitation, wind, meteorological phenomena

Balta Ialomiței, datorită așezării geografice în sud-estul României, face parte din domeniul climatului temperat-continental cu influențe de ariditate. Condițiile climatice ale regiunii Bălții Ialomiței sunt un rezultat al interacțiunii principalilor factori genetici: radiația solară, circulația generală a atmosferei și suprafața subiacentă activă.

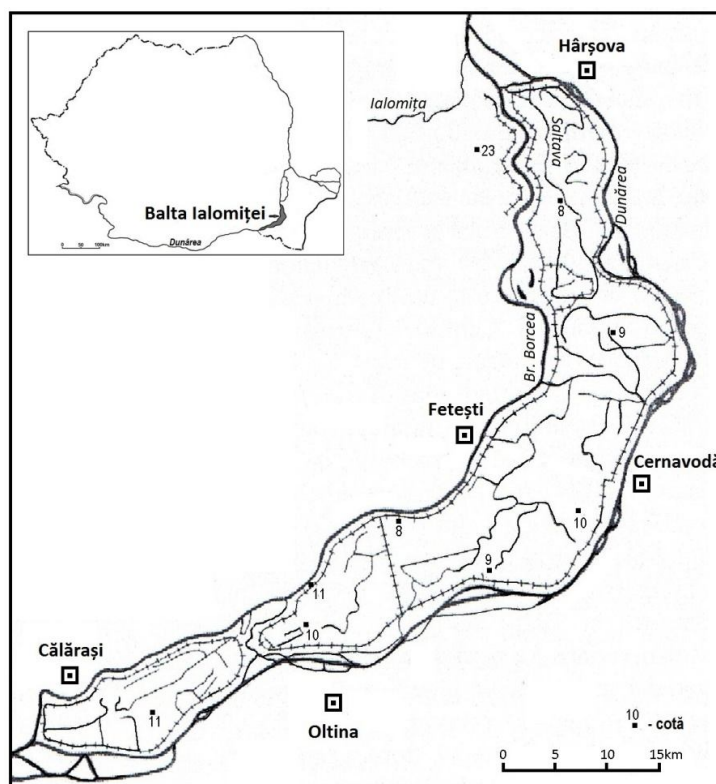

Fig. 1. Balta Ialomiței

În această regiune *durata insolației* are valori de peste 2.200 ore/an, scăzând de la sud spre nord.

Radiația solară globală, rezultată prin cumularea radiației solare directe și a radiației solare difuze, are valori destul de ridicate, 126,87 kcal/cm²/an la Călărași și 128,05 kcal/cm²/an la Fetești (Bogdan, 1980), (tabelul 1). În consecință, *bilanțul radiativ* are valori care se ridică la aproximativ 0,75 cal/cm²/min (Bâzac, 1983).

Tabelul 1: Radiația solară globală la Călărași și Fetești

Stația meteorologică	S u m e l u n a r e												Anuale	Perioada	
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII		Caldă	Rece
Călărași	3,64	5,75	9,08	12,41	15,52	17,26	18,45	17,02	12,27	4,48	4,07	2,92	126,87	92,93	33,94
Fetești	3,64	5,75	9,27	12,52	15,72	17,50	18,45	17,27	12,27	8,60	4,07	2,99	128,05	93,73	34,62

Sursa: Bogdan, 1980, p. 42, preluare după Neacșa și Popovici, 1972.

Circulația generală a atmosferei din arealul studiat, este rezultatul acțiunii mai multor centri barici care se regăsesc la nivelul continentului european. Dintre aceștia, rol principal au Ciclonii Mediteraneeni, Anticiclul Est-European și Anticiclul Azoric.

Ciclonii Mediteraneeni au un caracter semipermanent, acționând îndeosebi în sezonul rece, din octombrie până în martie, dar și în cel cald, în a doua parte a verii și la începutul toamnei. Formați deasupra Mării Mediteraneene, aceștia se deplasează traversând sudul Peninsulei Balcanice și se reactivează uneori deasupra Mării Negre. Astfel, în regiunea Bălții Ialomiței determină vara furtuni violente cu cantități mari de precipitații, iar iarna, ninsori și viscol (Stoian, Neamu, 1983).

Anticiclul Est-European, format deasupra Câmpiei Europei de Est, pătrunde din nord-est și est și acționează mai mult iarna, în intervalul septembrie-martie. Fiind de natură termodinamică, produce inversiuni termice, cețuri de radiație și nebulozitate accentuată. Atunci când se realizează cuplarea termodinamică a acestui anticiclone cu ciclonii mediteraneeni reactivați, se produc ninsori abundente și viscole violente (Bogdan, 1980; Stoian, Neamu, 1983). Vara, Anticiclul Est-European este mult mai puțin activ în regiunea Bălții Ialomiței, dar când pătrunde determină creșterea temperaturilor și instalarea uscăciunii și secetei.

Anticiclul Azoric, format între 20 și 40° latitudine, este de origine dinamică. Acționează aproape tot timpul anului. Antrenând aerul de origine oceanică dinspre vest, determină iarna creșterea umidității și nebulozității, iar vara favorizează apariția precipitațiilor sub formă de aversă, descărcări electrice și căderea grindinei. În regiunea Bălții Ialomiței, aceste fenomene au un caracter local (Bogdan, 1980).

Anticiclul Scandinav, un centru baric secundar, acționează mai mult iarna și influențează într-o mică măsură clima Bălții Ialomiței, determinând scăderea temperaturilor.

Suprafața subiacentă activă are rol important în imprimarea unui specific regional al manifestărilor climatice. Caracterul destul de mozaicat al suprafeței din regiunea studiată, cu relief mai înalt în est și mai coborât în vest, prezența unităților acvatice, a pădurilor de pădure, a diverselor culturi agricole, a irigațiilor etc., influențează dezvoltarea inegală a unor procese climatice (mișcarea aerului, convecția termică, radiația nocturnă, evapotranspirația ș.a.), atât pe parcursul aceleiași zile, cât și de la un sezon la altul (Bogdan, 1980).

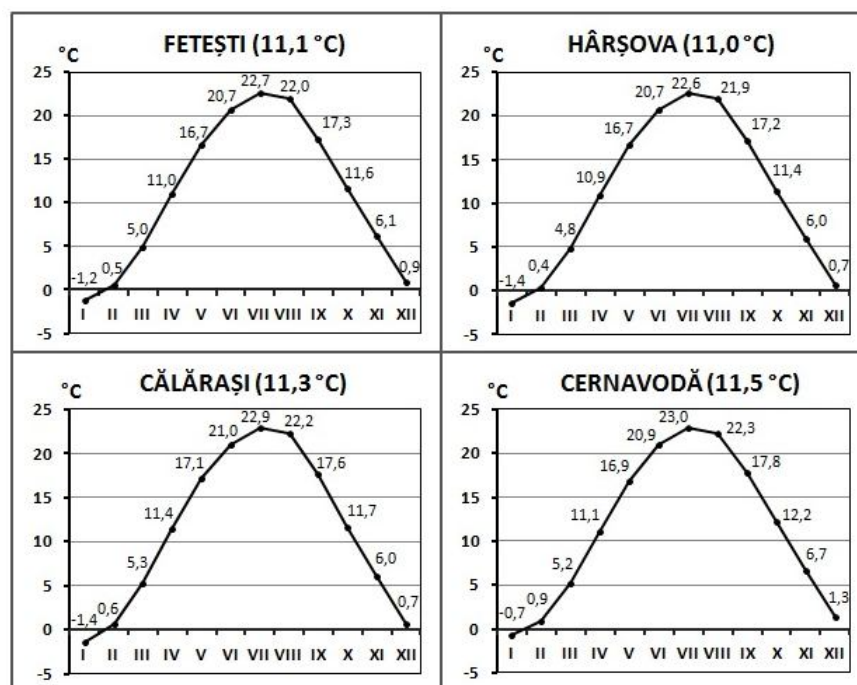
În această regiune cea mai mare influență o au suprafețele acvatice (fluviul Dunărea, lacurile etc.). Datorită încălzirii diferite a uscatului din împrejurimi (câmpie și podiș) și a elementelor din lunca Dunării, se produce pendularea aerului – între zi și noapte – sub forma unor brize încărcate cu umiditate. Prin consumul destul de mare de căldură pentru evaporarea apei din fluviu și lacuri, se reduce formarea curenților de convecție, intensificând descendența aerului. Ca urmare, se produce destrămarea norilor, scăderea precipitațiilor (sub 500 mm) și predominarea timpului senin și semisenin (circa 75% din an) (Bogdan, 1980; Bogdan, 1983).

Caracteristicile elementelor climatice

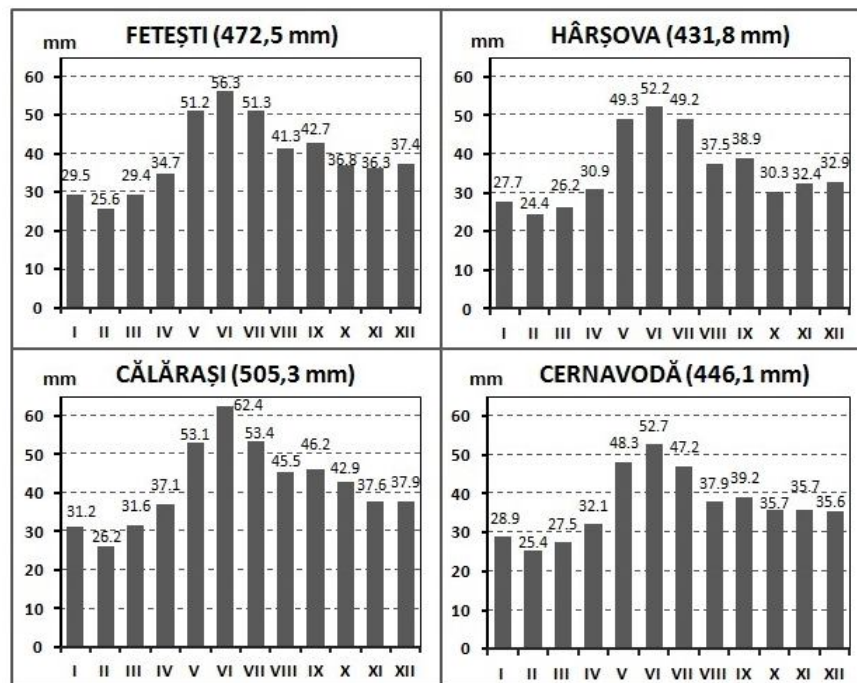
În analiza principalelor elemente climatice (temperatura și precipitațiile), prin definirea caracteristicilor lor medii și extreme din arealul Bălții Ialomiței, au fost folosite date pentru perioada 1961-2013, disponibile în setul de date gridate ROCADA v.1, dezvoltat în cadrul Administrației Naționale de Meteorologie (Dumitrescu, Bîrsan, 2014). Au fost selectate punctele aferente stațiilor meteorologice aflate la periferia regiunii studiate: Călărași, Fetești, Cernavodă și Hârșova.

Temperatura medie anuală a aerului specifică pentru regiunea Bălții Ialomiței, este una dintre cele mai ridicate de pe teritoriul României, având valori ce ating și depășesc 11°C (11,3°C la Călărași, 11,1°C la Fetești, 11,5°C la Cernavodă și 11°C la Hârșova). Temperatura medie a lunii celei mai reci, ianuarie, oscilează în jurul valorii de -1°C (-1,4°C la Călărași, -1,2°C la Fetești, -0,7°C la Cernavodă și -1,4°C la Hârșova), iar temperatura medie a lunii celei mai calde, iulie, este de circa 23°C (22,9°C la Călărași, 22,7°C la Fetești, 23,0°C la Cernavodă și 22,6°C la Hârșova) (fig. 2A). Amplitudinile medii anuale, calculate ca diferențele în grade dintre cele două luni extreme, sunt de 24,3°C la Călărași, 24,1°C la Fetești, 23,7°C la Cernavodă și 24,0°C la Hârșova.

Temperaturile extreme sunt expresii ale marilor variații neperiodice ale climei, generate de diferitele tipuri de mase de aer. În regiunea studiată, temperatura minimă absolută a aerului a coborât până la -30°C (la 8 ianuarie 1938, în Călărași), iar temperatura maximă absolută a depășit 40°C (40,6°C/22 august 1952 la Fetești, 41,4°C/10 august 1951 la Călărași și 42,2°C/20 august 1945 la Cernavodă) (Bogdan, 2005a).

A

B

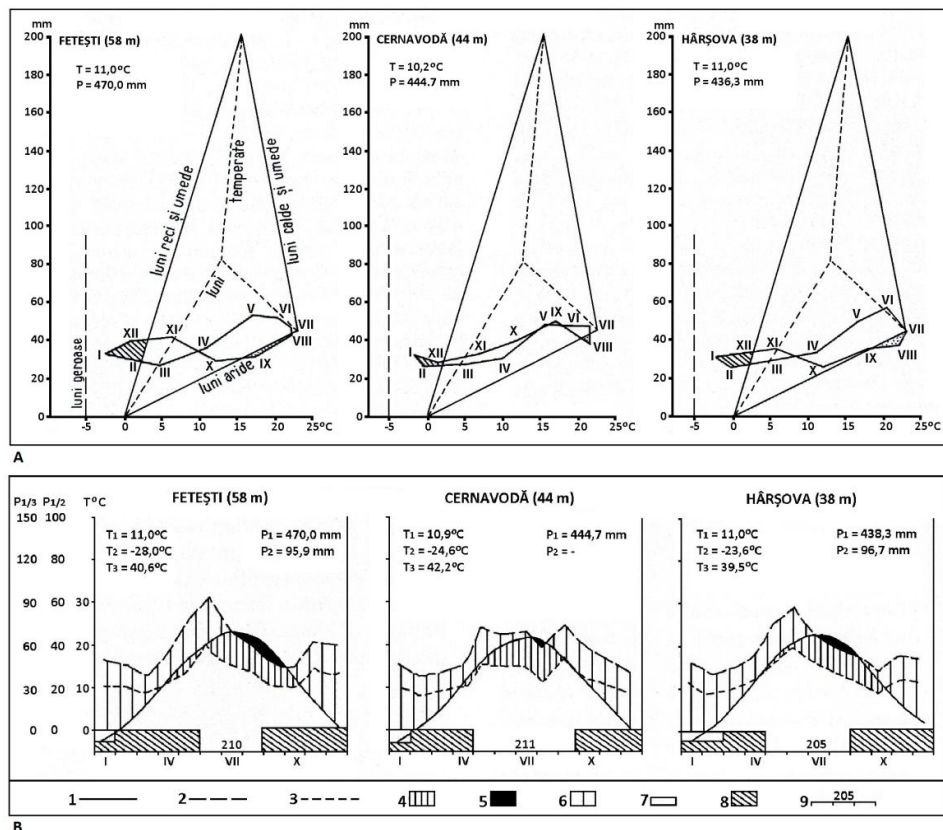
**Fig. 2. A, Temperaturile medii lunare (1961-2013).
B, Cantitățile medii lunare de precipitații (1961-2013).**

Înghețul este un fenomen care se manifestă în arealul Bălții Ialomiței din noiembrie până în martie, timp de peste 90 de zile în aer și peste 120 de zile pe sol. În unii ani caracterizați prin răcirii intense, începând în medie din 20-24 februarie, din cauza temperaturilor negative din aer, pe brațele fluviului se pot forma poduri de gheață cu o durată posibilă de 35-45 de zile (Bogdan, 2005a).

Cantitățile medii de precipitații din regiunea Bălții Ialomiței sunt mult mai mici decât în regiunile vecine din vest, din cauza slăbirii convecției termice deasupra apei Dunării. Se remarcă diminuarea valorilor pentru mediile cantităților anuale de la sud spre nord și de la vest la est, cele mai multe precipitații fiind specifice la Călărași, iar cele mai puține la

Hârșova (505,3 mm la Călărași, 472,5 mm la Fetești, 446,1 mm la Cernavodă și 431,8 mm Hârșova). În iunie, luna cu cele mai mari cantități medii de precipitații, valorile sunt destul de mici: 62,4 mm la Călărași, 56,3 mm la Fetești, 52,7 mm la Cernavodă și 52,2 mm Hârșova. În luna februarie, cu cele mai scăzute cantități medii de precipitații, valorile se reduc la jumătate față de iunie: 26,2 mm la Călărași, 25,6 mm la Fetești, 25,4 mm la Cernavodă și 24,4 mm Hârșova (fig. 2B).

În mod excepțional, în lunile de vară, datorită provenienței lor ciclonice, frontale și, uneori, convective, pot cădea precipitații deosebit de abundente. Au fost înregistrate precipitații maxime absolute în 24 de ore de: 149,4 mm, la Călărași, 95,9 mm, la Fetești și 96,7 mm, la Hârșova. *Fenomenele de uscăciune și secetă* se manifestă adesea, datorită temperaturilor ridicate și a cantităților reduse de precipitații, influențând negativ activitățile agricole din regiunea studiată de noi. Evidențiate de climogramele Péguy și Walter-Lieth (fig. 3A, 3B), ele se produc în perioada caldă a anului: fenomenele de uscăciune în intervalul aprilie-octombrie, iar cele de secetă, în iulie-august.

Din cauza spațiului deschis, *calmul atmosferic* ale valori reduse (18,8% în Călărași și 10,7% la Hârșova), iar vântul bate din toate direcțiile, cu frecvențe cuprinse între 10 și 15%.

Dintre *vânturile* cu caracter local care bat în regiunea Bălții Ialomiței se evidențiază Crivățul, Bălțărețul și Suhoveiul. *Crivățul* se dezvoltă la periferia Anticiclonului Est-European și este foarte puternic (uneori 100-120 km/oră) rece și uscat. Bate iarna din nord-est și nord și generează înghețuri intense, geruri mari, ploi și viscole care spulberă și troienesc zăpada. *Bălțărețul* bate destul de rar și este generat de ciclonii formați pe Marea Mediterană și Marea Neagră. Se manifestă în special toamna și primăvara, pe direcțiile sud-est-nord-vest și est-vest, fiind însoțit de nori negri și groși din care cad ploi mărunte și de scurtă durată. Când bate iarna, aduce ploi, iar când bate vara, răcorește aerul. *Suhoveiul* bate în sezonul cald al anului, din direcții diferite, fiind un vânt fierbinte și uscat care provoacă secetă și furtuni de praf (Mihăilescu, Bogdan, 1983; Mărculeț, 2018).

În continuare, prezentăm caracteristicile unor *fenomene meteorologice periculoase* precum: viscoalele, tornadele, orajele, ceața, grindina, bruma, poleiul și chiciura.

Viscolul, fenomen meteorologic complex, care constă în spulberarea zăpezii de pe sol și a ninsorii de vântul cu viteze mai mari sau mai mici, reduce vizibilitatea pe orizontală și pe verticală, iar troienele create blochează căile de acces. În regiunea Bălții Ialomiței se produc, în medie, 3-4 zile cu viscol pe an (3,7 zile/an la Călărași) (Bălescu, Beșleagă, 1962; Mărcuși, 2008).

În ultimele decenii, în regiunea Bălții Ialomiței și în împrejurimi s-au produs câteva fenomene cu aspect de *tornadă*. Între acestea se evidențiază tornada de la Făcăeni – localitate reședință de comună, așezată pe malul stâng al Brațului Borcea, la aproximativ 20 km nord de orașul Fetești – produsă la 12 august 2002 și încadrată în gradul F3 pe scara Fujita. Ea s-a soldat cu două victime umane și 14 răniți. 33 de case au fost distruse și peste 428 deteriorate. A fost grav afectată rețeaua de energie electrică și avariata și cea de comunicații. Copacii din peste 120 ha de pădure au fost doborâți. Pagubele cumulate au depășit 40 miliarde lei (aproximativ 1,5 milioane euro la data respectivă) (Bălțeanu, Trandafir, 2004 citat de Mărculeț, 2010). Însă, după unele opinii, aceste distrugeri au fost efectele manifestării unei vijelii violente și de scurtă durată, fenomen care se produce vara ca urmare a trecerii unui front atmosferic rece (Baltă, Achim, 2003). La 23 mai 2017, în comuna Făcăeni s-a manifestat o altă tornadă care, în circa două minute, a distrus solarile din localitate și a culcat la pământ peste 100 de copaci (Ziarul Libertatea, 23 mai 2017; Mărculeț, 2018).

Orajele (descărcările electrice) sunt rezultatul proceselor specifice evoluției norilor Cumulonimbus. În regiunea Bălții Ialomiței, orajele se produc în medie în 25-30 de zile pe an, maximum local fiind de 53 de zile pe an la Fetești, 44 la Călărași și 43 la Hârșova. În medie, pe parcursul unui an, descărcările electrice se pot produce între 145 și 160 de zile. Însă, datorită unor excepții, cea mai timpurie descărcare electrică se poate produce chiar la 1 ianuarie, iar cea mai târzie, la 25 decembrie (Iliescu, 1989).

În regiunea Bălții Ialomiței se produc și alte fenomene meteorologice periculoase, care cauzează pagube unor sectoare economice și pun în real pericol bunurile și chiar viața locuitorilor și animalelor. S-au înregistrat în medie: între 50 și 80 zile pe an cu *ceață*, 1-2 zile pe an cu *grindină*, între 50 și 70 zile pe an cu *brumă* (55,5 zile/an la Călărași), 5-10 zile pe an cu *polei* (5,1 zile/an la Călărași) și între 5 și 10 zile pe an cu *chiciură* (Mărcuși, 2008; Iorga, Mărculeț, 2018).

Bibliografie

- Baltă D., Achim F. (2003), *Fenomenul meteorologic de la Făcăeni din data de 12 august 2002*, în Comunicări de Geografie, Vol. VII, București.
- Bălțeanu D., Trandafir P. (editori) (2004), *Tornada de la Făcăeni, 12.08.2002. Cauze, consecințe, percepție, management*, București.
- Băzâc Gh. (1983), *Factorii genetici ai climei – radiația solară*, în Geografia României, I, Geografia fizică, București.
- Bîrsan M.-V., Dumitrescu Al. (2014), *ROCADA: Romanian daily gridded climatic dataset (1961-2013) V1.0*, Administrația Națională de Meteorologie, București, România, PANGAEA, <https://doi.org/10.1594/PANGAEA.833627>.
- Bogdan Octavia (1980), *Potențialul climatic al Bărăganului*, București.
- Bogdan Octavia (1983), *Factorii genetici ai climei – suprafața subiacentă activă*, în Geografia României, I, Geografia fizică, București.
- Bogdan Octavia (2005a), *Caracterizarea generală a Văii Dunării. Clima*, în Geografia României, V, Câmpia Română, Dunărea, Podișul Dobrogei, Litoralul românesc al Mării Negre și Platforma Continentală, București.
- Bogdan Octavia (2005b), *Sectorul Călărași-Pătâgleanca. Clima*, în Geografia României, V, Câmpia Română, Dunărea, Podișul Dobrogei, Litoralul românesc al Mării Negre și Platforma Continentală, București.
- Iliescu Maria Colette (1989), *Manifestări electrice atmosferice pe teritoriul României (orajele)*, București.
- Mărculeț Cătălina (2010), *Făcăeni, tornada cea mai distrugătoare din România*, în Mărculeț I (coord.) *Superlativele României. Mică enciclopedie*, București.
- Mărculeț I. (2018), *Balta Ialomiței – cadrul natural*, în Iorga M., Mărculeț I., *Balta Ialomiței și Brațul Borcea – pagini de monografie*, București.
- Mărcuși I. (2008), *Fenomene atmosferice periculoase*, în Clima României, București.
- Mihăilescu F., Bogdan Octavia (1983), *Clima. Vânturile locale*, în Geografia României, I, Geografia fizică, București.
- Provișanu I. (1897), *Dicționarul geografic al județului Ialomița*, Târgoviște.
- Stoian Rodica, Neamu Gh. (1983), *Factorii genetici ai climei – circulația generală a atmosferei*, în Geografia României, I, Geografia fizică, București.
- Tufescu V. (1974), *România. Natură – om – economie*, București.
- *** (1982), *Enciclopedia geografică a României*, București, 1982.
- *** <https://www.libertatea.ro/stiri/stiri-interne/doua-tornada-facaeni-1848130>.

LUNA MARTIE 2018, CARACTERISTICI METEOCLIMATICE ÎN SUD-ESTUL TRANSILVANIEI

Dr. Nicolae Rusan

Abstract. *In the paper entitled **Climate Considerations for March 2018, in the south and east, Transylvania**, a meteo-climatic characterization is made. At the same time, an analysis of the synoptic conditions that determined the phenomena that took place this month, some extremes, with consequences on many human activities, but especially those in agriculture.*

Cuvinte cheie: *situație sinoptică, considerații climatice, fronturi atmosferice*

Key words: *synoptic situation, climatic considerations, atmospheric fronts.*

Introducere. După un început de martie cu iarnă autentică și după ce la sfârșitul primei săptămâni a lunii, iarna făcea regula, în cea de-a doua săptămână a lunii, vremea se încălzește accentuat, mai precis începând cu data de 07 martie. Această încălzire s-a resimțit mai mult în zonele în care stratul de zăpadă s-a topit în totalitate, sau în zonele ceva mai înalte. De aceea, pe ansamblul regiunii, au dominat inversiunile termice foarte puternice. La suprafața solului, temperaturile au fost aproape de pragul de îngheț, în timp ce la altitudini de 600-900 m, temperaturile au atins valoarea de 5-7°C. Acest contrast termic vertical (inversiune termică), este și cauza formării ceții în regiunile joase. Advecția de aer cald a continuat până spre ziua de 17 martie, după care vremea s-a răcit și o dată cu această răcire, au apărut și precipitațiile mixte, predominant ninsori pe timpul nopților. Episodul de iarnă autentică, din această primă lună de primăvară, a durat până în data de 25...26 martie, după care temperaturile au început să crească, dar valorile zilnice din acest interval au fost sub valorile zilnice multianuale. De abia în ultimele zile (30...31 martie), vremea s-a încălzit accentuat, devenind mai caldă decât normalul termic al perioadei, peste valorile medii zilnice multianuale.

Modul de manifestare și sistemele sinoptice ce le-a generat. În cursul acestui an, am asistat la cel mai rece debut de primăvară din ultimii 25 de ani. Temperaturile minime au avut valori de luna ianuarie, nicidecum pentru începutul lunii martie. Această situație s-a datorat advecției reci al aerului, pe o componentă ultrapolară, ce a făcut posibilă pătrunderea acestui tip de aer dinspre Câmpia Rusă (fig.1 a,b, după modelul GFS).

Pe acest considerent, vremea a fost în general închisă și pe arii relativ extinse a nins slab. La toate acestea s-a adăugat vântul, care a suflat cu rafale ce au atins viteze de 76 km/h la Bâlea Lac, unde a și viscolit zăpada, 72 km/h la Boița, 50 km/h la Brașov, precum și polei în județele Sibiu și Alba. La munte s-a semnalat ceață cu chiciură. Cel mai mare strat de zăpadă măsura în data de 03 martie, la ora 08, 197 cm la Bâlea-Lac, iar în zona joasă 27 cm la Miercurea Ciuc.

Vremea a continuat să se răcească, ceea ce a făcut ca stratul de zăpadă să se mențină. Temperaturile maxime la nivelul regiunii sud-estice a Transilvaniei, în data de 04 martie, s-au încadrat între 0°C la Batoș, în județul Mureș și 4°C la Sfântu Gheorghe și Miercurea Ciuc, în județele Covasna și Harghita, iar cele minime s-au încadrat între -21 grade la Joseni în județul Harghita și -4 grade la Alba Iulia.

O încălzire accentuată a vremii, se manifestă intens la nivelul României, începând din data de 05 martie. De aceea, pe ansamblul, au dominat inversiunile termice foarte puternice, ce au determinat formarea ceții în zonele joase ale regiunii.

Această schimbare atât de intensă de la o săptămână la alta a vremii, s-a datorat circulației atmosferice extrem de active la nivel continental.

Această activitate intensă a circulației atmosferice, a reprezentat semnalul dinamic, ce a condus și la următoarele variații termice semnificative.

Astfel, într-o regiune dinamică, cheie pentru continentul european, numind aici regiunea nordică a Oceanului Atlantic, cea a Arhipelagului Britanic, se dezvoltă o vastă depresiune atlantică, într-o regiune atipică, foarte sudică, ce a generat o advecție intensă, masivă, de aer cald de origine tropicală în regiunea de sud-vest a Europei și apoi progresiv în toată jumătatea sudică a Europei. De aceea, în zilele ce au urmat temperaturile maxime zilnice au depășit 10-15°C, ceea ce a condus la o creștere de peste 20°C, față de ceea ce se întâmpla cu numai o săptămână în urmă (fig.1 c,d, după modelul GFS). Această dinamică a contribuit la o circulație atmosferică foarte activă, la nivel continental, ce a contribuit la variații termice destul de semnificative. În timp ce în zona de munte, la peste 1800 m altitudine, precipitațiile au continuat să fie sub formă de ninsoare, în zona joasă procesul de încălzire s-a manifestat destul de intens, astfel că temperaturile au urcat în data de 12 martie, până la 18°C la Alba Iulia (fig.1 e, f, după modelul GFS).

Deși se credea că iarna nu o să-și mai facă prezența, începând cu data de 18 martie, o nouă masă de aer rece, arctic, coboară spre continent. Această nouă invazie de aer arctic se desfășoară după un tipar aproape identic cu cel al

valului de frig de la sfârșitul lunii februarie și începutul lunii martie. Invazia masivă de aer cald în regiunea arctică, a condus la dislocarea aerului foarte rece, ce l-a împins spre latitudini mici. Această invazie se produce sub acțiunea unui anticlon mobil, care este cantonat pe nordul Europei, în sectorul arctic, ce dirijează advecția aerului foarte rece la nivelul întregii Europe (fig. 2 a,b).

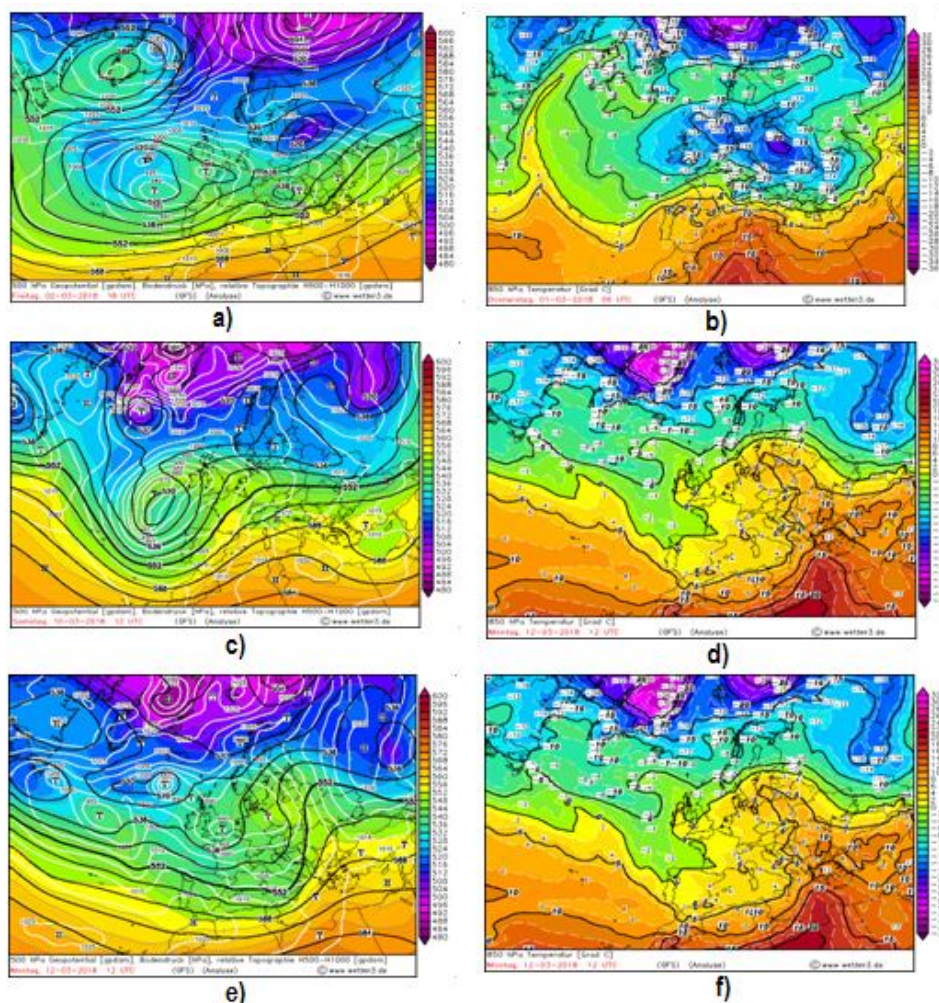

Fig. 1. a) Modelul numeric GFS, analiza topografiei barice la altitudinea de 1500 m (linii albe), suprapusă cu topografia barică de la altitudinea de 5.500 m, data 02.03.2018, ora 18.00; **b)** Repartiția temperaturilor la nivelul Europei la altitudinea de 1.500 m, data 02.03.2018 ora 18.00, **c)** Modelul numeric GFS și analiza topografiei barice la altitudinea de 1.500 m (linii albe), suprapusă cu topografia barică de la altitudinea de 5500 m, data 10.03.2018 ora 12.00; **d)** Repartiția temperaturilor la nivelul Europei la altitudinea de 1.500 m, data 10.03.2018 ora 12.00; **e)** Modelul numeric GFS și analiza topografiei barice la altitudinea de 1.500 m (linii albe), suprapusă cu topografia barică de la altitudinea de 5.500 m, data 10.03.2018 ora 12.00; **f)** Repartiția temperaturilor la nivelul Europei la altitudinea de 1.500 m, data 10.03.2018 ora 12.00

Astfel, începând din data de 18 martie iarna își face din nou apariția. Mai mult, intrarea în această perioadă rece a fost asociată pe moment cu precipitații, predominant sub formă de zăpadă. Acest val de aer rece, la nivel continental a conturat o lună martie mai rece decât cele din ultimii ani (fig. 2 c,d). Stratul de zăpadă din zona de munte, măsura în data de 28 martie 293 cm la Bălea Lac. Acest strat consistent de zăpadă ne arată că și precipitațiile căzute au acumulat cantități însemnate.

Mecanismul care stă la baza episodului de iarnă generalizată la nivelul întregii Europe este constituit de prezența unui vast areal anticlonic, plasat pe sudul Peninsulei Scandinave. În raport cu acesta, pe sudul continentului, deasupra bazinului mediteranean, este activă o ciclogeneză foarte intensă. Cuplajul baric al celor două sectoare barice diferite duce la o intensă advecție de aer rece, dinspre estul Rusiei și vestul Siberiei către cea mai mare parte a continentului.

Conform imaginii din figurile h și g, la nord de vasta arie anticiclonică este activă o zonă depresionară, asociată unor minime polare. Acest cuplaj favorizează un transport de aer ceva mai cald, de natură oceanică peste cea mai mare parte a Scandinavei.

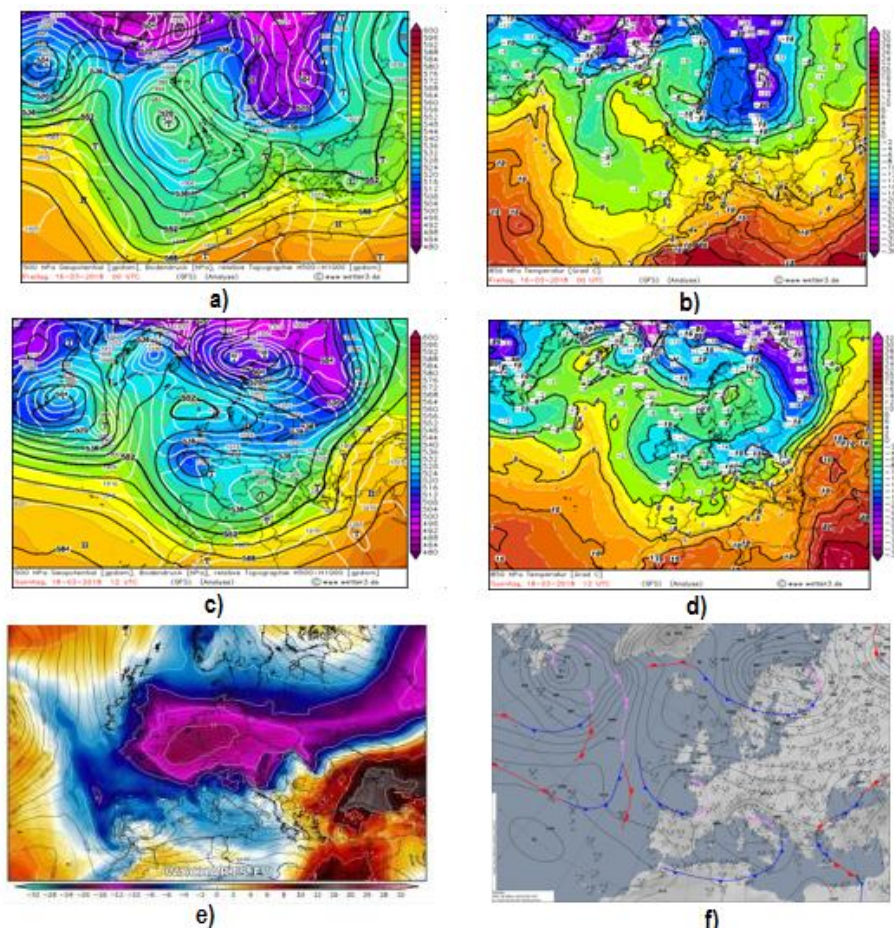

Fig. 2. a) Modelul numeric GVS, analiza topografiei barice la altitudinea de 1.500 m (linii albe), suprapusă cu topografia barică de la altitudinea de 5.500 m, data 16.03.2018, ora 00.00; **b)** Repartiția temperaturilor la nivelul Europei la altitudinea de 1.500 m, data 18.03.2018 ora 00.00; **c)** Modelul numeric GVS și analiza topografiei barice la altitudinea de 1.500 m (linii albe), suprapusă cu topografia barică de la altitudinea de 5.500 m, data 18.03.2018 ora 12.00; **d)** Repartiția temperaturilor la nivelul Europei la altitudinea de 1.500 m, data 18.03.2018 ora 12.00; **e)** Harta cu repartiția maselor de aer la nivelul Europei (conform grilei de culori de la baza imaginii); **f)** Harta cu repartiția la nivelul Europei a topografiei barice la altitudinea de 1.500 m și a fronturilor atmosferice.

Aerul astfel transportat, este împins peste ariile foarte reci ale părții de est ale continentului.

Aici este răcit intens, ulterior fiind reorientat pe o componentă ultrapolară către centrul, vestul și sudul continentului (fig. e după modelul GFS și fig. g după Wetterdienst). Rezultatul acestei advecții de aer rece s-a concretizat prin abateri termice negative și cu 10...12°C, pe arii vaste din Europa. Astfel, avansul aerului foarte rece către sud întâlnește apele mai calde ale Mediteranei, unde favorizează această ciclogeneză foarte activă. Ultimele zile ale lunii martie (29-31 martie), o zonă de presiune ridicată s-a format în estul continentului, astfel încât, vremea a fost în general frumoasă și caldă, chiar deosebit de caldă în interiorul arcului carpatic, față de normalul climatologic specific perioadei. Temperaturile au înregistrat valori de 20-22 de grade Celsius (fig. 3 a,b, după ANM București). Cantitatea lunară de precipitații a lunii martie 2018, a avut valori mai mari, astfel că la unele stații luate în calcul, cantitatea totală de precipitații înregistrată a depășit media zilnică multianuală, astfel că la stația meteorologică Brașov față de media multianuală de 32.0 mm au căzut 77.4 mm, la Sibiu față de o medie multianuală de 33.9 mm au căzut 47.8 mm, la Târgu Mureș față de 30.6 mm au căzut 51.3 mm, la Miercurea Ciuc au căzut 81.8 mm față de 30.4 mm, la Sfântu Gheorghe au căzut 84.3 mm față de 26.6 mm, iar la Făgăraș s-au înregistrat 80.9 mm față de 33.3 mm. Acestea au fost câteva

exemple, care ne confirmă că luna martie 2018 a fost bogată în precipitații, cu mult peste media multianuală a lunii (fig. 3 c,d după ANM București).

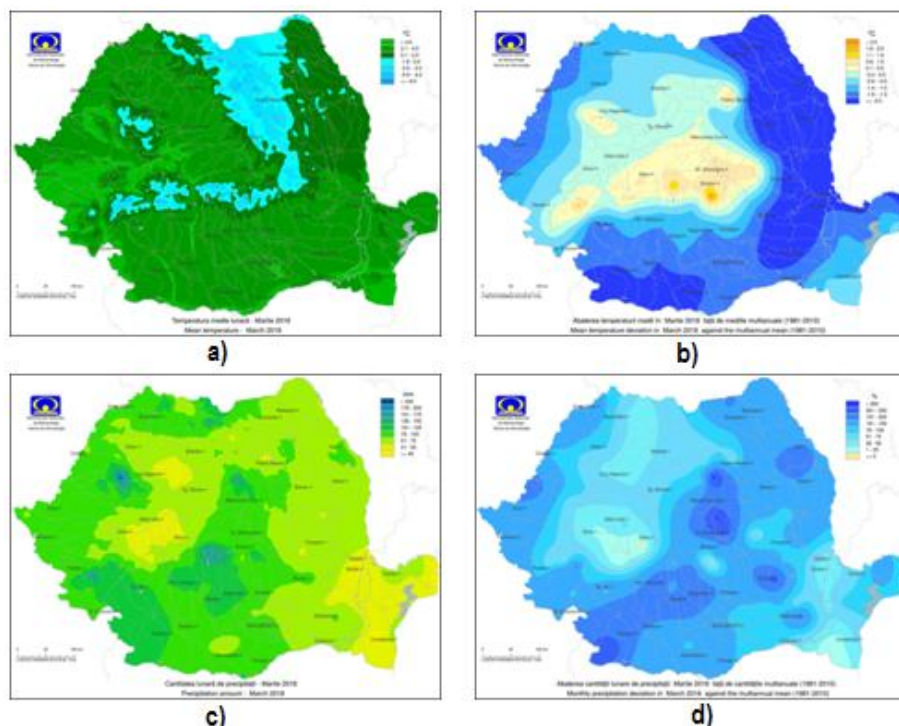

Fig. 3. a) Harta temperaturilor medii ale lunii martie 2018; **b)** Harta abaterii temperaturilor din luna martie 2018, față de media multianuală (1981-2010); **c)** Harta cu repartitia precipitațiilor totale, căzute în România în luna martie 2018; **d)** Harta cu abaterea cantităților de precipitații ale lunii martie 2018, față de media multianuală (1981-2010) (după ANM București)

În concluzie, se poate spune că abaterea temperaturii medii a aerului din luna martie 2018 față de mediana intervalului de referință standard (1981-2010), a fost ușor pozitivă la unele stații luate spre analiză, iar la altele ușor negative, care pe ansamblu, vremea a fost caracterizată, ca fiind ușor mai rece ziua în estul Transilvaniei, iar nopțile mult mai reci decât normalul pentru luna martie. În ce privesc precipitațiile, abaterea cantităților de apă căzute în luna martie 2018 față de mediana intervalului de referință standard (1981-2010), calculată în procente, a fost pozitivă la toate stațiile luate în calcul. Cele mai mari abateri pozitive (%) s-au înregistrat în vestul și sud-vestul Transilvaniei. La stația meteorologică Joseni s-a înregistrat cea mai mare abatere pozitivă, respectiv 297%.

Totodată perioadele cu strat de zăpadă existent în zona joasă, a fost de mai multe zile și mai ales acesta a avut grosimea de 27 cm la stații din estul Transilvaniei, chiar și spre sfârșitul lunii martie 2018, iar în zona de munte, 293 cm, în data de 29 martie 2018

Bibliografie

- Bogdan Octavia, (1980), *Fenomene climatice de iarnă și de vară*, Editura Științifică și Enciclopedică, București.
- Bogdan Octavia (2001), *Rolul de baraj orografic al Carpaților Românești*, Anl. Univ. Oradea Geogr. XI, pp. 5-14.
- Bogdan Octavia, Niculescu Elena (1999), *Riscuri climatice din România*, Academia Română, Institutul de Geografie, București.
- Bogdan Octavia, Rusan N. (2005), *Riscurile pluviale în județul Harghita. Studiu de caz: 23 VIII 2005*, Comunicări Științifice, X, Facultatea de Geografie, București.
- Rusan, N. Negoescu, Alina (2008), *Cantități de precipitații excepționale înregistrate la Stația meteorologică Sibiu (1961-2007)*, Revista Geografică, XVI/2008 Academia Română, Institutul de Geografie, București.
- Rusan N. (2010), *Particularități ale cantităților medii de precipitații înregistrate în Transilvania în perioada 1961-2007*, Comunicări Științifice, Biblioteca Historica Philosophica et Geographica, Mediaș.
- Topor N. (1964), *Ani ploioși și secetoși*, CSA, IM, București.
- GFS, [Wetterzentrale3.de](https://wetterzentrale3.de)

DEZASTRE ȘI ALTE EVENIMENTE CIUDATE, REFLECTATE ÎN „TELEGRAFUL ROMÂN” (1861-1865)

Dr. Alexandru Bucur

Abstract. *Disasters and Weird Events Reflected in „Romanian Telegraph” Gazette (1861-1865).* The most long-lasting gazette in Transylvania published in its columns data on events and world wide disasters. It is interesting the way earthquakes and meteor emergency events were described in its articles, events that had a negative impact on everyday life of the inhabitants (Sultana Anca Veronica Avram).

Cuvinte cheie: *Telegraful Român, ninsoare, ploaie, inundație, cutremur, trăsnet, secetă.*

Keywords: *Romanian Telegraph, snow, rain, flood, earthquake, lightning, drought.*

Telegraful Român a prezentat cititorilor diverse știri referitoare la evenimente din întreaga lume. Acestea se refereau la toate domeniile vieții sociale, economice, politice, militare, culturale, religioase, descrieri ale unor țări, fenomene ale naturii, războaie, dezastre, personalități ș.a. După anul 1900, în urma apariției ziarului *Tribuna*, *Telegraful Român* s-a transformat într-o gazetă de știri administrative și de cultură ecleziastică. Din perioada pe care am decis să o studiem, vom prezenta știrile care s-au referit la dezastre naturale, locuri geografice, faună și știri ieșite din comun, atipice. Le vom trata în ordine cronologică și vom face și comentarii pe marginea lor, acolo unde considerăm că se impune. Le considerăm importante, atât pentru cercetătorii domeniului cât și pentru iubitorii de altfel de istorie. Vom insera și fragmente din respectivele știri, pentru a aduce în actualitate modul de prezentare a lor și frumusețea limbajului vremii. Specificăm faptul că știrile au fost prezentate în rubricile: „*Transilvania*”; „*Monarhia Austriacă*”; „*Întâmplări de zile*” (înlocuită cu „*Notițe diverse*”, eliminată la sfârșitul lunii decembrie 1862); „*Noutăți de zi*” („*Noutăți de dî*”), apărută în 10 martie 1863¹ transformată în „*Varietăți și noutăți de zi*” în 28 martie²; „*Depeșe telegrafice*”³, reapărută în 24 martie. Vom utiliza numele localităților așa cum a fost trecut în gazetă iar, în paranteză sau la notele de subsol, vom trece denumirea actuală. Mai atragem atenția asupra datelor la care s-au desfășurat evenimentele sau cele ale ziarului, care – în marea lor majoritate – sunt trecute pe stil vechi. Este de la sine înțeles că, dezastrele au generat și fenomene conexe. Prin urmare, vom face referiri și la acestea. În majoritatea exemplelor, ne vom reține de a comenta fenomenul. Vom lăsa la aprecierea cititorului să facă acest lucru.

Anii 1861-1863 au fost dominați de o secetă prelungită, atât în Transilvania, Banat și Ungaria, care a avut urmări grave asupra populației și animalelor domestic. A fost nevoie de măsuri corespunzătoare ale guvernului – și de colecte – pentru a ușura situația calamitaților.

Despre anul 1864, preferăm să reproducem concluziile periodicului: „*In privintia rodirei, anul 1864 ne este de trista aducere a minți. Recelile din primăvara, apoi ploile din véra și toamna au nimicit mai în toată Transilvania speranțele tieranului și printr'ensulu au adusu daune grele tuturor claselor locuitorilor*”⁴.

Secetă, foamete

1861. Anul 1861 a fost secetos și nu a permis dezvoltarea plantelor agricole. „*După ce nu ne puturăm lăuda cu un vreun seceriș mănos, apoi și cucuruzele se uscă înainte de vreme, fără, sau cu prea puțin rod*”. Prețul vitelor a scăzut din cauză că fânul „*era foarte puțin, iar de otăvuri nu mai e nici o speranță. Viilor încă nu le umblă bine*” iar roadele pomilor fructiferi au fost afectate de bruma căzută în primăvară. Dacă guvernul nu lua măsuri de stopare a utilizării „*bucatelor în fabricile de vinars*”, cerealele vor fi puțin iar prețul acestora s-ar fi majorat substanțial, ducând la „*cele mai triste urmări pentru țară*”. Autorul articolului conchidea: „*prin urmare, anul acesta se poate numi, în toată privința, un an tare sec și sărac*”⁵.

În localitatea Cuciulata (jud. Brașov) domnea „*sărăcia cea mare*”, determinată de „*secetă și boala vitelor*” și era pericol de a nu avea nici sămânța necesară pentru însămânțările de toamnă. Pentru ajutorarea locuitorilor, împăratul Austriei, Franz Josef, a dăruit 1.000 de florini „*din casa sa privată*”⁶.

¹ TR 20/1863, p. 79.

² TR 28/1863, p. 101.

³ TR 24/1863, p. 94.

⁴ TR 1/1865, p. 1.

⁵ TR 33/1861, p. 127.

⁶ TR 37/1861, p. 143.

1862. Pentru a preveni o lipsă de cereale în Transilvania, Guvernul a cerut maiestății sale suma de 300.000 florini pentru „cumpărarea de bucate”. În toamna anului 1861, Guvernul a stopat „arderea bucatelor în rachiu” dar acțiunea a durat doar 15 zile. S-au consumat „atâtea bucate încât într-adevăr se poate simți vreo lipsă”⁷.

Spre jumătatea lunii iulie⁸, în zona Sibiului a început o secetă care a durat trei săptămâni. Seceta „arsă tot pământul, fiind căldura ordinară de 25-28°, ba 34°”. Însă, din 5/19 august a început să plouă și „se mai răcori pământul. Nu știm dacă va mai putea ajuta ceva și cucuruzelor pâlite”⁹.

În localitatea Dobra (jud. Hunedoara), în perioada 3/15 aprilie-4/16 mai nu a plouat iar „seceta este mare”¹⁰.

„Până ce la noi (zona Sibiului) e seceta cea mai mare”¹¹.

1863. În Ungaria, seceta prelungită a determinat creșterea prețului „nutrețului”. Astfel, „o majă”¹² de fân costa 5 florini iar oile se vindeau „numai cu prețul lânii”¹³.

În ultimii ani, Ungaria era „cercetată de secetă cumplită” care, în „Cumania Mare”¹⁴ a diminuat numărul vitelor mari și mici, față de anul 1861, astfel: cornutele, de la 31.000 la 6.000; oi, de la 245.000 la 40.000; porci, de la 26.000 la 7.000; cai, de la 60.000 la 8.000. În trecut, o vită era cumpărată cu 10 florini, acum doar cu 50 crețari¹⁵.

Se vorbea din nou despre seceta persistentă din Ungaria, care a „produs urmări înfricoșate”. Astfel, pe „pusta Hortobagului”¹⁶, care de altădată era plină de turme, acumă nici pasăre nu se vede. Pe alocuri bucatele sunt numai de câte o șchioapă de la pământ și în spice adeseori se află numai câte patru, trei, două grăunțe, ba și numai câte una. În Cumania seamănă hotarele cu pustia africană”. Șase comune, care aveau, în 1861, 30.593 vite cornute au rămas doar cu 6.087; din 15.193 de cai, mai aveau 8.470; din 245.340 de oi, 147.362; din 26.100 de porci, 7.010. „Au pierit dară cu totul 24.506 vite cornute, 6.720 cai, 197.978 oi și 19.090 porci. Tot așa de mare e nevoia și prin Banat”. Situația era prezentată astfel: în Comitatul Torontalului¹⁷, în loc de 20-30 de găleți¹⁸ de grâu se recoltau doar două, la fel era și cu porumbul și fânul; în Comitatul Timișului¹⁹, 16 comune au avut recoltă bună, 166 se aflau „în mare lipsă” iar 10 „sunt de pierit”; în Comitatul Carașului²⁰ situația era mai bună; în Comitatul Baciului²¹, o parte avea recoltă bună, cealaltă nu avea nimic; în Comitatul Csongradului²², culturile promiteau o recoltă bună dar, „un povoi cu piatră a nimicit tot”; în Comitatul Csanadului²³ situația era asemănătoare cu a celorlalte; în Comitatul Bekesului²⁴ „nu e nici un hotar cu seceriș bun”; în Comitatul Aradului „numai unde și unde este câte un sat scutit de lipsă. Din știri private auzim, că sute de oameni au venit în Transilvania și sute alții vor să treacă în România, ca să scape de foame”²⁵. Împăratul a aprobat „cumpărarea a 1 milion de gălețe de bucate”, care erau destinate ca împrumut „celor lipsiți din Ungaria pentru a putea semăna”²⁶.

⁷ TR 15/1862, p. 58.

⁸ Probabil din 13-14 iulie.

⁹ TR 63/1862, p. 250.

¹⁰ TR 37/1862, p. 146.

¹¹ TR 71/1862, p. 282.

¹² O majă = 100 funți = 56 kg.

¹³ TR 43/1863, p. 176.

¹⁴ „Cumania mare” și „Cumania mică” au fost regiuni din Ungaria, prima lângă Tisa (pe la Debrețin) și a doua, între Dunăre și Tisa, denumite astfel după cumanii așezați în acele părți.

¹⁵ TR 59/1863, p. 239.

¹⁶ Hortobágy, azi parc național în estul Ungariei (800 km²), este cea mai mare zonă protejată din Ungaria și cea mai mare pășune semi-naturală din Europa.

¹⁷ Comitatul Torontal, cunoscut și ca Varmeghia Torontalului, a fost o unitate administrativă a Regatului Ungariei din secolul al XV-lea și până în 1920. În prezent, teritoriul acestuia se găsește în nordul Serbiei, vestul României și sudul Ungariei. Capitala comitatului a fost orașul Becicherecu Mare.

¹⁸ 20.800/22.400-41.600/33.600 kg. O găleată=80 l=4 ferdele=1.040-1.120 kg.

¹⁹ Comitatul Timiș, cunoscut și ca Varmeghia Timișului, a fost o unitate administrativă a Regatului Ungariei din secolul al XII-lea și până în 1920 (excepție făcând secolele XVI-XVIII). Capitala comitatului a fost orașul Timișoara. În prezent, teritoriul acestuia se găsește în vestul României și nordul Serbiei.

²⁰ Comitatul Caraș-Severin, cunoscut și ca Varmeghia Caraș-Severin, a fost o unitate administrativă a Regatului Ungariei, care a funcționat în perioada 1881-1920. Capitala comitatului a fost orașul Lugoj.

²¹ Comitatul Bács-Bodrog, cunoscut și ca Varmeghia Bács-Bodrog, a fost o unitate administrativă a Regatului Ungariei din secolul al XVIII-lea și până în 1918 (și o scurtă perioadă, între 1941-1944). Capitala comitatului a fost orașul Zombor.

²² Comitatul Ciongrad, cunoscut și ca Varmeghia Ciongradului, a fost o unitate administrativă a Regatului Ungariei și a Republicii Ungare din secolul al XI-lea și până în 1950. În prezent, majoritatea teritoriului fostului comitat face parte din județul Ciongrad (aflat în sudul Ungariei), iar o mică parte se află în nordul Serbiei. Capitala comitatului a fost orașul Sântămăria.

²³ Comitatul Cenad, cunoscut și ca Varmeghia Cenadului, a fost o unitate administrativă a Regatului Ungariei din secolul al XI-lea și până în 1920. În prezent, teritoriul acestuia se găsește în vestul României și în sud-estul Ungariei. Capitala comitatului a fost orașul Macău.

²⁴ Comitatul Bichiș, cunoscut și ca Varmeghia Bichișului, a fost o unitate administrativă a Regatului Ungariei și a Republicii Ungare din secolul al XI-lea și până în 1950. În prezent, majoritatea teritoriului fostului comitat face parte din județul Bichiș (aflat în sud-estul Ungariei). Capitala comitatului a fost orașul Giula.

²⁵ TR 68/1863, p. 275.

²⁶ TR 80/1863, p. 322.

„Act filantropic”. Andrei Mocioni de Foen²⁷ a dat, ca împrumut, locuitorilor din Foen (azi Foeni, jud. Timiș) și Iánosmező (azi Iohanisfeld, în traducere „Câmpul lui Johann”, jud. Timiș), 1.000 măsuri de grâu și 10.000 de florini. Celor din Iánosmező le-a șters datoria de 2.000 măsuri de grâu²⁸. Alt act filantropic. „De Kövesy”, mare scamator, a dat spectacole prin toate „cetățile Transilvaniei” pentru a aduna bani pe care să-i doneze celor „lipsiți din Ungaria. De astă dată se află în Sabiu (Sibiu)”²⁹. „Filantropie”. Împărăteasa Carolina a dăruit „pe seama celor lipsiți din Ungaria 10.000 florini”³⁰. În Cancelaria aulică ungară, contele Forgach a deschis o colectă pentru „cei lipsiți din Ungaria” și a donat 1.000 florini. Colecta promitea „rezultate frumoase”³¹. Împăratul Ferdinand³² a donat pentru sinistrații din Ungaria, 15.000 florini iar împărăteasa Maria Anna, 5.000 florini³³. „Pentru alinarea lipsei din Ungaria Guberniul r. transilvan a luat măsuri extinse, dispunând ajutorarea și adăpostirea nenorociților în tot modul”³⁴.

„Calamitate în Moravia”³⁵. Mii de oameni, în special „lucrătorii la pânză și pănură, au devenit cu totul fără lucru și astfel pradă foamei. La ceasta se mai adaugă secerișul cel slab în mai multe părți ale țării, lipsa de nutreț, boala de vite și – iarna”³⁶.

Din Pecica română (azi orașul Pecica, jud. Arad), se scria despre faptul că, acolo „domnește foamea cea mai mare”³⁷.

1864. La începutul lunii ianuarie, împăratul Austriei anunța că, din împrumutul de 20 milioane florini, pentru sinistrații din Ungaria, s-au „asignat” 7 milioane. Din cauză că suma votată nu ajungea, se preconiza a se majora. „Lipsa din Ungaria cu cât crește puterea iernii cu atât devine mai apăsătoare. Scenele cele înfricoșate unde mor oamenii de foame, [...] nu mai sunt rarități. Față de cele 20 milioane, acordate prin Senatul imperial, sumele adunate din țară sunt mici fără asemănare și dau un tablou trist despre starea administrației și cu deosebire despre îngrijirea de săraci în comune”. Se enumerau donațiile, care totalizau 260.204 florini: împărăteasa Elisaveta³⁸, 10.000 florini; împărăteasa Carolina Augusta³⁹, 10.000 florini; împăratul Ferdinand și împărăteasa Anna, 20.000 florini; arhiducele Francisc Carol⁴⁰, 4.000 florini; ducele August de Koberg⁴¹, 2.000 florini; cancelarul aulic contele Forgach, 1.000 florini; vicencelarul contele Károlyi, 500 florini; gremiul⁴² cancelariei aulice ungare, 905 florini; contesa Sofia Esterházy, 800 florini; baronul Redel, 100 florini; Anorym⁴³, 165 florini; dr. Artl, 25 florini; sudiți⁴⁴ austrieci din Galați, 1.128 florini; contele Gustav Königsegg, 1.000 florini; două comune din Württemberg⁴⁵, 18 florini; Kosaw, în Galiția, 9 florini; „dela sărbătoarea poporului din Viena”, 23.334 florini; Ungaria, 184.220 florini și 30.000 de „gălete bucate”⁴⁶.

„Din Ungaria vaiete peste vaiete. Lipsa, mai cu seamă pe alocurea, e cumplită; moartea de foame a răpit mai multe jertfe. Din Solnoc⁴⁷ se scrie, că numărul celor lipsiți în acest singur oraș face 3.000, și comitetul din Pesta pentru

²⁷ Andrei Mocioni (n. 27 iunie 1812, Pesta-d.23 aprilie/5 mai 1880, Foeni) a fost un jurist și om politic român, membru al Senatului Imperial de la Viena, membru fondator al Academiei Române (1886) și membru onorific din 1870.

²⁸ TR 85/1863, p. 343.

²⁹ TR 87/1863, p. 352.

³⁰ TR 88/1863, p. 356.

³¹ TR 93/1863, p. 376.

³² Ferdinand I al Austriei (n. 19 aprilie 1793, Viena-d. 29 iunie 1875, Praga) a fost împărat al Austriei (1835-1848) precum și rege al Ungariei (ca Ferdinand V), rege al Boemiei (ca Ferdinand V), rege al Lombardiei, principe al Transilvaniei etc. A urmat la tron tatălui său Francisc I al Austriei, în 1835 și a fost forțat să abdice în 1848. Era din dinastia de Habsburg-Lothringen și a fost căsătorit cu Maria Anna de Sardinia, în 1831.

³³ TR 99/1863, p. 399.

³⁴ TR 100/1863, p. 404.

³⁵ Moravia este o regiune din centrul Europei, în estul Republicii Cehe.

³⁶ TR 113/1863, p. 455.

³⁷ TR 1/1864, p. 3.

³⁸ Elisabeta de Wittelsbach, cunoscută sub numele Sisi, (n. 24 decembrie 1837, München-d. 10 septembrie 1898, Geneva) a fost soția împăratului Franz Joseph al Austriei.

³⁹ Carolina Augusta, la naștere Karoline Charlotte Auguste von Bayern (n. 8 februarie 1792, Mannheim-d. 9 februarie 1873, Viena), a fost împărăteasă a Imperiului Austriac din 1825.

⁴⁰ Arhiducele Francisc Carol (n. 17 decembrie 1802, Viena-d. 8 martie 1878, Viena) a fost tatăl a doi împărați: Francisc Iosif I al Austriei și Maximilian I al Mexicului; bunic al arhiducelui Francisc Ferdinand al Austriei, a cărui asasinare la Sarajevo, a fost cauza începutului Primului Război Mondial.

⁴¹ Ernst August Karl Johann Leopold Alexander Eduard, cunoscut ca Ernest al II-lea (21 iunie 1818, palatul Ehrenburg, Germania-22 august 1893, castelul Reinhardsbrunn, Germania) a fost suveranul Ducatului Saxa-Coburg și Gotha, domnind din 1844 până la moartea sa.

⁴² Grupă de experți care îndeplinesc anumite sarcini; birou, comisie, comitet.

⁴³ Probabi, anonim.

⁴⁴ Locuitor din Țările Române, aflat sub protecția unei puteri străine, având prin aceasta dreptul la o jurisdicție specială, la anumite privilegii fiscale etc.

⁴⁵ Württemberg este un teritoriu german istoric. Împreună cu Baden și Hohenzollern, alte două teritorii istorice, acum formează statul federal Baden-Württemberg.

⁴⁶ TR 2/1864, p. 6-7; TR 3/1864, p. 10-11.

⁴⁷ Solnoc (în maghiară Szolnok) este un oraș în Ungaria, situat pe malul Tisei, reședința comitatului Jász-Nagykun-Szolnok și unul dintre cele 23 orașe cu statut de comitat ale țării.

împărțirea de pâini, trimițând de curând 500 pâini, la împărțire capătă fiecare din cei lipsiți câte un pătrar de punt⁴⁸ – pe o săptămână. Lipsa crește tot mereu, și lângă nevoia de bucate se mai adaugă și nevoia de bani, încât bieții oameni nici pe vite, nici pe moșii, nici pe alte celea nu capătă nici barem un împrumut. – Vocile nenumăraților oameni, ajunși la sapă de lemn, sunt tot atâtea apeluri la filantropia străină, și cu deosebire la a noastră a Transilvanilor, care pe lângă alte necazuri barem de lipsa pâinii de toate zilele am rămas scutiți. Să punem mâna cu toții, fiecare amăsurat puținței dale, pentru a alina amarul atâtor frați deveniți pradă lipsei extreme, și-n atari împrejurări grele să ne fie tuturor datorința adevărat sfântă, a nu lăsa pe nici unul din aceste nefericite ființe palide și gârbovite de ticăloșie, să iasă fără vreo bucată de pâine, fără vreo bucățică de haină, fără vreun crucer din casele noastre!

În urmă auzim cu mulțămire, că ministrul de finanțe a mai lichidat din ajutorul votat 2 milioane florini⁴⁹.

Într-un mic articol, Andrei Mocioni arăta starea mizeră a poporului transilvănean, lovit de secetă și foamete, și scotea în evidență faptul că, frații români de peste Carpați „cari arata o nepasare de dansulu, ne indurandu-se pana acumu nici cu un denariu spre ajutorirea lui. [...] fratii nostri din Romania nice ca privescu la noi, candu ne aflam in meseria, pe candu ei, din alta parte, provoca pre compatriotii sei la ajutorirea strainilor, adeca a Poloniloru”. Probabil, în urma articolului, „camera din Romania in 26 Feb. a votatu cu unanimitate 3.000 galbini pentru cei lipsiti din Banatu fara distincțiune de națiunalitate”. Propunerea a fost făcută de C. A. Rosetti iar C. Ș. D. Ghica au mai propus – și s-a aprobat – suplimentarea cu încă 3.000 galbeni⁵⁰. În perioada 11-14 februarie, doamnele din Pesta au organizat un bazar, unde au vândut diverse obiecte și produse. Bani obținuți (34.919 florini și 9 cruceri) din care s-au dedus cheltuielile (rămas 23.660 florini și 2 cruceri) s-au împărțit în 10 comitate, pentru ajutorarea celor năpăstuiți. Tot pentru același scop, la Londra s-au strâns 29.869 florini iar negustorul Schey a trimis 28.000 de florini. Din împrumutul guvernului, de 6.500.000 de florini, un milion a fost împărțit în comitatele bănățene. Un alt milion era pregătit⁵¹.

Seceta severă a afecta grav și populația din Comitatul Maramureșului⁵². Pentru ajutorarea populației, ziarul „Concordia” a lansat un apel filantropic, preluat și de „Telegraful Român”, intitulat „Apelu la marinimitatea onoratului publicu”, în nr. 101: „Unu evenimentu fatalu ne silesce sa ceremu ajutoriulu publicului pentru fratii nostri din Maramația. Acestu comitatu a daruitu in anulu trecutu 12 mii de florini pentru ajutorarea celor scapati prin comitatele cercetate de seceta, dar ceriulu a voitu ca este tempu si Maramația sa aiba lipsa de ajutoriu. O seceta mare a domnit aici in anulu acesta, in câtu din conscrierile intreprinse de oficalatele politice se adeverește, ca locuitorii acestui comitatu n'au provisiune de bucate de câtu numai pentru o luna. Tristele urmari a le acestei secete începu a se vedé, si poporatiunea ce suferé e amenintata de perire, déca nu i se va intinde ajutoriu de tempuriu”⁵³.

1865. La începutul lunii ianuarie, din „Ludosiul Muresiului” (azi Luduș, oraș în jud. Mureș), „contesa Illona Kornis a tramis pentru cei lipsiti, din Bogatul Muresiului (azi Bogata, jud. Mureș), o colecta de 918 f. a Esc. S. contelui Miko”, care să se împartă fără a se ține seamă de „natiunalitate nici confesiune”⁵⁴.

Brumă

1861. În zona Mediașului, la mijlocul lunii octombrie a căzut bruma, care a afectat serios ville. Prin urmare, se anunța că, în acel an, cantitatea de vin va fi redusă dar, calitatea lui a crescut și era net superioară celei din anul anterior. Prețul mustului era între 1 florin și 20 creițari și un florin și 40 creițari⁵⁵.

Viscol și vânt puternic, furtuni

1862. „Duminecă seara” (18/31 martie), a fost – în Sibiu – „un viscol mare cu fulgere și a cășunat multe daune”⁵⁶.

În Sibiu „domnește de vreo 12 zile (de prin 18/31 octombrie) un vânt, care adese degenezeze în orcan”⁵⁷.

La 15/28 noiembrie s-a anunțat că „Marți noapte spre mercuri și și în zioa aceasta până târziu a domnit un vânt foarte mare în Sibiu. Seceta ține neconținut”⁵⁸.

1863. În intervalul 20-22 noiembrie/3-5 decembrie, pe „țarmii apuseni ai Franciei și Engliterei” s-a manifestat o „tempeastă înfricoșată”. Numeroase nave au fost „smulse din anghire și sdrobite, case și biserici răstornate și stricate, arbori scoși din rădăcină și trântiți la pământ. Mulți oameni pe mare și pe uscat au fost omorâți sau vătămați”. Se arăta

⁴⁸ 0,140 kg. Un punt=0,56 kg.

⁴⁹ TR 14/1864, p. 54.

⁵⁰ TR 15/1864, p. 58-59; TR 18/1864, p. 72; TR 19/1864, p. 73-74.

⁵¹ TR 16/1864, p. 62-63; TR 34/1864, p. 138.

⁵² Comitatul Maramureș, cunoscut și ca Varmeghia Maramureșului, a fost o unitate administrativă a Regatului Ungariei, care a funcționat în perioada 1876-1920. Capitala comitatului a fost orașul Sighet, azi Sighetu Marmăției.

⁵³ TR 101/1864, p. 416.

⁵⁴ TR 8/1865, p. 30.

⁵⁵ TR 42A/1861, p. 2.

⁵⁶ TR 23/1862, p. 90.

⁵⁷ TR 87/1862, p. 343-344.

⁵⁸ TR 91/1862, p. 362.

că, meteorologul francez Mathieu de la Drôme⁵⁹ a prevestit furtuna cu câteva luni înainte, dar nu a fost ascultat. Furtunile au produs „1.428 nenorociri: 1.158 năi se frânseră, dar oamenii de pee le scăpară cu viață; 230 corăbii se pierdură de tot; 27 care s-au cufundat cu oameni cu tot, încât nu li s-a mai aflat încă urma, în fine 13 bărci pescărești”⁶⁰.

Din Pecica, se scria despre faptul că, la 1/14 decembrie, pe la ora 14.00, un vânt puternic a dărâmat turnul bisericii, care era destul de șubred⁶¹.

1865. În 14/26 februarie Telegraful Român anunța, la sfârșitul lunii februarie: „Postele din Romania ne vinu foarte neregulat, cauzele credem ca sunt apele și néua cea mare”⁶². În 11/24 martie se anunța că, în Covasna „joi diminéta” s-a declanșat un vânt „înfuriatu, care dirimă porti și stobóre (palanuri) aruncă coperisiurile de pe case etc.; locuitorii cei mai sermani, atât români cât și magiari, cari se aflau adepostiți numai în cascior de lemn sau de pamentu cu paie acoperite, tremurau de frica acestui ventu”⁶³.

Ninsoare puternică și înzăpeziri

1862. La jumătatea lunii ianuarie, în Carintia⁶⁴, a „căzut nea de 20 policar”⁶⁵ înaltă și toate drumurile sânt omețite astfel că comunicațiunea este împedecată”⁶⁶.

1865. Din ținutul Brașovului, la începutul lunii martie s-au anunțat mai multe „nenorociri cașionate prin ninsorile cele cumplite din septemâna trecută”: pe drumul dintre Săcele și Dârste⁶⁷ au fost găsiți doi oameni înghețați; un poștaş a scăpat cu viață după ce și-a abandonat căruța și calul și a alergat în Brașov; un drumar și fiul său au decedat în apropiere de Noul (azi Satu Nou); două persoane au fost salvate de jandarmi; în valea Timișului au decedat patru persoane⁶⁸.

Ger

1861. În perioada, aproximativ 11/23 noiembrie-31 decembrie 1860/11 ianuarie 1861, la Sibiu a persistat gerul⁶⁹. Din păcate, nu cunoaștem valoarea temperaturilor.

1862. Începând cu Anul Nou, la Sibiu, gerul care a acționat la sfârșitul anului 1861, și-a redus din intensitate („se mōie de odată”)⁷⁰.

1864. „Earnă grea. Nu ne vom mira așa de mult de greutatea iernii noastre, când von ști, că și-n țările de miazăzi au fost asemenea geruri înfricoșate. În lucrătoarele de pe lângă Genua⁷¹ nu s-a putut lucra de frig, iar în Turinu⁷² arată termometrul în 7 Ian. C.n. 12 graduri de răceală. În Neapole⁷³ a nins gros și – lucru mai nemaipomenit! – a stat neaoa! Vesuvul⁷⁴ din creștet până-n poale era investit în nea”⁷⁵. Înainte de 10/23 februarie, în zona râului Eider⁷⁶ a persistat câteva zile gerul care a determinat înghețarea apelor⁷⁷.

În iarna din 1863/1864, la Adrianopol (Edirne, Turcia) și în localitățile din jur au murit, din cauza gerului, în jur de 200 de persoane⁷⁸.

⁵⁹ Antoine Philippe Mathieu, cunoscut ca Mathieu de la Drôme (n. 7 iunie 1808, Saint-Christophe-et-le-Laris – d. 16 martie 1865, Romans-sur-Isère) a fost un politician și savant francez. Este cunoscut, în meteorologie, prin publicarea unei cărți dedicate predicției timpului prin fazele lunare, *De la prédiction du temps*, (Din predicția timpului), apărută în anul 1862. A făcut multe predicții, pe care le-a trimis ziarelor și Academiei de Științe. În noiembrie 1863 a publicat prima ediție a unui *Almanah* anual, pe baza predicțiilor sale.

⁶⁰ TR 110/1863, p. 442; TR 114/1863, p. 460.

⁶¹ TR 1/1864, p. 3.

⁶² TR 13/1865, p. 52.

⁶³ TR 23/1865, p. 92.

⁶⁴ Carintia (în germană Kärnten, în slovenă Koroška) este un stat federal, situat în sudul Austriei.

⁶⁵ 0,526 m. Un policar=lungimea degetului mare=0,0263 m.

⁶⁶ TR 5/1862, p. 20.

⁶⁷ Azi cartier al municipiului Brașov.

⁶⁸ TR 14/1865, p. 55.

⁶⁹ TR 1/1862, p. 4.

⁷⁰ TR 1/1862, p. 4.

⁷¹ Genova (în dialectul genovez, *Zena*) este un oraș-port și comună din Italia de nord, capitală a Liguriei și principal port de deservire al insulelor Corsica și Sardinia.

⁷² Torino (*Turin* în piemonteză și occitană) este un important oraș industrial în nord-vestul Italiei, situat pe malul stâng al râului Pad, aproape de confluența sa cu râurile Sangone, Dora Riparia și Stura di Lanzo.

⁷³ Napoli este cel mai mare oraș din Italia de sud și al treilea oraș din Italia, reședința regiunii Campania și a provinciei Napoli.

⁷⁴ Vezuviul (italiană *Vesuvio*) este un vulcan exploziv, situat la aproximativ 10 km est de orașul Napoli în parcul național omonim din regiunea Campania.

⁷⁵ TR 5/1864, p. 19.

⁷⁶ Eider este râu cu o lungime de 188 km, fiind cel mai lung râu din landul Schleswig-Holstein, Germania.

⁷⁷ TR 5/1864, p. 20.

⁷⁸ TR 16/1864, p. 63.

1865. Temperaturile scăzute au dus la formarea unui pod de gheață pe râul Dâmbovița, în București. Pentru spargerea lui au fost utilizați soldații, care au primit suma de 1.275 de lei pe care au dăruit-o săracilor din București⁷⁹.

Ploi puternice, inundații

1862. La sfârșitul lunii ianuarie, mai multe localități din Austria „au pătimit rău prin esundarea Dunării”⁸⁰.

În 4/27 februarie s-a anunțat că inundațiile manifestate de-a lungul Dunării au produs pagube importante. Gheața, care împiedica curgerea apelor, a fost curățată până la Semlin (azi Zemun, Serbia)⁸¹. Prin această importantă acțiune s-a produs retragerea apelor în albie. Cel mai mult, au suferit „satele de pe insula Șit”⁸². În satul Gutor (azi în Slovacia) a căutat oamenii scăparea sa suindu-se pe pomi⁸³.

În prima jumătate a lunii aprilie, împăratul a decorat pe toți cei care s-au „distins cu ocaziunea inundării Dunării în Viena, Austria superioară și inferioară”⁸⁴.

În data de 9 mai, la Sibiu, elevii din școlile primare catolice au organizat un maiial în pădurea Dumbrava. Dar, în timpul desfășurării lui, a început „o ploaie foarte mare. Era șod a vedea cum veneau damele câtră seară acasă ude până la pele cu crinolinelor sufocate”⁸⁵.

„Până ce la noi e seceta cea mai mare în Enipont în Tirol”⁸⁶ a fost o esundare mare din cauza ploilor⁸⁷.

1863. Un anunț laconic, arată că „Romania este esundată pe alocurea într-un mod foarte păgubitor”⁸⁸. În Moldova, inundațiile au afectat o parte din locuitori. Pentru a veni în ajutorul celor sinistrați, la Craiova „s-au strâns 755 lei și 20 parale”⁸⁹.

Pentru a ajuta pe sinistrații din Viena, în urma inundațiilor din 1862, Garibaldi a făcut o colectă de 1.100 franci, pe care a trimis-o magistratului din Viena. Acesta a refuzat darul și l-a expediat înapoi, spunând: „«Garibaldi nu e omul, dela care să poată primi un om de omenie, necum magistratul Vienei, vreun dar». O, patriotism vienez!”⁹⁰

Pentru a preveni inundațiile din anumite zone ale Transilvaniei, Cancelaria aulică a aprobat, pentru anul 1864, un buget de 48.000 de florini destinat pentru „regularea Mureșului la Bobâlna (jud. Cluj) și Pricaz (jud. Hunedoara) în Comitatul Unedoare”⁹¹⁹².

1864. La 19 martie/2 aprilie, s-a scris că, în Anglia, orașul Sheffield a fost inundat prin „rumperea gaturilor riului Donu”. Și în Portugalia au avut loc inundații unde „de 30 ani nu s’au mai pomunitu astfel de potopuri”⁹³.

În 1/13 și 2/14 iunie, „nainte de amédi, au fostu în hotarul Porcesceniloru și Boiceniloru pâna la vama Romaniei, o versare înfricoșeata de apa, încatu s’au surpatu pamentulu cu copaci întregi, de sub póele Strambanului și s’au adusu pâna în Oltu”. Drumul dintre Boița și Râu Vadului (azi Lazaret) a fost afectat, doar „pedestru” se putea circula. Un bărbat din Porcești (azi Turnu Roșu) a fost surprins de viitură și s-a înecat. Spre sfârșitul lunii iunie s-au produs, în urma unor ploi consistente, inundații „pagubitoare” în zona râurilor Mureș, Olt, Someș și Târnave⁹⁴.

La 21 iunie/3 iulie, periodicul arăta că: „Ploile nu se mai curmă: vaiu și amaru din tote părțile nu numai din Tran[silva]nia, ci și din Romania, Bucovina, Ungaria și Banatu”⁹⁵.

În vară s-au produs mari inundații în Principate, inclusiv în orașul București. În urma pagubelor produse, guvernul promitea „mesuri estinse binefacătoare”. Mitropolitul Nifon a emis o circulară către cler, pentru implicare în strângerea de fonduri spre ajutorarea sinistraților. Ziarul „Românul” a deschis o colectă iar „spiterii (apotecarii)” din București s-au obligat a da pentru năpăstuiți „tote medicamentele în daru. Esundările se vede totu mai multu ca au

⁷⁹ TR 18/1865, p. 72.

⁸⁰ TR 9/1862, p. 34.

⁸¹ Azi este o suburbie a orașului Belgrad, situată pe malul drept al Dunării și pe malul stâng al râului Sava.

⁸² Probabil Szentendre (în traducere Sf. Andrei, croată Ada) este o insulă pe Dunăre în Ungaria. Lungă de 21 km și cu o lățime maximă de 3,8 km, Szentendre este a doua ca dimensiuni dintre insulele danubiene de pe teritoriul Ungariei. Este dispusă în marele cot al Dunării, situat la câțiva kilometri de Vișegrad și se extinde până spre Budapesta.

⁸³ TR 10/1862, p. 37.

⁸⁴ TR 30/1862, p. 117.

⁸⁵ TR 38/1862, p. 150.

⁸⁶ Tirol este o regiune în Alpi, situată în vestul Austriei și în nordul Italiei.

⁸⁷ TR 71/1862, p. 281-282.

⁸⁸ TR 59/1863, p. 239.

⁸⁹ TR 80/1863, p. 322.

⁹⁰ TR 104/1863, p. 419.

⁹¹ Comitatul Hunedoara, cunoscut și ca Varmeghia Hunedoarei, a fost o unitate administrativă a Regatului Ungariei, care a funcționat în perioada 1265-1784 apoi din nou între 1867 și 1918. Capitala comitatului a fost orașul Deva.

⁹² TR 113/1863, p. 454.

⁹³ TR 23/1864, p. 91.

⁹⁴ TR 47/1864, p. 190.

⁹⁵ TR 48/1864, p. 194.

facutu pagube necalculabile". Pentru ajutorarea celor inundați, municipiul București a dat 100.000 lei, Alexandru I. Cuza, 500 galbeni. „Dar ce e mai frumosu: Sultanulu a oferitu [...] 5.000 galbini”⁹⁶.

La 4/16 iulie, adjutantul împărătesc, contele Coudenhoven, a părăsit Sibiul, după ce „călătorise in fuga mare prin tiéra, spre a aduce celor inundați filantropiculu ajutoriu, tramsu loru de insusi bunul Domnitoriu”. În zona Brașovului, în urma „enormeloru inundări ce au stricatu de totu comunicatiunea cu Romania”, mii de oameni pătineau⁹⁷.

În Italia, la sfârșitul lunii noiembrie, „in provincia Toscana sî cu deosebire in Florenza au fost esundări infricosiate, care au lasatu dupa sine pagube enorme”⁹⁸.

1865. O telegramă din București, din 2/14 martie, anunța vești triste: „Topindu-se repede néua, a urmatu o inundare mai mare inca decâtu cea din véra trecuta, astfelu încátu Bucurescii de jumetate aru fi statu subt apa”⁹⁹. În următorul număr, au fost preluate informații din ziarul „Trâmbița Carpaților”, din 7/19 martie. Din ele rezultă, cu claritate, indiferența autorităților față de prevenirea populației și lipsa celor mai elementare măsuri pentru evacuarea acesteia. Dacă facem o comparație cu ceea ce se întâmplă în zilele noastre, deosebirile sunt mici. Nimic nou sub soare! Gazeta pune fireasca întrebare: „ori trebuie sa se parasésca unu orasiu cu 200,000 suflete, ori trebuie sa se 'ngrijésca de dansulu”? „Cu deosebire mari și pagubitoare se paru a fi fostu aceste inundări” din moment ce „apa 'n Bucuresci [...] a statu cu 3 palme mai susu decâtu in véra trecuta, sâ ca valea Cotroceniloru, partea di josu a călei Cotroceni, toți Gorganii, totu Isvorulu, strada Michaiu-Voda, pâna la podulu Gârlei din dreptulu Slatariloru, totu Dudescu, totu Antîmulu, suburbiele lui Radu-Voda, Vitanii sî totu câmpulu Filaretului sunt tote unu singuru palagu. – In adeveru e deplorabilu, ca o capitala mare sî bogata, care ape tóta dîua resipesce mii de galbeni pentru lucruri de mai putâna insemnătate, nu este in stare a se apera contra furieloru unui rîurelu cá Dembovitia; este cu deosebire dejositoriu pentru polifia capitalei, ca nu priveghéza mai cu seriozitate pentru proprietatea sâ viétia locuitoriloru, încátu chiaru sî fiindu avisata cu 4, 5 dîle inainte despre crescerea apelor, n'a luat u nici o mesura preservative, n'a facutu nimicu”. Scarlat Rosetti a propus senatului „a se alerga în ajutoriu celoru nenorociti” și a donat 1.000 de lei. Apoi, s-au mai strâns, de la 18 persoane, „câteva mii lei; numele P.S. Metropolitului sî presid. senatului, subt ale câruia auspicio deosebite a pus u nobilu conte collecta sea, – nu -lu aflâmu in lista acésta”¹⁰⁰.

În 2 aprilie, au apărut noi date despre inundațiile din Principatele Române Unite. „Esundările cele infricosiate ce leau casionatu mai tote riurile tieiei, impede ca tóta comunicatiunea. [...] E tristu, ca administratiunile capitalei au ingrijitu atâta de reu pentru prevenirea reului, ba chiaru sî pentru adăpostirea inundațiloru, încátu Germanii sî Rusii au trebuitu sa sara intru ajutoriu nenorocitorulu. Nemtii din Bucuresci au format unu comitetu cu cetateanulu Bassel, bancherulu Baumgartner sî Parochulu luteranu Neumeister in frunte, care au luat voia dela ministeriu, spre a adună oferte de buna voia pentru cei nenorociti, fâra deosebire de confesiune sî naționalitate”. „Trompeta Carpaților” întreba pe mitropolit „ca n'a fostu miscatu nici atâta de meseria turmei sele, precum a fostu miscatu acelu pastoru strainu de miseria unei turme straine? [...] Eminentia Sea – adevaratu lucus a non lucendo! – nu s'au induratu a dá unor seraci 1 stânjinu de lemne, - Em. Sea, care trage spre scopuri filantropice 200,000 lei pe anu! Dupa nenorocire vas a chame regimulu pre inginerulu cladiriloru de apa Hartley, spre a elaborá unu planu pentru assecurarea de potópe in vinitoriu”¹⁰¹. Pentru a ajuta pe cei inundați, societatea teatrală din Iași a dat o reprezentație și a strâns 600 galbeni. Al. I. Cuza a donat, în același scop, 1.000 de galbeni și a instituit o comisie pentru adunarea de ajutoare. La fiecare județ s-a instituit o astfel de comisie. „Domnitorulu Romaniei sî cu acésta trista ocaziune au escelatu prin inaltîimea cugetelor sî nobilitatea simtiementelor sele: afara de aceea ca in persona au umblatu prin stratele periclitate, incuragiandu, inbarbatandu sî mangaindu, au adressatu ministrului Bosianu o scrisóre¹⁰², prin carea lu provóca a luá mesuri cuprindiatóre sî eficaci, spre a se 'ntempiná calamitatea esundârilorulu capitalei sî a tieiei pe venitoriu”¹⁰³.

Grindină

1862. În prima decadă a lunii august, în Felviț (azi Unirea, jud. Alba) grindina a afectat semănăturile și recoltele („a bătut peatra bucatele”). Unii locuitori spuneau că din cauză că un secui – care s-a sinicis – a fost înmormântat „în țintirimul sântiț”¹⁰⁴.

În Zila (azi Zalău, jud. Sălaj), probabil în 13/26 mai, „o bătut peatra toate bucatele și viele, a stricat pomii și a omorât multe galițe de casă, care n-au avut adăpost”¹⁰⁵.

⁹⁶ TR 50/1864, p. 203; TR 51/1864, p. 207; TR 20/1865, p. 79.

⁹⁷ TR 52/1864, p. 209.

⁹⁸ TR 89/1864, p. 367.

⁹⁹ TR 20/1865, p. 79.

¹⁰⁰ TR 21/1865, p. 82.

¹⁰¹ TR 23/1865, p. 92.

¹⁰² TR 25/1865, p. 99.

¹⁰³ TR 24/1865, p. 95.

¹⁰⁴ TR 64/1862, p. 254.

În „Tot Comloș (azi Comloșu Mare, jud. Timiș) a picat peatră în 19/7 oct.”¹⁰⁶.

1864. În 5/18 iunie, la Sibiu „au fostu [...] o fortuna cumplită cu ghiatia; eri (4/17 iunie) frigu sî in mai multe renduri plóia, iar cu ghiatia asta nópte parte iar cu ghiatia si astadi mai necurmatu plóia”¹⁰⁷.

Trăsnete

1862. În 4/17 august, seara, în localitatea Bolcaci (azi Bălcaciu, jud. Alba), un fulger „a lovit într-o șură încărcată cu bucate [...] și a prefăcut 12 șure în cenușă”¹⁰⁸.

Vreme atipică

1861. La 8/21 mai 1861, dimineața, în Sibiu „ninsă binișor și munții erau albi preste tot”¹⁰⁹.

1862. În Sibiu se anunța în 8/31 aprilie: „Joi ninsă cu soare mai toată zioa, vineri ne trezirăm cu coperișele albe pline de neaoș și cu un frig încât earăși treburăm să luăm refugiul la soba caldă, care după o căldură mai de cinci săptămâni destul de mare, ne veni cam ne potrivit. Poamele iar vor trebui să pătimească și în anul acesta ca și în cel trecut”¹¹⁰.

La Mediaș, în 5/18 aprilie a nins iar în 6 a căzut brumă „așa de pernicioasă”¹¹¹ încât o mare parte a strugurilor s-au fert și stricat”. S-au „nimicit cu totul speranțele vierilor”¹¹² la o recoltă fecondă”¹¹³.

În 18 iunie/1 iulie, vremea era schimbătoare, la Sibiu. „Timpul pe la noi umblă tare mănos, numai ce pare că ar fi prea multe ploi. Răceala ce a intrat din cauza, că în septămăna trecută ninsă vine pe Carpații cei din apropiere și neoa stă și acum, a causat multe cataruri și dureri de gât, nici nu poate fi altfel cu puțință când din căldură tropică de 34-35° în soare, ne pomenirăm cu termometrul la 9-10° de odată, o diferență, care trebe să lucre nepriincios în sănătate, mai vartos când înbrăcăminte nu se potrivește cu temperatura”¹¹⁴.

1863. La Sibiu, „după ce-n Sfintele Sărbători avuserăm cel mai frumos timp de primăvară, în noaptea de 4 spre 5 Apr (16 spre 17, st.n.). În urma unui vânt rece de miazănoapte ne mai cercetă odată iarna, grămădindu-ne pământul cu nea ca de o urmă bună, care însă până după amiază se și topi”¹¹⁵.

„Fenomen rar”. În 5/18 decembrie, la Sibiu a început „a ninge, deodată fulgeră și trăsni ca pela mijlocul verii, apoi urmă o tempeastă repede cu vânt și ninsoare, care ținu 5-6 minute. Se vorbea că fulgerul ar fi clătit bumbul turnului dela biserica cea mare luterană, mai târziu se văzu, că el a lovit în unul din turnulețe, a mers pe telegraf care leagă turnul cu casa svatului până-n cesta din urmă, și acolo se slobozi la pământ, fără de a face vr-o vătămare. De nu lovea în drotul telegrafic, de sigur vătăma turnul”¹¹⁶.

1864. La Sibiu, se consemna, în 5/17 august: „Tempulu, in fine, dupa ploi mai necontenite de 4-5 zile s'a 'nserinatu, dar pagube insemnate s'au facutu si de data asta”. Cerealele secerate, surprinse pe câmp de ploi, s-au stricat. Fânul s-a „innoroitu. La munti a nins pâna departe'n josu, mai pâna la feniatile muntienilor; in urma frigului oile si mai cu sêma meii, tushi in primavera, au patimit fôrte greu”¹¹⁷.

1865. În zona Sibiului, în 19 ianuarie „tempulu [...] e cu totulu de primavéra. Putîntica nea numai pela dosuri”¹¹⁸.

Despre vreme

1862. În 10/23 octombrie, pe vârfurile Carpaților Meridionali s-a așternut zăpada, care era vizibilă din Sibiu („Vârfurile Carpaților se văd de ieri albe”)¹¹⁹.

La jumătatea lunii noiembrie, vremea era schimbătoare. Iată cum era ea descrisă în rubrica periodicului: „După ce vântul luă miercuri noaptea și mai vartos joi dimineața o furie de un orcan”¹²⁰ stricătoriu și economică bine în

¹⁰⁵ TR 42/1862, p. 166.

¹⁰⁶ TR 85/1862, p. 337.

¹⁰⁷ TR 45/1864, p. 181.

¹⁰⁸ TR 62/1862, p. 246.

¹⁰⁹ TR 19/1861, p. 15.

¹¹⁰ TR 28/1862, p. 110.

¹¹¹ Care cauzează un rău; vătămătoare, dăunătoare.

¹¹² Cultivatorilor de viță-de-vie.

¹¹³ TR 30/1862, p. 117; TR 31/1862, p. 122.

¹¹⁴ TR 49/1862, p. 194.

¹¹⁵ TR 28/1863, p. 111.

¹¹⁶ TR 110/1863, p. 442.

¹¹⁷ TR 61/1864, p. 248.

¹¹⁸ TR 2/1865, p. 5.

¹¹⁹ TR 81/1862, p. 322.

¹²⁰ Uragan.

acoperișele caselor, joi cătră seară încetă de tot și începu o ploaie mănoasă, care ținu toată noaptea și cu puține intervaluri și acum. Sâmbătă dimineața erau acoperișele caselor ceva albe. Termometrul arată 7-3 graduri peste nulă¹²¹.

În Sibiu, la 18 februarie/3 martie se specifica: „Miercuri și joi ninsă aicea toată zioa și îngreună foarte tare drumul”¹²².

La jumătatea lunii martie, la Sibiu, s-a făcut simțită primăvara. „Până în 5 martie (18 st.n.) noaptea îngheța binisor, eară de atunci căpătarăm și puținea ploaie care așa priincios lucră asupra erbii, încât aceasta ici colea începu a înverzi”¹²³.

La Sibiu, în 5/18 aprilie se scria: „Marți seara ploie o ploaie bunicică și recreă toată vegetația”¹²⁴.

În 28 iunie/11 iulie, la Sibiu, de trei zile vremea s-a încălzit, după mai bine de trei săptămâni de ploaie. Cerealele „se dezvoltă și se coc după cea mai bună dorință a plugarilor”. În primăvară, semănăturile au avut de suferit din cauza timpului rece dar, „dacă va merge timpul astfel, promit cea mai mănoasă recoltă”¹²⁵.

„Profesorul Dr Șofca în Nikolsburg¹²⁶ ne prognosticează un Decembre moale – de va fi tot așa de moale cum a început apoi vai de om – un geros Ianuarius și din o parte de Februaru și o primăvară foarte timpuriă fără urmare de ger”¹²⁷.

1863. Din Sighișoara, în 3/16 iunie, se scria: „Pe când în alte ținuturi ale Transilvaniei se plâng oamenii de secetă, pe aici, pe alocuri au fost povoaie mult păgubitoare. Bucatele [...] s-au scumpit în câteva zile”. „Mai în toate zilele plouă. Aerul e rece, cucuruzele și viile încep a pătimi”¹²⁸.

În 7/20 noiembrie, din Saschiz (jud. Mureș) se transmitea că „timpul e foarte bun și semănăturile de toamnă râd cum se poate mai vesele”¹²⁹.

La data de 15 decembrie, „temperatura prin Sibiu s-a înmuiat și-n noaptea de Crăciun apusean a nins – spre bucuria țărănilor și a tuturor. Semănăturile de toamnă sunt foarte frumoase”¹³⁰.

1864. În 13/26 septembrie, la Sibiu, „tempulu de vr'o 2 septemâni e celu mai frumosu, asiă încātu se pare, ca va sa diréga tómnă ceea ce a stricat véra. Dilele suntu calde, cerulu seninu, și noptile înca nu suntu reci”¹³¹.

La Sibiu, în 13/26 decembrie, era „earna slaba. Abiă mai eri a ninsu și adi se și topesce néua”¹³².

Cutremure de pământ

1861. La 6/19 decembrie, la ora 09.10, în Zagrabia¹³³ și în „mai multe cetăț” (orașe), s-a simțit un cutremur de pământ „destul de puternic”¹³⁴.

1862. La Brașov, în datele de 2/15 ianuarie, „cătore 4 oare dimineața”, și în 8 ianuarie (20 st.n.) la „1/2 12 noaptea”, s-a manifestat câte un cutremur de pământ de mică intensitate¹³⁵.

La Sibiu, în 2 octombrie ora 02.20, s-a simțit un cutremur de pământ „destul de tare în doue zguduituri dela răsărit cătră apus”¹³⁶.

În Neosol (azi Banská Bystrica, Slovacia; în germană Neusohl), în 7/20 martie seara, la la 21.45, a fost un puternic cutremur¹³⁷. Din păcate, nu avem date despre urmările acestuia.

„În Arcoș (azi Arcuș, jud. Covasna) în Haromsekiu¹³⁸, în pădurea Rica s-ar fi escat după cutremurul din 18/6 Octom. Un incendiu subteran între Vargeașu (azi Vârghiș, jud. Covasna) și Ocland (în maghiară Oklánd, jud. Harghita), unde să se fie a crepătură de pământ earăși în urma cutemurului. Ziua spun că ese numai fum din aceea crepătură,

¹²¹ TR 92/1862, p. 366.

¹²² TR 14/1862, p. 54.

¹²³ TR 20/1862, p. 78.

¹²⁴ TR 27/1862, p. 106.

¹²⁵ TR 51/1862, p. 202.

¹²⁶ Nikolsburg este o localitate germană din Moravia de Sud, Sudetenland, situată la granița cu Austria Inferioară.

¹²⁷ TR 95/1862, p. 378.

¹²⁸ TR 47/1863, p. 190.

¹²⁹ TR 104/1863, p. 419.

¹³⁰ TR 113/1863, p. 455.

¹³¹ TR 72/1864, p. 298.

¹³² TR 98/1864, p. 402.

¹³³ Azi Zagreb, capitala Croației.

¹³⁴ TR, 50/1861, p. 198.

¹³⁵ TR, 4/1862, p.16.

¹³⁶ TR 80/1862, p. 318.

¹³⁷ TR 23/1862, p. 90.

¹³⁸ scaunul cunoscut sub denumirea generică „Trei Scaune” (în maghiară Háromszék), s-a format în secolul al XVII-lea prin contopirea scaunelor Kézdi, Sepsi (cu scaunul filial Miclăuș [Miklósvár]) și Orbai.

eară noptea se văd și razele spuței supterane. Pământul săfie în preajma crepăturii tare scăzut, și că de și mai mulți omeni au cercetat aceasta minune, totuși nu se știe ce arde acolo¹³⁹.

1864. În 11/24 iunie, la București s-a simțit un cutremur de pământ ușor¹⁴⁰.

„In Algeria s'au simțit în 16/2 Ianuariu pre la 4 ore dimineața unu cutremuru de pamentu”¹⁴¹.

La Galați s-au simțit două cutremure: unul în 27 aprilie/8 mai, care a durat aproximativ 25 de secunde; altul în 10/23 mai, care a durat două secunde¹⁴².

1865. La San Francisco, în 8/21 octombrie, „pela 12 óare și 45 minute d'ua, au fostu unu cutremuru de pamentu, [...] asia de puternicu cum abiá s'a mai pomenitu. Parte mare a locuitorilor se aflá inca in biserici. In spaima cea d'antâiu catara toti a scapá in largulu și asiá in urma imbuldielilor s'au calacatu și vatematu mai multi individi. De nenorociri mai mari nu se spune, de-si casele și alte cladiri inseminate se dice ca se clatinau forte. Stricările cele mai inseminate cari s'a intemplat cu privilegiu acela sunt, ca mai multe cladiri au capatatu crepaturi mari, la altele au cadutu plafonele, iara la o cladire nóua s'au daramatu frontulu, încatu au umplutu strata câtu au fostu de larga. In Sânta Cruz fiind cutremurul puternicu și pagubele au fostu mai mari. Langa unu riu s'a desfăcutu pamentulu și a isvoritu apa; mai multe fantâni au secatu séu s'au umplutu de nasipu. Marea s'a imflatu in tempulu cutremurului forte și totu asiá au fostu scaderea ei, dupa trecerea cutremurului. Cutremurul s'a repetitu in unspredece renduri, dintre cari cele două dintâiu au fostu mai simtivere. Direcțiunea au fostu de către resaritu spre apusu”¹⁴³.

Erupții vulcanice

1861. La mijlocul lunii decembrie s-a publicat știrea despre erupția vulcanului Vezuviu („iarăși a scuipat foc”) ¹⁴⁴, în urma acesteia „fiind nimicit” satul Torre del Greco¹⁴⁵.

1862. Pe insula Maniac (?) a erupt un vulcan. În urma erupției s-au „încenușat 15 sate total sau parțial. 320 de oameni au perit și 47 s-au aflat răniți”¹⁴⁶.

Eclipsă de Soare

1861. În 20 decembrie a avut loc o eclipsă de soare, care se aștepta a fi văzută și de la Sibiu. Din păcate, nu a putut fi urmărită „fiind cerul îmbrăcat în nori groși”¹⁴⁷.

Comete, meteoriți

1861. O știre, preluată din periodicul Italian „Movimento”, din luna septembrie, anunța că: „s-a ivit un comet”¹⁴⁸ nou cu trei coade pe orizont, și se vede seara dela 11 oare până dimineața la 4 oare, în Orion¹⁴⁹, în partea răsăritului”¹⁵⁰.

1862. Despre o altă cometă, apărută în 1862, se anunța: „Cometul cel nou”¹⁵¹ se vede seara deasupra Carului cu boi”¹⁵² ¹⁵³.

„În seara de 12 spre 13 noiembrie pe la 8 oare se văzu deasupra comunei Slimnic (jud. Sibiu) [...] un meteor foarte frumos, care la păreare era într-o depărtare ca de 50 stăngeni, și a format o cruce a căreia rami erau întinși în direcțiunea celor patru plage ale lumii. Aceasta cruce era înpodobită cu feliuriți colori astfel, încât numai cel ce a văzut-o

¹³⁹ TR 95/1862, p. 378.

¹⁴⁰ TR 48/1864, p. 194.

¹⁴¹ TR 9/1865, p. 34.

¹⁴² TR 38/1865, p. 151.

¹⁴³ TR 84/1865, p. 336.

¹⁴⁴ TR, 50/1861, p. 198.

¹⁴⁵ Acum, un oraș în regiunea Campania din provincia Napoli. A fost deseori afectat de erupțiile vulcanului, fiindcă este poziționat la poalele acestuia, la aproximativ 3,5 km SV, pe coasta Golfului Napoli.

¹⁴⁶ TR 30/1862, p. 118.

¹⁴⁷ TR, 51/1861, p. 202.

¹⁴⁸ Cometa, numită oficial C/1861 J1, a fost descoperită de John Tebbutt din Windsor, New South Wales, Australia, pe 13 mai 1861. Nu a fost vizibilă în emisfera nordică până la 29 iunie. Până la mijlocul lunii august cometa nu mai era vizibilă cu ochiul liber, dar era vizibilă în telescoape până în mai 1862. Ca urmare a dispersiei directe, C / 1861 J1 aruncă umbre pe timp de noapte. Perioada orbitală, 409 ani; ultimul periheliu, 12 iunie 1861; următorul periheliu, 2265.

¹⁴⁹ Orion, cunoscut și drept *Vânătorul*, este o constelație în emisfera nordică. Ea este vizibilă și de pe teritoriul României în perioada noiembrie-aprilie. Prin mijlocul constelației trece Ecuatorul ceresc, ceea ce face ca această alăturare de stele să fie vizibilă din orice punct al Terrei, fapt care a făcut din această constelație una din cele mai cunoscute în toate culturile antice.

¹⁵⁰ TR, 39/1861, p. 154.

¹⁵¹ Denumită oficial 109P/Swift-Tuttle (sau Cometa Swift-Tuttle) este o cometă periodică: perioada orbitală, 133,28 ani; ultimul periheliu, 11 decembrie 1992; următorul periheliu, 12 iulie 2126. A fost descoperită de Lewis Swift – la 16 iulie 1862 – și Horace Parnell Tuttle, la 19 iulie 1862. Cometa lasă o dără de rămășițe pietroase care formează un roi denumit Perseide, pe care Pământul îl traversează, în fiecare an, între jumătatea lui iulie și jumătatea lui august, și care dă naștere unei „ploi de meteori”.

¹⁵² Ursa Mare (popular, Carul Mare; în latină Ursa Major) este o constelație vizibilă doar din emisfera nordică.

¹⁵³ TR 64/1862, p. 254.

cu proprii săi ochi, își poate face idee despre frumuseața ei. Acest meteor a durat ca la 10 minute și s-a finit cu un șuer de vânt ce clătina atmosfera”¹⁵⁴.

Faună

1862. Din 28 aprilie, în localitatea Dobra (jud. Hunedoara) și-au făcut apariția muștele columbace („muștele de Kolombaciu”) ¹⁵⁵. Acestea au acționat, până atunci, în zona Banatului – mai ales lângă Dunăre. La Dobra, relatează corespondentul, s-au ivit „într-atâta mulțime, încât nici oamenilor însuși nu este cu puțință să lucre pe câmpuri, eară vitele trebuie să le ținem închise în grajduri, și să le afumăm cu putregaie”. Din cauza utilizării focului, în data de 3 mai s-a aprins un grajd care a ars în întregime. „Până acum au căzut de această plagă 3 vite și 2 bivoli. Puterea acestor muscuțe este cu atâtă mai tare cu cât și seceta este mare, căci din 23 Aprilie nu a ploiat”¹⁵⁶.

În urma unei invazii de lăcuste, în Cercul Recașului și în Comitatul Carașului s-au luat măsuri de „estirpare”. În zona Recașului, de trei săptămâni, acționau 3.500 de persoane. „Și muștele columbace au făcut mare daună în Bănat”¹⁵⁷.

1863. În ședința Dietei de la Sibiu, din 6/19 decembrie, G. Barițiu arăta că „într-un an în Transilvania s-au împușcat 150 urși și 300 de lupi” iar „vânatul în Transilvania e de lipsă în interesul prăsinii vitelor”¹⁵⁸.

În Galiția, lupii s-au înmulțit foarte mult. Periodicul anunța că „de curând un lup turbat mușcă în trei sate peste 20 de oameni”¹⁵⁹.

1864. „Câinii prin Sabiiu iar s-au înmulțit ca-n Constantinopole și atacă pre oamenii ziua pe strade. Ce poate fi cauza, de sunt în Sabiiu atâtă câni liberi?”¹⁶⁰

Locuri geografice

1864. „Descoperire interesantă”. În „România”, aproape de „Remnic” (azi Râmnicu Vâlcea) s-a descoperit un izvor a cărui apă avea „28° Réaumur”¹⁶¹.

1865. „O vâna buna de aur sa se fi aflatu in baile de la Isbita (azi Izbita, jud. Alba) si Lungesti (jud. Cluj) lînga Abrudu. Se dîce ca aprîpe la o mîja de aur s'au scosu pe la inceputulu lunei trecute (februarie)”¹⁶².

Ciudățenii

1861. Fata unui locuitor din Geriu Monoștor (azi Mănăstireni, jud. Cluj), Gâscă Onuțu, a fost la târg la Huedin (jud. Cluj). La întoarcerea acasă, pe drum i s-a făcut rău și s-a oprit. Însoțitoarea a lăsat-o acolo iar ea a înghețat. A doua zi a fost găsită de niște cărăuși „țapănă și înghețată”. Au crezut-o moartă, au urcat-o într-o sanie și au dus-o în comuna Nirisău (azi Nireș, jud. Cluj). Acolo, un medic a tratat-o și și-a revenit. „Și astăzi se află în viață, spre uimirea întregului ținut”, nota periodicul¹⁶³.

1862. În 18/30 aprilie au fost aduse spre vânzare, în piața din Novi Sad, cireșe. Presa se mira și arăta că „nu se știe de ani să fie așa de timpuriu cereșe”¹⁶⁴.

1863. „Arbore vechi”. În Anglia a fost adus, din California, un trunchi de pin care, după „verigile îndătinat la arbori” avea vârsta de 6.060 ani. „Ce de cetățî, state, împărății a văzut el ridicându-se și căzând!” În perioada cât a vegetat, „au trecut peste fața pământului 220 rânduri de oameni”. Și, culmea, acești pitici l-au doborât¹⁶⁵!

1864. „Înnecare înfricoșată”. Într-un oraș rusesc s-au construit „după obicei boltițe”¹⁶⁶ și cârciume pe ghiața de pe Volga”. Una dintre cârciumi s-a scufundat sub gheață cu mobilierul, produsele și oamenii din ea și din jur, adică vreo 200 de persoane. Printre ei, și cei de pe malul apei care au sărit în ajutorul celor aflați în pericol¹⁶⁷.

¹⁵⁴ TR 91/1862, p. 362.

¹⁵⁵ Una dintre primele și cele mai complete prezentări ale muștei columbace a fost făcută de savantul venețian Francesco Grisellini, care a trăit o bună perioadă în Banat și a avut prilejul să studieze atent insecta în cauză. El i-a consacrat un întreg capitol, ultimul, din cunoscuta lucrare *Încercare de istorie politică și naturală a Banatului Timișoarei*, publicată în 1780.

¹⁵⁶ TR 37/1862, p. 145-146.

¹⁵⁷ TR 41/1862, p. 161.

¹⁵⁸ TR 113/1863, p. 454.

¹⁵⁹ TR 115/1863, p. 463.

¹⁶⁰ TR 7/1864, p. 27.

¹⁶¹ TR 4/1864, p. 15. Scara de temperatură Réaumur este o scară de temperatură empirică, propusă pentru prima oară în anul 1730 de către René Antoine Ferchault de Réaumur. Numită și *diviziunea octogesimală*, scara Réaumur utilizează, ca puncte termometrice fixe, temperatura de îngheț și respectiv de fierbere ale apei, iar unitatea de măsură e definită ca a optzecia parte din intervalul de temperatură dintre aceste puncte.

¹⁶² TR 15/1865, p. 59.

¹⁶³ TR, 4/1861, p. 72.

¹⁶⁴ TR 33/1862, p. 130.

¹⁶⁵ TR 113/1863, p. 455.

¹⁶⁶ Magazine.

¹⁶⁷ TR 10/1864, p. 40.

1865. În 1/12 martie, parohul Ioan Ujica, din Mesterhaza (azi Meștera, jud. Mureș), se înapoia acasă de la împărțirea unui bolnav, deplasându-se – călare – pe Mureșul înghețat. Gheața a cedat iar el „s'a corlit cu cal cu totu sub ghiația și s'au innecat”. După îndelungi căutări, cadavrul i-a fost descoperit, în 27 martie/5 aprilie, pe hotarul comunei Deda (la aproximativ 30 km)¹⁶⁸.

Regina Agliei a primit, din lava¹⁶⁹ un cal pitic, în vârstă de patru ani, înalt de doar „27 ½ policari (0,723 m), va sa dîca mai micu decâtu unii din câinii noștri”¹⁷⁰.

Bibliografie

- TR 4/1861 – Telegraful Român, anul IX, nr. 4 din 26 ianuarie 1861.
TR 16/1861 – Telegraful Român, anul IX, nr. 16 din 11 mai 1861.
TR 33/1861 – Telegraful Român, anul IX, nr. 33 din 17 august 1861.
TR 37/1861 – Telegraful Român, anul IX, nr. 37 din 14 septembrie 1861.
TR 39/1861 – Telegraful Român, anul IX, nr. 39 din 28 septembrie 1861.
TR 42A/1861 – Telegraful Român, anul IX, nr. 42 din 19 octombrie 1861 (supliment, “adaos”).
TR 50/1861 – Telegraful Român, anul IX, nr. 50 din 14 decembrie 1861.
TR 51/1861 – Telegraful Român, anul IX, nr. 51 din 21 decembrie 1861.
TR 1/1862 – Telegraful Român, anul X, nr. 1 din 4 ianuarie 1862.
TR 4/1862 – Telegraful Român, anul X, nr. 4 din 14 ianuarie 1862.
TR 5/1862 – Telegraful Român, anul X, nr. 5 din 18 ianuarie 1862.
TR 9/1862 – Telegraful Român, anul X, nr. 9 din 1 februarie 1862.
TR 10/1862 – Telegraful Român, anul X, nr. 10 din 4 februarie 1862.
TR 14/1862 – Telegraful Român, anul X, nr. 14 din 18 februarie 1862.
TR 15/1862 – Telegraful Român, anul X, nr. 15 din 22 februarie 1862.
TR 17/1862 – Telegraful Român, anul X, nr. 17 din 1 martie 1862.
TR 20/1862 – Telegraful Român, anul X, nr. 20 din 11 martie 1862.
TR 23/1862 – Telegraful Român, anul X, nr. 23 din 22 martie 1862.
TR 27/1862 – Telegraful Român, anul X, nr. 27 din 5 aprilie 1862.
TR 28/1862 – Telegraful Român, anul X, nr. 28 din 8 aprilie 1862.
TR 30/1862 – Telegraful Român, anul X, nr. 30 din 15 aprilie 1862.
TR 31/1862 – Telegraful Român, anul X, nr. 31 din 19 aprilie 1862.
TR 37/1862 – Telegraful Român, anul X, nr. 34 din 10 mai 1862.
TR 38/1862 – Telegraful Român, anul X, nr. 38 din 13 mai 1862.
TR 41/1862 – Telegraful Român, anul X, nr. 41 din 24 mai 1862.
TR 42/1862 – Telegraful Român, anul X, nr. 42 din 27 mai 1862.
TR 49/1862 – Telegraful Român, anul X, nr. 49 din 21 iunie 1862.
TR 51/1862 – Telegraful Român, anul X, nr. 51 din 28 iunie 1862.
TR 62/1862 – Telegraful Român, anul X, nr. 62 din 5 august 1862.
TR 63/1862 – Telegraful Român, anul X, nr. 63 din 9 august 1862.
TR 64/1862 – Telegraful Român, anul X, nr. 64 din 12 august 1862.
TR 71/1862 – Telegraful Român, anul X, nr. 71 din 6 septembrie 1862.
TR 80/1862 – Telegraful Român, anul X, nr. 80 din 7 octombrie 1862.
TR 81/1862 – Telegraful Român, anul X, nr. 81 din 11 octombrie 1862.
TR 91/1862 – Telegraful Român, anul X, nr. 91 din 15 noiembrie 1862.
TR 92/1862 – Telegraful Român, anul X, nr. 92 din 18 noiembrie 1862.
TR 95/1862 – Telegraful Român, anul X, nr. 95 din 25 noiembrie 1862.
TR 13/1863 – Telegraful Român, anul XI, nr. 4 din 13 ianuarie 1863.
TR 23/1863 – Telegraful Român, anul XI, nr. 23 din 21 martie 1863.
TR 25/1863 – Telegraful Român, anul XI, nr. 25 din 28 martie 1863.
TR 28/1863 – Telegraful Român, anul XI, nr. 28 din 7 aprilie 1863.
TR 43/1863 – Telegraful Român, anul XI, nr. 43 din 26 mai 1863.
TR 45/1863 – Telegraful Român, anul XI, nr. 45 din 2 iunie 1863.
TR 47/1863 – Telegraful Român, anul XI, nr. 47 din 9 iunie 1863.
TR 53/1863 – Telegraful Român, anul XI, nr. 53 din 30 iunie 1863.
TR 59/1863 – Telegraful Român, anul XI, nr. 59 din 16 iulie 1863.
TR 62/1863 – Telegraful Român, anul XI, nr. 62 din 23 iulie 1863.

¹⁶⁸ TR 28/1864, p. 111.

¹⁶⁹ **Java** (indoneziană *Jawa*) este o insulă din Asia de Sud Est, cea mai populată insulă din lume și unul din cele mai dens populate locuri din lume. În Java trăiește 57% din populația Indoneziei. Tot aici se află capitala țării, Jakarta.

¹⁷⁰ TR 49/1865, p. 195.

TR 68/1863 – Telegraful Român, anul XI, nr. 68 din 6 august 1863.
 TR 80/1863 – Telegraful Român, anul XI, nr. 80 din 3 septembrie 1863.
 TR 85/1863 – Telegraful Român, anul XI, nr. 85 din 14 septembrie 1863.
 TR 87/1863 – Telegraful Român, anul XI, nr. 87 din 19 septembrie 1863.
 TR 88/1863 – Telegraful Român, anul XI, nr. 88 din 19 septembrie 1863.
 TR 93/1863 – Telegraful Român, anul XI, nr. 93 din 6 octombrie 1863.
 TR 99/1863 – Telegraful Român, anul XI, nr. 99 din 27 octombrie 1863.
 TR 100/1863 – Telegraful Român, anul XI, nr. 100 din 31 octombrie 1863.
 TR 103/1863 – Telegraful Român, anul XI, nr. 103 din 10 noiembrie 1863.
 TR 104/1863 – Telegraful Român, anul XI, nr. 104 din 14 noiembrie 1863.
 TR 106/1863 – Telegraful Român, anul XI, nr. 106 din 21 noiembrie 1863.
 TR 107/1863 – Telegraful Român, anul XI, nr. 107 din 24 noiembrie 1863.
 TR 110/1863 – Telegraful Român, anul XI, nr. 110 din 5 decembrie 1863.
 TR 113/1863 – Telegraful Român, anul X, nr. 113 din 15 decembrie 1863.
 TR 114/1863 – Telegraful Român, anul X, nr. 114 din 19 decembrie 1863.
 TR 115/1863 – Telegraful Român, anul X, nr. 115 din 22 decembrie 1863.
 TR 116/1863 – Telegraful Român, anul X, nr. 116 din 28 decembrie 1863.
 TR 1/1864 – Telegraful Român, anul XII, nr. 1 din 2 ianuarie 1864.
 TR 2/1864 – Telegraful Român, anul XII, nr. 2 din 5 ianuarie 1864.
 TR 3/1864 – Telegraful Român, anul XII, nr. 3 din 9 ianuarie 1864.
 TR 4/1864 – Telegraful Român, anul XII, nr. 4 din 12 ianuarie 1864.
 TR 5/1864 – Telegraful Român, anul XII, nr. 5 din 16 ianuarie 1864.
 TR 7/1864 – Telegraful Român, anul XII, nr. 7 din 23 ianuarie 1864.
 TR 8/1864 – Telegraful Român, anul XII, nr. 8 din 26 ianuarie 1864.
 TR 10/1864 – Telegraful Român, anul XII, nr. 10 din 2 februarie 1864.
 TR 14/1864 – Telegraful Român, anul XII, nr. 14 din 16 februarie 1864.
 TR 15/1864 – Telegraful Român, anul XII, nr. 15 din 20 februarie 1864.
 TR 16/1864 – Telegraful Român, anul XII, nr. 16 din 23 februarie 1864.
 TR 18/1864 – Telegraful Român, anul XII, nr. 18 din 1 martie 1864.
 TR 19/1864 – Telegraful Român, anul XII, nr. 19 din 5 martie 1864.
 TR 23/1864 – Telegraful Român, anul XII, nr. 23 din 19 martie 1864.
 TR 34/1864 – Telegraful Român, anul XII, nr. 34 din 30 aprilie 1864.
 TR 45/1864 – Telegraful Român, anul XII, nr. 45 din 7 iunie 1864.
 TR 47/1864 – Telegraful Român, anul XII, nr. 47 din 18 iunie 1864.
 TR 48/1864 – Telegraful Român, anul XII, nr. 48 din 21 iunie 1864.
 TR 50/1864 – Telegraful Român, anul XII, nr. 50 din 28 iunie 1864.
 TR 51/1864 – Telegraful Român, anul XII, nr. 51 din 2/14 iulie 1864.
 TR 52/1864 – Telegraful Român, anul XII, nr. 52 din 5/17 iulie 1864.
 TR 61/1864 – Telegraful Român, anul XII, nr. 61 din 6/18 august 1864 (supliment).
 TR 72/1864 – Telegraful Român, anul XII, nr. 72 din 13/25 septembrie 1864.
 TR 89/1864 – Telegraful Român, anul XII, nr. 89 din 12/24 noiembrie 1864.
 TR 98/1864 – Telegraful Român, anul XII, nr. 98 din 13/25 decembrie 1864.
 TR 101/1864 – Telegraful Român, anul XII, nr. 101 din 24 decembrie 1864/5 ianuarie 1865.
 TR 1/1865 – Telegraful Român, anul XIII, nr. 1 din 3/15 ianuarie 1865.
 TR 2/1865 – Telegraful Român, anul XIII, nr. 2 din 7/19 ianuarie 1865.
 TR 8/1865 – Telegraful Român, anul XIII, nr. 8 din 28 ianuarie/9 februarie 1865.
 TR 9/1865 – Telegraful Român, anul XIII, nr. 9 din 31 ianuarie/12 februarie 1865.
 TR 13/1865 – Telegraful Român, anul XIII, nr. 13 din 14/26 februarie 1865.
 TR 14/1865 – Telegraful Român, anul XIII, nr. 14 din 18 februarie/2 martie 1865.
 TR 15/1865 – Telegraful Român, anul XIII, nr. 15 din 21 februarie/5 martie 1865.
 TR 18/1865 – Telegraful Român, anul XIII, nr. 18 din 4/16 martie 1865.
 TR 20/1865 – Telegraful Român, anul XIII, nr. 20 din 11/23 martie 1865.
 TR 21/1865 – Telegraful Român, anul XIII, nr. 21 din 14/26 martie 1865.
 TR 23/1865 – Telegraful Român, anul XIII, nr. 23 din 21 martie/2 aprilie 1865.
 TR 24/1865 – Telegraful Român, anul XIII, nr. 24 din 25 martie/6 aprilie 1865.
 TR 25/1865 – Telegraful Român, anul XIII, nr. 25 din 28 martie/9 aprilie 1865.
 TR 28/1864 – Telegraful Român, anul XII, nr. 28 din 11/23 aprilie 1864.
 TR 38/1865 – Telegraful Român, anul XIII, nr. 38 din 16/28 mai 1865.
 TR 49/1865 – Telegraful Român, anul XIII, nr. 49 din 24 iunie/6 iulie 1865.
 TR 84/1865 – Telegraful Român, anul XIII, nr. 84 din 24 octombrie/5

ANALIZA COMPARATIVĂ A POTENȚIALULUI TURISTIC AL JUDEȚELOR BRĂILA ȘI IALOMIȚA

Cătălin Tudor Voicu

Abstract. *A comparative analysis of tourism potential of the counties Brăila and Ialomița. The tourism potential of the two counties seems to be of little importance at first glance if we are referring to the fact that there are counties with plain relief and having the lowest number of historical monuments in Romania. There are, however, tourist attractions with important tourism potential: Brăila's historical center, The Biosphere Reserve „The small island of Brăila” and the spa resorts Amara (Ialomița) and Lacu Sărat (Brăila).*

Cuvinte cheie: potențial turistic, Brăila, Ialomița, stațiuni balneare, turism de recreere

Keys words: tourism potential, Brăila, Ialomița, spa resort, recreational tourism

Potențialul turistic constituie ansamblul elementelor naturale și antropice de pe un anumit teritoriu care determină un anumit interes pentru turiști având ca rezultat realizarea unor activități turistice dezvoltate pe baza acestor componente ale mediului. Potențialul turistic reprezintă astfel un summum de componente de componente ale mediului geografic natural și cultural-istorice, la care se adaugă prezența componentei socio-economice, creându-se astfel un ansamblu de premise pentru dezvoltarea unor activități turistice. Un termen utilizat deseori în literatura străină pentru potențial turistic este destinație turistică (Dinu, 2008).

Potențialul turistic în cele două județe este format dintr-o mulțime de obiective care au un anumit specific ce împing astfel spre o anumită direcționare a activităților turistice (turism de tranzit, turism balnear, agroturism, turism cultural și turism sportiv). Atracțiile turistice din cele două județe se pot diferenția după tipul de peisaj (peisajul câmpurilor cu covoare, peisaj de stepă, peisaj lacustru, peisaj de luncă), după originalitate (existența unor obiective naturale deosebite respectiv bălțile și lunca Dunării sau existența la Brăila a unui centru istoric bine conservat, singurul din spațiul extracarpatic puțin afectat de sistematizare), după unicitate (Muzeul Național al Agriculturii din Slobozia, singurul muzeu de acest tip din țară și situl arheologic Orașul de Floci ce prezintă posibilitatea studierii singurului oraș medieval peste care nu se găsește o așezare modernă) și de modul lor de punere în valoare (popina Bordușani un sit arheologic care apare ca o vizită într-un sat neolitic).

Activitățile turistice presupun ca un anumit număr de oameni să fie atrași cognitiv sau pentru o anumită folosință (recreere, tratament), de un element natural, social, cultural, economic etc. care devine astfel un obiectiv turistic. Obiectivele turistice se clasifică în două mari categorii: naturale și antropice. Resursele turistice antropice trebuie combinate cu cele naturale. Câteodată potențialul turistic poate fi dat de farmecul amplasării geografice cum ar fi în cazul orașului Însurăței, un farmec aparte dat de peisajul viticol, acolo fiind cea mai importantă podgorie din Bărăgan.

Cu excepția Brăilei, toate orașele din cele două județe (Slobozia, Urziceni Fetești, Tândărei, Amara și Fierbinți-Târg în județul Ialomița și Făurei, Ianca, Însurăței în județul Brăila) au un aspect semiurban, în general având în centrele lor civice câteva clădiri cu aspect interesant. În cazul Ialomiței se remarcă faptul că prima reședință de județ și totodată cel mai important oraș din regiune adică Cetatea de Floci, a dispărut efectiv.

Într-un studiu făcut de Ioan Istrate în 1990 și citat de Cândea Melinda și Bran Florina (2006) există o clasificare a județelor după Potențialul și infrastructura turistică (Brăila are 12,20 iar Ialomița 10,06) și cel de valorificare turistică (Brăila are o valoare de 21,84 iar Ialomița de 26,14). Rangul unic general al celor două județe este de 17,02 la Brăila (locul 24 pe țară) și 18,10 pentru Ialomița (locul 27) făcând ca ambele județe să se încadreze în categoria III.

Potențialul turistic natural. Conform unui studiu realizat de Institutul de Geografie al Academiei Romane privind evaluarea cadrului natural pe unități administrativ teritoriale punctajul variază între 1 (doar Cazasu) și 4,5 (Jirlău); de evidențiat că doar municipiul Brăila nota 4 (datorită falezii impresionante și Dunării) și Jirlău 4,5 au un punctaj mai mare de 4¹. Celelalte orașe au 2,5 (Făurei și Însurăței) și 3,5 (Ianca). În cazul județului Ialomița, orașele au punctaje de 2,5 (Amara, Tândărei), 3 (Slobozia, Urziceni), și 3,5 (Fetești și Fierbinți-Târg)². Cel mai mic punctaj pe localități este 1 (Traian), iar patru localități au peste 4 puncte: Movilița (4 puncte), Sinești și Dridu 4,5, iar Bordușani 5,5 puncte datorită prezenței popinei și lacurilor naturale Bentu Mic și Bentu Mare.

Ambele județe au același tip de relief, dominat de câmpuri întinse, mai ales cele de tip bărgan, după care urmează lunci, cu sau fără bălți, cu puține terase, varietate observată mai ales în partea de est (ex. Terasa Brăilei).

¹ [http://www.portal-braila.ro/dm/portal.nsf/429efd71a82553b1c22580df004b337e/\\$file/turism.pdf](http://www.portal-braila.ro/dm/portal.nsf/429efd71a82553b1c22580df004b337e/$file/turism.pdf), p. 3-4.

² http://www.mie.ro/_documente/dezvoltare_teritoriala/amenajarea_teritoriului/patn_elaborate/secVI/judete/ialomita/res_turistice_naturale.pdf.

Altitudinile cele mai mari se află în est (pe nisipurile Câmpului Hagieni în Ialomița și Câmpia Mohreanu în Brăila) iar cele mai mici altitudini în bălți (Balta Borcei 7-10 m în județul Ialomița și 4 m în Balta Brăilei). Ca microrelief pe câmpuri și terase predomină cele în loess cum ar fi crovurile (cel mai mare număr din țară în special în județul Brăila), surpările în maluri și văile de sufoziune. De asemenea apar multe movile (ex. Movila Făcăeni în Ialomița). Există totodată numeroase dune de nisip care acoperă depozitele loessoide și depresiuni interdunare cum ar fi în județul Brăila în zona Jugureanu-Dudești-Zăvoaia și Lacul Rezii. În lunci se găsesc grinduri, canale și brațe părăsite.

Într-un județ de câmpie orice neregularitate dată de o microformă de relief mai importantă este considerată ca având potențial turistic cum ar fi în Brăila matorul hercinic reprezentat de popina de la Blasova, cu o înălțime de 45 m, sau în Ialomița, popina Bordușani, în fapt un tell.

Un potențial natural mare îl au lacurile care ocupă o suprafață foarte mare atât cele de crov (Lutu Alb, Ianca), limanele fluviatile reprezentate de lacurile din cursul inferior al Buzăului și lacurile de luncă care erau mai multe în trecut dar au fost în general desecate după îndiguirea Dunării, cele mai importante rămase fiind în lunca Siretului (Măxineni) sau cele din lunca Călmățuiului (Traian, Bătrâna și Jugureanu) (PATN). Lacu Sărat din Brăila se găsește într-un vechi curs părăsit al Dunării la nivelul terasei fluviatile, care a fost acoperit de depozite loessoide dar depresiunea lacustră propriu-zisă, deși se găsește pe un fost curs al Dunării, este totuși rezultatul unor procese de tasare în loess. Lacul este complet izolat de Dunăre și lipsit de afluenți astfel că în depresiune s-au acumulat săruri minerale, iar apa provenită din ploi și din izvoare subterane să se salinizeze puternic. Caracteristicile fizico-chimice și biotice au dus la formarea nămolului mineralizat, cu calități terapeutice.

În județul Ialomița un cadru natural atractiv este oferit de lacul artificial de la Dridu și zona lacurilor naturale Bentu Mic, Bentu Mic Cotoi, Bentu Mare, lezeru, Șcheauca, Cotorca, Jilavele, Maia Rogozu, Ratca, Murgeanca, Valea Ciorii, Piersica etc.³

Fluviul Dunărea dispune de un mare potențial turistic (luciu de apă, piscicultură, existența unor ostroave, fondul forestier asociat, fauna), la care se adaugă posibilitatea navigației (turism nautic).

Pe teritoriul Brăilei există brațul Dunărea Veche înspre Podișului Dobrogei și un braț complex în vest Dunărea cu numeroase brațe secundare (Vâlcium, Cremenea, Calia și Cravia). Cele două brațe se unesc la ieșirea din orașul Brăila.

Deși ambele județe beneficiază de porțiuni mari de luncă a Dunării, pe teritoriul Brăilei, Dunărea are cea mai mare lățime a luncii de pe toată lungimea sa, 40 km în dreptul Călmățuiului, respectiv o medie de 25 km. Totodată pe teritoriul județului Brăila se găsește rezervația Insula Mare a Brăilei ce mai conservă pe 241 kmp 10% din fostele bălți îndiguite începând cu anii 60. În ea nu există așezări umane dar în partea de sud se găsesc cabanele Egreta și Gura Gârluței și prezintă totodată trei trasee marcate. Din păcate turismul în baltă este redus deși Insula Mare a Brăilei este mai aproape de București decât Delta Dunării, cele două fiind cele mai importante rezervații ale biosferei și situri Ramsar din România⁴.

Insula Mică a Brăilei este una din cele mai importante rezervații din România, având triplu statut (Sit Ramsar, Natura 2000 și rezervație a biosferei), deținând peste 53% din numărul total de avifauna a României. În ceea ce privește evaluarea ariilor protejate, realizată de același Institut al Academiei Parcul Natural Balta Brăilei aflat pe teritoriul administrativ al localităților Brăila, Chiscani, Tichilești, Gropeni, Tufești, Stăncuța, Bertești de Jos are un punctaj maxim de 5, dovedind în plus valoarea sa extraordinară ecologică. Alte două rezervații au punctaj mai mic Lacul Jirlău 3 și Pădurea Camnița 2 (rezervație forestieră din septembrie 1979). În Județul Ialomița Pădurea Canton Hâțîș din localitatea Stelnică care cuprinde pe o suprafață de 6,4 ha o pădure de stejari (90% din arbori din specia stejarul brumăriu) are nota 2.

Potențialul turistic balnear. Turismul balnear este tipul de turism care are un grad de valorificare relativ redus raportat la potențial iar acordarea voucherelor de vacanță unei categorii importante de bugetari poate să mărească numărul turiștilor în viitorii ani.

Într-un studiu realizat de Institutul național de recuperare, medicina fizică și balneoclimatologie de evaluare a factorilor naturali terapeutici se consideră ca în Brăila Lacu Sărat are nota 3 din 10 posibile și Căineni 1, iar în Ialomița Amara are 6 iar Fundata 3⁵.

Lacurile sărate din Câmpia Bărăganului, situată la nord de râul Ialomița, au un potențial balnear foarte mare deoarece pe lângă apele cu un conținut ridicat de cloruri și sulfat alcalini, la care se mai adaugă bromuri și ioduri de sodiu se adaugă rezervele mari de nămol terapeutic (Dan, 2010).

În cele două județe există două din cele mai importante stațiuni balneare din România, care alături de cea de la Techirghiol reprezintă cele mai importante stațiuni pentru tratarea unor boli prin valorificarea nămolului existent în niște

³ Reabilitarea și modernizarea sistemului de alimentare cu apă și canalizare pentru regiunea Constanța și Ialomița, p. 83.

⁴ Planul de amenajare a teritoriului județean Brăila, Faza II, p. 3.

⁵ [http://www.portal-braila.ro/dm/portal.nsf/429efd71a82553b1c22580df004b337e/\\$file/turism.pdf](http://www.portal-braila.ro/dm/portal.nsf/429efd71a82553b1c22580df004b337e/$file/turism.pdf), p. 4.

lacuri. Ambele stațiuni prezintă avantajul că sunt situate în apropierea reședințelor de județ (stațiunea balneara Amara situata la 7 km de Slobozia iar Lacu Sărat la 5 km de Brăila). În stațiunea Amara exista numeroase hoteluri (Lebăda, Amara, Ialomița) toate dispunând de plaje. Stațiunea Lacu Sărat are o capacitate mult mai mică dar prezintă avantajul că există în cadrul ei o atenuare a climatului de stepă benefică turismului estival deoarece există un parc vechi (amenajarea stațiunii datează de la sfârșitul sec. XIX) și există și o pădure de 70 hectare. Stațiunea Lacu Sărat se desfășoară pe o suprafață totală de 48.034 m², din care 9.361 m² o ocupă Complexul Balnear, hoteluri, camping.

Lacurile Căineni și Movila Miresii din Brăila au fost exploatate până prin anii la începutul anilor 90.

Pe lângă potențialul balnear existent la unele lacuri în ambele județe există izvoare care pot fi valorificate în județul Ialomița există izvoare sulfuroase (peste 100 m) la Amara, Ciulnița, Perieți, Valea Ciorii și izvoare termale de adâncime (peste 3.000 m) iar în Brăila apele termale din zona Însurăței și Mihai Bravu existente în patru sonde⁶. Din păcate aceste ape nu sunt valorificate deloc deși au drept avantaje calitatea și mai ales distanța mult mai mică pentru cei din estul țării față de cele din Transilvania. Cele de la Însurăței cuprind un orizont acvifer între 941 m-1.071 m cu debit de 4,5 l/s adică circa 400 m³/zi și o temperatură a apei de 60°C având ape ușor radioactive, comparabile cu cele mai importante izvoare de acest gen din țară (Dan, 2010).

Potențialul turistic antropic. Patrimoniul cultural. Raportându-ne strict cantitativ (numărul de monumente istorice din lista LMI), patrimoniul cultural al celor două județe pare slab, ele fiind ultimele din țară în ceea ce privește numărul monumentelor istorice conform LMI 2015. Astfel județul Brăila are 172 monumente istorice din care 4 de categoria A (două în orașul Brăila și două la Măxineni) adică doar 2,6% din total iar Ialomița are 226 monumente istorice din care 56 monumente istorice de categoria A adică un sfert din numărul total Spre deosebire de Ialomița care are numeroase localități cu cel puțin cinci monumente istorice(ex Urziceni, Slobozia, Armășești, Ioan Roată, Dridu), județul Brăila este singurul județ din țară în care aproape doua treimi sunt concentrate într-un singur oraș (Brăila) iar celelalte obiective sunt de obicei monumente cu caracter memorial (troițe, cruci de piatră, cimitire, obeliscuri) (LMI, 2015).

Faptul că monumentele care fac parte din patrimoniul cultural al Ialomiței sunt risipite într-un județ de câmpie,având totodată obiective puțin cunoscute la nivel național și chiar regional, majoritatea rezervații arheologice puțin vandabile din punct de vedere turistic, poate reprezenta un dezavantaj. Totuși faptul ca există un număr mare de conace și alte construcții de sec. XIX reprezintă un atu deoarece aceste clădiri pot fi considerate reprezentative pentru un stil de viață și pot fi utilizate pentru organizarea unor activități de relaxare; de altfel Conacul Hagianoff de pe Domeniul Manasia este promovat în condiții grafice deosebite la târgurile de turism. Un alt conac de mare importanță este considerat Conacul Marghiloman din Hagiești. Un avantaj al acestor conace boierești și case de negustori este faptul ca sunt prezente în număr mare la sate (ex conacul Nicu Chiroiu din comuna Borănești, conacul din comuna Reviga, conacul Băzu Cantacuzino la Jilavele. În județul Ialomița există complexul istoric Evanghelie Zappa din comuna Ion Roată, ce cuprinde conacul ce era considerat cel mai frumos din Țara Românească în sec. XIX acum în ruine, deși se încearcă valorificarea sa.

În Brăila, numărul lor este foarte mic, cele mai importante fiind conacele Orezeanu din comuna Traian, Suțu din comuna Sutești, Sihleanu din comuna Nazareanca, Grossu din comuna Viziru, conacul Ariciu din comuna Salcia Tudor și conacul Djuvara din comuna Movila Miresii⁷.

Spre deosebire de județul Brăila unde săpăturile arheologice vizează situl Brăilița sau centrul vechi, în Ialomița patrimoniul arheologic este mult mai important atât prin numărul mare de vestigii arheologice (de exemplu au fost descoperite 48 de așezări getice, situate pe principalele cursuri de ape curgătoare sau în jurul lacurilor) dar și de valoarea acestora (21 monumente arheologice de categoria A). Dintre acestea cele mai importante sunt cetatea fortificată (dava getică) de la Piscu Crăsani, între satele Copuzu și Crăsani („Platoul Deluș”), siturile arheologice de Dridu („La metereze”), Armășești, Vlădeni („Popina Blagodeasca”), situl arheologic medieval „Orașul de Floci” Giurgeni, înscris în Programul european „Reabilitarea patrimoniului nostru european comun”, o inițiativa comună a Consiliului Europei și a Comisiei Europene de a sprijini conservarea patrimoniului istoric în Balcani și siturile arheologice de la popina Bordușani cu depuneri arheologice atingând o grosime de șapte metri ale culturii Gumelnița (4600-4200 î.Hr.), cu două telluri, rezultate din locuirea succesivă a aceleiași zone (LMI, 2015). Acesta este un sit arheologic bine pus în valoare, promovat și cu un număr important de turiști care vin să vadă cum se trăia într-un sat neolitic și să observe totodată șantierul activ.

Patrimoniul arheologic mobil este valorificat în cele muzee județene de istorie ce dețin numeroase piese arheologice la cel din Slobozia existând piese ce aparțin culturilor eneolitic de Dridu, Gumelnița iar în Muzeul Brăilei din situl arheologic Brăilița și centrul istoric al Brăilei.

⁶ Reabilitarea și modernizarea sistemului de alimentare cu apă și canalizare pentru regiunea Constanța și Ialomița, p. 83.

⁷ Studiu de fundamentare de peisaj privind amenajarea peisagistică a județului Brăila, 2009, p. 110.

În ceea ce privește patrimoniul muzeal acesta se concentrează în cele două orașe reședință unde există cele mai multe muzee.

Muzeul Brăilei deși este un muzeu de importanță regională are numeroase exponate importante la nivel național de la sala dedicată lui H. M. Maxy, la importanta pinacotecă cu zeci de tablouri ale celor mai importanți pictori români, la exponatele turcești din perioada otomană când Brăila a fost kazaa etc. Muzeul Județean Ialomița de Istorie, Arheologie și Etnografie cuprinde 25.000 exponate, cele mai multe aparținând Culturii Gumelnița. Foarte valoroasă este colecția de artă, donată muzeului în anul 2001 de pictorul și inginerul Nicolae Tuzlaru cu numeroase tablouri realizate de pictori români⁸. În Slobozia, Muzeul Județean cuprinde în aceeași clădire secțiile de istorie, arheologie și etnografie dar în Brăila există un muzeu separat de etnografie cu importante exponate care țin de pescuit, oierit, apicultură, cultura plantelor.

În Brăila se găsește un centru cultural care găzduiește zeci de opere ale lui Nicăpetre, acesta fiind unul din puținele muzee adresate în exclusivitate unor sculptori din țară alături de Marcel Guguianu din Bârlad, Ion Irimescu din Fălticeni și Constantin Lucaci din Bocșa. Casele memoriale sunt reduse în ambele județe deși numărul de personalități din Brăila este impresionant. Astfel de Muzeul Brăilei depind casele memoriale ale lui Panait Istrati (nu este casa în care a locuit ci este casa grădinarului din Gradina Publică), Casa Memorială „D. P. Perpessicius”, Casa memorială „Moș Dumitru” (sat Baldovinești), care ține tot de viața și opera lui Panait Istrati, Casa Memorială „Fănuș Neagu” din Comuna Grădiștea în care se organizează diferite manifestări de a lungul anului⁹.

În județul Ialomița se pune mare accent în promovare pe Casa Memorială de la Ograda a lui Ionel Perlea (1900-1970), una din puținele din România care se adresează iubitorilor de muzica clasică, unde se păstrează obiecte personale (instrumente muzicale, documente, mobilier) ale unuia din cei mai mari dirijori români (dirijor la Roma, Milano și New York) și compozitor (existând chiar o compoziție numită „Ograda Vals” scrisă la 12 ani).

Un punct forte al județului Ialomița este existența unui muzeu național al agriculturii, un muzeu unic în țara și o oportunitate pe care Brăila și Bucureștiul au pierdut-o deși beneficiază de cele mai frumoase clădiri denumite „Palatul Agriculturii” și care ar fi avut posibilitatea, Bucureștiul fiind capitala țării (în Ungaria Muzeul Agriculturii e la Budapesta) iar Brăila fiind centrul principal de export al grânelor multe decenii la rând. Muzeul Național al Agriculturii din Slobozia a fost deschis oficial pentru public la 25 Martie 1996, pentru ca în anul 2016 să fie declarat ca muzeu de importanță națională tocmai datorită patrimoniului realizat de colectivul muzeului atât prin achiziții cat și prin donații. Muzeul Agriculturii deține inclusiv clădiri monument istoric cum ar fi ferma model de la Perieți (cea mai mare din România) și biserica de lemn „Poiana” din 1737.

În ceea ce privește turismul ecumenic se remarcă faptul ca în ambele județe există monumente religioase de o valoare mare, declarate de importanță națională; acest tip de turism are un potențial mai mare în județul Brăila deși numărul de biserici declarate monumente istorice este mult mai mare în Ialomița deoarece cele din municipiul Brăila au o valoare arhitecturală ridicată, sunt concentrate într-un teritoriu restrâns și au o importanță mare pentru anumite minorități (greci, bulgari, ruși, evrei, armeni etc.). Orașul Brăila are printre cele mai importante și frumoase biserici din țară care trebuie astfel popularizate, putându-se realiza trasee ale acestora care să includă neapărat Biserica „Buna Vestire” (cea mai mare biserică a grecilor din afara Greciei și singura biserică cu trei altare din România), Biserica „Sf. Mihail și Gavril” (singura geamie din țară transformată în biserică ortodoxă), Catedrala rușilor lipoveni (sediul mondial al acestora), biserica Sf. Nicolae, catedrala orașului mult timp. Mai pot fi amintite în județul Brăila biserica din Suțesti ctitorita de logofătul Grigorie Suțu și mai ales Mănăstirea Măxineni, un monument istoric de importanță națională aflat la 35 km de Brăila pe drumul spre Focșani. Mănăstirea, una din cele mai importante realizări ale Matei Basarab, reprezentată de niște ruine rămase după distrugerile suferite între 1916-1917 dar care impresionează prin zidurile groase de 15 metri și fundația de 2 m. Există la lanca Casa Memorială Arhim Dometie Manolache.

Numeroase biserici din județul Ialomița reprezintă mărturii importante din sec. XVII-XVIII, vechimea lor mare contribuind într-o mare măsură la clasarea lor ca monumente istorice categoria A. Cele mai importante biserici sunt „Adormirea Maicii Domnului” și „Sf. Nicolae” din Slobozia, biserica cu hramul „Sf. Nicolae” din Andrășești, biserica „Sf. Ioan Botezătorul” din comuna Jilavele, biserica „Sf. Trei Ierarhi” din comuna Jilavele la care se adaugă mănăstirile de la Slobozia („Sf. Voievozi”), Balaciu, Dridu, Frățilești Suduți (Suduți-Săveni), Gârbovi, Hagieni¹⁰. Un important potențial ecumenic îl are din 1996 așezământul cultural-religios de la Maia-Catargiu (secție a muzeului județean) cu numeroase obiecte bisericesti, icoane de lemn sau sticlă, cele mai importante obiecte fiind donate de Barbu Catargiu bisericii din localitate (unde a fost și îngropat).

Spre deosebire de Brăila în județul Ialomița există importante obiective turistice legate de transporturi, unele din ele deosebite inclusiv la nivel european cum ar fi monumentele de importanță națională din Fetești ce țin de podul

⁸ <http://mjialomita.ro/arta/>.

⁹ <http://ghidulmuzeelor.cimec.ro/>.

¹⁰ <http://www.cicnet.ro/content/prezentarea-judetului-ialomita>.

construit de arhitectul Anghel Saligny între anii 1890-1895 și Depoul SNCFR, obiectiv turistic important pentru cei pasionați de transportul feroviar și de inginerie. Prin mărime impresionează și podurile noi, în 1970 și 1987.

Turismul cultural are un potențial foarte mare în județul Brăila care deține în municipiu numeroase instituții de cultură ce găzduiesc diferite evenimente culturale, expoziții cu obiecte artisanale, manifestări de sezon cum ar fi cele de teatru (Teatrul „Maria Filotti” este unul din cele mai frumoase din țară fiind trecut inclusiv într-un album UNESCO), filarmonică (palatul Lyra), numeroase muzee (Casa Embericos sau Centrul Cultural Nicăpetre, Casa de Cultură sau Casa Petre Ștefănescu Goangă, Muzeul Brăilei și secțiile sale din județ), Teatrul de păpuși „Cărăbuș”, Biblioteca Județeană „Panait Istrati”, Centrul Județean pentru Conservarea și Valorificarea Tradiției și Creației Populare, Casa Tineretului. De asemenea Brăila are cinematograful multiplex

Parte a turismului cultural este turismul festivalier. Se remarcă numărul mic de festivaluri din județul Ialomița chiar dacă la Amara are loc cel mai vechi festival de muzică ușoară din țară cu funcționare continuă.

Brăila reprezintă unul din orașele din țară cu cele mai multe festivaluri: Festivalul Internațional de Teatru „Zile și Nopti de Teatru European la Brăila”, Festivalul internațional al Muzicilor Militare, Festivalul internațional de muzică ușoară „George Grigoriu”, Concursul Internațional de canto „Hariclea Darclee”, Festivalul Internațional de Jazz „Johnny Răducanu”, Festivalul Național de Folk „Chira Chiralina” etc.

Ambele județe nu au aeroport dar în județul Brăila există un aerodrom militar la Ianca și există un proiect de realizare a unui aeroport între Brăila și Galați. Realizarea unui pod peste Dunăre la Brăila, proiect inițiat în 2018, va dezvolta foarte mult traficul dinspre Moldova spre Dobrogea. Din punct de vedere feroviar ambele județe au o rețea de căi ferate care să permită accesul la principalele localități (județul Brăila este legat de restul țării printr-o rețea de cale ferată măsurând 168 km din care 126 km linie electrificată iar Ialomița 268 km, dar nu este o linie dublă). Autostradă în cele două județe se găsește doar la marginea orașului Fetești (Ialomița) respectiv Autostrada Soarelui pe o porțiune de 20 km.

Turism de recreere. Activitățile turistice ce țin de acest tip de turism, pot fi realizate în general la niște zone de recreere care să fie folosite atât de locuitorii orașelor cât și de persoanele în tranzit, mai importante fiind domeniul agroturismului și turismului de agrement și pentru pescuit-vânătoare. Tipurile de turism se pot întrepătrunde adică o zonă de recreere poate fi valorificată și la turism de week-end, la turismul de tranzit de relaxare sau turismul sportiv (pescuit, vânat).

În Brăila mai important este popasul turistic Dropia, la 4 km de Însurăței pe DN 21 și existența unei mari suprafețe de apă în lacurile și iazurile din Insula Mică a Brăilei care pot oferi condiții deosebite pentru agrement turistic, legat de un specific deltaic. Astfel există proiecte pentru folosirea pentru agrement zona lacurilor Blasova și Japșa Plopilor precum și privalul Filipoiu, reamenajarea iazului cu pește de la Popasul Blasova, modernizarea cabanei de vânătoare din pădurea Camnița și amenajarea unui popas turistic cinegetic în pădurea Vișoara de pe teritoriul administrativ al orașului Însurăței și al comunei Berteștii de Jos ce conservă pe aproape 1.900 ha resturi ale unor codrilor de stejar de pe malul drept al râului Călmățui. În județul Ialomița turism cinegetic poate fi practicat în cabana agroturistică și de vânătoare din comuna Vlădeni, cabanele de vânătoare ale Direcției Silvice Ialomița de la Amara, Bucu, Misleanu, Movila Slobozia, Sudiți, iar ornitologic interesează ariile de protecție specială avifaunistică din zona Grădiștea Căldărușani-Dridu și a lacului Amara.

Poate fi valorificat potențialul turistic al unor suprafețe acvatice cum ar fi popasul turistic Lacul Strachina din apropiere de orașul Țândărei, lacurile Dridu și Rodeanu, salba de lacuri Moara, Lățiș, Fileanca, complexul turistic Lac Iezer din comuna Gheorghe Lazăr, Lacul Fundata din comuna Gheorghe Doja și bălțile Jilavele, Ratca și Rătcuța din apropierea comunelor Jilavele și Adâncata¹¹.

Trebuie dezvoltate activitățile turistice care să valorifice existența unor păduri cum sunt Pădurea Peri de lângă Slobozia, pădurea Berlești-Popești din comuna Sudiți, pădurea de stejari seculari din comuna Alexeni din comuna Reviga, pădurea Redea din comuna Ion Roată.

Cel mai cunoscut centru de agrement din Ialomița este complexul sportiv și de agrement Hermes de lângă Slobozia ce cuprinde două obiective turistice realizate în anii 90 de un om de afaceri, obiective care ar putea fi categorisite kitsch respectiv o copie în miniatură a Turnului Eiffel și o copie mai mare a fermei Southfork din serialul Dallas.

Un potențial ridicat pentru relaxare o are conacul Hagianoff, unic în spațiul Bărăganului prin faptul că a fost restaurant și adus la strălucirea de altădată fiind primul monument de categoria A din județ restaurat integral. Conacul, construit în stil eclectic de un arhitect elvețian în 1899 are detaliile stilistice originale, un parc de două hectare, un lac în

¹¹ http://www.cicnet.ro/sites/www.cicnet.ro/files/vechi/proiecte/Strategia_de_Dezvoltare_jud_Ialomita/Strategia_document_in_lucru.pdf, p. 85.

apropiere, putând găzdui numeroase evenimente în camerele sale, inclusiv în mansardă și cramă (cea mai mare din țară la subsolul unei clădiri) având totodată avantajul proximității de București, la doar 50 km distanță¹².

Un potențial turistic mare ar avea realizarea unui ansamblu cultural turistic și de agrement în jurul cramei Cantacuzino din sec. XVIII din comuna Jilavele.

Turismul de recreere poate fi combinat cu agroturismul, prin dezvoltarea unor pensiuni agroturistice (ex. pensiunea agroturistică de la Movilița din județul Ialomița) care să valorifice existența unor obiective turistice cu caracter etno-folcloric care pun în evidență obiceiuri străbune, obiective ale creației populare, (există proiecte de revitalizare a unor practici tradiționale care pot fi transmise nealterate generațiilor viitoare în satele Colelia și Adâncata din județul Ialomița iar în județul Brăila comuna Gropeni are un folclor foarte bine conservat), festivaluri artistice populare ce își propun stimularea, cercetarea, păstrarea și valorificarea folclorului (Festivalul internațional de folclor „Floare de pe Bărăgan”, Festivalul județean de folclor „Zărzărică, zărzărea”, Festivalul „Doina Bărăganului” în județul Ialomița¹³ și Festivalul cântecului de dragoste pe Dunăre din Brăila. În cele două județe se păstrează încă în anumite sate metode tradiționale de confecționare ce țin de pescuit (ustensile, plase, năvoade), prelucrare artistică a nuielor și paielor etc. În zona Lacul Sărat 2, din vecinătatea stațiunii Lacul Sărat, pe teritoriul administrativ al comunei Chișcani există un muzeu etnografic și al satului brăilean.

Un potențial important îl are în turismul culinar, în județul Brăila existând festivalul brânzei de Gulianca din satul Gulianca, din Comuna Salcia Tudor, o brânză unică în România datorită gustului sărat dat de iarba păscută de oi în zonă.

Există mâncăruri tradiționale din pește românești și turcești în localitățile Jirlău, Grădiștea, Măxineni, Chișcani, Brăila iar un potențial important îl are cochilicultura, crescătorii de crustacee fiind numeroși iar cartea de rețete din perioada interbelică a brăileanului Constantin Bacalbașa este plină de rețete cu raci și alte crustacee.

Modalități de promovare a potențialului turistic. Județul Ialomița se implica mai mult în promovarea turistică la târgurile de profil, Brăila fiind reprezentată de obicei doar de stațiunea Lacu Sărat și atunci de doar un complex hotelier, foarte puțin fata de potențialul turistic al județului.

Astfel Ialomița promovează prin broșuri următoarele obiective: Popina Bordușani, casa Ionel Perlea, Muzeul Agriculturii, podurile de la Fetești, Domeniul Manasia.

În județul Ialomița există în Slobozia Centrul Cultural „Ionel Perlea” Ialomița, o instituție de interes public, cu personalitate juridică, înființată prin Decizia nr. 22/28.02.1994 a Consiliului Județean Ialomița, având ca obiect de activitate organizarea activităților de promovare a cunoașterii valorilor culturii și artei naționale și universale.

În dosarul de candidatura al Brăilei pentru Capitala europeană 2021, ce poate fi considerată cea mai importantă acțiune de promovare turistică a celor două județe, se observă că există puține propuneri de a valorifica alte localități din județul Brăila sau din județul Ialomița predominând acțiunile de cooperare cu județele Tulcea, Constanța, Galați și Buzău¹⁴.

În municipiul Brăila s-a construit în ultimii ani un centru de informare și promovare turistică în municipiul Brăila, situate în apropierea Muzeului Brăilei.

În Brăila pe Dunăre în apropiere de Gară Fluvială s-a inaugurat în 2017 un Muzeu al Insulei Mare a Brăilei. Vasul propune o expoziție interactivă cu componente ale mediului natural prezentând mediul de lunca, specii de gasteropode, plante acvatice. Muzeul prezintă totodată panouri cu principalii artiști plastici brăileni și cu principalele obiective turistice din oraș. Intrarea este liberă.

Într-un studiu privind turismul pentru PATJ, este propusă o împărțire pe areale a potențialului turistic al Brăilei cu următoarele subdiviziuni: arealul turistic „Brăila-Balta Brăilei” cu cel mai mare potențial combinând patrimoniul antropic (municipiul Brăila), balnear (Stațiunea Lacu Sărat), cel peisagistic (Corotisca, Blasova, Zaton, Insula Mica a Brăilei) și cel etnografic și natural (Gropeni) singurul care combină potențialul turistic antropic cu cel natural celelalte fiind determinate de potențialul natural, fie de lacuri (arealul turistic „Câineni-Jirlău”, arealul „Ianca-Movila-Miresii” incluzând lacurile de crov Ianca, Movila Miresii, Plopu, Lutu-Alb și arealul turistic „Batogu” cu zona lacurilor Vultureni și Lacu Sărat-Batogu), de râuri („Valea Siretului” cuprinzând partea de nord a județului adică Lunca Siretului, Măxineni, Vădeni) și de vegetație (arealul „Colțea-Dudești” cu pădurile Colțea și Tătaru și arealul „Însurăței” incluzând sursele de ape termale dar și pădurea Vișoara)¹⁵.

¹² <http://domeniulmanasia.ro/despre-conac/>.

¹³ <http://www.tradietialomita.ro>.

¹⁴ https://www.capitalaculturala2021.ro/Files/dosare/braila/Braila_CEAC_2021_RO.pdf.

¹⁵ [http://www.portal-braila.ro/dm/portal.nsf/429EFD71A82553B1C22580DF004B337E/\\$FILE/TURISM.pdf](http://www.portal-braila.ro/dm/portal.nsf/429EFD71A82553B1C22580DF004B337E/$FILE/TURISM.pdf), p. 6.

În Brăila creșterea numărului de turiști străini se poate pune și pe dezvoltarea turismului de afaceri care se poate dezvolta pe teritoriul municipiului Brăila, deoarece aici își concentrează activitatea cele mai multe firme, existând în ultimii ani numeroase investiții străine.

Capacitatea de cazare. Capacitatea de cazare pentru județul Brăila este concentrată în reședința de județ și în localitatea din apropiere (Lacu Sărat), la care se adaugă o capacitate de câteva zeci de persoane existentă în Tichilești ceea ce reprezintă un dezavantaj deoarece cea mai mare parte a județului nu prezintă astfel posibilitatea corelării resurselor turistice și valorificarea acestora. În Brăila capacitatea de cazare turistică în anul 2017, era de 2.453 de locuri din care 1.737 în hoteluri, 157 în pensiuni turistice, 170 în tabere școlare, 105 în moteluri, 104 în popasuri turistice, 15 în hoteluri, 72 de locuri în vile turistice, 67 în campinguri, 16 locuri în căsuțe și 10 locuri în pensiuni agroturistice. În municipiul Brăila unitățile de cazare sunt situate favorabil (în centrul istoric, pe faleză).

Baza turistică a județului Ialomița însumează o capacitate de cazare de peste 6.000 locuri, din care jumătate în hotelurile din orașele Slobozia, Tândărei, Fetești, cealaltă jumătate fiind concentrată în stațiunea Amara (2.430 locuri în unitățile de tratament balnear și 300 locuri în vilele taberei școlare plus cele în vile și moteluri)¹⁶.

Concluzii. Poziția geografică a celor două județe este favorabilă, Brăila și Ialomița fiind situate în partea de sud-est a țării (dispunerea județului Brăila este de la nord spre sud, iar Ialomița are o dispunere vest-est), la interferența unor vechi și importante drumuri comerciale ce leagă Transilvania și Bucureștiul de Moldova și Dobrogea.

Ambele județe prezintă un important potențial al turismului sportiv și agroturism. Din păcate politica devalorificare a Dunării trebuie pusă în legătură cu cele realizate la nivel național, existând un dezinteres important pentru valorificarea potențialului turistic generat de acest fluviu comparativ cu alte state riverane.

În ambele județe există un potențial foarte mare al turismului de tip deltaic, putând fi realizat în bălțile din estul județelor și în special în cele din Brăila. Mediul de luncă și cel de deltă au un potențial important de atragere a unor turiști străini mai ales că vizează Dunărea, o importantă arteră în Europa și totodată coloana vertebrală a celor două județe. Trebuie realizată o politică de amenajare și organizare regională de valorificare turistică a mediului de luncă și deltă ce reprezintă rezervații importante, unele declarate zone umede de importanță mondială, regiuni cu aspect sălbatic ce mai există în puține locuri în Europa Occidentală (principala regiune emițătoare de turiști) unde deltele sunt puternic antropizate cum ar fi cele ale Padului sau Ronului. Mediul montan ce ocupă o suprafață mare din suprafața României și există în numeroase județe este totuși puțin valorificat în ceea ce privește infrastructura turistică comparativ cu alte țări mai dezvoltate economic (Franța, Elveția, Austria, Germania, Italia) sau cu același nivel (Bulgaria, Slovacia etc.) deci trebuie dezvoltate și regiunile cu alte resurse turistice naturale deosebite.

În anul 2017, Brăila a fost județul cu cea mai spectaculoasă creștere procentuală a numărului de turiști străini din România sosind 6.600 de străini cu peste 65% mai mult față de anul 2016 când s-au înregistrat 4.022 turiști, creștere posibilă din cauza dezvoltării turismului de afaceri dar și existenței unui număr inițial redus de turiști (Tudose, 2018).

Comparativ în județul Ialomița s-au înregistrat doar 3.044 de turiști străini în 2016 iar creșterea în anul 2017 a fost mult mai redusă.

Cei aproape 7.000 de turiști străini sosiți în anul 2016 în ambele județe reprezintă foarte puțin față de numărul total de turiști străini sosiți în România (aproape 2,75 milioane de vizitatori străini), deși doar municipiul Brăila și Insula Mică a Brăilei puteau atrage printr-o promovare turistică adecvată zeci de mii de turiști.

Bibliografie

Cândea Melinda, Florina Bran (2006), *Spațiul geografic românesc – organizare, amenajare, dezvoltare*, Edit. Economică, București.
Dan Steluța (2010), *Potențialului balnear al județului Brăila. Resursele de apă din România. Vulnerabilitate la activitățile antropice*, Târgoviște.

Dinu Mihaela (2008), *Geografia turismului*, Edit. Didactică și Pedagogică, București

Tudose D. (2018), *Turiștii străini, tot mai interesați de Brăila*, disponibil la <http://obiectivbr.ro/content/turisti-strani-tot-mai-interesati-de-braila>

****Dosarul de candidatură Brăila pentru capitala culturală a Europei 2021*,

[cahttps://www.capitalaculturala2021.ro/Files/dosare/braila/Braila_CEAC_2021_RO.pdf](https://www.capitalaculturala2021.ro/Files/dosare/braila/Braila_CEAC_2021_RO.pdf).

***LMI, 2015.

****Planul de amenajare a teritoriului județean Brăila, Faza II, beneficiar: consiliul județean Brăila*, proiectant: INCD Urban Proiect director general: arh. Valentina Dumitru.

****Strategia de dezvoltare durabilă a județului Brăila 2010-2015*, disponibil la

http://www.stpse.ro/atasamente/250_SDD%20Braila%20documentul%202015.03.10.pdf.

¹⁶ <http://www.cicnet.ro/content/prezentarea-judetului-ialomita>.

***Studiu de fundamentare de peisaj privind amenajarea peisagistică a județului Brăila renaturarea pentru limitarea efectelor adverse microclimatice și punerea în valoare a potențialului economic și turistic a județului Brăila, Rezumat al fazelor 1, 2, 3
<http://www.portalbraila.ro/dm/portal.nsf/52CD2C517E65FD6EC22580DF004B8CB2/%24FILE/Rezumat%20FINAL%20ToateFazele%20CerasellaCraciun.pdf>.

***<http://www.cicnet.ro/content/master-plan-judetul-ialomita-reabilitarea-modernizarea-sistemului-alimentare-apa-canalizare>.

***http://www.cicnet.ro/sites/www.cicnet.ro/files/vechi/proiecte/Strategia_de_Dezvoltare_jud_Ialomita/Strategia_document_in_lucru.pdf.

***<http://domeniulmanasia.ro/despre-conac/>.

***http://www.mie.ro/_documente/dezvoltare_teritoriala/amenajarea_teritoriului/patn_elaborate/secVI/judete/ialomita/res_turistice_naturale.pdf.

***<http://www.tradietialomita.ro>.

***<http://mjalomita.ro/arta/>.

***<http://www.cicnet.ro/content/prezentarea-judetului-ialomita>.

Foto nr. 1. Obiective turistice din municipiul Brăila

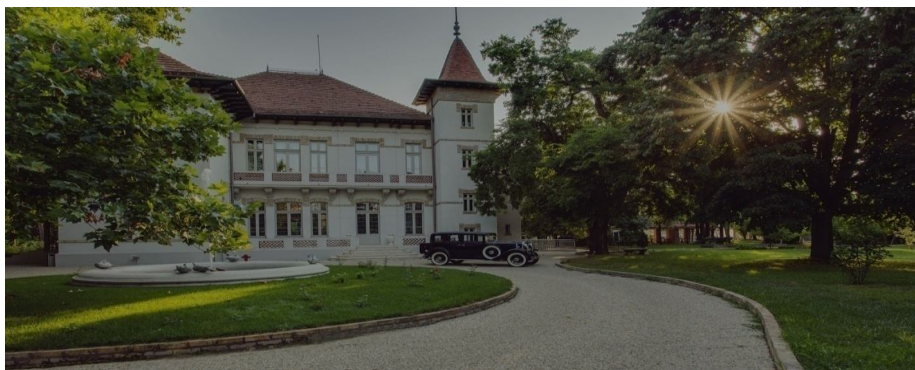

Foto nr. 2. Conacul Hagianoff (sursa foto <http://domeniulmanasia.ro/despre-conac>)

Foto nr. 3. Imagini de la Muzeul Centrului de Vizitare al Parcului Natural „Insula mică a Brăilei” (C. Voicu)

MONUMENTELE SCULPTURALE DIN MUNICIPIUL BRĂILA

Drd. Mirela Daniela Voicu
Cătălin Tudor Voicu

Abstract. *Sculptural monuments of municipality of Brăila.* The sculptural monuments represent an important part of the cultural heritage. In Brăila, the most important sculptural monuments are concentrated in the Traian Place, the Public Garden, the front water and the Cemetery Sf Constantin.

Cuvinte cheie: *Brăila, fântâna cinetică, Nicăpetre, Constantin Lucaci, Donaris 1*

Key words: *Brăila, Kinetic fountain, Nicăpetre, Constantin Lucaci, Donaris 1*

Monumentele sculpturale reprezintă un domeniu mai puțin analizat în articole, cărți etc. Există două cărți dedicate exclusiv monumentelor sculpturale „*Monumentele județului Brăila, Muzeul Brăilei* din 1977 scrisă de Florian Anastasiu și Ana-Maria Vicol respectiv Niculescu Marilena Aura, Harțuche Ana Maria 2003 *Brăila. Patrimoniu cultural. Artă monumentală*, o broșură de doar 30 pagini cu multe ilustrații și date generale despre monumente la care se adaugă articolul *O privire panoramică asupra sculpturii de for public din Brăila (1950 - 2017)* scris de Maria Stoica în Brăila 650, revista anuală editată de Muzeul Brăilei. Articolul este foarte concis și cuprinzător dacă ne raportăm la faptul că are doar o jumătate de pagină și prezintă toate sculpturile din perioada postbelică și autorii lor. Date și imagini despre toate monumentele sculpturale declarate monumente istorice, inclusiv cele dispărute dar care apar în LMI 2004 sau LMI 2010 sau monumente ținute departe de ochii publicului există în lucrarea din 2016 a lui Ioan Munteanu „*Monumentele istorice ale orașului Brăila, o istorie ilustrată*”, editura Proilavia.

Monumentele sculpturale pot fi conform legii 422/2001 lucrări artistice, comemorative, funerare, de for public, împreună cu terenul aferent delimitat topografic.

În cadrul acestui articol vor fi analizate atât monumentele sculpturale care sunt declarate monumente istorice, majoritatea monumente funerare sau care fac parte din ansambluri urbanistice declarate monumente istorice cum sunt cele din Piața Traian, dar vor fi analizate și compozițiile existente în cadrul orașului, sculpturi realizate îndeosebi în cadrul a două tabere de sculptură realizate pe faleză (Donaris 1) și Parcul Monument (Donaris 2).

Multe sculpturi sunt realizate de cei mai importanți sculptori: Ion Georgescu, George Apostu, Ion Jalea, Dumitru Pasima, Constantin Baraschi, Fr. Storck și mai ales Nicăpetre și Lucaci; ultimii doi sunt considerați urmașii lui Brâncuși iar în Brăila au cele mai importante realizări ale lor, monumente sculpturale considerate ca având un potențial turistic foarte mare prin valoarea și ambientul existent

Fântâna cinetică ar putea fi o varianta modernă a Ansamblului Eroilor de la Târgu Jiu, fiind una din cele mai importante ansambluri de sculptură monumentală realizate în România. Ansamblul este alcătuit din trei fântâni realizate între 1986-1989 de Constantin Lucaci, un sculptor născut în Bocșa și poate fi considerat cea mai importantă realizare a acestui sculptor cunoscut în Europa, Lucaci reprezentând singurul sculptor român care are un muzeu sub egida Vaticanului „*Colecția Constantin Lucaci*” din Pinacoteca Sanctuarului San Francisco di Paola, Calabria și totodată singurul sculptor român care deține premiul Herder din 1984¹.

Ansamblul realizat de Constantin Lucaci cuprinde trei fântâni cinetice și o sculptură aflată la baza acestora, ultimul element reprezentând o sculptură stilizată, ce ar fi trebuit să fie montată, în 1989, la capătul dinspre Dunăre al ansamblului cinetic, dar din pricina grabei cu care s-a făcut atunci inaugurarea fântânilor, a fost abandonată.

Cele patru componente sunt reprezentate de o fântână rotundă situată în apropierea platoului în fața Casei Tineretului, o fântână reprezentând două palme, care se mișcă și se unesc într-un căuș, simbolul actual al Editurii Proilavia. Ansamblul continuă cu o fântână dreptunghiulară, mai puțin spectaculoasă și una în trepte, pe faleză, având aspectul unor egrete.

Ansamblul situat pe faleză respectă dorințele autorului care își dorea ca o fântână să nu fie situată într-o intersecție pentru că o „*O fântână trebuie să te incite la meditație, la poezie, la visare. Integrată în circulația orașului, ea își pierde aceste virtuți spirituale*” (Marinescu, 2001), iar într-un alt interviu spunea „*Când am primit comenzi pentru fântânile cinetice, aveam de mult machetele realizate ceea ce înseamnă faptul că faleza Brăilei a reprezentat o șansă pentru realizarea unei fântâni în trepte*.”

Sculpturile lui Nicăpetre sunt concentrate în Casa Embiricos - o clădire superbă, una din cele mai elegante din România prin formele sale, beneficiind de curând de o restaurare considerată de specialiști drept un model de

¹ http://www.orasul.ro/orasulbocsa/muzeu/%20bocsa/muzeu_constantin_lucaci.pd

restaurare. Din 2001 s-a realizat Centrul Cultural Nicăpetre, cu opere donate de autor, el fiind născut în Brăilița, un cartier actual al Brăilei. Interiorul somptuos și valoarea sculpturilor de piatră și lemn realizate de sculptor reprezintă un punct forte.

Monumente de for public. Monumentele de for public sunt reprezentări simbolice ale unor personalități cu o mare însemnătate pentru istoria și cultura orașului de pe Dunăre (ex. Panait Istrati, Nae Ionescu), pentru istoria națională (Împăratul Traian, Eminescu) sau pur și simplu au valoare decorativă (ex. Nud, Extaz).

Sculpturile din Brăila reprezintă fie ceva original, unic în țara cum ar fi ceasul din Piața Traian, o piesă de mobilier urban rară sau pot avea corespondent în alte părți ca variante din același material sau materiale diferite; astfel pot fi identificate mai multe inspirații pentru sculpturile din Brăila:

Statuia lui Vasile Mușat din Brăila reprezintă alături de cele din Bârlad și Bușteni una din statuile realizate în țară pentru a cinsti memoria eroului căzut pe câmpul de luptă, fiind o sculptură care arată sacrificiul ostașilor deoarece în luptele de la Oituz din 1917 eroul caporal aruncă grenada cu brațul pe care îl mai avea, el luptând un an de zile mutilat.

Fântâna arteziană din Piața Traian are o variantă la Sinaia în fața hotelului Caraiman.

Statuia „Extaz” a lui Ion Jalea mai are variante în județul Constanța (un exemplar din bronz la Mamaia și un exemplar în marmură al lucrării în Muzeul de Artă din Constanța) (Niculescu, Lupu, Harțuche, 2003).

Sculptura lui Mihail Eminescu realizată de Dumitru Pasima reprezintă doar una din variantele sculpturii ale marelui poet alături de cele din orașele Bârlad, Botoșani, Lugoj, Săcele și Vaslui.

Chipul lui Traian din Piața Traian realizat de Take Dîmo Pavelescu a fost inspirat din două sculpturi, una de la Florența unde sculptorul a trăit și a lucrat (se pare că a sculptat inclusiv statuia lui David, copia instalată lângă Palazzo Vecchio) și una din Serbia.

Un caz deosebit îl reprezintă ansamblul de fântâni cinetice ale lui Constantin Lucaci care spre deosebire de celelalte „simfonii lichide” așa cum sunt considerate de critici aceste fântâni realizate la Constanța (1971), Drobeta-Turnu Severin (1979), Vaslui (1981), Reșița (1984), Giurgiu (2000) și Alba Iulia (2007), sculpturile din Brăila reprezintă un ansamblu de patru monumente sculpturale din care ultimul instalat nu reprezintă o fântână.

Monumentele sculpturale din Brăila sunt concentrate în anumite locuri. Astfel în Piața Traian există următoarele monumente, toate cu o valoare decorativă foarte mare:

Monumentele din Piața Traian. Ceasul public (cod LMI BR-III-m-B-02146) a fost construit în 1909 de cehul Carol Sakar cu ajutorul financiar al lui Petru Nam care a dorit realizarea unui turn orologiu pentru biserica Sf. Mihail și Gavril, dădure ce nu are turle, fiind o fostă geamie transformată în biserică ortodoxă la jumătatea secolului XIX (Lista Monumentelor istorice, 2015; Stoica, 2009). Ceasul are o înălțime de 11,5 m înălțime și este format din patru cadrane susținute de o carcasă metalică imitând un ceas de interior și a devenit simbolul orașului, marcă înregistrată, de zilele orașului existând un om îmbrăcat într-un ceas de pluș mascotă.

Grupul statuar „Traian” (cod LMI BR-III-m-B-02144) a fost prima sculptură a lui Traian din România, dezvelirea sa fiind simbolică (a avut loc pe 8 noiembrie 1906 la 1800 de ani de la cucerirea Daciei de împăratul Traian). Bustul a fost realizat de Take Dîmo Pavelescu având dimensiunile de 130x106x70 cm iar soclul de arhitectul Ion D. Traianescu având dimensiunile de 380x127x125 cm. Pe soclu există fixate câteva basorelieuri ce reprezintă scene din războaiele daco-romane (Anastasiu, Vicol, 1977).

Fântână arteziană, monument istoric (cod LMI BR-III-m-B-02145) a fost proiectată în 1887 de inginerul M. Mironescu și instalată în piață în 1892. Este un obiect decorativ, din fontă în stil baroc, care are forma unor cupe etajate cu marginile spre exterior, cu un bazin circular ce are diametrul de șase metri; Anastasiu, Vicol, 1977).

Monumente din Grădina Publică. Bustul lui Panait Istrati este un monument istoric (cod LMI BR-III-m-B-02142) și este realizat din bronz (110 x 127 x 80 cm) aflat pe un soclu de ciment (315 x 800 x 800 cm), ambele realizate de către Oscar Han în anul 1968, un an important în istoria Brăilei fiind anul când a fost reînființat județul și totodată 600 ani de atestare documentară.

„Extaz” de Constantin Baraschi o sculptura (dimensiunile de 250 x 30 x 50 cm) realizată de sculptorul Constantin Baraschi ce reprezintă prin formele sale inocenta unei adolescente

„Nud” este un monument istoric (cod LMI BR-III-m-B-02140) realizat de Ion Jalea în 1960 și reprezintă o statuie din bronz platinat cu dimensiunile de 185 x 50 x 60 cm ce reprezintă o fată (Niculescu, Lupu, Harțuche, 2003).

Monumente funerare și comemorative. În Brăila există numeroase monumente care omagiază un moment sau o persoană/grup de persoane cele mai multe găsindu-se în cimitirul Sf. Constantin (Cimitirul Eroilor,

Monumentul soldaților ruși 1877 -1878, Osuarul românilor căzuți în Moldova în 1917, Monumentul soldaților italieni, Bustul lui Suliotis Ioan).

În cimitirul Sf. Constantin există o secțiune a ostașilor neamului, căzuți la datorie, pentru apărarea gliei și libertatea urmașilor lor numită Cimitirul Eroilor cu o suprafață de 10.620 m². La acest cimitir exista comemorări cu diferite ocazii de 10 mai și cu ocazia Înălțării Domnului când autoritățile locale, cadrele militare active, în retragere și în rezervă dar și personalitățile minorităților ce au oameni înmormântați aici, aduc un omagiu eroilor României, depunând coroane de flori

Osuarul Central sau Monumentul soldaților ruși 1877-1878 reprezintă mormântul comun al ostașilor Corpului 14 armată din Războiul de independență ,mormânt evidențiat printr-un monument cu dimensiunile de 291 x 100 x 100cm

Un alt monument ce omagiază sacrificiul în război este Osuarul românilor căzuți în Moldova în 1917 ce este un monument istoric (cod LMI BR-IV-m-B-02161) realizat în 1938 din ciment având o placă din marmură de dimensiuni: 446 x 370 x 530 cm.

Monumentul soldaților italieni închinat soldaților italieni morți în timpul ocupației germane din primul război mondial Peste 2000 de prizonieri italieni din primul război mondial, au murit în lagărul de lângă Brăila. El a fost ridicat în 1921 și pe o plăcuță de marmură. Dimensiuni: 200 x 250 x 90 cm sunt înscrise în limba italiană următoarele cuvinte: „Glorie prizonierilor de război italieni, morți aici la Brăila, necunoscuți de nimeni în timpul ocupației germane și un gând pios fraților români îngropați în acest loc, printre eroii lor naționali”.

Un alt cimitir ce cuprinde monumente istorice este Cimitirul Eroilor Turci (cod LMI BR-IV-s-B-02154), unde există o groapă comună realizată în 1936 pentru osemintele a 742 de turci din Corpul 6 Armată Turc, căzuți în perioada 1916-1917. Aici, concetățenii de etnie turcă și reprezentanții Uniunii Democratice a Turcilor din România, filiala locală, serbează în fiecare an, la 18 martie, Ziua Eroilor.

Monumentul Eroiinei Ecaterina Teodoroiu, din bd. Independenței este realizat de Ionescu Varo Fecit în anul 1928 fiind o sculptura ronde-bosse din bronz turnat și patinat cu un soclu de ciment; sculptura o reprezintă cu sabia în mână pe eroina locotenent căzută în luptele din primul război mondial, respectiv Mărășești 1917 (Munteanu, 2016).

Monumentul comisarului erou Alexandru Popovici reprezintă o cruce realizată de sculptorul Panait Maina, având drept inscripție: „În acest loc, la 22 iulie 1917, comisarul Alexandru Popovici a fost executat de trupele dușmane, purtându-se ca un erou pentru neam”. Alexandru Popovici a fost executat deoarece a trimis mesaje despre situația militară a germanilor pe Dunăre, către Moldova neocupată.

Monumentul Caporalului erou Constantin Mușat (cod LMI BR-III-m-B-02139) este situat pe Calea Călărașilor din cartierul Viziru fiind o sculptură ronde-bosse realizată de Dumitru Bâlad în anul 1927 din bronz turnat și patinat pe un soclu din zidărie și ciment, cu dimensiuni 260 x 160 x 100 cm (Anastasiu, Vicol, 1977).

Alte monumente cu caracter memorial sunt General Eremia Grigorescu, din Str. Gral Eremia Grigorescu, Troița Revoluției Române din Piața Independenței și Monumentul Eroilor Români de naționalitate evreiască din Primul Război Mondial din Cimitirul Evreiesc (Munteanu, 2016).

Bustul lui Suliotis Ioan str. Pietății, nr. 17 / Cimitirul „Sf. Constantin” reprezintă un monument istoric cod LMI BR-IV-m-B-02164, operă al unui important sculptor român din secolul XIX, Ion Georgescu. Bustul realizat din marmură albă (61 x 55 x 50 cm) pe un soclu de marmură roșie (200 x 88 x 88 cm) ce îl reprezintă pe Ioan Suliotti, un fost primar de origine grecească al Brăilei. Bustul este situat imediat după intrarea în cimitir pe partea dreaptă având alături un alt bust de o valoare deosebită, fiind astfel doua monumente funerare care sunt bine puse în valoare prin poziția lor.

Busturile soților Chercea sunt două sculpturi aflate în cripta bisericii Biserica cu hramul Sf. Mare Mucenic Mina, ctitorie a acestora. Sunt doua busturi realizate din marmură, declarate monumente istorice (coduri LMI BR-IV-m-B-02151 și BR-IV-m-B-02152), realizate de marele sculptor Fr. Storck în 1928-1929 pentru cei considerați cei mai mari filantropi ai Brăilei, existând chiar și cartierul Chercea. Din păcate busturile lui Nedelcu P. și Anna Chercea, ambele cu dimensiunea 60 x 50 x 35 cm de sunt ținute sub pardoseala bisericii (Anastasiu, Vicol, 1977).

Sculpturi realizate în tabere de sculptură. Numeroase sculpturi există pe faleză, 10 dintre ele fiind create în cadrul taberei de sculptură din anul 1981 denumită Donaris 1; toate aceste sculpturi trebuia distribuite inițial pe aleile în Grădina Publică dar în final implicarea edililor a determinat amplasarea acestora pe faleza pe amplasamente stabilite împreună cu artiștii, toți membri ai Uniunii Artiștilor Plastici din România ,unii deja celebri cum era George Apostu (un important sculptor băcăuan născut la 1934 a cărei sculptura din Brăila reprezintă una din ultimele sculpturi realizate în România părăsind țara anul următor, stabilindu-se la Paris unde moare în 1986) dar cei mai mulți erau la începutul carierei dar care mai târziu vor realiza opere impresionante, apreciate la nivel național și/sau internațional; astfel Arghir Culina va lua Premiul I pentru sculptura la simpozionul Internațional de la Pognana Lario (Como) în 1986

Italia sau Premiul pentru sculptura la „Grand Prix”, Nisa. 1996 iar în Coreea de Sud a realizat pentru parcul olimpic din Seul o sculptură de dimensiuni impresionante (h 7,6 m, L 25 m și lățime 5 m)².

Alexe Calinescu-Arghira, sculptorul bucureștean născut în 1935, are meritul de a fi totodată sculptorul care l-a determinat pe primarul Brăilei în funcție la momentului taberei de sculptură sa se realizeze și sculpturi din metal iar sculptura sa Interferențe este considerată a fi una din cele mai valoroase realizată de Arghira pe teritoriul României alături de Interferențele din Săliște Sibiu 1982 și Orizont Vertical (parcul Măgura-Buzău)³.

Din păcate deși valoarea sculpturilor este mare, pe aceste monumente nu sunt semnalizate denumirile acestora, date despre autori și nu există o protecție adecvată, unele dintre ele având un grad destul de mare de degradare.

Sculpturi realizate în cadrul Donaris 1 sunt alcătuite fie din piatră (Păsări de foc de George Apostu, Valurile Dunării de Aurel Cucu, Sirena de Rodica Stanca Pamfil, Icar de Alexandru Ioan Bujor, Veghe de Dumitru Pasima, Sub imperiul iminenței de Adrian Popovici, Stavilă de Florența Tănăsescu și Trecător de Florentin Tănăsescu), metal (Interferențe de Alexe Călinescu-Arghira și Oglinda soarelui de Mihail Tudor) și o sculptură cu dale din beton turnat (Curcubeul de Virgil Mihăescu).

Dinaintea taberei de sculptură există pe faleză două compoziții valoroase „Marinar” realizată din piatră Ronde - Bosse de Mircea Ștefănescu în 1959, în apropierea Gării Fluviale și „Pescarii de Doru Popovici realizată în 1967 din piatră buceardată ce prezintă un grup de trei pescari, un omagiu adus locuitorilor zonei, pescuitul fiind ocupația tradițională a brăilenilor.

După succesul taberei de sculptură Donaris 1, una din cele mai importante din România, s-a organizat în anul 1985 o a doua tabără de sculptură Donaris 2 având ca invitați pe Antoaneta Andrei, Marian Băltan, Manuela Siclodi, Vlad Ciobanu, Trandafira Cojocar, Czitrom Bela, Crișan Bela, Ilinca-Alina Enache, Radu Dămăceanu, Claudiu Filimon, Petru Alexandru Galați. Aceștia au realizat niște sculpturi din piatră care sunt amplasate haotic, la intrarea în parcul monument, lângă Sala Polivalentă. Faptul că la momentul respectiv sculptorii nu s-au înțeles cu organizatorii, cele 11 sculpturi sunt amplasate direct pe sol, fără sodu, gradul lor de degradare fiind mai mare decât în cazul altor sculpturi (Stoica, 2018).

Alte statui importante din Brăila sunt statuia lui I. C. Frimu de pe Bulevardul Al. I. Cuza și bustul lui Ioan Cuza de la intersecția Bulevardului Cuza cu Calea Călărași (primul monument realizat după 1989 având ca autor pe Horia Flămând și fiind inaugurat de ziua Unirii, la 24 ian. 1991) la care se adaugă cele situate pe bulevardul Independenței (Adolescență Valentina Boștină, Stegari de Victor Postelnicu, Maternitate de Rădulescu Constantin). Un loc deosebit îl are Bustul lui Hristo Botev de la intersecția Bulevardului Independenței cu strada 1 Decembrie, o sculptură reprezentându-l pe marele erou și poet național bulgar, monument realizat de conaționalul său A. Nikolov în 1955 și reprezintă prima sculptură dezvelită la Brăila în perioada socialistă. Sculptura a fost realizată în apropierea hanului Ceaparu, unde locuise poetul, iar inaugurarea a fost cu mare fast ținând cont de importanța poetului pentru țara prietenă din blocul socialist. Sculptura a fost mutată pe actualul amplasament, în anul 2002.

În ultimii ani s-a organizat un important simpozion de sculptură denumit după un mare sculptor brăilean „Simpozionul Internațional de Sculptură Monumentală Nicăpetreț”. În anul 2015 a avut ca temă Chira Chiralina, în 2016 pescuitul, în anul 2017 simpozionul care avea ca temă „Portrete ale eroilor brăileni din Primul Război Mondial, nu a mai avut loc din cauza lipsei de interes al sculptorilor iar în anul 2018 se dorește realizarea unei realizarea unei ediții dedicate Centenarului Unirii. Câteva din aceste sculpturi vor fi instalate pe teritoriul orașului, câteva fiind amplasate deja pe Bulevardul Independenței cum ar fi „Bătrânul și marea”.

Monumente distruse. În ultimii ani au fost distruse busturile din bronz ale lui Nicolae Perlea (realizat de Dimitrie Paciurea) și ale generalului Ion Macri din Cimitirul Sf. Constantin și Monumentul Eroilor, un obelisc realizat tot cu eforturile lui Nedelcu Chercea în 1936 în memoria eroilor din războiul pentru întregirea neamului 1916-1919, căruia în ianuarie 2013 i-a fost smuls vulturul din bronz masiv. Un caz special este bustul din bronz al lui Francesco Carnevali care se afla la Cimitirul catolic, portretul având dimensiunile de 60/45/25 cm. Bustul a fost decapitat dar s-a reușit recuperarea de la hoți, în prezent el găsindu-se într-o magazie a cimitirului în posesia Bisericii romano-catolice (Munteanu, 2016).

Monumentele sculpturale reprezintă o parte importantă a patrimoniului cultural al Brăilei și implicit al potențialului turistic antropoc al orașului. Din păcate doar câteva sunt puse în valoare și reabilitate în ultimii ani, cum ar fi fântâna cinetică, bustul lui Traian, fântâna artezană, ceasul monumental.

² http://www.zona3d.ro/work/2010/arghira_seoul/01seoul_calinescu_arghira.htmh

³ http://www.arghira.ro/site_old_limba_romana/http://www.arghira.ro/site_old_limba_romana

Bibliografie

- Anastasiu F., Vicol Ana-Maria (1977), *Monumentele județului Brăila*, Muzeul Brăilei, Brăila.
- Marinescu Veronica (2001), *Ambientul urban este invadat de "fășnitori"- afirma maestrul Constantin Lucaci*, Curierul Național 30 octombrie 2003, disponibil la <http://www.curierulnational.ro/print/25045>.
- Munteanu I., (2016), *Monumentele istorice ale orașului Brăila, o istorie ilustrată*, Brăila, 2016.
- Niculescu Marilena, Lupu Aura, Harțuche Ana Maria (2003), *Brăila. Patrimoniu cultural. Artă monumentală*, Direcția Județeană pentru Cultură Brăila.
- Stoica Maria (2009), *Memoria orașului. Imaginea unui oraș românesc din secolul al XIX-lea*, Muzeul Brăilei, Brăila.
- Stoica Maria (2018), *O privire panoramică asupra sculpturii de for public din Brăila (1950 - 2017)*, Brăila 650.
- *** (2015) *Patrimoniu. Lista Monumentelor istorice*, anexă la Ordinul ministrului culturii nr.2828/2015, publicat în Monitorul Oficial al României, Partea I, nr. 113 bis, 15.02.2016.
- ***http://www.zona3d.ro/work/2010/arghira_seoul/01seoul_calinescu_arghira.htmh.
- ***http://www.arghira.ro/site_old_limba_romana/http://www.arghira.ro/site_old_limba_roma.

Foto nr. 1. Imagini cu ansamblul fântânilor cinetice de pe faleză realizat de Constantin Lucaci (C. Voicu)

Foto nr. 2. Imagini cu sculpturi din Centrul Cultural Nicăpetre (C. Voicu)

Foto nr. 3. Sculpturi din municipiul Brăila (C. Voicu)

DICȚIONARUL GEOGRAFIC AL COMUNEI VINȚU DE JOS (JUD. ALBA)

Dr. Cătălina Mărculeț

Dr. Ioan Mărculeț

Summary. The Geographical dictionary of Vințu de Jos municipality (Alba county). Vințu de Jos is a municipality situated in the heart of Alba county, in the Orăștie corridor, and at a distance of 10 kilometres from Sebeș. This municipality is spread on an area of 88 km², with a population of 4.801 inhabitants. It is made up of 18 villages: Vințu de Jos (the municipality's administrative area), Câmpu Goblii, Ciocașu, Crișeni, Dealu Ferului, Gura Cuțului, Hațegana, Inuri, Laz, Mătăcina, Mereteu, Pârâu lui Mihai, Poienița, Stăuini, Valea Goblii, Valea lui Mihai, Valea Vințului și Vurpăr. Due to the various natural elements and antropic activities we have identified 73 geographical denominations, according to the elements they refer to: the residential area, the landforms, rivers, agricultural areas or with other destinations. We have elaborated handouts with brief descriptions of each geographical element, while the townships are presented in much more detail. It is worth remembering that the largest part of the denominations, namely 35% out of the overall number, is related to the elements which make up the landform. The other types of denominations are represented as follows: 25% for village denominations, 22% for rivers and 18% for agricultural areas. In the end, we have completed an alphabetical list of all the handouts.

Cuvinte cheie: *denumiri geografice, Vințu de Jos, județul Alba*

Key words: *geographical denominations, Vințu de Jos, Alba county*

Repere geografice. Comuna Vințu de Jos este situată în partea centrală a jud. Alba, în Culoarul Orăștiei și în sudul Munților Vințului, la 14 km de Alba Iulia, la 45°01' lat. N și 23°27' long. E. Ea ocupă o suprafață de 88,39 km² și este compusă din satele: Vințu de Jos (reședința comunei), Câmpu Goblii, Ciocașu, Crișeni, Dealu Ferului, Gura Cuțului, Hațegana, Inuri, Laz, Mătăcina, Mereteu, Pârâu lui Mihai, Poienița, Stăuini, Valea Goblii, Valea lui Mihai, Valea Vințului și Vurpăr. În 2011, populația sa număra 4.801 loc., din care: 4.453 români, 81 romi, 46 maghiari, 4 germani, 4 italieni, 4 italieni, 1 bulgar, 1 ceh și 208 nedeclarați. Structura sa confesională era compusă din: 4.327 ortodocși, 89 penticostali, 55 romano-catolici, 38 greco-catolici, 20 adventiști de ziua a șaptea, 18 reformati, 11 baptiști, 8 martorii lui Iehova, 4 musulmani, 7 alte religii și 220 nedeclarați.

a.

b.

Fig. 1. Poziția geografică a comunei Vințu de Jos: a. în cadrul României și b. în cadrul județului Alba.

După https://ro.wikipedia.org/wiki/Vin%C8%9Bu_de_Jos,_Alba

Denumiri geografice, de la A la Z. În comuna Vințu de Jos, datorită varietății elementelor naturale și a activităților antropice, au fost puse în evidență (pe harta la scara 1 : 25.000) numeroase denumiri geografice. În continuare, redăm în ordine alfabetică, sub formă de listă, o succintă prezentare a acestora.

Bobâlna, D. ~, deal în M-ții Vințului, cu alt. max. 811 m, V de satul Valea Vințului, acoperit cu pădure de stejari și pășuni.

Boianului, Vârful ~, vârf al D. Poienii, pe versantul drept al Cul. Orăștiei, la E de satul Stăuini, la E de pârâul Valea Seacă, alt. max. 368,6 m, acoperit cu terenuri arabile și pășuni.

Capu Dealului, teren arabil, în Cul. Orăștiei, E de satul Vințu de Jos, pe terasa a patra din stânga râului Mureș, la 272 m alt.

Castalani, teren, în Cul. Orăștiei, NE de satul Pârâu lui Mihai, într-un meandru din lunca de pe dreapta râului Mureș, la 218 m alt.

Căleanu, D. ~, deal în S M-ților Vințului, cu alt. max. 894 m, SV de satul Gura Cuțului, acoperit cu păduri de stejari și pășuni.

Câmpu Goblii, sat situat la cca. 4 km de centrul comunei, la 45°59'57" lat. N și 23°26'55" long. E, în Cul. Orăștiei, pe terasa întâia din dreapta Mureșului, la alt. med. 220 m. Așezarea are morfostructura adunată, iar în structura utilizării terenurilor sunt dominante cele agricole. Populația sa este 121 loc. și este grupată în cca. 70 gospodării.

Fig. 2. Harta regiunii comunei Vințu de Jos

Câmpu Vințului, teren arabil, în Cul. Orăștiei, SV de satul Vințu de Jos, pe terasa întâia din stânga râului Mureș, la 230 m alt.

Cetății, D. ~, deal în S M-ților Vințului, cu alt. max. 731 m, N de satul Hațegana, acoperit cu pășuni și păduri de pini.

Ciocașu, sat situat la cca. 7 km de centrul comunei, la 46°02'28" lat. N și 23°28'25" long. E, în S Munților Vințului, pe stânga pârâului Valea Stăuinilor, la alt. med. 470 m. Așezarea are morfostructura risipită, iar în structura utilizării terenurilor sunt dominante pădurile de foioase și pășunile. Cătunul a fost declarat sat în 1956, iar în prezent este compus din 14 gospodării (unele nepopulate), cu 4 loc.

Coasta Cuceru, versant al D. Goblișoara, M-ții Vințului, V de satul Valea Vințului, acoperit cu plantație de pini.

Crețu, D. ~, deal, pe dreapta Cul. Orăștiei, NE de satul Valea Goblii, între pâraiele Valea Vințului, la E și Valea Goblii la V, 424 m alt., acoperit cu păduri de pini, pășuni și terenuri arabile.

Cristeiu, D. ~, deal în S M-ților Vințului, cu alt. max. 670 m, NE de satul Inuri, acoperit cu păduri de stejari și pășuni.

Crișeni, sat situat la cca. 7 km de centrul comunei, la 46°02'29" lat. N și 23°29'25" long. E, în S Munților Vințului, pe stânga pâraului Valea Stăuinilor, într-un bazinet de obârșie, la alt. med. 400 m. Așezarea are morfostructura risipită, iar în structura utilizării terenurilor sunt dominante pășunile, terenurile arabile și pădurile de salcâm și pin. Cămunul a fost declarat sat în 1956, este compus din 28 gospodării (unele nepopulate), cu 27 loc.

Curăturile, teren agricol, pe versantul drept al Cul. Orăștiei, NV de satul Valea Goblii, pe dreapta pâraului Valea Goblii, între 280 și 310 m alt., puternic afectat de procese de ravenare.

Curmătura, D. ~, deal, pe dreapta Cul. Orăștiei, V de satul Dealu Ferului, pe dreapta pâraului Valea Goblii, 537 m alt., acoperit cu pădure de stejari și pășuni.

Dealul Ferului, sat situat la cca. 7 km de centrul comunei, la 46°00'04" lat. N și 23°26'21" long. E, în Cul. Orăștiei, pe versantul din dreapta râului Mureș, la alt. med. 350 m. Așezarea are morfostructura risipită, iar în structura utilizării terenurilor sunt dominante cele agricole. Cămunul a fost declarat sat în 1956, iar în prezent are o populație de cca. 36 loc., grupată în cca. 26 gospodării.

Dealul Tăbărăscia, teren arabil, în Cul. Orăștiei, NE de satul Vințu de Jos, pe terasa a doua din stânga râului Mureș, la 235-240 m alt.

Dosu Jidovinei, deal în S M-ților Vințului, cu alt. max. 433,5 m, V de satul Valea lui Mihai, acoperit cu păduri de stejari, pășuni și livadă de pruni.

Dosu Prânzoiței, versant 450-700 m alt., pe dreapta pâraului Valea Vințului, M-ții Vințului, SV de satul Gura Cuțului, acoperit cu păduri de stejari și pășuni.

Ferului, D. ~, deal, pe dreapta Cul. Orăștiei, V de satul Mereteu, în stânga pâraului Dealul Bisericii, cca. 450 m alt., acoperit cu pășuni, terenuri arabile și pădure de stejari.

Frunțile Mari, D. ~, deal, pe dreapta Cul. Orăștiei, N de satul Vurpăr, între pâraiele Valea lui Mihai, la E și Valea Vințului, la V, 385 m alt., acoperit cu pădure de pini, salcâmi și pășuni.

Goblișoara, deal în M-ții Vințului, cu alt. max. 631,5 m, V de satul Valea Vințului, acoperit cu păduri de stejari și pini.

Gorganu, Vf. ~, deal în S M-ților Vințului, cu alt. max. 877 m, E de satul Laz, acoperit cu păduri și pășuni.

Gura Cuțului, deal în S M-ților Vințului, cu alt. max. 772 m, S de satul Gura Cuțului, acoperit cu păduri de stejari și pășuni.

Gura Cuțului, sat situat la cca. 12 km de centrul comunei, la 46°02'15" lat. N și 23°24'39" long. E, în S Munților Vințului, la V de confluența pâraielor Valea Vințului cu Tocanu, la alt. med. 440 m. Așezarea are morfostructura risipită, iar în structura utilizării terenurilor sunt dominante pășunile și pădurile de foioase. Cămunul a fost declarat sat în 1956, iar în prezent are o populație de cca. 26 loc., grupată în cca. 16 gospodării.

Halmu, teren arabil, în Cul. Orăștiei, V de satul Vințu de Jos, pe terasa a doua din stânga râului Mureș, la 232 m alt.

Hațegana, sat situat la cca. 7 km de centrul comunei, la 46°02'08" lat. N și 23°26'34" long. E, în S Munților Vințului, la N de confluența pâraielor Valea Vințului cu Valea Cetății, la alt. med. 430 m. Așezarea are morfostructura risipită, iar în structura utilizării terenurilor sunt dominante pășunile, fânețele și pădurile de foioase. Cămunul a fost declarat sat în 1956, iar în prezent este compus din 28 gospodării (unele nepopulate), cu 20 loc.

Hidescu, D. ~, deal în S M-ților Vințului, cu alt. max. 831 m, N de satul Inuri, acoperit cu păduri de stejar, fag și pășune.

Hidescu, pârau cu caracter temporar, afluent pe stânga al pâraului Valea Stăuinilor, lung de cca. 1 km, cu izvoarele la V de D. Hidescu (din M-ții Vințului) și gura de vărsare N de D. Inuri.

Hotarului, Vf. ~, culme în M-ții Vințului, cu alt. max. 859,2 m, în NV comunei Vințu de Jos, acoperit cu păduri de foioase și pășuni.

Inuri, sat situat la cca. 9 km de centrul comunei, la 46°02'40" lat. N și 23°27'16" long. E, în S Munților Vințului, într-un organism torențial afluent pe stânga al pâraului Valea Cetății, la alt. med. 600 m. Așezarea are formă lineară cu morfostructura răsfirată, iar în structura utilizării terenurilor sunt dominante pășunile, fânețele și livezile de prun. Satul a fost atestat documentar la 1733, iar în prezent este compus din 55 gospodării (unele nepopulate), cu 45 loc.

Jidovinei, Pârâu ~, pârau cu caracter temporar, afluent pe stânga al pâraului Valea Vințului, lung de cca. 1,5 km, cu izvoarele în D. Dosu Jidovinei (M-ții Vințului) și gura de vărsare în arealul satului Valea Vințului.

La Oști, teren situat pe versantul S al D. Vârfu Gorganu (M-ții Vințului), E de satul Laz, acoperit cu pășuni și păduri.

Laz, sat situat la cca. 11 km de centrul comunei, la 46°03'08" lat. N și 23°25'04" long. E, în S Munților Vințului, la V de D. Gorganu, la alt. med. 620 m. Așezarea are morfostructura risipită, iar în structura utilizării terenurilor sunt dominante pășunile, fânețele și pădurile de foioase. Cămunul a fost declarat sat în 1954, iar în prezent este compus din 15 gospodării (unele nepopulate), cu 9 loc.

Lisca, pârau cu caracter temporar, afluent pe dreapta al pârauului Pianu, lung de 10 km, cu gura de vărsare la S de satul Vințu de Jos.

Lunca Popii, teren arabil, în Cul. Orăștiei, S de satul Mereteu, pe stânga râului Mureș, în luncă, la 212 m alt.

Măgura, Vf. ~, deal în S M-ților Vințului, cu alt. max. 659,7 m, SE de satul Inuri, acoperit cu pășuni și păduri de pini.

Mătăcina, sat situat la cca. 8 km de centrul comunei, la 46°02'13" lat. N și 23°25'33" long. E, în S Munților Vințului, pe stânga pârauului Valea Vințului, la alt. med. 480 m. Așezarea are morfostructura răsfrată, iar în structura utilizării terenurilor sunt dominante pășunile, fânețele și pădurile de foioase. În prezent este compus din 12 gospodării (majoritatea nepopulate), cu 3 loc.

Medrii, Vf. ~, deal în S M-ților Vințului, cu alt. max. 911 m, NE de satul Laz, acoperit cu păduri de fag și pin și pășune.

Mereteu, sat situat la cca. 5 km de centrul comunei, la 45°59'31" lat. N și 23°25'37" long. E, în Cul. Orăștiei, pe dreapta râului Mureș, la alt. med. 225 m. Așezarea are formă lineară cu morfostructura răsfrată, iar în structura utilizării terenurilor sunt dominante terenurile arabile, pășunile și fânețele. Cămunul a fost declarat sat în 1954, iar în prezent are o populație de cca. 162 loc., grupată în 100 gospodării.

Muchea Ciocașului, teren situat pe versantul S al D. Cristeiu (M-ții Vințului), NV de satul Ciocașu, acoperit cu păduri de stejari și pășuni.

Pârau lui Mihai, sat situat la cca. 4 km de centrul comunei, la 46°00'46" lat. N și 23°29'09" long. E, în Cul. Orăștiei, pe terasa întâia și în lunca din dreapta râului Mureș, la alt. med. 220 m. Așezarea are formă lineară cu morfostructura răsfrată, iar în structura utilizării terenurilor sunt dominante terenurile arabile, pășunile și fânețele. Cămunul a fost declarat sat în 1956, iar în prezent are o populație de 125 loc., grupată în 35 gospodării.

Pârau lui Nistor, pârau cu caracter temporar, afluent pe stânga al pârauului Valea Vințului, lung de 1 km, cu obârșia în D. Dosul Jidovinei și gura de vărsare la SE de satul Valea Vințului.

Pârau Turcului, pârau cu caracter temporar, pe dreapta Cul. Orăștiei, afluent pe stânga al pârauului Valea Goblii, lung de cca. 1,5 km, la S de D. Coasta Cuceru.

Pleșa, Vf. ~, vârf al D. Bobâlna, din M-ții Vințului, cu alt. de 811 m, V de satul Valea Vințului, acoperit cu pădure de stejari.

Poienii, D. ~, deal, pe dreapta Cul. Orăștiei, E de satul Stăuini, stânga pârauului Valea Seacă, 381,4 m alt., acoperit cu pășuni și terenuri arabile.

Poienița, sat situat la cca. 6 km de centrul comunei, la 46°01'55" lat. N și 23°27'22" long. E, în S Munților Vințului, pe stânga pârauului Valea Cetății, la alt. med. 530 m. Așezarea are morfostructura adunată, iar în structura utilizării terenurilor sunt dominante pășunile și pădurile de foioase. Cămunul a fost declarat sat în 1956, iar în prezent are o populație de 23 loc., grupată în cca. 10 gospodării.

Sărături, teren arabil, în Cul. Orăștiei, V de satul Vințu de Jos, pe stânga râului Mureș, în luncă, la 224 m alt.

Sărăturile, teren arabil, în Cul. Orăștiei, NE de satul Vințu de Jos, pe terasa a doua din stânga râului Mureș, la 232 m alt.

Sighet, Vârful lui ~, deal în S M-ților Vințului, cu alt. max. 580 m, S de satul Hațegana, acoperit cu păduri și pășuni.

Stânii, Vf. ~, culme în M-ții Vințului, cu alt. max. 920,4 m, în N comunei Vințu de Jos, acoperită cu păduri de pini, fag și pășuni.

Stăuini, sat situat la cca. 6 km de centrul comunei, la 46°01'58" lat. N și 23°29'25" long. E, în S Munților Vințului, pe dreapta pârauului Valea Stăuinilor, la alt. med. 460 m. Așezarea are morfostructura răsfrată, iar în structura utilizării terenurilor sunt dominante pășunile, fânețele și terenurile arabile. În prezent este compus din 30 gospodării (majoritatea nepopulate), cu 8 loc.

Tăbărăscia, D. ~, teren arabil, în Cul. Orăștiei, NE de satul Vințu de Jos, pe terasa a treia din stânga râului Mureș, la 238 m alt.

Tăieturii, Vf. ~, deal, pe dreapta Cul. Orăștiei, V de satul Valea Vințului, 384 m alt., acoperit cu pădure de salcâmi și pini.

Ticului, Pârau ~, pârau cu caracter temporar, afluent pe stânga al pârauului Valea Vințului, lung de 2 km, cu izvoarele la S de satul Laz și gura de vărsare E de satul Gura Cuțului.

Tocanu, pârâu cu caracter temporar, afluent pe stânga al pârâului Valea Vințului, lung de 2,5 km, cu izvoarele la V de satul Laz și gura de vărsare în arealul satului Gura Cuțului.

Tomei, Vf. ~, vârf al D. Tomei, din M-ții Vințului, cu alt. de 766 m, V de satul Valea Vințului, acoperit cu pădure de stejari.

Valea Bisericii, pârâu cu caracter temporar, afluent pe dreapta al râului Mureș, lung de 4 km, cu obârșia în D. Bisericii și gura de vărsare la S de satul Mereteu.

Valea Botului, pârâu cu caracter temporar, afluent pe stânga al pârâului Valea Vințului, lung de 3 km, cu izvoarele la S de Vf. Gorganu și gura de vărsare SE de satul Mătăcina.

Valea Cetății, pârâu cu caracter temporar (în amonte Valea Crucii și Valea Jgheabului), afluent pe stânga al pârâului Valea Vințului, lung de 4 km, cu izvoarele la S de Vf. Medrii (M-ții Vințului) și gura de vărsare în arealul satului Valea Vințului.

Valea Goblii, pârâu cu caracter temporar, afluent pe dreapta râului Mureș, lung de 8 km, cu obârșia în D. Bobâlna și gura de vărsare la S de satul Câmpu Goblii (com. Vințu de Jos).

Valea Goblii, sat situat la cca. 5 km de centrul comunei, la 45°59'56" lat. N și 23°27'55" long. E, în Cul. Orăștiei, în valea pârâului Valea Goblii, la alt. med. 250 m. Așezarea are formă lineară și morfostructura răsfirată, iar în structura utilizării terenurilor sunt dominante terenurile arabile, pășunile și pădurile de pin. Cămunul a fost declarat sat în 1954, iar în prezent are o populație de 92 loc., grupată în 35 de gospodării.

Valea lui Mihai, pârâu cu caracter temporar, afluent pe dreapta al Mureșului, lung de 3 km, cu izvoarele N de D. Dosu Jidovinei (M-ții Vințului) în arealul satului Valea lui Mihai și gura de vărsare în arealul satului Pârâu lui Mihai.

Valea lui Mihai, sat situat la cca. 6 km de centrul comunei, la 46°01'34" lat. N și 23°28'11" long. E, în S Munților Vințului, la E de D. Dosu Jidovinei, la obârșia pârâului Valea lui Mihai, la alt. med. 350 m. Așezarea are morfostructura risipită, iar în structura utilizării terenurilor sunt dominante pășunile, fânețele, livezile de prun, pădurile de foioase și de pin. Cămunul a fost declarat sat în 1986, iar în prezent are o populație de 44 loc., grupată în 15 gospodării.

Valea Seacă, pârâu cu caracter temporar, la E de satul Sărături, afluent pe dreapta al râului Mureș, lung de 2 km. Separă D. Poienii, în E, de D. Văii Seci, la V.

Valea Stăuinilor, pârâu cu caracter permanent (denumit în amonte Valea Osoaiei), afluent pe dreapta al Mureșului, lung de 10 km, cu izvoarele în D. Vârful Medrii și gura de vărsare NE de satul Pârâu lui Mihai.

Valea Vacii, pârâu cu caracter temporar, afluent pe dreapta al pârâului Tocanu, lung de 1,5 km, cu izvoarele la S de dealul Vf. Hotarului și gura de vărsare în amonte de satul Gura Cuțului.

Valea Vințului, pârâu cu caracter permanent, afluent pe dreapta al Mureșului, lung de 10 km, cu izvoarele în M-ții Vințului și gura de vărsare în arealul satului Vurpăr.

Valea Vințului, sat situat la cca. 6 km de centrul comunei, la 46°01'03" lat. N și 23°27'21" long. E, în S Munților Vințului, în valea pârâului Valea Vințului, la alt. med. 320 m. Așezarea are formă lineară cu morfostructură răsfirată, iar în structura utilizării terenurilor sunt dominante pășunile, terenurile arabile și pădurile de foioase. Cămunul a fost declarat sat în 1954, iar în prezent are o populație de 458 loc., grupată în cca. 150 gospodării.

Vințu de Jos, sat, reședință a com. Vințu de Jos, situat în Cul. Orăștiei, în lunca și pe terasa întâia din stânga râului Mureș, la alt. med. 220 m, la 45°59'34" lat. N și 23°29'08" long. E. Așezarea are forma areolară, cu morfostructură preponderent adunată, iar în structura utilizării terenurilor predomină cele arabile. Așezarea a fost atestată în anul 1248 (1235, după alte surse), iar în prezent are o populație de 3.113 loc., grupată în cca. 1.070 gospodării. În localitate se găsesc ruinele unui castel renascentist, construit de guvernatorul Transilvaniei, Gheorghe Martinuzzi, pe la 1551, și un mausoleu în amintirea eroilor români din Primul Război Mondial, ridicat în 1920.

Vrăjitorului, D. ~, teren situat pe versantul SE al D. lui Vrețov (M-ții Vințului), N de satul Ciocașu, acoperit cu păduri de stejari și pășuni.

Vrețov, D. lui ~, deal în S M-ților Vințului, cu alt. max. 620 m, N de satul Ciocașu, acoperit cu păduri de stejari și pășune.

Vurpăr, sat situat la cca. 4 km de centrul comunei, la 46°00'17" lat. N și 23°28'27" long. E, în Cul. Orăștiei, pe dreapta râului Mureș și în valea pârâului Valea Vințului, la alt. med. 250 m. Așezarea are formă areolar-tentaculară cu morfostructură răsfirată, iar în structura utilizării terenurilor sunt dominante terenurile arabile, pășunile, vița-de-vie și pădurile de salcâm. Satul a fost atestat documentar în anul 1248, iar în prezent are o populație de 485 loc., grupată în cca. 160 gospodării.

În concluzie, pe teritoriul comunei Vințu de Jos au fost identificate 73 de denumiri geografice. Se evidențiază oronimele, cu o pondere de 35%, urmate de oiconime (25%), hidronime (22%) și terenuri agricole (18%) (fig. 3).

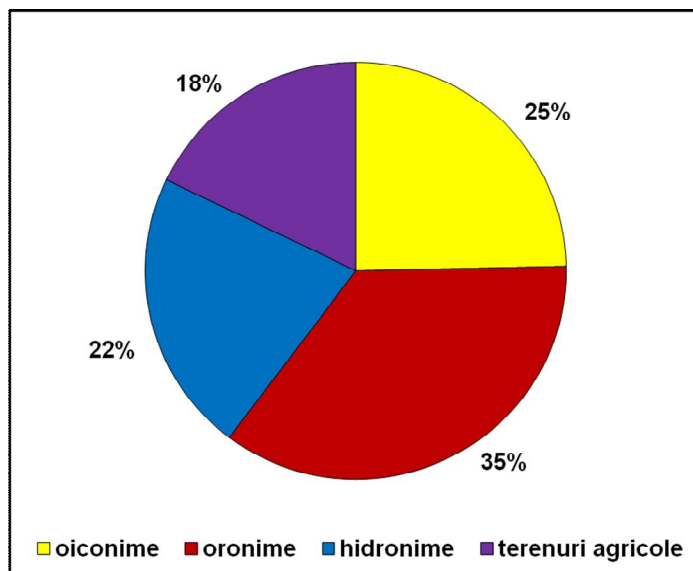

Fig. 3. Procentele denumirilor geografice din comuna Vințu de Jos

Bibliografie

- Buza M., Badea L., Dragomirescu Ș. (coord.) (2008), *Dicționar geografic al României, vol. I, Literele A-L*, Edit. Academiei, București.
- Buza M., Badea L., Dragomirescu Ș. (coord.) (2009), *Dicționar geografic al României, vol. II, Literele M-Z*, Edit. Academiei, București.
- Mărculeț I. (2013), *Culoarul Mureșului între Arieș și Strei – studiu geomorfologic*, Edit. Samuel, Mediaș.
- Morariu T., Bogdan Octavia, Maier R. (1980), *Județul Alba*, Edit. Academiei, București.
- ***Hărțile topografice la scara 1:25.000
- ***https://ro.wikipedia.org/wiki/Vin%C8%9Bu_de_Jos,_Alba
- *** (2013), *Recensământul populației din România din anul 2011. Tab. 8. Populația stabilă după etnie – județe, municipii, comune și Tab. 13. Populația stabilă după etnie – județe, municipii, comune*, Institutul Național de Statistică din România, iulie 2013.

CUPRINS

Nota redacției.....	3
---------------------	---

ISTORIE, ARHEOLOGIE ȘI ȘTIINȚE POLITICE

DESPRE CUNOȘTINȚELE GEOGRAFICE ÎN ANTICHITATE. STUDIU DE CAZ: STRABON (Ioana Mărincean).....	5
ASPECTE DE RIT ȘI RITUAL ÎN NECROPOLELE DE LA BRATEI (SECOLELE V-VIII) (Drd. Adrian N. Șovrea).....	9
CONFRUNTĂRI VLAHO-BIZANTINE ÎN FAZA DE DEBUT A REVOLTEI VLAHILOR (TOAMNA 1185 – VARA 1186) (Dr. Vasile Mărculeț).....	17
„...Бѣ Пѣтѣмъсто то҃гова гонѣнїа...“: O SINTAGMĂ CONTROVERSATĂ DINTR-O ÎNSEMNARE DE TIP COLOFON APARTINÂND TETRAEVANGHELULUI SLAVON COPIAT DE SFÂNTUL NICODIM DE LA TISMANA (1404-1405). CAPODOPERĂ A PATRIMONIULUI MNIR (Dr. Ginel Lazăr).....	24
MODĂ ȘI VESTIMENTAȚIE LAICĂ REDATĂ ÎN PICTURA ECLEZIASTICĂ MEDIEVALĂ DIN SUDUL TRANSILVANIEI (Dr. Adrian Stoia).....	37
CONEXIUNI ALE STATULUI OTOMAN CU LUMEA MONAHALĂ ORTODOXĂ (SECOLELE XVI-XIX) (Dr. Gabriel-Felician Croitoru).....	49
CONSIDERAȚII ISTORICE PRIVIND UN IATAGAN DIN COLECȚIA MUZEULUI MUNICIPAL TURDA (Dr. Mihai Chiriac, Horațiu Groza).....	55
STUDENȚI DIN MEDIAȘ LA FACULTĂȚI DE MEDICINĂ (1849–1919) (Dr. Dragoș Lucian Țigău).....	59
EFACTIVELE DE ELEVI DIN ȘCOLILE GRÂNICEREȘTI DE PE TERITORIUL JUDEȚULUI SIBIU (1871–1921) (Dr. Alexandru Bucur).....	67
PREPARANDIA DIN SIGHET ÎNTRE ANII 1862 ȘI 1870 (Dr. Marius Câmpeanu).....	77
INSTITUTELE ROMÂNEȘTI DE CREDIT DIN COMITATUL FĂGĂRAȘ (1883–1914) (Dr. Constantin Băjenaru).....	89
CONSIDERAȚII PRIVIND VIAȚA ȘI ACTIVITATEA JURISTULUI ȘI TEOLOGULUI MOISE IENCIU (1881–1953) (Dr. Răzvan Mihai Neagu).....	97
ACTIVITATEA MIȘIUNII MILITARE FRANCEZE ȘI A GENERALULUI BERTHELOT ÎN ROMÂNIA (1916–1919) (Dr. Gherghina Boda).....	102
EROI AI MARINEI MILITARE ROMÂNE ÎN RĂZBOIUL DE REÎNTREGIRE. ACȚIUNI NAVALE (Dr. Andreea Atanasiu-Croitoru).....	106
ATITUDINI ȘI REPREZENTĂRI ÎN CONDIȚIA DE PRIZONIER A LUI GEORGE TOPĂRCEANU (Dr. Petre Din).....	114
EXERCIIȚII MILITARE NAVALE ȘI JOCURI DE RĂZBOI ALE MARINEI ROMÂNE LA ÎNCEPUTUL ANILOR 1920 (Comandor Marius Laurențiu Rohart, Drd. Dan-Dragoș Sichigea).....	120
NAVE MILITARE ISTORICE ÎN COLECȚIA DE FOTOGRAFII A MUZEULUI NAȚIONAL AL MARINEI ROMÂNE (1920–1944) (Dr. Silvia Ioniță).....	124
CRONICA ZILNICĂ A CĂMINULUI CULTURAL <i>TINERETUL</i> DIN GRID (Ștefan Botoran).....	134
ACȚIUNI REVENDICATIVE MUNCITORITOREȘTI LA MEDIAȘ (1922–1948) (Elena Jampa).....	142
OSCILAȚIILE POLITICII REGIMULUI COMUNIST FAȚĂ DE INTELECTUALI. ANUL 1955 (Dr. Stan Stoica).....	150
SCURTE CONSIDERAȚII ASUPRA PREGĂTIRII OPERAȚIUNILOR TRUPELOR DE COMANDO BRITANICE „SPECIAL AIR SERVICE” (SAS) 1946 – 2015 (Ion Mihai Ionescu).....	158
TRANZIȚIA DE LA ARMATA DE MASĂ LA ARMATA PROFESIONISTĂ (Theodora Mărculeț).....	163

CULTURĂ ȘI CIVILIZAȚIE

IMAGINEA CONDUCĂTORULUI ÎN ARTA SUMERIANO-AKKADIANĂ (Dr. Sorin Oane).....	173
O LEGENDĂ SĂSEASCĂ DESPRE MIHAI VITEAZUL (Liliana Popa).....	181
SIMBOLURI, TALENT, FLĂCĂRI: LAS FALLAS ȘI MUZEUL ARTISTULUI FALLERO (Mirela Maior).....	183
PERSONALITĂȚI CARE AU AVUT O CONTRIBUȚIE MAJORĂ LA INTRODUCEREA GIMNASTICII ÎN ȘCOLILE DIN MEDIAȘ (Dr. Dionisie Marian Turcu, Drd. Dionisie Vladimir Turcu).....	187
ARTA PLASTICĂ ÎN EFEMERIDELE <i>DAS ZIEL</i> (1 APRILIE – 1 OCTOMBRIE 1919) ȘI <i>DAS NEUE ZIEL</i> (15 OCTOMBRIE 1919 – 1 OCTOMBRIE 1920) (Dr. Gudrun-Liane Ittu).....	190
FRITZ HABER – CERCETĂTOR LA EXTREMELE INOVAȚIEI TEHNOLOGICE ÎN SECOLUL XX (Ana Bocioancă, Ovidiu Bocioancă).....	195
DIN TRECUTUL PRACTICĂRII MEDICINII LA SIGHIȘOARA (Dr. Nicolae Teșculă).....	203
ASPECTE PRIVIND OFRANDA FUNERARĂ ÎN SATUL FOLEȘȚII DE JUS, JUDEȚUL VÂLCEA: <i>CĂLĂTORELELE</i> (Maria-Mihaela Avram).....	207
DIN ISTORIA BANILOR: DE LA MONEDA TRADIȚIONALĂ LA MONEDA VIRTUALĂ (Delia Crișan).....	211
EVOLUȚIA IDENTITĂȚII FRMEILOR VIETNAMEZE (Drd. Marian Suciuc).....	214

GEOGRAFIE ȘI ȘTIINȚELE MEDIULUI

VULCANII DIN ROMÂNIA, VULCANISMUL PĂMÂNTULUI, VULCANISMUL DIN SISTEMUL SOLAR – CATEGORII GENETICE, MANIFESTĂRI, PRODUSE (Dr. Dorin Dordea).....	219
ASPECTE PRIVIND CONDIȚIILE CLIMATICE DIN BALTA IALOMIȚEI (Dr. Cătălina Mărculeț, Dr. Ioan Mărculeț).....	229
LUNA MARTIE 2018, CARACTERISTICI METEOCLIMATICE ÎN SUD-ESTUL TRANSILVANIEI (Dr. Nicolae Rusan).....	234
DEZASTRE ȘI ALTE EVENIMENTE CIUDATE, REFLECTATE ÎN „TELEGRAFUL ROMÂN” (1861-1865) (Dr. Alexandru Bucur).....	238
ANALIZA COMPARATIVĂ A POTENȚIALULUI TURISTIC AL JUDEȚELOR BRĂILA ȘI IALOMIȚA (Cătălin Tudor Voicu).....	251
MONUMENTELE SCULPTURALE DIN MUNICIPIUL BRĂILA (Drd. Mirela Daniela Voicu, Cătălin Tudor Voicu).....	259
DICȚIONARUL GEOGRAFIC AL COMUNEI VINȚU DE JOS (JUD. ALBA) (Dr. Cătălina Mărculeț, Dr. Ioan Mărculeț).....	265